PONTICE

STUDII ŞI MATERIALE DE ISTORIE, ARHEOLOGIE ŞI MUZEOGRAFIE

— 1968 —



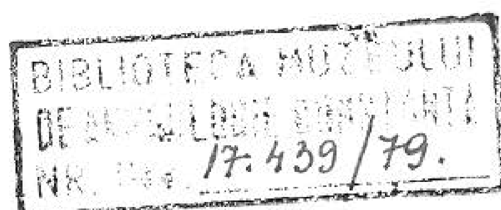
MUZEUL DE ARHEOLOGIE CONSTANŢA

PONTICE

STUDII ŞI MATERIALE
DE ISTORIE, ARHEOLOGIE ŞI MUZEOGRAFIE

1968

MUZEUL DE ARHEOLOGIE CONSTANŢA



UN CUVÎNT DE SALUT

Îndeplinesc o datorie, *o nespus de* plăcută *datorie, scriind aceste rînduri de salut, cu care vreau să însoțesc la drum această carte a Muzeului de arheologie Constanța.*

E o datorie *profesională și tovărășească față de colegii mei de meserie, fie ei mai în vîrstă, fie în plină tinerețe, care pornesc la drum o publicație menită să facă tot mai cunoscut, atît în cercurile largi ale oamenilor de cultură, cît și în afara specialiștilor, rodul eforturilor depuse de ei în descifrarea trecutului, mai mult decît milenar, al pămîntului dobrogean, al acestei Țări a geților „nemuritori", împresurată de apele bătrînului Danubiu și ale ospitalierei Mări Negre.*

Plăcută *îmi este această sarcină dintr-un îndoit motiv. Domeniul istorico-arheologic este scump și inimii și cugetului meu, iar oamenii care îl slujesc îmi sînt de mult dragi, sînt vrednici de prețuire....*

Muzeul de arheologie din Constanța — realizare minunată a regimului nostru socialist — cu o faimă care a trecut departe peste fruntariile țării, își lărgește și adîncește activitatea sa culturală și științifică prin volumul „Studii și materiale de istorie, arheologie și muzeografie", pe care atît de fericit îl publică acum. El va fi crainicul oamenilor și vremurilor de mult apuse, dar nebănuit de prezente și azi în viața celor ce, cu toată dreptatea, se consideră ca autentici urmași și continuatori ai generațiilor care au trăit, au muncit și au creat pe străbunele meleaguri ale pămîntului dobrogean, get odinioară, romînesc astăzi.

Cuprinsul volumului oferă indicația cuvenită asupra cîmpului larg de cercetări pe care le întreprind specialiștii muzeografi ai Muzeului constănțean ; relatări despre săpăturile și sondajele de salvare ce se efectuează în chip deliberat sau a celor ieșite la iveală întîmplător, în cursul

frecventelor lucrări urbanistice executate pe întinsul perimetru al fostului oraș Tomis ; apoi prezintă materialul arheologic, atît de bogat și de interesant, pe care-l adăpostește muzeul împreună cu depozitele sale.

Însoțit de o bogată și îngrijită ilustrație fotografică și grafică, publicarea acestor străvechi vestigii va aduce nepreţuite foloase științei istorice și arheologiei de la noi și din străinătate, — nu numai prin caracterul nou sau inedit al pieselor, ci și prin descrierea competentă și comentarea judicioasă a materialului înfățișat.

Înregistrarea exactă a locului unde au fost descoperite diferitele mărturii materiale, fie că sînt monumente impunătoare, fie mult grăitoare obiecte de toate zilele, înscrierea acestora pe planul topografic al orașului antic contribuie la realizarea adevăratei structuri pe care o avea, din toate punctele de vedere, această importantă așezare omenească de pe țărmul românesc al Mării Negre.

Dar efectele binefăcătoare ale volumului tomitan nu se mărginesc numai la cele arătate mai sus. Pe lîngă folosul imens adus celor care vor utiliza cu profit această publicație de informație istorico-arheologică, editarea unei cărți de specialitate constituie o mărturie netăgăduită a caracterului pe care-l dobîndește Muzeul de arheologie Constanța, ca o instituție eminamente științifică, dispunînd de forțe bine pregătite și capabile, colectiv compus din forțe tinere, cu cele mai frumoase perspective, echipă organizată și condusă de un priceput și verificat cercetător, de încercatul arheolog și muzeolog, care e directorul și sufletul Muzeului, amicul și tovarășul VASILE CANARACHE.

N-aș putea încheia aceste rînduri decît aducînd întregului colectiv de redacție și de colaboratori ai volumului cele mai simțite felicitări și cele mai sincere și îmbărbătătoare urări.

C. DAICOVICIU

I

MUZEOGRAFIE

V. CANARACHE

MĂRTURISIRI

Am fost deseori solicitat, mai ales de ziariști și scriitori străini, ca și de oameni de specialitate, să scriu pentru publicațiile lor despre felul cum am conceput și cum am realizat noul muzeu de arheologie din Constanța.

Se pare că majoritatea străinilor care vin în România, fie cu delegații oficiale, fie ca turiști, nimeresc mai totdeauna la muzeu și, după ce fac vizite îndelungate, se simt obligați să-și exprime impresiile și aprecieriie într-un mod care mai totdeauna frizează superlativul și ne pun în situația, oarecum jenantă, de a căuta să înțelegem pentru ce atîtea elogii, atîtea emoții, atîta insistentă comparație cu tot ce au mai văzut pînă acum în materie de muzeografie ?

Putem fi de acord că lucrătorii noștri au reușit să realizeze, într-adevăr, din toate punctele de vedere, un muzeu bun, foarte bun. Un muzeu frumos. Interesant. Un muzeu în care oamenii de toate categoriile sociale și din toate țările pot înțelege ușor că sîntem într-adevăr moștenitorii unei vechi și ridicate civilizații pe care am reușit — cum spunea mai deunăzi primarul din Roma — să o reconfirmăm aici, în zilele noastre. Dar impresiile acestea nu se cîștigă numai pe calea vizualității, ci și prin pătrunderea pregnantă, dar simplă, a valorilor istorice, a elementelor cronologice puse la punct cu rostuială, pe baza unei armonii a valorilor ajutătoare ale esteticii.

Desigur, atîția șefi de state și atîtea înalte personaje de răsunătoare poziții mondiale, atîția oameni de specialitate, de mare ținută științifică, atîtea mii și mii de cetățeni ai lumii, care au dat o excepțională considerație muzeului nostru, n-au știut unii de alții și n-au schimbat între ei impresiile, atunci cînd i-am auzit repetînd același lucru : am văzut atîtea muzee mari în lume, pline de bogății, cu renume și cu prestigiu și nu înțelegem de ce muzeul acesta din Constanța ne emoționează atît de mult și ni se pare atît de frumos, atît de original, de interesant și de instructiv.



Desigur, ori cîtă înțelegere ai avea pentru formele de politețe ale unui musafir, pentru eternul convenționalism și ori cît de modest ai fi, nu poți să nu simți o tresărire și să te lași, să te complaci, într-o indiferentă și prelungă ezitare.

Trebuie să îndrăznim să luăm în serioasă considerație toate aprecierile care se fac. Mai întîi, pentrucă nu sînt doar cîteva. Este vorba de multe mii de scrisori din mai toate colțurile continentelor, de atîtea note așternute în cartea de onoare, de afirmații în atîtea volume în care se vorbește despre muzeul din Constanța, de atîtea publicații cotidiene și periodice, de prezentările la cinematografie și la televiziune.

Dacă adăugăm și manifestarea verbală a celor peste o jumătate de milion de oameni care ne vizitează anual, credem că ne putem permite să îndrăznim a vorbi despre muzeul nostru, încercînd să dăm răspunsuri cît mai simple asupra „secretelor“ care au stat la baza concepțiilor și realizărilor noastre.

Să arătăm în chip apăsat încă de la început că fondul gîndirii care a dus la forma concepțională și la realizările care i-au urmat s-a sprijinit pe elementul cel mai principal : pasiunea — arma victoriei oricărui întreprinzător, în ori ce direcție ar acționa. Nu poți asigura izbînda dacă nu simți, dacă nu clocotești, dacă nu te lași răscolit de munca căreia ai hotărît să te închini. Și aceasta cu atît mai mult într-un domeniu, într-o disciplină, în care trebuie să interesezi masele, în care trebuie să slujești acestor mase, să le lărgești înțelegerea, cunoașterea.

Lumea străveche, prin verigile de piatră ale secolelor, este și rămîne strîns legată de lumea nouă, de lumea de azi. Iar lumea nouă, lumea de azi, vrea să știe, vrea să cunoască fiecare pas, pentruca, mergînd cît mai departe înapoi, spre capătul pierdut al lanțului cu verigi de piatră, să se îmbogățească și finalmente să poată întrezări cu mai multă ușurință dezvoltarea, viitorul civilizațiilor noastre, a celor de azi. Slujirea unor astfel de idealuri nu se poate oficia decît dacă tu însuți crezi, respecți și iubești. Cu o astfel de credință am deschis ușa lăcașului în care am așezat muzeul nostru, și în lumina acestei credințe am început să muncim.

La început n-am avut exponate și am pornit să le căutăm cît mai repede. Ne-am adresat celor care conduceau viața satelor dobrogene. Ne-am adresat oamenilor de la țară și constructorilor de pe șantiere. Am stat de vorbă cu oamenii aceștia, care la început erau surprinși, pentru că nu înțelegeau bine ce vrem, ce căutăm și de ce. Am încercat să-i lămurim că fiecare om, fiecare sat, fiecare ținut și fiecare țară are un trecut istoric, care trebuie să fie cît mai clar în mintea și în simțirea fiecăruia dintre noi. Pornind de la omul cu care vorbeam și de la locul în care ne aflam, arătam că bătătura în care ne găsim, vecinătatea mai apropiată sau mai depărtată cu alte case, satul, împrejurimile satului, poartă urmele vii ale oamenilor și așezărilor care s-au succedat acolo în decursul multor mii de ani. Cînd se merge mai adînc cu plugul pe ogoare, cînd se seamănă grădina sau se spintecă pămîntul pentru temelia unei construcții, cînd spargem scoarța pămîntului, găsim peste tot urmele veacurilor trecute, urme care pot fi deslușite și care ne fac să înțelegem ce s-a pe-

trecut acolo și cum au fost, cu mii de ani înaintea noastră, locuitorii și așezările pe care le moștenim.

Lămuream oamenilor că ori unde săpăm, găsim morminte și chiar cimitire întregi, cu oameni îngropați sau arși pe jarul rugului. În borcanele cu oseminte arse, în coșciugele de piatră, ca și în mormintele din pămîntul viu, găsim tot felul de bunuri pămîntești cu care mortul fusese așezat în odihnire, după obiceiurile neamului și ale religiei, după loc și după vreme, după tradiții și credințe. Văzînd aceste bunuri pămîntești, fie podoabele puse pe pieptul, pe capul, pe mîinile și pe degetele mortului, fie vasele cu merinde și cu băuturi pentru ziua de apoi, ori bănuții de aramă și de argint cu care sînt îngropați de mii de ani morții sau jucăriile, armele și sculele vieții, putem desluși cum trăiau oamenii și cum a fost viața în trecut. Putem judeca astfel trecutul și ne putem făuri un prezent și un viitor corespunzător idealurilor de mai bine ale atîtor și atîtor generații care priveau mereu înainte.

Omul nostru, omul satului și al bătăturii în care am stat cu el, omul cu care ne-am putut lega atît de simplu și atît de emoționant, începe să înțeleagă, pentru că i-am vorbit pe limba lui, pe înțelesul lui, cu grai de om „învățat", dar fără ascunzișuri. Începe să înțeleagă că noi căutăm să-l descoperim pe dînsul și pe noi înșine prin cei ce au trăit înaintea noastră. Aceasta este temelia țării, temelia neamului și a oamenilor înțelepți din această țară. Pentru a înțelege zilele de azi, urmărim speranțele împlinite ale trecutului, iar lumina zilelor de azi înseamnă încoronarea strălucirii de mîine.

După această întîlnire simplă dintre omul de carte și omul bătăturii, amîndoi reprezentanți ai aceleiași simțiri și ai aceluiași pămînt, pășim mai departe și îi arătăm omului piatra căzută de departe aici, cu scrisul dăltuit în marmură albă. Îi arătăm statuia, mai frumoasă decît ori care altă închipuire pe care a cunoscut-o vreodată. Îi arătăm stîlpii de piatră cu coroană în cap, care susțineau grinzile înflorate ale lăcașurilor străvechi. Atunci, totul devine o singură gîndire, un singur înțeles. Pasiunea ne cuprinde pe amîndoi, țăran și „învățat". Simțim împreună, iubim împreună și muncim împreună.

Așa s-a născut Muzeul de arheologie din Constanța : prin pregătirea preoțească a oamenilor lui, acasă la oamenii pămîntului dintre Dunăre și Marea Neagră, pămînt pîrjolit de veacuri, dar totdeauna viu. Așa s-a ajuns ca țăranii să se simtă mîndri că stau deasupra atîtor rînduri de civilizații apuse. Așa stau astăzi lucrurile în toate satele și pe malurile tuturor iurilor secate din Dobrogea. Țăranii sînt ctitorii adevărați ai reprezentării moderne pe care noi, meseriașii, „învățații" și primii iubitori, o însuflețim.

Deseori se întîmplă ca un țăran mai sfătos, intrînd în muzeu cu un șir întreg de frați, să întrebe pe tinerii noștri „învățați" : unde este oala aceea mare cu grîu și rîșnița ? unde este plugul de fier și cazanul de aramă ? unde este icoana cu scrisul vechi sau păpușa cu hainele înflorate și cu obrajii aurii ? Unde sînt arătate ? Că doar eu le-am găsit, în sat la noi și vi l-am adus aici, ca să le vadă și alții. Auzind întrebările lor sîntem cuprinși de emoție și recunoștință, atît pentru că oamenii ne-au

înțeles și ne-au ajutat la căutare, cît și pentru că ei au căutat mai departe și au găsit după plecarea noastră relicve prețioase. Ei doresc ca acestea să nu se irosească și — mai ales — să fie arătate celor mulți.

Acesta ne-a fost scopul : să lămurim oamenii cu pricepere, să adunăm relicvele prin înțelegerea și dragostea celor mulți, să păstrăm cu grijă aceste relicve și să arătăm tuturor valorile, mărturiile trecutului, cum și puterea de dăruire a unei colectivități contemporane conștiente.

* * *

Poate că am întîrziat prea mult cu această expunere a începutului muncii noastre, dar ne-am simțit datori să facem acest lucru.

Ar fi trebuit să începem cu lămurirea directă a cauzelor pozitive, directe și obișnuite, ale ilustrării succesului. Am fi putut vorbi mai repede despre ce am făcut și cum am făcut din punct de vedere material, tehnic și artistic, din punct de vedere al culorii și al semănatului grădinii noastre, în care au putut răsări trandafirii pe care îi sorb din ochi și din simțire atiția oameni veniți din atîtea țări și locuri.

Le sîntem datori oaspeților un răspuns, o lămurire. După cea mai caldă și mai frumoasă parte a începuturilor noastre — pregătirea ogorului fără de care nu puteam ajunge aici — a urmat munca materială și convențională a unei organizări mai mult sau mai puțin subtile, în cuprinsul căreia am fost întotdeauna urmăriți de gîndul să nu copiem pe alții, să nu repetăm, să nu folosim șablonul. Să nu încărcăm. Am vrut să legăm exponatele de viață și să ușurăm oamenilor înțelegerea lor. Am socotit că trebuie să expunem numai acele valori care pot ilustra istoria, care pot lega verigile ei, care pot fi înțelese cu ușurință și pot transmite o emotivitate tuturor celor ce vin să se adape aici.

* * *

Muzeul nostru este un muzeu ca toate muzeele, care de fapt, la începuturile sale, se sprijinea pe un număr de elemente arheologice proaspete, în majoritatea lor necunoscute încă, descoperite în bună parte de oameni simpli, de buni patrioți, de oameni care și acum, după 12 ani, continuă să urmărească, să dezgroape, să protejeze și să aducă mereu noi și noi monumente la Muzeul din Constanța. Dacă unele obiecte aduse sînt mărunte și neînsemnate, altele sînt adevărate valori artistice și documentare, care îmbogățesc în fiecare an patrimoniul muzeistic.

Trecînd la organizare, am căutat să avem un local cu spații largi, bine luminate. Și mai întîi depozitele, care trebuie să adăpostească materialele arheologice ce vin din toate părțile ținutului și din oraș. Depozitele sînt prevăzute cu laboratoare speciale în care materialele, după o primă înregistrare, sînt supuse unei toalete sumare, apoi trec la tratamentul chimic sau mecanic necesar, după care intră în încăperile în care se face consolidarea și restaurarea lor. În cele din urmă, se trece la alcătuirea fișei științifice, care marchează locul, data și împrejurările găsirii. Se face apoi descrierea amănunțită a obiectului și datarea lui, se notează colocația în depozit sau în muzeu, totul completîndu-se cu o fotografie

sau un desen și cu bibliografia respectivă. Cu acest act de naștere piesa este expusă în sală sau ținută în rezervă la depozit, pe locul colocației fixate.

Piesele arheologice din depozite și din muzeu însumează astăzi 20.000 de fișe, reprezentînd tot atîtea valori din toate orînduirile și epocile istorice.

Dar noi nu ne ocupăm decît de monumentele găsite pe teritoriul dintre Dunăre și Marea Neagră, adică în Scythia Minor. Tocmai grație acestei „specializări", acestei „limitări", am reușit să ne concentrăm atenția și puterile, să ne lărgim înțelegerea și domeniul cunoștințelor asupra sectorului restrîns al arheologiei și istoriei Dobrogei. Expunerea muzeistică și prezentarea făcută vizitatorilor este concepută în aceeași formă concisă, care face ca oamenii care trec pe aici să înțeleagă bine și repede firul istoriei pentru părțile noastre, din vremea paleolitică pînă în epoca feudal-timpurie.

Asta nu înseamnă că numeroșii noștri muzeografi, oameni cu studii universitare de specialitate și chiar tehnicienii noștri și personalul de îndrumare și supraveghere nu ar avea preocupări și înțelegere pentru arheologia și istoria țării întregi, a lumii întregi. Asta nu înseamnă că oamenii noștri de specialitate nu studiază valorile arheologice de aici într-un context larg și cu o adîncă înțelegere.

Este locul acum să spunem că întreg colectivul nostru științific, ca și ajutătorii lui, folosesc puterea lor de muncă în primul rînd pentru îndeplinirea obligațiilor de muzeografi, adică administrează în chip organizat și sistematic materialul din depozite și monumentele expuse. Totodată ei asigură îndrumarea miilor de vizitatori de pretutindeni, îndrumare care se face cu respectul deosebit pe care îl dăm ideii că trebuie să ne punem în slujba publicului, să vorbim pe limba lui, să ne apropiem de puterea lui de înțelegere, să-l ajutăm și să-i putem imprima astfel ideea justă pe care o degajă monumentele arheologice în cadrul istoric în care sînt expuse în sălile muzeului.

În felul acesta corpul nostru de tineri specialiști în istorie și în arheologie reușește să țină grupelor de vizitatori adevărate cursuri educative. Oamenii din toate unghiurile țării veniți la odihnă, turiști din toată lumea, după ce zăbovesc 1—2 ore prin sălile muzeului, pleacă astfel îmbogățiți și marea majoritate este satisfăcută că a văzut, a înțeles și a învățat ceva nou, deosebit.

Dar activitatea științifică de fiecare zi a oamenilor noștri de specialitate — muzeologia este ea însăși o știință — nu se reduce numai la atît. Ea se mai completează prin aceea că în fiecare primăvară sînt pregătiți un număr de 30—40 studenți cunoscători de limbi străine, care urmează să fie angajați pentru perioada de vară ca să îndrumeze grupurile de vizitatori de peste hotare.

Fără îndoială că toți muzeografii execută și o muncă de creație proprie, științifică, făcînd studii asupra descoperirilor arheologice recente și asupra monumentelor din muzeu, publicînd articole, broșuri și volume de specialitate.

În ce privește partea tehnică a organizării, vom enunța doar cîteva din ideile care au stat la baza concepției noastre atunci cînd am pornit la amenajarea muzeului, idei care continuă să fie în evidența noastră, deoarece în fiecare an completăm cîte ceva pentru întărirea muzeului.

Am avut o grijă deosebită ca aspectul general al sălilor să nu fie întunecat de o multitudine de culori sau de vreo culoare stridentă, nepotrivită cu atmosfera unei expoziții cu specific arheologic.

În același timp, nu am admis ca muzeul să fie strangulat de rigiditate, de prea multă sobrietate. De praf și rugină. În multe muzee, unele obiecte zac pe jos, deseori piatră peste piatră și monument peste monument. Noi nu am admis astfel de lucruri, ci am ridicat totul în picioare, la înălțimea ochilor omului. Am construit stelaje speciale mecanice, de metal, fixate în pereți, dar cu grijă camuflate. Aceste utilaje pot susține în diverse poziții monumentele sculpturale sau inscripțiile grele, de marmură sau de calcar. Ele au o mobilitate perfectă, în așa fel încît o sală întreagă poate fi demontată și remontată într-o singură oră. Capitelele, care altădată stăteau și ele la pămînt, au fost așezate pe suporți de fier, astfel încît, ridicînd ochii pentru a le privi, vizitatorul să aibă o impresie justă asupra funcțiunii și poziției lor la înălțime. La fel s-a procedat și cu alte monumente din arhitectura antică.

Vitrinele, toate metalice, sînt suspendate ; ele nu au picioare, ci se sprijină pe suporți mascați. Toate au lumini difuze, ca să nu jeneze ochiul vizitatorului.

Monumentele statuare, frizele sau basoreliefurile de o mare valoare artistică și istorică, s-au bucurat de o atenție deosebită de ordin estetic : fondul, lumina și culoarea au asigurat vizitatorilor un plus de emotivitate. Astfel, marmura albă n-a fost sprijinită la întîmplare pe peretele alb sau pe o culoare oarecare și nici n-a rămas cu un spațiu gol și rece deasupra. De la caz la caz, cîntărind bine atmosfera necesară fiecărei piese sau unui ansamblu, am folosit draperii, care cad în falduri bogate, acoperind de sus pînă jos pereții pe întreg cuprinsul sălii. S-au instalat și reflectoare speciale cu anumite intensități de culoare a luminii, care dau monumentelor, după socotința noastră, căldura și vibrația necesară. Așa s-a procedat cu statuia Șarpelui fantastic, cu Fortuna și Pontos, cum și cu alte piese.

* * *

Multe alte amănunte organizatorice originale mai putem găsi în muzeul nostru. Dacă n-ar fi decît harta Dobrogei, cu care se deschide prima sală a muzeului. Vizitotorul este pregătit aici în 2—3 minute, printr-o foarte succintă narațiune istorică. În fața acestei hărți introductive, omul este de la început impresionat de jocul luminilor colorate care, mergînd în pas cu lămuririle date de muzeograf, arată pregnant cele peste 400 de așezări arheologice, identificate pînă acum între Dunăre și Marea Neagră. Sînt așezări din toate epocile istorice, ale căror relicve urmează să fie văzute în ordine cronologică, pe întinsul sălilor muzeului. Să mai vorbim și despre sistemul cu totul original al etichetajului. Am conceput și am aplicat pentru prima dată etichete în formă de „cărți"

cu mai multe foi, care se pot întoarce printr-un dispozitiv mecanic special. Totul este de aluminiu și de oțel, prins discret și solid în perete, pe vitrine sau pe suporți. Pe fiecare „filă a cărții", pe fiecare „foaie" de metal, este scrisă explicația respectivă, de fiecare dată în altă limbă. Deocamdată am luat în considerare cinci limbi de mare circulație. Vor urma și altele. Vizitatorul poate întoarce filele la ori ce limbă dorește.

În fiecare sală și la fiecare grup important de monumente, apar, pe pereți, cu litere mari de metal, explicații de sinteză, în diverse limbi de mare circulație. În afară deci de îndrumătorul care dă explicații verbale în diverse limbi, mai avem etichetele în formă de „carte" și explicațiile de sinteză de pe pereți, la care se mai adugă Ghidul Muzeului, tipărit pe hîrtie velină, tot în cinci limbi, și cuprinzînd 100 de pagini, cu ilustrații bogate, susținute de explicații pe înțelesul tuturor. Iată deci un șir întreg de instrumente pozitive de mare eficiență, care contribuie substanțial la satisfacerea marelui public internațional.

Ar fi poate de adăugat practicile de ordin psihologic pe care le-a folosit conducerea muzeului. În sălile acestui muzeu, cu marmură și piatră, cu cioburi și fiare tocite de secole, se vorbește în șoaptă și se calcă în vîrful picioarelor. Frumosul și respectul valorilor s-au împletit aici cu frunzele și florile vii ale atîtor plante exotice exuberante, care exală înăuntrul muzeului, între monumentele rigide, parfumul vieții și încoronează strălucitor mintea vizitatorului care pleacă.

Poate că aici, în această ambianță, în acest vîrtej de senzații neobișnuite, unde rigiditatea și uscăciunea dispar, făcînd loc vieții, poate că aici se găsește explicația surprinzătoarelor aprecieri.

RÉSUMÉ

Le Musée de Constantza est visité chaque année par 500.000 personnes, tant Roumains qu'étrangers, dont bon nombre de spécialistes en archéologie et muséologie. Tous ces visiteurs ont pour le Musée des appréciations plus qu'élogieuses. Comment expliquer ce succès ? Il est dû en premier lieu à la passion qui a animé et qui anime ses organisateurs et qu'ils ont réussi à transmettre aux autres : en effet, de nos jours tout le monde en Dobroudja est intéressé aux découvertes archéologiques. Beaucoup de précieux monuments sont trouvés par des gens de la campagne, qui accourent tout de suite annoncer la découverte, ou qui apportent eux-mêmes la pièce trouvée.

Le Musée possède en ce moment plus de 20.000 pièces, trouvées — toutes — sur le territoire limité par le Danube et la Mer Noire — l'ancienne Petite-Scythie.

Dans les salles du Musée les pièces ne sont pas exposées couchées par terre ou bien posées l'une sur l'autre, comme dans tant d'autres musées. Elle sont élevées au niveau du regard du visiteur, bon nombre étant même fixées aux murs. Les chapiteaux ont été montés sur des socles en fer.

Les vitrines, suspendues sur des supports fixés au mur, sont éclairées de l'intérieur, pour que la lumière ne gêne pas les yeux du visiteur.

Des réflecteurs donnent à la lumière une juste intensité de couleur.

En pénétrant au Musée, le visiteur est guidé par des muséographes, dont les explications sont de nature à susciter l'intérêt de toutes les catégories de gens, quel que soit leur niveau d'instruction.

Dès l'entrée, on a fixé au mur une carte de la Dobroudja, qui représente une véritable narration historique. Des lumières de couleur éclairent cette carte, accompagnant ainsi les explications du muséographe.

Les pièces exposées dans les salles sont accompagnées d'etiquettes explicatives, réalisées d'une manière tout à fait originale : on dirait un livre à plusieurs feuilles, présentant, chacune, le texte dans une autre langue — cinq langues en tout.

Le visiteur trouve en outre des textes explicatifs fixés sur les murs, et qui complètent les explications orales du guide. De plus, il peut se procurer **le Guide du Musée,** une brochure de 100 pages, éditée en cinq différentes langues.

EXTRASE DIN CARTEA DE ONOARE A MUZEULUI

M-a impresionat profund bogăţia exponatelor. Sînt mărturii vii ale istoriei vechi a regiunii acesteia, atît de bogată din punct de vedere cultural.

Sînt foarte bucuros să menţionez, de asemenea, că autorităţile şi oamenii din Constanţa au acordat toată atenţia cuvenită păstrării cu grijă a bogatelor descoperiri, datînd de secole.

U. THANT
Secretar General al O.N.U.

A fost într-adevăr o mare satisfacţie să vezi cum îşi iubeşte şi îşi păstrează un oraş, istoria. Acest muzeu este o dovadă reuşită a acestei iubiri, fiind organizat şi întreţinut cu multă pricepere. Felicitări călduroase colectivului atît de priceput al muzeului şi cele mai bune urări pentru noi cercetări şi noi succese în activitatea muzeală.

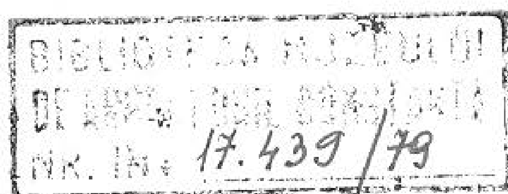
MIKA SPILIAK
Preşedintele Vecei Executive Federale
R. S. F. Jugoslavia

Delegaţia municipală din Roma a rămas încîntată vizitînd Muzeul din Constanţa, bogat în amintiri romane, excelent păstrate. Mulţumim cercetătorilor şi conducerii muzeului, celor care au reconstituit şi reconfirmat prin munca lor latinitatea României.

RINALDO SANTINI
Primarul oraşului Roma

Acest scurt zbor, care ne-a condus de la preistorie pînă la elementele constitutive ale personalităţii romăne, a fost insufleţit prin calitatea expoziţiei de relicve ale trecutului şi prin comentariile atît de preţioase ale responsabililor Muzeului de arheologie din Constanţa. Felicitările şi mulţumirile noastre.

HABIB BOURGUIBA
Preşedintele Tunisiei



Sînt foarte impresionat de excelentele săpături și de colecțiile unei antichități dintre cele mai frumoase din lume.

MOHAMED REZA PAHLAVI ALIAMER
Șahinșahul Iranului

Sînt foarte mulțumit că am vizitat Muzeul de arheologie din Constanța. Această instituție, care ilustrează istoria de secole a ținutului dumnevoastră, contribuie fără îndoială foarte mult la istoria civilizației.
Urez acestui muzeu să se dezvolte și mai mult.

SULEYMAN DEMIREL
Primul Ministru al Turciei

Admirația mea pentru splendida operă desăvîrșită de arheologia română.

BOKANOWSKI
Ministrul Industriei, Franța

Misiunea de bunăvoință a Republicii Dahomey se consideră privilegiată prin faptul că a putut vizita bogățiile vechi, acumulate cu atîta dragoste în acest muzeu, pentru învățătura generațiilor prezente și viitoare. Delegația din Dahomey felicită și admiră pe autorii acestei frumoase opere.

Vicepreședintele Republicii,
Ministrul de Interne și al Apărării Naționale
Ministrul Agriculturii și al Cooperației

Cu cele mai multe mulțumiri pentru vizita scurtă și plină de interes la Constanța, unde viitorul pare să fie foarte interesant, întrucît trecutul său glorios este atît de bine prezentat în acest muzeu.

ANTHONY WEDGWOOD BENN
Ministrul tehnologiei din Marea Britanie

Universitatea din Londra vă prezintă omagii și felicitări pentru descoperirile, identificările și frumoasa expunere a pieselor pe care le-am văzut. Istoria României retrăiește.

ERIC S. TURMEN
Directorul Institutului de Studii Clasice
Gordon Square, Londra

Înainte, în timpul, cît și după această vizită, se știe că România este nemuritoare...

COMTE — OFFENBACH
Președintele Grupului de prietenie parlamentară franco-română

Mulțumesc celor care m-au condus în muzeu și consider vizita mea aici foarte interesantă. Expunerea pieselor este făcută cu mult gust, iar camera de tezaur prezintă mare importanță. Originalitatea exponatelor, ca și descoperirea recentă a mozaicului, mi-au oferit suficiente informații și detalii.

MARTIN B. DICKSON
Facultatea de Studii Orientale, S.U.A.

Acest muzeu reflectă și concentrează ca o flacără arzîndă istoria omului în această regiune, atît de bogată în atestări preistorice și istorice; un admirabil microcosmos de civilizație greacă, romană și bizantină. Este admirabil aranjat, cu imaginație și pasiune. Înființat de cîțiva ani numai, este unul din cele mai remarcabile muzee pe care le-am vizitat.

Doresc să felicit personal pe director și pe tinerii muzeografi.

K. ZILLIACUS
1 septembrie 1959, Londra

Muzeul din Constanța uimește nu numai prin bogăție, ci și prin originalitatea expunerii. Este evidentă munca oamenilor acestui muzeu, care-și iubesc profesia, știința, patria, trecutul și prezentul ei istoric. Sînt convins că muzeul se va îmbogăți mult cu noi exponate, descoperite de minunații lui arheologi.

V. AMBARȚUMIAN
Președintele Academiei de Științe
R. S. S. Armenia — U.R.S.S.

Am urmărit cu interes și admirație istoria acestui oraș de-a lungul secolelor și am fost astfel martorii unei culturi dintr-o perioadă în care noi, in nord, umblam îmbrăcați în piei de animale.

TORSTEN NILSSEN
Ministrul de Externe al Suediei

Am fost foarte satisfăcut că am putut cunoaște noile descoperiri arheologice. Este excepțională organizarea și înfățișarea muzeului. Sînt emoționante resturile culturii antice.

IGOR MOISEEV, actor — U.R.S.S.

Am petrecut o zi foarte interesantă, văzînd lucruri care atestă legătura strînsă dintre romani și poporul român, ca și dezvoltarea pozitivă a României de astăzi.

Noroc bun pentru lucrările viitoare!

URBAN HANSEN
Primarul general al orașului Copenhaga

Felicităm pe organizatorii acestui muzeu pentru prezentarea excepțională a colecțiilor, care impresionează pe orice vizitator. Asemenea colecții și instalații pot să-și dorească multe muzee naționale. Vă dorim succese și în viitor.

Dr. BRŮZEK
Ministrul Culturii din Cehoslovacia

A fost o mare fericire să fi putut vizita acest mare lăcaş de artă şi cultură.

ABDUL RAHMAN PAZHMAN
Preşedintele celei de-a XXI-a Sesiuni
a Adunării Generale a O.N.U.

Un trecut tradiţional şi eroic — un viitor şi mai mare în România socialistă. Cît de mîndră poate fi Constanţa !

Dr. WIHELM DIRMAS
Secretar de Stat — Berlin

Cu cel mai mare interes am vizitat astăzi tezaurul acestui muzeu arheologic, care ilustrează trecutul istoric atît de bogat, din cele mai vechi timpuri, al acestei regiuni. Sînt adînc impresionat de grija, hărnicia şi imaginaţia, bazată pe ştiinţă, a creatorilor acestui muzeu şi doresc arheologilor care lucrează aici, noi, multe şi frumoase descoperiri, pentru îmbogăţirea cunoştinţelor noastre privind oamenii şi cultura dinaintea erei noastre.

Prof. Dr. DIECKMANN THEA
Preşedintele Camerei Populare din R.D.G.

Îmi permit să exprim d-lui director toată admiraţia pentru prezentarea unică a obiectelor de artă expuse, neştiind de care să te interesezi mai mult şi pe care să le admiri. Noi aparţinem de asemenea trecutului nostru, de aceea ne place să-l vedem reînviat pe un pămînt prieten.

A. ARGYROPULOS,
fost Ministru al Afacerilor Externe
al Greciei

Cu toate mulţumirile mele pentru cordiala şi simpatica primire in acest magnific muzeu, atît de bine organizat. Nu este decît un prim contact şi ştiu că anii viitori vor permite stabilirea unor relaţii fructuoase. Ducem din România o amintire mişcătoare.

B. CHERTIER,
Vertus Marne — Franţa

Sînt foarte uimit şi foarte mulţumit de tot ceea ce am găsit în acest muzeu. Descoperirile istorice prezentate aparţin poporului român, dar el a păstrat aceste bogăţii în folosul lumii întregi. Dorim să se obţină şi pe mai departe alte succese în săpăturile arheologice, care dezvăluie trecutul şi dezvoltarea istorico-economică a Dobrogei.

L. ANGHELOV
Ministrul adjunct al Afacerilor Interne
R. P. Bulgaria

Am căzut în extaz în faţa bogăţiei colecţiilor Muzeului de arheologie şi a remarcabilei prezentări.

PIERRE MICHELI
Secretar general al Departamentului
Politic Federal, Berna

Un muzeu minunat. Vă mulţumim pentru munca depusă, prin care aţi reuşit să adunaţi atîtea bogăţii care ne plac şi ne inspiră.

Delegaţia laburiştilor britanici

Muzeul reprezintă o foarte bogată colecţie de exponate arheologice, prelucrate şi fondate ştiinţific. Exponatele ajută la aprofundarea fenomenelor istorice. Întregul muzeu creează o impresie minunată.

Acad. P. FEODOSEEV
Vicepreşedinte al Academiei de Ştiinţe
U.R.S.S.

Bogăţiile pe care le conţine acest muzeu au făcut obiectul admiraţiei noastre celei mai mari. Felicităm oraşul Constanţa şi pe lucrătorii muzeului de a fi pus în valoare acest trecut istoric.

Preşedintele Consiliului General al Senei,
Vicepreşedintele Consiliului General
al Senei, Franţa

Foarte impresionat de bogăţiile care se găsesc în acest magnific muzeu.

J. JOHANSON
Însărcinat cu afaceri — Suedia

Nu am ştiut pînă acum că există în Constanţa un muzeu arheologic de o valoare atît de mare şi am fost profund impresionat vizitîndu-l. Istoria acestei regiuni este foarte interesantă şi muzeul o dovedeşte din plin. Prezentarea este foarte clară şi cu mult gust făcută.

B. M. NEHARYA
Ambasadorul Indiei în R. S. România

Sînt pentru a doua oară aici, o să revin în fiecare an şi o să povestesc mult în Germania.
Multe mulţumiri pentru frumuseţile văzute.

DESPINA HIERHOLZER TEMPEANU
Pictoriţă şi sculptoriţă — München

Mulţumiri celor ce ne dezgroapă din amestecul epocilor, ajutîndu-ne să luăm mai deplin cunoştinţă de noi înşine

DAN DEŞLIU

Un salut cordial arheologilor vechii şi noii Constanţe. Sînt mulţumit sufleteşte că am putut vedea tezaurul găsit pe pămîntul ei. Mult succes în această muncă măreaţă şi nesecată

Prof. I. N. IVANOV
Decanul Facultăţii Pedagogice, Leningrad

Am vizitat muzeul din Constanța cu mare bucurie pentru importantul material pe care îl conține și pentru maniera modernă de prezentare. Cu emoție am văzut legătura adîncă dintre Tomis și Roma, prin amintirea destinului dureros al lui Ovidiu

Prof. Univ. MASSIMO PALLOTTINO
Roma

Intrați, căci și aici este Europa!

Dr. JOSEPH KLAUS
Cancelarul Austriei

Unul din cele mai frumoase muzee. Mic, dar deosebit de valoros. Organizat într-o manieră exemplară.

Prof. dr. FRED. JOSEF de WAELE
Olanda

Nu mă așteptam să găsesc la Constanța un muzeu arheologic atît de bogat, atît de bine orînduit și de perfect organizat de lucrătorii săi.

Prof. ORLANDOS
Atena

Vizita la muzeul din Constanța m-a umplut de entuziasm. Am văzut documente de un interes capital din punct de vedere estetic cît și din punct de vedere cultural. Sînt documente care merită cea mai largă difuzare. Adaug că prezentarea colecțiilor este făcută cu un gust remarcabil.

M. RENARD
Profesor la Universitățile din
Bruxelles și Liège

Sintem plini de admirație și de recunoștință pentru acest frumos lăcaș și pentru fondatorii săi. Muzeul, care reflectă un trecut foarte bogat, este prezentat într-o manieră magistrală. În consecință, el lasă vizitatorilor germani una dintre cele mai profunde impresii culese din România

Prof. IULIUS SCHMIDT
R. F. G.

Multă bogăție și varietate de monumente arheologice. Vreau să transmit mulțumirile mele întregului colectiv, pentru marile succese în studierea istoriei vechi a Dobrogei și pentru grija ce o poartă conservării monumentelor de cultură și popularizării lor în rîndul miilor de vizitatori români și străini.

TEOFIL IVANOV
Institutul de Științe din Sofia

Am fost impresionat in mod deosebit de remarcabilele descoperiri din ultima vreme. Mă gîndesc să mai revin aici, ca să văd rezultatele ultimelor cercetări care, sînt sigur, vor reflecta entuziasmul cercetătorilor.

GEORGE JOHN CHANDLER
Președintele Comitetului Executiv
al Asociației Bibliotecarilor din Anglia,
Directorul Bibliotecii din Liverpool

Călduroase felicitări lucrătorilor din domeniul științific, pentru o realizare admirabilă. Cu urările noastre de colaborare mereu mai strînsă între cercetătorii români și cercetătorii francezi.

Prof. univ. GUY BERIL
Director al edițiilor sociale
Paris

Sîntem încîntați de expunerea cu gust și extrem de interesantă a muzeului.

FRANZ SCHUBERT
EKEHART SCHUBERT
Stuttgart, Würt. Landesmuseum

La poeții mari, rimele cele mai rare și mai neașteptate țîșnesc firesc, deoarece în spatele lor stau ani îndelungați de muncă. Arheologii sînt mari poeți ai trecutului îndepărtat și nici o descoperire nu e întîmplătoare: vine din trudă și dragoste

MIHU DRAGOMIR

Un foarte frumos muzeu, unde prezentarea este impecabilă. O mare reușită.

Prof. ROBERT BARRET,
Paris

Sînt fericit că am putut vizita acest muzeu instructiv și plin de gust.

H. STERN
Director Științific al C.N.R.S., Paris

Unul din cele mai interesante muzee pe care le-am văzut. Piese unice: menhirul, statuia scitică, șarpele fantastic etc.

R. FOREUL
Vicepreședintele Federației Franceze
a Caselor de Știință și Cultură

reunite în acest muzeu, minunat de bine organizat. Este una din remarcabilele realizări ale României, care contribuie la îmbogăţirea preistoriei şi a istoriei străvechi, care întăreşte mult sentimentul naţional al stimaţilor noştri prieteni români.

A. şi L. AL. LANGEVIN
Franţa

Muzeul prezintă vizitatorilor un material cultural excepţional . Ne-au interesat îndeosebi metodele organizării muzeistice, care din punct de vedere emoţional, multilateralitate şi efect dau deplină satisfacţie. În comparaţie cu alte muzee vizitate şi cu activitatea noastră muzeistică, acest muzeu este foarte instructiv şi tentant.

Dr. KLAUS SCHREINER
Republica Democrată Germană

Cu mult interes am vizitat acest admirabil muzeu, care face cinste României.

WALDECK ROCHET
Secretar General al P. C. Francez

Sînt entuziasmată de bogăţia acestui muzeu, care reflectă cultura şi viaţa Dobrogei de-a lungul veacurilor. Exprim mulţumirile mele directorului şi colectivului muzeului, care au adunat aceste comori.

Prof. univ. A. V. DESNIŢKAIA
Membru corespondent al Academiei U.R.S.S.,
Leningrad

Sînt încîntat de vizita în acest muzeu, care mi-a permis să văd multe monumente încîntătoare, reunite într-o instituţie modernă şi n-am să uit să recomand colegilor şi studenţilor vechii Padove o călătorie la Constanţa.

Prof. univ. FRANCO SARTORI
Padova

Am fost extrem de uimiţi de bogăţia şi de frumuseţea pieselor arheologice După 51 ani de pribegie în lume am văzut şi învăţat din trecutul îndepărtat că neamul românesc a fost mai mare decît noi ne-am închipuit. La şcoala muzeului din Constanţa se poate citi geniul care a călăuzit acest popor prin toate greutăţile timpurilor, în progresul omenirii. Nu pot să exprim în cîteva cuvinte mulţumirea mea şi a soţiei mele, pentru primirea făcută şi pentru frumoasele amintiri ce vom păstra şi împărtăşi tuturor prietenilor noştri.

GOGU CONSTANTINESCU
şi
EVA CONSTANTINESCU
Anglia

Un muzeu magnific din punct de vedere al prezentării exponatelor. Recunosc că este unul din cele mai bune din cîte am văzut în lume — un tribut valoros pentru istoria veche, atît de bogată, a poporului român.

W. B. STANFORD
Profesor de limba greacă
Universitatea din Dublin
Irlanda

Japonezii sînt pasionați de istoria Greciei și a Romei. După părerea mea, atestări despre vechii greci și romani pot fi găsite în R.S.R. din plin și în cele mai bune condiții de păstrare.

GHIRO GARJOKI
Tokyo

Încîntat de vizita mea, felicit echipa științifică care a realizat acest muzeu arheologic, exemplar.

EM. LANGUI
Director general al Artelor și Literelor
Bruxelles

Felicitările mele pentru organizarea acestui frumos muzeu și urări pentru dezvoltarea lui.

JEAN ROCHE
Rector al Academiei
Paris

De ce s-a plîns oare atît de mult colegul Ovidiu? Doar aici era tot Roma și încă într-un peisaj liric.

FRANZ THEODOR CSOKOR
Președintele Centrului Austria
al Pen-Clubului Internațional

Elevii școlii de chimie din Paris, încîntați de frumusețea acestui muzeu și foarte mișcați de primirea făcută, vă adresează sincere mulțumiri, regretînd că nu pot rămîne mai mult timp pentru a aprecia mai bine bogățiile culturii voastre.

Președintele elevilor
P. MICHEL
Montamat

Cu mult interes și emoție ne-am apropiat de trecutul neamului omenesc, prin orientarea clară spre cultura elină și romană. Sîntem încîntați de realizările arheologilor din R.S.R. Fie ca acest muzeu să unească tot mai mult toate popoarele lumii.

Prof. E. TARAS — U.R.S.S.

Foarte frumos muzeu cu piese excepționale și remarcabil de bine prezentate. Toate complimentele mele.

Prof. G. DUMESNIL
Franța

Nu pot decît să exprim sincera și profunda admirație a unui istoric francez, în vacanță în România, după vizita Muzeului arheologic din Constanța, care are comori scoase la iveală și admirabil prezentate. Doresc ca numeroși compatrioți ai mei să ia drumul spre Constanța, pentru a face cunoștință cu minunile artei greco-romane descoperite pe pămîntul românesc.

Acest muzeu ar putea deveni, după părerea mea, o nouă legătură în schimburile culturale dintre Franța și România

JEAN HUGONNOT
profesor de istorie — Paris

Constanța, cu imensele sale cantități de materiale arheologice datînd încă din timpul clasicului Tomis, este într-adevăr remarcabilă prin monumentele sale. Deși exponatele nu aparțin numai orașului, ci și împrejurimilor, atestările existente sînt binevenite pentru vizitatorii străini și satisfac din plin cerințele specialiștilor.

JOHN WIKENS
Facultatea de Latină
Birmingham University, Anglia

Ies în urma acestei scurte vizite, emoționat. A fost o călătorie prin secole reconstituie de către prezent... Mulțumesc tuturor; felicitări sincere pentru această minunată organizare.

MOHAMMED JEDDI
Ministrul Agriculturii din Tunisia

Relicvele antichității constituie pentru români o mărturie vie a civilizației, culturii și tradiției trecutului; ele au o mare valoare istorică. Dezvoltarea continuă, din toate punctele de vedere, a adus România la stadiul modern. Țara a avut un trecut glorios, iar viitorul și perspectivele îi sînt luminoase...

Ing. B. V. BARAI
M. V. TOLAVIJAYA
Bombay

În nici o parte din lume nu se găsesc piese mai rare și cu atît mai mult nicăieri o instalație mai îngrijită. Ne felicităm că am intrat în acest frumos muzeu și vă felicităm că l-ați creat.

JOHN și VÉRA RUSSELL
The Sunday Times — Londra

Să-mi fie permis să-mi exprim admirația foarte vie față de realizarea acestui muzeu, care este un model al genului.

ARTHUR AULOT
Președintele U.I.O.O.T.
(Uniunea Internațională de Turism)

Am fost emoționați și încîntați de vizita noastră la Constanța și nu putem să redăm aici decît admirația noastră sinceră pentru prezentarea minunilor acestui muzeu.

LILLY KAHIL
RENÉ GINOUVRES
Franța

O colecție remarcabilă de lucrări, extrem de frumoase. Este una din strălucirile acestui ținut.

A. C. GOLOWIN
Doctor în Științe Astronautice
Washington

Sintem entuziasmați de faptul că pot fi văzute aici atît de multe lucruri. Am fost informați cît de mult s-a muncit aici în ultimii ani în domeniul arheologiei. Mulțumim din inimă directorului și colaboratorilor, pentru clipele fericite pe care le-am petrecut.

OLAFSSON
Președintele Partidului Socialist Unit din Islanda

După ce am vizitat, cu mare interes, Muzeul arheologic din Constanța și am apreciat bogăția colecțiilor sale, țin să spun în special la ce nivel am găsit inteligenta și agreabila prezentare din punct de vedere muzeistic. Cu felicitările și urările mele.

REVEL — scriitor și critic de artă
Franța

Am admirat mult unul din cele mai frumoase muzee din Europa, în plin avînt. Este o mare realizare.

BONIFACE BESSE
Pictor, Franța

Am vizitat în nenumărate rînduri acest splendid muzeu, care ilustrează în chip deosebit de elocvent atît entuziasmul și priceperea colegilor noștri de la Constanța, în frunte cu dinamicul lor șef, V. Canarache, cît și înțelegerea și ajutorul extraordinar acordat de partidul nostru revoluției culturale din țara noastră.

Acad. EM. CONDURACHI
Directorul Institutului de Arheologie
al R. S. România

Vizita în acest muzeu a constituit pentru mine un factor foarte instructiv. Am aflat despre moștenirea culturală atît de bogată a acestei regiuni și-mi pot da acum seama că acest oraș atît de modern are o istorie tot atît de veche. Muzeul este foarte bine întreținut și prezentat....

Prof. MOHINDA SINGH
Secretarul Soc. de Prietenie
Indo-Română, Delhi

Numai minuni, cu răbdare adunate. Ce plăcere pentru ochi și pentru spirit!

Prof. univ. A. LECONTE
Paris

O istorie frumoasă a trecutului Constanței. România poate fi mîndră de ea.

Prof. dr. M. COLLINS
Washington

Mi-a făcut o plăcere deosebită vizitarea acestui muzeu de arheologie și vederea relicvelor de mare valoare ale civilizației grecești și romane, care s-au păstrat aici. Mai presus de orice am fost încîntat să văd locul unde Ovidiu și-a petrecut exilul neîndurător care l-a despărțit de Roma se dragă și să citesc frumoasa scrisoare adresată de primarul din Sulmona cu ocazia aniversării bimilenare a poetului. Felicit poporul din Constanța, tomitanii de azi, pentru măiestria estetică cu care au prezentat neprețuitele relicve.

PETER S. NOBLE
Universitatea din Londra.

Fermecător muzeu! Niciodată nu vom uita ziua cînd am fost aici. Ne înclinăm în fața măreției muncii creatoare a celor ce au realizat acest muzeu.

VANDA VASILIEVSCAIA,
ALEX. CORNEICIUC
U.R.S.S.

Sigur și mulțumit că noile săpături și descoperiri vor întări amintirea Romei, mama noastră comună.

LINO BUONINCONTRO,
Italia

Extraordinar de bogat și frumos amenajat. Civilizațiile care au înflorit cîndva pe aceste meleaguri fac o puternică impresie vizitatorilor. Grija cu care sînt păstrate aici, la Constanța, aceste amintiri, întărește convingerea că în România de astăzi există condiții extraordinare și un climat minunat pentru dezvoltarea și progresul culturii.

Prof. univ. dr. BRANCO PRIBICEVICI
Belgrad

A. RĂDULESCU

MUZEUL DE ARHEOLOGIE DIN CONSTANȚA DUPĂ 10 ANI DE ACTIVITATE

Între variatele forme ale mișcării culturale din țara noastră, cu rezultate spectaculoase în ansamblul scopurilor etice de masă, Muzeul ocupă un loc proeminent. Contemporaneitatea românească își probează istoria, arta materială și spirituală etc., cu valori muzeale fără precedent în țara noastră.

Mari transformări în această direcție au survenit și în Dobrogea, unde realitățile culturale din ultima vreme — realități dintre cele mai autentice — vin în sprijinul acestor constatări. În chip inerent, muzeologia s-a dezvoltat și în orașul de reședință al județului Constanța. Aceasta a izvorît în special din necesitatea imperioasă a valorificării monumentelor de cultură materială răspîndite pretutindeni între Dunărea de jos și Marea Neagră — monumente care altădată formau apanajul exclusiv al unui cerc de specialiști sau de anticari — astăzi obiect de largă admirație pentru cît mai multă lume.

Trecutul istoric multisecular al Dobrogei a lăsat urme puternice în pămînt, începînd de la Orînduirea Comunei primitive pînă în zilele noastre; succesiunea celor cinci orînduiri sociale își trădează prezența în pămînt sau la suprafața lui, în chipul cel mai evident. La tot pasul, fie că ești prevenit sau nu, descoperi mărturiile cele mai variate despre strămoșii noștri, despre obiceiurile și credințele lor, despre ocupațiile și lupta lor etc.

Pentru ilustrarea acestor fapte istorice, încă din anul 1879, a fost înființat la Constanța un muzeu, la sediul palatului administrativ. Într-un articol consacrat acestui eveniment cultural și publicat la 17 martie 1880 în nr. 2 al ziarului *Farul* se menționa că: „unele piese mici, de valoare, se vor păstra în cabinetul prefectului, altele, cele mari, în grădina conacului, formînd un „aleiu“ între corpul edificiului administrativ și poarta grădinii din spre mare“.

Ziarul mai publică totodată, pe mai multe coloane, date amănuntite, științific redate, despre mai bine de o sută de piese arheologice importante, aflate în acest prim muzeu al Constanței, între care multe in-

scripţii, multe reliefuri sau statui de marmură. Din păcate, despre soarta acelor monumente nu se mai ştie astăzi nimic. Nici o urmă nu s-a mai găsit la Constanţa.

Aşa a fost începutul improvizaţiei muzeale oficiale, cu rostul de a protegui monumentele arheologice care se adunau permanent din oraş şi din împrejurimi. Să adăogăm însă că, paralel cu modestul început amintit aici, a existat şi colecţia particulară, destul de preţioasă, a lui M. Kogălniceanu peste a cărei soartă aveau să se aştearnă ulterior atîtea obscurităţi.

Faptul că la foarte scurtă vreme după actul reîntegrării Dobrogei la România, s-a organizat la Constanţa un muzeu, ne-ar putea face să credem că începînd de la acea dată monumentele antice au fost salvate, adăpostite, îngrijite şi explorate ştiinţific. Dar faptele ulterioare infirmă în chip tragic aşteptările. În primul rînd, timp de şase decenii muzeul nu s-a bucurat de stabilitate. Aceasta deoarece autorităţile n-au manifestat acelaşi entuziasm şi acelaşi interes ca organizatorii muzeului, dimpotrivă...

În 1910, tînăra instituţie de cultură a fost mutată la gimnaziul Mircea cel Bătrîn, apoi la Şcoala Normală de băieţi şi, în sfîrşit, evacuată din nou, a fost instalată într-o sală de pe terasa Primăriei din Piaţa Ovidiu. Cu toate că, prin intervenţia lui Vasile Pârvan, Muzeul arheologic al Dobrogei fusese pus sub protecţia Ministerului Instrucţiunii Publice, el a continuat să-şi poarte calvarul, în condiţii şi mai vitrege chiar decît cele amintite. După încă vreo cîteva peregrinări şi adăpostiri provizorii în diferite clădiri, cu consecinţele nefaste ce decurgeau de aici, îl vom regăsi în cele din urmă în anul 1938 în anexa fostei berării din faţa Cazinoului. Dar şi de aici a fost scos în timpul celui de-al doilea război mondial şi adăpostit, după cît se pare, într-o pivniţă a primăriei din Piaţa Ovidiu — unde mai fusese cîndva. După război a fost readus în anexa Cazinoului. Aici îşi va tîrî mai bine de un deceniu umila sa existenţă modesta colecţie de inscripţii, fragmente arhitectonice, vase ceramice şi diversele piese mici de diferite tipuri, care reprezentau, chipurile, Muzeul arheologic al celui mai important port şi al celui mai vechi oraş de pe pămîntul românesc, Constanţa — reşedinţa unui teritoriu care a strălucit atît de mult în trecutul său îndepărtat.

Muzeul nu avea un local propriu corespunzător, nu avea personal de specialitate — fără să mai amintim de accesoriile indispensabile: laboratoare cu utilaj tehnic, mobilier cu caracterul pe care-l reclama instituţia, bibliotecă etc.

La adăpostul acestei situaţii precare cele mai multe monumente continuau să fie recoltate întîmplător de către colecţionari particulari — unii străini de interesele istorice ale ţării noastre — sau de către instituţii şi muzee din ţară, fără cercetarea corespunzătoare şi fără alcătuirea documentării necesare. Este ştiut că în capitală, ca şi în alte oraşe ale ţării, se specializaseră magazine de anticari în care oricine putea cumpăra monede, vase de ceramică şi de sticlă, statuete de tanagra, basoreliefuri de marmură etc., majoritatea din Dobrogea, relicve

scoase în chip barbar din pămîntul răscolit cu hîrlețul de către cei mai suspecți indivizi.

Epoca marilor înnoiri revoluționare din țara noastră, al cărei început este marcat de evenimentele de la 23 August 1944, a găsit muzeul în această stare, în anexa Cazinoului, unde încerca parcă neputincios să-și afirme existența, copleșită de efortul constructiv de pe cuprinsul întregii țări.

Pionierii mișcării muzeale de la Constanța, între care se cuvine să fie amintiți multilateralul și entuziastul cărturar C. Brătescu, apoi neobositul Ion Micu, C. Blum și alții, aveau să-și găsească răsplătirea sacrificiilor lor, altădată neînțelese, abia în anii de adevărat și puternic reviriment social, economic, politic și cultural în care s-a angajat țara noastră, odată cu începutul construcției socialiste.

Sub raportul cercetărilor propriu-zise, învățați români și străini au adus contribuții de seamă la reconstituirea istoriei vechi a Dobrogei. Dintre români, se impun cu autoritate numele lui Grigore Tocilescu, Pamfil Polonic, Vasile Pârvan, George Murnu, Constantin Moisil, Grigore Florescu, Scarlat Lambrino, Mihail Sutzu, Th. Sauciuc-Săveanu, Oreste Trafali, Paul Nicorescu, Emil Coliu etc. Dintre străini, preocupări cu rezultate științifice de preț au avut O. Bendorf și S. Niemann, colaboratorii lui Gr. Tocilescu la săpăturile de la Adamclisi, care au publicat împreună cu acesta celebra monografie *Monumentul de la Adamclisi — Tropaeum Traiani*, Viena 1895. Valoroase sînt apoi contribuțiile numismatice ale celor doi mari numismați germani B. Pick și K. Regling — *Die antiken Münzen von Dacien und Moesien*, I. B. Pick; II, I, B. Pick — K. Regling, Berlin 1898—1910 (vol. I, 1—2, de F. Imhoof — Blumer, *Die antiken Münzen Nord Grichenlands)* în care Dobrogea ocupă un loc important.

Seria învățaților ar putea continua, dar cele cîteva nume amintite sînt suficiente pentru a demonstra că uriașului volum de cercetare științifică nu i-a corespuns niciodată în Dobrogea un efort serios pentru valorificarea muzeistică. Beneficiarul rezultatelor scoase din săpăturile de la Adamclisi, Histria, Ulmetum, Salsovia, Tomis, Callatis, Dinogeția și altele este aproape în exclusivitate Muzeul Național de Antichități din București, astfel că Dobrogea, cel mai mare centru arheologic al țării, locul de unde au luat drumul, în toate direcțiile, sute și mii de monumente de inestimabile valori artistice, documentare etc. a rămas încă pînă la mijlocul veacului nostru, într-o situație poate chiar și mai critică decît la data înființării acelui muzeu, în 1879, a cărui menire era tocmai de a simboliza și de a ilustra în chip veridic antichitatea în toată amploarea și autenticitatea ei.

Pornindu-se de la principiul antrenării tuturor colțurilor țării în procesul de dezvoltare culturală, angajîndu-se în sarcini de o răspundere morală fără precedent, trezind la viață și impulsionînd energii și valori care zăceau ascunse într-un popor vrednic și dornic de progres, ocîrmuirea României socialiste a realizat un adevărat miracol. Acestui proces i se integrează și acțiunea de reorganizare radicală a Muzeului

de arheologie din Constanța. Este, indiscutabil, urmarea firească a unor stări de fapte care impuneau imperios crearea unei adevărate instituții de cultură, menită să corespundă nevoilor de ordin istoric-arheologic, mai sus enunțate, dar mai ales să servească intereselor de culturalizare și cercetare continuă, să fie un mesaj al vremurilor noi, un mijloc de cunoaștere a tradiției noastre istorice, cu care ne identificăm total.

Noua etapă de dezvoltare a muzeului începe din anul 1956. Noul muzeu trebuia înălțat pe fondul colecției muzeale preexistente, dar contîndu-se totodată pe tot mai frecventele apariții arheologice, care puteau fi întîmplătoare, sau un efect al prezumptivelor cercetări sistematice.

Autoritățile de partid și de stat au însărcinat cu reorganizarea pe Vasile Canarache, pe atunci cercetător științific la Institutul de Arheologie al Academiei R.S.R. Alegerea n-a fost întîmplătoare : vechi și pasionat căutător în tainele trecutului dobrogean, V. Canarache își înscrisese numele cu mulți ani în urmă în istoriografia românească legată de Dobrogea și apoi, condiție esențială pentru realizarea scopurilor pe care și le propuneau conducătorii locali, directorul viitoarei instituții întrunea calități fără de care nu se putea concepe edificarea, din temelii, a unui muzeu chemat să împlinească un atît de complex rol social-cultural : energic și experimentat, totdeauna dispus să facă sacrificii și să se avînte în muncă. Iată care a fost cheia reușitei în dificila sarcină pe care și-a asumat-o, cu generozitate și entuziasm, cel de al cărui nume se leagă realizări unice sub raportul muzeologiei și arheologiei.

Viitorului muzeu i s-a afectat întregul Palat Episcopal de lîngă Catedrală. Parcă ar fi fost o predestinare! Un înalt prelat din oraș, animat și el de dorința protejării monumentelor antice care se distrugeau, scria în 1931 : „Eu aș iscăli cu amîndouă mîinile ca 2—3 săli — la nevoie și mai multe — din Palatul Episcopal — să fie destinate Muzeului regional al Dobrogei. Ce bine i-ar sta sarcofagului de marmură sau altor monumente ce stau la Primărie în praf și bătute de Dumnezeu..."

Ca să devină un mare muzeu, clădirea reclama din capul locului modificări structurale esențiale. Trebuia reparată, consolidată și compartimentată în chip adecvat planului tematic, atunci elaborat. Colectivul de lucrători, modest în acea fază, s-a angajat în efortul de plămădire a obiectivului muzeal, intuind exact ceea ce li se cerea și ținînd ritmul impetuos impus lucrărilor. Personalul a acționat cu pricepere în tot timpul organizării instituției care avea să devină peste puțină vreme una din cele mai mari, mai moderne și mai expresive instituții de arheologie a țării.

Șantierul de reorganizare, cu toate implicațiile sale, și-a desfășurat activitatea din octombrie 1956 pînă la sfîrșitul anului 1957 pe două fronturi : primul chiar în incinta fostei anexe a Cazinoului, unde s-a inițiat și s-a organizat splendidul „Aquarium" al Mării Negre, cel de-al doilea la Palatul de lîngă Catedrală, destinat Muzeului de arheologie.

La Muzeul de arheologie planul se realiza serios și viabil potrivit cerințelor tematice. Accelerarea ritmului de construcție era pe atunci cerut și de un eveniment cultural internațional, care angaja întreaga țară : sărbătorirea bimilenarului nașterii marelui poet latin Publius Ovidius Naso, exilat de către Augustus la Tomis.

Nu se întărise bine mortarul tencuielii, vopseaua era încă proaspătă, cînd, la 27 septembrie 1957, o expoziție arheologică ad-hoc, veritabilă prefigurare a muzeului care avea să prindă în curînd viață, primea mulțimea delegațiilor de peste hotare, întrunite la Constanța pentru a cinsti memoria celui care a fost răpus de al său talent. Memoria marelui poet a fost evocată într-un cadru festiv la Muzeu. Literați, critici, istorici, arheologi, din țară și de peste hotare, cum și o imensă mulțime de constănțeni au comemorat bimilenarul autorului *Tristelor* și *Ponticelor*, scrise chiar în acest oraș.

Nu se stinsese bine ecoul frumoaselor manifestări din fosta metropolă a Pontului, cînd lucrările, reluate cu și mai multă energie, aveau să se încheie la 30 decembrie 1958, de data aceasta definitiv, cu țelul total împlinit : Muzeul de arheologie exista acum în toată ființa și splendoarea lui — loc de confruntare a vechilor monumente cu clădirea modernă, bine organizată, azi mîndria citadină a Constanței. Cam tot atunci, după o muncă obositoare, se deschideau larg porțile celui de-al doilea important obiectiv, *Aquariul din Constanța*. Nu după multă vreme s-a deschis și muzeul de artă plastică organizat de același specialist. Noul muzeu, dotat cu tot necesarul, are o expoziție de bază dintre cele mai mari, prevăzută cu laboratoare, bibliotecă, mobilier modern, ingenios lucrat etc

În anii din urmă muzeul și-a îmbogățit patrimoniul științific cu sute și mii de obiecte de cultură materială, scoase din pămînt în urma sondajelor, a săpăturilor de salvare și a săpăturilor organizate sistematic. Monumentele din sălile de expoziție se împrospătează, se îmbogățesc an de an, în așa fel încît pot reflecta acum aspecte istorice altădată necunoscute publicului vizitator, care găsește aici cel mai edificator curs de istorie antică și feudal timpurie, cu un pronunțat caracter didactic, perfect accesibil. Fie că este prevenit sau nu, el poate urmări în 50—70 de minute firul istoriei dobrogene, din cele mai depărtate timpuri pînă la împlinirea procesului de formare a limbii și a poporului român. Ieșind din muzeu el are satisfacția că în condițiile de astăzi arheologia constituie un bun al tuturor celor care vor să cunoască și să admire inestimabilele valori din trecutul nostru milenar.

Încă de la începutul noii sale existențe, muzeul a conceput un plan tematic astfel întocmit încît să respecte principiul cronologic și totodată să prezinte materialul pe teme mari și pe ocupații, aceasta mai ales în sălile clasice greco-romane. Exponatele au fost compartimentate pe probleme de preocupări practice : agricultură, comerț, transporturi, construcții, artă, meserii etc. În cadrul fiecărui sector al expoziției se respectă în

general succesiunea cronologică a narațiunii, pe bază de materiale arheologice.

Seria compartimentelor integrate în firul evolutiv, normal, al istoriei antice dobrogene se întrerupe după sala de meserii, pentru ca să i se ofere vizitatorului un cadru cu totul aparte : sala Ovidiu, loc de evocare a figurii marelui poet al antichității, exilat și sfîrșit din viață la Tomis. După ce se ia cunoștință de unele aspecte istorice și arheologice legate de epoca marelui poet, se trece în sala „descoperirilor recente" — afectată acum unui subiect special : „evoluția ritului de incinerare de-a lungul veacurilor în Dobrogea" — cu care se încheie expoziția. Cadrul muzeal se mai amplifică încă, prin elementele care populează curtea : lapidariul cu inscripții greco-latine, fragmente arhitecturale și sculpturale, și în special marele sarcofag cu simboluri, care te întîmpină chiar la ieșirea din muzeu, întregind și completînd atmosfera de clasicism istoric.

S-a considerat, pe bună dreptate, că o astfel de prezentare de un evident caracter educativ, corespunde cel mai bine scopului practic de difuzare în mase a ideilor de bază privind munca și lupta omului pentru un real progres. Toate elementele care compun expoziția satisfac setea de frumos și dorința de a pătrunde în trecutul cel mai necunoscut din istoria noastră. Cu mijloace simple, dar eficiente, toți vizitatorii, indiferent de nivelul lor de pregătire, pot să înțeleagă și să se instruiască nemijlocit în muzeu. Aceasta și explică de ce instituția este căutată an de an de tot mai mulți curioși, români sau străini, localnici sau turiști.

Au trecut mai bine de 10 ani de cînd ființează muzeul reorganizat. Îmbunătățiri i s-au adus permanent și tot ce s-a modificat, s-a adăogat sau s-a suprimat, a fost bine inspirat. Astăzi el funcționează ca un organism matur, experimentat. Funcțiunea lui, variată și complexă, se reflectă în chip fidel în activitatea din ultimii 10 ani, pe care o vom schița aici.

a) *Cercetări*. Specificul local al terenului arheologic dobrogean a impus din capul locului două feluri de cercetare : săpături de salvare și săpături organizate sistematic, de amploare. Deși cea de a doua grupă de cercetări a format obiectul atenției noastre speciale, subliniem totuși că și ponderea săpăturilor de salvare este neobișnuit de mare. Colecțiile arheologice s-au înmiit în ultimii 10—12 ani, grație descoperirilor întîmplătoare, din oraș și județ, consecință firească a numeroaselor lucrări de construcții agricole, edilitare etc. Pe baza acestor descoperiri s-au făcut descoperiri revelatorii sub aspectul istoric. Tomisul antic, cu necropolele sale grecești, romane și bizantine, a putut fi cunoscut numai prin muncitorii șantierelor de construcții sau de canalizare ; marele tezaur de monumente sculpturale s-a descoperit atunci cînd se săpa temelia unui bloc de locuințe de pe terenul liniilor ferate ale fostei gări etc.

Muzeul a intervenit întotdeauna, prin specialiștii săi, și a dat curs cerințelor impuse de condiția descoperirii, executînd fie săpături de salvare, fie extinzînd cercetările pînă la proporțiile unui mare șantier arheologic. Între acestea amintim :

— *Şantierul Basarabi — Murfatlar.* Descoperirea, în 1957, a complexului arheologic din sec. X—XII de către muncitorii minieri, în colina de cretă din sudul satului Murfatlar a constituit obiectul unei dezbateri între specialiştii români reuniţi imediat la Constanţa. Muzeul, care era pe atunci în plin şantier, a pus la dispoziţia colectivului mixt de cercetare — de la Institutul de Arheologie şi de la Muzeul de Arheologie Constanţa — însemnate fonduri băneşti pentru începerea marilor degajări. Acest colectiv a putut lucra nestingherit aproape cinci luni de zile şi cu rezultate neaşteptate, graţie tocmai condiţiilor oferite de tînăra instituţie.

— Tot pe valea Carasu, la Castelu, lîngă Medgidia, arăturile de toamnă au făcut posibilă, în anul 1957, identificarea unei mari necropole feudale timpurii, din sec. IX—X. Muzeul de arheologie şi-a trimis acolo specialiştii, care au susţinut în exclusivitate trei campanii succesive de săpături, soldate cu aproape 300 (trei sute) urne de incineraţie, de forme şi conţinut variat — contribuţie remarcabilă la elucidarea unei epoci atît de obscură altădată din istoria Dobrogei.

Aproape simultan, chiar în oraşul Medgidia, s-a descoperit un mare *tell* de o reală valoare ştiinţifică. Explorarea realizată aici doi ani consecutiv, a pus în lumină aspecte inedite privind evoluţia culturii Gumelniţa pe teritoriul Dobrogei.

— În 1958 muzeul nostru a iniţiat şi susţinut săpăturile sistematice de la zidul de incintă al Tomisului. Începînd de la „turnul măcelarilor" din faţa hotelului Continental şi continuînd spre sud-vest, de-a lungul bulevardului Republicii, au fost scoase la lumina zilei părţile componente ale zidului cu cele două porţi de intrare (de nord şi de vest). A putut fi urmărit întregul traseu al zidului, pînă la serpentina de pe faleza portului, identificîndu-se aici alte turnuri, cum şi o a treia poartă, construită, ca şi precedentele, din blocuri de talie. Am determinat apartenenţa zidului la sec. III e.n., construcţia convergînd în jurul domniei succesorilor imediaţi ai lui Aurelian, mai degrabă sub Diocleţian (284—305 e.n.).

Lucrările de canalizare şi de construcţii moderne, executate într-o reţea densă, au cuprins în anul 1959 aproape întregul promontoriu pe care se înălţa altădată oraşul Tomis. Fundaţiile blocului din partea de răsărit a palatului municipal din Constanţa, pe faleza de vest a portului modern, au permis descoperirea imensului Edificiu tomitan din sec. III—IV e.n., cu un paviment de mozaic policrom de peste 2000 mp. Săpăturile susţinute aici de muzeu, timp de aproape un deceniu, sub conducerea autorizată a responsabilului săpăturilor de la Tomis, V. Canarache, au dus la identificarea uneia dintre cele mai importante construcţii antice, strîns legate de viaţa portuar-comercială. S-a scos la lumină o terasă pavată cu mozaic pe suprafaţa căreia se îmbină, într-o armonie unică, motive ornamentale geometrice şi vegetale, iar în substrucţie, 11 (unsprezece) încăperi imense cu acoperişurile şi cu intrările boltite, care serveau ca magazii, depozite etc. În încăperile 3 şi 4 s-au găsit cantităţi industriale de mărfuri : amfore pline cu substanţe diverse — coloranţi, minereuri, cuie, răşinoase, —

ancore pentru corăbii etc. Totul ilustrează viața care pulsa cu vigoare în momentul în care un cataclism a înmormîntat-o subit în ruine.

Alături de mozaic cu circa 200 m mai spre răsărit, alt edificiu, construit în aceeași manieră, al cărui scop funcțional ne este trădat de o inscripție în limba greacă aflată în interior. Este așa-zisul „Lentiarion" menționat de inscripția amintită. După toate probabilitățile, judecînd după sens este vorba de *termae*-le orașului Tomis în sec. III e.n.

Eforturile depuse pentru degajarea mozaicului și a Lentiarionului au cerut mari forțe materiale cît și umane, iar rezultatele obținute întrec în importanță numeroase alte realizări din domeniul acesta de activitate. S-a dovedit că muzeul din Constanța are nu numai forța, dar și capacitatea necesară lucrărilor de anvergură.

— La un an după descoperirea edificiului cu mozaic s-au pus bazele unui nou șantier pe terenul fostei gări Constanța. S-a urmărit aici degajarea unui complex de așezăminte paleocreștine care aveau să dovedească existența acelei arhiepiscopii din sec. V—VI e.n. despre care izvoarele literare și epigrafice dădeau atîtea indicii.

Prin forma sa arhitecturală ca și prin *cripta-martirium*, marea basilică săpată în sectorul de vest al Tomisului nu-și găsește asemănare nicăieri în întreaga zonă de răspîndire a tipului de basilici elenistice. Noua basilică alcătuia împreună cu cealaltă basilică și cu alte elemente creștine din această parte a fostei cetăți acel *episcopium*, identificat acum pentru prima oară de arheologii constănțeni.

În 1962 a fost descoperit în apropierea celor două bazilici de pe terenul vechii gări, la 6 m adîncime, grupul celor 24 de statui și bazoreliefuri, cuprinzînd : Șarpele Glycon, Fortuna cu Pontos, Isis, Aedicula cu Nemesis și altele, care au adăugat mult la faima muzeului.

— În sfîrșit un șantier important este cel de pe malul Dunării de la Hîrșova. Într-o stratificație unică, așezarea neolitică de aici a adus pe lîngă bogatul material arheologic și aspectul neobișnuit al suprapunerii civilizațiilor neolitice din Dobrogea, într-o așezare înaltă de peste 15 m.

Săpăturilor de mare amploare, susținute cu eforturi deosebite de către colectivul muzeului constănțean, li se adaugă imensul volum al săpăturilor de salvare, care dau o imagine dintre cele mai vii asupra activității de cercetare pe teren.

Construirea stațiunii Mangalia a prilejuit o adevărată campanie, de cîteva luni, pentru salvarea comorilor arheologice, pe care membrii colectivului de la Constanța au susținut-o cu energie și competență. Să mai adăugăm permanentele descoperiri din necropole și din cetatea Tomisului, circa 700 de morminte ; săpăturile din întregul cuprins al regiunii dintre Dunărea de Jos și Marea Neagră unde sesizările țăranilor și muncitorilor ne-au îndrumat în zeci și sute de puncte, pe făgașul unor apariții de o deosebită importanță istorică și arheologică.

b) *Publicațiile*. Tipăriturile, formă superioară de popularizare și de valorificare științifică a patrimoniului nostru arheologic, n-au fost nici ele neglijate. Sînt mulți ani de cînd s-a purces nu numai la pu-

blicarea unor articole în reviste și volume de specialitate ale Academiei R.S.R. ci s-a început și publicarea, pe cont propriu, a unei suite întregi de cărți și broșuri de popularizare, cataloage, ghiduri, pliante etc. Acest lucru se impune cu atît mai mult cu cît imensul bagaj arheologic adunat în depozite și laboratoare, trebuia adus la cunoștința publicului, a specialiștilor, cu alte cuvinte, trebuia scos din anonimat.

S-au editat mai multe tipuri de pliante și cărți poștale ilustrate, cu conținut variat și atractiv, inspirate de diferitele centre arheologice din Dobrogea — Istria, Adamclisi, Callatis, — sau de diversele monumente care împodobesc sălile muzeului. De asemenea, s-au publicat albume și cărți cu un bogat bagaj științific, arheologic și epigrafic. Gama publicațiilor se ridică la peste 20 de titluri, și anume:

1. *Ghidul Muzeului de arheologie Constanța.*
2. *Tezaurul de sculpturi de la Tomis,* Buc., 1963.
3. *Noi monumente epigrafice din Scythia Minor,* Buc., 1964.
4. *Monumente romano-bizantine din sectorul de vest al Tomisului,* de A. Rădulescu, Constanța, 1965.
5. *Reprezentări bacchice,* de C. Scorpan, Constanța, 1966.
6. *Bronzuri figurate,* de M. Irimia, Constanța, 1966.
7. *Necropole elenistice la Tomis,* de M. Bucovală, Constanța, 1967.
8. *Cavalerul Trac,* de C. Scorpan, Constanța, 1967.
9. *Cimitirul feudal-timpuriu de la Castelu,* de A. Rădulescu și N. Harțuchi, Constanța, 1967.
10. *Opaițe greco-romane,* de C. Iconomu, Constanța, 1967.
11. *Muzeul de Arheologie Constanța* (în limbile română, germană, franceză, rusă și engleză), de V. Canarache, Constanța, 1967.
12. *Edificiul cu mozaic* (în limbile română, germană, franceză, rusă și engleză), de V. Canarache, Constanța, 1967.
13. *Vase antice de sticlă la Tomis,* de M. Bucovală, Constanța, 1968.
14. *Histria* (în limbile română. franceză, germană, rusă și engleză) de V. Canarache și A. Rădulescu, Constanța, 1968.
15. *Tomis,* (în limbile română, franceză, germană, rusă și engleză) de V. Canarache și A. Rădulescu, Constanța, 1968.
16. *Callatis* (în limbile română, franceză, germană, rusă și engleză) de V. Canarache și A. Rădulescu, Constanța, 1968.
17. *Adamclisi-monument* (în limbile română, franceză, germană, rusă și engleză) de V. Canarache și A. Rădulescu, Constanța, 1968.
18. *Adamclisi-cetate* (în limbile română, franceză, germană, rusă și engleză) de V. Canarache și A. Rădulescu, Constanța, 1968.

Sînt în curs de apariție lucrările semnate de V. Canarache: *„Industria coroplastică la Callatis"* și *„Tropaeum Traiani"*, bogat ilustrate, cu text în limba română și în patru limbi străine de circulație internațională. Și acestea, ca și celelalte lucrări de popularizare, vin să îndeplinească dorința exprimată de zecile de mii de vizitatori străini care, vizitînd muzeul, vor să cunoască istoria Dobrogei, avînd la îndemînă un text în limba lor sau într-o limbă cunoscută.

O realizare remarcabilă o constituie și periodicul de specialitate al muzeului, pe care l-am numit *Pontice*, și care va reuni numeroase și variate articole, note, rapoarte, recenzii și material ilustrativ de specialitate. Prin aceasta muzeul se va plasa pe orbita marilor instituții de cercetare.

c) *Obiective arheologice de popularizare :*

1. *Edificiul cu mozaic* constituie al doilea mare obiectiv muzeistic-arheologic din Constanța. Statul a făcut importante eforturi și investiții pentru valorificarea sa muzeistică. Deși lucrările nu sînt încă terminate, putem considera că edificiul antic poate fi înscris în circuitul vizitării. El atrage an de an numeroși vizitatori a căror admirație nu contenește în fața artei tomitane, concretizată în mozaicul policrom.

2. *Parcul arheologic* din Constanța, organizat în 1963, în spatele zidului de incintă — la poarta de nord — constituie o formă nouă, deosebită, de punere în valoare a monumentelor arheologice din oraș.

Dispunerea sistematică a numeroaselor elemente de arhitectură și pictură, sau a monumentelor funerare și epigrafice în fosta incintă a cetății tomitane, alături de porțiunea restaurată parțial a zidului de apărare și a porților de intrare, au creat o atmosferă și un colorit istoric dintre cele mai potrivite cu trecutul milenar al orașului Constanța. Totul este dublat de un imens grafic, lucrat în faianță și marmură, cu reprezentarea plastică a hărții arheologice a Dobrogii, lucrare executată după concepția și cu munca directă a muzeografilor.

Odată verificată aici, ideea de a popula orașul modern cu piese antice a fost extinsă. Astfel, faleza modernă, cu edificiile romane de un veritabil interes științific, a fost ornată cu numeroase elemente de cultură materială antică, lăsate pe locul descoperirii sau în apropierea lui : capitele cu coloane, arhitrave, cornișe, edicule etc. În acest fel aspectul urbanistic are viață și culoare istorică iar numeroasele valori antice arătate oamenilor depășesc sfera anonimatului în care ar fi putut rămîne dacă ar fi fost închise în depozitul muzeului.

3. *Muzeul din Mangalia*, mic dar bogat, oferă o gamă de monumente băștinașe, grecești și romane, care trezesc interes prin ineditul lor și specificul local. Perspectivele de dezvoltare ale acestui muzeu sînt dintre cele mai mari și considerăm că în scurtă vreme vom face ca și la Callatis să strălucească muzeul ca și cel de la Constanța.

4. *La Histria* atît cetatea cît și muzeul, au suferit însemnate înnoiri organizatorice, în așa fel încît numeroasele piese arheologice ca și ruinele cetății, să fie la dispoziția turiștilor. Vizitatorul se lămurește aici asupra unuia dintre cele mai vechi orașe de pe pămîntul țării, dezgropat în zilele noastre cu atîta grijă. Coloane, arhitrave și inscripții au

fost așezate în parcul de la intrarea în cetate pe postamenți de beton în așa fel încît vizitatorul are de la început imaginea măreției de altădată a cetății. Micul muzeu a fost amenajat și îmbogățit ca și cel din Constanța.

5. *La Adamclisi* au început în 1964 lucrările de amenajare a bazei turistice, care formează acum un obiectiv major în Dobrogea.

Muzeul de arheologie a reușit să lichideze, cu forțe exclusiv locale, neajunsurile ce decurgeau din tergiversarea lucrărilor de amenajări începute anterior de către Direcția Monumentelor Istorice. Preluînd baza de la Adamclisi, în urma unui „protocol" încheiat cu Academia R.S.R., Muzeul a trecut imediat la organizarea elementelor care compuneau în antichitate marele Tropaeum. Piesele care alcătuiau *ornamentica* au fost readuse de la București de către Direcția Monumentelor Istorice, asamblate de noi pe diferite categorii, desigur nu fără corelație, bine calculată, între imaginea din vechime și forma obiectivului muzeal nou creat. Semicercul de creneluri cu prizonieri, statuia trofeului și cercul cu metope și pilaștri, sînt dispuse în jurul colosului de piatră și mortar, în așa fel încît totul dă o imagine sugestivă marelui efort constructiv din epoca romană. Alei pietruite și rondouri cu iarbă și flori alcătuiesc un încîntător peisaj muzeistic dînd viață ambianței și oferind turiștilor ocazia de a cunoaște un monument unic în lume dar pînă nu de mult inaccesibil.

* * *

Colectivul de muzeografi a depus o muncă susținută pentru organizarea Muzeului prin prelucrarea științifică a materialului arheologic — fișare, colocare etc. Iar roadele muncii nu s-au lăsat așteptate. An de an cifra vizitatorilor crește. Dacă necesități de moment au impus ca în primii ani muzeul să primească vizitatorii gratuit, cu timpul se impunea perceperea unei taxe, fără să se sisteze însă nici intrarea gratuită. Datele contabile indică o linie ascendentă : de la circa 100.000 de vizitatori cu plată în anul 1958, la toate obiectivele, peste zece ani s-a ajuns la aproximativ 300.000. Adăogînd și cifra vizitatorilor gratuiți, media generală anuală întrece 500.000 de vizitatori.

Fondurile adunate au ajutat și ajută în chip considerabil la amplificarea muncii de editare a publicațiilor și de organizare muzeistică, adăogîndu-se la aportul de neînlocuit al bugetului alocat anual.

Am împărtășit numai cîteva din exemplele de popularizare generale și particulare. Ele sînt încă și mai numeroase și mai variate. Adoptarea în viitor a altora și mai bune și mai potrivite scopului, constituie un imperativ și un apel.

Nu putem trece aici cu vederea nici un alt aspect al activității de popularizare, de data aceasta cu caracter special : sesiunile și simpozioanele. Periodic, în sălile muzeului se întîlnesc arheologi și muzeologi din țară și din străinătate, dezbătînd probleme de mare și acută importanță. Astfel au fost purtate dezbateri legate de descoperirea

Edificiului cu mozaic, de viitorul cetății și al monementului de la Adamclisi ; în sesiunea din 1964 s-au ținut comunicări pe teme legate de Dobrogea.

Pe lîngă muzeu funcționează și filiala Constanța a Societății de Studii Clasice, ai cărei membri reuniți lunar la club, dezbat subiecte dintre cele mai bine primite de publicul auditor.

Colectivul muzeal compus din circa 60 de persoane, între care 10 membri ai corpului de muzeografi, desfășoară o variată și rodnică activitate — expusă succint aici — a cărei menire este tocmai această pupularizare la care ne-am referit și pentru care mijloacele sînt căutate, găsite și folosite zi de zi.

Muzeul de arheologie a crescut în zece ani de existență, pînă la înălțimea unei instituții de prestigiu și importanță națională, ba putem chiar spune că depășește granițele țării. Ne putem da seama despre aceasta luînd cunoștință de impresiile pe care le lasă în cartea de onoare personalități distinse, ca un omagiu al muncii, priceperii și entuziasmului cu care colectivul de aici a înălțat acest edificiu constănțean.

RÉSUMÉ

La muséologie occupe un place de premier plan en Roumanie, et surtout à Constantza et dans toute la Dobroudja, où l'on a trouvé et on continue à trouver un grand nombre de monuments antiques, à partir de la Commune primitive.

Le Musée de Constantza fut créé en 1879, mais (on reproduit le texte du journal de l'époque „Farul") „quelques pièces plus petites, mais de valeur, seront abritées dans le cabinet du préfet ; pièces de grandes dimensions seront placées dans le jardin de la residence".

Le même journal note plus de 100 pièces archéologiques, parmi lesquelles beaucoup d'inscriptions, de statues en marbre, etc., dont on a depuis longtemps perdu toutes traces : l'officialité ne montrait pas un grand intérêt pour la conservation des vestiges archéologiques.

Des monuments de grande valeur continuaient à être recueillis par des collectionneurs privés ou par différents musées.

On cite ensuite le non des savants roumains et -trangers qui ont contribué par leurs travaux à la reconstitution de l'ancienne histoire de la Dobroudja : Grigore Tocilescu, Pamfil Polonic, Vasile Pârvan, George Murnu, Constantin Moisil, etc., ainsi que O. Bendorf et S. Siemann, les collaborateurs de Gr. Tocilescu aux fouilles d'Adamclisi.

On remarque aussi les o euvres numismatiques de B. Pick et K. Regling, qui consacrent une place importante à la Dobroudja.

Parmi les monuments trouvés autrefois, un petit nombre seulement sont restés à Constantza, la plupart ayant été transférés au Musée d'antiquités de Bucarest.

En 1956 on a créé le grand Musée de Constantza, V. Canarache ayant été chargé d'organiser cette institution qui devait devenir l'une des plus grandes, des plus modernes et des plus expressives institutions archéologiques de Roumanie.

En 1957 on a fété à Constantza, sur un plan international, le bimillénaire

de la naissance du grand poète latin, Ovide, exilé par l'empereur Auguste à Tomi. Le musée, quoique non encore ouvert, a organisèè à cette occasion, une belle exposition archéologique.

L'inauguration du Musée a eu lieu en 1958. Presque en même temps on ouvrait l'Aquarium et, peu après, le Musée d'art, tous les deux organisés, égalemen, par V. Canarache.

Le Musée d'archéologie renferme des centaines et des milliers de vestiges retirés de la terre, soit par fouilles et sondages, soit par excavaţions fortuites.

Les objets sont présentés dans les salles par ordre chronologique, ou par les compartiments de l'activité pratique : agriculture, commerce, transports, etc. L'une des salles présente „l'évolution du rite de l'incinération le long des siècles en Dobroudja. La salle Ovide évoque la figure du grand poète de l'antiquité, mort en exil à Tomi.

Dans la cour du Mussée on peut voir le lapidaire, aux inscriptions gréco-latines, des fragments architecturaux et sculpturaux, et, en premier lieu, le grand sarcophage aux symboles.

En 1957 on a découvert, dans une collme de craine, au sud du village de Murfatlar, un intéressant complexe archéologique, qui a nécessité de longues recherches, effectuées par des spécialistes de Constantza et de Bucarest.

Au cours de la même année on a pu identifier à Castelu, près de Medgidia, une vaste nécropole datant de la féodalité primitve. Ce sont les spécialistes du Musée de Constantza qui ont effectué les recherches.

Presque en même temps on découvrait à Medgidia un grand tell, d'une rélle valeur, concernant la culture Gumelniţa sur le territoire de la Dobroudja.

En 1958 le Musée a effectué des fouilles systématiques au mur d'enceinte de Tomi, mur qui date du III[e] s. On a pu dégager tout le tracé du mur, jusqu'à la route en lacet, sur la falaise du port et on a identifié trois portes, ainsi que quelques tours de défense.

Les travaux de canalisation et de construction, effectués à Constantza ont permis, en 1959, de mettre au jour l'immense Édifice à mosaïque polychrome, ayant une superficie de 2000 m^2. Les fouilles ont été poursuivies pendant près de 10 ans. On a découvert en outre -- pièces voûtées, qui servaient de magasins. Deux d'entre elles contenaient encore des marchandises.

Tout près de la mosaïque on a mis au jour un antre édifice, portant une inscription en grec, „Lentiarion". Il s'agit probablement des thermes de la ville, au III[e] s.

Notons aussi le complexe de bâtiments paléochrétiens qui attestent l'existence d'un archevêché au V[e]—VI[e] s.

En 1962 on déterra le groupe des 24 statues et bas-reliefs, comprenant le Serpent fantastique, Fortune avec Pontos, Isis, etc.

Un autre important chantier est celui de Hîrşova, où l'on a déterré un site néolithique très intéressant.

L'édification du complexe Mangalia-Nord a permis, elleaussi, de rendre à la lumiĕre bon nombre de monuments archeologiques de valeur.

A Tomi même, et dans ses environs, on a exploré dernièrement environ 600 tombeaux.

En 1963 on a organisé à Constantza un „Parc archéologique" clest ce beau musée en plein airest complété par une immense Carte archéologique de la Dobroudja, emplasée sur le mur aveugle voisin.

Le Musée de Constantza a organisé en outre le Musée de Mangalia, d'Histria et d'Adamclisi. Dans ce dernier centre on a exécuté un grand ouvrage : les créneaux aux prisonniers, la statue du trophée les métopes et les pilastres du grand Tropaeum — dispersés au cours du temps — ont été récupérés et emplasés sur un socle, tout autour du noyau en pierre et en mortier du monument originaire.

Le Musée a fait paraître plus de 20 brochures de popularisation, catalogues, guides, pliants, etc.

Notons aussi l'activité de la filiale de la Société des études classiques, rattachée au Musés.

II

STUDII
ȘI
CERCETĂRI ARHEOLOGICE

V. VOLSCHI și M. IRIMIA

DESCOPERIRI ARHEOLOGICE LA MANGALIA ȘI LIMANU APARȚINÎND CULTURII HAMANGIA

Pentru cunoașterea cît mai completă a uneia din cele mai vechi culturi neolitice de pe teritoriul României, cultură descoperită relativ recent [1], considerăm că este utilă publicarea unor materiale inedite sau în parte inedite, aflate în colecțiile Muzeului de arheologie din Constanța. În felul acesta, se îmbogățește conținutul culturii Hamangia cu un material documentar nou, variat și bogat, și sporește numărul așezărilor și necropolelor studiate, pe baza cărora se pot face unele generalizări în legătură cu trăsăturile caracteristice culturii Hamangia și cu dezvoltarea neoliticului în Dobrogea, și se pot verifica ipotezele emise pînă în prezent ca urmare a publicării materialului de la Ceamurlia de Jos și Golovița și, în parte, de la Cernavodă, Mangalia și Techirghiol.

I. MANGALIA

CONDIȚIILE DESCOPERIRII

Cu ocazia unor lucrări de interes obștesc efectuate pe teritoriul orașului Mangalia în anul 1952, s-a descoperit în imediata apropiere a lacului o necropolă de inhumație de tip Hamangia, de unde au putut fi salvate o serie de materiale, păstrate în muzeele din Mangalia și Constanța.

1. *Unelte :*

Două topoare de piatră. Unul dintre ele (fig. 1, a), de formă dreptunghiulară, plat, avînd lungimea de 0,07 m și lățimea de 0,05 m, lucrat din gresie albicioasă, puțin rezistentă, are tăișul foarte uzat. Își găsește analogii în topoarele dreptunghiulare sau ușor trapezoidale, lucrate din ace-

[1] V. istoricul descoperirilor în D. Berciu, *Cultura Hamangia*, vol. I, București 1966, p. 7—8.

iași materie primă, descoperite la Ceamurlia de Jos[2]. Celălalt topor (fig. 1, b), cu ceafa ascuțită și secțiunea ovală, se încadrează în seria topoarelor șlefuite, executate dintr-o rocă dură, în cazul de față granit negru, cu grăunțe mărunte albicioase. Dimensiuni : 0,058 m în lungime și 0,04 m lățimea maximă. Topoare de acest fel au apărut la Ceamurlia

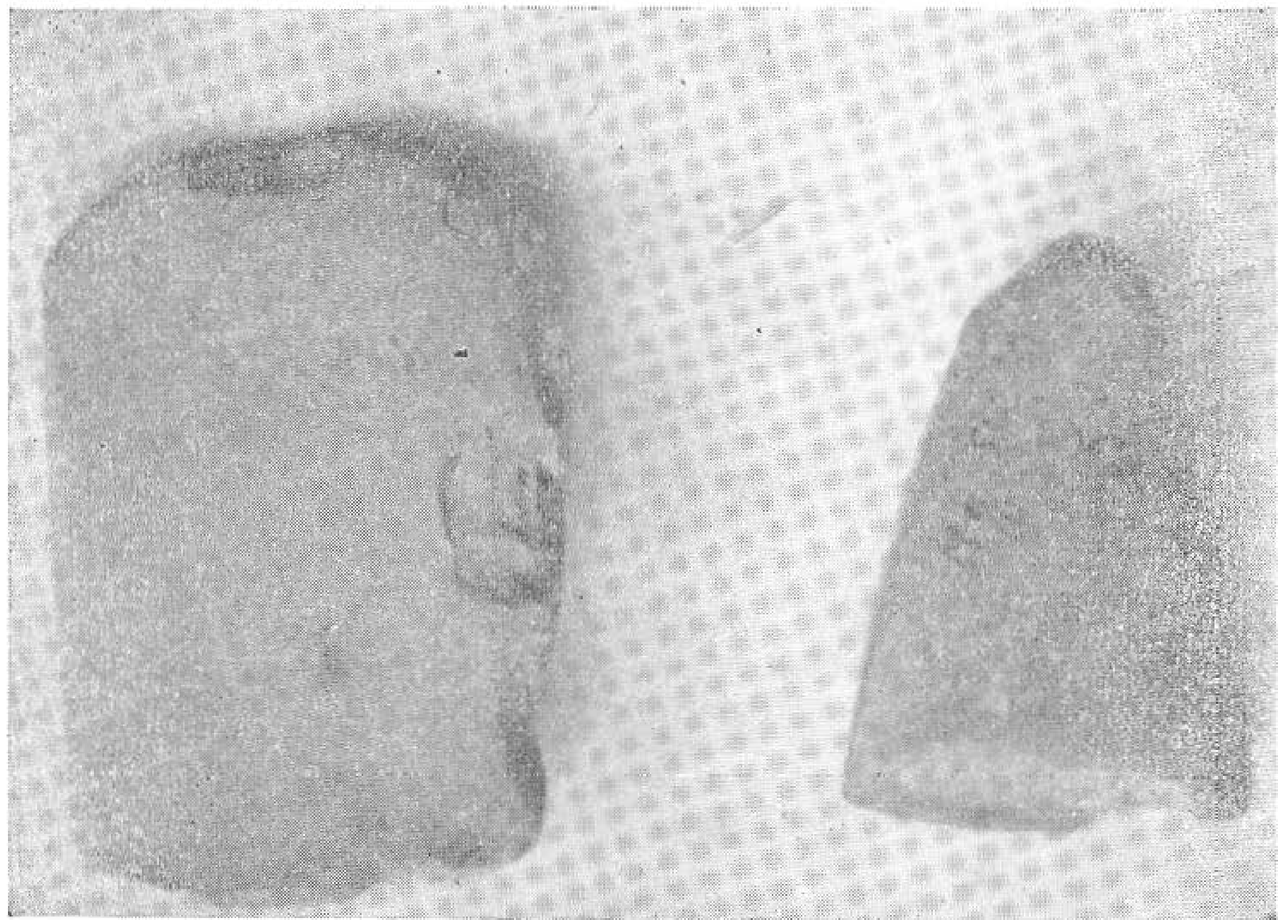


Fig. 1. Topoare de piatră provenite din necropola de la Mangalia

de Jos[3] și în număr foarte mare la Cernavodă. Ca tip este de origină sudică și poate fi întîlnit în neoliticul din Tessalia[4].

Ca provenind tot de la Mangalia, ne mai este semnalat un topor îngust și înalt, cu secțiunea dreptunghiulară, care își află analogii atît în sud, cît și în neoliticul central-european[5].

2. *Ceramică :*

Un număr de 15 vase întregi, care pot fi clasificate în următoarele serii tipologice :

---

[2] *idem*, fig. 80/4.
[3] *idem*, fig. 93/6.
[4] A. J. B. Wace și M. S. Thomson, *Prehistoric Thessaly*, Cambridge 1912. fig. 6 9/a—Tsangli.
[5] D. Berciu, *Cultura Hamangia*, vol. I, fig. 18/16.

a) *Tipul de vas carafă,* cu corpul globular și gîtul cilindric.

Nr. inv. 2 954

Vas carafă cu corpul globular și gîtul cilindric, ușor evazat, buza crestată, patru proeminențe pe linia de maximă rotunjime, fundul inelar, acoperit cu un slip brun-cenușiu, ușor lustruit. Ornamentul constă din patru linii paralele orizontale, formate din împunsături umplute cu pastă albă, plasate pe gît și partea superioară a corpului, și grupuri de cîte două linii paralele verticale, care pornesc de la ultima linie orizontală,

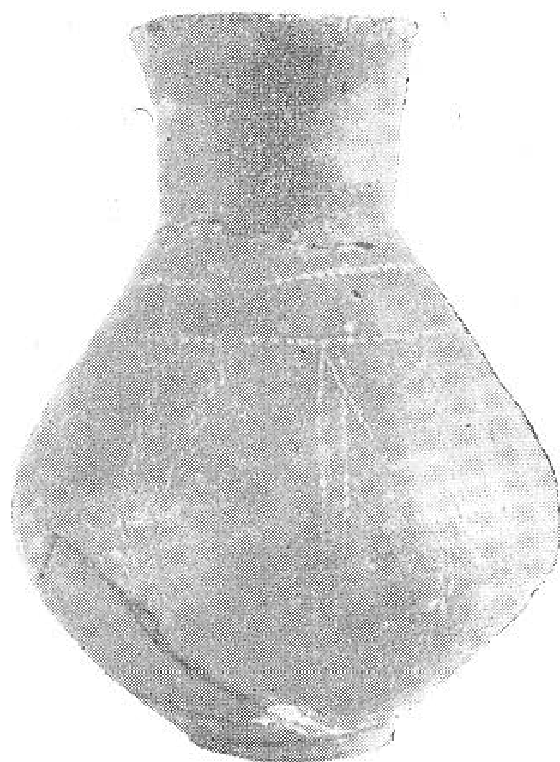


Fig. 2. Vas carafă descoperit în necropola de la Mangalia.

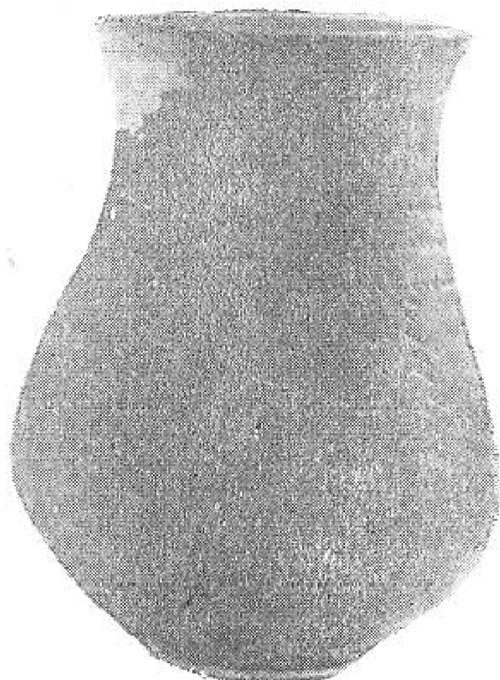


Fig. 3. Vas carafă descoperit în necropola de la Mangalia.

dispuse în așa fel încît să sublinieze forma vasului. După ce coboară de linia de maximă rotunjime, liniile verticale se întrerup la un moment dat, fără să atingă fundul vasului. Dimensiuni : 0,025 m înălțime, diametrul gurii : 0,083 m, diametrul fundului : 0,064 m (fig. 2).

Vas carafă cu corpul globular, gîtul mai scurt și evazat, fundul plat. Nu a putut fi identificat în prezent în colecțiile Muzeului din Constanța, descrierea lui fiind făcută pe baza fotografiei păstrate în fototeca muzeului. Ornamentul constă din patru linii paralele, orizontale, formate din împunsături adînci, de formă ușor triunghiulară, plasate în partea superioară a corpului vasului. Între primele două linii de sus, la distanțe în general egale, se găsesc triunghiuri formate tot din împunsături. De la ultima linie orizontală pornesc în jos mai multe linii verticale, care subliniază forma vasului. Patru linii verticale, compuse din împunsături simple, sînt urmate de o linie mai lată, formată din rînduri de cîte patru împunsături dispuse oblic. Vasul a fost acoperit cu slip și apoi lustruit (fig. 3).

Cele două vase descrise mai sus reprezintă o formă sudică, de proveniență egeo-anatoliană, care nu are analogii în materialul Hamangia descoperit în stațiunile cercetate pînă acum și plasate la nord de Mangalia (Ceamurlia de Jos, Golovița, Cernavodă)[6]. Pînă la noi descoperiri, s-ar părea deci că linia de răspîndire a acestui tip de vas se oprește la Mangalia.

b) *Vase bitronconice (=cești),* cu buza răsfrîntă în afară.

Nr. inv. I 5 007



Fig. 4. Vas bitronconic din necropola de la Mangalia.



Fig. 5. Vas bitronconic din necropola de la Mangalia.

Vas (=ceașcă) bitronconică cu buza răsfrîntă în afară, fundul plat, acoperit cu slip brun-cafeniu și ușor lustruit. Pasta conține o cantitate mare de nisip, vizibil și la exteriorul vasului. Forma este neregulată. Dimensiuni : înălțimea = 0,065 m, diametrul gurii = 0,066 m, diametrul fundului =0,04 m (fig. 4).

Nr. inv. I 5 011

Vas bitronconic (=ceașcă) cu partea superioară foarte înaltă, buza răsfrîntă în afară, fundul plat, forma neregulată, acoperit cu slip de culoare brun-cafenie, ușor lustruit și avînd o cantitate destul de mare de nisip în pastă. Dimensiuni : înălțimea = 0,07 m, diametrul gurii = 0,062 m, diametrul fundului = 0,03 m (fig. 5)[7].

Nr. inv. I 5 005

Vas bitronconic (=ceașcă) cu buza răsfrîntă în afară, fundul plat, formă neregulată vizibilă pe linia buzei și pe linia de maximă rotunjime

---

[6] Vasele au fost publicate de D. Berciu în articolul *Une civilisation néolithique récemment découverte en Roumanie : la civilisation de Hamangia,* apărut în *Nouvelles études d'histoire,* Bucarest 1955, fig. 3/3 și fig. 4/4 ; și în *Cultura Hamangia,* vol. I, fig. 21/1 și fig. 24/5.

[7] Vasul a mai fost publicat de D. Berciu în *Cultura Hamangia,* vol. I, fig. 18/5.

a corpului, acoperit cu un strat subțire de slip de culoare cafenie închisă, și urme foarte slabe de lustruire. Pasta conține nisip și pietricele mărunte. Dimensiuni : înălțimea=0,083 m, diametrul gurii=0,08 m, diametrul fundului=0,045 m (fig. 6).

Nr. inv. I 5 012

Vas bitronconic (=ceașcă), cu buza ușor răsfrîntă în afară, fundul plat, acoperit cu un slip de culoare cafenie deschisă, forma neregulată, vizibilă pe linia buzei și pe linia de maximă rotunjime a corpului și urme



Fig. 6. Vas bitronconic din necropola de la Mangalia.



Fig. 7. Vas bitronconic din necropola de la Mangalia.

foarte slabe de lustruire. S-au folosit ca degresant nisip și petricele mici. Vasul păstrează și urme de arsură. Dimensiuni : înălțimea = 0,08 m, diametrul gurii=0,073 m, diametrul fundului=0,04 m (fig. 7).

Vasele descrise mai sus își găsesc analogii la Ceamurlia de Jos și Golovița, constituind una din formele caracteristice culturii Hamangia [8].

Nr. inv. I 5 008

Vas bitronconic (=ceașcă), cu buza răsfrîntă în afară, fundul plat, ornamentat pe linia de maximă rotunjime a corpului cu crestături paralele, umplute cu pastă albă. La exterior, vasul a fost acoperit cu un strat subțire de slip negru, ușor lustruit. Dimensiuni : înălțimea=0,078 m, diametrul gurii=0,063 m, diametrul fundului=0,032 m (fig. 8). Forme asemănătoare de cești bitronconice au apărut în număr destul de mare la Golovița, în locuințele purtătorilor culturii Hamangia [9].

Vas bitronconic (=ceașcă), cu buza răsfrîntă înafară, fundul plat, și decorat pe linia de maximă rotunjime a corpului cu crestături paralele, adînci și late, umplute cu pastă albă. Pe linia de îmbinare a celor două părți, marcată de crestături, apare și un buton mic. Vasul a fost acoperit cu un strat subțire de slip negru și apoi lustruit. O formă asemănătoare,

[8] D. Berciu, *op. cit.*, fig. 28, și 158/3.

[9] *idem*, fig. 149/2, 157/2, 158/2, 159/7.

cu buza mai puțin răsfrîntă și crestăturile mai mici, am identificat-o la Ceamurlia [10]. Descrierea s-a făcut după fotografia păstrată în fototeca muzeului (fig. 9).

Semnalăm ca făcînd parte tot din categoria vaselor bitronconice (=cești), cu buza scurtă și răsfrîntă, fundul plat, corpul acoperit cu un



Fig. 8. Vas bitronconic cu decor crestat, descoperit la Mangalia.

slip de culoare închisă, ușor lustruit, și bogat ornamentate, încă două cești provenite de la Mangalia. Una din cești [11], are decorul format din linii incizate, dispuse în așa fel încît să sublinieze forma vasului. Cealaltă ceașcă are o bogată ornamentație meandrică, dispusă pe partea superioară a corpului, formată din linii împunse, cuprinse în interiorul unei benzi, marcată prin linii incizate [12].

c) *Tip de ceașcă bitronconică,* avînd patru proeminențe.

Nr. inv. I 5 182

Din această categorie face parte o ceașcă cu buza răsfrîntă în afară și fundul plat, acoperită cu un slip fin de culoare cafenie deschisă, cu o cantitate destul de mare de nisip în pastă. Pe corpul vasului se găsesc patru proeminențe împinse din interior în afară, una dintre ele fiind perforată vertical. Ceașca este ornamentată cu împunsături adînci, în formă de coadă de rîndunică, care formează linii continue, umplute cu pastă albă. Dimensiuni : înălțimea=0,07 m, diametrul gurii=0,072 m, diametrul fundului=0,038 m (fig. 10) [13]. Forme similare de cești nu au apărut pînă în prezent în stațiunile situate la nord de Mangalia. Aceasta s-ar putea

---

[10] D. M. Pippidi și D. Berciu, *Din istoria Dobrogei*, I, București 1965, fig. 2/3.

[11] Vasul este publicat de D. Berciu, în *Cultura Hamangia*, vol. I, fig. 24/4.

[12] *idem*, fig. 18,2 și fig. 24/6.

[13] Vasul a fost publicat de D Berciu în *Cultura Hamangia*, vol. I, București 1966, fig. 34/3.

explica însă și prin faptul că tipul respectiv reprezintă o formă tîrzie, mai ales că singura analogie care se poate face este cu un vas oarecum asemănător, provenit dintr-o localitate încă neidentificată din Dobrogea

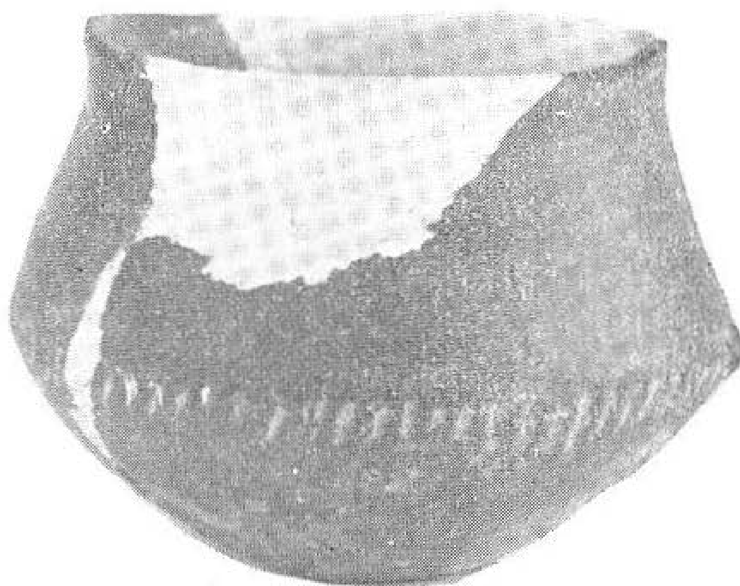


Fig. 9. Vas bitronconic cu decor crestat, descoperit la Mangalia.

și considerat ca făcînd parte din ultima fază de dezvoltare a culturii Hamangia [14].

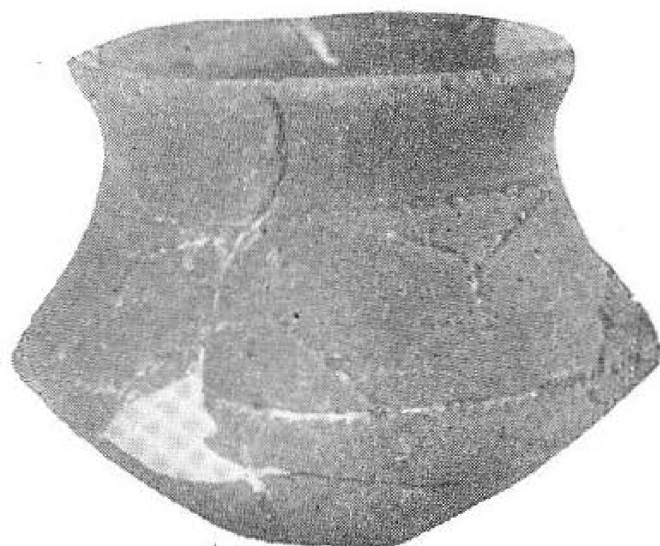


Fig. 10. Ceașcă bitronconică descoperită în necropola de la Mangalia.

d) *Tip de ceașcă* avînd o structură în principiu tot bitronconică, jumătatea inferioară formînd partea bombată a vasului. Ceașca a fost

[14] *idem*, fig. 17/3.

lucrată din trei părţi „sudate", marcate prin trei linii orizontale punctate, umplute cu pastă albă. Din loc în loc, liniile orizontale sînt unite prin linii verticale, neglijent executate. Buza vasului este răsfrîntă în afară, fundul plat, iar pe linia diametrului maxim se găsesc patru proeminenţe uşoare ; suprafaţa este acoperită cu un slip subţire, uşor lustruit. Analogii n-au putut fi stabilite deocamdată. Descrierea s-a făcut după fotografia păstrată în fototeca Muzeului de arheologie din Constanţa (fig. 11).

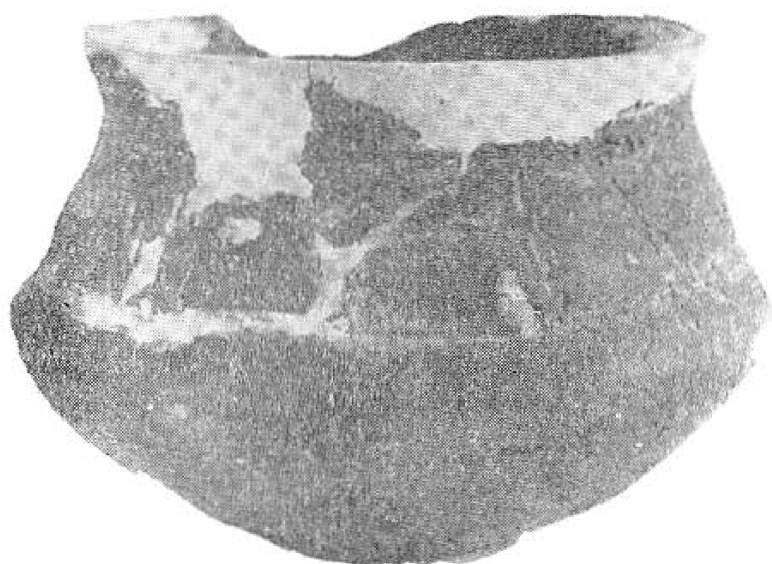


Fig. 11. Ceaşcă bitronconică descoperită în necropola de la Mangalia.

e) *Tip de vas cu corp globular şi gît cilindric.*

Nr. inv. II 5 017

Vas de dimensiuni mai mari, cu corp globular şi fundul plat, acoperit cu un slip brun-cafeniu uşor lustruit. Gîtul lipseşte. Dimensiuni : diametrul maxim=0,107 m, diametrul fundului=0,04 m (fig. 12). Analogii se găsesc la Ceamurlia de jos şi Goloviţa [15].

Printre materialele provenite de la Mangalia şi publicate pînă în prezent, mai figurează un vas cu corp globular, gît cilindric şi buza răsfrîntă în afară, cu marginea uşor îngroşată. Vasul este acoperit cu un slip de culoare închisă, lustruit [16].

f) *Pahare* avînd trei variante :

1) Variantă cu corp cilindric şi fundul plat :

Nr. inv. 2 936

Pahar cu corp cilindric, care se evazează uşor spre partea superioară, fundul plat. Suprafaţa este acoperită cu un slip de culoare cafeniu-cenuşie, uşor lustruit. Partea inferioară a paharului este

[15] *idem*, p. 252—253.

[16] *idem*, fig. 18/1.

ornamentată cu trei linii paralele orizontale, formate din împunsături continue. De la baza paharului pornesc în jos, la distanțe egale, cîte două linii paralele și oblice, una mai lungă, alta mai scurtă, formate tot din împunsături umplute cu pastă albă. Dimensiuni : înălțimea=0,101 m, diametrul gurii=0,06, diametrul fundului=0,035 m (fig. 13). Un pahar identic ca formă și ornament, deosebit numai după

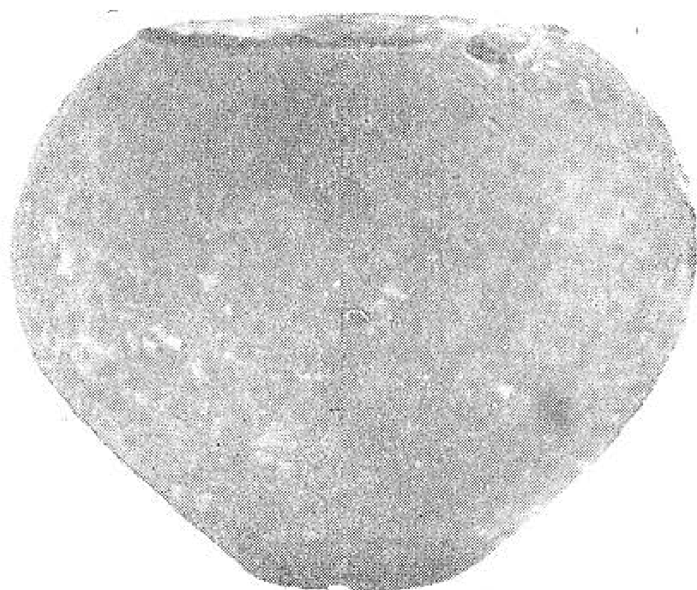


Fig. 12. Vas fragmentar, cu corp globular, provenit de la Mangalia.

modul de finisare al buzei (neregularitatea marginii), s-a descoperit la Ceamurlia de Jos [17].

Ca făcînd parte din aceiași variantă, mai semnalăm două pahare provenite tot de la Mangalia și publicate în lucrările de specialitate. Unul din pahare [18] are o formă zveltă, fundul plat, partea superioară ușor evazată. Pe fotografie nu se pot distinge urme de decor. Celălalt pahar [19] este mai scund, cu corpul puțin rotunjit spre partea inferioară, buza ușor evazată. La jumătatea corpului este ornamentat cu o linie orizontală, formată din împunsături, de la care pornesc spre fund linii verticale. Dimensiuni : înălțimea=0,105 m, diametrul fundului=0,04 m.

2) Variantă de pahar cu o siluetă greoaie, pereții groși, fundul rotunjit.

Nr. inv. 5 027

Pahar cilindric, cu pereții groși, fundul rotunjit și puțin adîncit spre centru, de culoare galbenă-cafenie, nelustruit, cu pietriș și nisip

---

17 *idem*, fig. 23/3 și fig. 119/4

18 *idem*, fig. 18/3.

19 *idem*, fig. 33/4.

în pastă. Puțin mai sus de mijloc este ornamentat cu o linie orizontală, formată din împunsături oblice, umplute cu pastă albă. Dedesubtul ei se găsește o linie subțire, ușor incizată, umplută de asemenea cu pastă albă. Dimensiuni : înălțime=0,087 m, diametrul gurii=0,069 m (fig. 14).

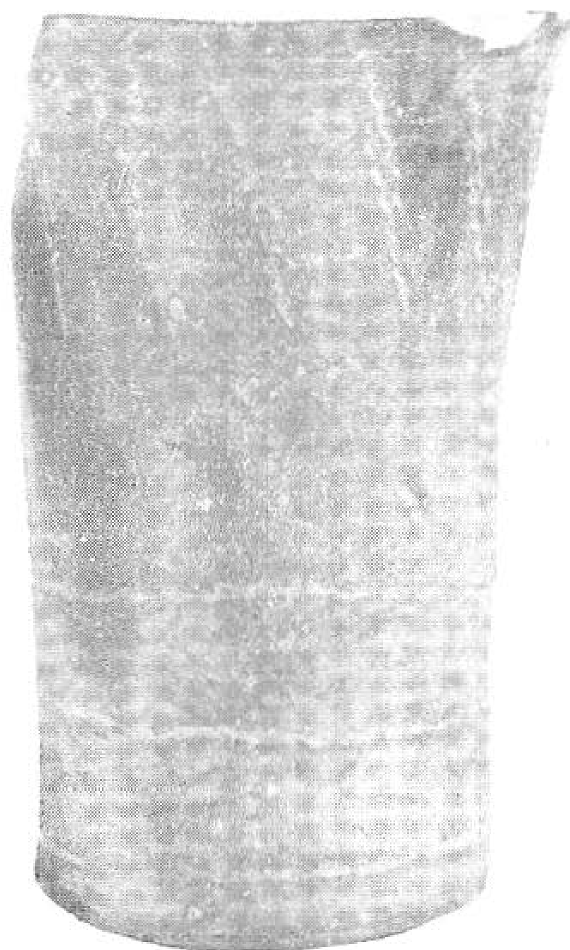


Fig. 13. Pahar cilindric, cu fundul plat, descoperit la Mangalia.

Nr. inv. I 5 025

Pahar cilindric, acoperit cu un slip de culoare cafenie-brună, ușor lustruit ; spre fund se rotunjește ușor, apoi continuă cu o linie oblică. Pereții groși, pastă grosolană. Dimensiuni : înălțimea=0,091 m, diametrul gurii=0,07 m, diametrul fundului=0,04 m (fig. 15).

Nr. inv. I 6 026

Pahar cilindric, acoperit cu un slip de culoare brun-cafenie, ușor lustruit, pereții groși. Rotunjimea spre fund este foarte lină. Pasta conține pietricele și nisip. Dimensiuni : înălțimea = 0,087 m, diametrul gurii=0,07 m, diametrul fundului=0,032 m (fig. 16).

Această variantă, cu fundul rotunjit și pereții groși, nu-și găsește analogii printre numeroasele tipuri de pahare identificate la Ceamurlia de Jos și Golovița.

3) Variantă de pahar cu corp scund și cilindric, fundul plat, partea superioară mult răsfrîntă în afară, ornamentat cu linii incizate, dispuse sub formă de unghi și benzi paralele. Dimensiuni : înălțimea=0,058 m [20]. Nu are analogii printre materialele provenite din celelalte stațiuni Hamangia.



Fig. 14. Pahar cilindric, cu fundul rotunjit și pereții groși, descoperit la Mangalia.



Fig. 15. Pahar cilindric, cu fundul rotunjit și pereții groși, descoperit la Mangalia.

g) *Tip de vas* cu corpul bombat, prevăzut cu patru proeminențe organice, gît cilindric înalt și buza ușor răsfrîntă (partea superioară a gîtului lipsește). Pe corp se păstrează urmele unei tortițe. Ornament cu caneluri dispuse în jurul proeminențelor. Dimensiuni : înălțimea = 0,105 m [21]

h) *Tip de strachină* cu fundul plat și buza larg răsfrîntă spre exterior, avînd un profil de castron, cu gîtul foarte înalt, care cade oblic în afară. Pe corpul străchinii este vizibil un ornament format din linii punctate [22].

Străchinile constituie, împreună cu paharele, una din formele cele mai caracteristice și mai larg răspîndite din cultura Hamangia, formă care a continuat să fie dezvoltată și de purtătorii culturii Gumelnița. Numeroase variante au apărut la Ceamurlia de Jos și Golovița, dintre care unele au analogii cu strachina descoperită la Mangalia [23].

---

20 *idem*, fig. 24/2.
21 *idem*, fig. 24/1 și în *Din istoria Dobrogei*, fig. 4/1.
22 *idem*, fig. 18/4.
23 *idem*, fig. 100/1, fig. 101/1, fig. 152/1—4, fig. 153/2—4.

i) *Tip de ceşcuţe* cu fundul plat şi buza răsfrîntă în afară. Din această categorie fac parte două ceşcuţe cu pereţii groşi, corpul uşor rotunjit spre fund, ornamentate cu linii punctate, dispuse în unghi. Dimensiuni: înălţimea = 0,048 m şi 0,043 m [24]. Acest gen de ceşcuţe apare în număr destul de mare la Ceamurlia de Jos şi Goloviţa [25].

Semnalăm şi existenţa unui fragment ceramic, descoperit tot la Mangalia, aparţinînd unui vas de dimensiuni mari, cu corp globular,



Fig. 16. Pahar cilindric, cu fundul rotunjit şi pereţii groşi, descoperit la Mangalia.

acoperit cu slip negru bine lustruit şi ornamentat cu meandre, formate din linii paralele, fin incizate, umplute cu pastă albă [26].

3. *Plastică*

Idol fragmentar de lut, încadrat de D. Berciu [27] în tipul A, care cuprinde seria de figurine reprezentînd un personaj feminin în picioare. Picioarele sînt puţin îndepărtate, avînd redate schematic talpa piciorului şi genunchii îngroşaţi; corpul este masiv, cu braţele aşezate pe abdomen; gîtul şi capul lipsesc [28]. Analogii numeroase se pot găsi în idolii de acelaşi tip descoperiţi la Cernavoda, precum şi în Anatolia, la Hacilar şi Çatal Hüyük [29].

---

24 *idem*, fig. 36 şi *Une civilisation néolithique récemment découverte en Roumanie: la civilisation de Hamangia*, în *Nouvelles études d'histoire*, vol. I, fig. 4/1,2.

25 *idem*, fig. 165/3.

26 *idem*, fig. 77/5 şi 36/1 a şi b

27 *idem*, p. 88—94.

28 *idem*, fig. 57/1.

29 J. Mellaart, în *Anatolian Studies*, XI, 1961, pl. VII-XIII şi XII, 1962, pl. VIII-IX.

4. *Podoabe :*

a) *Brățări*

Nr. inv. 4 275

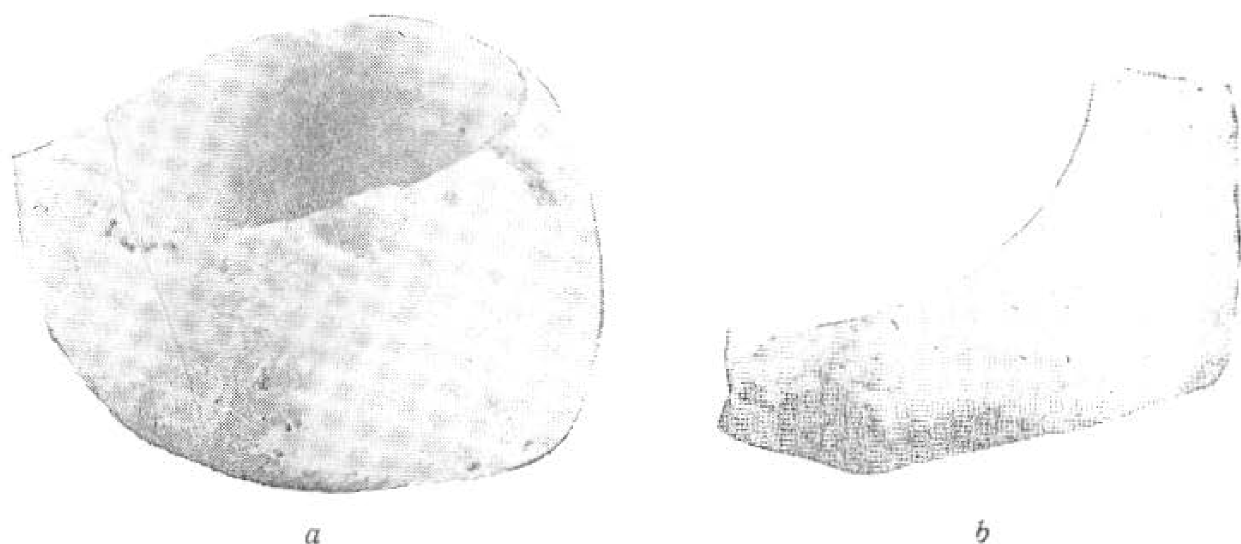
O frumoasă brățară de marmură, de culoare albă, avînd o formă elegantă. Într-o parte, pe latura de jos, au fost făcute două orificii mici, de formă rotundă, pentru ca pe partea opusă să apară patru orificii, două sus și două jos, așezate puțin oblic unele față de altele. Dimensiuni : diametrul maxim=0,115 m, lățimea=0,055 m, lățimea maximă= 0,065 m [30]. Analogii găsim la Cernavodă, unde s-a descoperit într-un mormînt Hamangia o brățară similară [31].

Nr. inv. 4 276

Brățară întreagă lucrată din scoică Spondylus gaederopus, de formă neregulată. Pe o parte, prezintă pe latura de sus un orificiu mic și rotund, iar pe cea de jos două orificii. Dimensiuni : diametrele : 0,112 m și 0,091 m, lățimea=0,042 m (fig. 17 a).

Nr. inv. 4 277

Brățară întreagă din scoică Spondylus gaederopus. Dimensiuni : diametrele=0,101 m și 0,085 m, lățimea maximă=0,046 m.



a *b*

Fig. 17. (a, b). Brățară și fragment de brățară din scoică Spondylus, descoperite la Mangalia.

Nr. inv. 9 504

Fragment de brățară din scoică Spondylus (fig. 17, b).

Brățările descoperite la Mangalia vin să completeze cunoștințele noastre legate de acest gen de podoabe, care au apărut în general destul de rar în stațiunile cercetate pînă în prezent. Săpăturile de la Ceamurlia

30 D. Berciu, *Une civilisation.....*, fig. 6 și *Cultura Hamangia...* fig. 39/1.
31 *Cultura Hamangia*, fig. 38/5

de Jos au dat la iveală cîteva fragmente mici de brățări din scoică Spondylus, iar brățările descoperite la Agigea sînt de un tip diferit, mai puțin elagante și înguste. Analogii numeroase se găsesc în schimb în lumea mediteraneeană, de unde își trag originea aceste podoabe, exemplare asemănătoare putînd fi întîlnite în toată Europa centrală și sud-estică [32].

II. LIMANU

Pentru irigarea terenurilor agricole și crearea unei importante crescătorii piscicole, în anul 1959 lacul Mangalia a fost indiguit către izvoare, în urma unei mari acțiuni la care au participat locuitori din mai multe comune din împrejurimi. Pămîntul necesar îndiguirii a fost excavat de pe o terasă nu prea înaltă, de 3—4 m, situată chiar lîngă lac, în apropierea unor clădiri ale Secției zootehnice a I.A.S. Mangalia.

Cu acest prilej, s-au descoperit un cimitir neolitic de inhumație și o așezare aparținînd culturii Hamangia. O parte din inventarul aflat în morminte a fost adunat de lucrători, intrînd după aceia, prin donații sau achiziții, în colecțiile muzeului din Constanța.

Cea mai mare parte a materialului de la Limanu a rămas pînă în prezent inedită.

1. *Unelte* :

a) Au fost recuperate cîteva unelte de silex, printre care o lamă de cuțit, lucrată dintr-un silex de culoare galbenă, cu nervură mediană și retușe fine pe margini (lungimea=0,055 m, lățimea=0,015 m) (fig. 18, a) ; un fragment de lamă (fig. 18, b), mai lată la bază ; o lamă lată cu retușe (fig. 18, d), precum și alte unelte de silex cu retușe, mai ales răzuitoare, de diferite forme și mărimi (fig. 18, c ; fig. 18 e, f și fig. 19, a-d). Majoritatea au fost lucrate din silex galben, cu nuanțe cafenii sau verzui, originar din platforma prebalcanică, avînd analogii cu uneltele lucrate din același silex descoperite la Ceamurlia de Jos și Golovița. Una singură din uneltele prezentate este lucrată din silex negru, cu nuanțe cenușii.

b) Unelte de piatră. Patru percutoare, provenind probabil din așezare, avînd o formă ovală sau rotundă (fig. 20, a-d), executate dintr-o rocă dură, îndeosebi diabaz cuarțitic, și purtînd urme de folosire. Percutoare asemănătoare au apărut în număr mare în așezările de la Ceamurlia de Jos și Golovița [33].

---

32 În legătură cu proveniența și răspîndirea acestor brățări v. *Din istoria Dobrogei*, vol. I, p. 35—36.

33 *Cultura Hamangia*, fig. 80/6—8,10, fig. 81/4, fig. 143/8—9.

De la Limanu provin mai multe topoare de piatră neperforate, unele avînd tăişul foarte uzat, altele dînd impresia a nu fi fost de loc utilizate. Au putut fi deosebite următoarele tipuri :

1) *Tip de topor trapezoidal*



Fig. 18. (a—f). Unelte de silex provenite de la Limanu.

Majoritatea topoarelor descoperite la Limanu se încadrează în această grupă.

Două topoare trapezoidale (fig. 21, a-b), de dimensiuni diferite, descrise după fotografia păstrată în fototeca Muzeului de arheologie din Constanţa. Unul dintre ele are tăişul foarte uzat. Sînt lucrate dintr-o rocă dură, foarte probabil bazalt sau granit şi frumos lustruite.

Nr. inv. 1 875

Topor trapezoidal plat, lucrat dintr-o rocă mai puţin dură, de culoare albicioasă. Pe una din laturi are o adîncitură longitudinală. Nu prezintă urme de folosire. Dimensiuni : lungimea=0,095, lăţimea=0,045 m

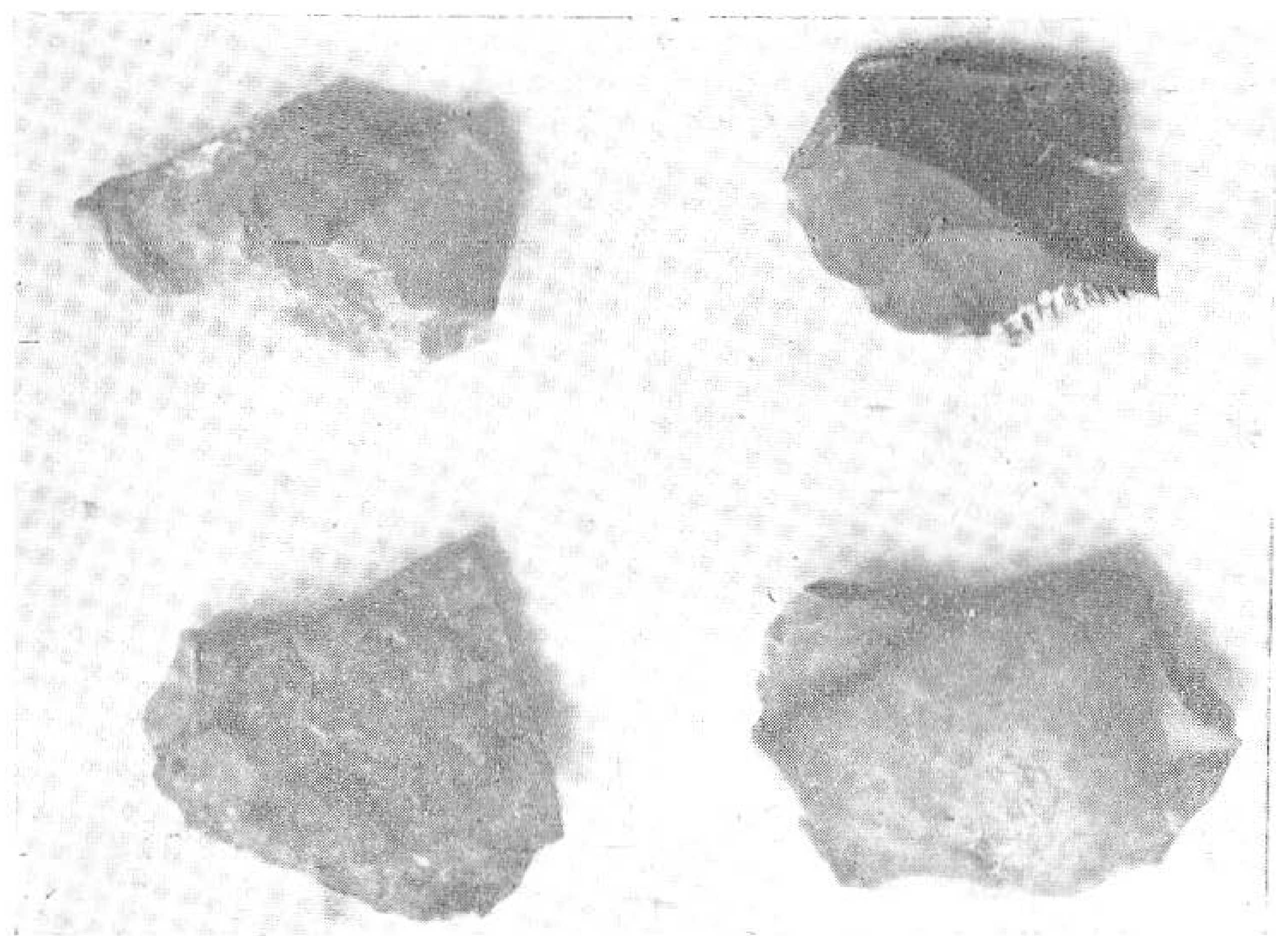


Fig. 19. (a—d). Unelte de silex provenite de la Limanu.

şi 0,025 m (fig. 22, a). Face parte din seria topoarelor trapezoidale de mari dimensiuni (identic cu tipul de la Cernavodă).

Nr. inv. 1 870

Topor trapezoidal plat, lucrat din bazalt brun-verzui. Nu prezintă urme de uzură. Dimensiuni : lungimea=0,083 m, lăţimea=0,05 m şi 0,03 m, grosimea=0,015 m (fig. 22, b).

Nr. inv. 1 869

Topor trapezoidal plat, de dimensiuni mici, lucrat din granit negru, bine şlefuit. Tăişul este foarte uzat. Dimensiuni : lungimea=0,045 m, lăţimea=0,033 m şi 0,025 m, grosimea=0,015 m (fig. 22, c).

Toporul trapezoidal reprezintă o formă foarte des întîlnită în cultura Hamangia, documentată în toate staţiunile unde s-au făcut săpături. De altfel, toporul trapezoidal este o formă caracteristică pentru întreg neoliticul de pe teritoriul României.

2) *Tip de topor cu ceafa ascuţită*

Nr. inv. 1 871

Topor plat, cu ceafa ascuţită şi secţiunea ovală, lucrat din bazalt brun-verzui. Pare a fi neutilizat. Dimensiuni : lungimea=0,105 m, lăţimea=0,05 m (fig. 22, d).

Fig. 20. (a—d). Percutoare descoperite în aşezarea de la Limanu.

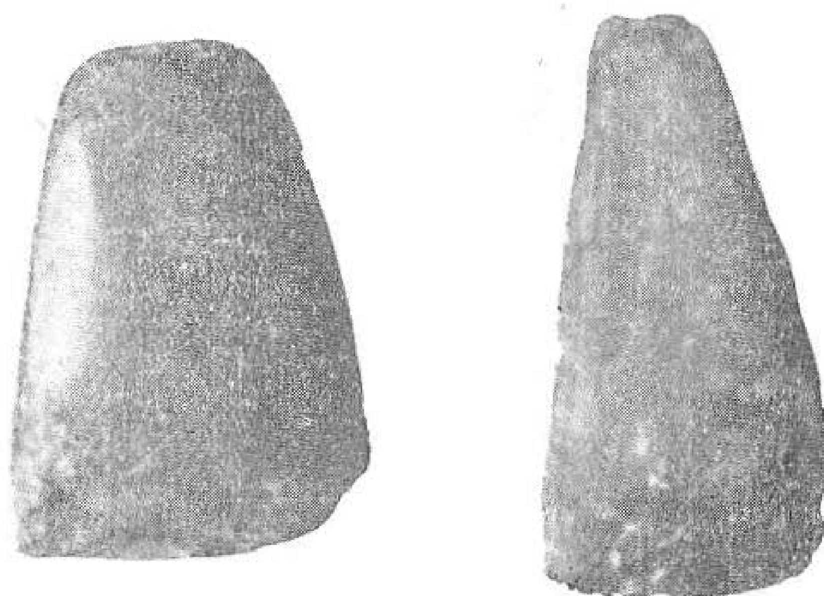


Fig. 21. (a, b). Două topoare trapezoidale descoperite la Limanu.

3) *Tip de topor îngust și înalt*, cu secțiunea ovală, lucrat din rocă dură, cu tăișul foarte uzat. Descrierea s-a făcut după fotografia păstrată în fototeca muzeului (fig. 22, e). Originea lui este sudică, fiind des întîlnit în neoliticul Greciei (Tessalia, Tsangli).

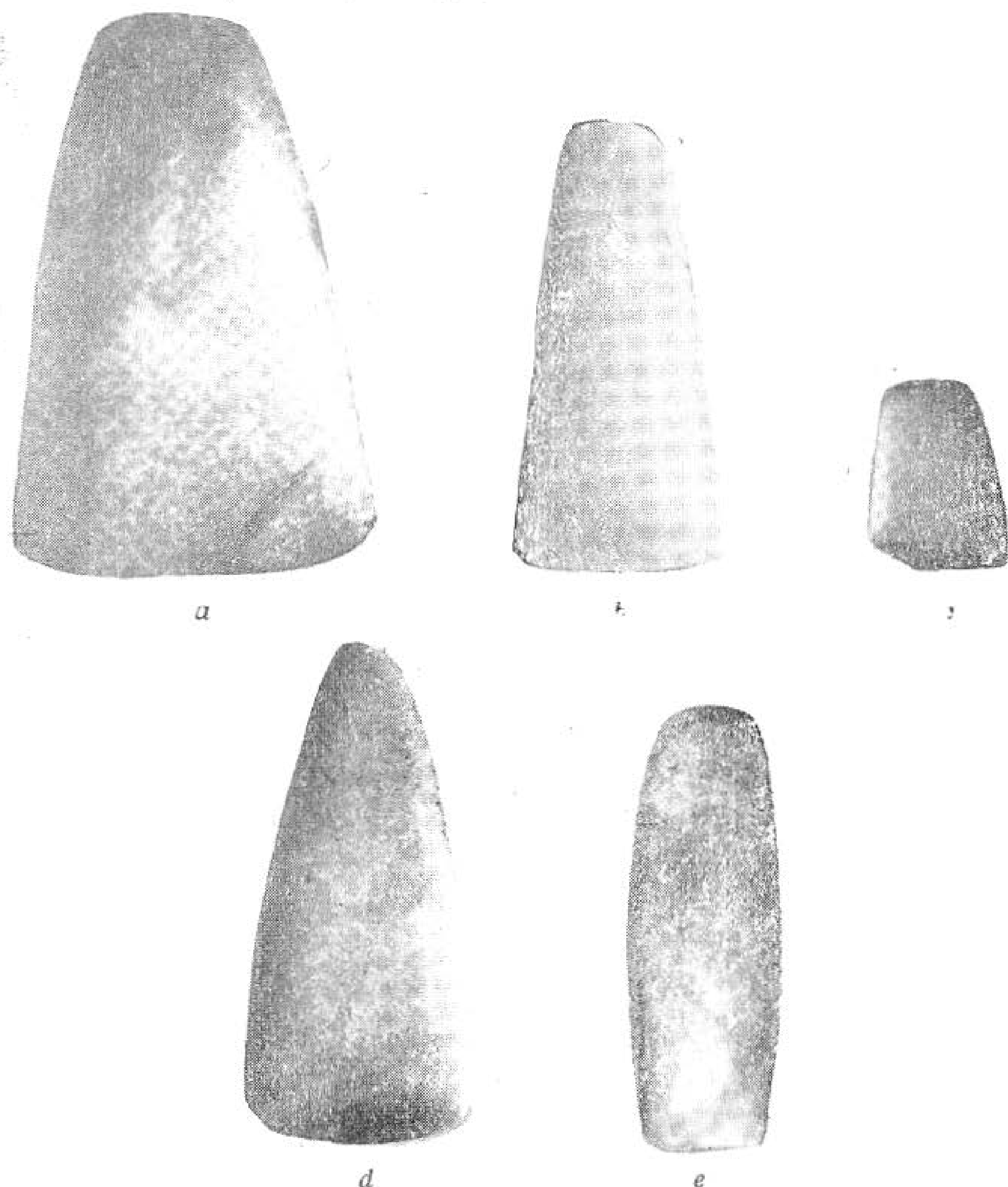


Fig. 22, (a—e). Topoare de diferite tipuri descoperite la Limanu.

c) Unelte de os. Dintre uneltele de os descoperite la Limanu s-a păstrat numai un împungător, lung de 0,082 m.

2) *Ceramica*

Un număr destul de mare de vase întregi, provenite din necropola de inhumație. Avem de a face și aici, în general, cu aceleași tipuri de vase ca și la Mangalia.

a) *Vase bitronconice* (=cești) cu buza ușor răsfrîntă în afară.

Nr. inv. 2 940

Vas bitroconic (=ceașcă) cu fundul plat și buza ușor răsfrîntă în afară, decorat pe linia de maximă rotunjime cu crestături umplute cu pastă albă. Suprafața corpului este acoperită cu un slip de culoare negru-brun, bine lustruit. Dimensiuni : înălțimea=0,065 m, diametrul gurii=0,71 m (fig 23). Analogii găsim la Mangalia (fig. 8 din text) și Golovița [34].

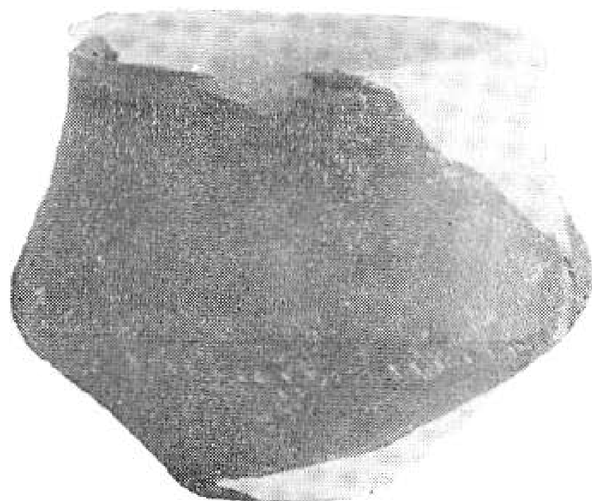


Fig. 23. Vas bitronconic de la Limanu.

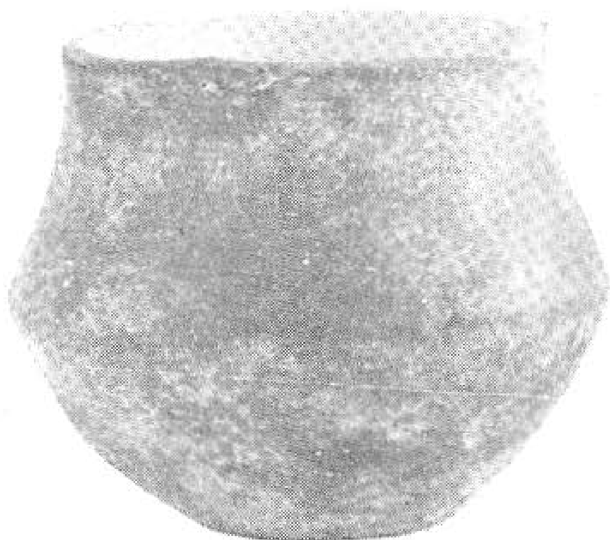


Fig. 24. Vas bitronconic de la Limanu.

Nr. inv. 1 709

Vas bitronconic (=ceașcă) cu fundul plat și buza ușor răsfrîntă în afară, acoperit la suprafață cu un slip negru-brun, bine lustruit ; nu este ornamentat. Pereții sînt destul de groși, iar forma vasului este neregulată, lucru vizibil pe linia buzei și pe linia de maximă rotunjime a corpului. Dimensiuni : înălțimea = 0,057 m, diametrul gurii = 0,06 m (fig. 24).

Nr. inv. 1 710

Vas bitronconic (=ceașcă) cu fundul plat, buza ușor răsfrîntă în afară, pereții groși, nisip și pietricele în pastă, acoperit cu un slip de culoare brun-cafenie, ușor lustruit. Dimensiuni : înălțimea=0,08 m, diametrul gurii=0,078 m (fig. 25).

Nr. inv. 1 708

Vas bitronconic (=ceașcă) cu buza îngroșată și ușor răsfrîntă în afară, fundul plat, acoperit cu un slip de culoare brun-cafenie, ușor lustruit. Păstrează urme de foc. Dimensiuni : înălțimea=0,061 m (fig. 26).

---

[34] V. nota 9.

Acest tip de vas are numeroase analogii la Golovița, Ceamurlia de Jos și Mangalia.

Nr. inv. 1 715

Vas bitronconic (=ceașcă) cu fundul plat, buza răsfrîntă în afară, acoperit cu un strat de slip negru bine lustruit. Pe linia de maximă rotunjime se văd urmele unor proeminențe foarte ușoare, în număr de șase.

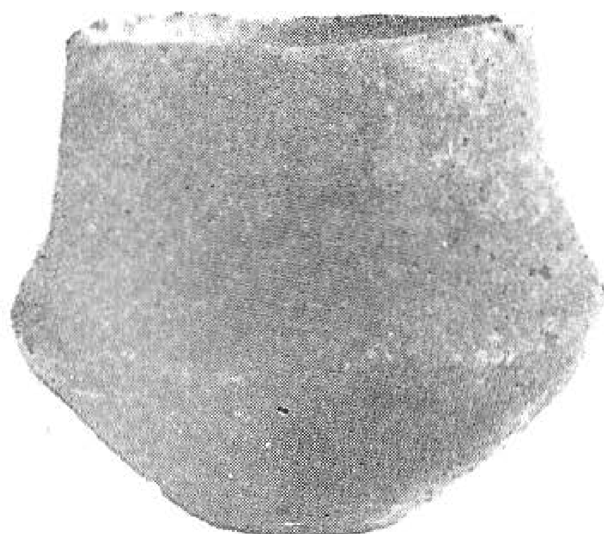


Fig. 25. Vas bitronconic de la Limanu.



Fig. 26. Vas bitronconic de la Limanu.



Fig. 27. Vas bitronconic ornamentat cu pliseuri în formă de unghi, descoperit la Limanu.



Fig. 28. Vas bitronconic ornamentat cu crestături, provenit de la Limanu.

Pe zona de întîlnire a gîtului cu corpul vasului se găsește o linie orizontală formată din împunsături. Corpul este ornamentat cu pliseuri foarte fine, care devin aproape invizibile pe jumătatea inferioară. Pliseurile formează unghiuri cu laturile paralele, ca în cultura Vinça și Veselinovo. Dimensiuni : înălțimea=0,072 m, diametrul gurii=0,069 m, diametrul fundului=0,04 m (fig. 27).

Pentru acest vas găsim analogii, în ceea ce privește forma, la Mangalia și Golovița [35], iar în ceea ce privește ornamentul, un pahar descoperit la Golovița prezintă același gen de pliseuri în unghi [36].

Nr. inv. 1 713

Vas bitronconic (=ceașcă) cu fundul plat, buza răsfrîntă în afară, acoperit cu un slip de culoare brun-cafenie, ușor lustruit, ornamentat



Fig. 29. Vas cu corp globular și gît cilindric de la Limanu.

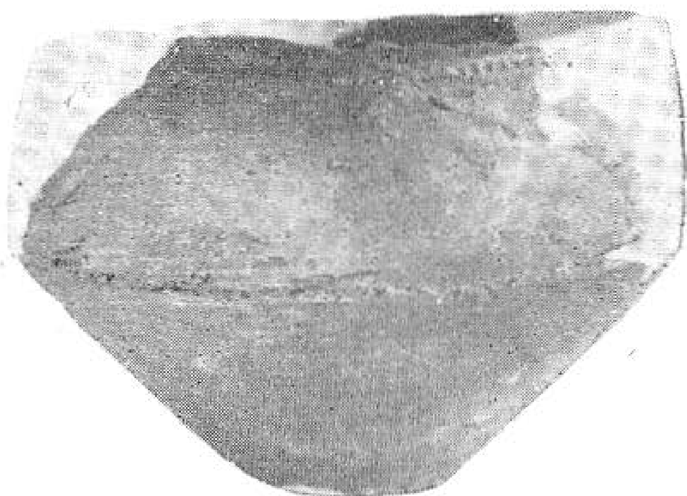


Fig. 30. Vas bitronconic, format din trei părți „sudate", descoperit la Limanu.

pe linia de maximă rotunjime cu crestături mari și oblice, umplute cu pastă albă. Pe aceeași linie se găsesc și două proeminențe mici. Pereții vasului sînt destul de groși. Dimensiuni : înălțimea=0,071 m, diametrul gurii=0,08 m, diametrul fundului=0,04 m (fig. 28).

O formă identică de ceașcă bitronconică a apărut la Mangalia (v. fig. 8 din text), avînd unele analogii, după cum s-a mai arătat, la Golovița și Cernavodă. Vasul de la Limanu pare însă a fi o variantă mai tîrzie.

Nr. inv. 1 720

Vas bitronconic, cu fundul plat și gît cilindric ușor evazat. Acoperit la suprafață cu un slip de culoare brun-cafenie, bine lustruit, avînd pe linia de maximă rotunjime a corpului cinci proeminențe ușoare. Atît gîtul, cît și corpul vasului sînt acoperite cu caneluri foarte fine. Dimensiuni : înălțimea=0,08 m, diametrul gurii=0,062 m, diametrul fundului=0,038 m (fig. 29).

Nr. inv. 1 699

Vas bitronconic (=ceașcă), format din trei părți „sudate", marcate prin trei linii orizontale punctate. Gîtul lipsește. Corpul a fost acoperit cu un strat de slip negru-cenușiu, lustruit. Dimensiuni : înălțimea păstrată=0,065 m, diametrul fundului=0,036 m, diametrul pe linia de maximă rotunjime=0,103 m (fig. 30). O analogie sigură o oferă un vas des-

---

[35] *Cultura Hamangia*, fig. 24/4,6 ; fig. 165/2

[36] *idem*, fig. 3

coperit la Mangalia, care are însă partea inferioară a corpului mult mai bombată (v. fig. 11 în text).

b) *Tip de vas cu corp globular și gît cilindric.* Majoritatea vaselor descoperite la Limanu se încadrează în această grupă, putînd fi distinse și aici mai multe variante :

1) Variantă neornamentată, cu corpul mai zvelt sau mai mare.

Nr. inv. 1 703

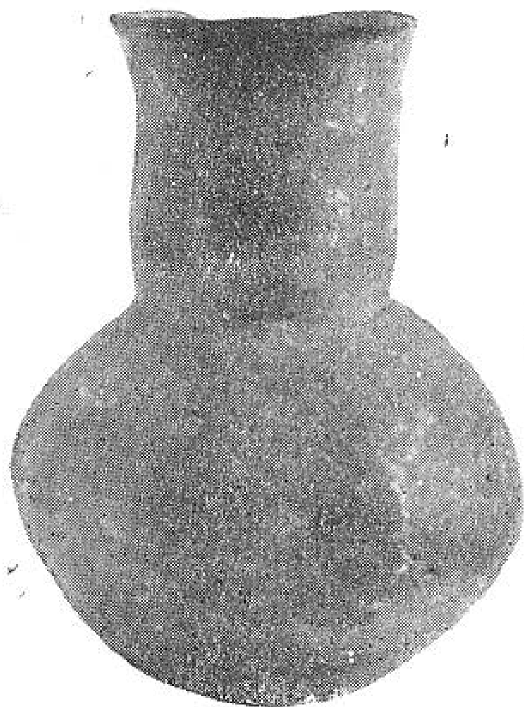


Fig. 31. Vas cu corp globular și gît cilindric de la Limanu.

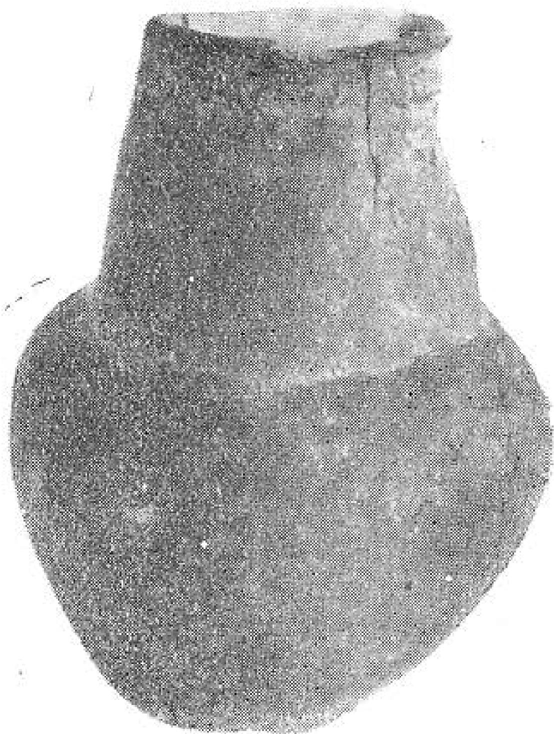


Fig. 32. Vas cu corp globular și gît cilindric de la Limanu.

Nr. inv. 1 705

Vas cu corp globular și gît cilindric, buza răsfrîntă în afară, fundul plat, acoperit cu un slip de culoare brun-cafenie, ușor lustruit, nisip și pietriș în pastă, vizibil și la suprafață. Dimensiuni : înălțime=0,11 m, diametrul buzei=0,047 m, diametrul fundului=0,036 m, diametrul pe linia de maximă rotunjime=0,085 m (fig. 31).

Vas cu corp globular și gît cilindric, care se îngustează ușor pe măsură ce se apropie de buză, fundul plat, buza dreaptă. Vasul are o formă foarte neregulată, fiind acoperit cu un slip de culoare cafenie-roșietică, ușor lustruit. Dimensiuni : înălțimea=0,112 m, diametrul gurii= 0,043 m, diametrul fundului=0,041 m fig. 32).

Nr. inv. 1 706

Vas cu corp globular și gît cilindric, fundul plat și buza răsfrîntă în afară. Vasul, neregulat ca formă, este acoperit cu un slip brun-cafeniu, ușor lustruit. Dimensiuni : înălțime=0,10 m, diametrul gurii= 0,04 m, diametrul fundului=0,038 m (fig. 33).

Nr. inv. 1 704

Vas cu corp globular mai scurt și gît cilindric, fundul plat, buza răsfrîntă în afară, neregulat ca formă. Este acoperit la suprafață cu un slip brun-cafeniu, ușor lustruit. Dimensiuni : înălțimea=0,09 m, diametrul gurii=0,058 m, diametrul fundului=0,046 m (fig. 34).

Nr. inv. 1 702

Vas cu corp globular și gît cilindric, fundul plat, buza ușor răsfrîntă în afară. Acoperit la suprafață cu un slip brun-cafeniu, ușor lustruit. Pe linia de îmbinare a corpului cu gîtul apare o dungă

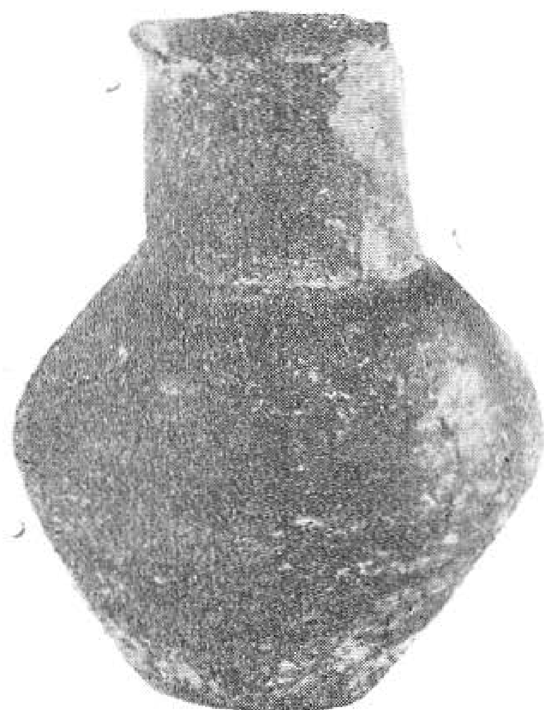


Fig. 33. Vas cu corp globular și gît cilindric de la Limanu.



Fig. 34. Vas cu corp blobular mai scund și gît cilindric, descoperit la Limanu.

transversală, trasată cu culoare albă ; pe gît sînt vizibile dungi identice, verticale. Dimensiuni : înălțimea=0,124 m, diametrul gurii=0,048 m, diametrul fundului=0,058 m (fig. 35). În felul acesta avem atestat un nou caz de decor pictat în cultura Hamangia. Noi descoperiri urmează să ne confirme cît de răspîndită era această tehnică de ornamentare. La Limanu apare documentată pentru prima dată pictura în alb pe fond de culoare închisă. Folosirea picturii în negru pe fond roșcat ne-a fost semnalată în urma săpăturilor efectuate la Techirghiol[37]. Pictura crudă în culoare galbenă a fost documentată într-un singur caz, pe spatele unei figurine feminine de la Cernavodă. Într-o etapă ceva mai tîrzie încep să apară vase a căror întreagă suprafață este pictată în roșu și apoi lustruită, cum este cazul paharelor descoperite la Ceamurlia de Jos, aparținînd

[37] E. Comșa și colab., Săpături arheologice la Techirghiol, în : *Materiale și cercetări arheologice*, vol. VIII, 1962, p. 170.

categoriei redware [38], sau a unor fragmente ceramice inedite de la Limanu, aflate în colecţiile Muzeului de arheologie din Constanţa (Nr. inv. 5 156).

2) *Variantă decorată cu caneluri şi pliseuri.*

Nr. inv. 1 701

Vas cu corp globular şi gît cilindric, fundul plat, buza dreaptă, acoperit cu un slip de culoare închisă, puternic lustruit. Pe linia de ma-



Fig. 35. Vas cu corp globular şi gît cilindric, descoperit la Limanu, pictat pe gît cu dungi de culoare albă.

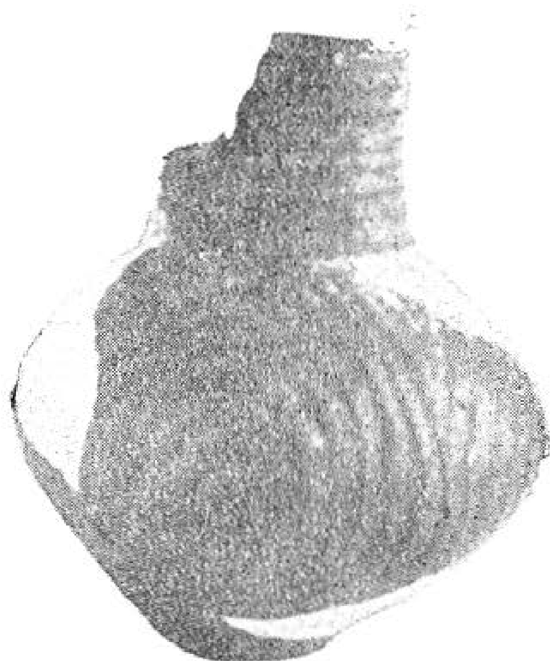


Fig. 36. Vas cu patru proeminenţe şi gît cilindric, ornamentat cu caneluri, descoperit la Limanu.

ximă rotunjime a corpului apar patru proeminenţe uşoare. Întregul vas este ornamentat cu caneluri late, care formează patru interesante spirale ce pornesc din dreptul proeminenţelor, acoperindu-le. Pe gîtul vasului s-au aplicat caneluri orizontale paralele. Dimensiuni : înălţimea=0,12 m, diametrul gurii=0,05 m, diametrul fundului=0,036 m, diametrul pe linia de maximă rotunjime a corpului=0,10 m (fig. 36).

Nr. inv. 1 698

Vas cu corp circular şi gît cilindric, fundul plat, buza dreaptă, acoperit cu un slip de culoare brun-cafeniu bine lustruit. Pe linia de maximă rotunjime se găsesc patru proeminenţe destul de accentuate. Gîtul vasului este ornamentat cu pliseuri orizontale şi paralele, iar corpul cu pliseuri circulare în jurul celor patru proeminenţe. Dimensiuni : înălţimea=0,115 m, diametrul gurii=0,042 m, diametrul fundului=0,04 m, diametrul pe linia de maximă rotunjime=0,089 m (fig. 37). Vasul este

[38] *Cultura Hamangia*, fig. 119/4 ; fig. 120/1—3,5.

identic ca formă și ornament cu cel provenit de la Mangalia [39], lipsindu-i numai torțița, iar ca formă cu un vas cu corp globular și gît cilindric de la Cernavoda [40].

Nr. inv. 5 849

Vas cu corp globular și gît cilindric, fundul plat, buza ușor răsfrîntă în afară, acoperit cu un slip brun închis, bine lustruit. Corpul este ornamentat cu caneluri oblice, iar gîtul cu caneluri verticale, foarte slab vizibile. Dimensiuni : înălțime = 0,124 m, diametrul gurii = 0,042 m, diametrul fundului = 0,041 m (fig. 38).



Fig. 37. Vas cu patru proeminențe și gît cilindric, ornamentat cu pliseuri descoperit la Limanu.

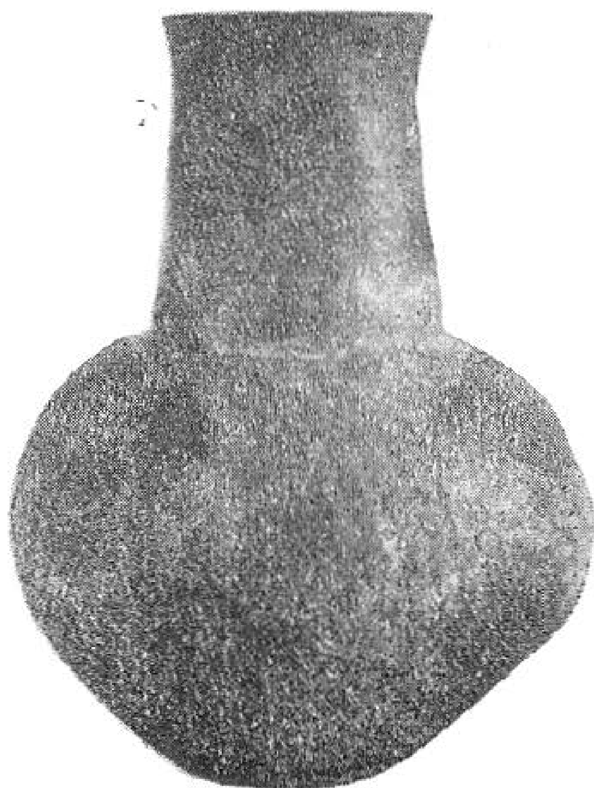


Fig. 38. Vas cu corp globular și gît cilindric, ornamentat cu caneluri, descoperit la Limanu.

Nr. inv. 1 697

Vas cu corp globular și gît cilindric, fundul plat, buza dreaptă, acoperit cu un slip brun-cenușiu, lustruit, ornamentat pe gît cu caneluri orizontale și paralele, iar pe corp cu caneluri distanțate, ce coboară puțin oblic spre fundul vasului, subliniindu-i forma. Dimensiuni : înălțimea = 0,092 m, diametrul gurii = 0,052 m (fig. 39). Analogii pentru această variantă nu am mai găsit. Un vas oarecum identic, descoperit la Cernavoda [41], are buza răsfrîntă în afară, gîtul îngustîndu-se spre buză, partea inferioară a corpului mai puțin rotunjită spre fund, iar canelurile nu apar de loc.

---

[39] *Din istoria...*, fig. 4/1.
[40] *Cultura Hamangia...*, fig. 26/?
[41] *idem*, fig. 27/3.

Nr. inv. 1 700

Vas cu corp globular și gît cilindric, fundul plat, buza răsfrîntă în afară, acoperit cu un slip de culoare brună, bine lustruit. Gîtul este ornamentat cu caneluri orizontale și paralele, iar corpul cu caneluri abia vizibile și un decor de linii punctate, umplute cu pastă albă, dispuse în unghi. Dimensiuni : înălțimea=0,12 m, diametrul gurii=0,045 m, diametrul fundului=0,038 m, diametrul corpului pe linia de maximă rotunji-

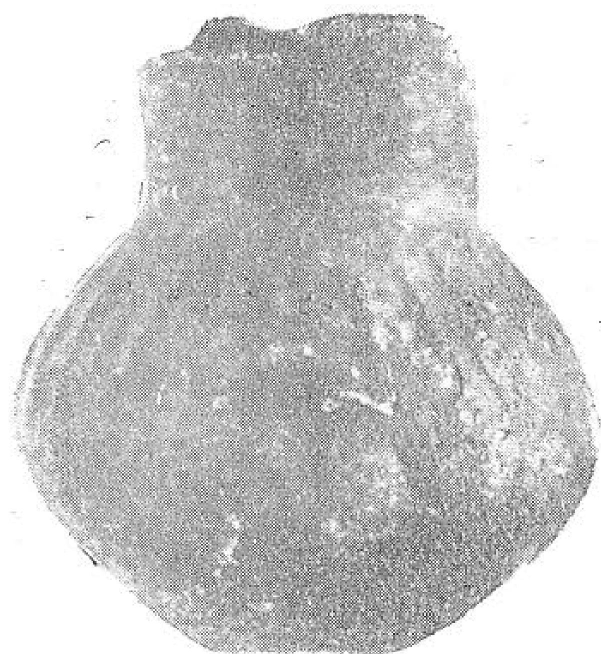


Fig. 39. Vas cu corp globular și gît cilindric, ornamentat cu caneluri, descoperit la Limanu.

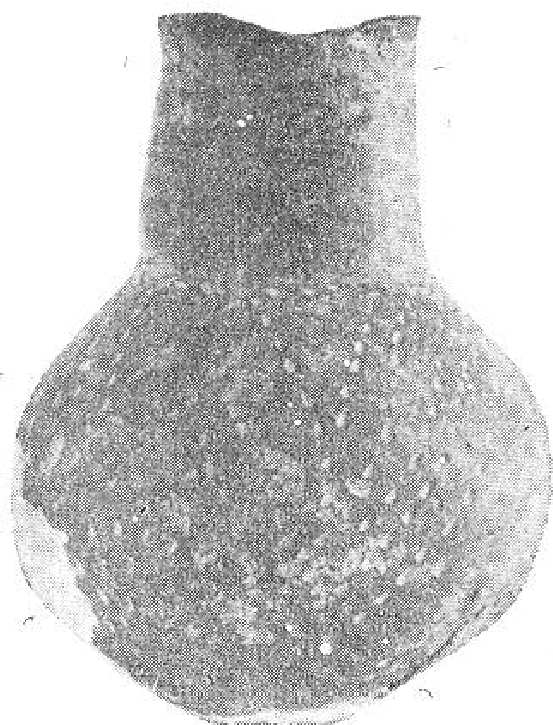


Fig. 40. Vas cu corp globular și gît cilindric, ornamentat cu caneluri, descoperit la Limanu.

me=0,098 m (fig. 40). Un vas absolut identic ca formă și ornament s-a descoperit la Cernavoda [42].

c) *Pahare* avînd trei variante :

1) *Variantă cu corp cilindric și fundul plat.*

Nr. inv. 6 762

Pahar cilindric cu fundul plat, lucrat din pastă fină, acoperit la suprafață cu un slip cenușiu deschis, lustruit. Corpul paharului este ornamentat cu trei linii orizontale paralele, formate din împunsături umplute cu pastă albă. De la fundul vasului pornesc o serie de linii verticale, punctate care intersectează prima linie orizontală, întrerupîndu-se înainte de a o atinge pe a doua. Dimensiuni : înălțimea=0,081 m, diametrul gurii=0,075 m, diametrul fundului=0,05 m (fig. 41). Paharul de la Limanu este ceva mai scund ca cel de la Mangalia, dar își găsește analogii la Ceamurlia de Jos [43].

---

42 *Din istoria....*, fig. 4/2.

43 *Cultura Hamangia...*, fig. 23/8 și fig. 120/3,5.

Nr. inv. 1 716

Pahar cu fundul rotunjit, îngustîndu-se ușor pe măsură ce se apropie de gură, buza puțin îngroșată și răsfrîntă în afară. Corpul este acoperit cu un slip de culoare castanie-gălbuie, lustruit. Jumătate din corpul paharului este acoperită cu pliseuri orizontale și oblice, iar partea inferioară a corpului cu pliseuri oblice Dimensiuni : înălțimea=0,115 m, diametrul gurii=0,079 m, diametrul fundului=0,042 m (fig. 42). Singurele

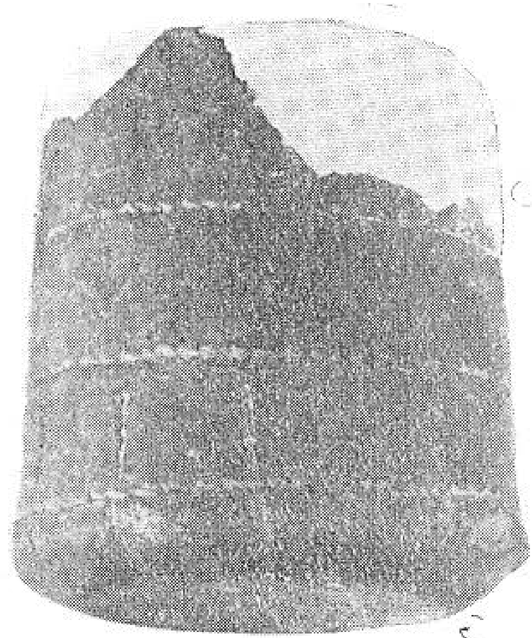


Fig. 41. Pahar cilindric, cu fundul plat, provenit de la Limanu.



Fig. 42. Pahar cu fundul rotunjit găsit la Limanu.

analogii care se pot face deocamdată sînt cu paharele cilindrice, cu fundul rotunjit, descoperite la Mangalia (v. fig. 13—16 din text). Paharele de la Mangalia sînt executate însă dintr-o pastă mult mai grosolană, avînd pereții groși și drepți și fiind lipsite de ornamente. Culoarea slipului este aceeași.

Nr. inv. 1 707

Pahar lucrat dintr-o pastă mai grosolană, cu buza ușor îngroșată și răsfrîntă în afară. Partea inferioară a corpului este rotunjită spre fund, îngustîndu-se apoi pe măsură ce se apropie de gură. Pe linia maximii rotunjimi apare un buton mic. Suprafața este acoperită cu un slip roșietic, lustruit, forma neregulată, pasta conține pietricele și nisip. Dimensiuni . înălțimea=0,072 m, diametrul gurii=0,064 m, diametrul fundului=0,045 m (fig. 43). Are analogii la Mangalia, în paharele cu fundul rotunjit lucrate din pastă grosolană.

d) *Tip de ceașcă cu toartă*

Nr. inv. 1 721

Ceașcă cu fundul plat, acoperită la suprafață cu un slip de culoare brun-castanie, lustruit, ormanentată pe gît cu caneluri orizontale și para-

lele, iar pe corp cu caneluri oblice și verticale, care fomează pe o parte a vasului un decor în unghi. Ceașca se rotunjește spre fund și este prevăzută cu o toartă, azi ruptă, cu secțiune circulară. Dimensiuni : înălțimea = 0,055 m, diametrul gurii = 0,062 m, diametrul fundului = 0,05 m (fig. 44). Pentru tipul acesta de cești găsim analogii la Cernavoda [44], unde se constată pînă și un decor identic, realizat însă din linii punctate. De asemenea, ceșcuțele descoperite la Mangalia [45] sînt ornamentate tot cu linii



Fig. 43. Pahar cu fundul rotunjit și buton pe corp, descoperit la Limanu.



Fig. 44. Ceașcă ornamentată cu caneluri, găsit la Limanu.

punctate, dispuse în unghi. Un ornament similar, realizat din pliseuri, poate fi întîlnit pe un pahar găsit la Golovița [46] și pe un vas bitronconic provenit tot de la Limanu (v. fig. 27 din text). Trebuie să arătăm însă că ceașca de la Limanu este singura de acest gen prevăzută cu toartă, fapt care poate constitui un indiciu pentru datarea ei într-o fază mai tîrzie a culturii Hamangia, decît fazele unde am găsit analogii.

e) *Tip de vas cu corp scund și gît cilindric, avînd patru poeminențe în cruce.*

Nr. inv. 1 719

Vas de dimensiuni mici, avînd patru proeminențe organice în formă de cruce, fundul plat, gîtul cilindric, acoperit la suprafață cu un slip brun-cafeniu, lustruit puternic și ornamentat pe gît cu caneluri-plisate orizontale, iar pe corp cu caneluri-plisate oblice, dispuse în jurul celor patru proeminențe. Dimensiuni : înălțimea = 0,055 m, diametrul gurii = 0,05 m, diametrul fundului = 0,028 m (fig. 45). Pentru această formă se găsesc analogii numai la Mangalia (v. fig. 10 din text).

Nr. inv. 4 748

Vas de dimensiuni mici, cu corp globular și gît cilindric, cu fundul plat și buza ușor răsfrîntă în afară, avînd patru proeminențe orga-

44 *idem*, fig. 27/4,6.
45 *idem*, fig. 36/1.
46 *idem*, fig. 159/3.

nice în partea de sus a corpului, în apropiere de gît. Vasul este acoperit cu un slip brun-cafeniu, bine lustruit, fiind ornamentat cu un decor combinat, format din caneluri-pliseuri și linii punctate, umplute cu pastă albă. O linie punctată este plasată în zona de îmbinare a corpului cu gîtul, de la ea pornind în jos patru linii verticale. Dimensiuni : înălțimea=0,07 m, diametrul gurii=0,073 m, diametrul fundului=0,037 m (fig. 46). În ceea ce privește ornamentul, pentru acest vas avem ana-



Fig. 45. Vas cu patru proeminențe „în cruce", ornamentat cu caneluri-plisate, descoperit la Limanu.

logii tot la Limanu (v. fig. 39 în text) și la Cernavodă, îmbogățind seria vaselor care folosesc această tehnică originală de ornamentare cu încă un prototip.

f. *Tip de castron*

Nr. inv. 5 628

Castron adînc cu decor crestat pe buză și umăr, acoperit cu un slip brun-cafeniu, ușor lustruit, gîtul puțin evazat. Dedesubtul liniei crestate de pe umăr apar două linii punctate, umplute cu pastă albă. Corpul castronului se îngustează foarte mult spre fund. Dimensiuni : înălțimea=0,252 m, diametrul gurii=0,425 m, diametrul fundului=0,105 m (fig. 47). O formă asemănătoare de castron s-a descoperit în așezarea

de la Golovița, crestăturile de pe umăr fiind însă mai mici decît cele de pe vasul descoperit la Limanu [47].

g) *Picioare de vase.*

Nr. inv. 1 684

Picior înalt, gol în interior, provenind de la un vas de mari dimensiuni. Acoperit cu un slip de culoare roșie-gălbuie, ușor lustruit, cu mar-

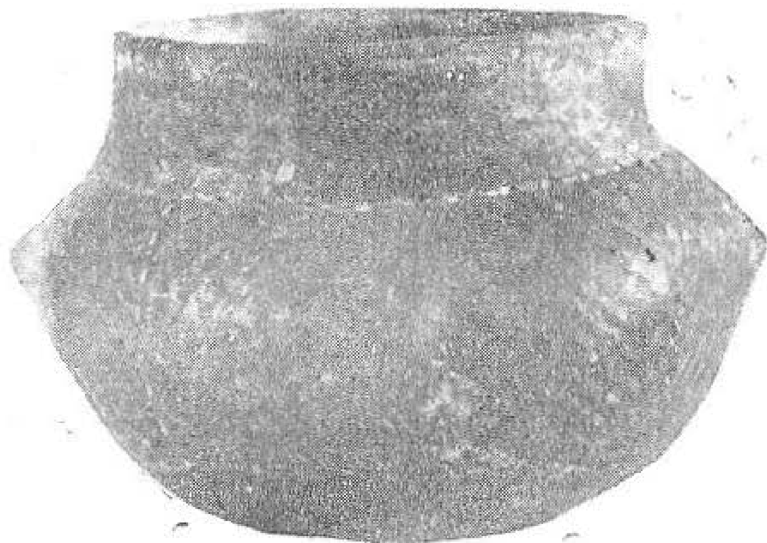


Fig. 46. Vas cu patru proeminențe, ornamentat cu caneluri-plisate, descoperit la Limanu.

ginea crestată. Este ornamentat cu două linii punctate paralele, unite prin unghiuri formate din același gen de linii. Dimensiuni : înălțimea=0,09 m, diametrul fundului=0,10 m, diametrul părții superioare=0,07 m (fig. 48, a).

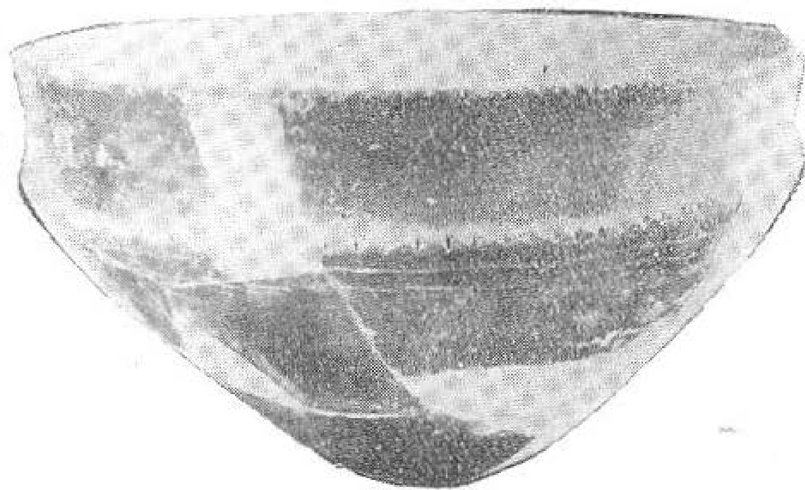


Fig. 47. Castron cu decor crestat pe buză și pe umăr, provenit de la Limanu.

Nr. inv. 1 680

Picior de vas înalt, gol în interior, acoperit cu un slip brun-cărămiziu, bine lustruit, din pastă grosolană. Este ornamentat cu incizii ori-

[47] *idem*, fig. 165/1.



a



b

Fig. 48. (a, b). Picioare de vase descoperite la Limanu.

zontale și paralele și cu trei fascicole de linii în zigzag. Dimensiuni : înălțimea=0,10 m, diametrul fundului=0,118 m (fig. 48, b).

Asemenea fragmente s-au descoperit în cantitate destul de mare la Cernavoda, Ceamurlia de Jos și Golovița.

h) *Vase mari piriforme*

Nr. inv. 6 714

Fragment dintr-un mare vas piriform, acoperit cu un slip de culoare brun-cafenie, ușor lustruit. Partea superioară a corpului, care for-

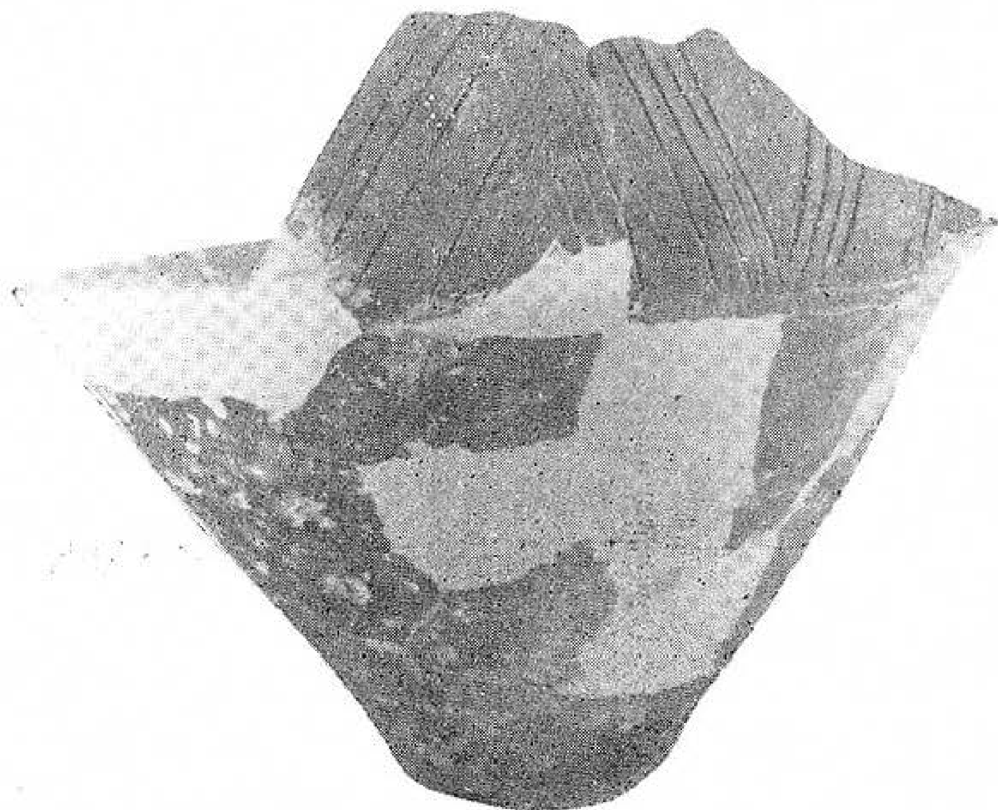


Fig. 49. Fragment de vas piriform descoperit la Limanu.

mează împreună cu cea inferioară un unghi, este ornamentată cu linii incizate adînc, dispuse în unghi, umplute cu pastă albă. Dimensiuni : înălțimea părții inferioare a corpului=0,24—0,25 m, diametrul fundului=0,142 m (fig. 49).

Întrucît s-au descoperit foarte puține vase întregi de dimensiuni mari, nu putem stabili deocamdată analogii pentru forma descrisă.

Tot de la Limanu provin mai multe fragmente ceramice, din care menționăm numai cîteva.

S-au descoperit numeroase fragmente ceramice acoperite cu barbotină și vîrci paralele, din care reproducem numai cîteva, atestînd existența categoriei ceramice de uz comun (fig. 50). Barbotina sau vîrcile sînt organizate la fel ca pe fragmentele ceramice descoperite la Baia și Ceamurlia de Jos [48].

[48] *idem*, fig. 146 și fig. 98

Merită să fie semnalate și fragmentele acoperite cu un strat de slip negru, puternic lustruit, și ornamentate cu linii incizate paralele, umplute cu pastă albă, formînd foarte probabil un decor meandric. Punctul de întîlnire a două linii în unghi este marcat printr-o liniuță (fig. 51).

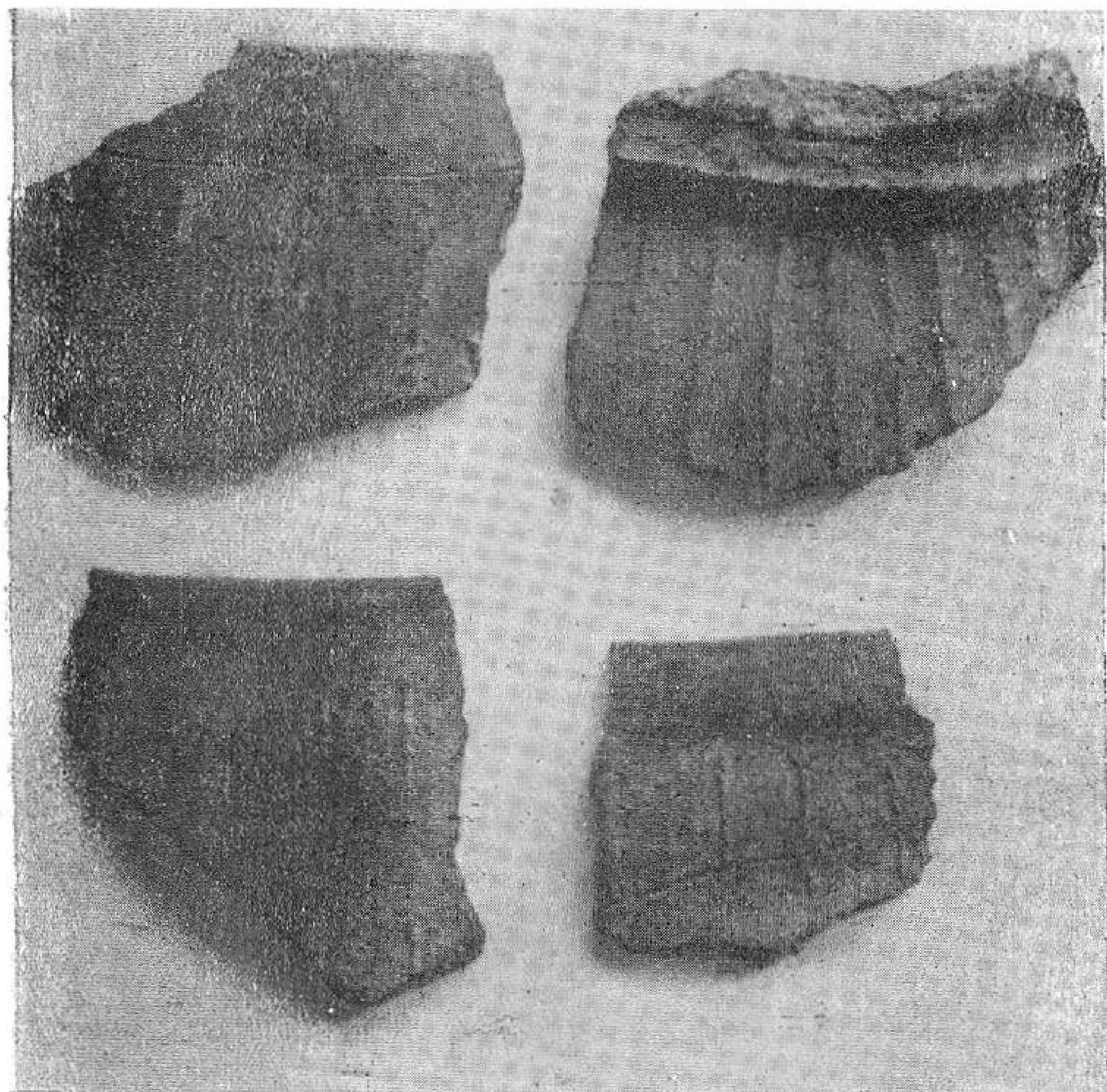


Fig. 50. Fragmente ceramice acoperite cu barbotină, provenite de la Limanu.

Pe un alt fragment ceramic (fig. 52, a), apare un ornament interesant format din liniuțe paralele, umplute cu pastă albă, și care se întîlnește în diferite variante la Ceamurlia de Jos. Celelalte fragmente ceramice prezintă ornamente asemănătoare cu cele de la Golovița.

În categoria ceramicii ornamentate cu linii incizate umplute cu pastă albă, intră și un picior de vas, gol în interior (fig. 53), cu liniile

dispuse în formă de zigzag. Proveniența acestui fragment nu este însă certă, păstrîndu-se numai fotografia lui în fototeca muzeului. S-ar putea să provină tot de la Mangalia.

Fig. 54, 55, 56 cuprind fragmentele ceramice mai caracteristice de la Limanu, în ceea ce privește decorul, și care își găsesc analogii la Golovița, Cernavodă și Ceamurlia de Jos.

3. *Podoabe.*

a) *Brățări.*

Din necropolă provin trei brățări întregi din scoică Spondylus gaederopus și două fragmente.

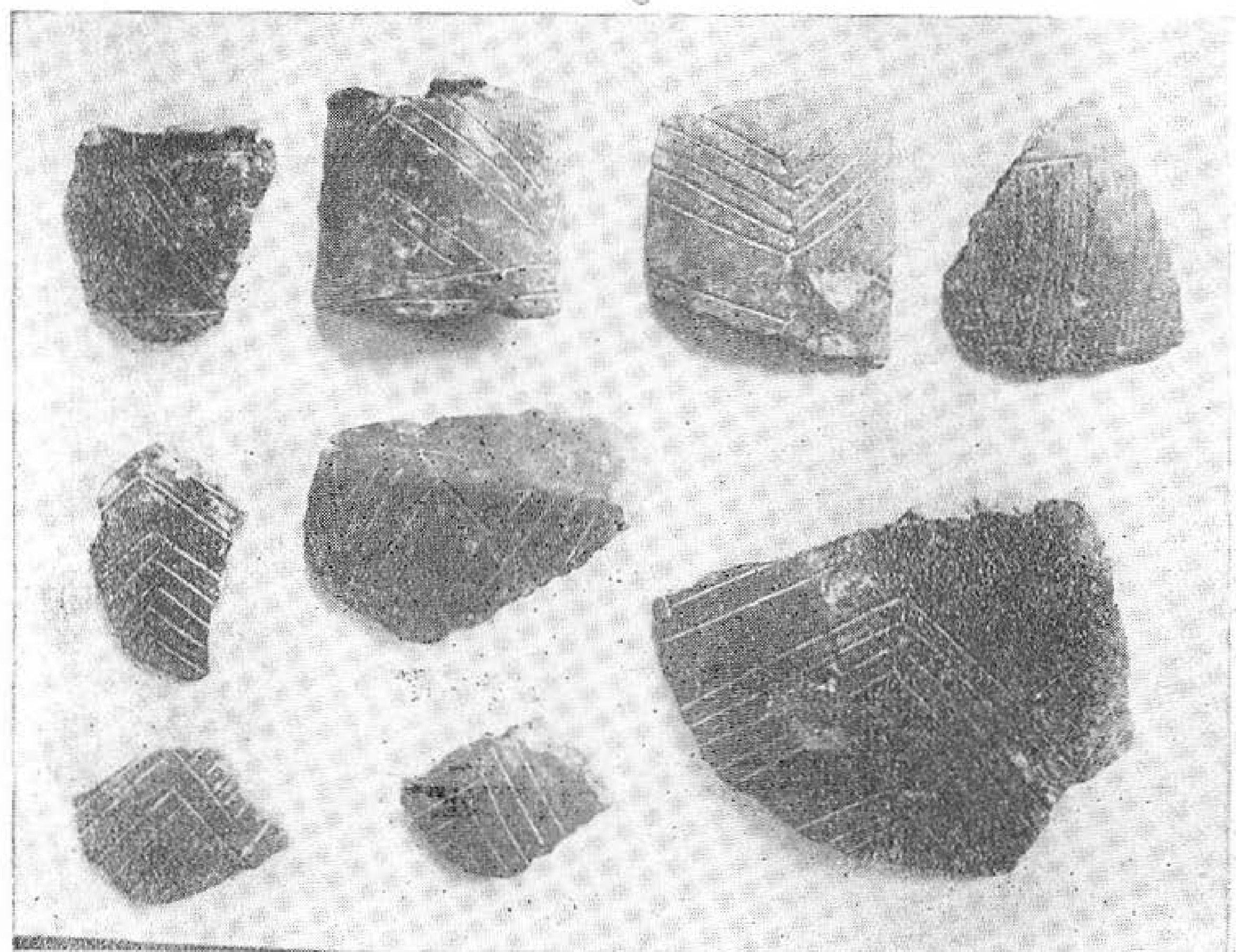


Fig. 51. Fragmente ceramice de la Limanu.

Nr. inv. 5 467

Brățară de dimensiuni mari, din scoică Spondylus gaederopus, avînd pe una din laturi un orificiu jos și două sus. Dimensiuni : diametrele= 0,104 m și 0,091 m, lățimea=0,059 m (fig. 57, a).

Fig. 52. Fragmente ceramice de la Limanu.

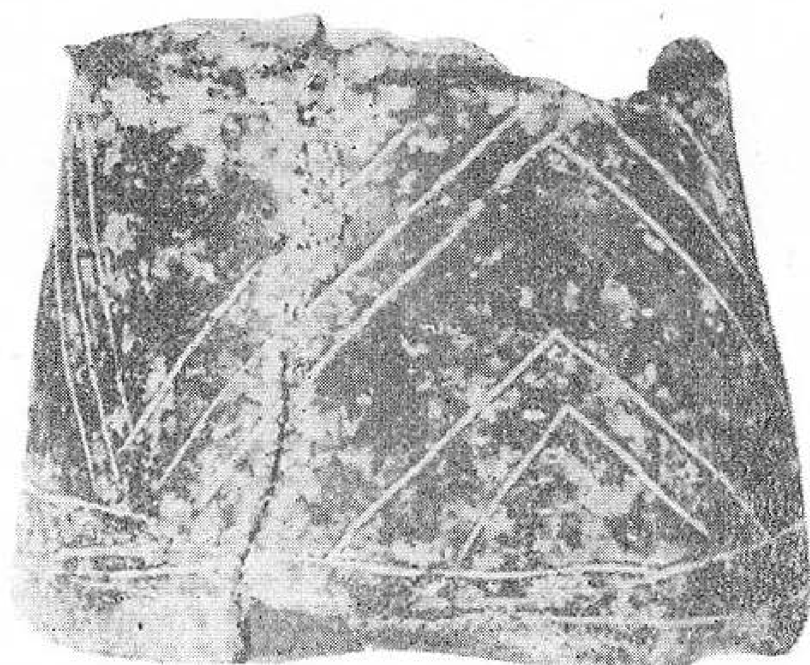


Fig. 53. Picior de vas descoperit probabil la Limanu.

Nr. inv. 5 466

Brățară din scoică Spondylus. Dimensiuni : diametrele=0,078 m și 0,071 m (fig. 57, b).

Nr. inv. 5 465

Brățară din scoică Spondylus, de dimensiuni foarte mici, fără orificii. Dimensiuni : diametrele=0,064 m și 0,044 m (fig. 57, c).

Nr. inv. 5 370 și 5 371

Două fragmente de brățară din scoică Spondylus, descoperite la Limanu (fig. 58).

b) *Coliere*

Din inventarul mormintelor aparținînd necropolei de la Limanu fac parte și un mare număr de perle din scoică Spondylus, de formă

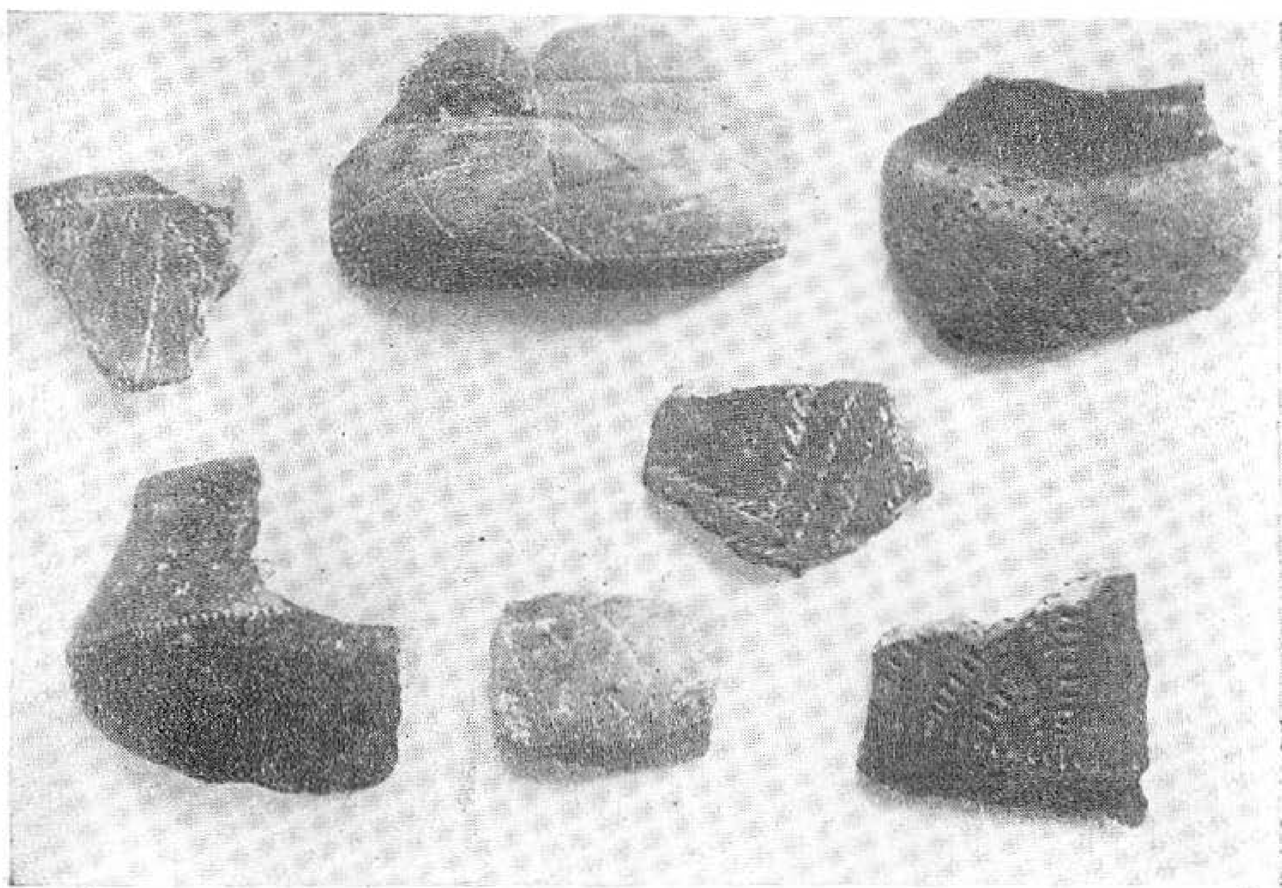


Fig. 54. Fragmente ceramice descoperite la Limanu.

tubulară, avînd diferite dimensiuni și grosimi. Diametrul perlelor variază de la 0,0006 m, pînă la 0,002 m. Au apărut, de asemenea, cîteva perle mărunte, în formă de disc, lucrate dintr-o rocă vulcanică de culoare verde-cupru (fig. 59).

Printre obiectele de podoabă figurează și un inel lucrat din scoică, bine netezit pe fața interioară, și ornamentat în exterior cu crestături oblice. Dimensiuni : diametrul=0,028 m.

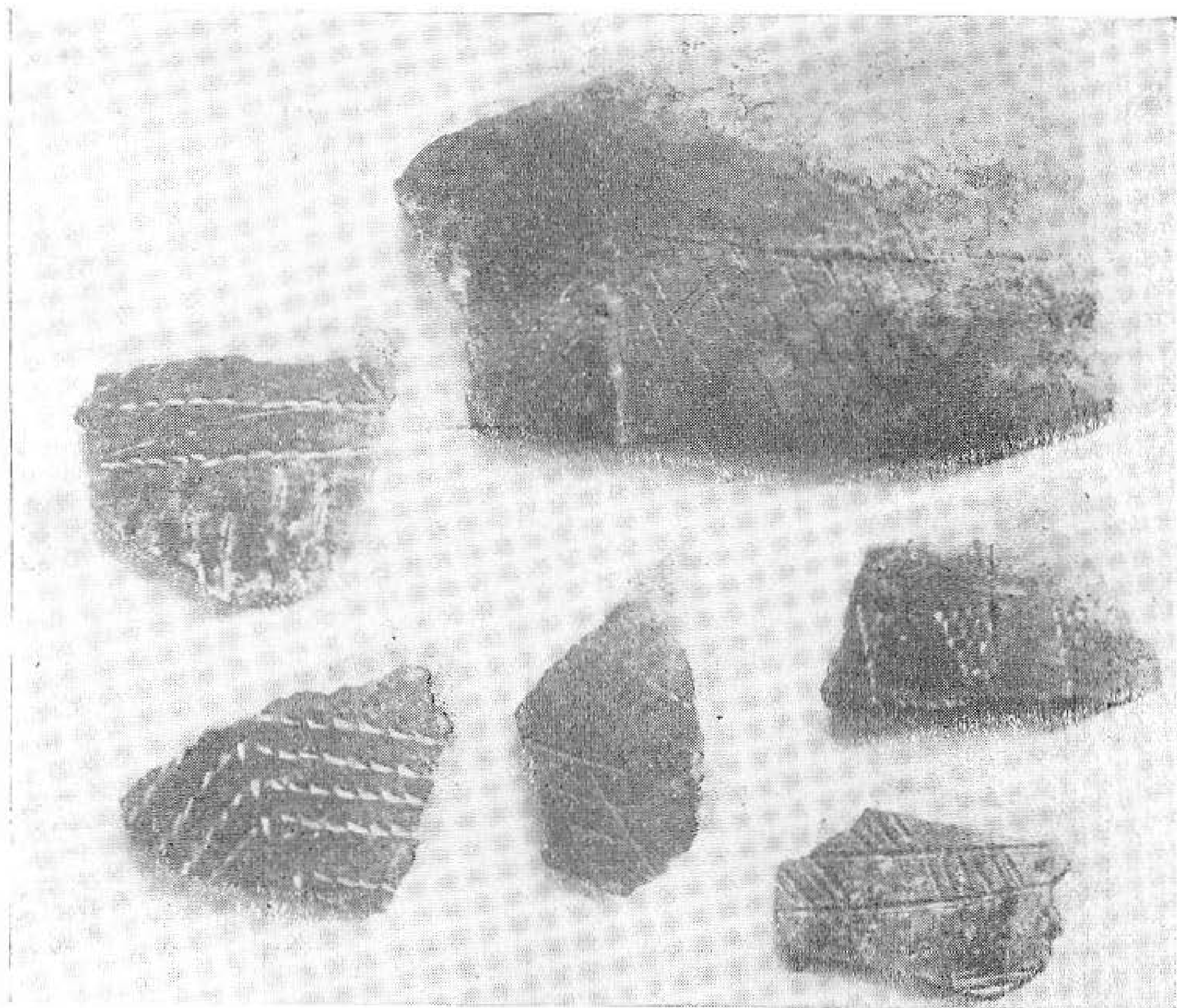


Fig. 55. Fragmente ceramice descoperite la Limanu.

Cu aceasta am încheiat prezentarea materialului inedit de la Limanu. Pentru a cuprinde totalitatea obiectelor salvate din această necropolă aparţinînd culturii Hamangia, semnalăm în continuare cîteva materiale, considerate ca făcînd parte din inventarul unui singur mormînt.

Mormînt de inhumaţie din necropola de la Limanu

Inventarul mormîntului, precum şi unele date cu privire la condiţiile descoperirii au fost publicate de N. Harţuche [49]. Cu excepţia unui vas de marmură, celelalte materiale nu le-am putut identifica în colecţiile Muzeului de arheologie din Constanţa. În afară de vasul de marmură, inventarul era compus din trei vase de lut şi un obiect în formă de ou cu baza tăiată, lucrat din marmură, care n-a fost publicat de N. Har-

[49] N. Harţuche, *Un vas de marmură descoperit într-un mormînt de tip Hamangia*. În : Revista muzeelor, nr. 5, 1966, p. 445.

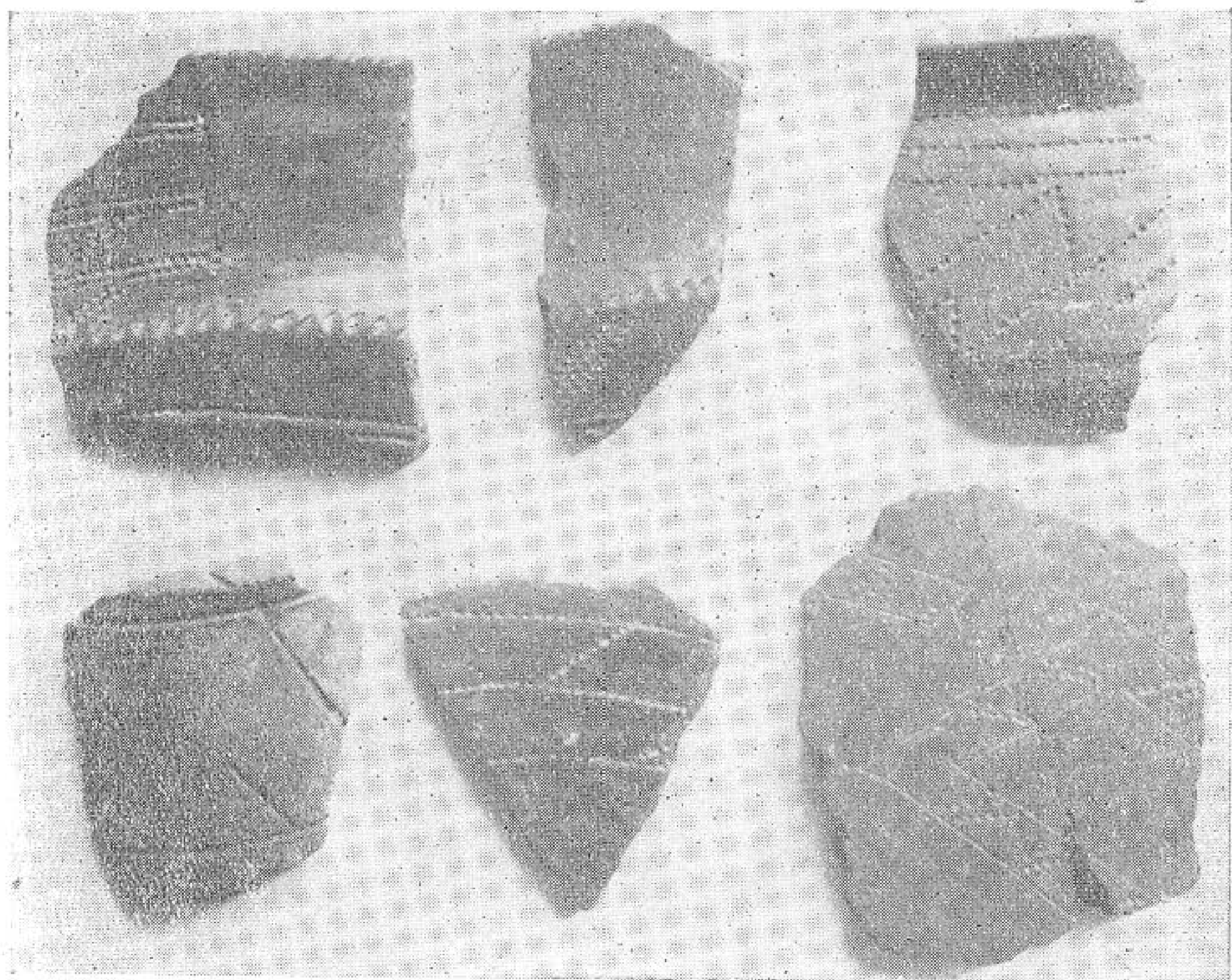


Fig. 56. Fragmente ceramice descoperite la Limanu

țuche, dar despre care există indicația că ar fi fost descoperit împreună cu vasul de marmură [50].

1) Tip de vas cu corpul scund, prevăzut cu patru proeminențe organice, nu prea pronunțate, fundul plat și gît tronconic foarte înalt în comparație cu corpul, buza ușor răsfrîntă înafară. Suprafața vasului este acoperită cu un slip de culoare închisă, bine lustruit și ornamentată cu caneluri orizontale și paralele pe gît și caneluri oblice pe corp. Vasul era de dimensiuni mici [51]. Nu găsim analogii pentru această formă nici la Limanu, nici în celelalte stațiuni cercetate pînă în prezent.

2) Tip de vas asemănător cu vasele cu corp globular și gît cilindric, avînd însă pe linia de maximă rotunjime a corpului patru proeminențe organice bine pronunțate, fundul plat, buza dreaptă. Suprafața vasului este acoperită cu un slip de culoare închisă, bine lustruit, fiind ornamentată pe gît cu caneluri orizontale și paralele, iar pe corp cu caneluri oblice, plasate în jurul proeminențelor [52]. Analogii avem chiar la

---

[50] Atît obiectul în formă de ou cu baza tăiată, cît și vasul de marmură sînt expuse în Muzeul de arheologie din Constanța.

[51] N. Harțuche, *op. cit.*, fig. 1/a

[52] *idem*, fig. 1/b.

Fig. 57. Brățări din scoică Spondylus gaederopus, descoperite la **Limanu.**

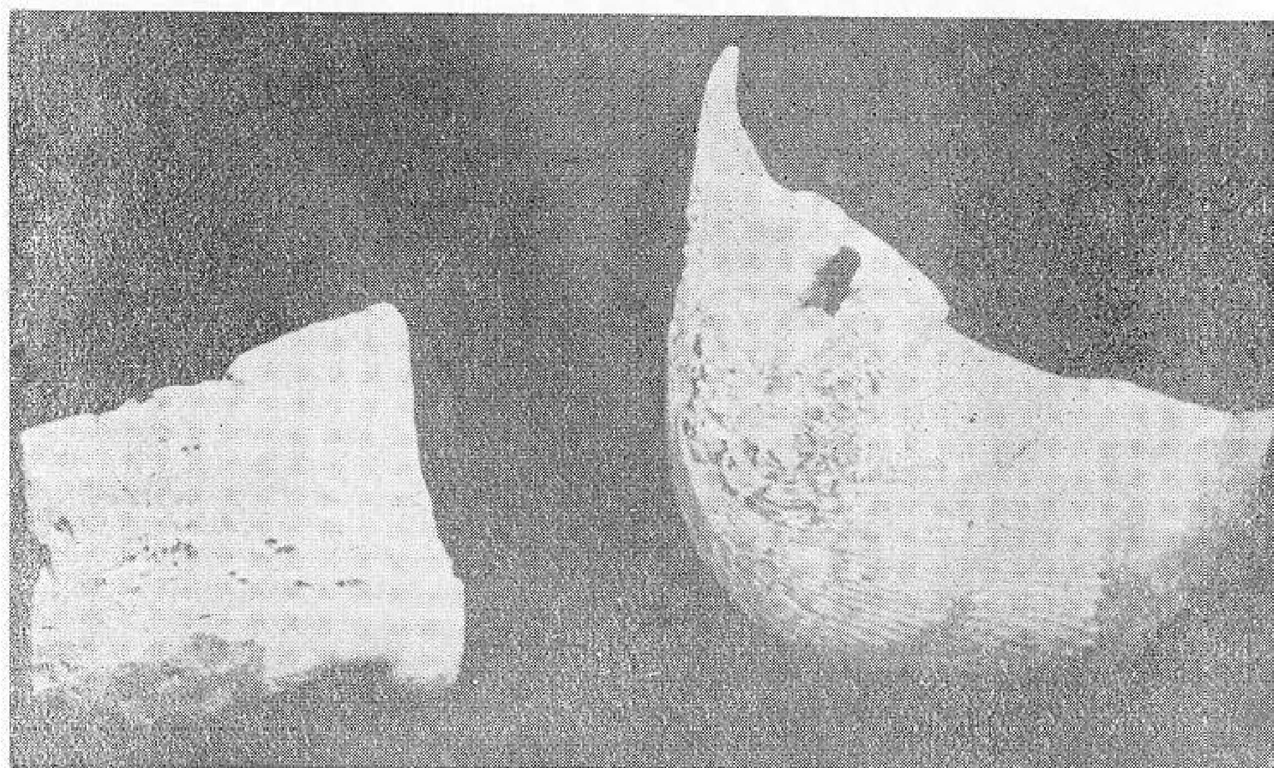


Fig. 58. Fragmente de brățară din scoică Spondylus, găsite la **Limanu.**

Limanu (v. fig. 37 și 38 din text), numai că pe vasele de acest tip proeminențele nu sînt atît de pronunțate, iar corpul este mai greoi. O analogie bună ne oferă un vas descoperit la Mangalia, cu proeminențe pronunțate și o tortiță pe corp [53].

3) Vas scund bitronconic, avînd patru proeminențe pe partea superioară a corpului, în apropiere de gît, fundul plat, gîtul îngustîndu-se

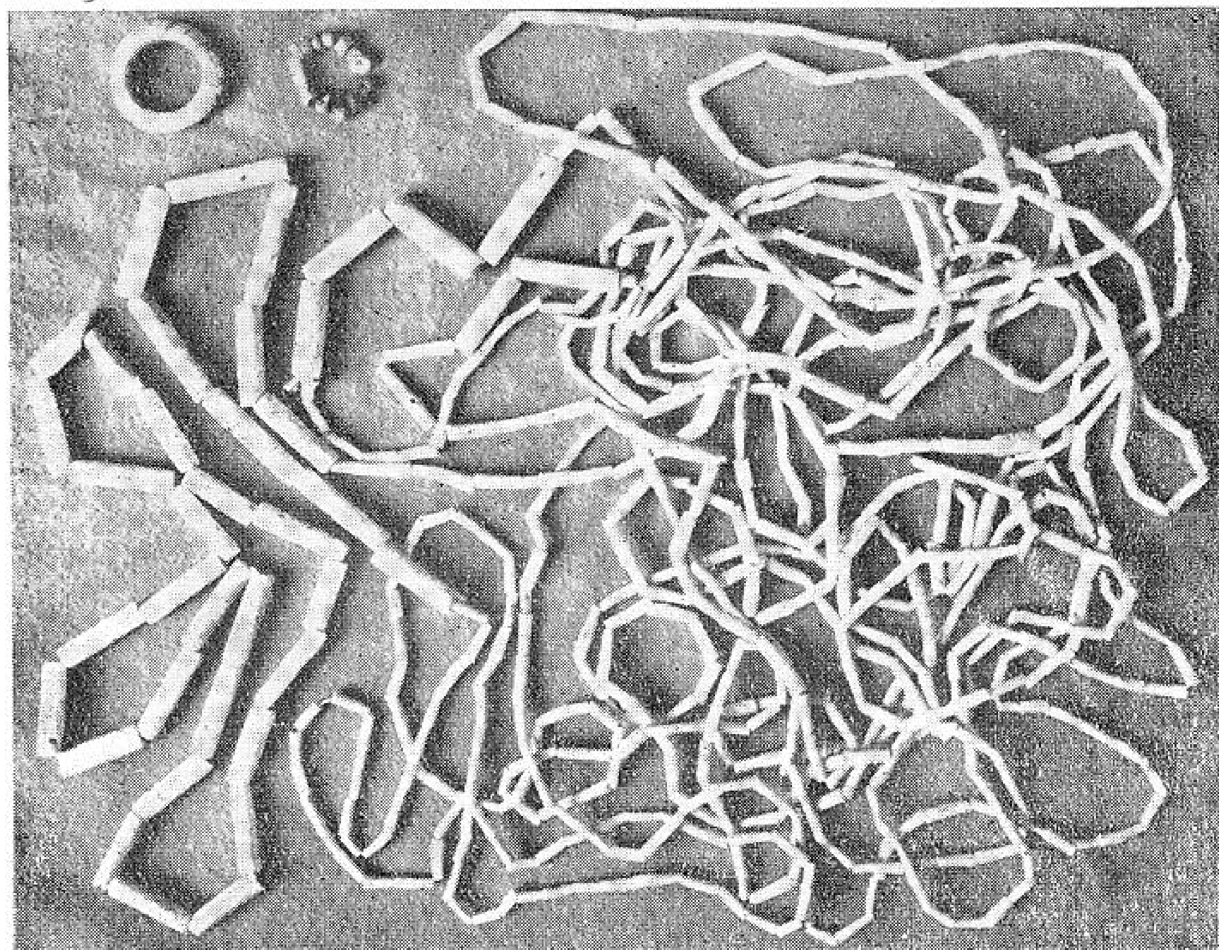


Fig. 59. Podoabe descoperite la Limanu.

pe măsură ce se apropie de buză. Suprafața este acoperită cu un slip de culoare închisă, bine lustruit, și ornamentată cu pliseuri orizontale și paralele pe gît și oblice pe corp. Pe linia de unire a corpului cu gîtul se găsește o linie punctată, umplută cu pastă albă, de la care pornesc în jos patru linii verticale [54]. Acest vas se încadrează în seria acelora care folosesc în ornamentare atît canelurile, cît și liniile punctate, umplute cu pastă albă, fiind identic cu un vas de același tip, descoperit tot la Limanu (v. fig. 46 în text).

4) Vas de marmură avînd forma unei străchini scunde, cu fundul rotunjit și gura larg deschisă. Dimensiuni : înălțime=0,03 m, diametrul gurii=0,117 m [55].

[53] *Cultura Hamangia...*, fig. 24/1
[54] N. Harțuche, *op. cit.*, fig. 1/b
[55] *idem*, fig. 1/c.

5) Obiect de marmură avînd forma unui ou cu baza tăiată și înălțimea de 0,05 m. Se încadrează în seria obiectelor rituale, depuse în morminte, asemenea rombului de granit și pietrelor circulare sau în formă de semilună descoperite în mormintele de la Cernavodă, și a căror semnificație simbolică nu o cunoaștem încă.

6) Brățară din scoică Spondylus, nepublicată pînă în prezent. Nu știm dacă este identică cu una din cele trei brățări descoperite tot la Limanu, sau reprezintă un exemplar nou, neidentificat de noi.

7. Aproximativ 40 de perle tubulare, lucrate, după cum crede autorul, din cochilii de dentalium [56].

CONCLUZII

Materialul de la Mangalia și Limanu prezentat de noi este destul de variat și îmbogățește mult conținutul culturii Hamangia. Ne referim, în primul rînd, la seriile de tipuri noi de vase și la unele tehnici de ornamentare bogat reprezentate față de descoperirile din alte stațiuni. Trebuie subliniată astfel folosirea pe scară largă a canelurilor și piseurilor sau realizarea motivului spiralic în tehnica canelurilor (v. fig. 36 în text). De asemenea, tehnica combinării canelurilor și piseurilor cu linii punctate, umplute cu pastă albă, documentată într-un singur caz la Cernavoda, își găsește numeroase replici la Limanu, atestînd un procedeu des folosit.

Un motiv ornamental bine reprezentat în descoperirile de la Mangalia și Limanu este meandrul, realizat în tehnica inciziei fine, umplute cu pastă albă, sau sub forma unui chenar incizat, în interiorul căruia se trasează linii punctate paralele.

Principalul motiv decorativ poate fi însă socotit unghiul, dispus uneori sub formă de zigzag, și triunghiul în numeroase variante. Împreună cu motivul în zigzag apar și liniuțele sau adînciturile circulare, plasate în dreptul unghiului, în genul decorului cunoscut în ceramica liniară (fig. 51 ; 52, c ; 55, e).

Motivele decorative crestate, întîlnite în general mai rar în cultura Hamangia, apar pe o serie de vase descoperite la Mangalia și Limanu.

Dacă dovezile cu privire la folosirea picturii în ornamentarea ceramicii Hamangia au fost foarte sărace pînă nu demult, ca să nu spunem inexistente, vasul de la Limanu, decorat pe gît cu benzi de culoare albă și apoi lustruit, ne dovedește, ca și fragmentul ceramic de la Techirghiol, cunoașterea acestei tehnici de către purtătorii culturii Hamangia.

O categorie ceramică importantă, bogat reprezentată la Mangalia și Limanu, o formează vasele cu patru proeminențe, care lipsesc din alte așezări sau necropole, ori sînt foarte rare. De asemenea, prototipul de pahare cu corp cilindric și fundul rotunjit, executate dintr-o pastă grosolană, documentat pînă în prezent numai la Mangalia, ne arată menținerea unor forme mai vechi, lucrate în lemn sau piatră, de felul celor descoperite în Anatolia, la Çatal Hüyük, și în Palestina.

---

[56] Atît brățara, cît și perlele n-au fost publicate în articolul citat.

Pe fondul ceramicii Hamangia, caracterizată în general printr-o bogăţie de forme şi decoruri, vasele provenite de la Mangalia şi Limanu se evidenţiază prin varietatea şi originalitatea lor.

Numărul destul de mare de podoabe din scoică Spondylus ridică pe de altă parte problema legăturilor intense întreţinute de oamenii culturii Hamangia cu sudul, legături facilitate de apropierea de litoralul Mării Negre şi de faptul că navigarea pe mare, de-a lungul ţărmului, era practicată, devreme ce se susţine că primii purtători ai acestei culturi au venit pe mare [57], iar oasele de peşte aparţinînd speciei Aurata Aurata atestă pescuitul în larg [58].

Trecînd în revistă diferitele păreri cuprinse în literatura de specialitate în legătură cu schimburile intertribale ca mijloc de vehiculare a valvelor de scoici Spondylus, Eugen Comşa propune o altă explicaţie pentru brăţările descoperite pe teritoriul ţării noastre [59].

Pornind de la existenţa în vechime a peştilor Aurata Aurata în Marea Neagră, ceea ce constituie un indiciu şi pentru existenţa unor condiţii de climă mai caldă, Eugen Comşa presupune că scoicile Spondylus puteau trăi în Marea Neagră, fiind adunate de purtătorii culturii Hamangia şi apoi prelucrate şi transmise mai departe, de-a lungul Dunării, pînă în sudul Munteniei şi Olteniei, în aria unor culturi ca Boian şi Vădastra. Dacă această ipoteză va fi întărită în viitor şi cu alte observaţii de faună şi floră, rămîne totuşi de văzut de ce podoabele din scoică Spondylus apar într-un număr redus, constituind mai degrabă obiecte de lux, lucru explicabil în cazul scoicilor numai prin raritatea materiei prime şi nu prin dificultăţile de prelucrare. De altfel, pînă la noi probe, majoritatea cercetătorilor opiniază pentru pătrunderea obiectelor din scoică Spondylus din zona Mării Mediterane, pe calea schimburilor intertribale [60]. Foarte probabil că aceste podoabe pătrundeau în stare finită, dar nu este exclusă nici posibilitatea prelucrării unora din ele la faţa locului [61].

Analizînd în linii mari problema încadrării cronologice a descoperirilor de la Mangalia şi Limanu, am ajuns la următoarele concluzii :

— Deocamdată, faza Hamangia I nu este documentată.

— O serie de materiale atestă prezenţa în aceste două localităţi a fazei Hamangia II (Goloviţa) ; de exemplu, fig. 4, f şi g ; vasele ornamentate cu caneluri plisate ; unele forme de vase, cum ar fi cupele cu picior înalt (fig. 53), decorate cu linii incizate paralele.

— Există însă posibilitatea ca fragmentele ceramice ornamentate cu linii incizate paralele şi cu liniuţe pe unghiul de întîlnire (fig. 51) să dateze dintr-o perioadă mai veche, precedînd probabil faza Hamangia II, sau să aparţină etapei iniţiale a acesteia.

---

57 V. *Cultura Hamangia....*, fig. 56.

58 *idem*, p. 56.

59 Eugen Comşa, Schimbul la comunităţile din epoca neolitică de pe teritoriul ţării noastre. În : *Revista muzeelor*, nr. 5, 1966, p. 442.

60 D. Berciu, *Cultura Hamangia....*, p. 78—79. Gh. Cantacuzino în *Atti del VI Congresso Internazionale delle scienze preistoriche*, vol. II, Roma, 1965, p. 239—241 ; S.C.I.V., nr. 3/1967, p. 397 ; Dacia. N.S., V., p. 68.

61 V. Doina Galbenu, *Neoliticeskaia masterskaia dlia obrabotki ukraşenii v Hîrsova*, în Dacia, VII, N.S., 1963, p. 501—509.

— Faza Hamangia III (Ceamurlia de Jos) este atestată de prezența unor fragmente ceramice ca cele din fig. 54, a și 54, b,c,e,f.

— Materialul de la Mangalia și Limanu ne oferă indicii prețioase și în legătură cu identificarea fazei Hamangia IV, în general slab surprinsă în stațiunile cercetate pînă în prezent. Astfel, vasele în „patru colțuri", cu caneluri relativ late și neglijent executate, reprezintă o etapă destul de evoluată a culturii Hamangia. Ne gîndim la faza IV, care face trecerea spre perioada de sfîrșit a culturii Hamangia. De asemenea, cana cu toartă (fig. 44) aparține fără îndoială unei faze Hamangia tîrzii, care poate să fie Hamangia IV.

— Ultima fază a culturii Hamangia este documentată prin cîteva fragmente ceramice din categoria bine cunoscută „redware".

Prin urmare, în stadiul actual al cunoștințelor noastre privind așezarea și necropola de la Limanu, putem afirma că oamenii culturii Hamangia se aflau pe malurile lacului de acolo cel puțin din perioada reprezentată de Hamangia II, continuînd să locuiască și să-și îngroape morții pînă la încheierea evoluției acestei culturi. Nu este exclus ca în viitor să fie documentată o locuire începînd cu faza Hamangia I.

Bineînțeles, că numai noi cercetări de teren vor putea duce la concluzii mai ample în legătură cu așezarea de la Limanu.

RÉSUMÉ

DÉCOUVERTES ARCHÉOLOGIQUES À MANGALIA ET A LIMANU APPARTENANT À LA CIVILISATION HAMANGIA.

Les auteurs présentent les matériaux inédits, appartenant à la civilisation Hamangia, découverts dans la nécropole de Mangalia et dans la nécropole et le site de Limanu, se trouvant actuellement dans les collections du Rusée archeologique de Constantza.

Les matériaux presentés sont non seulement très riches, mais aussi extrêmmement variés, enrichissant le contenu de la civilisation Hamangia avec des séries de nouveaux types de vases et de techniques d'ornementation rarement ou presque jamais rencontrées dans les stations fouillées jusqu'à présent. Très important pour la documentation de la connaissance de la peinture par les porteurs de la civilisation Hamangia est un vase découvert à Limanu, ornementé sur le col avec des bandeaux de couleur blanche.

Au point de vue chronologique, les découvertes Mangalia et Limanu ont démontrées que les hommes de la civilisation Hamangia se trouvaient déja aux bords du lac Mangalia dans la période representée par Hamangia II, continuant a vivre et a enterrer leurs morts jusqu'à la fin de l'évolution de cette civilisation.

M. IRIMIA

UN DEPOZIT DE BRONZURI LA CONSTANȚA

Pînă nu de mult perioada de maximă înflorire a metalurgiei bronzului era aproape total nedocumentată în Dobrogea. Descoperirea, între anii 1959—1962, a unui număr de șase depozite [1]) de unelte, arme, podoabe și turte de bronz a completat în parte această lacună, dovedind intensitatea de viață și de productivitate a acestei regiuni, cunoscută ca deosebit de bogată din punct de vedere arheologic, mai ales pentru alte epoci istorice.

Depozitelor de mai sus li se adaugă altul, descoperit în luna noiembrie 1966 la Constanța. Cu ocazia executării unui șanț pentru instalarea unor cabluri electrice, lucrătorii au descoperit în zona industrială a orașului, în imediata apropiere a fabricii de mobilă, la 30 m vest de colțul de nord al ultimei hale și 10 m sud de poarta fabricii, un important depozit de bronzuri. Piesele au fost aduse la muzeu de către unul din descoperitori [2]. O echipă de arheologi și tehnicieni ai muzeului, care s-a deplasat imediat la locul descoperirii, a putut constata că întregul depozit fusese îngropat direct în pămînt, la adîncimea de 1 m, într-o groapă care se profila în taluzul șanțului. Din relatările lucrătorilor, din rezultatele sondajului executat la locul descoperirii, ca și din cercetarea atentă a împrejurimilor, a rezultat că în această zonă nu există alte urme arheologice. Menționăm, de asemenea, că nu a mai fost găsit nici un alt obiect în afara celor prezentate de descoperitor.

* * *

Depozitul se compune dintr-un număr de 38 de obiecte : 12 celturi, 23 seceri, 1 vîrf de cuțit și 2 turte de bronz, în greutate totală de 7,226 kg (inv. nr. 15.562—15.599).

1 La Nicolae Bălcescu, Gura Dobrogei, Techirghiol, Nastradin, depozitul nr. 1 de la Sîmbăta Nouă, depozitul nr. 2 de la Sîmbăta Nouă, în Andrei Aricescu, *Depozitele de bronzuri din Dobrogea*, în *SCIV*, 16, 1, 1965, p. 17 și urm.

2 Electricianul Vasile Pribeagu.

I. CELTURILE

Aparţin „variantei răsăritene a celtului de tip transilvănean". Sînt exemplare fără toartă, elipsoidale sau aproape circulare în secţiune orizontală, cu gura dreaptă sau albiată uşor asimetric, cu marginea îngroşată puternic sub formă de manşon. Trecerea între corp şi lamă se face brusc, printr-un mic prag. Feţele laterale sînt marcate prin cîte o linie arcuită, parţial reliefată, prelungită pînă la extremităţile lamei. Liniile de contur ale laturilor înguste sînt drepte sau uşor concave. Orificiile în formă de migdală sau ovoidal-neregulate, care serveau la fixarea cozilor, sînt plasate la părţile superioare ale cîte uneia din feţele late. Pe laturile înguste sînt vizibile dungile provenite de la suprapunerea neexactă a valvelor.

Cu toate că aparţin unui singur tip, celturile din depozitul de la Constanţa se pot împărţi în mai multe grupe :

a) O primă grupă o formează trei exemplare (nr. 1—3) parţial decorate, cu corpul înalt şi zvelt (fig. 1/1—3 ; 4 ; 5, 6).

Zonele centrale ale suprafeţelor mai late dintre manşon şi prag ale unei piese (fig. 1/1 ; 4) sînt decorate cu cîte trei nervuri verticale. Vîrful

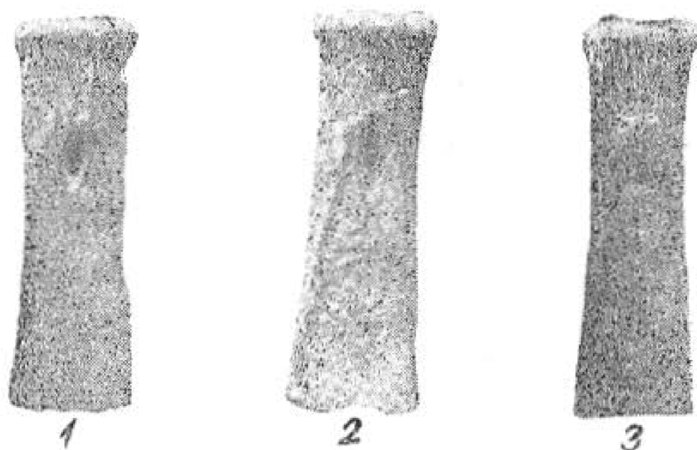


Fig. 1/1—3 (nr. 1—3) — celturi cu decor în relief.

lamei este puţin îndoit şi fisurat pe una din laturi, din pricina folosirii ; tăişul, puţin arcuit, prezintă cîteva stirbituri datorate aceleiaşi cauze. Pe ultima treime lama celtului se îngroaşă puţin, lateral.

La a doua piesă (fig. 1/1 ; 5) orificiul sub formă de migdală, este situat în mijlocul unei alveolări asemănătoare, mărginită de un ornament de forma unei linii în relief, care se termină la partea inferioară prin două prelungiri întretăiate. Tăişul, puţin arcuit, are doar cîteva mici ştirbituri.

Pe suprafețele late dintre manșon și prag ale celui de-al treilea exemplar (fig. 1/3 ; 6) apare ca decor o linie verticală centrală care se sprijină pe partea de maximă arcuire a liniei care delimitează fețele late ale tăișului. Celtul, care are vîrful lamei drept și tăișul neascuțit,

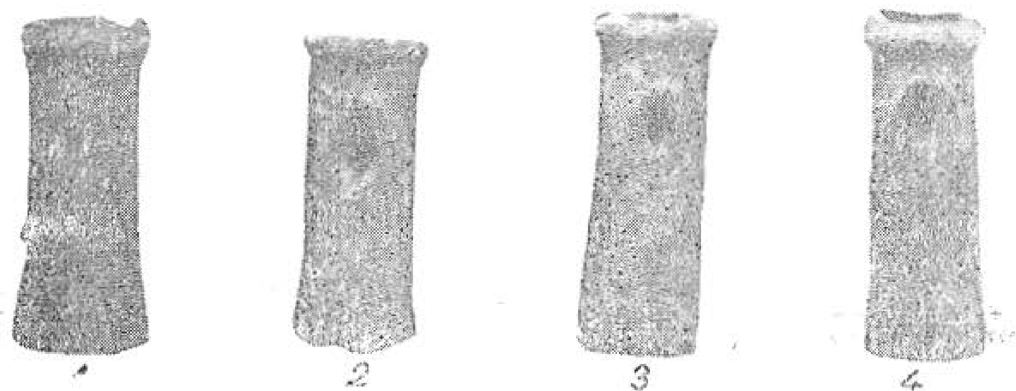


Fig. 2/1—4 (nr. 4—7) — celturi nedecorate. 1 — celt fără orificiu ; 2 — celt cu două orificii.

n-a fost deloc utilizat. Concludent pentru aceasta este și faptul că nici măcar barura tăișului, rămasă de la turnare, n-a fost înlăturată.

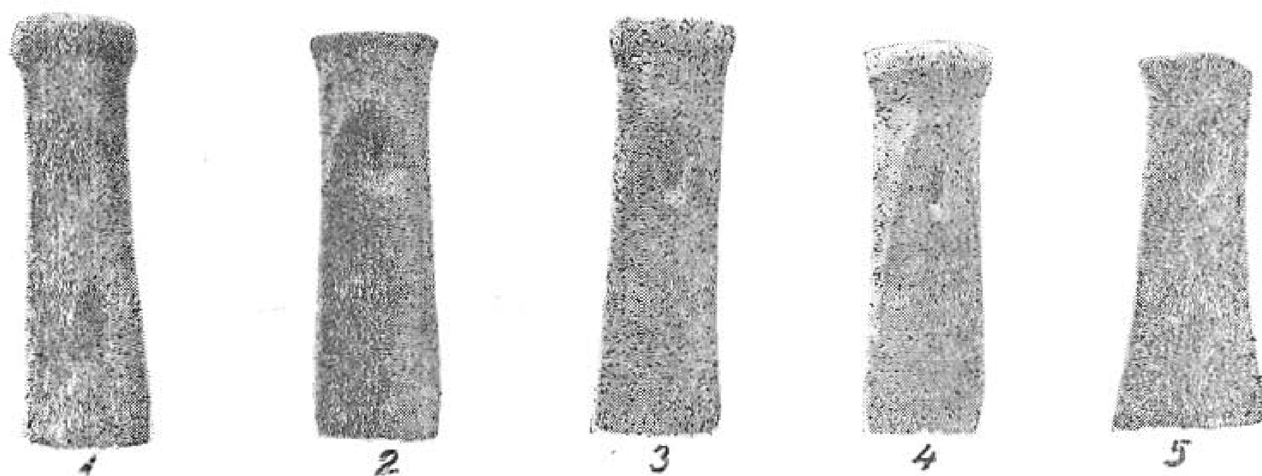


Fig. 3/1—5 (nr. 8—12) — celturi nedecorate.

Cioturile de la turnare nu s-au păstrat la nici una din piese ; după toate indiciile, ea s-a făcut pe la gură, prin unul sau două puncte laterale. Asperitățile rămase n-au fost înlăturate. Patina de culoare verde deschis, acoperă obiectele în întregime.

Dimensiuni :

Nr. 1 (fig. 1/1 ; 4) : lungimea 0,135 m ; diametrele interioare ale găurii de înmănușare 0,031 m și 0,028 m ; diametrele exterioare 0,044 m și 0,037 m ; adîncimea golului din interior 0,092 m ; lățimea tăișului 0,044 m ; greutatea 0,380 kg.

Nr. 2 (fig. 1/2 ; 5) : lungimea 0,139 m ; diametrele interioare 0,03 şi 0.027 m ; diametrele exterioare 0,043 şi 0.037 m ; adîncimea găurii de înmănuşare 0,081 m ; lăţimea tăişului 0,048 m ; greutatea 0,4138 kg.

Nr. 3 (fig. 1/3 ; 6) : lungimea 0,136 m ; diametrele interioare 0,028 m ; şi 0,027 m ; diametrele exterioare 0,042 m şi 0,036 m ; adîncimea găurii de înmănuşare 0,091 m ; lăţimea tăişului 0,042 m ; greutatea 0,3865 kg.

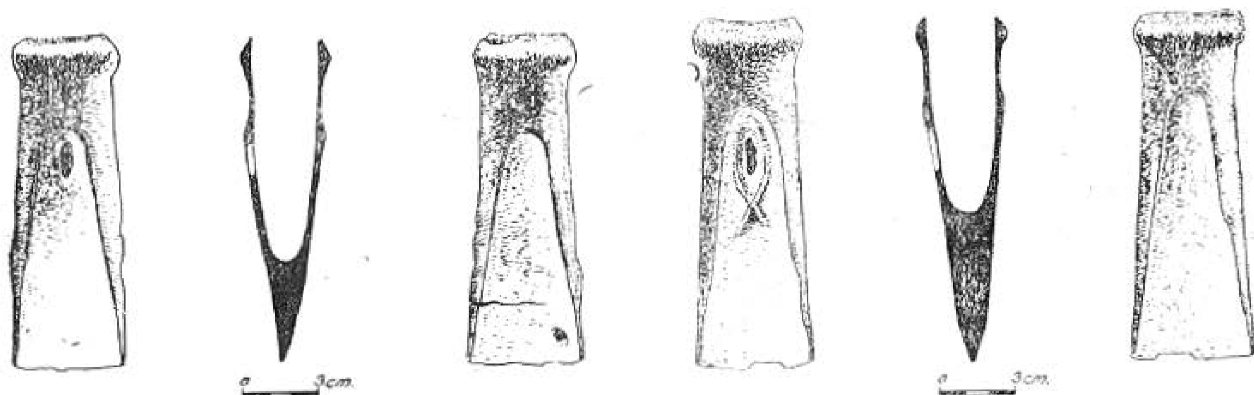


Fig. 4 (a—c) — celtul nr. 1. Fig. 5 (a—c) — celtul nr. 2

b) a doua grupă o formează patru celturi (nr. 4—7, fig. 2/1—4) nedecorate, mai scunde şi mai puţin zvelte decît exemplarele grupei anterioare.

Unuia dintre celturi (fig. 2/1 ; 7) îi lipseşte orificiul pentru fixarea cozii. Pe una din feţe, la înălţimea unde era el de obicei plasat, o proeminenţă ovală, în interiorul căreia e vizibilă o mică alveolare, indică locul unde urma să fie orificiul. Lipsa lui constituie un defect de turnare ; cepul valvei s-a rupt probabil mai înainte, aşa încît urmele lui au imprimat în aliajul topit doar locul unde urma să apară orificiul.

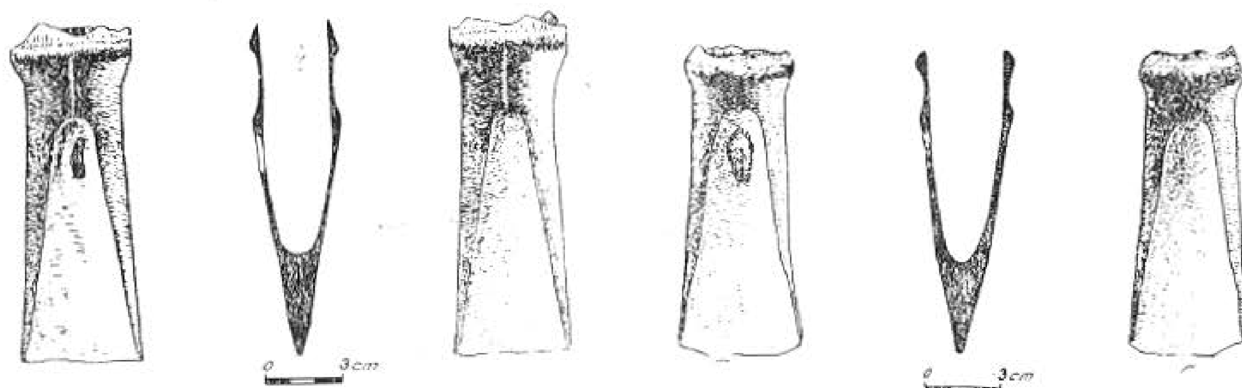


Fig. 6 (a—c) — celtul nr. 3. Fig. 7 (a—c) — celtul nr. 4.

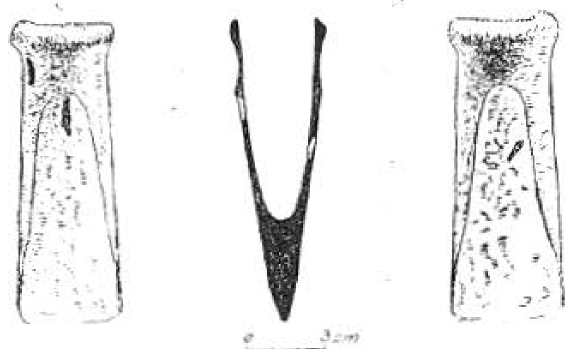
Alt exemplar (fig. 2/2 ; 8), are două orificii dispuse simetric pe cele două feţe late ; în acest caz ambele valve au avut cepuri.

Piesele care compun această grupă au tăișul puțin arcuit, tocit sau cu mici știrbituri, indicii ale unei întrebuințări de scurtă durată. Orificiile neregulate de pe una din piese (fig. 2/3 ; 9) reprezintă defecte de turnare.

Două exemplare (fig. 2/1 ; 7 și fig. 2/2 ; 8) au ciotul de turnare situat lateral deasupra buzei. La celelalte două (fig. 2/3 ; 9 și 2/4) urmele lor



Fig. 8 (a—c) — celtul nr. 5.


Fig. 9 (a—c) — celtul nr. 6.

s-au șters. Asperitățile rămase de la turnare nu au fost înlăturate. Obiectele sînt acoperite de o patină verde cu pete maronii.

Dimensiuni :

Nr. 4 (fig. 2/1 ; 7) : lungimea 0,118 m ; diametrele interioare 0,031 m și 0,028 m ; diametrele exterioare 0,044 m și 0,041 m ; adîncimea găurii de înmănușare 0,088 m ; lățimea tăișului 0,052 m ; greutatea 0,4245 kg.

Nr. 5 (fig. 2/2 ; 8) : lungimea 0,11 m ; diametrele interioare 0,03 m și 0.023 m ; diametrele exterioare 0,045 m și 0,039 m ; adîncimea găurii de înmănușare 0,064 m ; lățimea tăișului 0,047 m ; greutatea 0,3965 kg.

Nr. 6 (fig. 2/3 ; 9) : lungimea 0,121 m ; diametrele interioare 0,03 m și 0,028 m ; diametrele exterioare 0,043 m și 0,039 m ; adîncimea găurii de înmănușare 0,082 m ; lățimea tăișului 0,044 m ; greutatea 0,3452 kg.

Nr. 7 (fig. 2/4) : lungimea 0,121 m ; diametrele interioare 0,028 m și 0,026 m ; diametrele exterioare 0,04 și 0,036 m ; adîncimea găurii de înmănușare 0,081 m ; lungimea tăișului 0,044 m ; greutatea 0,328 kg.

c) A treia categorie o formează cinci piese (nr. 8—12, fig. 3/1—5) nedecorate, cu corpul înalt și zvelt, cu asperitățile de la turnare înlăturate parțial prin martelare și șlefuire.

Două celturi (fig. 3/1 ; 10 și fig. 3/2) au cîte o crestătură mică la buză — pe partea opusă celei unde e plasat orificiul pentru fixarea cozii — datorită legăturii care ținea suspendat dopul în timpul turnării și care a împiedicat răspîndirea uniformă a aliajului topit. Asimetria accentuată a buzei celtului nr. 12 (fig. 3/5 ; 11) se datorează, probabil,

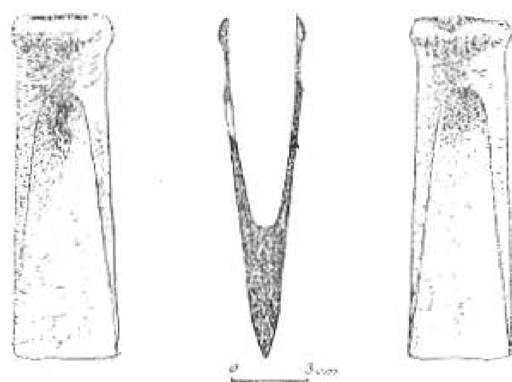


Fig. 10 (a—c) — celtul nr. 8

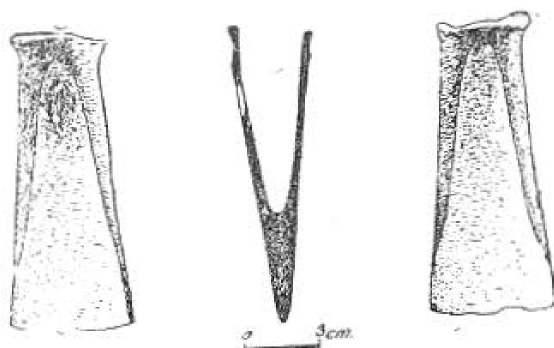


Fig. 11 (a—c) — celtul nr. 12.

defecțiunii uneia dintre valve. Manșonul celtului nr. 11 (fig. 3/4) este fațetat.

Toate exemplarele acestei grupe au tăișul drept, puțin știrbit ; tăișul celtului nr. 12 (fig. 3/5 ; 11) e mult lățit spre vîrf. Cioturile de la turnare nu s-au păstrat. Piesele au o patină neagră maronie, cu pete verzui.

Dimensiuni :

Nr. 8 (fig. 3/1 ; 10) : lungimea 0,137 m ; diametrele interioare 0,028 m și 0,027 m ; diametrele exterioare 0,04 și 0,035 m ; adîncimea găurii de înmănușare 0,085 m ; lățimea tăișului 0,04 m ; greutatea 0,3805 kg.

Nr. 9 (fig. 3/2) : lungimea 0,13 m ; diametrele interioare 0,028 m și 0,023 m ; diametrele exterioare 0,042 și 0.033 m ; adîncimea golului din interior 0,081 m ; lățimea tăișului 0,039 m ; greutatea 0,432 kg.

Nr. 10 (fig. 3/3) : lungimea 0.132 m ; diametrele interioare 0,027 m și 0.028 m ; diametrele exterioare 0,042 și 0,036 m ; adîncimea găurii de înmănușare 0,081 m ; lățimea tăișului 0,043 m ; greutatea 0,402 kg.

Nr. 11 (fig. 3/4) : lungimea 0,123 m ; diametrele interioare 0,027 m și 0,021 m ; diametrele exterioare 0,041 m și 0,033 m ; adîncimea găurii de înmănușare 0,073 m ; lățimea tăișului 0,037 m ; greutatea 0,372 kg.

Nr. 12 (fig. 3/5 ; 11) ; lungimea 0,12 m ; diametrele interioare 0,024 m și 0,021 m ; diametrele exterioare 0,04 m și 0,034 m ; adîncimea găurii de înmănușare 0.078 m ; lățimea tăișului 0,049 m ; greutatea 0,326 kg.

II. SECERILE

1. Numerele 1—6 (fig. 12/1—6) Șase seceri de tipul numit „à patte", dintre care cinci întregi (nr. 1—5, fig. 12/1—5) și una fragmentară (nr. 6, fig. 12/6). Aceste exemplare sînt de dimensiuni reduse, au spinarea puțin îngroșată, printr-o nervură în relief, lama îngustă și lin arcuită. Turnarea s-a făcut pe la capetele mînerelor, în tipare monovalve acoperite. Mînerele, puțin arcuite, sînt ceva mai groase decît lamele. La patru piese (nr. 1—4) terminația neregulată a mînerelor

indică locul pe unde a fost turnat bronzul (fig. 12/1—4). Celelalte două, (nr. 5—6) au fost pilite în zona cioturilor de turnare (fig. 12/5—6).

Două seceri (fig. 12/1—2) au tăișul — pe ultima jumătate a lamei începînd din dreptul curburii maxime, dantelat. Un al treilea exemplar (fig. 12/3) are dantelat vîrful. Alte două piese (fig. 12/4—5) au tășiul drept, puțin știrbit din cauza corodării bronzului. Din ultimul exemplar al acestei grupe (fig. 12/6) se păstrează doar prima jumătate; tăișul părții rămase este asemănător cu porțiunea corespunzătoare a celorlalte piese.

În genere, aceste seceri au fost îngrijit turnate, în tipare diferite, cu toate dimensiunile lor foarte apropiate. Bronzul a făcut o masă compactă, fără goluri de aer și fără mari defecte de turnare. Asperitățile de la turnare nu au fost înlăturate. Patina, de culoare verde cu nuanțe negre-maronii, acoperă obiectele în întregime.

Dimensiuni:

Nr. 1 (fig. 12/1 și 17/1): lungimea spinării pe arc 0,238 m; lungimea lamei pe coardă 0,205 m; lățimea maximă 0,022 m; greutatea 0,056 kg.

Nr. 2 (fig. 12/2): lungimea spinării pe arc 0,242 m; lungimea lamei pe coardă 0,22 m; lățimea maximă 0,022 m; greutatea 0,063 kg.

Nr. 4 (fig. 12/4): lungimea spinării pe arc 0,244 m; lungimea lamei pe coardă 0,22 m; lățimea maximă 0,023 m; greutatea 0,065 kg.

Nr. 5 (fig. 12/5): lungimea spinării pe arc 0.238 m; lungimea lamei pe coardă 0,215 m; lățimea maximă 0,023 m; greutatea 0,066 kg.

Nr. 6 (fig. 12/6): lungimea spinării pe arc 0,152 m; lungimea lamei pe coardă 0,135 m; lățimea maximă 0,022 m; greutatea 0,0435 kg.

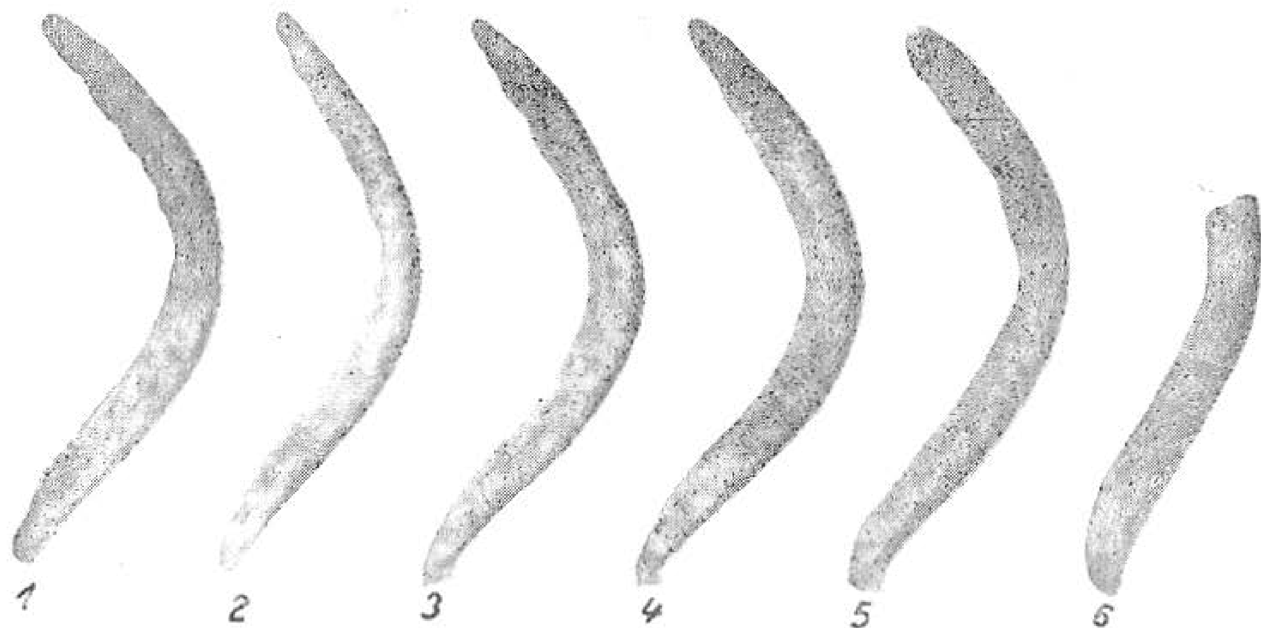


Fig. 12/1—6 (nr. 1—6) — seceri de tipul „à patte".

2. Numerele 7—10 (fig. 13/1—4). Patru seceri, dintre care două întregi (fig. 13/2—3) și două fragmentare (fig. 13/1,4), reprezentînd o variantă a tipului „à patte". Exemplarele din această categorie sînt puțin arcuite; au lama îngustă, uniformă pe toată lungimea, puțin ascuțită spre vîrf, spinarea îngroșată, reliefată ca o nervură, mînerul mai

arcuit decît la exemplarele grupei anterioare. Turnarea s-a făcut pe la capetele mînerelor. Nu se observă defecte de execuţie. Asperităţile rămase de la turnare n-au fost înlăturate. Piesele sînt acoperite de o patină verde, cu nuanţe negre-maronii.



Fig. 13/1—4 (nr. 7—10) — seceri reprezentînd o variantă a tipului „à patte".

Secerei nr. 7 (fig. 13/1) îi lipseşte vîrful; a fost îndoită la descoperire. Pe ultima treime tăişul lamei e dantelat (ca şi la exemplarele nr. 1—2, fig. 12/1—2). Secerile nr. 8—9 (fig. 13/2—3) au tăişul puţin ştirbit, din cauza corodării bronzului şi sînt rupte din antichitate. Secera nr. 8 are terminaţia mînerului pilită. Mînerul secerei nr. 10 (fig. 13/4) este parţial martelat. Exemplarul acesta a fost rupt şi îndoit la descoperire.

Dimensiuni:

Nr. 7 (fig. 13/1): lungimea spinării pe arc 0,203 m; lungimea lamei pe coardă 0,194 m; lăţimea maximă 0,023 m; greutatea 0,0715 kg.

Nr. 8 (fig. 13/2; 17/2): lungimea spinării pe arc 0,245 m; lungimea lamei pe coardă 0,211 m; lăţimea maximă 0,024 m; greutatea 0,090 kg.

Nr. 9 (fig. 13/3): lungimea spinării pe arc 0,238 m; lungimea lamei pe coardă 0,254 m; lăţimea maximă 0,025 m; greutatea 0,096 kg.

Nr. 10 (fig. 13/4): lungimea spinării de arc 0,176 m; lungimea lamei pe coardă 0,172 m; lăţimea maximă 0,025 m; greutatea 0,063 kg.

3. Numerele 11—16 (fig. 14/1—6). Șase seceri, dintre care cinci întregi (fig. 14/1—5) și una fragmentară (fig. 14/6), reprezentînd un tip intermediar între secerile de tipul numit „à patte“ și secerile cu buton. În cadrul acestei categorii se surprinde și evoluția unor forme din altele.

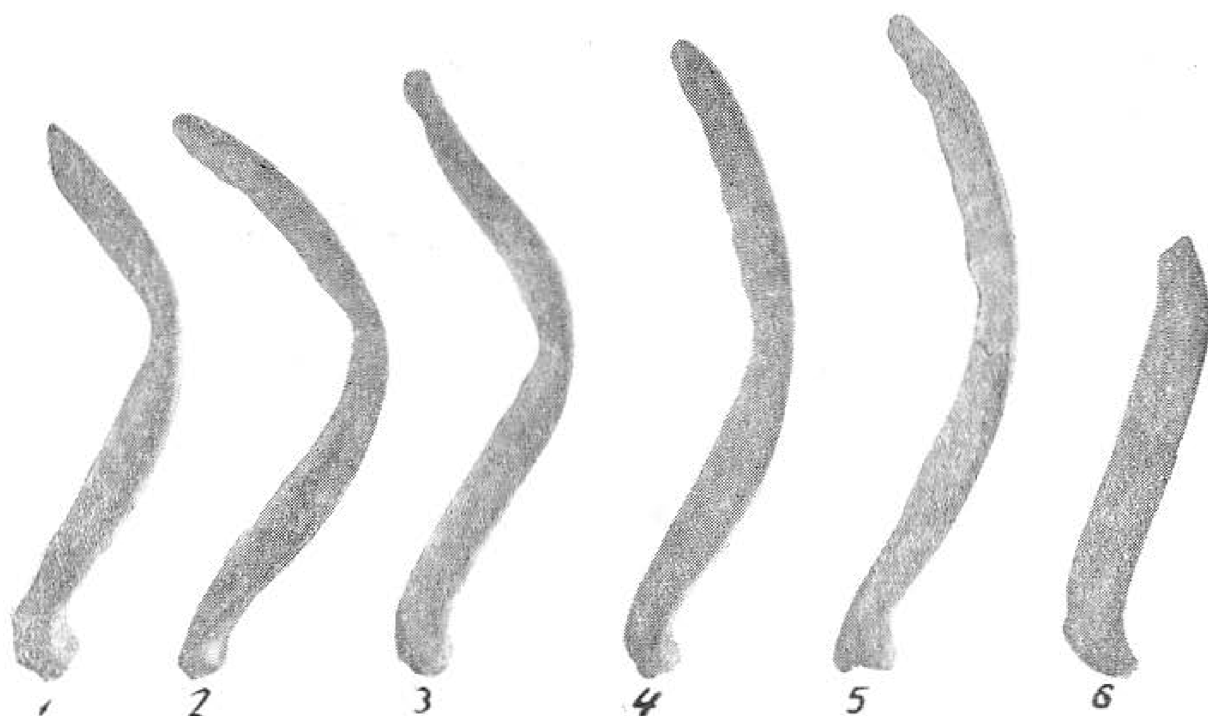


Fig. 14/1—6 (nr. 11—16) — tip intermediar între secerile „à patte“ și cele cu buton.

Aceste exemplare au spinarea puțin îngroșată, lama îngustă și gîtuită brusc la locul de maximă arcuire. Turnarea — în tipare monovalve acoperite — s-a făcut pe la capetele mînerelor, așa cum o indică și cioturile rămase. În raport cu lamele, mînerele sînt mult îngroșate, căpătînd aspectul unor bulbi masivi. Unele exemplare au fost îngrijit turnate (nr. 12, 14, 16 ; fig. 14/2, 4, 6) ; altele mai puțin îngrijit (nr. 11, 13, 15 ; fig. 14/1, 3, 5). Asperitățile rămase nu au fost înlăturate. Patina, de culoare verde sau neagră-maronie, acoperă obiectele în întregime.

Secerei nr. 11 (fig. 14/1) îi lipsește vîrful ; la descoperire a fost ruptă în două. Știrbiturile tăișului secerei nr. 12 (fig. 14/2) sînt datorate corodării bronzului. Exemplarele nr. 13—16 (fig. 14/3—6) de dimensiuni tot mai mari, au arcuirea lamei tot mai mică. Secera nr. 13 are atît știrbituri vechi, cît și noi. Tăișul secerei nr. 14 a fost zimțuit la descoperire. Știrbiturile secerei nr. 15 se datorează corodării bronzului ; fisurarea ei la mijloc reprezintă un defect de turnare. Din piesa nr. 16 se păstrează prima jumătate, ruptă din antichitate în dreptul gîtuirii lamei, la locul de maximă arcuire.

Dimensiuni :

Nr. 11 (fig. 14/1 și 17/3) : lungimea spinării pe arc 0,214 m ; lungimea lamei pe coardă 0,20 m ; lățimea maximă 0,021 m ; greutatea 0,0835 kg.

Nr. 12 (fig. 14/2) : lungimea spinării pe arc 0,243 m ; lungimea lamei pe coardă 0,223 m ; lățimea maximă 0,024 m ; greutatea 0,082 kg.

Nr. 13 (fig. 14/3) : lungimea spinării pe arc 0,23 m ; lungimea lamei pe coardă 0,226 m ; lățimea maximă 0,022 m ; greutatea 0,0715 kg.

Nr. 14 (fig. 14/4) : lungimea spinării pe arc 0,242 m ; lungimea lamei pe coardă 0,234 m ; lățimea maximă 0,023 m ; greutatea 0,083 kg.

Nr. 15 (fig. 14/5) : lungimea spinării pe arc 0,257 m ; lungimea lamei pe coardă 0,242 m ; lățimea maximă 0,024 m ; greutatea 0,0885 kg.

Nr. 16 (fig. 14/6) : lungimea spinării pe arc 0,157 m ; lungimea lamei pe coardă 0,152 m ; lățimea maximă 0,025 m ; greutatea 0,059 kg.

4. Numerele 17—21 (fig. 15/1—5). Cinci seceri cu buton, dintre care patru întregi (nr. 17, 19—21 ; fig. 15/1,3—5) și una fragmentară (nr 18 ; fig. 15/2), turnate în tipare monovalve acoperite.

Exemplarul nr. 17 (fig. 15/1 și 17/4) are lama puternic arcuită, aproape în unghi drept și spinarea îngroșată. Prima jumătate a lamei e îngustă ; cealaltă e mult mai lată și dantelată. Butonul, situat în apropierea capătului mînerului, apare ca o îngroșare a nervurii exterioare. Secera nr. 18 (fig. 15/2) are lama lată ; vîrful lipsește. Spre exterior lama se îngroașă lin, fără a se termina printr-o nervură proeminentă. A fost îndoită la descoperire. Secera nr. 19 (fig. 15/3) are lama îngustă, deschisă, mai lată în prima jumătate. Butonul e situat lateral, la extre-

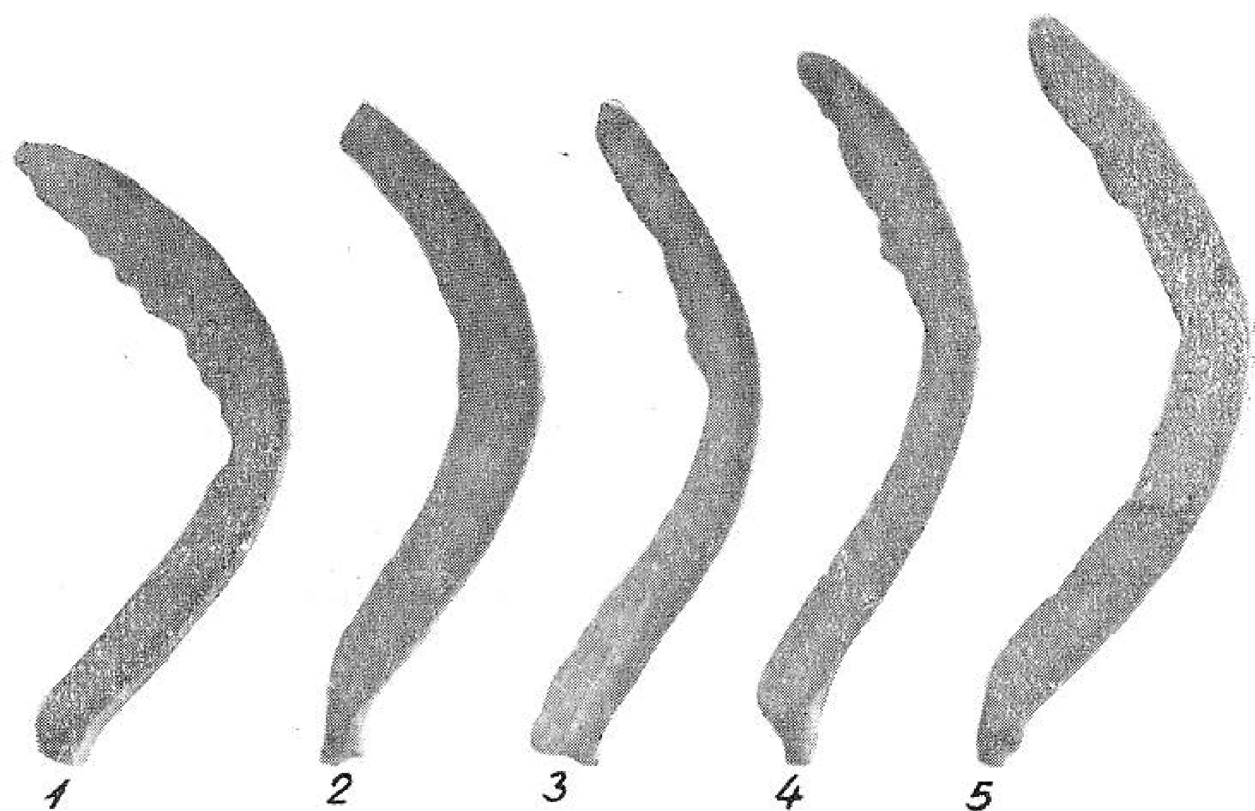


Fig. 15/1—5 (nr. 17—21) — seceri cu buton.

mitatea spinării. Spre vîrf lama — mult știrbită din cauza corodării bronzului — se îngustează. Exemplarele nr. 20—21 (fig. 15/4—5) au lamele înguste, subțiri, puțin arcuite, iar spre vîrf mai late, dantelate, dar și știrbite din cauza corodării. Secera nr. 21 fig. 15/5) e ruptă din antichi-

tate. La exemplarele nr. 18, 20—21, butonii se profilează pe mînerele înguste, îngroșate, distincte de lamă. Obiectele sînt acoperite de o patină verde, cu nuanțe maronii.

Dimensiuni :

Nr. 17 (fig. 15/1 și 17/4) : lungimea spinării pe arc 0,256 m ; lungimea lamei pe coardă 0,228 m ; lățimea maximă 0,03 m ; greutatea 0,116 kg.
Nr. 18 (fig. 15/2) : lungimea spinării pe arc 0,235 m ; lungimea lamei pe coardă 0,211 m ; lățimea maximă 0,027 m ; greutatea 0,094 kg.
Nr. 19 (fig. 15/3) : lungimea spinării pe arc 0,233 m ; lungimea lamei pe coardă 0,218 m ; lățimea maximă 0,024 m ; greutatea 0,073 kg.
Nr. 20 (fig. 15/4) : lungimea spinării pe arc 0,256 m ; lungimea lamei pe coardă 0,243 m ; lățimea maximă 0,024 m ; greutatea 0,0825 kg.
Nr. 21 (fig. 15/5) : lungimea spinării pe arc 0,285 m ; lungimea lamei pe coardă 0.255 m ; lățimea maximă 0,024 m ; greutatea 0,078 kg.

5. Numerele 22—23 (fig. 16/1—2 ; 17/5). Două seceri de un tip deosebit, cu lama subțire, lată, puternic arcuită — aproape în unghi drept — și terminată printr-un peduncul prelung, îngust, dreptunghiular în secțiune, care se împlînta într-un mîner. Secerile au fost lățite prin martelare. La secera nr. 23 (fig. 16/2), se văd spre mîner resturile metalului prelins. Muchia secerilor nu mai apare sub forma unei spinări îngroșate, și e mult subțiată, aproape ascuțită. Grosimea maximă este la mijlocul lamei și spre mîner. Turnarea acestor piese s-a făcut pe la partea de maximă arcuire a lamelor, unde se mai observă încă urmele cioturilor, cu toate că au fost puternic martelate. Secerile sînt acoperite cu o patină verde-maronie. Exemplarul nr. 22 (fig. 16/1 și 17/5) are tăișul ascuțit și pedunculul îndoit ; spre vîrful lamei — pe partea exterioară — sînt două crestături recente. Exemplarul nr. 23 (fig. 16/2) are tăișul lamei neascuțit și pedunculul îndoit ; rupturile lamei la mijloc și ale pedunculului la locul arcuirii, sînt recente.

Dimensiuni :

Nr. 22 (fig. 16/1 și 17/5) : lungimea secerei pe arc 0,401 m ; lungimea lamei pe coardă 0,231 m ; lățimea maximă 0,043 m ; lungimea pedunculului 0,08 m ; greutatea 0,160 kg.
Nr. 23 (fig. 16/2) : lungimea secerei pe arc 0,384 m ; lungimea lamei pe coardă 0,236 m ; lățimea maximă 0,041 m ; lungimea pedunculului 0,062 m ; greutatea 0,135 kg..

III. VÎRF DE CUȚIT (fig. 16/3 și 17/6), turnat într-un tipar bivalv. Muchia depășește în grosime lama pe ambele fețe. Vîrful e rotunjit spre capăt și puțin arcuit în sus.

Dimensiuni : lungimea pe muchie 0,139 m ; lungimea pe tăiș 0,144 m ; lățimea maximă 0,022 m ; greutatea 0,030 kg.

IV. a) TURTĂ DE BRONZ (fig. 16/4), plată, de mici dimensiuni, de formă ovoidal neregulată, cu un mic orificiu oval în centru. Patina, verde.

Dimensiuni : lungimea 0,061 m ; lățimea 0,039 m ; grosimea 0,008 m ; greutatea 0,064 kg.

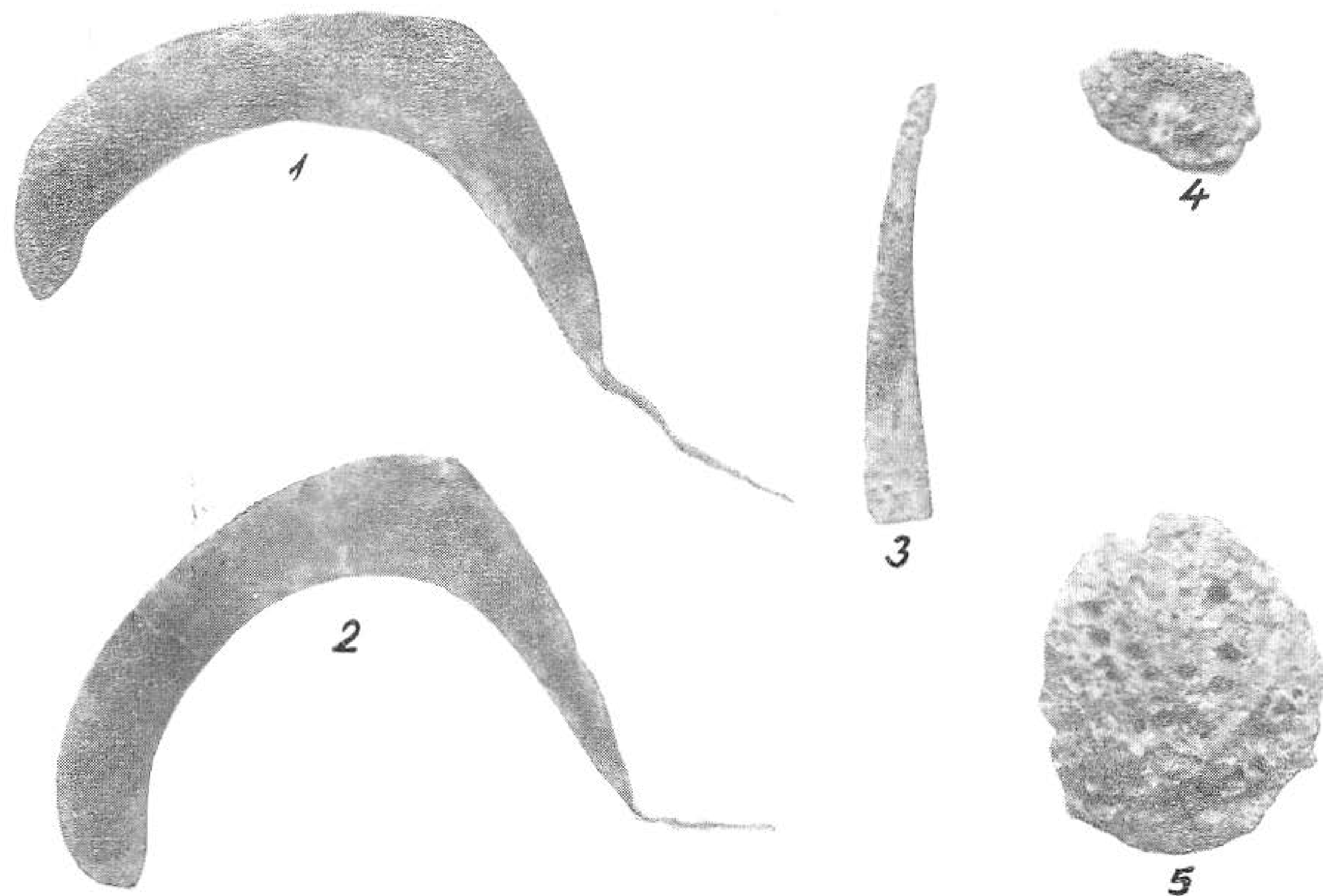


Fig. 16/1—5 – obiecte din depozitul de bronzuri de la Constanța. 1, 2 (nr. 22, 23) seceri cu peduncul. 3 — virf de cuțit. 4—5 turte de bronz.

b) Turtă de bronz (fig. 16/5) de dimensiuni mijlocii, de formă ovală, cu una din suprafețe concavă, iar cealaltă convexă, cu goluri de aer și zgură. Patina verde-maronie.

Dimensiuni : lungimea 0,111 m ; lățimea 0,093 m ; grosimea 0,023 m ; greutatea 0,667 kg.

* * *

Obiectele de bronz din depozitul de la Constanța, prin caracteristicile tipologice pe care le prezintă, aparțin în cea mai mare parte tipurilor și variantelor specifice spațiului extra-carpatic.

Celturile, care alcătuiesc din punct de vedere tipologic o unitate, își găsesc similitudini la Drajna de Jos [3], Oinac [4] (pe teritoriul Munteniei), Ulmi-Liteni [5] (pe teritoriul Moldovei), Nicolae Bălcescu [6] (în Dobrogea), Gorsko Kossovo (Sevlievo) [7] și Florentin (Vidin) [8], în Bulgaria. Decorul în relief care înconjură orificiul în formă de migdală al celtului nr. 2 (fig. 1/2 și 5) de la Constanța, e întîlnit pe unele exemplare de la Oinac, unde apare atît în jurul orificiului, cît și pe fața opusă, neperforată, căpătînd fie conturul unui oval cu prelungiri în formă de cîrlige la capătul de jos, fie forma literei grecești Ω, mai perfect ori mai imperfect redată [9]. Prin urmare, celturile din depozitul de la Constanța se pot grupa în seria a ceea ce prof. I. Nestor și prof. Mircea Petrescu-Dîmbovița au numit „varianta răsăriteană a celtului de tip transilvănean" [10], iar Silvia Marinescu-Bîlcu „celturi de tip sud-estic" [11].

Orificiile în formă de migdală aplicate pe una sau chiar pe ambele fețe laterale, imediat sub arcadă se întîlnesc atît la celturile care alcătuiesc „varianta răsăriteană a celtului de tip transilvănean", cît și la piesele răsăritene propriu-zise, servind pentru fixarea lemnului în gaura de înmănușare [12]. Cercetătorul Mircea Rusu arată că purtătorii culturii Noua, aplicînd la unele variante ale celturilor transilvănene găuri în formă de sîmbure de migdală cu diferite motive redate prin linii reliefate, au

---

3 I. Andrieșescu, *Nouvelles contributions sur l'âge de bronze en Roumanie. Le dépôt de bronzes de Drajna de Jos et l'épée de Bucium* în *Dacia*, II, 1925, p. 365, pl III/8

4 Silvia Marinescu-Bîlcu, *Клад бронзовых изделий б оинаке* în *Dacia*, NS, VII, 1963, p. 537 și urm., fig. 2/1—2 ; 3/1—2 ; 5/3—6 ; 6/1—6.

5 Marilena Florescu, *Depozitul de obiecte de bronz de la Ulmi-Liteni* în *Arheologia Moldovei*, I, 1961, p. 114 și urm., fig. 3/5 și 4/8.

6 Andrei Aricescu, *op. cit.*, fig. 3/2—9.

7 Max Ebert, *Reallexikon der Vorgeschichte*, vol. II, Berlin, 1925, art. *Bulgarien*, p. 204 și urm., pl. 104/e, g.

8 *Ibidem*, pl. 104/h.

9 Silvia Marinescu-Bîlcu, *op. cit.*, fig. 1/1—2 ; 5/1—2.

10 M. Petrescu-Dîmbovița, *Contribuții la problema sfîrșitului epocii bronzului și începutul epocii fierului în Moldova*, în *SCIV*, IV, 3—4, 1953, p. 467—470. Țin să mulțumesc și pe această cale tov. prof. M. Petrescu-Dîmbovița pentru indicațiile date.

11 Silvia Marinescu-Bîlcu, *op. cit.*, p. 524.

12 I. Nestor, *Der Stand der Vorgeschichtforschung in Rumänien*, în *Ber. R.G.K.* 22, 1933, p. 131 și urm. ; M. Petrescu-Dîmbovița, *loc. cit.* : A. Tallgren, *ESA*, II, 1926, p. 182, fig. 106/12—13 ; T. Sulimirski, *WPZ*, XXV, 1938, p. 136, fig. 5/a, d—f și pl. III/1—6,8 etc.

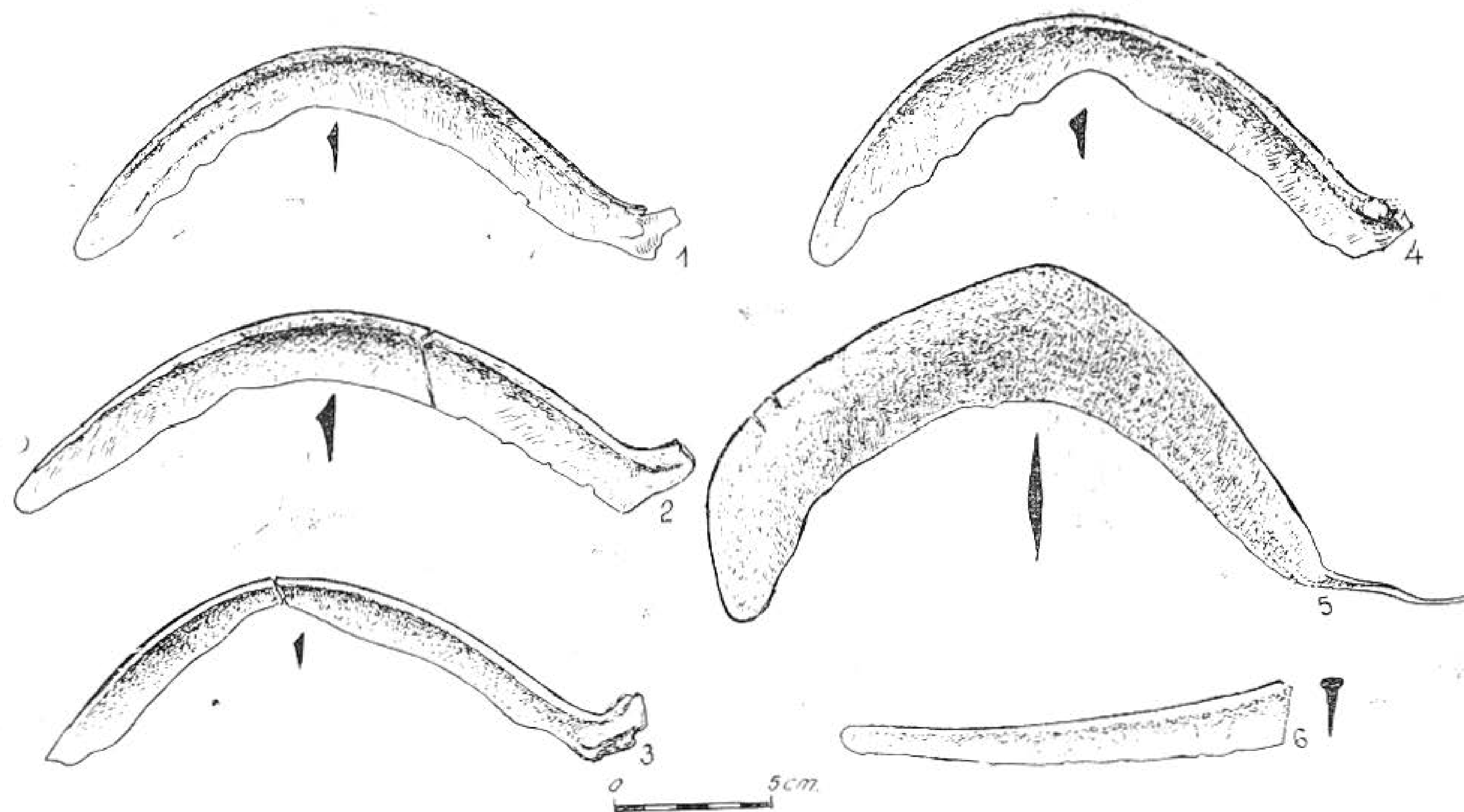


Fig. 17/1—6 — obiecte din depozitul de bronzuri de la Constanța. 1 (nr. 1) — seceră de tipul „à patte"; 2 (nr. 8) — variantă „à patte"; 3 (nr. 11) — tip intermediar între secerile „à patte" și cele cu buton; 4 (nr. 17) — cu buton; 5 (nr. 22) — cu peduncul; 6 — vîrf de cuțit.

creat variantele „răsăritene“ pe care apoi le-au vehiculat, ajungînd și prin schimb pînă departe, peste limitele ariei de răspîndire a acestei culturi [13].

Secerile de tipul „à patte“ (nr. 1—6, fig. 12/1—6 și 17/1) prin formă și prin terminația mînerului, își găsesc analogii la Drajna de Jos [14], Olteni [15] și Nicolae Bălcescu [16]. Exemplarele nr. 7—10 (fig. 13/1—4 și 17/2), care reprezintă o variantă a tipului „à patte“, au analogii la Drajna de Jos [17] și Gura Dobrogei [18]. Pentru tipul intermediar între secerile „à patte“ și cele cu buton (nr. 11—16, fig. 14/1—6 și 17/3), găsim similitudini la Gura Dobrogei [19]. Secerile hibride dintre tipul „à patte“ și cele cu buton dovedesc încercările încă neizbutite ale meșterilor locali de a imita secerile cu buton transilvănene. Secerile cu buton se întîlnesc, destul de frecvent, atît în depozitele din epoca bronzului, cît și în cele mai tîrzii — hallstattiene. Cele cinci piese de acest tip (nr. 17—21, fig. 15/1—5 și 17/4), au analogii la Ilișeni [20], Scheia [21], Dăieni [22], Nazarcea [23] și Gura Dobrogei [24]. Dar secerile cu buton din depozitul de la Constanța se deosebesc, totuși, de tipul clasic prin dimensiunile mult mai mici ale butonilor, fapt ce le apropie mai mult de tipul de seceri răsăritene decît de cele central-europene.

Cele două seceri cu lama lată, puternic arcuită, se apropie ca formă de secerile cu cîrlig [25], fără a aparține, totuși, acestui tip.

Absența completă a spinării îngroșate, ba mai mult, chiar subțierea și ascuțirea prin martelare a părții exterioare, ca și forma prelungită de peduncul a limbei, indică anumite trăsături care aparțin unui tip deosebit de seceri. Aceste exemplare își găsesc analogii în regiunile nord-vest caucaziene [26] și par a fi rezultat din contaminarea tipului clasic de seceră cu cîrlig, larg răspîndit în întregul spațiu carpato-dunărean, cu secerile

---

13 Mircea Rusu, *Depozitul de bronzuri de la Balșa*, în *Sargetia*, IV, 1966, p. 30 și notele nr. 8—9. Aduc și pe această cale mulțumiri tov. Mircea Rusu pentru sugestiile date.

14 I. Andrieșescu, *op. cit.*, pl. V/2—3, 8—9, 15—16, 18, 22, 28, pl. VI/1, 14, 26, 30.

15 Alexandrina D. Alexandrescu, *Dépôts de l'âge du bronze tardif* în *Inventaria Archaeologica, Corpus des ensembles archéologiques*, fasc. 2, 1966, Ed. Acad. R.S.R., R 16/5,7.

16 A. Aricescu, *op. cit.*, fig. 3/10, 12—13, 15—17.

17 I. Andrieșescu, *op. cit.*, pl. V/1, 25, 29, 31 ; p. 5, 13, 22, 27, 33, 38.

18 A. Aricescu, *op. cit.*, fig. 4/5, 18.

19 *Ibidem*, fig. 4/6—9, 21.

20 Grigore Foit, *Depozitul de obiecte de bronz de la Ilișeni*, în *Arheologia Moldovei*, II-III, 1964, fig. 1/4—7, p. 461.

21 M. Petrescu-Dîmbovița, *Date noi relativ la descoperirile de obiecte de bronz de la sfîrșitul epocii bronzului și începutul hallstattului din Moldova*, în *Arheologia Moldovei*, II-III, 1964, fig. 6/12.

22 A. Aricescu, *op. cit.*, fig. 6/2.

23 *Ibidem*, fig. 6/1.

24 *Ibidem*, fig. 4/10—14.

25 Marin Dinu și Ghenuță Coman, *Depozitul de obiecte de bronz de la Bozia Nouă*, în *Arheologia Moldovei*, II-III, 1964, fig. 1/2—4, 2/2—4.

26 A. A. Iessen, *Прикубанский очаг металлургии и металлообработки в конц медно- бронзового века* in *MIA*, 23, 1951, fig. 48/2 ; E. I. Krupnov, *Древняя история северного кавказа* Moscova, 1960, pl. VII/4, 5 ; VIII/2 ; IX/10. E. I. Krupnov datează însă greșit secerile de acest tip în sec. XI-VIII î.e.n. ; A. I. Terenoșkin, *Предскифский период на Днепровском правобережье* Kiev. 1961, fig. 32/4.

cu peduncul răsăritene [27]. În epoca culturii Noua apariţia unor tipuri hibride a fost favorizată, aşa cum arată Adrian C. Florescu, de emigrarea spre vest a triburilor Srubno-Hvalinsk, cu care ocazie sînt antrenate în adîncul ariei Noua bronzuri est-europene (uralo-caucaziene) şi de contracurentul carpato-dunărean spre est, cu care ocazie elementele central-europene ale metalurgiei bronzului sînt vehiculate pînă în zonele nord-vest pontice [28]. În acest fel, diferitele variante de seceri cu peduncul din mediul caucazian sînt difuzate pînă în regiunea Volgăi şi în spaţiul nord-pontic, determinînd apariţia unor forme hibride rezultate din contaminarea tipului Kostroma cu tipul de seceră cu cîrlig [29].

Fragmentul de cuţit a aparţinut unui exemplar cu vîrful mai arcuit decît la alte piese similare [30].

Pe baza analogiilor pe care le prezintă cu alte descoperiri din spaţiul extracarpatic, depozitul de la Constanţa poate fi considerat, din punct de vedere cronologic, ca fiind contemporan cu cultura Noua [31] şi aparţinînd perioadei de sfîrşit a epocii bronzului (Reinecke D) [32].

Depozitul de la Constanţa se caracterizează printr-o mică varietate de tipuri de obiecte, cuprinzînd în exclusivitate unelte şi material brut pentru lucru. Aceasta reprezintă de fapt un lucru obişnuit pentru depozitele din regiunile extracarpatice, din care nu lipsesc, în primul rînd — aşa cum arăta prof. M. Petrescu-Dîmboviţa — uneltele, urmînd în ordine podoabele şi abia în cele din urmă armele [33].

Descoperirea la Cernavodă a unor tipare de turnat obiecte de bronz datînd dintr-o fază mai înaintată a culturii cu acelaşi nume [34], dar mai ales existenţa în Dobrogea, confirmată încă odată prin descoperirea de la Constanţa, a bronzului brut, ne indică cu certitudine o activitate metalurgică de atelier locală. Cît priveşte existenţa în acest depozit a unor seceri întregi, rupte încă din antichitate, faptul poate fi pus mai degrabă în legătură cu o rupere neintenţionată, accidentală, în timpul transportării şi depozitării obiectelor, decît cu o rupere intenţionată în vederea retopirii a unor piese rebut. Păstrarea secerilor rupte ca şi existenţa singulară a unor fragmente care practic nu mai puteau fi folosite, arată că materialul era strîns cu grijă, pentru o viitoare refolosire.

---

27 A. A. Iessen, *op. cit.*, fig. 44 ; A. O. Krivţova-Grakova, *Степное поволжье и причерноморье в эпоху поздней бронзы*, în *MIA*, Moscova, 1955, fig. 14/10, 12.

28 Adrian C. Florescu, *Sur les problèmes du bronze tardif carpato-danubien et nord ou est pontique*, în *Dacia*, NS, XI, 1967, p. 77. Exprim şi pe această cale mulţumiri tov. Adrian C. Florescu pentru informaţiile şi sugestiile date.

29 *Ibidem*, p. 89.

30 I. T. Dragomir, *Le dépôt de l'âge du bronze tardife de Băleni*, în *Inventaria Archaeologica, Corpus des ensembles archéologiques*, fasc. 4, 1967, Ed. Acad. R.S.R., R 18 a/9.

31 Pentru încadrarea cronologică a acestei culturi vezi la Adrian C. Florescu, *Contribuţii la cunoaşterea culturii Noua*, în *Arheologia Moldovei*, II-III, 1964, p. 143 şi urm.

32 M. Petrescu-Dîmboviţa, *Date noi relativ la descoperirile de bronzuri din Moldova*, *loc. cit.*, p. 265.

33 *Ibidem*, p. 262.

34 D. Berciu, în D. M. Pippidi şi D. Berciu, *Din Istoria Dobrogei*, I, Bucureşti, 1965, p. 81.

Existența în acest depozit a unor unelte (topoare și seceri) de loc utilizate, ca și folosirea destul de limitată în timp a unora dintre ele, dovedește că obiectele au fost îngropate nu mult după ce au fost produse, împreună cu o parte din materialul brut, pe care meșterul nu a mai avut timp să-l întrebuințeze. Faptul că majoritatea pieselor nu au fost folosite, ca și prezența turtelor, arată că meșterul ambulant făurar le-a ascuns înainte de a fi valorificat prin schimb, ceea ce reprezintă o dovadă în plus pentru originea lor locală.

Apariția unui depozit la Constanța, ca și existența, cunoscută mai de dinainte, a depozitelor de la Nicolae Bălcescu, Gura Dobrogei și Techirghiol [35], între care distanțele în timp și în spațiu nu sînt prea mari [36], ridică, printre altele, și problema intensității de locuire a zonei litorale și a regiunii învecinate, în perioada de sfîrșit a epocii bronzului și de început a epocii fierului, zonă în care, după cum se știe, nu au apărut pînă în prezent decît cu totul sporadic alte urme arheologice din aceeași vreme [37], ceea ce, bineînțeles, nu poate fi decît o întîmplare. Cauzele care au determinat pe proprietarul depozitului să-l ascundă sînt în strînsă legătură cu factorii interni și externi care au cauzat îngroparea celorlalte depozite de bronzuri contemporane în întreg spațiul carpato-dunărean.

RÉSUMÉ

UN DEPÔT D'OBJETS EN BRONZE, À CONSTANTZA.

Au mois de novembre 1966, en creusant la terre pour installer des cables électriques dans la ville de Constantza on a découvert, dans le voisinage de la fabrique de meubles, un important dépôt d'objets en bronze. Les objets avaient été enterrés à une profondeur de 1 m. Aucune autre trace archéologique ne fut trouvée dans cette zone.

Le dépôt renferme 38 objets, dont le poids total monte à 7,226 kg : 12 celts appartenant à la variante orientale du celt de type transylvain, 6 faucilles du type nommé „à patte", a faucilles représentant un type hybride, entre les faucilles à patte" et celles à bouton, 5 faucilles à bouton, 2 faucilles à pédoncule, 1 pointe de couteau et 2 tourteaux en bronze.

Les objets du dépôt de Constantza appartiennent aux types et aux variétés spécifiques pour l'espace extracarpatique. Les deux faucilles aux pédoncules (no 22—23), fig. 16/1—2) sont d'un type à part : elles représentent un mélange entre le type classique de faucilles à crocht, largement répandu sur tout l'espace carpato-danubien — et les faucilles caucasiennes à pédoncule, type Kostroma.

Du point de vue chronologique, si l'on s'appuie sur les analogies que ces objets présentent avec d'autres objets découverts dans l'espace extracarpatique, on peut considérer le dépôt de Constantza comme étant contemporain de la culture Noua et appartenant à la dernière période de l'époque du bronze (Reineke D.).

---

35 A. Aricescu, *op. cit.*, p. 22—25.

36 Techirghiolul era în antichitate regiune litorală ; porțiunea de pămînt pe care astăzi se află orașul Eforie, ca și lacul, nu existau. Constanța-Techirghiol, circa 20 km ; Constanța-Nicolae Bălcescu, circa 30 km ; Nicolae Bălcescu-Gura Dobrogei, circa 25 km.

37 În com. Limanu, „la coada lacului Mangalia", prin urmare tot în zona litorală ; vezi A. Aricescu, *op. cit.*, p. 17 și fig. 1

V. CANARACHE

SISTEMUL PONDERAL ȘI TIPOLOGIA DRAHMELOR ISTRIENE DE ARGINT

Cînd oamenii, depășind perioada schimbului în natură, au simțit nevoia unei simplificări a metodei trocului, ei au luat drept bază pentru operațiile de schimb, metalele, fără însă să se poată vorbi deocamdată despre moneda propriu-zisă. Metalul se prelucra în mod primitiv : se tăia în bucăți egale, se cîntărea etc.

Sistemul, care a adus totuși, desigur, o mare ușurare în schimburile comerciale, a dirijat multă vreme viața economică a egiptenilor, caldeenilor, asirienilor, babilonienilor, perșilor etc. Fiecare din aceste popoare aveau unitățile lor ponderale proprii, bucățile de metal, regulat tăiate, purtînd semnul distinctiv al ponderii și al calității metalului.

Abia în sec. al VII-lea î.e.n. apare moneda propriu-zisă, moneda „bătută". Nu se știe exact unde și cînd s-au bătut primele monede. Părerea generală rămîne că ele au apărut în aceeași epocă în mai multe țări din Asia Mică, cum și în Grecia și Italia.

Din multitudinea sistemelor ponderale primitive folosite pînă atunci în Egipt sau în diferite părți din țările asiatice, trebuia însă adoptat unul singur — dar care anume ?

Un rol determinant pentru aceasta îl juca desigur sistemul din țara cea mai bogată, ale cărei produse erau răspîndite și în alte părți ale lumii. Schimbul era ușurat dacă aceste produse puteau fi plătite cu monede care să aibă aceeași valoare ca cele din țara de unde proveneau produsele. Dar această valoare nu era niciodată unitară. Talantul, mina, staterul, drahma și obolii nu cuprindeau în toate părțile același număr de subdiviziuni. Astfel cunoaștem o drahmă care valora 12 oboli, alta numai 10, iar o a treia numai 6. Aceasta, după țară și după epocă. Același lucru cu toate celelalte măsuri ponderale : valoarea lor diferea de la caz la caz.

Altă dificultate pentru introducerea noului sistem consta în stabilirea raportului de valoare a metalelor : bronzul față de argint, argintul față de aur și chiar față de electron.

Oricum, începînd să bată monedă în sec. VII—VI î.e.n., țările își alegeau sistemul pe care îl socoteau mai răspîndit sau mai comod, respectînd uneori importanța statului respectiv, alteori tradiția, alteori vecinătatea, dar, în genere, moneda cea mai răspîndită. Erau negreșit și orașe sau țări care se simțeau mîndre bătînd monede după un sistem propriu.

În orice caz se poate spune că o dată sistemul ales, totul părea bine organizat.

Dar atît epocile de înflorire economică, de expansiune, cît și cele de războaie, de criză, de molime și de sărăcie aduceau după ele necesitatea unor schimbări. Prețul mărfurilor și al metalelor în diferite părți ale lumii sau în diferite orașe determina de asemenea schimbări ale măsurii ponderale, ale valorii intrinsece a monedei. Tot felul de cauze au făcut ca moneda să sufere atîtea schimbări în decursul veacurilor, încît să fie greu de determinat astăzi cu exactitate sistemele ponderale folosite în multe din centrele antice. Numismații au meritul de a fi lămurit probleme destul de dificile în ce privește tipologia, iconografia, simbolurile și legendele monedelor. De asemenea au putut stabili cu precizie cronologia emisiunilor, cum și aria lor geografică și istorică. Dar eforturile, oricît de stăruitoare, depuse de dînșii pentru a lămuri vechile sisteme monetare greco-asiatice, cît și cele de mai tîrziu ale clasicismului grec n-au dus pînă astăzi la un rezultat satisfăcător, la găsirea unor măsuri ponderale absolute. Încercîndu-se împărțirea talantului, a minei, a staterului și a drahmei, cu toate subdiviziunile lor, s-a ajuns, ce e drept, la stabilirea unui număr de 10 sisteme ponderale și de tot atîtea variante. Dar aceste sisteme n-au fost omologate metrologic, deoarece n-au putut fi confirmate de datele istorice și arheologice. Ele sînt așadar provizorii. Cercetarea trebuie însă dusă mai departe. Dificultățile și necunoscutele nu trebuie să ne descurajeze. Cercetînd mereu, nu se poate să nu găsim elemente noi care, bine studiate și puse în cumpănă cu ceea ce s-a cîștigat pînă astăzi, ar putea duce la concluzii care să rămînă definitive.

Pînă acum, un lucru este cert : Atena, Egiptul, Siria, Macedonia și multe alte orașe autonome aveau sisteme monetare proprii, bine statornicite prin sec. IV—III î.e.n și cu strictețe respectate. Dar în această epocă de puternică expansiune a elenismului în lumea întreagă nu s-a putut totuși realiza o universalitate monetară. Existau încă în diverse țări și orașe numeroase și variate sisteme ponderale. Nici tetradrahmele Atenei, ale Ptolomeilor sau ale Antiohilor, ale lui Filip și Alexandru al Macedoniei, și nici cele ale splendidei Siracuze n-au putut cuceri piața lumii. Deși fiecare în parte avea o pondere precisă și garantată, cum și un metal — argint — de cea mai bună calitate, totuși lipsea o unitate a sistemelor ponderale, care să ușureze tranzacțiile de la o țară la alta.

Abia ceva mai tîrziu denarii consulari ai Romei, în special cei imperiali, cum și bronzurile de toate categoriile, reușesc să cucerească lumea întreagă tocmai pentru că Roma, stăpînitoarea lumii, avea un singur sistem, o singură măsură ponderală, și folosea o singură valoare

a titlului metalic. Moneda romană a rămas multă vreme universală, deși mai tîrziu unii împărați au fost siliți de împrejurări să-i altereze atît titlul cît și ponderea.

* * *

Să ne ocupăm acum de regiunea noastră, de teritoriul Pontului Stîng. La Tomis s-au bătut numai monede de bronz. La Callatis după cîte se știe, s-au bătut drahme și jumătăți de drahme de argint, de tipul macedonean al lui Alexandru cel Mare.

Istria, cea mai veche așezare pontică de la noi, are numeroase emisiuni de argint, care însă, din cauzele expuse mai sus, n-au putut fi determinate pînă în prezent în mod exact.

În cele ce urmează, voi expune rezultatul unor îndelungate cercetări pe care le-am făcut cu privire la monedele istriene în genere, valorificînd pentru moment numai rezultatele la care am ajuns în legătură cu principalele emisiuni autonome de argint.

În alt capitol mă voi ocupa de monedele autonome de bronz. Voi trata apoi despre monedele romane de bronz cu efigia împăratului, dar cu legenda în limba greacă.

Am adunat, din toate sursele posibile, directe și indirecte, aproape totalitatea monedelor istriene de argint, cunoscute pînă acum. Am realizat astfel un număr de peste 600 de variante, din care am eliminat aproximativ 160 de exemplare incerte. Au rămas astfel 435 de piese, pe care le-am introdus într-un tabel general, într-o ordine care urmărește în principal greutatea, siglele monetare și poziția capetelor inversate de pe avers.

Sursele pe care le-am folosit sînt următoarele: Behrendt Pick, Leon Ruzicka, dr. G. Severeanu, Const. Moisil, Netszhammer, V. Canarache, apoi *Creșterea colecțiilor Academiei R.S.R.*, *Buletinul Societății Numismatice*, Lotul 1 din colecția de monede donate de V. Canarache în 1950 Academiei RSR, cum și Lotul 2, donat în 1960 Muzeului de Arheologie din Constanța, apoi Lotul 3 din tezaurul de la Silistra, schimbat cu F. Nuber în 1932 și transmis de acesta lui Robert Ball din Berlin (v. catalogul din octombrie 1932, tabela 26, nr. 1941—1942.

N-am putut folosi colecția cabinetului Institutului de Arheologie din București și nici istrienele de argint, transferate în ultimii ani de către Academie la acest Institut.

Bazat pe aceste elemente a fost alcătuit *tabelul general*, astfel: numărul de ordine, care poate fi urmărit în tot cursul lucrării; publicația, colocație și colecția; două săgeți inversate fixează poziția aversului monedei; sînt apoi marcate literele de sub delfin, semnele monetare de sub coada vulturului, literele de sub aripa vulturului, ca și cele din stînga, de sub cioc, apoi greutatea în grame și în fracțiuni.

Clasînd monedele în greutăți, am obținut opt grupe, după cum urmează:

Grupa întîia (planșele 1—4) cuprinde monedele arhaice, cu o greutate de + 8 gr. În *grupa a doua*, semiarhaică (planșele 5—6) am clasat monedele cu o greutate de 7 gr. Urmează *grupa a treia* (planșele 7—8) din aceeași categorie ponderală. Împreună, cele trei grupe reprezintă

categoria mare a monedelor cu pondere grea, cu pătrat adîncit pe avers. și cu legenda primitivă *Istri*. Ele nu poartă nici o urmă de litere sau monograme, cu excepția grupei a treia, în care apare, pentru prima dată, pe revers, o siglă monetară sub delfin.

Grupa a patra (planșele 9—11) care atinge același sistem ponderal de 7 gr., constituie epoca de tranziție de la primele trei grupe spre cea de a cincea.

În *grupa a cincea* (planșele 12—22) am clasat cele mai multe monede, care formează de fapt o categorie ponderală de 6 gr. În cadrul acestei categorii se observă foarte multe fluctuații de greutate, asupra cărora vom reveni cu considerații speciale, la analiza ce o vom face fiecărui grup în parte. Trebuie totuși să remarcăm aici că ne găsim în momentul crucial al transformării condițiilor economice și sociale la Istria, ceea ce se reflectă și în splendoarea și exuberanța artistică a portretisticii, în caracteristica grafiei, în multitudinea siglelor monetare, în numărul mare de emisiuni și în apariția multiplelor tipuri subdivizionare (acestea din urmă vor fi prezentate în grupa a opta, planșa 37—46).

Este capitolul cel mai complicat al producției atelierelor monetare de la Istria. Urmărind cu atenție diferitele caracteristici ale acestei grupe, cercetătorul va putea afla — tocmai aici — dezlegarea multor probleme de ordin ponderal și cronologic, sau în ceea ce privește expansiunea economico-politică a Istriei.

Grupa a șasea (planșa 23—26), alcătuită de fapt dintr-un tip aparte, al grupei precedente, păstrează aceeași fluctuație a măsurii ponderale, dar poartă numai litera A sub delfin, fără alte litere ori semne.

Grupa a șaptea (planșa 27—36) cuprinde monedele „barbare", și falsificate, în mare majoritate sub 5 gr., ajungînd chiar pînă la 4.

Cunoaștem trei tipuri distincte :

1. Monedă realizată dintr-un sîmbure de bronz brut, acoperit cu o foaie subțire de argint, peste care s-a aplicat ștanța monetară ;

2. Monedă de falsificație barbară, cu figurile primitive, cu inscripția, și chiar cu simbolul de pe revers plasate la dreapta, în loc să fie — așa cum era uzul— la stînga.

3. Monedă care este de fapt un simplu sîmbure de bronz, ștanțat atît pe avers cît și pe revers și apoi argintat prin suflare, pentru a-i da aparența unei drahme obișnuite.

Urmează *grupa a opta* (planșa 37—46) care cuprinde monedele divizionare ale celor din grupa a șasea, cu 1,800 gr, 1,600 gr, 1,400 gr, 1,200 gr și 1,000 gr. Examinarea atentă a ponderii, cît și tipologiei și a siglelor seriei de oboli istrieni vor constitui desigur criterii pozitive pentru ca să fie folosite la determinarea sistemului ponderal local sau al unui sistem străin căruia i-au aparținut.

Să analizăm acum în detaliu piesele, examinînd pentru fiecare grupă în parte monedele reprezentative, atît cele reproduse în planșe cît și cele menționate, conform ordinei ponderale, în tabelul respectiv.

În încheiere vom încerca unele concluzii care se impun în special în urma aducerii în discuție a unor tipuri de monede inedite, cum și a clasării pe care am făcut-o pe noi baze.

Pentru a înlesni cititorului înțelegerea planșelor și a tabelelor, precizăm că planșele poartă sus, în stînga, un număr de ordine, iar în dreapta, încercuit, o indicație care arată de cîte ori este mărită fotografia. În stînga, la mijloc sau între monede, gramajul respectiv. La dreapta fiecărei monede indicația *Tab.* urmată de un număr, care arată numărul de ordine al monedei din tabelul general, unde sînt menționate toate datele tehnice ale piesei respective.

CLASAREA TIPOLOGICĂ ȘI PONDERALĂ A DRAHMELOR DE ARGINT DE LA ISTRIA

Nr. crt.	Colecția unde s-a publicat	Unde se găsește	Av.	Revers				Greutate în grame
				sub delf.	sub coada vul. dr.	sub aripa vul. dr.	sub cap. vul. st.	
1	Netzhammer ; C. Moisil, BSNR, 1921.	București	⇅	PĂTRAT ÎNCUS				8,360
2	Sinadino ; C. Moisil, BSNR, 1921.	București	⇅	PĂTRAT ÎNCUS				8,260
3	V. Canarache, la Muz. arh. C-ța, nr. 1	Constanța	⇅	PĂTRAT ÎNCUS				8,200
4	Acad. R.S.R. ; C. Col. 1938—42, 184.	București	⇅	PĂTRAT ÎNCUS				8,180
5	V. Canarache, la Muz. arh. C-ța, nr. 88308.	Constanța	⇅	PĂTRAT ÎNCUS				8,100
6	Pick, 405 ; 20.	Odesa	⇅	PĂTRAT ÎNCUS				—
7	Cab. num. al Acad. R.S.R. era în tratative cu un colecționar particular la sfîrșitul anului 1968, pentru achiziționarea unui alt exemplar arhaic de + 8 gr.			PĂTRAT ÎNCUS				
8 9 10	Aceste trei exemplare de tip arhaic au fost înainte de 1910 în col. Cab. num. al Acad. R.S.R., și s-au întors de curînd cu întreg tezaurul evacuat în timpul războiului. Ele au trecut după întoarcere la Inst. arh. Buc., unde n-au putut fi cîntărite și restudiate.							

Nr. crt.	Colecţia unde s-a publicat	Unde se găseşte	Av.	Revers				Greutate în grame
				sub delf.	sub coada vul. dr.	sub aripa vul. dr.	sub cap. vul. st.	
11	Pick, 405.	Milano	?	PĂTRAT ÎNCUS				7,020
12	V. Canarache, la Muz arh., nr. 88325.	Constanţa	↓↑	PĂTRAT ÎNCUS				6,950
13	V. Canarache, la Acad. R.S.R., nr. 54034.	Bucureşti	↑↓	PATRAT ÎNCUS				6,920
14	Pick, 405.	Petersburg	?	PĂTRAT ÎNCUS				6,880
15	Acad. R.S.R., nr. 15144	Bucureşti	↓↑	PĂTRAT ÎNCUS				6,850
16	Pick, 405.	Athena	?	PĂTRAT ÎNCUS				6,820
17	V. Canarache, la Acad R.S.R., nr. 54035.	Bucureşti	↑↓	PĂTRAT ÎNCUS				6,650
18	Pick, 405.	Berlin	↑↓	PĂTRAT ÎNCUS				6,370
19	V. Canarache, la Muz arh., nr. 88326.	Constanţa	↑↓	—	m	—	—	6,800
20	V. Canarache, la Muz. arh., nr. 88320.	Constanţa	↑↓	—	O	—	—	6,800
21	Pick. 409.	Berlin	↓↑	P	—	—	—	6,990
22	Acad. R.S.R.; C. Col. 1938—42, 199, nr. 3808	Bucureşti	↓↑	Δ	—	—	—	6,980
23	Pick, 415, Cat. Carfrae, 134.		↑↓	—	A	—	--	6,970
24	V. Canarache, la Muz arh., nr. 2.	Constanţa	↑↓	—	E	—	—	6,900
25	M. Paucker; Cr. Num. arh., 1939.	Bucureşti	↑↓	—	N	—	—	6,850
26	Dr. G. Severeanu. RSNR, 1925, 25.	Bucureşti	↑↓	—	X	—	—	6,850
27	Pick, 413.	Viena	?	—	X	—	—	6,850
28	Pick, 412, Hunter Combe.		?	—	Φ	—	—	6,840

Nr. crt.	Colecția unde s-a publicat	Unde se găsește	Av.	Revers sub delf.	sub coada vul. dr.	sub aripa vul. dr.	sub cap. vul. st.	Greutate în grame
29	Pick, 408.	Berlin	⇅	—	P	—	—	6,830
30	Pick, 409, Catalog.	Berlin	?	—	P	—	—	6,820
31	Pick, 409.	Copenhaga	?	P	—	—	—	6,820
32	C. Moisil ; C. Col. 1938—42, 193.	București	↓↑	—	Φ	—	—	6,810
33	C. Col., 1912, 9.	București	⇅	Λ	—	—	—	6,810
34	Acad. R.S.R., nr. 15045	București	↓↑	—	Φ	—	—	6,800
35	Pick, 413.	Berlin	⇅	—	X	—	—	6,770
36	Acad. R.S.R., nr. 15046.	București	↓↑	—	Φ	—	—	6,750
37	Pick, 415, Walcher Cat 797.		↑↓	—	A	—	—	6,750
38	Knechtel ; BSNR, 1903. 15+Ruzicka 405 z.	București	⇅	M	—	—	—	6,750
39	C. Moisil ; C. Col. 1938—42, 193.	București	↓↑	—	Φ	—	—	6,740
40	Pick, 406, Hunter Combe.		?	—	Ɪ	—	—	6,740
41	Pick, 406.	Löbbecke	⇅	—	Ɪ	—	—	6,730
42	Pick, 411, Univ.	Moscova	?	—	У	—	—	6,700
43	Acad. R.S.R., nr. 25441.	București	↓↑	—	У	—	—	6,700
44	Pick, 408.	Mionnet	⇅	—	P	—	—	6,680
45	Ruzicka, 405 j.		⇅	Λ	—	—	—	6,660
46	V. Canarache, la Muz. arh., nr. 88311.	Constanța	⇅	—	Φ	—	—	6,650
47	Pick, 413.	Londra	⇅	—	X	—	—	6,650

Nr. crt.	Colecția unde s-a publicat	Unde se găsește	Av.	Revers				Greutate în grame
				sub delf.	sub coada vul. dr.	sub aripa vul. dr.	sub cap. vul. st.	
48	Acad. R.S.R. nr. 15047.	București	↓↑	—	A	—	—	6,650
49	Pick, 407.	Six	?	E	—	—	—	6,650
50	C. Moisil; C. Col. 1938—42, 188.	București	↑↓	—	A	—	—	6,640
51	C. Col., 1912.	București	↑↓	A	—	—	—	6,640
52	Pick, 414, Cat.	Northwick	?	—	Ω	—	—	6,560
53	V. Canarache, la Muz. arh., nr. 88317.	Constanța	↑↓	—	У	—	—	6,550
54	Pick, 415.	Londra	↑↓	—	A	—	—	6,540
55	V. Canarache. Ball, 1932, nr. 1942.	București	↑↓	A	—	—	—	6,500
56	Pick, 414.	Paris—Mionnet	?	—	Ω	—	—	6,500
57	Pick, 425.	Löbbecke	↓↑	ΦУ	—	—	—	6,460
58	Pick, 416.	Moscova	?	A	—	—	—	6,390
59	Pick, 416.	Copenhaga	?	A	—	—	—	6,380
60	Pick, 416.	Copenhaga	?	A	—	—	—	6,350
61	V. Canarache, la Muz. arh., nr. 88318.	Constanța	↑↓	↑	—	—	—	6,300
62	Pick, 411, Bibl.	Turin	?	—	У	—	—	6,280
63	C. Col. 202.	București	↓↑	Ā	•	—	●	6,260
64	Acad. R.S.R., nr. 9711	București	↑↓	Ā	•	—	●	6,250
65	Pick, 408, (aurită).	Milano	?	—	P	—	—	6,230
66	Pick, 419.	Londra	↑↓	[A]	—	—	—	6,210
67	Inedită. Muz. Naț. Ant.	București	?	A	—	—	—	6,210

Nr. crt.	Colecţia unde s-a publicat	Unde se găseşte	Av.	Revers				Greutate în grame
				sub delf.	sub coada vul. dr.	sub aripa vul. dr.	sub cap. vul. st.	
68	V. Canarache-Ball, 1932, nr. 1961.	Bucureşti	↓↑	MA	—	—	—	6,200
69	V. Canarache-Ball, 1932, nr. 1960.	Bucureşti	↓↑	MA	—	—	—	6,200
70	C. Col., 1938—42, 195.	Bucureşti	↓↑	A	—	—	—	6,190
71	Acad. R.S.R., nr. 4148.	Bucureşti	↓↑	A	—	—	—	6,150
72	Dr. G. Severeanu, BSNR, 1920, 26.	Bucureşti	↓↑	K	⊙	—	—	6,120
73	C. Moisil ; C. Col. 1938—42, 207.	Bucureşti	↓↑	K	—	⊙	—	6,110
74	C. Col., 1938—42, 195.	Bucureşti	↓↑	A	—	—	—	6,110
75	Muz. arh., nr. 87371.	Constanţa	↓↑	AΓ	—	—	—	6,100
76	Dr. G. Severeanu, RSNR, 1925, 25.	Bucureşti	↑↓	—	Δ	—	—	6,100
77	Acad. R.S.R., nr. 4084.	Bucureşti	↓↑	A	—	—	—	6,100
78	V. Canarache, la Acad. R.S.R.	Bucureşti	↓↑	↑	—	—	—	6,080
79	Pick, 416.	Viena	?	A	—	—	—	6,070
80	Pick, 417.	Paris	↑↓	AΓ	—	—	—	6,050
81	Dr. G. Severeanu, RSNR, 1920, p. 26.	Bucureşti	↓↑	AΓ	I	—	—	6,040
82	Pick, 416.	Moscova	?	A	—	—	—	6,020
83	Dr. G. Severeanu, BSNR, 1920, p. 26.	Bucureşti	↓↑	AΓ	I	—	—	6,000
84	Acad. R.S.R.	Bucureşti	↑↓	—	I	—	—	6,000
85	V. Canarache-Ball, 1932, nr. 1959.	Bucureşti	↓↑	↑	—	—	●	6,000

Nr. crt.	Colecția unde s-a publicat	Unde se găsește	Av.	Revers				Greutate în grame
				sub delf.	sub coada vul. dr.	sub aripa vul. dr.	sub cap. vul. st.	
86	V. Canarache-Ball, 1932, nr. 1969.	București	⇅	•Δ	—	H	—	6.000
87	Muz. arh., nr. 87002.	Constanța	⇵	ΑΠ	O	—	—	6,000
88	Acad. R.S.R., nr. 14902.	București	⇅	Σ	—	⊙	—	6,000
89	Dr. G. Severeanu, BSNR, 1920, p. 26.	București	⇵	ΑΓ	I	—	—	6,000
90	Dr. G. Severeanu ; BSNR., 1920, p. 26.	București	⇵	ΑΓ	I	—	—	5.990
91	C. Col. 1938—42, 204.	București	⇅	Δ	—	H	—	5,980
92	Dr. G. Severeanu ; BSNR., 1920, p. 26.	București	⇵	Σ	—	⊙	—	5,980
93	C. Col. 1938—42, 202.	București	⇵	ΑΓ	●	—	●	5,970
94	C. Col. 1912, nr. 4.	București	⇅	—	Γ	—	—	5,960
95	Dr. G. Severeanu ; BSNR., 1920, p. 26.	București	⇵	ΔΙ	⊙	—	—	5,960
96	Dr. G. Severeanu ; BSNR., 1920, p. 25.	București	⇵	—	I	—	—	5,960
97	Acad. R.S.R., nr. 20920.	București	⇵	A	—	—	—	5,950
98	Acad. R.S.R., nr. 9710.	București	⇅	ΑΓ	●	—	●	5,950
99	Acad. R.S.R., nr. 4085.	București	⇅	Δ	—	—	—	5,950
100	Acad. R.S.R., nr. 14903.	București	⇵	Δ	—	H	—	5,950
101	Acad. R.S.R., nr. 15072.	București	⇵	[illegible]	Δ	—	—	5.950
102	V. Canarache, la Acad. R.S.R.	București	⇅	—	B	—	—	5,950
103	C. Col. 1938—42, 209.	București	⇵	Σ	—	⊙	—	5,950

Nr. crt.	Colecția unde s-a publicat	Unde se găsește	Av.	Revers				Greutate în grame
				sub delf.	sub coada vul. dr.	sub aripa vul. dr.	sub cap. vul. st.	
104	Acad. R.S.R., nr. 14893.	București	⇅	Σ	—	⊙	—	5,950
105	Dr. G. Severeanu ; BSNR., 1920, p. 26.	București	⇅	ΑΓ	I	—	—	5,930
106	V. Canarache, la Acad. R.S.R.	București	⇅	[illegible]	Δ	—	—	5,930
107	Knechtel, BSNR, 1908, 18.	București	⇅	Δ	—	○	—	5,930
108	Dr. G. Severeanu, BSNR, 1920, p. 26.	București	↓↑	Σ	—	⊙	—	5,930
109	Pick, 431.	Gotha	↓↑	[illegible]	H	—	—	5,920
110	Dr. G. Severeanu, BSNR, 1920, p. 26.	București	↓↑	Σ	—	⊙	—	5,920
111	V. Canarache, la Acad. R.S.R.	București	⇅	A	—	—	—	5,900
112	V. Canarache-Ball, 1932, nr. 1941.	București	↓↑	A	—	—	—	5,900
113	V. Canarache-Ball, 1932, nr. 1965.	București	↓↑	I	—	—	—	5,900
114	C. Col., 1938—42, 189.	București	⇅	—	B	—	—	5,900
115	Acad. R.S.R., nr. 3807.	București	↓↑	—	B	—	—	5,900
116	Ruzicka 427 a.	Wknechtel	⇅	—	Δ	—	—	5,900
117	V. Canarache-Ball, 1932, nr. 1978.	București	↓↑	AI	—	⊙	—	5,900
118	Dr. G. Severeanu, BSNR, 1920, p. 26.	București	↓↑	K	⊙	—	—	5,900
119	V. Canarache-Ball, 1932, nr. 1973.	București	↓↑	K	—	⊙	—	5,900

Nr. crt.	Colecția unde s-a publicat	Unde se găsește	Av.	Revers				Greutate în grame
				sub delf.	sub coada vul. dr.	sub aripa vul. dr.	sub cap. vul. st.	
120	V. Canarache-Ball, 1932, nr. 1974.	București	↓↑	Σ	—	⊙	—	5,900
121	Acad. R.S.R., nr. 1469.	București	↓↑	Χ	Δ	—	●	5,900
122	Dr. G. Severeanu, BSNR, 1920, p. 26.	București	↓↑	ΑΓ	Ι	—	—	5,880
123	Dr. G. Severeanu, BSNR, 1920, p. 26.	București	↓↑	Σ	—	⊙	—	5,870
124	C. Col., 1938—42, 208.	București	↓↑	Σ	—	⊙	—	5,870
125	C. Col., nr. 5.	București	↓↑	Δ	Η	—	—	5,860
126	C. Col., 1938—42, 199.	București	↓↑	Δ	—	—	—	5,850
127	V. Canarache, la Muz. arh., nr. 88315.	Constanța	↓↑	Α	—	—	—	5,850
128	V. Canarache, la Acad. R.S.R.	București	⇅	Χ	Δ	—	—	5,850
129	C. Col., 1938—42, 211.	București	⇅	Χ	Δ	—	—	5,840
130	Dr. G. Severeanu, BSNR, 1920, p. 26.	București	↓↑	ΑΓ	Ι	—	—	5,830
131	Dr. G. Severeanu, BSNR, 1920, p. 26.	București	↓↑	Κ	⊙	—	—	5,830
132	C. Col., 1912, nr. 4.	București	⇅	—	Γ	—	—	5,820
133	V. Canarache, la Acad. R.S.R.	București	↓↑	Κ	⊙	—	—	5,820
134	Dr. G. Severeanu, BSNR, 1920, p. 26.	București	↓↑	Σ	—	⊙	—	5,820
135	Dr. G. Severeanu, BSNR, 1920, p. 26.	București	↓↑	Σ	—	⊙	—	5,820

Nr. crt.	Colecția unde s-a publicat	Unde se găsește	Av.	Revers				Greutate în grame
				sub delf.	sub coada vul. dr.	sub aripa vul. dr.	sub cap. vul. st.	
136	Pick, 432.	Copenhaga	?	ΑΡ	Δ	—	—	5,820
137	V. Canarache, la Acad. R.S.R.	București	⇅	ΑΡ	Δ	—	—	5,820
138	V. Canarache, la Acad. R.S.R.	București	⇵	Α	—	—	—	5,810
139	V. Canarache, la Acad. R.S.R.	București	⇅	Α	—	—	—	5,800
140	C. Col., 1912, nr. 2.	București	⇵	Α	—	—	—	5,800
141	V. Canarache-Ball, 1932, nr. 1943.	București	⇅	Α	—	—	—	5,800
142	V. Canarache-Ball, 1932, nr. 1948.	București	⇵	ΑΓ	●	—	●	5,800
143	V. Canarache-Ball, 1932 nr. 1946.	București	⇵	ΑΓ	●	—	●	5,800
144	V. Canarache, la Muz. arh., nr. 88327.	Constanța	⇵	ΑΥ	—	—	—	5,800
145	Acad. R.S.R., nr. 14897.	București	⇅	Δ	—	Η	—	5,800
146	V. Canarache-Ball, 1932 nr. 1967.	București	⇵	ΑΥ	—	Η	—	5,800
147	V. Canarache-Ball, 1932. nr. 1962.	București	⇵	—	Β	—	—	5,800
148	V. Canarache-Ball, 1932, nr. 1963.	București	⇅	—	Γ	—	—	5,800
149	V. Canarache, la Muz. arh., nr. 88309.	Constanța	⇵	Κ	—	⊙	—	5,800
150	C. Col., 1938—42, 203.	București	⇵	Δ	—	Η	—	5,790
151	Pick, 416.	Klagenfurt	?	Α	—	—	—	5,780

Nr. crt.	Colecția unde s-a publicat	Unde se găsește	Av.	Revers				Greu-tate în grame
				sub delf.	sub coada vul. dr.	sub aripa vul. dr.	sub cap. vul. st.	
152	V. Canarache, la Acad. R.S.R.	București	↑↓	X	Δ	—	—	5,780
153	Dr. G. Severeanu, BSNR, 1920, p. 26.	București	↓↑	Σ	—	⊙	—	5,780
154	Pick, 416, Cat.	Londra	↑↓	A	—	—	—	5,770
155	Pick, 417.	Löbbecke	↑↓	AΓ	—	—	—	5,770
156	Dr. G. Severeanu, BSNR, 1920, p. 26.	București	↑↓	I	B	—	—	5,770
157	C. Col. 1038—42, 212, nr. 14894.	București	↑↓	X	Δ	—	—	5,760
158	Acad. R.S.R., nr. 20919	București	↓↑	A	—	—	—	5,750
159	V. Canarache, la Muz. arh., nr. 88313.	Constanța	↓↑	Δ	H	—	—	5,750
160	Acad. R.S.R., nr. 15048.	București	↑↓	Δ	—	—	—	5,750
161	L. Ruzicka, 437 a.	București	↑↓	↑	—	○	—	5,750
162	V. Canarache, la Muz. arh., nr. 88324.	Constanța	↑↓	X	Δ	—	—	5,750
163	V. Canarache, la Muz. arh., nr. 88307.	Constanța	↑↓	—	—	—	—	5,750
164	V. Canarache, la Acad R.S.R.	București	↑↓	—	Γ	—	—	5,740
165	V. Canarache, la Acad R.S.R.	București	↑↓	X	Δ	—	..	5,740
166	Dr. G. Severeanu ; BSNR., 1920, p. 26.	București	↑↓	X	<	—	—	5,730
167	C. Col. 1912, nr. 6.	București	↑↓	X	Δ	—	—	5,720
168	V. Canarache, la Muz arh., nr. 88321.	Constanța	↑↓	Δ	—	H	—	5,720

Nr. crt.	Colecția unde s-a publicat	Unde se găsește	Av.	Revers				Greutate în grame
				sub delf.	sub coada vul. dr.	sub aripa vul. dr.	sub cap. vul. st.	
169	V. Canarache, la Muz arh., nr. 3.	Constanța	↓↑	∀	●	—	●	5,720
170	C. Col. 1938—42, 198.	București	↓↑	↑	—	—	—	5,710
171	V. Canarache, la Acad R.S.R.	București	↓↑	—	●	—	—	5,710
172	V. Canarache-Ball, 1932, nr. 1944.	București	↑↓	A	—	—	—	5,700
173	Acad. R.S.R., nr. 14900	București	↑↓	↑	—	—	—	5,700
174	V. Canarache, la Muz. arh., nr. 88310.	Constanța	↓↑	Γ	—	—	—	5,700
175	V. Canarache, la Acad R.S.R.	București	↑↓	—	Γ	—	—	5,700
176	V Canarache-Ball, 1932, nr. 1956.	București	↓↑	AΓ	—	I	—	5,700
177	C. Col., 1938—42, 203.	București	↓↑	Δ	—	H	—	5,700
178	Acad. R.S.R., nr. 14896.	București	↑↓	Δ	—	H	—	5,700
179	Pick, 425.	Imhoof.	↓↑	ΦY	—	—	—	5,700
180	C. Col., 1933, 55.	București	↓↑	—	●	—	●	5,700
181	Pick, 430.	Paris	↑↓	H	Δ	—	—	5,690
182	C. Col., 1912, nr. 3.	București	↑↓	—	B	—	—	5,690
183	V. Canarache, la Acad. R.S.R.	București	↑↓	—	—	E	—	5,680
184	C. Col., 1938—42, 199.	București	↓↑	Δ	—	—	—	5,670
185	C. Col., 1938—42, 190.	București	↑↓	—	Γ	—	—	5,670
186	V. Canarache, la Muz arh., nr. 88312.	Constanța	↑↓	A	—	—	—	5,650

Nr. crt.	Colecția unde s-a publicat	Unde se găsește	Av.	Revers				Greutate în grame
				sub delf.	sub coada vul. dr.	sub aripa vul. dr.	sub cap. vul. st.	
187	Pick, 436. Im Handel.		?	⚲	●	—	●	5,650
188	V. Canarache, la Acad. R.S.R.	București	⇅	—	B	—	—	5,650
189	Acad. R.S.R., nr. 14895.	București	⇅	—	Γ	—	—	5,650
190	Pick, 423.	Neapole	⇅	E	—	—	—	5,640
191	Pick, 431.	Turin	⇅	Δ	H	—	—	5,640
192	C. Col., 1912, nr. 6.	București	⇅	X	Δ	—	—	5,630
193	Pick, 427.	Turin	?	—	Γ	—	—	5,630
194	Dr. G. Severeanu ; BSNR, 1920, p. 26.	București	⇅	Σ	—	⊙	—	5,630
195	Muz. arh., nr. 87440	Constanța	⇅	A	—	—	—	5,600
196	Pick, 416, Walcher Cat. 798.		⇅	A	—	—	—	5,600
197	V. Canarache-Ball, 1932, nr. 1964.	București	⇅	Ξ	—	—	—	5,600
198	V. Canarache-Ball, 1932, nr. 1972.	București	⇅	ΑΓ	E	—	—	5,600
199	Acad. R.S.R., nr. 9708.	București	⇅	∇	—	H	—	5,600
200	Acad. R.S.R., nr. 16055.	București	⇅	Δ	—	H	—	5,600
201	Pick, 431.	Londra	⇅	Δ	—	H	—	5,560
202	Pick, 432.	Hunter Combe	?	X	Δ	—	—	5,560
203	C. Col., 1938—42, 204.	București	⇅	Δ	—	H	—	5,560
204	Acad. R.S.R. nr. 3018.	București	⇅	A	—	—	—	5,550
205	Pick, 418.	Löbbecke	⇅	ΑΓ	—	—	—	5,550

Nr. crt.	Colecția unde s-a publicat	Unde se găsește	Av.	Revers				Greutate în grame
				sub delf.	sub coada vul. dr.	sub aripa vul. dr.	sub cap. vul. st.	
206	V. Canarache, la Acad. R.S.R.	București	↑↓	Δ	—	—	—	5,550
207	Acad. R.S.R., nr. 293—8	București	↓↑	Δ	H	—	—	5,550
208	C. Col., 1938—42, 205.	București	↑↓	∇	—	H	—	5,550
209	C. Col., 1938—42, 187.	București	↓↑	—	●	—	—	5,550
210	Pick, 438.	Gotha	?	—	—	—	—	5,550
211	V. Canarache, la Acad. R.S.R.	București	↓↑	Δ	—	H	—	5,530
212	C. Col., 1938—42, 195.	București	↓↑	A	—	—	—	5,520
213	V. Canarache. la Acad. R.S.R.	București	↑↓	A	—	—	—	5,520
214	Pick, 432.	Haga	?	Ⱥ	Δ	—	—	5,520
215	Acad. R.S.R., nr. 8920.	București	↑↓	●	●●	—	●	5,520
216	Muz. arh., nr. 4.	Constanța	↓↑	Δ	—	—	—	5,510
217	Pick, 416	Viena	?	A	—	—	—	5,500
218	V. Canarache-Ball, 1932, nr. 1947.	București	↓↑	Ā	—	—	—	5,500
219	V. Canarache-Ball, 1932. nr. 1953.	București	↑↓	Ā	●	—	●	5,500
220	V. Canarache-Ball, 1932. nr. 1954.	București	↑↓	Ā	—	—	—	5,500
221	V. Canarache-Ball, 1932, nr. 1951,	București	↓↑	Ā	—	—	—	5,500
222	V. Canarache-Ball, 1932. nr. 1950.	București	↓↑	Ā	A	—	●	5,500
223	Pick, 431.	Berlin	↓↑	Δ	H	—	—	5,500

Nr. crt.	Colecția unde s-a publicat	Unde se găsește	Av.	Revers				Greutate în grame
				sub delf.	sub coada vul. dr.	sub aripa vul. dr.	sub cap. vul. st.	
224	Pick, 425.	Athena	?	ΦΥ	—	—	—	5,500
225	V. Canarache, la Acad. R.S.R.	București	⇅	Ẋ	Δ	—	●	5,500
226	V. Canarache-Ball, 1932, nr. 1970.	București	⇅	∇	—	H	—	5,500
227	V. Canarache-Ball, 1932, nr. 1971.	București	⇅	Ẋ	Δ	—	—	5,500
228	V. Canarache, la Muz. arh., nr. 88322.	Constanța	⇅	Σ	—	⊙	—	5,500
229	W. Knechtel, BSNR, 1908, 19.	București	⇅	A	—	—	—	5,490
230	Pick, 431.	Oxford	⇅	Δ	H	—	—	5,490
231	C. Col., 1912, 16.	București	⇅	AVP	—	—	—	5,490
232	Dr. G. Severeanu, BSNR, 1920, p. 26.	București	⇅	ΔΙ	⊙	—	—	5,480
233	Pick, 433.	Copenhaga	?	AY	E	—	—	5,480
234	V. Canarache, la Acad. R.S.R.	București	⇅	T	—	K	—	5,470
235	C. Col., 1938—42, 200.	București	⇅	AY	—	—	—	5,470
236	Pick, 417.	Paris	⇅	Ā	—	—	—	5,460
237	C. Col., 1938—42, 192.	București	⇅	—	I	—	—	5,460
238	V. Canarache, la Acad. R.S.R.	București	⇅	ΦΥ	—	—	—	5,460
239	Acad. R.S.R., nr. 9055.	București	⇅	AY	—	—	—	5,450
240	C. Col., 1912, nr. 2.	București	⇅	A	—	—	—	5,440
241	Pick, 417.	Londra	⇅	Ā	—	—	—	5,440

Nr. crt.	Colecția unde s-a publicat	Unde se găsește	Av.	Revers				Greutate în grame
				sub delf.	sub coada vul. dr.	sub aripa vul. dr.	sub cap. vul. st.	
242	Pick, 428.	Londra	↑↓	—	Ε	—	—	5,440
243	Dr. G. Severeanu, BSNR, 1920, p. 26.	București	↓↑	—	ΗΚ	—	—	5,440
244	V. Canarache, la Acad R.S.R.	București	↓↑	ΑΓ	•	—	—	5,420
245	Pick, 427.	Berlin	?	—	Γ	—	—	5,420
246	Muz. arh., nr. 6.	Constanța	↑↓	Α	—	—	—	5,410
247	V. Canarache, la Acad. R.S.R.	București	↓↑	ΑΓ	—	—	—	5,410
248	Muz. arh., nr. 87441.	Constanța	↑↓	Α	—	—	—	5,400
249	Muz. arh., nr. 7.	Constanța	↑↓	ΥΑ	—	—	—	5,400
250	V. Canarache-Ball, 1932, nr. 1958.	București	↓↑	ΑΤ	—	—	—	5,400
251	V. Canarache-Ball, 1932, nr. 1976.	București	↓↑	ΑΤ	•	—	•	5,400
252	V. Canarache-Ball, 1932, nr. 1966.	București	↓↑	Δ•	—	Η	—	5,400
253	Pick, 421.	Löbbecke	↓↑	ΑΤ	—	—	—	5,400
254	Pick, 427.	Turin	?	—	Γ	—	—	5,400
255	V. Canarache, la Acad. R.S.R.	București	↓↑	ΑΡ	—	—	—	5,390
256	Pick, 422.	Berlin	↓↑	ΔΓ	—	—	—	5,390
257	V. Canarache, la Acad. R.S.R.	București	↑↓	ΑΓ	—	—	—	5,380
258	V. Canarache, la Acad. R.S.R.	București	↓↑	ΑΒ	—	—	—	5,380

Nr. crt.	Colecţia unde s-a publicat	Unde se găseşte	Av.	Revers				Greutate în grame
				sub delf.	sub coada vul. dr.	sub aripa vul. dr.	sub cap. vul. st.	
259	Pick, 426.	Löbbecke	⇅	—	B	—	—	5,370
260	Pick, 431.	Paris	⇅	♕	H	—	—	5,370
261	Pick, 416.	Berlin	⇅	A	—	—	—	5,350
262	V. Canarache, la Acad. R.S.R.	Bucureşti	⇅	A	—	I	—	5,350
263	V. Canarache, la Muz. arh., nr. 88314.	Constanţa	⇅	A	● ●	—	●	5,350
264	Acad. R.S.R., nr. 14898.	Bucureşti	⇅	—	I	—	—	5,350
265	Pick, 418.	Londra	⇅	AΓ	—	—	—	5,340
266	V. Canarache, la Acad. R.S.R.	Bucureşti	⇅	—	Ŧ	—	—	5,310
267	Muz. arh., nr. 8.	Constanţa	⇅	A	—	—	—	5,300
268	Muz. arh., nr. 87442.	Constanţa	⇅	A	—	—	—	5,300
269	V. Canarache, la Muz. arh., nr. 88319.	Constanţa	⇅	A	●	—	●	5,300
270	V. Canarache, la Acad. R.S.R.	Bucureşti	⇅	Δ	—	—	—	5,300
271	V. Canarache-Ball, 1932, nr. 1979.	Bucureşti	⇅	MP	—	—	—	5,300
272	V. Canarache-Ball, 1932, nr. 1975.	Bucureşti	⇅	—	—	—	—	5,300
273	Pick, 416.	Berlin	⇅	A	—	—	—	5,280
274	Dr. G. Severeanu, BSNR., 1920, p. 26.	Bucureşti	⇅	X	Δ	—	—	5,280
275	V. Canarache, la Acad R.S.R.	Bucureşti	⇅	A	—	—	—	5,270

Nr. crt.	Colecția unde s-a publicat	Unde se găsește	Av.	Revers				Greutate in grame
				sub delf.	sub coada vul. dr.	sub aripa vul. dr.	sub cap. vul. st.	
276	V. Canarache, la Acad R.S.R.	București	↑↓	A	—	—	—	5,250
277	Pick, 418.	Copenhaga	?	ΑΓ	—	—	—	5,250
278	Pick, 434.	Londra	↓↑	K	⊙	—	—	5,250
279	Pick, 434.	Venedig	?	K	⊙	—	—	5,250
280	Pick, 427.	Six	?	—	Γ	—	—	5,240
281	Pick, 426.	Milano	?	—	B	—	—	5,230
282	Pick, 431.	Imhoof	↓↑	Δ	H	—	—	5,220
283	Pick, 436.	Moscova	?	↑	●	—	●	5,200
284	Pick, 432-Leake Europ gr. 55.		?	ΑΧ	Δ	—	—	5,200
285	V. Canarache, la Acad R.S.R.	București	↑↓	ΑΧ	Δ	—	—	5,180
286	Pick, 420.	Copenhaga	?	Δ	—	—	—	5,170
287	V. Canarache, la Acad. R.S.R.	București	↑↓	ΑΥ	E	—	—	5,150
288	V. Canarache, la Acad R.S.R.	București	↑↓	ΑΧ	Δ	—	—	5,150
289	Pick, 427.	Parma	?	—	Γ	—	—	5,150
290	V. Canarache, la Acad R.S.R.	București	↑↓	A	—	—	—	5,140
291	Pick, 426.	Berlin	↑↓	—	B	—	—	5,120
292	V. Canarache, la Acad R.S.R.	București	↓↑	ΝΥ	—	—	—	5,110
293	V. Canarache-Ball, 1932 nr. 1952.	București	↑↓	ΑΓ	—	—	●	5,100

Nr. crt.	Colecția unde s-a publicat	Unde se găsește	Av.	Revers sub delf.	sub coada vul. dr.	sub aripa vul. dr.	sub cap. vul. st.	Greutate în grame
294	V. Canarache-Ball, 1932, nr. 1955.	București	⇅	ΑΓ	—	—	●	5,100
295	Pick, 419.	Moscova	?	ΑΡ	—	—	—	5,090
296	Pick, 436.	Gotha	⇵	↑	●	—	●	5,070
297	V. Canarache, la Acad R.S.R.	București	⇅	A	—	—	—	5,050
298	C. Col., 1938—42, 196.	București	⇅	ΑΓ	—	—	—	5,050
299	Pick, 421.	Londra	⇅	↑	—	—	—	5,050
300	Pick, 427.	Paris	⇅	—	Γ	—	—	5,050
301	Pick, 437.	Gotha	⇵	ΑΠ	○	—	—	5,050
302	Acad. R.S.R., nr. 15071.	București	⇅	—	●	—	—	5,050
303	Muz. arh., nr. 9.	Constanța	⇅	—	—	—	—	5,010
304	V. Canarache-Ball, 1932, nr. 1949.	București	⇵	ΑΓ	○	—	—	5,000
305	Pick, 421.	Londra	⇵	↑	—	—	—	4,990
306	Pick, 421.	Londra	⇵	↑	—	—	—	4,990
307	Pick, 416.	Oxford	?	A	—	—	—	4,950
308	Pick, 416.	Imhoof	⇅	A	—	—	—	4,920
309	C. Col., 1938—42, nr. 210.	București	⇵	A	—	I	—	4,910
310	Muz. arh., nr. 5.	Constanța	⇵	—	—	—	—	4,910
311	Pick, 416.	Viena	?	A	—	—	—	4,900
312	V. Canarache-Ball, 1932, nr. 1945.	București	⇅	A	—	—	—	4,900

Nr. crt.	Colecția unde s-a publicat	Unde se găsește	Av.	Revers: sub delf.	sub coada vul. dr.	sub aripa vul. dr.	sub cap. vul. st.	Greutate în grame
313	V. Canarache-Ball, 1932, nr. 1957.	București	↓↑	A	—	—	—	4,900
314	V. Canarache-Ball, 1932, nr. 1968.	București	↓↑	☒	—	H	—	4,900
315	Pick, 431.	Moscova	↓↑	☒	—	—	—	4,900
316	Pick, 427, Thorwaldsen Moller.		?	—	Γ	—	—	4,900
317	Pick, 438.	Athena	?	—	—	—	—	4,870
318	Pick, 416.	Sofia	?	A	—	—	—	4,850
319	Pick, 439.	Imhoof	↓↑	ΔΙΙ	—	—	—	4,850
320	Pick, 416.	Oxford	↑↓	A	—	—	—	4,840
321	V. Canarache, la Acad. R.S.R.	București	↓↑	A	—	—	—	4,840
322	Pick, 416.	Hunter Combe	?	A	—	—	—	4,810
323	Acad. R.S.R., nr. 9709.	București	↑↓	⇑	—	—	—	4,800
324	Pick, 418.	Londra	↓↑	AI	—	—	—	4,760
325	C. Col., 1938—42, 198.	București	↓↑	⇑	—	—	—	4,760
326	V. Canarache, la Acad. R.S.R.	București	↓↑	ΔΙΙ	—	—	—	4,750
327	Pick, 436.	Paris	↓↑	⇑	●	—	●	4,670
328	V. Canarache, la Acad. R.S.R.	București	↑↓	—	B.	—	—	4,640
329	Pick, 433.	Paris	?	A	E	—	—	4,630
330	V. Canarache, la Acad. R.S.R.	București	↓↑	A	●	—	●	4,580

Nr. crt.	Colecția unde s-a publicat	Unde se găsește	Av.	Revers				Greutate în grame
				sub delf.	sub coada vul. dr.	sub aripa vul. dr.	sub cap. vul. st.	
331	Pick, 454.	Löbbecke	↓↑	A	—	—	—	4,580
332	V. Canarache, la Acad R.S.R.	București	↓↑	A	—	—	—	4,540
333	Pick, 417.	Berlin	↓↑	A	—	—	—	4,500
334	Pick, 439.	Bologna	?	ΔI	—	—	—	4,500
335	Pick, 416.	Löbbecke	?	A	—	—	—	4,480
336	Pick, 417.	Athena	?	A	—	—	—	4,460
337	Pick, 416.	Paris	?	A	—	—	—	4,450
338	Pick, 416.	Paris	↑↓	A	—	—	—	4,430
339	Pick, 441.	Berlin	↓↑	Δ	—	—	—	4,380
340	C. Col., 1938—42, 206.	București	↑↓	∇	—	⊙	—	4,330
341	Ruzicka, 417 a.		↑↓	A	—	—	—	4,280
342	Muz. arh., nr. 88185.	Constanța	↑↓	Δ	—	—	—	4,200
343	Pick, 440.	Moscova	?	ΔI	—	—	—	4,120
344	V. Canarache, la Acad R.S.R.	București	↓↑	A	—	—	—	4,100
345	Ruzicka, 417.		↑↓	A	—	—	—	4,100
346	C. Col., 1912, nr. 1.	București	↑↓	A	—	—	—	4,090
347	V. Canarache-Ball, 1932, nr. 1989.	București	↓↑	♀	●	—	●	1,800
348	V. Canarache-Ball, 1932, nr. 1988.	București	↓↑	Δ	●	—	●	1,600

Nr. crt.	Colecția unde s-a publicat	Unde se găsește	Av.	Revers				Greutate în grame
				sub delf.	sub coada vul. dr.	sub aripa vul. dr.	sub cap. vul. st.	
349	V. Canarache-Ball, 1932 nr. 1983.	București	↑↓	—	—	—	—	1,600
350	C. Col., 1912, 8.	București	↑↓	∩	—	—	—	1,590
351	C. Col., 1912, 8	București	↑↓	∩	—	—	—	1,540
352	Pick, 446.	Imhoof	↑↓	—	—	—	—	1,540
353	C. Col., 1933, 257.	București	↑↓	—	—	—	—	1,510
354	Pick, 449.	Athena	?	—	I	—	—	1,450
355	Acad. R.S.R., nr. 15885	București	↓↑	—	—	—	—	1,450
356	Ruzicka 445 a.	București	↓↑	⊙	—	○	—	1,430
357	Pick, 446.	Londra	↑↓	—	—	—	—	1,420
358	V. Canarache-Ball, 1932 nr. 1981.	București	↑↓	A	—	—	—	1,400
359	V. Canarache-Ball, 1932 nr. 1980.	București	↑↓	A	—	—	—	1,400
360	V. Canarache-Ball, 1932 nr. 1985.	București	↑↓	[A]	—	—	—	1,400
361	V. Canarache-Ball, 1932 nr. 1984.	București	↑↓	[A]	—	—	—	1,400
362	V. Canarache-Ball, 1932 nr. 1992.	București	↑↓	K	—	⊙	—	1,400
363	V. Canarache-Ball, 1932 nr. 1991.	București	↑↓	K •	—	⊙	—	1,400
364	C. Col., 1912, 10.	București	↑↓	—	—	—	—	1,390
365	Pick, 443.	Londra	↑↓	A	—	—	—	1,380
366	Pick, 447.	Berlin	↑↓	—	—	—	—	1,370

Nr. crt.	Colecția unde s-a publicat	Unde se găsește	Av.	Revers				Greu-tate în grame
				sub delf.	sub coada vul. dr.	sub aripa vul. dr.	sub cap. vul. st.	
367	Pick, 446.	Berlin	↑↓	—	—	—	—	1,370
368	Pick, 444.	Löbbecke	↑↓	A	—	—	—	1,330
369	C. Col., 1938—42, nr. 213.	București	↑↓	K	—	⊙	—	1,330
370	Pick, 443.	Imhoof	↑↓	Â	—	—	—	1,320
371	C. Col., 1912, 8.	București	↑↓	∩	—	—	—	1,310
372	Acad. R.S.R., nr. 32063 sau 30820.	București	↓↑	K	—	⊙	—	1,300
373	V. Canarache-Ball, 1932, nr. 1987.	București	↑↓	—	—	I	—	1,300
374	V. Canarache-Ball, 1932, nr. 1986.	București	↑↓	—	—	—	—	1,300
375	Pick, 446.	Petersburg	?	—	—	—	—	1,300
376	V. Canarache-Ball, 1932 nr. 1990.	București	↓↑	Δ	—	—	—	1,200
377	C. Col., 1938—42, nr. 30821.	București	↑↓	A	—	—	—	1,180
378	Pick, 449.		?	—	I	—	—	1,160
379	Pick, 448.	Copenhaga	?	—	H	—	—	1,100
380	Pick, 446.		?	—	—	—	—	1,100
381	Pick, 447.	Paris	↑↓	—	I	—	—	1,050
382	V. Canarache-Ball, 1932, nr. 1982.	București	↑↓	Â	—	⊙	—	1,000
383	C. Col., 1912, 11.	București	↑↓	—	—	—	—	0,750

Nr. crt.	Colecția unde s-a publicat	Unde se găsește	Av.	Revers				Greutate in grame
				sub delf.	sub coada vul. dr.	sub aripa vul. dr.	sub cap. vul. st.	
384	C. Col., 1912, 12.	București	⇅	—	—	—	—	0,700
385	C. Col., 1933, 258.	București	⇅	—	—	IΣTP	—	0,610
386	C. Col., 1912,13.	București	⇅	—	—	IΣT	—	0,550
387	V. Canarache, la Acad R.S.R.	București	⇅	PĂTRAT ÎNCUS				0,530
388	V. Canarache, la Acad R.S.R.	București	⇅	„	„			0,510
389	Ruzicka : Cr. Num. Arh. IV, 1923.	București	⇅	—	—	IΣT	—	0,500
390	C. Col., 1912, 13.	București	⇅	—	—	IΣT	—	0,500
391	C. Col., 1933, 258.	București	⇅	—	—	IΣTP	—	0,430
392	Acad. R.S.R. nr. 1470.	București	⇃↾	—	—	IΣTP	—	0,400
393	Pick, 452.	Imhoof	⇅	—	Y	IΣTP	—	0,370
394	C. Col., 1912, 14.	București	⇅	—	—	IΣTPI	—	0,320
395	Acad. R.S.R., nr. 1471.	București	⇃↾	—	—	IΣTPI	—	0,300
396	Pick, 453.	Viena	⇅	—	—	IΣTP	—	0,300
397	V. Canarache, la Muz. arh. nr. 88331.	Constanța	⇃↾	—	—	—	—	6,200
398	V. Canarache, la Muz arh., nr. 88316.	Constanța	⇃↾	↑	—	—	—	5,900
399	Pick, 456.	Athena	?	PĂTRAT ADÎNCIT				5,540
400	Pick, 457.	Viena	⇅	—		AMTΣI	↑	5,500
401	V. Canarache, la Muz. arh., nr. 88329.	Constanța	⇅	—	—	—	—	5,150

Nr. crt.	Colecția unde s-a publicat	Unde se găsește	Av.	Revers				Greutate în grame
				sub delf.	sub coada vul. dr.	sub aripa vul. dr.	sub cap. vul. st.	
402	Acad. R.S.R., nr. 15019.	București	↓↑	—	Δ	—	—	5,100
403	C. Col., 1938—42, 186.	București	↓↑	IΣTIH CÎMPUL PUȚIN ADÎNCIT				5,010
404	C. M. Sutzu ; BSNR, XII, 1915, p. 161.	București	↑↓	—	Λ	—	—	4,950
405	V. Canarache, la Muz. arh., nr. 88323.	Constanța	↑↓	ΦУ	—	—	—	4,900
406	Acad. R.S.R., nr. 14899	București	↑↓	A	—	I	—	4,900
407	V. Canarache, la Muz arh., nr. 88332.	Constanța	↑↓	ΧΔ	—	—	—	4,850
408	V. Canarache, la Acad R.S.R.	București	↑↓	Δ	—	—	—	4,830
409	V. Canarache, la Acad R.S.R.	București	↑↓	—	Γ	—	—	4,780
410	Acad. R.S.R., f. nr.	București	↑↓	A	—	—	—	4,550
411	Acad. R.S.R., nr. 14.904.	București	↓↑	∇	—	⊙	—	4,400
412	V. Canarache, la Muz. arh. nr. 88334.	Constanța	↓↑	—	—	IΣTPH	—	4,300
413	V. Canarache, la Muz. arh. nr. 88330.	Constanța	↓↑	—	—	IIIH	—	4,000
414	V. Canarache, la Acad R.S.R.	București	↓↑	—	—	IΣIIIH	—	4,000
415	C. Col., 1938—42, 195.	București	↓↑	A	—	—	—	3,960
416	Acad. R.S.R., nr. 8919	București	↓↑	A	—	—	—	3,950
417	V. Canarache, la Acad R.S.R.	București	↑↓	—	X	—	—	3,770

Nr. crt.	Colecția unde s-a publicat	Unde se găsește	Av.	Revers				Greutate în grame
				sub delf.	sub coada vul. dr.	sub aripa vul. dr.	sub cap. vul. st.	
418	Pick, 455.	Viena	?	—	O	ΙΣΤΡΙ	—	3,550
419	Pick, 456.		?	—	—	ΙΣΤΡΗ	—	20 mm
420	Pick, 421 7 v.		↓↑	↑	—	—	—	18 mm
421	Pick, 442.	Basel	?	—	—	I	—	5,600
422	Pick, 441.	Berlin	↓↑	Δ	—	—	—	5,580
423	Pick, 441.	Copenhaga	?	Δ	—	—	—	5,570
424	Pick, 440	Copenhaga	?	ΔI	—	—	—	5,530
425	Pick, 439.	Paris	↓↑	ΔII	—	—	—	5,450
426	Pick, 439.	Berlin	↓↑	ΔII	—	—	—	5,260
427	Acad. R.S.R., nr. 15.053.	București	↑↓	ΔI	—	—	—	5,100
428	C. Col., 1938—42, 197.	București	↓↑	ΔI	—	—	—	5,100
429	Muz. arh. nr. 87072.	Constanța	↓↑	ΔIO	—	—	—	5,000
430	V. Canarache-Ball, 1932, nr. 1977.	București	↓↑	ΔII	—	—	—	5,000
431	V. Canarache, la Muz. arh. nr. 88335.	Constanța	↓↑	ΔII	—	—	—	4,750
432	Netzhammer: BSNR, XXII, 1927.	București	↓↑	—	—	HCKH	—	1,320
433	Pick, 451.		?	—	—	—	E	11 mm
434	V. Canarache, la Muz. arh. nr. 88328.	Constanța	↑↓	—	—	BRONZ	—	4,750
435	V. Canarache, la Muzeul arh.	Constanța	↑↓	—	—	BRONZ	—	4,750

GRUPA I — DRAHMA ARHAICĂ

8,400 gr — Sec. VI î.e.n

TABEL GENERAL : 1 : 10 — PLANȘA 1—4

Prezentînd acum cîteva monede istriene de un tip și un gramaj neatribuit de Pick, și nici de cercetătorii următori, socotim că rămîne valabilă afirmația pe care am făcut-o în 1953, într-o comunicare la Academia R.S.R., și anume că Istria a bătut menedă arhaică în jurul ponderei de 8,400 gr, încă din prima jumătate a sec. VI î.e.n. Este vorba pe drahma groasă, cu pătrat adîncit și cu capetele inversate, care cîntărește peste 8 gr. Fără discuție, după severitatea iconografică, și după gramajul ridicat este o drahmă arhaică, fără nici o legătură cu masa drahmelor clasice grecești de la Istria. Prescurtarea legendei precum și caracterul tipic al grafiei ne duce către jumătatea sec. VI î.e.n.

Să încercăm un mic inventar al monedelor istriene cunoscute astăzi :

O monedă din colecția Muzeului Odesa, cu caracter arhaic, groasă, grea, cu pătratul bine adîncit și cu legenda prescurtată fusese publicată de Pick în 1898 (Pl. 3, Tab. 5) fără să i se precizeze greutatea. Mai tîrziu C. Moisil a publicat în Buletinul Societății Numismatice Române, două drahme arhaice, din colecția Sinadino și din colecția Netzhammer, prima cu greutatea de 8,360 gr, (Pl. 4, Tab. 1) iar a doua de 8,260 gr (Pl. 4, Tab. 2).

Un al patrulea exemplar, de 8,150 gr, găsit la Peceneaga, lîngă Mangalia, a intrat apoi în colecția Academiei (Pl. 3, Tab. 4).

În 1932 era în colecția V. Canarache o arhaică istriană de 8,420 gr, găsită la Mangalia, care însă s-a pierdut.

Al șaselea exemplar, de 8,200 gr (Pl. 2) a fost găsit de învățătorul C. Sulă, într-un tumul de la marginea satului Vadu și dăruit lui V. Canarache.

Un al șaptelea exemplar, de 8,100 gr (Pl. 1), găsit în 1949 la Mahmudia, o dată cu cele semiarhaice din grupa II-a, au intrat împreună cu moneda precedentă de la Vadu, în colecția V. Canarache, donată Muzeului de arheologie Constanța.

Desigur că la o cercetare mai stăruitoare s-ar mai putea găsi monede istriene primitive și în alte colecții din țară și din străinătate. S-ar părea că în colecția transferată de Academie Institutului de arheologie (unde n-am avut acces) ar exista cîteva monede arhaice și mai multe din seria pe care o vom prezenta mai departe.

Să ne mulțumim însă, cu această încercare de clasare tipologică și ponderală, cu gruparea de față, destul de bine susținută, deocamdată, prin cele 7 exemplare cunoscute, al căror gramaj ne confirmă existența la Istria a drahmei arhaice grele. Într-o vreme care ne duce destul de aproape de sistemele ponderale primitive, folosite înainte de inventarea monedei propriu-zise. Sînt sisteme monetare care au fost menținute și după inventarea monedei sau care au trecut așa cum erau — cu ușoare modificări — în sistemele monetăriei organizate a lumii greco-asiatice și clasice.

Este cunoscut că în lumea caldeo-asiriană se foloseau simultan două sisteme ponderale, unul fiind exact dublul celuilalt, primul cu titlul și greutatea regelui, celălalt, cu greutatea țării — sisteme numite de metrologi, seria **forte** și seria **slabă.**

Seria forte		*Seria slabă*	
1) talantum	= 60.552 gr.	talantum	= 30.276 gr.
2) mina	= 1009,200 gr.	mina	= 504,600 gr.
3) sicla	= 16,820 gr.	sicla	= 8,410 gr.

Considerînd că în seria slabă totul se reduce la jumătate, înseamnă că cea mai folosită unitate, sicla, avea acum numai 8,410 gr, măsură care ne interesează în mod special cu atît mai mult cu cît subunitatea siclică a seriei slabe nu măsura, într-o vreme ceva mai tîrzie, numai aurul, ci și argintul.

Din acest dublu etalon primitiv s-au născut sistemele multiple ale monedelor grecești. Chiar înainte de inventarea monedei, lumea grecoasiatică folosea etalonul dublu, pentru a simplifica în operațiile comerciale raporturile complicate dintre aur și argint.

Odată ce s-a răspîndit practica folosirii simultane a celor două sisteme, atît pentru aur cît și pentru argint, s-a putut folosi mai tîrziu, aproape peste tot, sicla de 8,410 gr, deși funcționa și dublul ei, de 16,820 gr, așa cum găsim la electronii din Cyzic, Phocacea și Milet. Însuși daricul de aur avea de astă dată 8,410 gr, unitate generalizată și la argint, mai ales în provinciile împărătești și în satrapiile lor.

Toate provinciile litoralului asiatic al Pontului Euxin și toată civilizația greco-asiatică din spațiul egeic au cunoscut, la începutul epocii istorice, această unitate a siclei ușoare de 8,410 gr, unitate impusă desigur de Darius, ca unitate ponderală pentru monede, și înspre orașele și cetățile care abia se ridicaseră în Pontul nord-vestic, căci împăratul perșilor nu permitea orașelor grecești să bată monede de aur. Acest lucru era rezervat exclusiv regelui. Orașele aveau dreptul să bată numai monede de argint.

Se știe cum s-a desfășurat expediția lui Darius în regiunile noastre. Întreaga flotă grecească aliată a perșilor a plecat spre gurile Dunării și a înaintat pe Istru cel puțin pînă la Noviodunum (Isaccea). Pe partea cealaltă, imensa armată a lui Darius, cu regii și satrapii asiatici, cu imense cantități de bagaje și provizii, după ce a aruncat un pod peste Bosfor, a trecut în Thracia și a avansat spre Dobrogea de azi, pînă la Dunăre, unde s-a întîlnit cu comandanții greci care construiseră celebrul pod peste Dunăre.

Se înțelege că Istria, situată atît de aproape de gurile Dunării și de Noviodunum, n-a putut rămîne neinfluențată de această colosală mișcare. Putea ea să nu aibă în această epocă, adică în jurul anului 513, o monedă care să asigure schimburile intense ce se făceau în acest spațiu în timpul prezenței lui Darius aici ? Și această monedă putea fi oare independentă de gramajul sistemului monetar folosit de Darius și de armatele lui ?

Iată o explicație plauzibilă a prezenței drahmei de 8,410 gr, prima drahmă arhaică bătută de orașul Istria.

Fie că istrienii cunoșteau moneda înainte de venirea armatelor lui Darius, fie că a fost adusă de acesta, ea răspunde unei necesități economice imperioase : aceea de a ușura comerțul într-o regiune atît de bogată și atît de activă. Oricum, sistemul ponderal de 8,410 gr respecta sistemul asiatic slab de care am vorbit mai sus și în care sicla de 8,410 gr era folosită atît la aur cît și la argint.

Aceasta este drahma istriană arhaică.

Pl. 1



8,100
gr.

TAB. 5

5/1



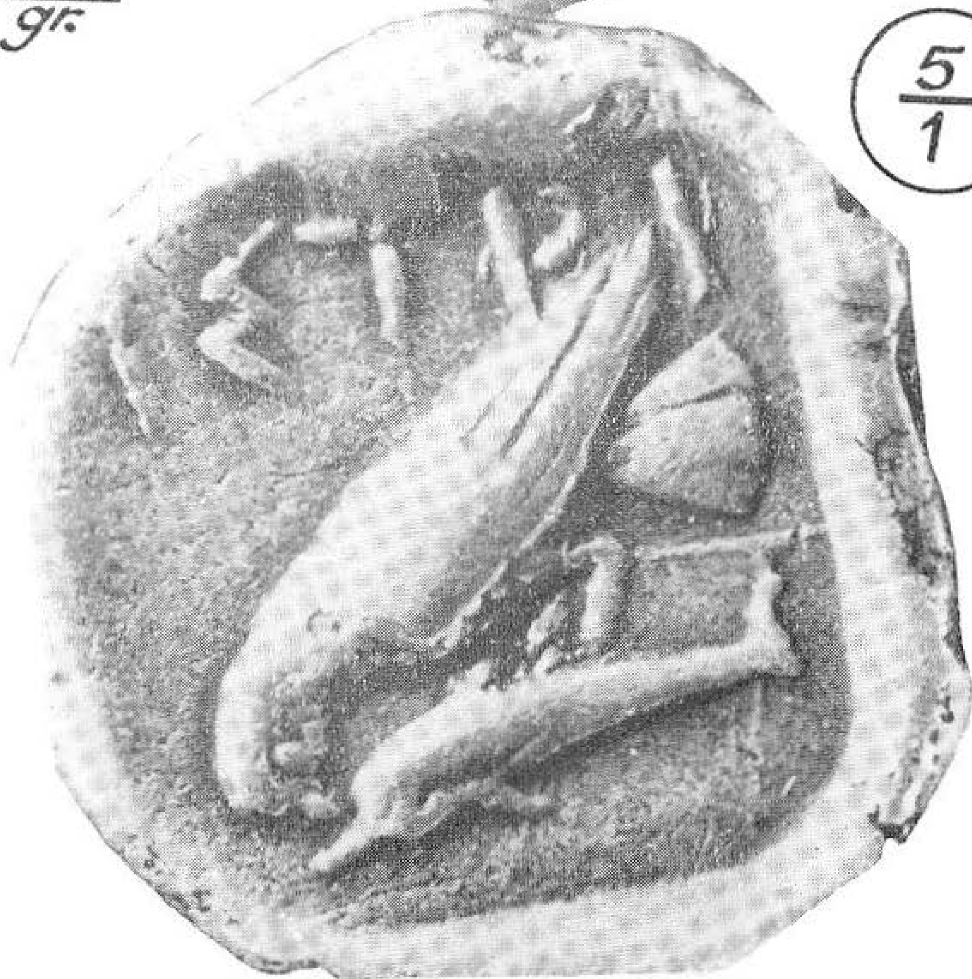
Pl. 2



8,200 gr.

TAB. 3

5/1



Pl.3

3/1




8,180 gr.

TAB.4




8,100 gr.

TAB.5

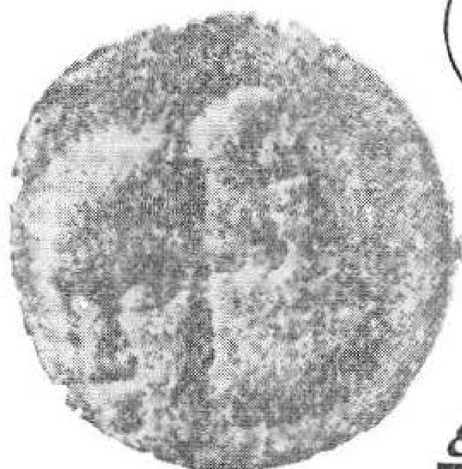


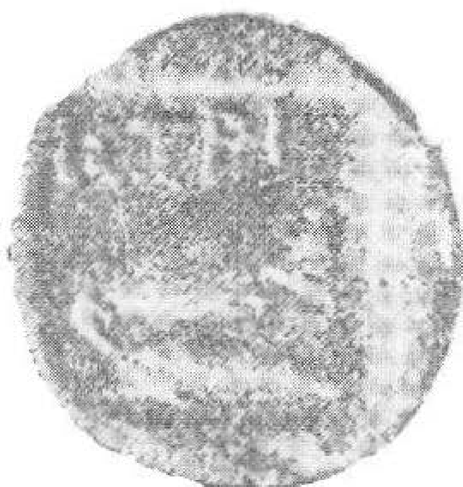

fără greutate

TAB.6

Pl. 4

3/1

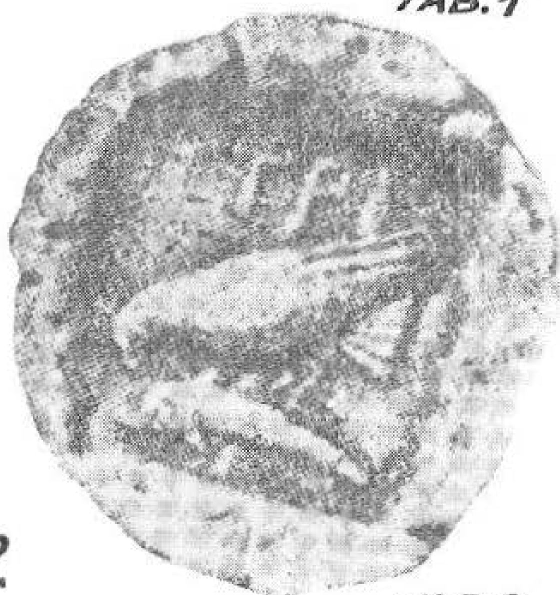




8,360 gr.

TAB. 1





8,260 gr.

TAB. 2





8,200 gr.

TAB. 3

GRUPA A II-A. DRAHMA EGINETICĂ

7,100 GR — SEC. V—IV Î.E.N.

TABEL GENERAL : 11—18 PLANȘA 5—6

Să ne ocupăm acum de monedele semi-arhaice.

Anume, este vorba de monede cu aceeași legendă scurtă ca și cele primitive de 8,410 gr din grupa anterioară : ΙΣΤΡΙ . Monedele continuă să aibă pătratul adîncit, cît mai subțiri și cu suprafața mai întinsă, dar nici un semn monetar nu apare pe revers, unde scena vulturului cu delfinul continuă a fi rigidă.

Cele două portrete inversate de pe avers nu mai au acum trăsăturile și atitudinea profund arhaică de pe monedele din prima grupă, ci au căpătat o față prelungă, mobilă, expresivă. Părul apare ca niște țepi la unul din capete, iar la celălalt, este vizibil ondulat. Și aici, ca și mai înainte, unul din capete arată a fi trist, pe cînd celălalt surîde.

Monedele au o greutate de 7 gr, uneori ceva mai mult, dar deseori sub această greutate.

Sîntem, desigur, în prezența vechiului sistem eginetic de 7,100 gr drahma de zece oboli, derivată din vechile sisteme ponderale caldeo-asiriene. (Conf. F. Lenormat „Sistemul eginetic" la Daremberg Saglio).

Trei exemplare diferite din această categorie au intrat în 1949 în colecția mea. Ele provin de la ing. Gh. Dumitrescu, care le-a găsit, împreună cu alte cinci exemplare asemănătoare și cu o singură drahmă istriană arhaică de 8,410 gr la Mahmudia, pe Dunăre, mai jos de Tulcea, în apropierea Salsoviei, cu ocazia săpării unui puț.

Grupa a doua din tabelul general este formată din mai multe exemplare, de tip ponderal eginetic, tot cu pătratul adîncit, aflate în diverse colecții și notate de Pick : Milano 7,010 gr ; Leningrad 6,800 gr ; Athena 6,820 gr ; Berlin 6,370 gr. La acestea se adaugă ale noastre de la Mahmudia, dintre care două se află acum la Academie, iar a treia la Muzeul din Constanța. Această grupă cuprinde monede destul de vechi față de monetăria elenistică despre care vom vorbi mai departe și ar putea deci să fie totuși de epocă attică.

În grupa a II-a intră și exemplarele pe care Pick le-a considerat în mod greșit că ar fi primele monede bătute la Istria. Cauza confuziei provine de la faptul că el nu cunoștea gramajul monedei nr. 405, II, 20, de la Odesa. Cercetînd acum tot ce se știe despre această monedă sau despre exemplare similare, considerăm să ea este tipic arhaică și că nu greșim dacă am trecut exemplarul lui Pick, nr. 405, II, 20 (Pl. 1, Tab. 6) la grupa I-a, care cuprinde drahmele primitive de 8,410 gr.

Pl. 5



TAB. 12

6,950 / gr.

5 / 1



Pl. 6

3/1





6,950 gr.

TAB. 12





6,920 gr.

TAB. 13





6,650 gr.

TAB. 17

GRUPA A III-A — PRIMELE SEMNE MONETARE

PONDERE EGINETICĂ — SEC. IV Î.E.N.

TABEL GENERAL : 19—20. PLANȘA 7—8

Cu grupa a III-a se termină variantele socotite de noi arhaice, cu legenda prescurtată ΙΣΤΡΙ. Dar acum, așa cum se poate vedea în planșa 7, cele două capete de pe avers cu coafură bogată, capătă cu totul altă expresie, monedele se depărtează de stilul greu al primei grupe și se apropie de formele attice.

La primul portret de pe avers se poate observa că părul, pieptănat cu un început de cărare, este sburlit la spate. Șuvițele, ridicate în sus, amintesc de țepii de la monedele din grupa a II-a. Apropierea cu aceste monede o dovedește și faptul că acum, apare, sub delfinul de pe revers, pentru prima dată o literă singulară — la un exemplar O, (Pl. 8, Tab. 20) la altul E culcat (Pl. 8, Tab. 19). La unele extremități ale literelor apar și foarte ușoare semne de început de punctare.

Sîntem de fapt în epoca drahmei cu sistemul eginetic primar de 7,100 gr. Exemplarele noastre arată că gramajul începe să scadă puțin, ceea ce se poate explica prin diverse cauze : o cîntărire greșită a pastilei, o uzură îndelungată a piesei, practica destul de răspîndită de a se „rotunji" cu pila sau cu dalta o monedă, în scopul de a se obține o cantitate, fie cît de mică de metal prețios. Să mai adăugăm că monetăriile din mai toate orașele grecești diminuau în mod oficial cantitățile — ce-i drept neînsemnate — din monede, cu scopul de a face economie de metal.

Cauza principală a scăderii este însă faptul că în toate centrele monetare, sistemele ponderale se schimbau foarte des, după împrejurări uneori numai cu fracțiuni de oboli, dar deseori cu oboli întregi.

Sistemul monetar rămînea deocamdată cel inițial, dar cu timpul diminuarea ducea la proclamarea unui nou sistem ponderal propriu. De altfel, în măsura în care avansăm cu prezentarea cronologică a monedelor istriene, vom vedea că scăderea greutății apare din ce în ce mai des.

Pl. 7



TAB. 20

6,800 / gr.

5/1



Pl. 8

3/1





6,800 gr.

TAB. 19





6,800 gr.

TAB. 20

GRUPA A IV-A — EPOCA DE TRANZIȚIE

7,000 GR — SEC. IV Î.E.N.

TABEL GENERAL : 21—89. PLANȘA 9—11

Socotim că monedele grupate aici reprezintă un moment culminant al monetăriei istriene. În adevăr, ele reprezintă epoca de tranziție care de la stilul și gramajul arhaic din sec. VI și V î.e.n., de la legenda prescurtată din acea epocă ne duce acum la începutul sec. IV, cînd totul se schimbă.

Monedele marchează de fapt despărțirea a două lumi : pe de o parte lumea oligarhiei istriene în dispariție cu monedele ei arhaice și cu legenda prescurtată, pe de altă parte lumea nouă a democrației, care se afirmă prin stilul nou, dar mai ales prin legenda întreagă ΙΣΤΡΙΗ, care va duce curînd la ΙΣΤΡΙΗΩΝ și la monedele de bronz, ceea ce înseamnă „moneda istrienilor".

Reproducem în planșele 9 și 10 două tipuri diferite ale reprezentării capetelor întoarse de pe avers din care se vede că portretistica nu mai este statică, ci a început să capete oarecare fantezie, lăsînd loc personalității maestrului monetar sau atelierului respectiv, ceea ce se va vedea mult mai deslușit din tabelele grupei elenistice.

Pe aversul din planșa 11, tabelul 24, părul este încă țepos, ca la monedele anterioare semi-arhaice, dar toate trei reversurile poartă acum o literă, care nu este sub delfin, ci sub coada vulturului. Greutățile, ușor variate, între 6,900 gr, de 6.650 gr și 6,550 gr ca și la precedenta grupă oscilează atît în jurul ponderei de 7,000 gr, ceea ce ne îndreptățește să socotim că și această grupă aparține sistemului vechi eginetic de 7,100 gr.

Pl. 9



TAB. 53

6,550 gr.

5/1



Pl.10



TAB.46

6.650
gr.





Pl. 11

3/1





6,900 gr.

TAB. 24





6,650 gr.

TAB. 46





6,550 gr.

TAB. 53

GRUPA A V-A — EPOCA ELENISTICĂ

6—5 GR — SEC. IV—III Î.E.N.

TABEL GENERAL 90—304 — PLANȘA : 12—22

Din tabelul general, au fost luate în considerare aproape 200 de exemplare diferite, de la nr. 90—304 și anume într-o ordine succesivă din punct de vedere ponderal începînd de la 5,990 gr, adică de la 6 gr, dacă ținem seama că vreo cîteva puncte au putut fi pierdute printr-o minimală uzură sau din altă cauză. Ordinea merge astfel descrescînd de la 6 pînă la 5 gr.

Oricît de convențională ar părea clasarea, trebuie să recunoaștem că această grupă a V-a constituie un tot ponderal și iconografic, adică un stil pe care-l putem socoti tot atît de unitar pe cît este de caracteristic elementul principal al scrisului, puternic punctat la toate extremitățile. Nu poate încăpea nici o îndoială că grupa aparține sec. IV—III î.e.n.

Faptul este întărit — dacă mai era nevoie — și de abundența și diversitatea semnelor monetare, chiar și a monogramelor aflate sub delfin, sub coada, aripa și ciocul vulturului. Extremitățile unghiulare ale semnelor ajutătoare sînt ca și la legendă, totdeauna puternic și abundent punctate. Practica aceasta a fost folosită și răspîndită atît în Asia, Grecia și Macedonia — începînd de la Filip al II-lea — cît și în părțile traco-danubiene.

Mai trebuie să lămurim diferența de 1 gr dintre 6 și 5, atît de mult mărunțită în tabelul nostru de la nr. 90—305, în care găsim : 5,990 gr — 5,980 gr — 5,970 gr — 5,960 gr — 5,950 gr — 5,930 gr — 5,920 gr — 5,900 gr — 5,880 gr — 5,870 gr — 5,860 gr — 5,850 gr — 5,840 gr — 5,830 gr — 5,820 gr — 5,800 gr — 5,780 gr — 5,770 gr — 5,760 gr — 5,750 gr — 5,710 gr — 5,700 gr — 5,690 gr — 5,670 gr — 5,650 gr — 5,630 gr — 5,500 gr — 5,480 gr — 5,460 gr — 5,440 gr — 5,420 gr — 5,400 gr — 5,380 gr — 5,370 gr — 5,350 gr — 5,300 gr — 5,280 gr — 5,250 gr — 5,220 gr — 5,200 gr — 5,180 gr — 5,150 gr — 5,120 gr — 5,100 gr — 5,090 gr — 5,070 gr — 5,050 gr — 5,000 gr.

Această diferență, care e constantă, fără îndoială că nu este întîmplătoare. Este sigur că ea corespunde unei organizări sistematice care anume, încă nu putem ști. Chiar dacă ar fi să luăm în considerare afirmația majorității vechilor metrologi, după care orașele grecești au bătut monedă pe baza unor sisteme ponderale diferite, Istria a avut totuși în vedere că atelierele ei să bată, „în jurul" acelor sisteme străine, variațiuni de greutate care să le apropie. Aceasta, pentru ca schimburile să se poată face mai ușor, transformările valutare fiind mai simple.

Cunoscînd sistemele uzuale de pe celelalte piese, vom putea înțelege în ce măsură s-a ajustat ponderea monedelor noastre.

Ar fi poate mai simplu să încercăm divizarea sau multiplicarea sistemului nostru de bază din epoca elenistică, formulînd o idee care la început poate părea îndrăzneață. Odată sistemul monetar fixat, să zicem, la 6 gr drahma (egală cu 6 oboli) s-ar fi putut ca, în măsura necesităților, să se bată serii diferite de drahme, care să aibă 1, 2, 3 sau mai multe puncte subdivizionare, scăzute ori adăugate ponderii de bază.

În astfel de cazuri era ușor ca în diferitele piețe comerciale străine să se trimită o anumită cantitate de drahme mai grele sau mai ușoare. Poate tocmai pentru recunoașterea acestor emisiuni speciale cu fracțiuni, seria drahmelor elenistice poartă pe revers 2, 3 și chiar 4 semne. Unul din semne putea fi al magistratului și altul al maestrului monetar, dar celelalte puteau fi semnele de plus sau minus față de drahma oficială.

Numai un studiu aprofundat ne va putea eventual duce în viitor la stabilirea cauzelor acestor fluctuații, atît la Istria cît și în restul lumii elenistice.

Dacă am admite de exemplu că avem de-a face, pentru toată epoca elenistică la Istria, cu sistemul eginetic scăzut, adică cu 6 gr (Polux dă 5,916 gr, iar Plutarch dă 5,865 gr cf. F. Lenormant), ar trebui să considerăm că anticii înșiși marcau diferite gramaje pentru aceeași pondere și că a existat realmente o instabilitate.

O astfel de teorie ar putea fi extinsă și asupra celor două grupe anterioare, așa cum am arătat și în cele cîteva rînduri care ne introduc în grupa a VI-a.

Va mai trebui să se urmărească dacă sistemul ponderal eginetic nu a avut el însuși la Istria — ca și la Sinope și în alte părți greco-asiatice — continue și treptate scăderi — neînsemnate — care au dus cu timpul la adaptarea unui nou sistem ponderal, apropiindu-se în cele din urmă de drahma olimpică de 4,880 gr, de cea persană de 5,500 gr sau . . . ?

Pe de altă parte, cu toate că metrologii au abandonat studierea acestor fracționări, existent în mai toate orașele grecești, va trebui să se

urmărească în ce măsură aceste fluctuații răspundeau unei necesități de ordin valutar a piețelor comerciale, fără să fi fost nevoie de instaurarea unui nou sistem ponderal.

Rezultatele și continuele scăderi de unități ponderale are putea avea însă o explicație cu totul nouă. Nu cumva la sistemul ponderal al orașului se adăuga totdeuna, sau se scădea — după necesități — un obol, o jumătate, un sfert sau chiar o și mai mică fracțiune de obol ? În acest caz drahma oficială a putut fi de mai multe măsuri, pentru a face față la tot felul de cumpărături, pe toate piețele, fără să mai fie nevoie de mărunțiș.

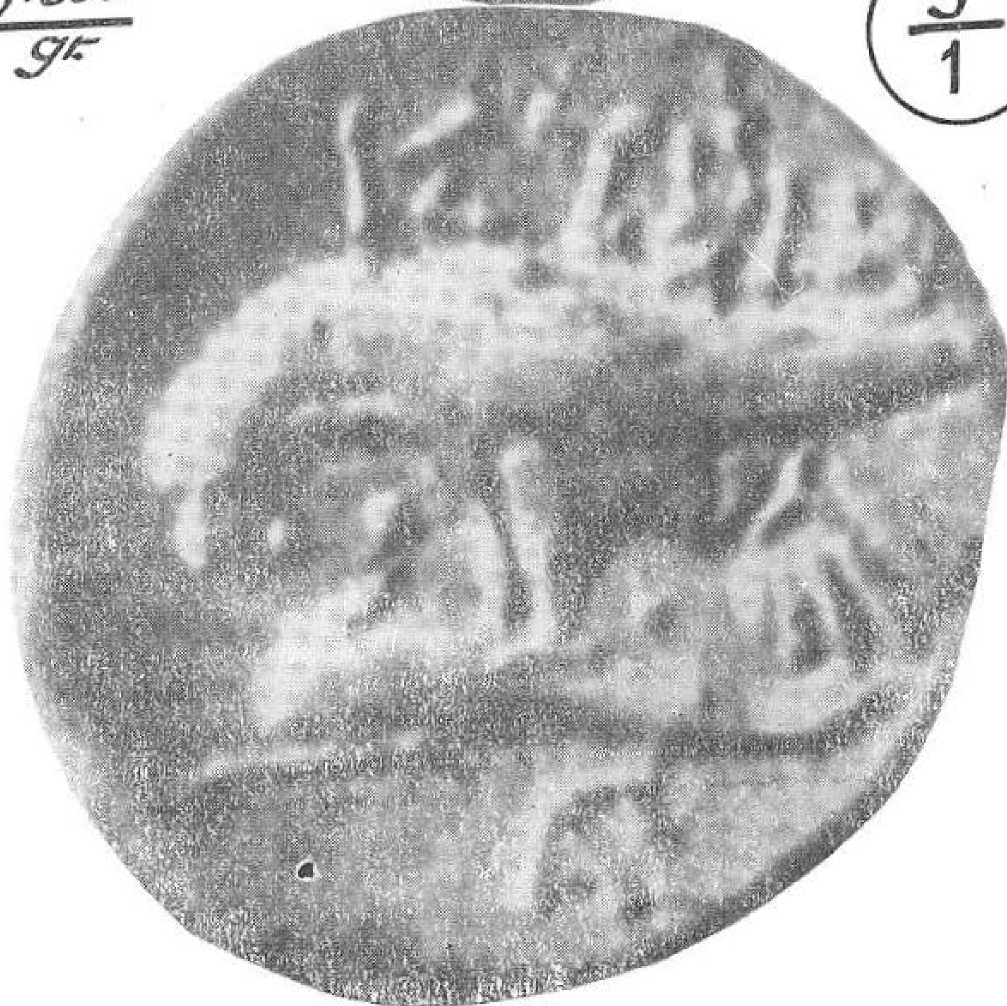
Pl. 12—13



5,800
gr.

TAB. 142





Pl. 14—15



TAB. 168

5,720
gr.





Pl. 16

3/1





5,800 gr.

TAB. 144





5,800 gr.

TAB. 146





5,750 gr.

TAB. 159

Pl. 17

3/1





5,800 gr.

TAB. 147





5,800 gr.

TAB. 148





5,750 gr.

TAB. 163

Pl. 18

3/1



5,800 gr.



TAB. 142



5,800 gr.



TAB. 143



5,700 gr.



TAB. 176

Pl. 19







5,720 gr.

TAB. 168





5,500 gr.

TAB. 226





5,400 gr.

TAB. 252

Pl. 20

3/1





5,500 gr.

TAB.218





5,500 gr.

TAB.219





5,500 gr.

TAB.220

Pl. 21



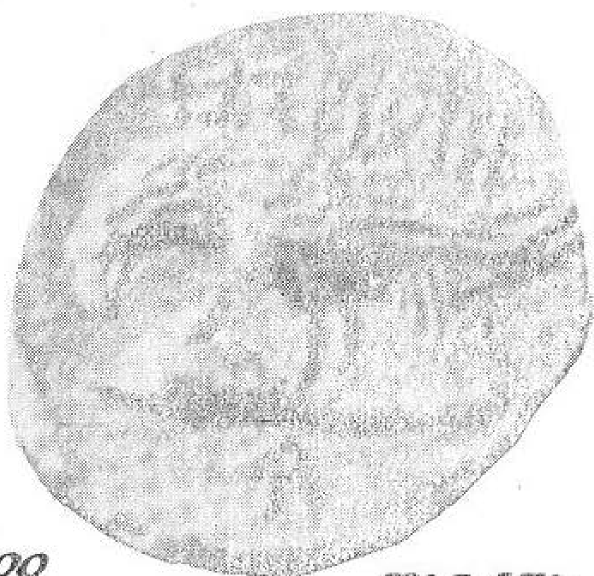




5,510
gr.

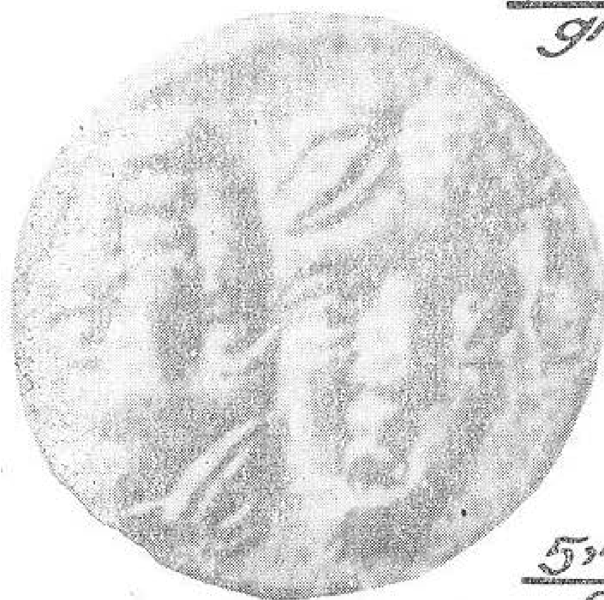
TAB. 216

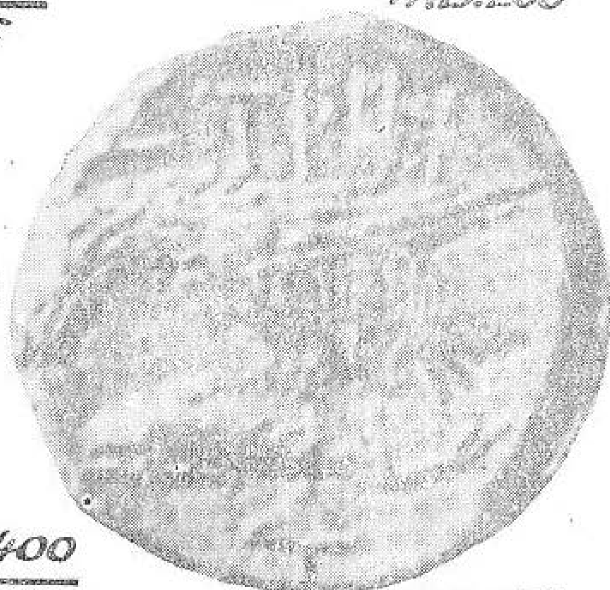




5,400
gr.

TAB. 250





5,400
gr.

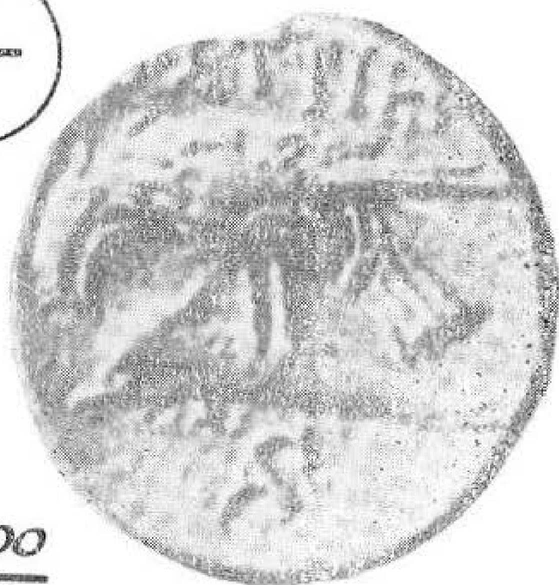
TAB. 251

Pl. 22

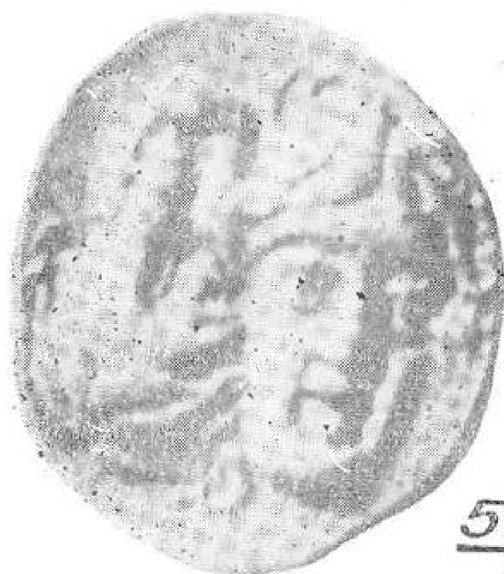
3/1



5,500 gr.



TAB.221



5,500 gr.



TAB.222



5,350 gr.



TAB.263

GRUPA A VI-A — EMISIUNEA CU A SUB DELFIN

PLUS ȘI MINUS 6 GR — ÎNCEPUTUL SEC. IV Î.E.N.

TABEL GENERAL : 90—304. PLANȘA : 23—26

Fie că a fost bătută la începutul sec. IV, așa cum presupunem, fie că a fost intercalată între seriile de la mijlocul aceluiași secol, seria pe care o prezentăm aici nu ne-a oferit elemente destul de precise pentru ca să-i putem fixa cu destulă exactitate epoca. De aceea cititorul trebuie să înțeleagă că grupa a VI-a este un fel de apendice la grupa a V-a.

Observăm de la început că legenda prezintă anumite particularități care trebuie luate în seamă. În special litera Σ nu are bucle deschise ci drepte, iar litera H este aproape de două ori mai largă de cît la celelalte emisiuni, menținînd însă totdeauna aceeași proporție. Alt amănunt: extremitățile literelor nu sînt punctate, ca la emisiunile elenistice, ceea ce ne-a făcut să bănuim că seria aceasta, cu litera A sub delfin, este ceva mai veche. Bănuiala este întărită și de faptul că Pick a publicat un exemplar (Pl. 23, Tab. 58 la noi) foarte clar, cu reversul convex și în genere cu literele destul de asemănătoare cu cele de la grupele I, II și III.

Capetele inversate de pe avers, cu părul pieptănat cu cărare la mijloc, au o expresie mult mai gravă decît cele din grupa elenistică. După aspectul aversurilor, putem considera că emisiunea a fost bătută într-un mare număr de exemplare și că a fost executată cu ștanțe uzate printr-o îndelungată întrebuințare.

Moneda aceasta este desigur produsul unui anumit atelier, dar tot așa de sigur și al unei emisiuni aparte, alta decît aceea a obișnuitelor monede elenistice.

Unele particularități și unele exemplare cu o greutate destul de mare, de peste 6 gr, (tabela noastră generală nr. 33, 51, 55, 58, 59, 60, 67, 70, 71, 77, 79), ne îndreaptă către sistemul ponderal eginetic, greu de 7,100 gr (al grupelor II—III). Pe de altă parte, cele mai multe piese de acest tip formează o adevărată serie de la 6 pînă la 5 gr și chiar sub această greutate, ceea ce ne-ar face să credem că emisiunea cu litera A s-a suprapus peste emisiunile din grupele III, IV și V.

Pl.23



TAB.58

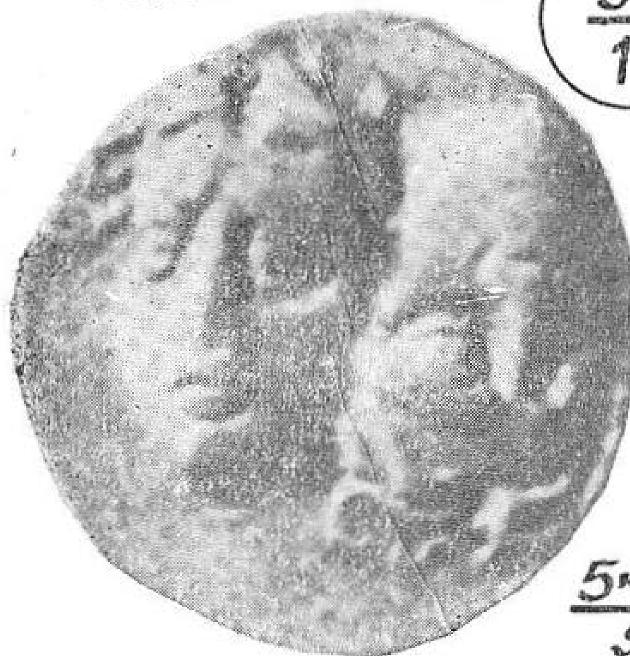
6,390 gr.





Pl. 24

3/1





5,800 gr.

TAB. 139





5,800 gr.

TAB. 141





5,650 gr.

TAB. 186

Pl. 25

3
1





5,600
gr.

TAB. 195





5,400
gr.

TAB. 248





5,400
gr.

TAB. 249

Pl. 26

3/1





5,300 gr.

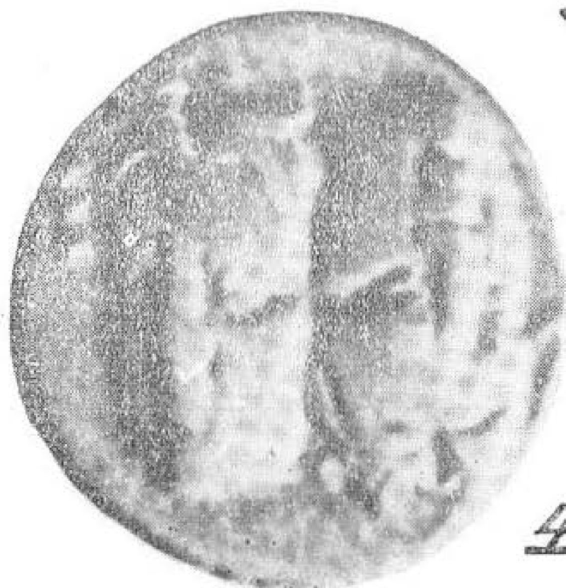
TAB. 267





5,300 gr.

TAB. 268





4,500 gr.

TAB. 312

GRUPA A VII-A — IMITAȚII BARBARE

6—4 GR — SEC. III—I Î.E.N.

TABEL GENERAL : 397—435 PLANȘA 27—36

1. Monede de bronz placate cu argint.
2. Monede barbare cu reversul inversat.
3. Monede de bronz suflate cu argint.

Continuînd împărțirea pe grupe, ajungem la seria unora dintre cele mai interesante monede, formînd a VII-a grupă și ultima grupă a drahmelor de argint, vizibil barbare, așa cum am intitulat-o aici.

Am găsit diferite categorii de monede barbare, aproape toate nepublicate pînă acum, categorii care, după indicațiile pe care le am, vor putea fi în curînd înmulțite.

Prezentăm aici trei tipuri, total diferențiate, care reprezintă — fără îndoială — serii deosebite, atelier și metal deosebit, concepție de falsificare deosebită — mai naivă sau mai îndrăzneață, dar totdeauna barbară.

Cît privește administrația orașului însăși nu cred că, Istria sau vreun alt oraș din vecinătate să fi practicat, în momente de criză economică metoda falsificărilor atît de des folosită de atîtea provincii sau orașe autonome, de regi și de împărați, de satrapi și chiar de meșteri monetari.

Falsificările de care ne ocupăm au un sîmbure de plumb, de bronz sau chiar de fier, placat ori suflat cu argint, dar nu trădează niciodată mîna dibace a artistului grec.

Atunci cînd, orașele sau conducătorii lor fiind în criză erau nevoiți să facă economii, ei recurgeau la diferențe de valoare a metalului, prin degradarea acestuia. „Falsificatorii" autorizați aveau grijă ca nimic din caracterul stilistic și din valoarea artistică a monedei, nici chiar greutatea ponderală, să nu trădeze falsul.

Cum în expunerea de față este vorba doar de imitațiile barbare, nu vom analiza mai departe problema falsificărilor oficiale, chiar dacă din studiul celor 600 de exemplare de la Istria ar reieși, că ar fi existat și aici o astfel de practică.

Deocamdată am împărțit grupa barbarelor în trei categorii distincte :

1. *Monede de bronz placate cu argint*

Monedele din planșa 29, cu nr. 398 din tabel, planșa 30 cu nr. 407 din tabel, și planșa 31 cu nr. 342 din tabel, nu numai că au legendele

barbarizate IΣTPHII, dar prezintă și alte caracteristici care le trădează. Astfel, la nr. 342 din planșa 31, placa de argint erodată pe spinarea vulturului de pe revers, trădează sîmburele, adică miezul de bronz al monedei.

2. *Monede barbare cu reversul inversat.*

Prezentăm numai trei variante din acest tip secundar, al cărui simbol de pe revers este complet întors spre dreapta.

Semnul monetar ΔII apare regulat sub delfin (ΔI sub coadă și I separat, la dreapta, sub cioc). Semnele de mai sus apar numai la această serie. După aversul monedelor din tabelele 429 și 430, ar putea fi avut o dublă frapă.

3. *Monede de bronz suflate cu argint.*

Ultimele planșe, 34, 35, 36, ne aduc numai două monede de bronz, a căror ștanțare s-a aplicat direct, pe pastila de bronz, după care au fost suflate cu argint, și nu placate.

Este pentru prima dată cînd se cunoaște la Istria sau în împrejurimile barbare, acest procedeu de argintare a bronzului.

Cele două monede păstrează încă ușoare urme al poleielii cu argint.

Pl. 27



TAB. 407

4,850
gr.





Pl. 28



TAB. 413

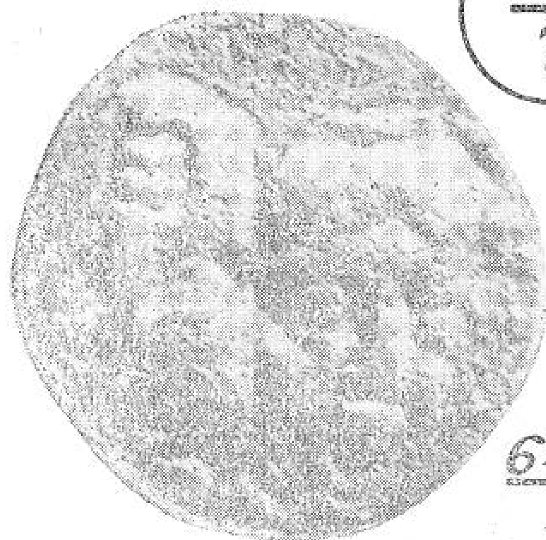


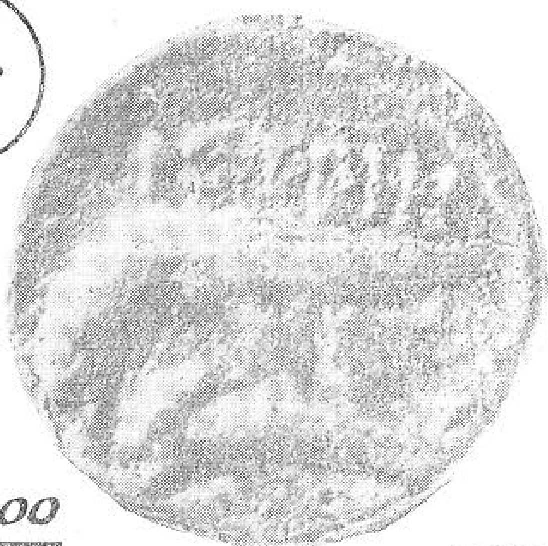
4,000
gr.



Pl.29

3/1





6,200 gr.

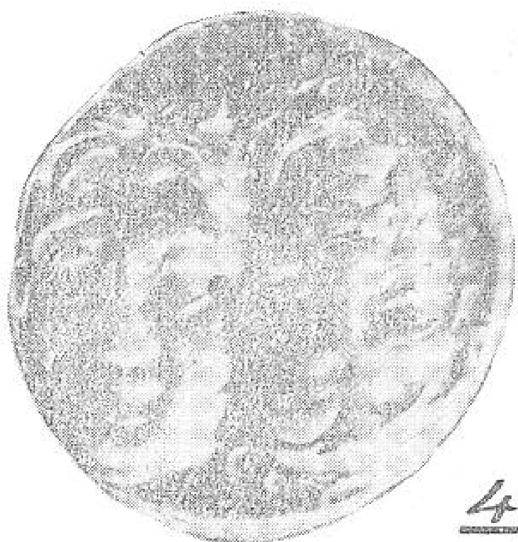
TAB.397





5,900 gr.

TAB.398



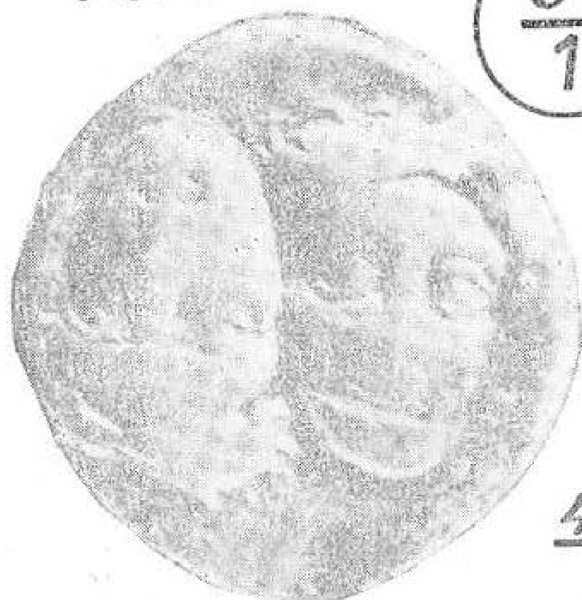


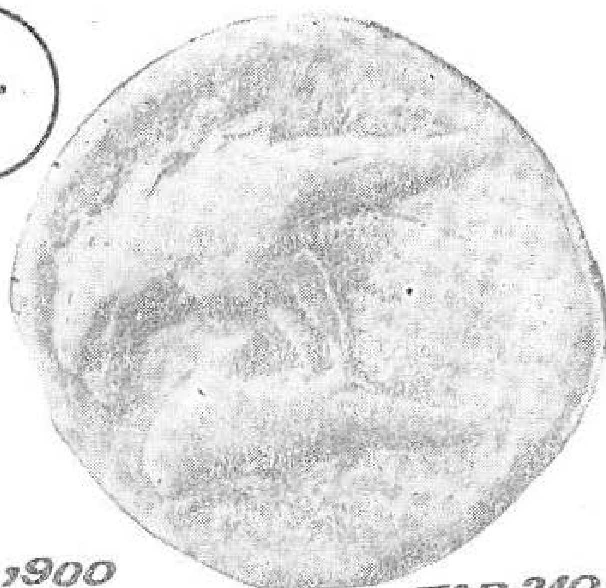
4,900 gr.

TAB.405

Pl. 30

3/1





4,900 gr.

TAB. 310





4,850 gr.

TAB. 407





4,300 gr.

TAB. 412

Pl. 31







4,000
gr.

TAB. 413

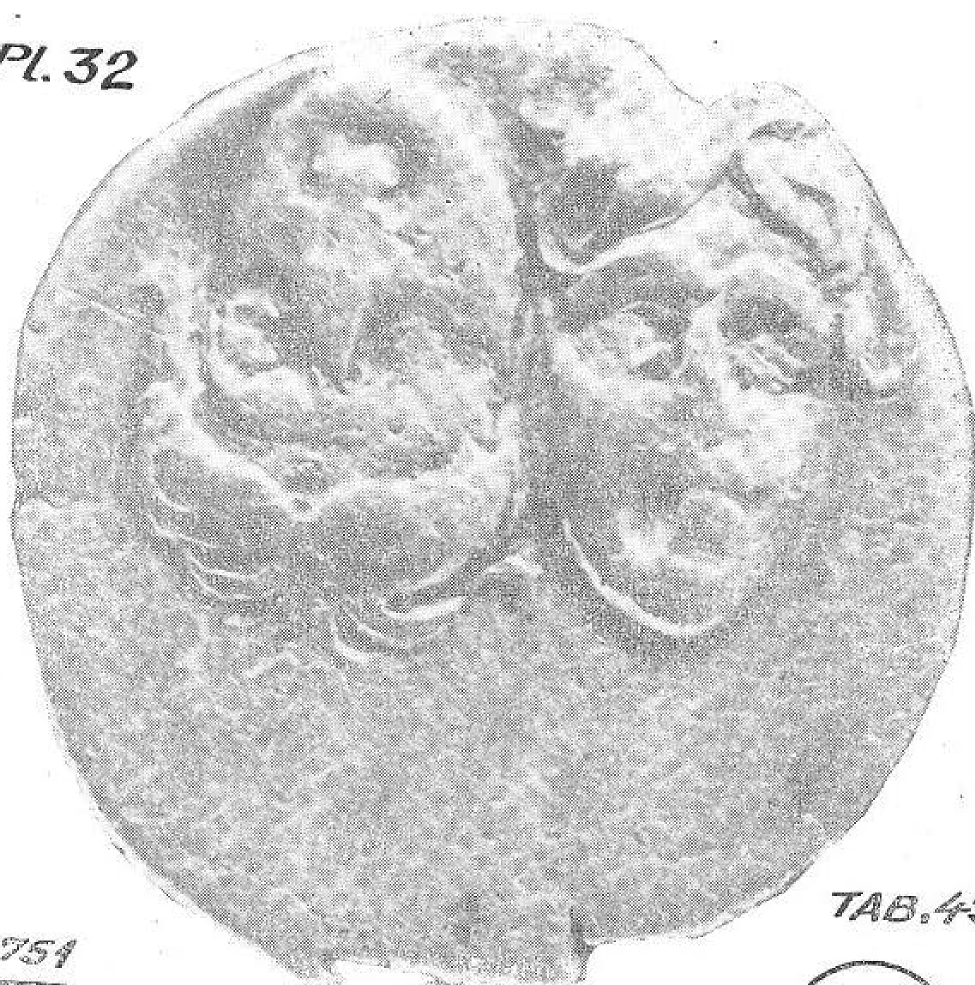




4,200
gr.

TAB. 342

Pl. 32



TAB. 431

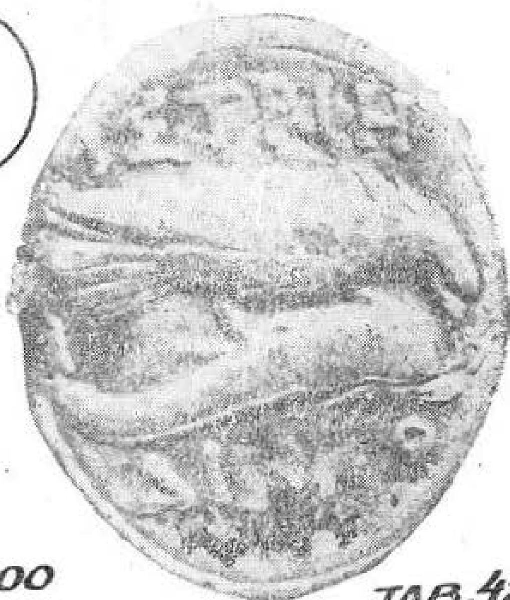
4,751 / gr.





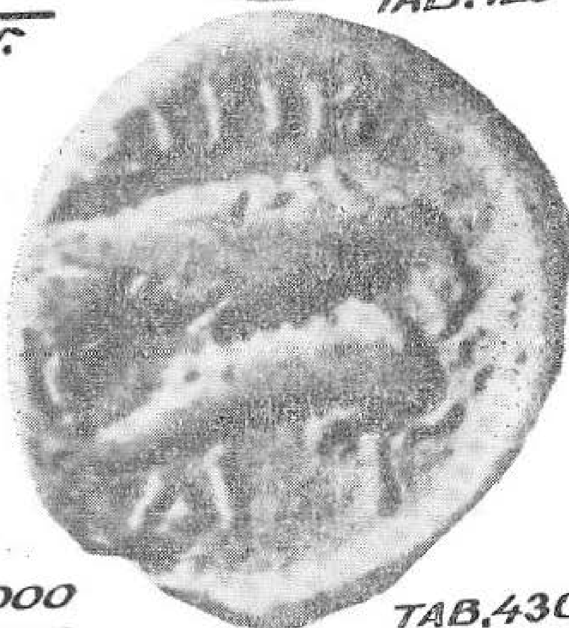
Pl.33

3/1

5,000 gr.

TAB.429

5,000 gr.

TAB.430




4,750 gr.

TAB.431

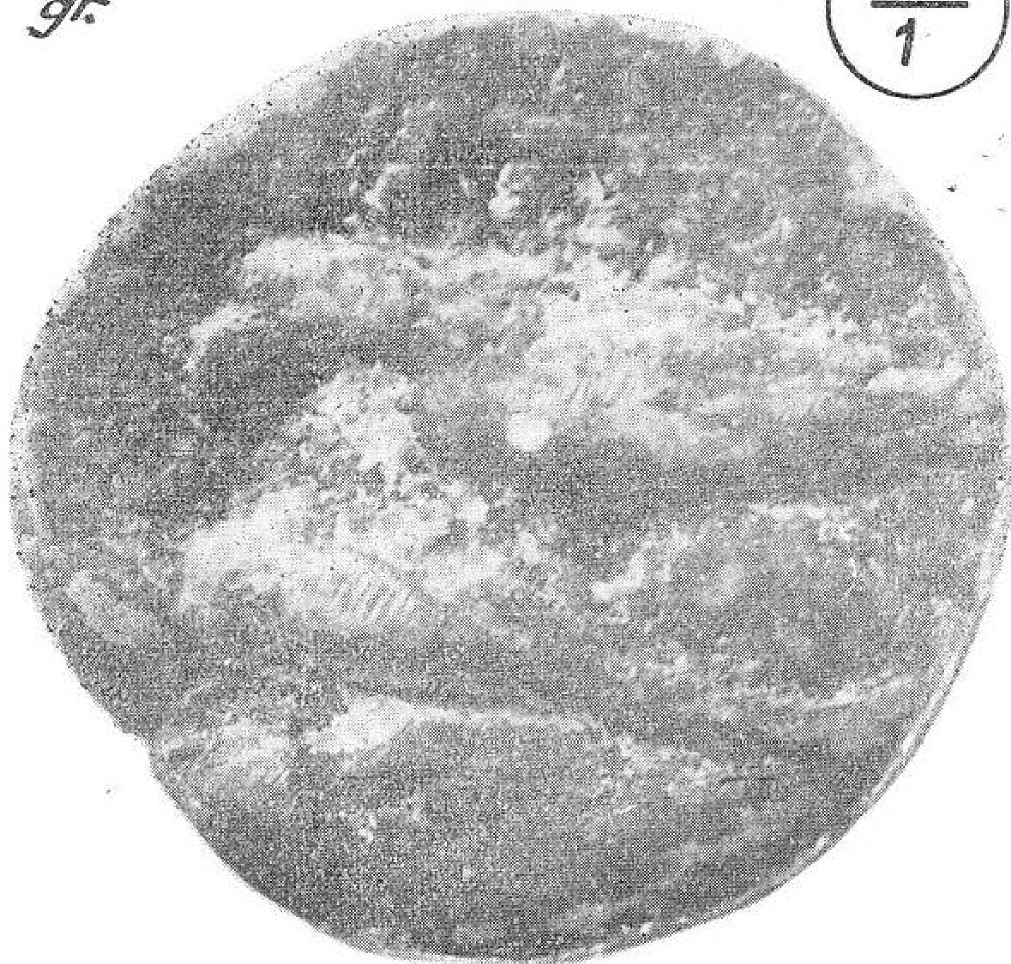
Pl. 34



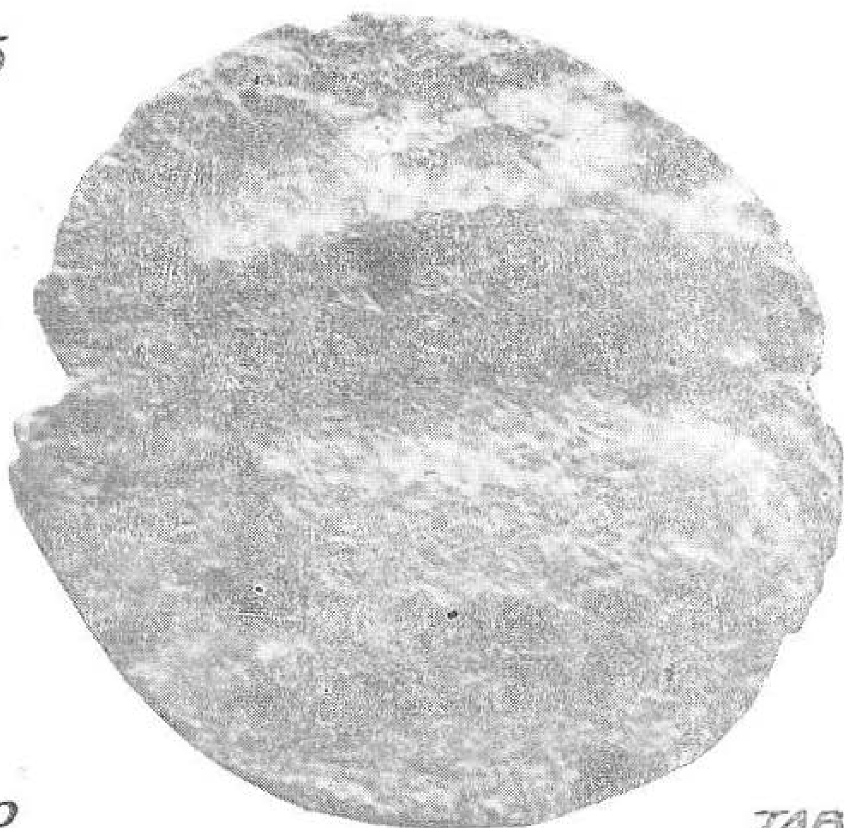
TAB. 434

4,750
gr.





Pl. 35



4,750
gr.

TAB. 435





PL. 36







4,750
gr.

TAB. 434





4,750
gr.

TAB. 435

GRUPA A VIII-A — SUBDIVIZIUNILE DRAHMEI

1,800 —0,300 GR — SEC. IV IV—III Î.E.N.

TABEL GENERAL : 347—396. PLANŞA 37—46

Din tezaurul descoperit la Silistra şi achiziţionat de V. Canarache în 1930, F. Nuber a primit în schimbul altor monede pontice, un număr de 52 de drahme şi subdiviziuni pe care le-a cedat lui Robert Ball din Berlin. Acesta le-a publicat în 1932, într-un catalog bine ilustrat. Reproducerile fotografice din catalog ne-au servit acum atît la gruparea drahmelor elenistice, cît şi — mai ales — la prezentarea unui număr mare de subdiviziuni.

Amănuntul cel mai important este că subdiviziunile acestea sînt incontestabil numai subdiviziuni ale drahmelor elenistice din grupa V : portretele de pe avers au aceleaşi particularităţi, reversul este întocmai, literele sînt aceleaşi şi ocupă aceleaşi poziţii faţă de vultur şi delfin.

Am înregistrat o succesiune de subunităţi, începînd de la 1,800 gr, 1,600 gr, 1,400 gr, 1,300 gr, 1,200 gr şi 1,000 gr. Neregularitatea subdivizionării ponderale se explică desigur prin faptul atît de evident şi discutat mai sus, ca şi drahmele de bază, prezentau aceleaşi neregularităţi. Conform acestui joc al gramajului mărunt, dacă socotim că la această epocă drahma avea 6 oboli, vom găsi în grupa subdiviziunilor noastre următoarele unităţi mici : tétrobol — triobol — diobol — trihémiobol — obol — tritémorion (hémitrihémiobol) — hémiobol — trihémitartémorion.

Pl. 37



TAB. 347

1,800
—
9F





Pl. 38



TAB. 348

1,600
gr.







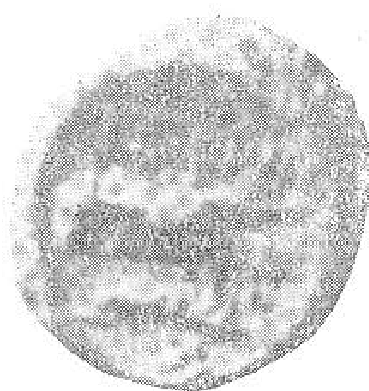




1,800
gr.

TAB. 347





1,600
gr.

TAB. 348





1,600
gr.

TAB. 349

Pl. 40



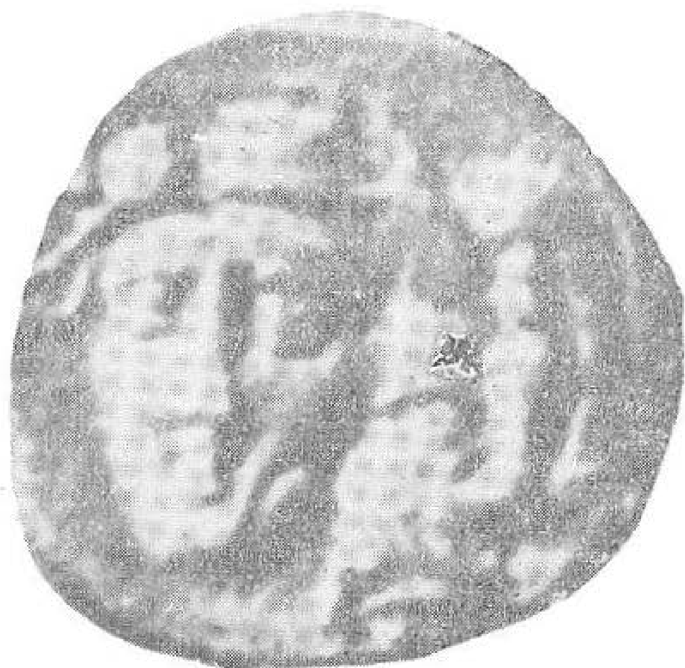
TAB. 358

1,400 / gr.





PL. 41



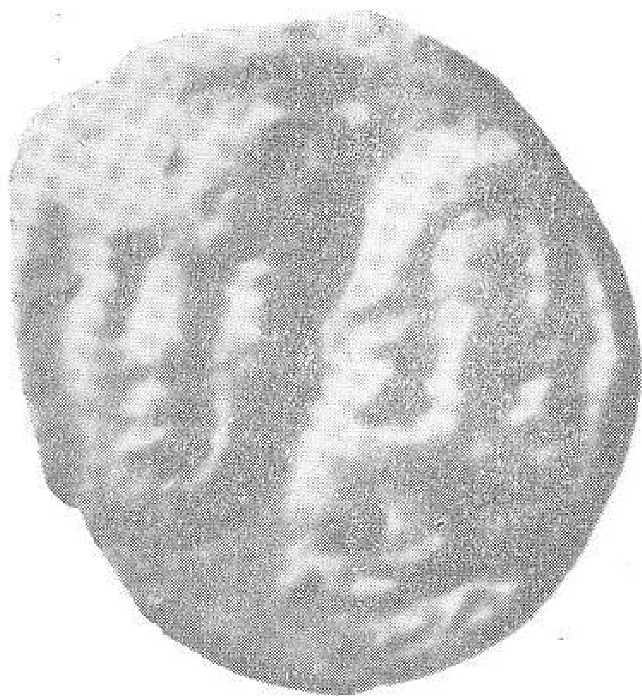
TAB.361

1,400 / gr.





Pl. 42



TAB.363

1,400
gr.

5/1



Pl. 43







1,400 gr.

TAB. 358





1,400 gr.

TAB. 359





1,400 gr.

TAB. 360

Pl. 44







1,400
gr.

TAB. 361





1,400
gr.

TAB. 362





1,400
gr.

TAB. 363

Pl. 45







1,300 gr.

TAB. 373





1,300 gr.

TAB. 374





1,200 gr.

TAB. 376

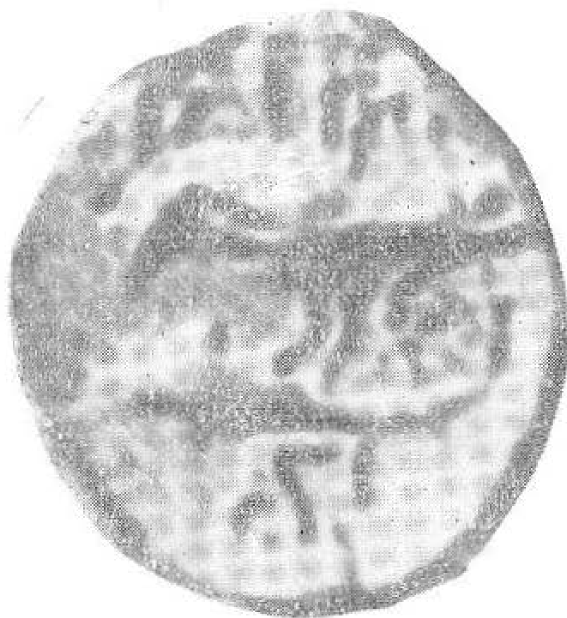
Pl. 46



TAB. 382

1,000
gr.





M. IRIMIA

CIMITIRELE DE INCINERAȚIE GETO-DACICE DE LA BUGEAC-OSTROV

Ca urmare a unor săpături sistematice și a unor cercetări de suprafață, au fost descoperite în Dobrogea de-a lungul anilor, nenumărate dovezi materiale ale vieţuirii geto-dacilor. Descoperirilor mai vechi de la Cernavodă [1], Tariverde [2], Murighiol [3], Satu Nou [4], Telița [5] etc., li s-au adăugat mai recent cele de la Ostrov, Beilic, Băneasa, Adamclisi, Rasova și Hîrșova [6], sau cele din necropola tumulară de la Histria [7].

Așezările și cimitirele getice din apropierea Dunării aparțin unei zone cu pămînturi mai fertile, cu bălți bogate în pește, cu o climă mai blîndă, cu lunci și păduri mai numeroase decît în alte părți ale Dobrogei. În această arie bogată în resurse naturale, unde descoperirile arheologice au dovedit o intensitate de viață și de productivitate pentru toate epocile istorice, au fost identificate în ultimul timp două noi necropole băștinașe.

---

1 D. Berciu, *Descoperirile getice de la Cernavodă (1954) și unele aspecte ale începutului formării culturii Latène geto-dace la Dunărea de joc*, în *MCA, IV*, 1957, p. 281—318.

2 *SCIV* III, 1952, p. 269—272 ; IV, 1953, 1—2, p. 129—136 ; V, 1954, 1--2, p. 100—117 ; VI, 1955, 2—3, p. 543 ; *MCA*, IV, 1957, p. 77—84, V. 1959, p. 318—323 ; *MCA* VII, 1961, p. 273—281.

3 Expectatus Bujor în *SCIV*, VI, 1955, p. 571—579 ; *SCIV*, 1956, 3—4, *începutului formării culturii Latène geto-dace la Dunărea de jos*, în *MCA, IV*, 1959, p. 325—330 ; *MCA*, VII, p. 297—300 ; Idem *О ГЕТО-ДАКИЙСКОЙ КУЛТУРЕ В МУРИГИОЛЕ*, în *Dacia*, NS, II, 1958, p. 125—141.

4 B. Mitrea, *Un cimitir geto-dacic în sud-vestul Dobrogei*, în *Omagiu lui Constantin Daicoviciu*, editura Academiei RPR, 1960, p. 409—413 ; B. Mitrea, C. Preda și N. Anghelescu, în *MCA*, VII, 1961, p. 283—290 ; idem, în *MCA*, VIII, 1962, p. 369—372.

5 G. Simion și Ghe. I. Cantacuzino, *Cercetările arheologice de la Telița (comuna Poșta, r. Tulcea, reg. Dobrogea)*, în *MCA*, VIII, 1962, p. 373—382.

6 A. Aricescu, *Die bodenständige Bevölkerung der Dobrudscha und ihre Beziehnungen zu den Griechen in der hellenistischen epoche*, în *Studii Clasice*, III, 1961, p. 67—82 ; idem, *Noi date cu privire la cimitirele getice din zona Dunării în Dobrogea* (rezumat), în *Revista Muzeelor*, anul II, 1966, nr. special, p. 425.

7 P. Alexandrescu, *Necropola tumulară. Săpături în 1955—1961* în *Histria*, vol. II, editura Academiei RSR, București. 1966, p. 133—294.

Punctele arheologice recent descoperite sînt situate pe teritoriul satului Bugeac, comuna Ostrov.

CIMITIRUL I (fig. 1) a fost descoperit în ianuarie 1965, cu ocazia lucrărilor de modernizare a drumului național Constanța — Ostrov. Nivelîndu-se pămîntul, la km. 118,800 (30 m vest de drumul comunal ce duce spre Bugeac), în partea de nord a șoselei, lama buldozerului a atins, fără a deplasa din loc, două vase. Fiind înștiințat Muzeul de arheologie din Constanța, materialele descoperite au putut fi salvate.

Terenul are în această zonă o pantă destul de pronunțată, care coboară spre nord, est și sud, către Dunăre, Balta Ciulinoasa și Ceairul Bugeac. Acest fapt a impus constructorilor șoselei dislocarea unei cantități mari de pămînt și construirea unui debleu. Către vest, în imediata apropiere a punctului arheologic semnalat, se află o livadă de caiși care aparține C. A. P. Ostrov.

Vasele descoperite reprezintă două urne de incinerație, care au fost îngropate la aproximativ 0,60 m de la suprafața inițială a solului. Executîndu-se un mic sondaj s-a putut preciza că cele două vase nu provin de la baza unei movile, ci aparțin unei necropole plane. Cu aceeași ocazie s-au mai descoperit în apropiere alte două urne de incinerație. S-a constatat, de asemeni, că fiecare dintre urne reprezintă un mormînt independent.

Mormîntul nr. 1 este reprezentat printr-un vas lucrat cu mîna, din care se păstrează doar jumătatea inferioară, de formă tronconică, puțin bombată, cu fundul ușor concav, lucrat dintr-o pastă grosieră, roșcat-cenușie, insuficient arsă, conținînd în compoziție cioburi pisate. (fig. 4). Se poate încadra în categoria vaselor-borcan, sub formă de sac sau clopot. Pe corp, la locul de maximă bombare, vasul care a fost bine lustruit, prezintă patru apucători plate, orizontale, fragmentare. (Dimensiuni : înălțimea = 0,26 m, diametrul = 0,312 m, diametrul fundului = 0,144 m). În partea rămasă intactă s-au găsit oase calcinate, cenușă, precum și două fibule de tip tracic-arhaic, cu o singură spirală (fig. 18 (a-b). Fibulele au corpul în formă de S, terminat cu un cap conic, iar arcul sprijinit pe port-agrafa lățită și puțin îndoită. Una din fibule este întreagă (fig. 18/a) ; cealaltă, ceva mai mare, fragmentară, este contursionată din cauza temperaturii ridicate din timpul incinerării (fig. 18/b).

Mormîntul nr. 2, situat la numai 0,40 m nord de mormîntul nr. 1, este reprezentat printr-o amorfă elenistică de Thassos sau Heracleea a cărei parte superioară a fost spartă de lama buldozerului (fig. 5). Parte din gît, torțile și piciorul lipsesc din vechime, dovedind că vasul a fost folosit ca urnă numai după ce fusese scos din uz. Amorfa este lucrată dintr-o pastă roșie-cărămizie bine arsă, cu mult nisip în compoziție. În afară de oase calcinate și cenușă, nu s-a găsit în interior nici un obiect de inventar. (Dimensiuni : lungimea = 0,478 m ; diametrul = 0,24 m).

Mormîntul nr. 3, situat la 1 m est de mormîntul nr. 1, este reprezentat printr-un vas-borcan cu corpul mult bombat și fundul plat. Este lucrat dintr-o pastă brun-cenușie insuficient arsă, cu pietricele și cioburi pisate în compoziție. În spărtură are un miez negru-cărbune, iar spre suprafața interioară și exterioară, cîte un strat subțire, roșcat-cenușiu. La locul de maximă bombare prezintă patru apucători plate orizontale, iar ceva mai

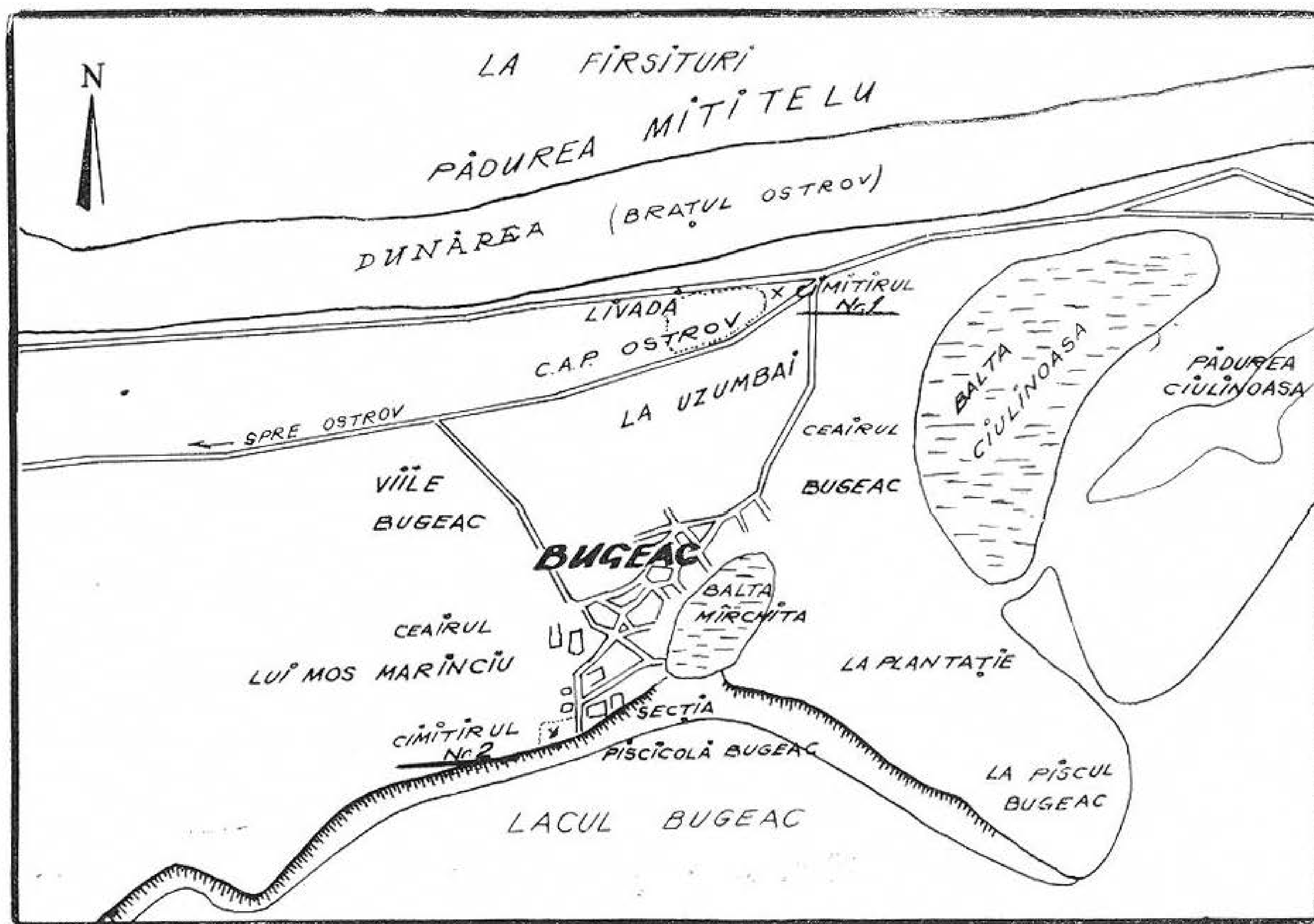


Fig. 1. Harta localității Bugeac cu zona celor două cimitire geto-dace. Scara 1 : 33 000.

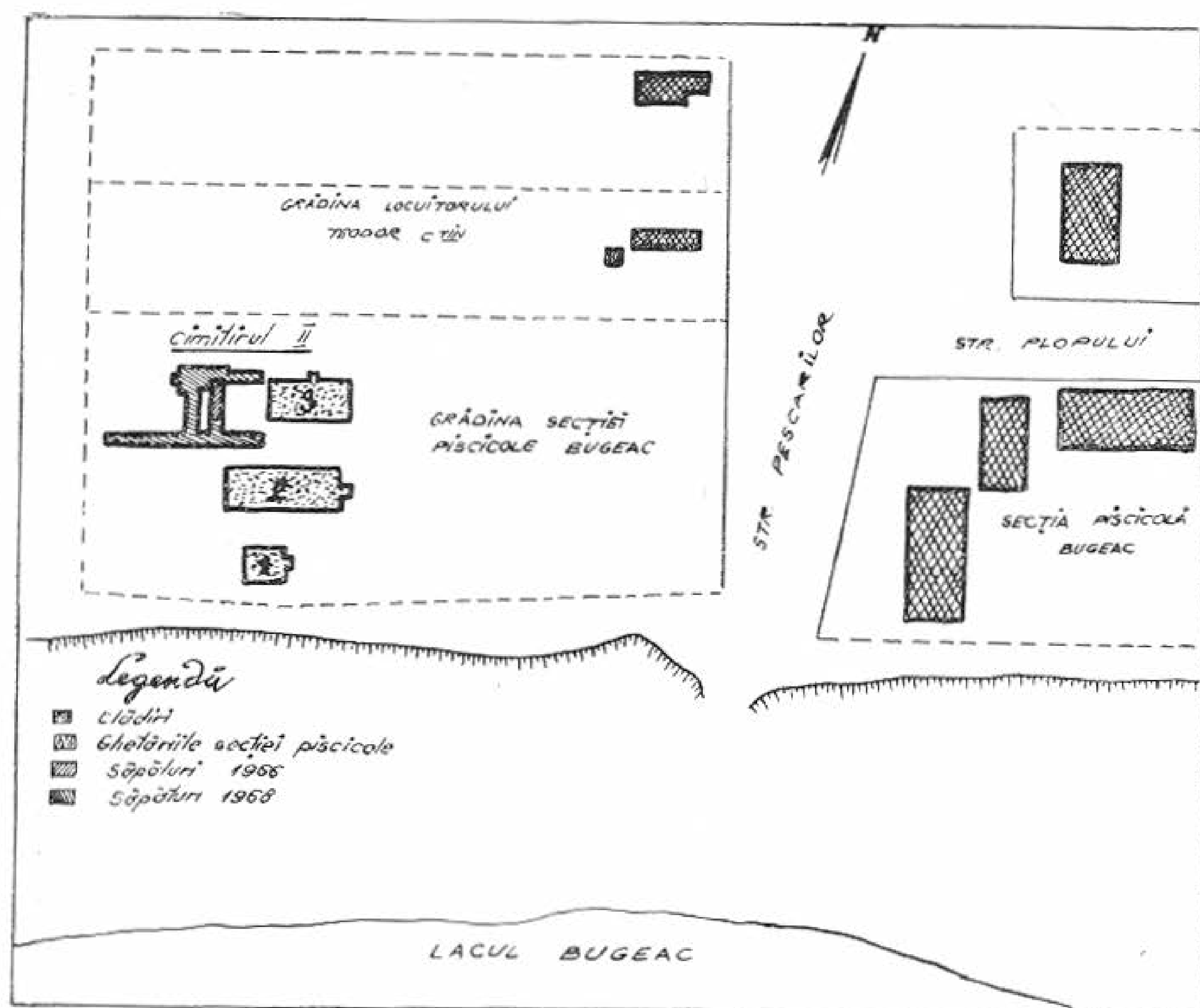


Fig. 2. Planul de situație al cimitirului II de la Bugeac cu zona ghețăriilor și a săpăturilor arheologice. Scara 1 : 2000.

sus, alternînd cu apucătorile, patru butoni tronconici, trași din pasta vasului (fig. 6). (Dimensiuni : înălțimea = 0,334 m ; diametrul maxim = 0,276 m ; diametrul fundului = 0,134). Partea superioară a vasului lipsește. Urna, care conținea doar cenușă și oase calcinate, era acoperită cu o piatră neregulată.

Mormîntul nr. 4, era situat la 1 m vest de mormîntul nr. 1 și la adîncimea de 0,60 m de la suprafața solului. Ca urnă, a fost folosit un vas cenușiu deschis, lucrat la roată, de forma unui crater (fig. 7). Vasul — bitronconic — cu umărul rotunjit, are partea inferioară de două ori mai înaltă decît cea superioară, gîtul scurt, gura largă, buza evazată, cu marginea superioară lată, puțin înclinată spre interior și purtînd pe partea interioară o canelură circulară. Fundul vasului este inelar tronconic. Pe umăr prezintă două torți orizontale arcuite. Vasul este lucrat dintr-o pastă de bună calitate, uniform arsă, bine frămîntată și fără impurități. (Dimensiuni : înălțimea = 0,313 m, diametrul maxim = 0,31 m, diametrul gurii = 0,27 m, diametrul fundului = 0,154 m). Conținea cenușă și oase calcinate. Era acoperit cu o placă de piatră.

Cu același prilej s-au mai descoperit și alte fragmente de vase lucrate cu mîna din pastă grosieră, cenușie sau roșcat-cărămizie, cu nisip și pietricele în compoziție, făcînd parte din categoria vaselor-borcan. Reprezintă, fără îndoială, fragmentele altor urne, distruse cu diferite ocazii.

Din informațiile primite de la locuitori reiese că în imediata apropiere, în livada de caiși a C. A. P. Ostrov, au fost scoase prin anii 1958—1959, cu ocazia plantării pomilor, mai multe „oale rotunde și lunguiețe cu cenușă", reprezentînd, desigur, morminte asemănătoare cu cele descrise mai sus. De o parte și de alta a șoselei, pe o zonă relativ întinsă, apar frecvent la suprafața solului, mai ales în urma arăturilor adînci, fragmente ceramice din aceeași epocă.



Fig. 3. Mormintele descoperite în timpul săpăturilor efectuate în anii 1966 și 1968 în cimitirul II.

Pe baza observațiilor asupra materialului descoperit și a ritului funerar, sînt posibile unele concluzii de ordin cronologic în legătură cu această necropolă.

Vasul din mormîntul nr. 1 (fig. 4) se apropie tipologic de una din urnele de la Cernavodă [8] — care are însă apucătorile prinse sub diametrul maxim — de unele vase din necropolele de la Satul Nou [9]) și Gră-



Fig. 4. Vas urnă din mormîntul nr. 1 (cimitirul I).

diștea-Călărași [10] sau de la Ravna [11] și Branicevo [12] (R. P. Bulgaria).

Urna din mormîntul nr. 3 (fig. 6), reprezentînd o clară descendență din urnele hallstattiene, se apropie de unele vase de la Spanțov [14], Beilic [15] și Ravna [16], care prezintă și ele patru butoni sub buză, dar au apucătorile prinse sub diametrul maxim. Prin profilul aproape tronconic al

---

[8] D. Berciu, *Descoperirile getice de la Cernavodă,* loc. cit., p. 284 și fig 5, 6.

[9] B. Mitrea, C. Preda și N. Anghelescu, în *MCA*, VII, p. 284 și fig. 1/1 și 2.

[10] Vasile Culică (Călărași), *Morminte de incinerație din necropola geto-dacică de la Grădiștea (Jud. Ialomița),* în *SCIV*, tomul 19, 1968, 1, p. 135—146.

[11] M. Mircev, *РАННОТРАКИЙСКИЯТ МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ ПРИ С. РАВНА* în *IAI*, XXV, 1962, Sofia, p. 124, pl. XIV/4, XXII/4, XXIV/5

[12] Tv. Dremsizova, *МОГИЛНИЯТ НЕКРОПОЛ ПРИ С. БРАНИЧЕВО (КОЛОРОВГРАДСКО)* în IAI, XXV, 1962, Sofia, p. 166, fig. 1/1 și 1/2.

[13] V. Pârvan, *Getica : O protoistorie a Daciei,* București, 1926, pl. XXIII, fig. 2 (stînga).

[14] Constantin Moisil, *Privire asupra antichităților preistorice ale României,* în BCMI, III, 1910, p. 176, fig. 8.

[15] A. Aricescu, *Die bodenständige Bevölkerung der Dobrudsch...,* loc. cit., p. 76 și fig. 4

[16] M. Mircev, *op. cit.*, p. 100, pl. IX/1 și IX/5.

jumătății superioare, cu diametrul gurii mic, acest vas se apropie mai mult de urnele hallstattiene, decît vasele din cele trei localități amintite [17], care au jumătatea superioară aproape cilindrică, iar gura larg deschisă.

Mormîntul nr. 2 se poate compara cu unul din mormintele de la Satu Nou [18] în care apare o amorfă din Heracleea Pontică sau cu altele

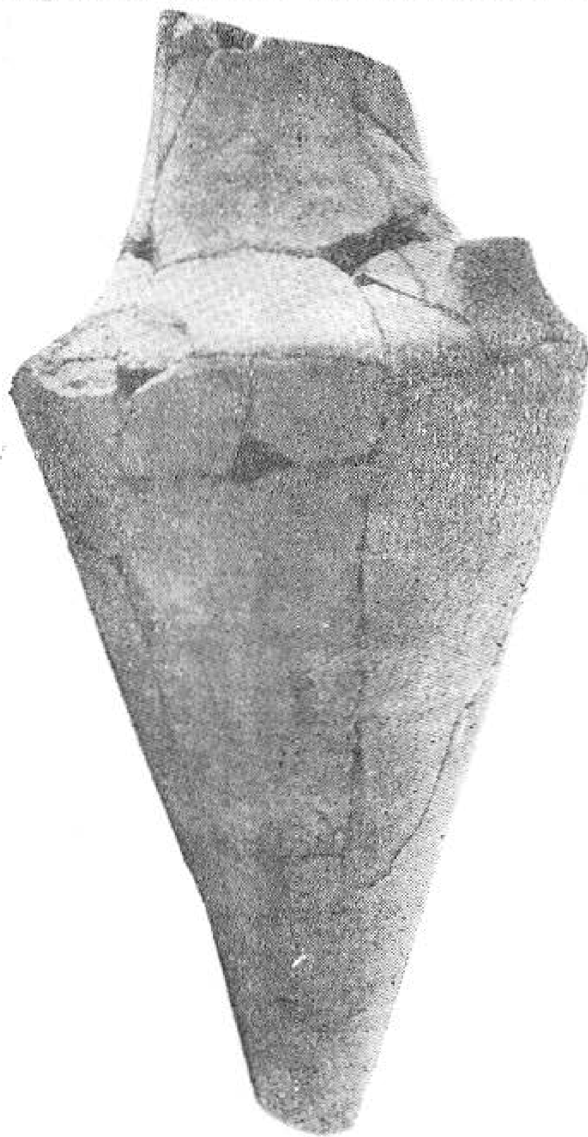


Fig. 5. Amforă elenistică din mormîntul nr. 2 (cimitirul I).

similare de la Zimnicea [19], Murighiol [20], Grădiștea-Călărași [21], Beilic [22], Ostrov [23] etc., în care se întîlnesc diferite amorfe grecești.

---

17 Spanțov, Beilic și Ravna.

18 B. Mitrea, C. Preda și N. Anghelescu, *op. cit.*, în *MCA*, VIII, p. 371 și fig. 1/4, p. 370.

19 I. Nestor, *Raport sumar asupra campaniei de săpături arheologice de la Zimnicea*, în *SCIV*, II, 1, 1950, p. 98.

20 Expectatus Bujor, *Contribuții la cunoașterea populației băștinașe din nordul Dobrogei*, în *SCIV*, VII, 3—4, 1956, p. 244 și fig. 2.

21 Vasile Culică, *op. cit.*, p. 141 și fig 1/1.

22 A. Aricescu, *op. cit.*

23 A. Aricescu, *Noi date cu privire la cimitirele getice...*, *loc. cit.*

De un tip deosebit este vasul-urnă din mormîntul nr. 4 asemănător cu un crater. Originea greacă a acestei forme este în afara oricărui dubiu, însă, adoptată de localnici, a suferit modificări. Vasul imită recipientele din epoca clasică greacă sau elenistică.



Fig. 6. Vas urnă din mormîntul nr. 3 (cimitirul I).

Vase asemănătoare sau fragmente purtînd deseori torţi orizontale şi provenind de la forme înrudite s-au descoperiti la Popeşti [24], Alexandria [25], Beilic [26], Seuthopolis [27], Branicevo [28] etc. Apropierea este însă mai

24 R. Vulpe, *Şantierul arheologic Popeşti*, în *MCA*, VI, 1959, p. 315 şi fig. 9.

25 C. Preda, *Săpăturile de la Alexandria*, în *MCA*, VI, 1959, fig. 6/5—6.

26 A. Aricescu, *Die bodenständige Bevölkerung der Dobrudscha*, *loc. cit.*, p. 77 şi fig. 6.

27 M. Cicicova, *Developpement de la céramique thrace à l'époque classique et hellénistique*, în *Acta Antiqua Philippopolitana*, *Studia Archeologica*, Sofia, 1963, p. 42, fig. 4/2.

28 Tv. Dremsizova, *op. cit.*, p. 169, fig. 6

vizibilă între acesta și un crater de la Alexandria [29] și merge pînă aproape de identitate cu un vas de la Ravna [30] și cu altul, descoperit mai de mult la Duvanlij [31].

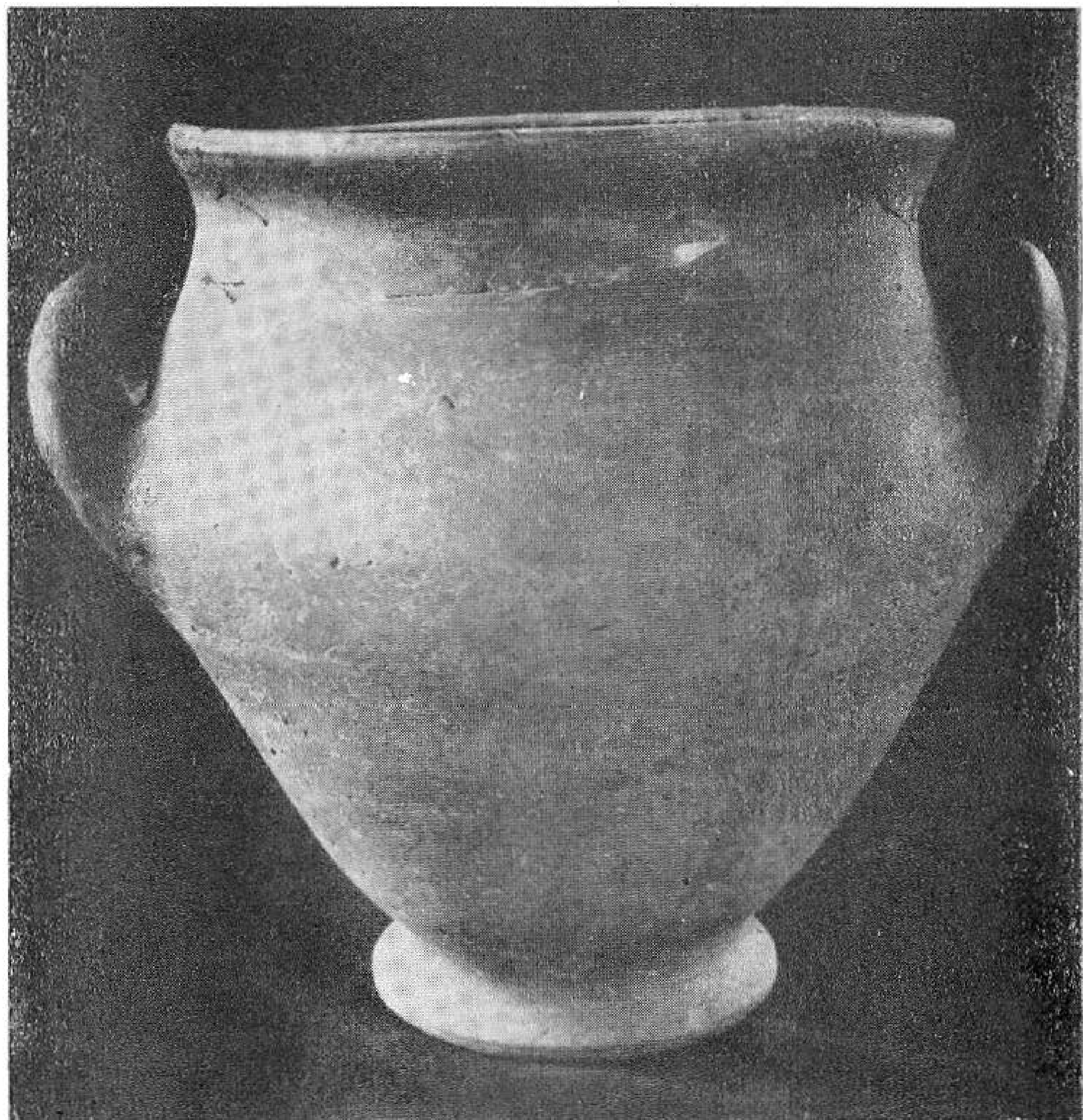


Fig. 7. Vas cenușiu lucrat la roată din mormîntul nr. 4 (cimitirul I).

Aria de răspîndire a fibulelor tracice este, așa după cum s-a precizat mai de mult [32], cea sud-tracică și traco-getică. Fibule de acest tip,

[29] B. Mitrea și C. Preda, *Săpăturile de salvare de la Alexandria*, în *MCA*, V, 1959, p. 178, fig. 2.

[30] M. Mircev, *op. cit.*, p. 117, pl. XXVIII/5.

[31] B. Filov, *Die Grabhügelnekropole bei Duvanlij in Südbulgarien*, Sofia, 1934, p. 151—152, fig. 176.

[32] D. Berciu, *Sînt geții traci nord-dunăreni? Un aspect arheologic al problemei*, în *SCIV*, XI, 1960, 2, p. 268.

asemănătoare cu cele găsite în urna mormîntului nr. 1, s-au descoperit atît în așezări [33], cît și mai frecvent în necropole, întrucît erau adunate după incinerarea defunctului și depuse în urne împreună cu oasele calcinate. Se cunosc fibule de tip tracic provenind din mormintele de la Telița [34], Histria [35], Dobrina [36] etc.

Analiza sumară a materialului ceramic descoperit permite încadrarea lui tipologică în categoria ceramicei caracteristice pentru a doua epocă a fierului.

Din punct de vedere cronologic, și în raport cu diferitele aspecte culturale de la Dunărea de Jos, cimitirul I de la Bugeac se situează după Alexandria [37] și Cernavodă [38], fiind parțial contemporan cu necropolele de la Zimnicea [39], Satu Nou [40] și Grădiștea-Călărași [41], Mai exact, el datează din secolul IV î.e.n., fără a coborî, se pare, așa după cum ar indica-o puținul material de pînă acum, în secolul III î.e.n. Pentru această încadrare cronologică pledează și descoperirile similare amintite mai sus, de la Ravna [42], Branicevo [43] și Duvanlij [44] în Bulgaria.

Ritul funerar constatat la cele patru morminte este incinerația. Ritualul consta din înmormîntarea oaselor calcinate în urne descoperite sau acoperite cu o simplă piatră. Urnele se îngropau liber în teren, fără a fi protejate de ciste de piatră ori de tumuli.

CIMITIRUL II (fig. 1 și 2) a fost identificat în luna februarie 1966. Executîndu-se săpături pentru o nouă ghețărie în terenul Secției piscicole Bugeac (aparținînd Întreprinderii piscicole Cernavodă), lucrătorii au descoperit întîmplător mai multe vase ceramice. Faptul a fost semnalat Muzeului de arheologie Constanța, putîndu-se astfel salva materialul și obține primele informații asupra noii descoperiri.

---

33 Poiana: R. Vulpe, *Activitatea șantierului arheologic Poiana Tecuci*, în *SCIV*, 1, 1951, p. 206 și fig. 24/1,2; Tariverde: în *SCIV*, V, 1954, fig. 26/1; etc.

34 G. Simion și Gh. I. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 379 și fig. 5/10.

35 P. Alexandrescu, *op. cit.*, *loc. cit.*, p. 231 și pl. 102/5.

36 M. Mircev, *ТРАКИЙСКИЯТ МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ ПРИ С. ДОБРИНА*, în *Buletin du musée national à Varna*, tom. I. XVI, 1965, p. 50 și pl. XIV/48.

37 C. Preda, *Săpăturile de salvare de la Alexandria*, în *MCA*, VI, p. 259, fixează data de sfîrșit a așezării la începutul secolului IV î.e.n.

38 D. Berciu, *Descoperirile getice de la Cernavodă*, *loc. cit.*, p. 298; datează descoperirile în a doua jumătate a sec. V î.e.n.

39 *Istoria României*, vol. I., București, 1960, p. 222 și fig. 51/1,5; sec. IV—III î.e.n.

40 B. Mitrea, C. Preda și N. Anghelescu, *Șantierul Satu Nou*, *MCA*, VIII, p. 371; datează necropola în ultimele decade ale sec. V — întreg secolul IV, lăsînd posibilitatea prelungirii datării și în primele decade ale sec. III î.e.n.

41 Vasile Culică, *op. cit.*, p. 142—143; datează descoperirile în a doua jumătate a sec. IV î.e.n.

42 M. Mircev, *op. cit.*, în IAI, XXV, 1962. Sofia, p. 164, datează necropola între mijlocul sec. V — sfîrșitul sec. IV î.e.n. P. Alexandrescu distinge două faze în necropola amintită, pe care le datează astfel: Ravna I = cimitirul de la Cernavodă — sec. V î.e.n.; și Ravna II = Satu Nou, Murighiol, Telița etc. — sec. IV î.e.n., în *op. cit.*, p. 276, nota 133. Aceeași datare și Al. Vulpe, în *Necropola hallstattiană de la Ferigele. Monografie arheologică*, București, 1967, p. 91.

43 Tv. Dremsizova, *op. cit.*, p. 186; datează necropola între mijlocul sec. IV — începutul sec. III î.e.n.

44 B. Filov, în *op. cit.*, datează vasul crater de la Duvanlij în prima jumătate a sec. IV î.e.n. Aceeași datare și la M. Cicicova, *op. cit.*, p. 42.

Punctul arheologic amintit este situat la extremitatea de sud-vest a localității, la circa 2,5 km sud-vest de cimitirul I, în apropierea sediului secției piscicole, într-un teren cu o pantă lină, situat chiar pe malul lacului Bugeac. În aceași zonă, în imediata apropiere, au fost săpate, cu mai mulți ani în urmă, gropi pentru alte două ghețării (fig. 2/1), dar din cele relatate de localnici reiese că atunci n-au fost descoperite materiale arheologice.

Groapa pentru noua ghețărie, executată în anul 1966, orientată nord-est, sud-vest, avea următoarele dimensiuni : lungimea 14 m, lățimea 6 m, adîncimea maximă 5 m (fig. 2/3). Vasele, reprezentînd urne de incinerație din a doua epocă a fierului, au apărut la adîncimi cuprinse între 1,15—2,50 m. Cu excepția doar a unuia din morminte (nr. 4), toate celelalte au fost deranjate, descrierea și localizarea lor în teren bazîndu-se în mare parte pe relatările lucrătorilor.

Pentru obținerea unor date suplimentare, s-a efectuat în primăvara anului 1966 un mic sondaj (6×2 m) orientat nord-vest sud-est (fig. 2), la sud-vest de noua ghețărie. Cu această ocazie s-au descoperit în acest spațiu restrîns alte trei morminte (nr. 5—7). S-a putut stabili că în această zonă n-a avut loc nici o nivelare prealabilă a terenului și că mormintele descoperite aparțin unei necropole plane.

Cercetările au fost reluate în primăvara anului 1968, cu care ocazie au fost executate, tot în zona din sud-vestul ghețăriei, două secțiuni paralele, orientate nord-est sud-vest (S_1 = 30 × 2 și S_2 = 17 × 2 m), precum și alte două secțiuni perpendiculare S_a — încadrînd și șanțul de control din 1966 și S_b) ; (fig. 2). Pentru cercetarea complexelor apărute, secțiunile au fost lărgite prin casete laterale. Din punct de vedere stratigrafic, se constată existența la suprafață a unui strat vegetal (de 0,30 — 0,35 m), după care urmează cernoziomul (0,30 — 0,40 m), apoi stratul cenușiu-gălbui cu sporadice fragmente ceramice, pietre și oase de animale (0,20 — 0,30 m), mai frecvente în zona mormintelor. În cele din urmă, avem stratul de pămînt galben nepurtat. Unele morminte au fost îngropate la baza cernoziomului sau în nivelul imediat inferior, altele însă au pătruns adînc în pămîntul viu. În zona cercetată în primăvara anului 1968 au fost descoperite alte șapte morminte de incinerație (nr. 8 — 14).

Mormîntul nr. 1, descoperit în colțul de nord al gropii ghețăriei, la o adîncime de aproximativ 1,80 m, era format dintr-o urnă lucrată cu mîna și acoperită cu o strachină. Urna se încadrează în categoria vaselor borcan sub formă de sac, cu corpul înalt, bombat, cu gura largă și fundul plat (fig. 8) și este lucrată dintr-o pastă grosieră brun-cenușie, care pe alocuri capătă o nuanță cenușiu-cărămizie. Din cauză că n-a fost lustruită, suprafața vasului prezintă denivelări. La locul de maximă bombare sînt patru apucători plate, orizontale. (Dimensiuni : înălțimea 0,30 m, diametrul maxim 0,253 m, diametrul gurii 0,21 m).

După relatările lucrătorilor, strachina (fig. 9), care servea drept capac, era pusă cu fundul în jos, sprijinindu-se cu buza de marginea urnei. Vasul este lucrat la roată, dintr-o pastă densă, de bună calitate, de culoare cenușie. Buza este răsfrîntă, cu muchia rotunjită ; fundul,

puțin concav, are marginile ușor profilate. Suprafața interioară a fost acoperită cu angobă brun-cenușie. (Dimensiuni : înălțimea 0,078 m, diametrul gurii 0,204 m). Urna conținea cenușă și oase calcinate.



Fig. 8. Vas urnă din mormîntul nr. 1 (cimitirul II).

Mormîntul nr. 2, a fost descoperit la aproximativ 10 m sud-vest de primul și la o adîncime de 1,15 m fiind reprezentat printr-o urnă în formă de clopot, acoperită cu un castron.

Vasul-urnă (fig. 10), lucrat cu mîna, are corpul înalt, bombat și buza dreaptă. Pe umăr prezintă un brîu alveolat tras din pastă și întrerupt de patru apucători mici, plate, rotunjite, cu vîrful puțin ridicat. Fundul vasului este neted, cu marginile ușor profilate. Urna a fost lu-



Fig. 9. Strachină cenușie lucrată la roată din mormîntul nr. 1 (cimitirul II).

Fig. 10. Vas urnă din mormîntul nr. 2 (cimitirul II).

crată dintr-o pastă care conținea în compoziție cioburi pisate. Din cauza arderii insuficiente, apare în spărtură, la mijloc, un strat negru-cărbune, iar la extremități, cîte un strat gălbui-cenușiu, pe alocuri cărămiziu. Din aceeași cauză culoarea vasului la exterior variază între brun-cenușiu și cenușiu-deschis. (Dimensiuni : înălțimea 0,298 m, diametrul maxim 0,280 m, diametrul gurii 0,233 m).



Fig. 11. Castron cenușiu lucrat la roată din mormîntul nr. 2 (cimitirul II).

Castronul (fig. 11), care a servit drept capac, are corpul înalt, tronconic, buza curbată spre interior și fundul inelar, profilat. Este lucrat din pastă fină, densă, de culoare cenușie. Pe ambele fețe vasul a fost acoperit cu un slip brun-cenușiu. (Dimensiuni : înălțimea 0,142 m, diametrul maxim 0,260 m, diametrul gurii 0,240 m). Urna conținea cenușă și oase calcinate.

Mormîntul nr. 3 a apărut în malul gropii, în apropierea mormîntului nr. 2, la aproximativ 2,50 m adîncime. Era format dintr-o urnă lucrată cu mîna, așezată pe două pietre și acoperită cu alte două plăci mai mari.

Vasul-urnă (fig. 12), în formă de clopot, de mari dimensiuni, are corpul înalt, bombat, puțin asimetric, gura largă, buza teșită înăuntru și fundul mic, plat, cu marginile ușor profilate. Puțin mai jos de mijloc, sub diametrul maxim sînt prinse patru apucători orizontale plate, cu marginile ușor rotunjite. Datorită arderii insuficiente, pasta prezintă în spărtură un miez negru-cenușiu, iar de o parte și de alta, straturi subțiri cenușii-cărămizii. După o netezire sumară i s-a aplicat pe ambele fețe o angobă cenușie. (Dimensiuni : înălțimea 0,354 m, diametrul maxim 0,315 m. diametrul gurii 0,278 m, diametrul fundului 0,135 m). În interiorul vasului s-au găsit doar oase calcinate și cenușă.

La imediata apropiere a urnei mormîntului nr. 3, aproximativ la aceeași adîncime, lucrătorii au descoperit și o cană ceramică (fig. 13). Nu s-a păstrat nimic din conținutul ei. Condițiile de găsire fiind incerte, nu putem preciza dacă ea reprezintă o urnă dintr-un mormînt independent — ca în alt caz, întîlnit în aceeași necropolă (mormîntul nr. 6) — sau este vorba de un vas ofrandă din mormîntul nr. 3. Cana, lucrată cu

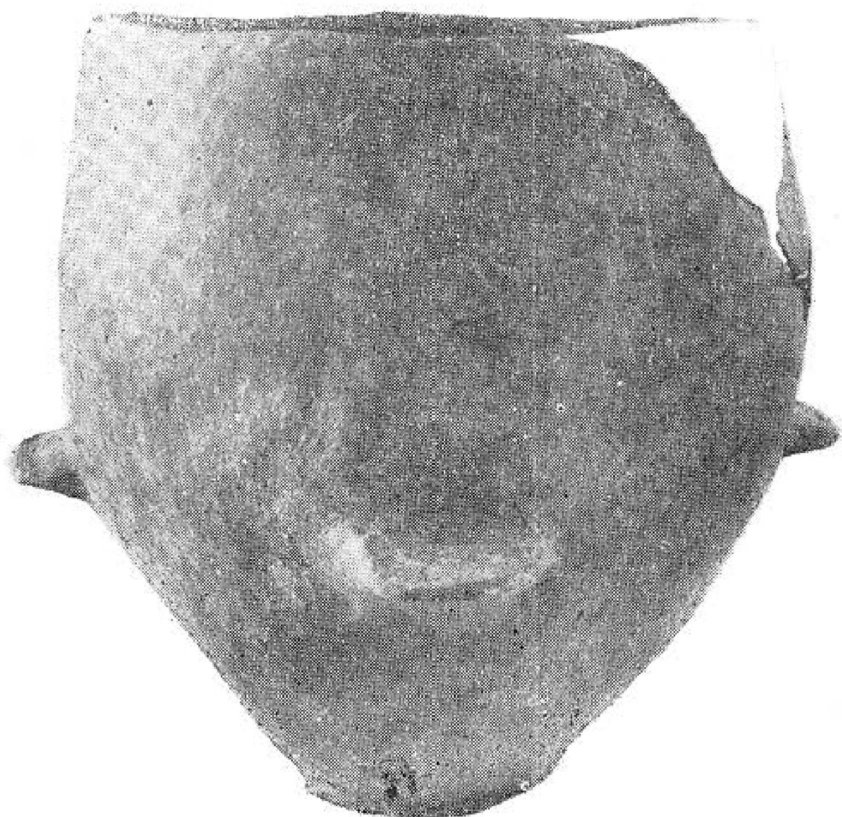


Fig. 12. Vas urnă din mormîntul nr. 3 (cimitirul II).

mîna, are corpul bombat, muchia buzei puțin teșită în interior și fundul plat. Toarta, masivă, pătrată în secțiune, este prinsă sub buză și puțin mai sus de fundul vasului ; prezintă un buton înalt care depășește cu puțin buza vasului. Fețele butonului sînt trapezoidale, cu colțurile rotunjite. Vasul are la exterior o culoare cenușiu-gălbuie. Pasta conține, ca degresant, cioburi pisate și nisip. (Dimensiuni : înălțimea 0,103 m, diametrul maxim 0,115 m).

Mormîntul nr. 4, căptușit cu piatră, a fost descoperit în mal, în colțul de nord-vest al groapei, la adîncimea de 1,55 m de la suprafața terenului. Conținutul urnei — format din cenușă și oase calcinate — era protejat de alt vas, răsturnat, și care intrase cu totul în interiorul urnei. Atît pe părțile laterale cît și deasupra, urna era apărată de bolovani și plăci de piatră lipite între ele. Vasul-urnă, bitronconic, lucrat la roată, are partea inferioară de două ori mai înaltă decît cea superioară, buza îngroșată, cu muchia puțin rotunjită și fundul inelar, cu marginile profilate (fig. 14). Gura vasului este separată de corp printr-o linie adîncită. După forma generală, el se apropie de vasele *crater* gre-

cești. Sub buză prezintă două mănuși oarbe, orizontale, arcuite. Este lucrat din pastă cenușiu-deschisă de bună calitate, uniform arsă. (Dimensiuni : înălțimea 0,263 m, diametrul maxim 0, 280 m, diametrul gurii 0,247 m, diametrul fundului 0,128 m).

Vasul capac (fig. 15) are corpul înalt, tronconic, buza dreaptă și fundul plat. Este lucrat cu mîna din pastă grosieră, brun-cenușiu. La

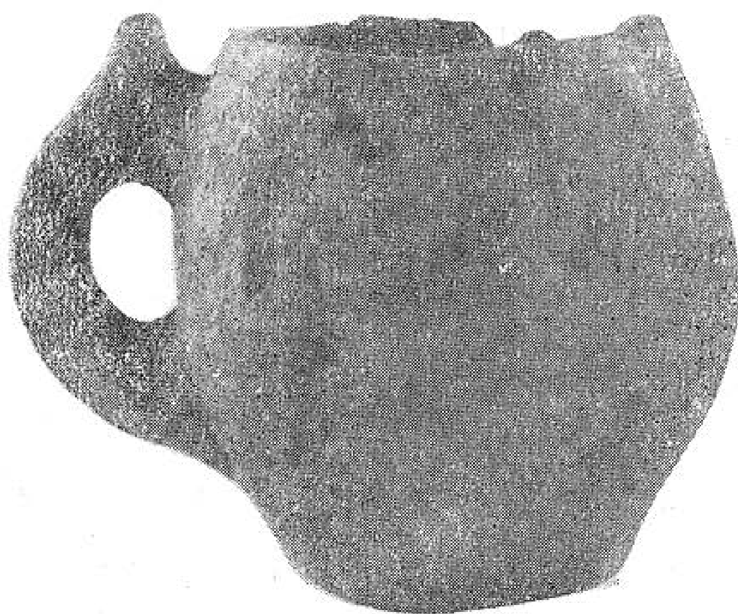


Fig. 13. Cană ceramică din cimitirul II.

exterior a fost acoperit, după o sumară lustruire, cu o angobă cenușiu-deschisă. (Dimensiuni : înălțimea 0,13 m, diametrul gurii 0,210 m, diametrul fundului 0,110 m).

Din pămîntul scos din groapa ghețăriei s-au recuperat mai multe fragmente ceramice, din care s-au putut reconstitui părțile inferioare ale altor două vase borcan (fig. 24/a, b), reprezentînd resturile unor urne din alte morminte distruse. Din același loc s-au putut recupera și cîteva fragmente de străchini lucrate la roată (fig. 24/c) din ceramică cenușie. Ele provin de la exemplarele care au servit, probabil, drept capace unor urne din mormintele distruse.

Mormîntul nr. 5 a fost descoperit la un metru de colțul de sud-est al șanțului de control, executat în 1966, și la adîncimea de 0,80 m la suprafața solului (fig. 3).

Este format tot dintr-o urnă așezată direct pe pămînt și acoperită cu plăci subțiri de gresie gălbuie, nisipoasă. Urna (fig. 16) face parte din categoria vaselor-borcan, cu corpul bombat, aproape globular, fundul plat și marginile puțin profilate. Partea superioară lipsește. A fost găsită spartă, din cauza presiunii pămîntului și a pietrelor. Este lucrată din pastă brun-cenușie, poroasă, insuficient arsă, cu pietricele și foarte multe cioburi pisate în compoziție. În interiorul urnei s-au găsit, în afară de cenușă și oase calcinate, trei mărgele din pastă de sticlă, un vas minia-



Fig. 14. Vas cenușiu lucrat la roată din mormîntul nr. 4 (cimitirul II).

tural și un picior de vas, reutilizat cu acest prilej. Mărgelele (fig. 18/c-e și 23/b-d) de formă sferică, turtită, cu orificiul larg, sînt lucrate dintr-o pastă de culoare albastră. Una din ele (fig. 18/d, 23/b) are șase ochi încrustați cu pastă albă. Vasul miniatural (fig. 17/a) are corpul tronconic, bombat, buza dreaptă, fundul înalt, concav, de asemeni tronconic. Este lucrat cu mîna din pastă brună, cu puține cioburi pisate în compoziție. După o sumară lustruire a fost acoperit cu o angobă cenușiu-deschisă. Pe o parte din corp se observă o pată neagră, provenită de la o flambare ulterioară, poate chiar din timpul incinerării. (Dimensiuni : înălțimea 0,065 m, diametrul gurii 0,064 m, diametrul fundului 0,037 m). Piciorul

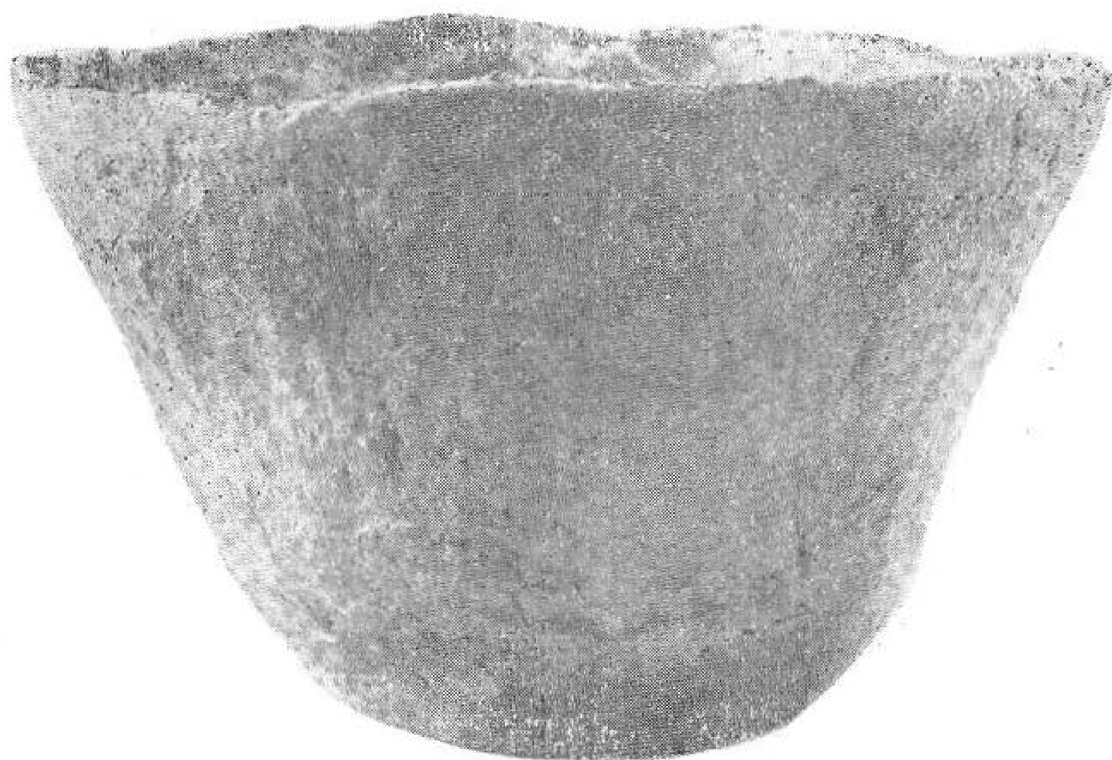


Fig. 15. Vas capac pentru urna mormîntului nr. 4 (cimitirul II).

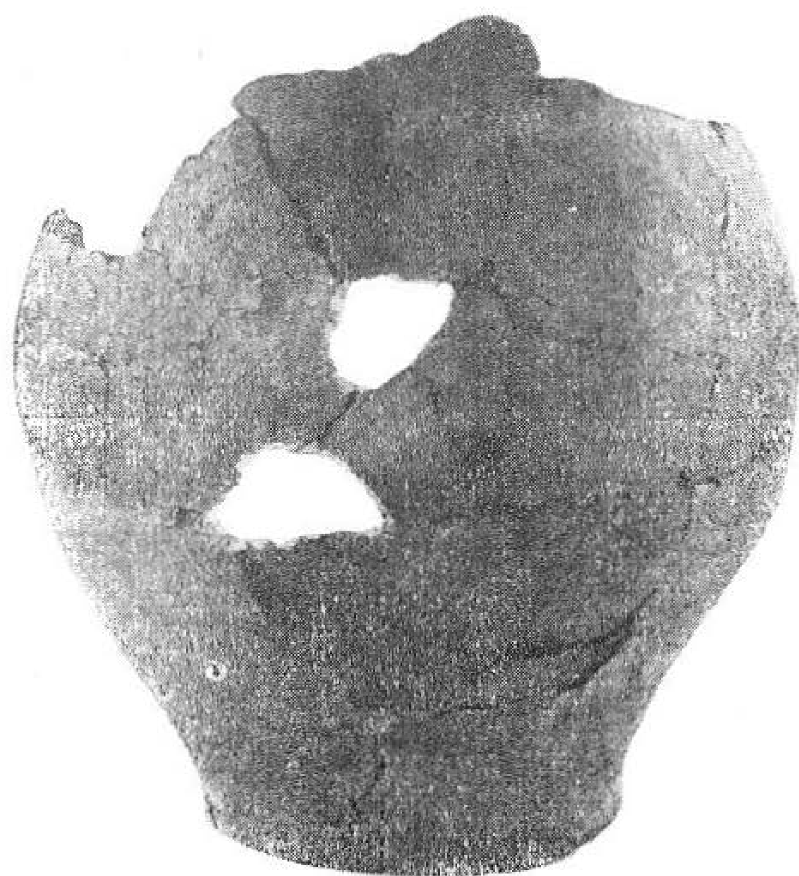


Fig. 16. Vas urnă din mormîntul nr. 5 (cimitirul II).

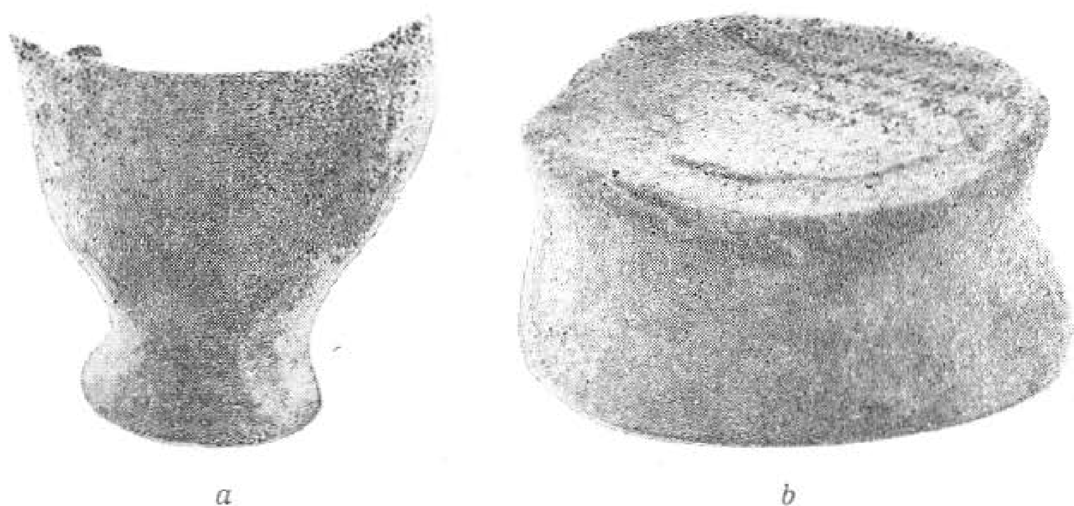


Fig. 17. Obiecte de ofrandă din urna mormîntului nr. 5 (cimitirul II) : a) pahar globular cu picior ; b) picior inelar de vas.

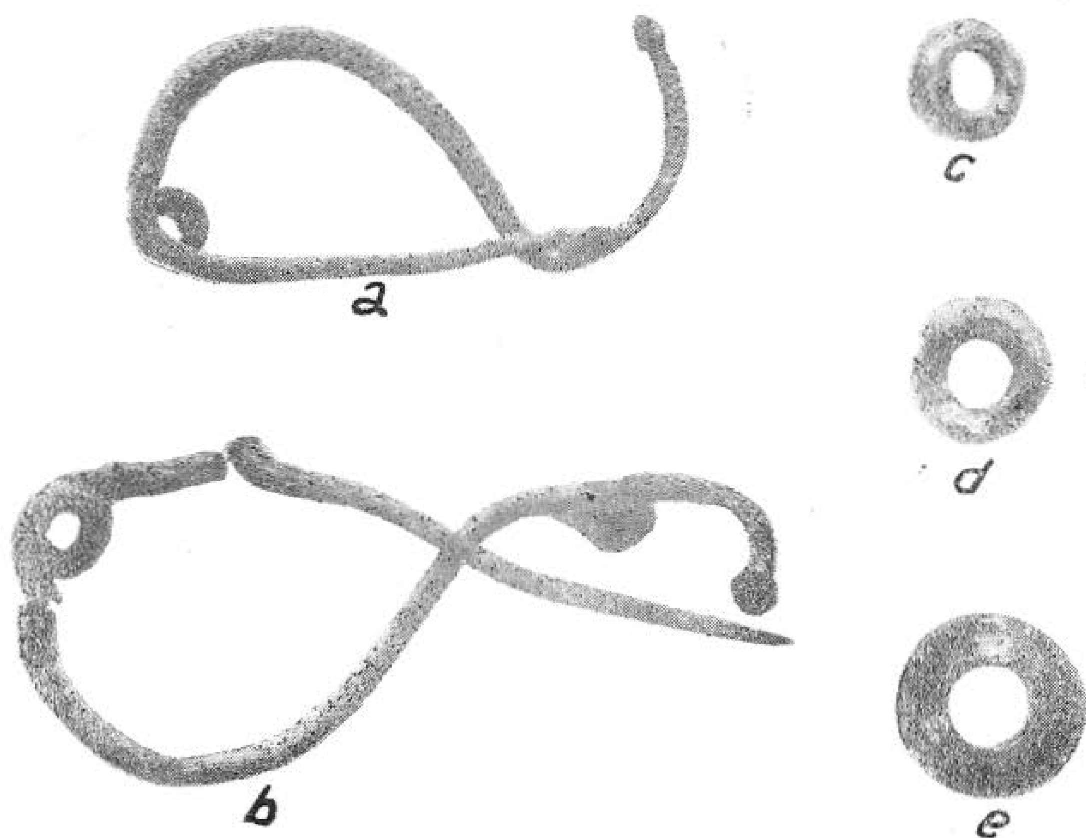


Fig. 18. Obiecte descoperite în morminte : a—b) fibule de bronz tracice din urna mormîntului nr. 1 (cimitirul I) ; c—e) mărgele de sticlă din urna mormîntului nr. 5 (cimitirul II).

de vas (fig. 17/b), poate chiar de strachină [45] este înalt, asimetric, inelar. A fost lucrat din pastă insuficient arsă, care conţinea cioburi pisate în compoziţie. La exterior are o culoare cărămiziu-gălbuie. (Dimensiuni : înălţimea 0,037 m, diametrul 0,036 m).



Fig. 19. Cană ceramică folosită ca urnă în mormîntul nr. 6 (cimitirul II).

Mormîntul nr. 6 (fig. 3), în cutie de piatră, a fost descoperit în mijlocul şanţului de control, la 1,20 m nord-vest de mormîntul nr. 5 şi la adîncimea de 1,40 m de la suprafaţa solului. A apărut sub forma unui complex de pietre, în mijlocul căruia erau depuse vasul-urnă şi o parte din oasele incinerate ale defunctului.

Urna, reprezentată printr-o căniţă ceramică lucrată cu mîna, era aşezată direct pe pămînt. În jurul ei, mai multe blocuri de gresie nisipoasă, alb-verzuie sau gălbuie, formau un complex rectangular, lung de 1,25 m şi lat de 0,70 m, orientat nord-sud. Peste acest prim rînd de pietre era clădit altul, format din bolovani de rîu, dispuşi tot într-un

45 Silvia Teodor, *Contribuţii la cunoaşterea ceramicei din secolele III—II î.e.n. din Moldova*, în *SCIV*, tomul 18, 1967, 1, p. 37 şi fig. 6/1.

complex rectangular, cu aceeaşi orientare, dar care depăşea atît în lungime, cît şi în lăţime, limitele nivelului inferior.

Complexul de bolovani de rîu avea o lungimea de 1,70 m şi o lăţime de 1,10 m. De remarcat că centrul lui, respectiv spaţiul corespunzător

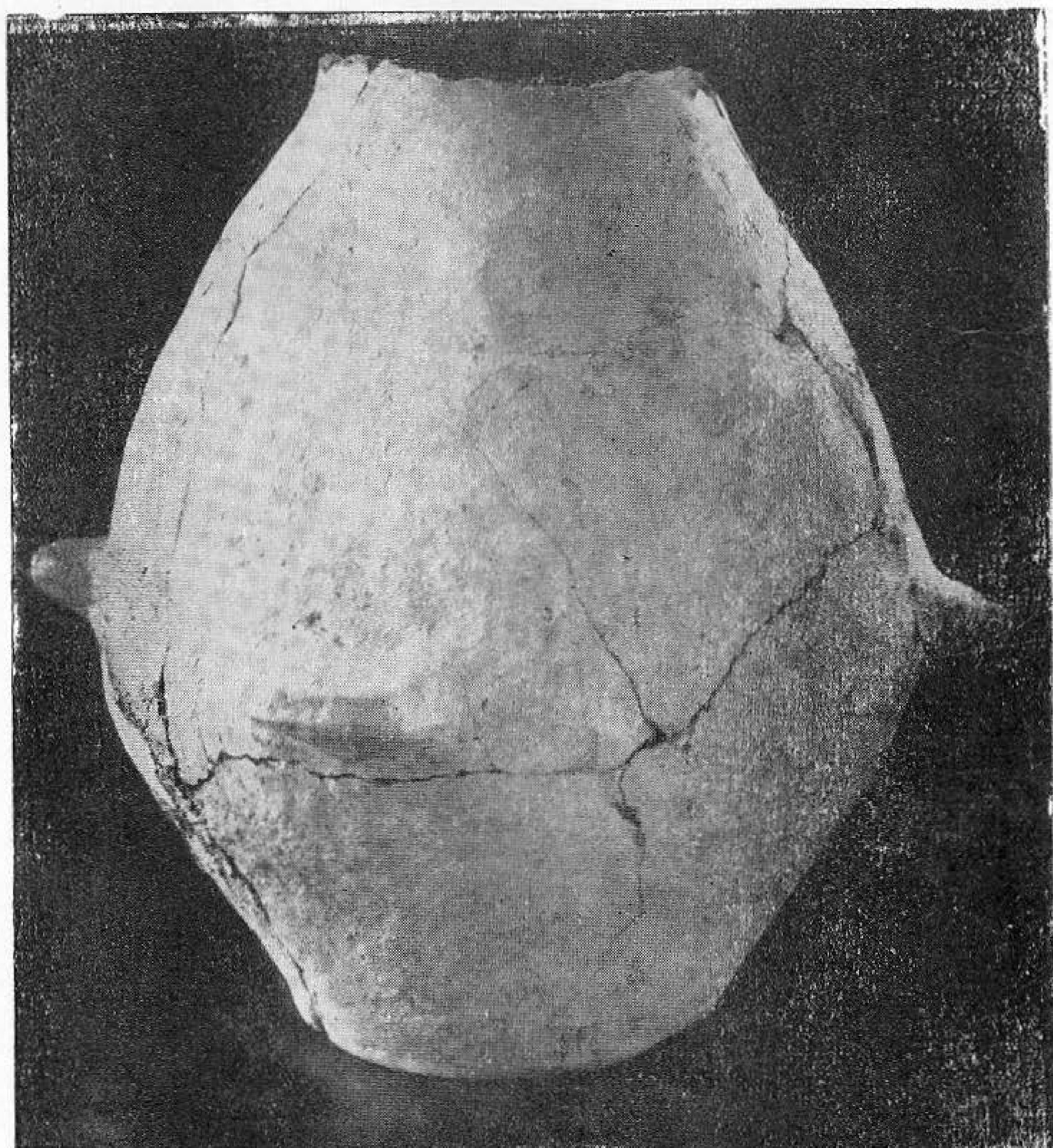


Fig. 20. Vas urnă din mormîntul nr. 7 (cimitirul II).

urnei şi oaselor incinerate din jur, era lăsat liber, neacoperit cu pietre. Întregul complex avea o înălţime de 0,40—0,45 m.

Căniţa (fig. 19) care a servit ca urnă are corpul puţin bombat, gura largă, buza neregulată, teşită spre interior, iar fundul plat. Toarta puţin supraînălţată, este prinsă cu partea inferioară puţin mai sus de fund. Vasul este lucrat dintr-o pastă destul de densă, insuficient arsă, care

prezintă în spărtură un miez negru-cenușiu, iar spre interior și exterior, straturi mai subțiri, roșcat-cenușii. Suprafața vasului are o culoare brun-cenușie. În interior, erau oase calcinate și cenușă. Alte oase calcinate erau răspîndite în jur precum și o fusaiolă tronconică din pastă cenușie (fig. 23/a). Dimensiunile vasului : înălțimea 0,072 m, diametrul maxim 0,105 m).

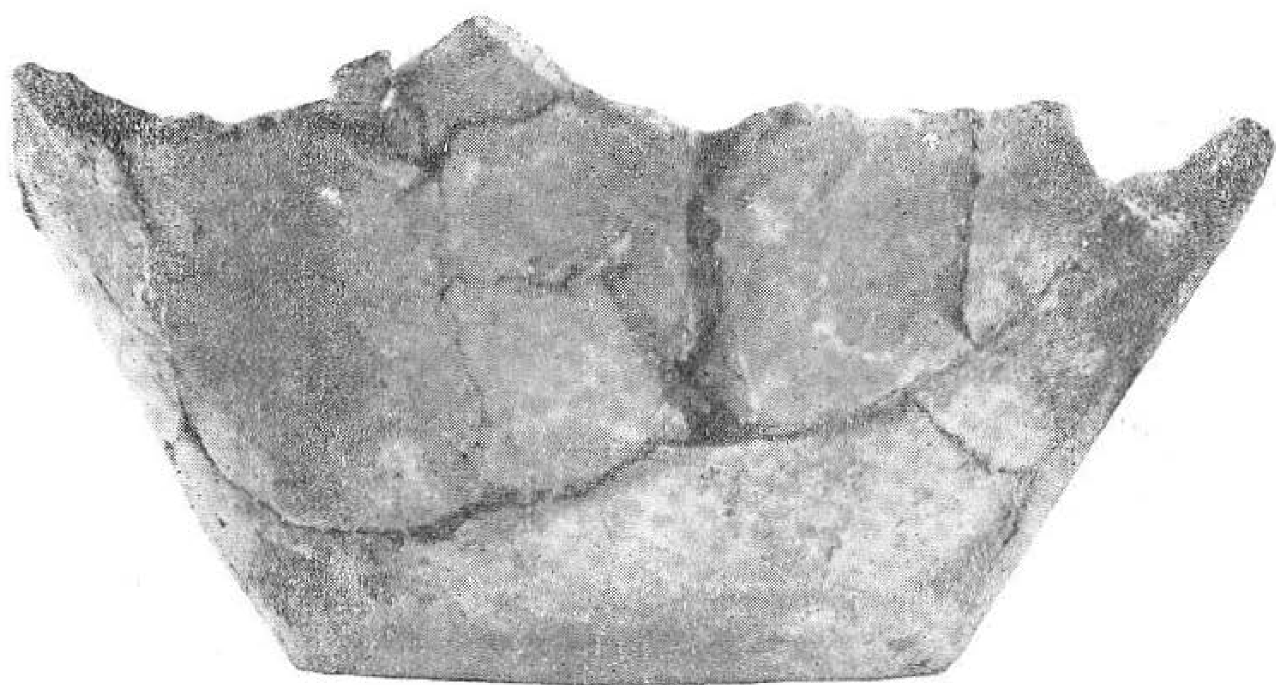
Mormîntul nr. 7, (fig. 3) a fost descoperit la 0,90 m sud de mormîntul nr. 5, la o adîncime de 2,10 m. La partea inferioară, răsturnat, un vas servea drept postament pentru urna propriu-zisă. La rîndul ei, urna era acoperită de alt vas ceramic, așezat cu gura în jos.

Vasul-urnă (fig. 20) are corpul bitronconic, gura strîmtă și fundul plat. Pe linia maximei bombări el prezintă patru apucători dreptunghiulare, plate, orizontale, cu colțurile rotunjite. Buza vasului lipsește, dar se poate observa că era puțin răsfrîntă. Fiind lucrat dintr-o pastă insuficient arsă, cu cioburi pisate și pietricele în compoziție, vasul prezintă în spărtură un miez gălbui-cărămiziu, iar spre interior și exterior, două straturi subțiri, brun-cenușii. În momentul descoperirii, urna își păstra forma inițială, dar din cauza calității inferioare a pastei și a presiunii pămîntului, era spartă. (Dimensiuni : înălțimea 0,36 m, diametrul maxim 0,298 m, diametrul gurii 0,148 m, diametrul fundului 0,155 m). În afară de oasele calcinate și de cenușa defunctului, în interiorul urnei au mai fost depuse o căniță ceramică, un cuțitaș de fier și o zăbală.

Vasul (fig. 22/a), reprezintă o cană de un tip deosebit, apropiat ca formă de *kantharos*-ul grecesc, dar nu prezintă decît o singură toartă. Buza este tronconică și fundul scurt, inelar. Toarta, puțin lățită, e prinsă de diametrele maxime. Cănița, lucrată la roată, dintr-o pastă roșie de bună calitate, este acoperită în întregime, atît în interior, cît și la exterior, cu un firnis negru, cu luciu metalic. (Dimensiuni : înălțimea 0,084 m, diametrul maxim 0,085 m, diametrul gurii 0,062 m, diametrul fundului 0,051 m).

Cuțitul de fier și zăbala, oxidîndu-se, s-au lipit, din cauză că în urnă au stat alături (fig. 22/b). Cuțitul, păstrat fragmentar, are lama lată, puțin curbată spre interior ; limba mînerului este mai îngustă și ascuțită spre capăt. (Dimensiuni : lungimea 0,108 m, lățimea 0,022 m). Cele două brațe ale zăbalei nu sînt legate între ele prin verigi suplimentare, ca la cele mai multe piese de acest gen, ci au capetele subțiate și îndoite în formă de spirală, pentru a se cupla reciproc și a prinde în acest fel și psaliile (fig. 22/b). Acestea din urmă sînt două bare de fier, cu capetele rotunjite, executate în forma literei S. La locul de cuplare cu brațele zăbalei, psaliile sînt mai subțiri, fiind lățite, de o parte și de alta, pentru a se putea executa orificiile necesare prinderii frîului. (Dimensiuni : lungimea zăbalei 0,24 m, lungimea psaliei 0,138 m).

Postamentul urnei, reprezentat de partea inferioară a unui vas de formă tronconică, și cu fundul plat (fig 21/a), a fost lucrat îngrijit, cu



a



b

Fig. 21. Vase ceramice din mormîntul nr. 7 (cimitirul II)
a) vas postament ; b) vas capac

mîna, dintr-o pastă cenușiu-gălbuie, cu cioburi pisate în compoziție. Pereții sînt subțiri, ceea ce a permis o ardere uniformă, roșcat-cenușie. Din cauza calității inferioare a pastei, cum și a presiunii urnei și a pămîntului, vasul postament s-a spart încă din vechime. (Dimensiuni : înălțimea 0,08 m, diametrul maxim 0,188 m, diametrul fundului 0,102 m).

Vasul capac (fig. 21/b) are corpul semiglobular, fundul plat și buza asimetrică, teșită spre interior. Este lucrat cu mîna, dintr-o pastă roșcat-



a b

Fig. 22. Obiecte de ofrandă din urna mormîntului nr. 7 (cimitirul II) : a) cănită grecească ; b) zăbală și cuțit de fier frgamentar.

cenușie, insuficient arsă. După o sumară lustruire, a fost acoperit cu o angobă cenușiu-gălbuie, astăzi parțial căzută. Din cauza presiunii pămîntului, s-a spart și el încă din vechime, dar și-a păstrat, pînă la descoperire poziția inițială. (Dimensiuni : înălțimea 0,122 m, diametrul maxim 0,215 m, diametrul gurii 0,20 m, diametrul fundului 0,124 m).

Mormîntul nr. 8, în cutie de piatră, descoperit lîngă peretele de sud-vest al șanțului S2, la adîncimea de 0,65 m de la suprafața terenului (fig. 3), a apărut sub forma unui complex semicircular de pietre, lung de 1,55 m și lat de 0,85 m, orientat nord-sud, cu deschiderea largă spre vest. Grosimea stratului de pietre este de 0,30 m. Este vorba de bolovani de gresie nisipoasă albă-gălbuie și de cîteva pietre rulate. Spre nord, în interiorul semicercului, s-au găsit fragmentele împrăștiate, sfărîmate din vechime, ale unui vas care n-a putut fi decît parțial întregit (fig. 25). Peste fragmentele ceramice erau mai mulți bolovani, care, prin presiunea lor, au dus la o și mai mare fragmentare a vasului. Menționăm că nici între fragmentele găsite, nici sub platforma de ardere, n-au apărut nici oase calcinate, nici cenușă.

Partea reconstituită a vasului indică o formă tronconică, cu diametrul gurii mare, cu buza rotunjită. Pe corp se mai păstrează o apucătoare plată, orizontală, cu colțurile rotunjite. Vasul este lucrat cu mîna,

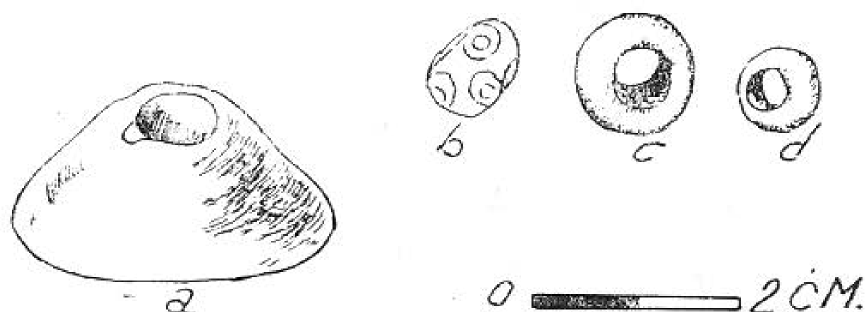


Fig. 23. Obiecte descoperite în morminte:
a) fusoidă din mormîntul nr. 6; b) mărgele de sticlă din urna mormîntului nr. 5 (cimitirul II).

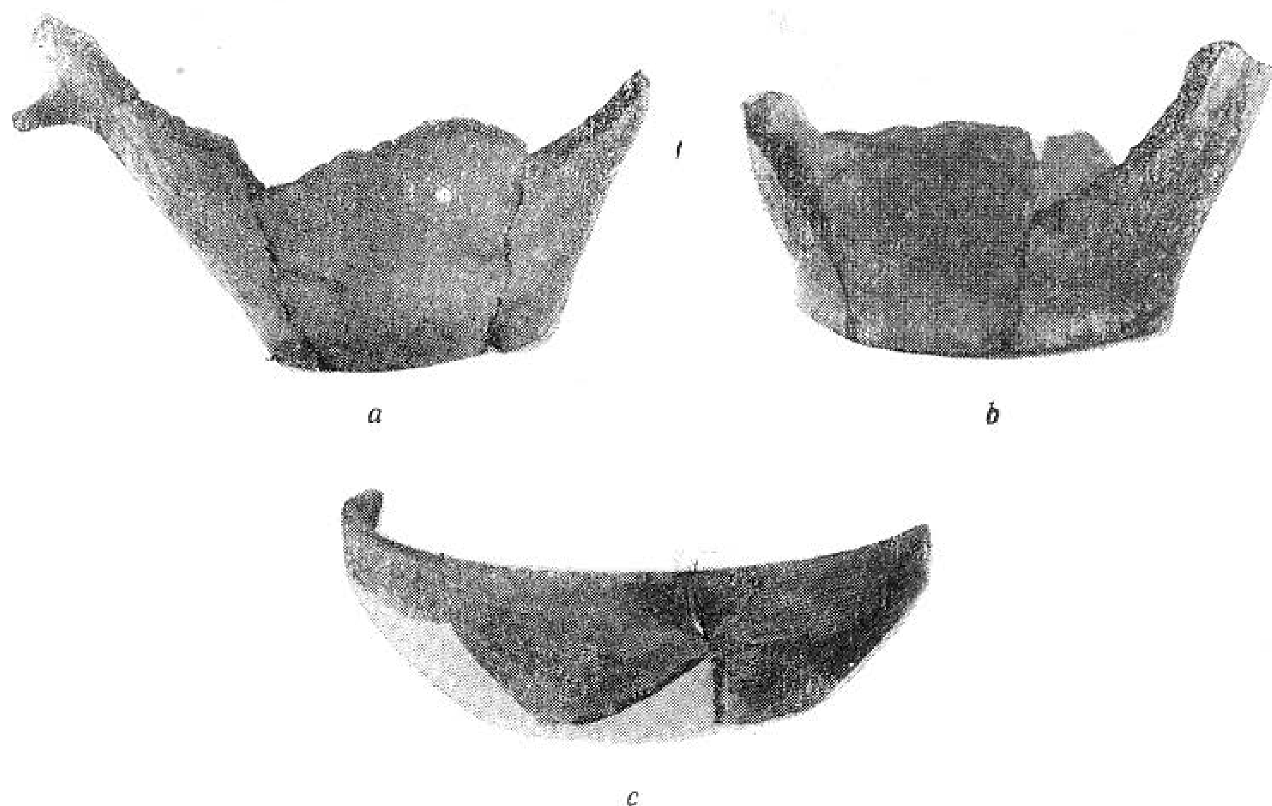


Fig. 24. Vase fragmentare descoperite în cimitirul II (ghețăria nr. 3):
(a—b) urne fragmentare; c) strachină cenușie fragmentară

din pastă conținînd în compoziție cioburi pisate. Pasta este neagră în spărtură și brun-cenușie în exterior. Din fundul plat, cu marginile ușor profilate, se păstrează doar cîteva fragmente, suficiente, totuși, pentru a-i determina diametrul. (Dimensiuni: înălțimea 0,184 m, diametrul gurii 0,34 m, diametrul fundului 0,128 m).

Mormîntul nr. 9 (fig. 3 și 38) în cutie de piatră, a fost descoperit la 4,50 m spre est de mormîntul nr. 8 și la adîncimea de 1,35 m; a

apărut sub forma unui complex de pietre, lung de 1,68 m, lat de 1,10 m și înalt de 0,55 m, orientat nord-sud. Peste un rînd de pietre de dimensiuni mari — gresie nisipoasă alb-verzuie — au fost depuse oasele calcinate și cenușa defunctului, împreună cu mai multe obiecte de bronz

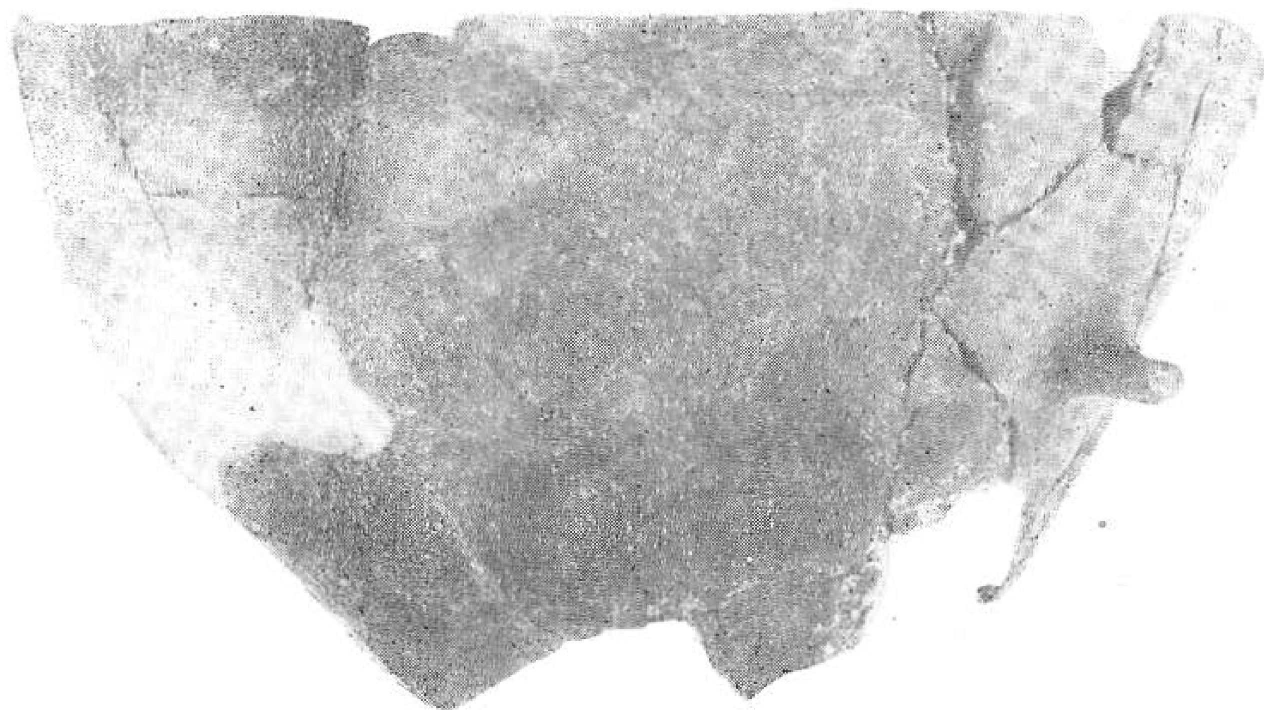


Fig. 25. Vas ceramic din mormîntul nr. 8 (cimitirul II).

sau de fier, deformate parțial din cauza temperaturii ridicate din timpul incinerării. Peste rămășițele incinerate au fost așezați bolovani rulați sau alte pietre, din aceeași gresie sfărîmicioasă. Spre capătul de sud al mormîntului, care este mai înalt și mai lat, au fost depuse două vase : la est o oală sac, iar la vest, o cană.

Oala sac (fig. 26) are corpul asimetric, bombat, gura strînsă, buza teșită spre interior și fundul mare, plat. Sub buză prezintă un brîu alveolat, tras din pastă și întrerupt de patru apucători mici — din care, două rupte — aduse putin în sus și dispuse asimetric. Vasul este lucrat cu mîna, din pastă grosieră, brun-cărămizie, inegal arsă. Din cauza calității inferioare a pastei și a presiunii pămîntului, oala s-a spart încă din vechime. (Dimensiuni : înălțimea 0,20 m, diametrul maxim 0,19 m, diametrul gurii 0,167 m, diametrul fundului 0,132 m).

Cana (fig. 27) lucrată cu mîna, are corpul bombat, gura largă și buza asimetrică, cu marginea puțin teșită spre interior, fundul plat. Toarta, puțin supraînălțată, este prinsă de buză și mai jos de mijlocul vasului. Cana este lucrată dintr-o pastă densă, inegal arsă, roșcat-cenușie. (Dimensiuni : înălțimea 0,134 m, diametrul maxim 0,137 m, diametrul gurii 0,123 m, diametrul fundului 0,072 m).

Nici unul din vase nu conținea resturi incinerate, ori obiecte de ofrandă. Printre oasele calcinate și cenușa defunctului s-au descoperit mai multe fragmente de tăblițe de bronz și fier atipice (fig. 28), o verigă din

tablă de bronz (fig. 28), o aplică de fier rectangulară cu orificii pe margini (fig. 29), cum și două brățări de bronz : una întreagă, elipsoidală în secțiune, nedecorată, cu capetele nelipite (fig. 30), iar cealaltă, fragmentară, lucrată dintr-o verigă rotundă, decorată cu două grupe de cîte trei

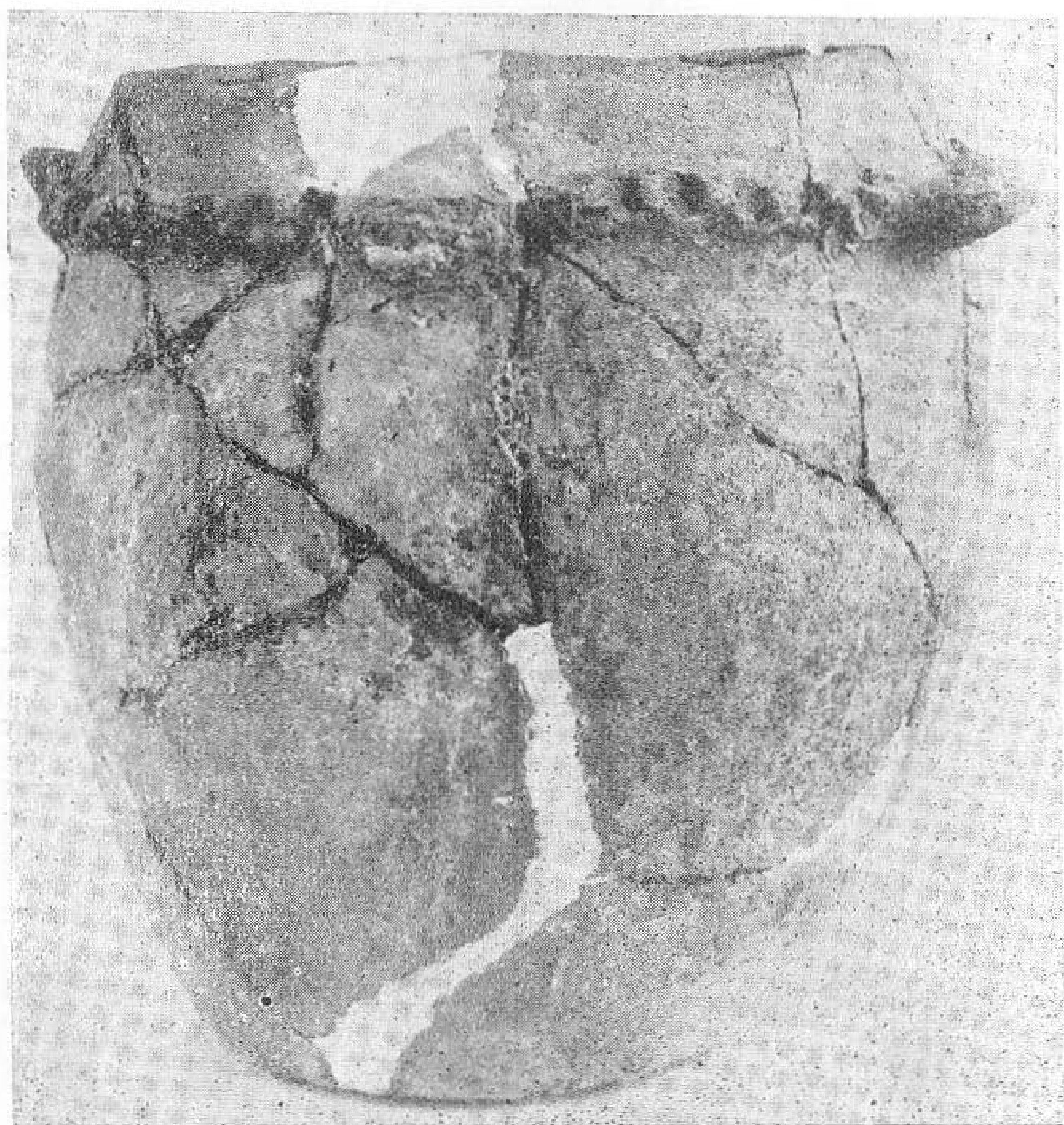


Fig. 26. Oală sac din mormîntul nr. 9 (cimitirul II).

protuberanțe (fig. 31). (Dimensiuni : brățara nr. 1, diametrul 0,058 m, grosimea 0,005 m ; brățara nr. 2, diametrul 0,07 m, grosimea 0,005 m).

Mormîntul nr. 10 (fig. 32), în cutie de piatră, a apărut la 0,20 m spre sud de mormîntul nr. 8 și la adîncimea de 0,85 m de la suprafață. Era orientat nord-vest, sud-est. Dimensiunile mormîntului : lungimea 1,85 m, lățimea 1,05 m. Pietrele sînt așezate într-un singur strat ; o parte din ele reprezintă bolovani de dimensiuni mari, din gresie nisipoasă alb-verzuie, iar alta, pietre mai mici, rulate de ape. În partea de est a mormîntului s-a descoperit un vas ceramic culcat, a cărui gură era aco-



Fig. 27. Cană cenușie din mormîntul nr. 9 (cimitirul II)

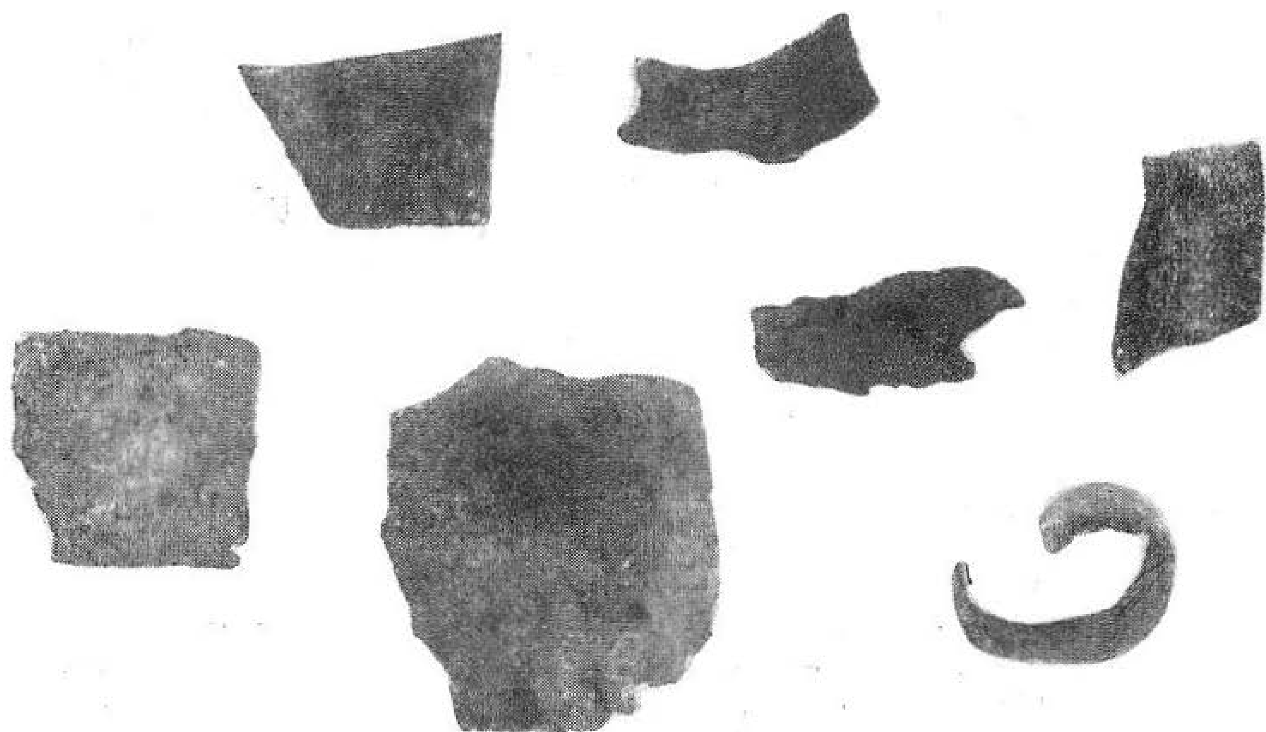


Fig. 28. Diferite obiecte de bronz și fier din mormîntul nr. 9 (cimitirul II).

perită, parţial, de o piatră. De observat că nici în interiorul vasului şi nici sub stratul de pietre n-au apărut resturi incinerate.

Vasul, (fig. 33) are corpul înalt, aproape sferic, gîtul cilindric, buza dreaptă, puţin rotunjită şi fundul plat, cu neregularităţi. Prezintă două

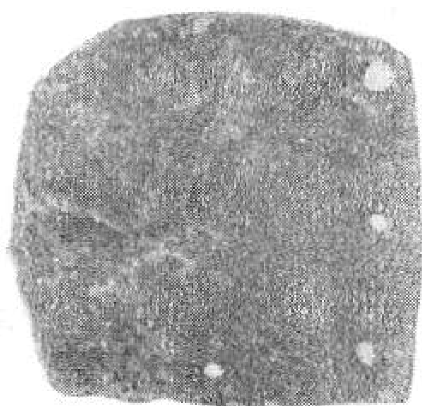


Fig. 29. Aplică de fier din mormîntul nr. 9 (cimitirul II).



Fig. 30. Brăţară de bronz din mormîntul nr. 9 (cimitirul II).

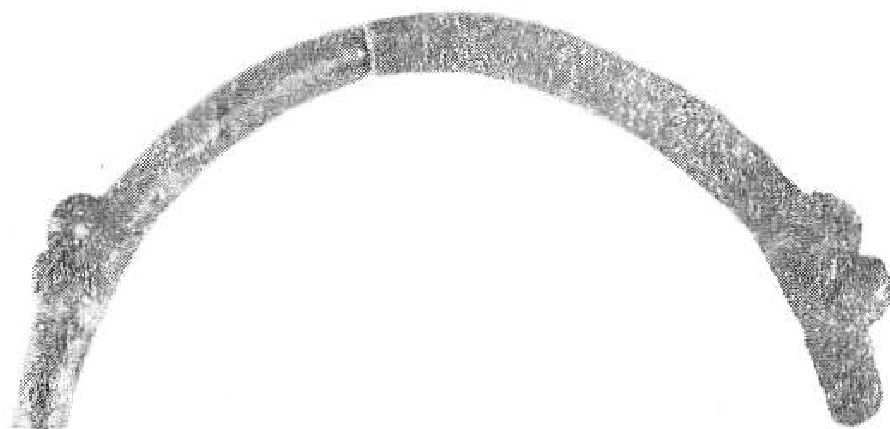


Fig. 31. Brăţară de bronz din mormîntul nr. 9 (cimitirul II).

torţi verticale simetrice, prinse de buză şi de umărul vasului. Deasupra buzei, torţile au cîte o proeminenţă. Este lucrat cu mîna, dintr-o pastă densă, de culoare cenuşiu-gălbuie, din care nu lipsesc — ca degresant — cioburile pisate. Suprafaţa vasului, cu toate că a fost parţial lustruită înainte de ardere, prezintă încă multe neregularităţi. (Dimensiuni : înălţimea 0,235 m, diametrul maxim 0,175 m. diametrul gurii 0,112 m, diametrul fundului 0,114 m).

Mormîntul nr. 11 (fig. 3), în cutie de piatră, a fost descoperit la 1,60 m est de mormîntul nr. 10 şi la adîncimea de 1,65 m de la suprafaţa

solului. Era orientat nord-sud. Avea la partea inferioară o lungime de 1,75 m şi o lăţime de 0,90 m. Prezenta la bază un strat masiv de lespezi de gresie alb-verzuie, mărginit de mai mulţi bolovani de diferite dimensiuni, bine legaţi între ei. Pe lespezile de piatră au fost depuse oasele in-

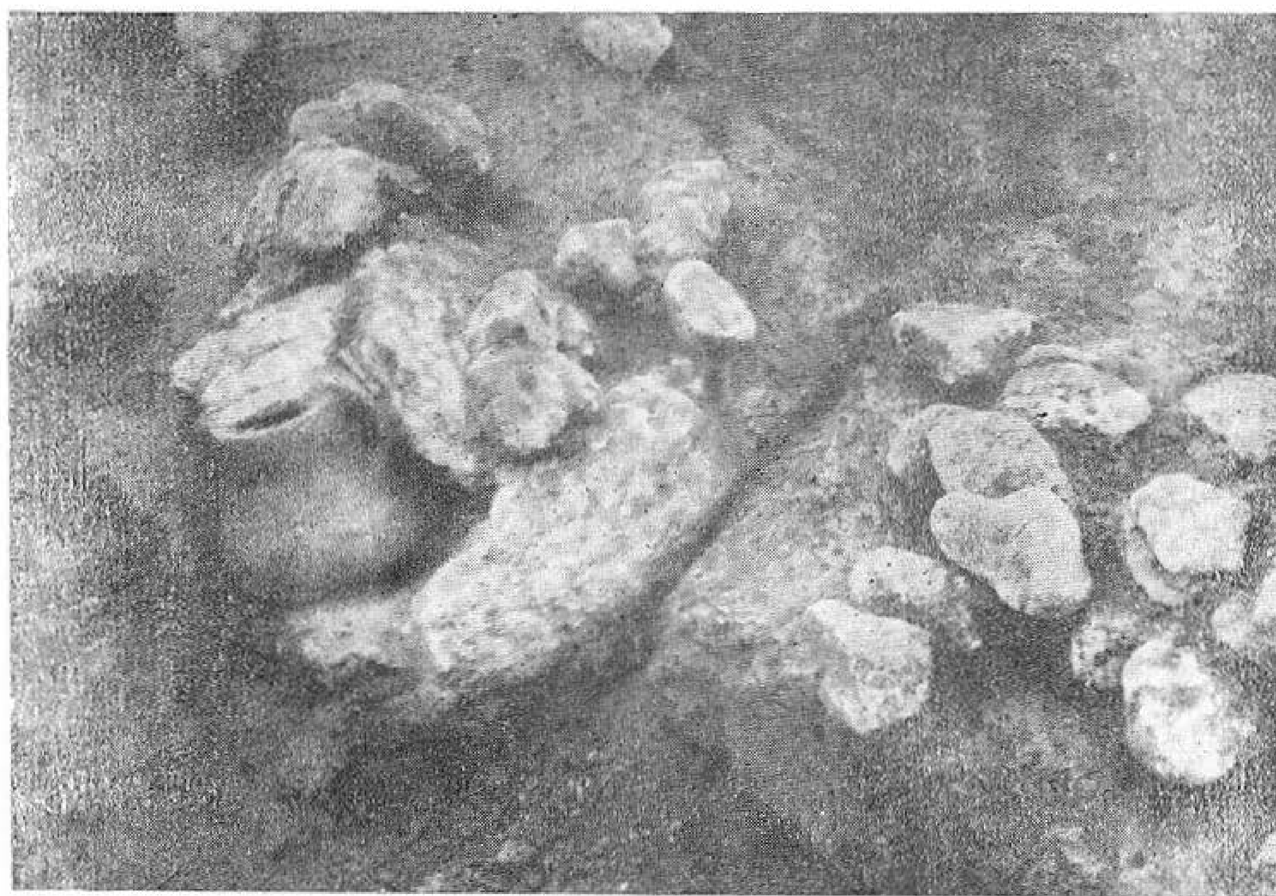


Fig. 32. Mormîntul nr. 10 (cimitirul II).

cinerate, cenuşa şi cele cîteva obiecte de inventar ale mormîntului : o zăbală, două cuţitaşe de fier şi un vîrf de săgeată de bronz. Peste inventarul funerar au fost aşezate mai multe rînduri de pietre, bolovani de gresie nisipoasă sau pietre rulate, astfel încît mormîntul atingea înălţimea de 0,90 m. Spre sud, rîndurile superioare de pietre depăşeau cu mult limitele stratului inferior, astfel încît la suprafaţă, întreg complexul funerar avea o lungime de 2,73 m. In aceeaşi măsură, lăţimea lui se micşora continuu, nedepăşind la partea superioară 0,55 m.

Zăbala, masivă (fig. 34), este formată din două verigi de forma cifrei 8, legate între ele şi de ale căror extremităţi au fost prinse psaliile, care au forma unor simple bare lăţite. (Dimensiuni : lungimea zăbalei 0,18 m, lăţimea 0,035 m, lungimea psaliilor 0,11 m).

Unul dintre cuţite (fig. 35/a) are lama îngustă, scurtă, puţin curbată spre interior. La unul din capete are sudate, de o parte şi de alta, două plăcuţe care indică mînerul. (Dimensiuni : lungimea 0,094 m, lăţimea 0,017 m). Cel de al doilea cuţit (fig. 35/b) are tăişul lamei mai lat şi arcuit spre exterior. (Dimensiuni : lungimea 0,086 m, lăţimea 0,024 m).



Fig. 33. Vas ceramic lucrat cu mîna din mormîntul nr. 10.

Vîrful de săgeată de bronz în trei muchii, (fig. 35/c), este fragmentar ; din acest motiv nu se poate preciza dacă inițial avea manșon sau peduncul.

Mormîntul nr. 12, (fig. 3) descoperit la 3 m spre nord-est de mormîntul nr. 9 și la adîncimea de 0,95 m, consta dintr-o urnă fragmentară

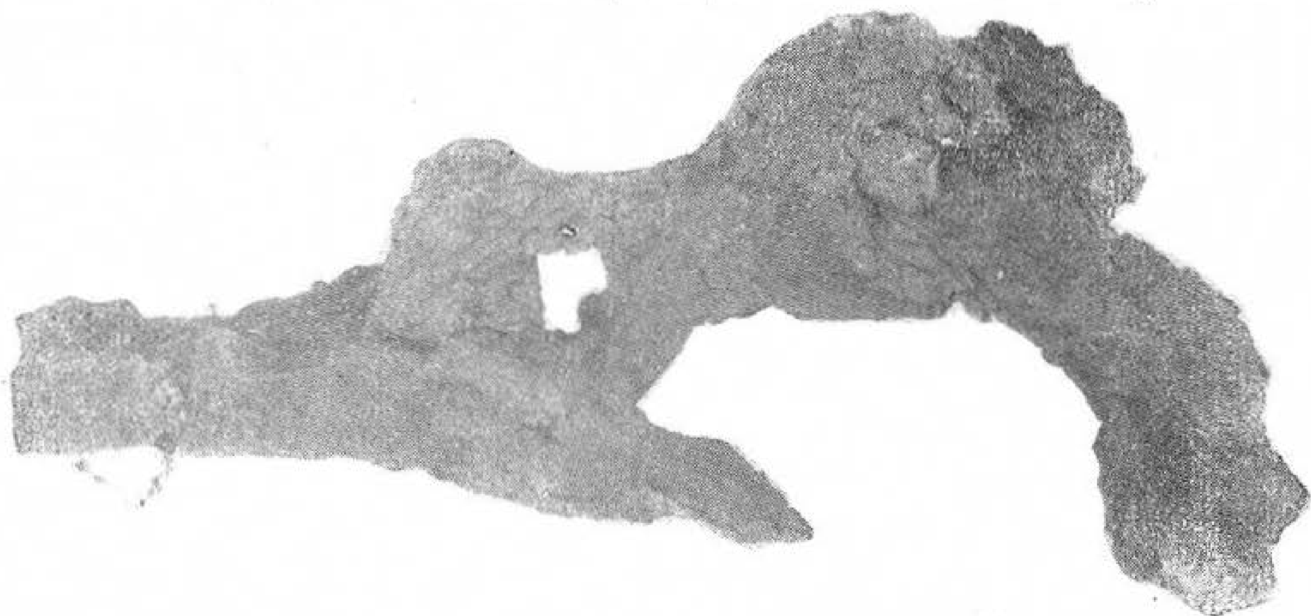


Fig. 34. Zăbală de fier din mormîntul nr. 11 (cimitirul II).

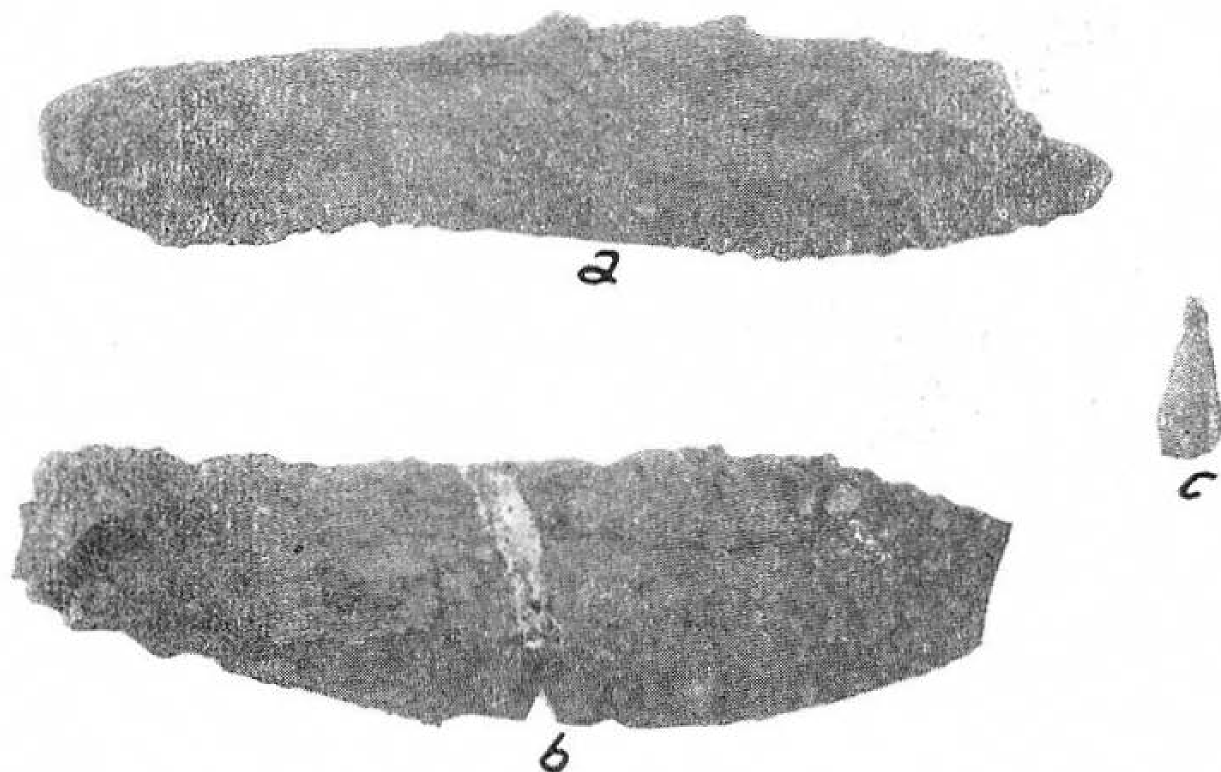


Fig. 35. a, b) Cuțite de fier și c) vîrf de săgeată de bronz din mormîntul nr. 11 (cimitirul II).

(fig. 36), acoperită cu bolovani de gresie nisipoasă. Fragmentele vasului erau împrăștiate pe o zonă relativ întinsă. Printre fragmentele ceramice s-au găsit oase calcinate, cenușă și o fusaiolă bitronconică.

Fragmentarea excesivă, încă din vechime, a vasului, se datorează atît calității inferioare a pastei și presiunii pămîntului și a pietrelor, cît și deranjărilor provocate de rădăcinile unui pom de alături. Vasul (fig. 36), din care s-a reconstituit doar partea inferioară, tronconică, cu

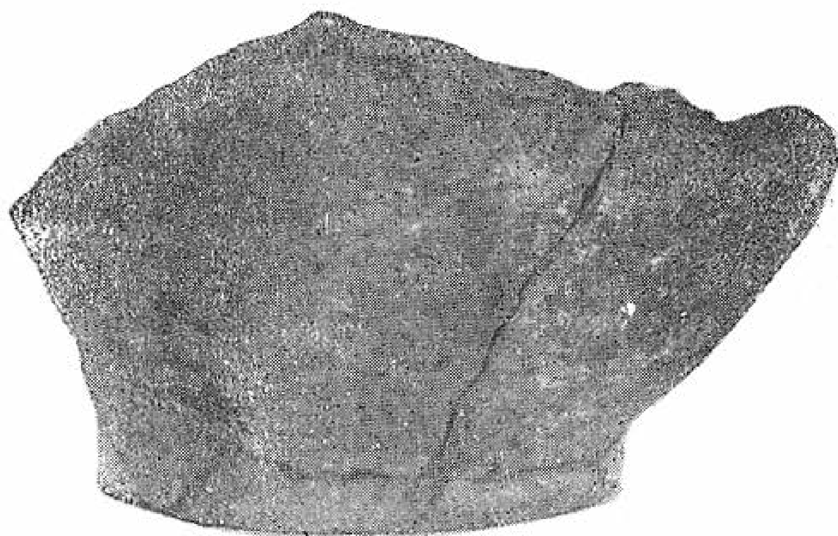


Fig 36. Fragment de vas urnă din mormîntul nr. 12 (cimitirul II).

fundul plat, pare să fi avut corpul larg deschis, buza cu marginea rotunjită și apucători rectangulare. A fost lucrat cu mîna, din pastă cărămiziecenușie, cu cioburi pisate în compoziție.

Mormîntul nr. 13 (fig. 3), în cutie de piatră, a fost descoperit în șanțul S , lîngă peretele de sud-vest, la 3 m sud-est de mormîntul nr. 11 și la o adîncime de 1,27 m de la suprafața solului. Se prezenta sub forma unui complex de pietre, orientat nord-sud, înalt de 0,30 m, avînd o lungime de 1,50 m și o lățime de 0,65 m. Printre bolovanii de gresie nisipoasă s-au descoperit oasele calcinate și cenușa defunctului. În afara cîtorva fragmente ceramice atipice, din aceeași epocă cu materialul descoperit în restul necropolei, n-a apărut nici un obiect de inventar reprezentativ.

Mormîntul nr. 14 (fig. 3) a apărut la 0,90 m nord de mormîntul nr. 13, lîngă malul de nord-est al șanțului S_b, la o adîncime de 1,10 m de la suprafață. Pe un mic strat de pietre (de 0,50 x 0,40 m) erau împrăștiate resturile incinerate ale defunctului. O parte din cenușă și din oase erau depuse în fragmentul de vas așezat între pietre. Este vorba de partea inferioară a unui vas borcan (fig. 37) cu fundul plat, profilat, cu corpul larg, tronconic, lucrat din pastă cărămiziu-cenușie, conținînd în compoziție cioburi pisate. Alte pietre acopereau, la rîndul lor, atît fragmentul de vas folosit ca urnă, cît și stratul de pietre inferior.

* * *

Studiul inventarului descoperit în morminte, a ritului și a ritualului de înmormîntare, permite cîteva concluzii de ordin mai general, privind această necropolă.

Ceramica, care reprezintă inventarul cel mai bogat și mai tipic, poate fi împărțită în trei grupe.

O primă grupă o formează ceramica locală, lucrată cu mîna, preponderentă din punct de vedere cantitativ. În cadrul acestei grupe se dis-

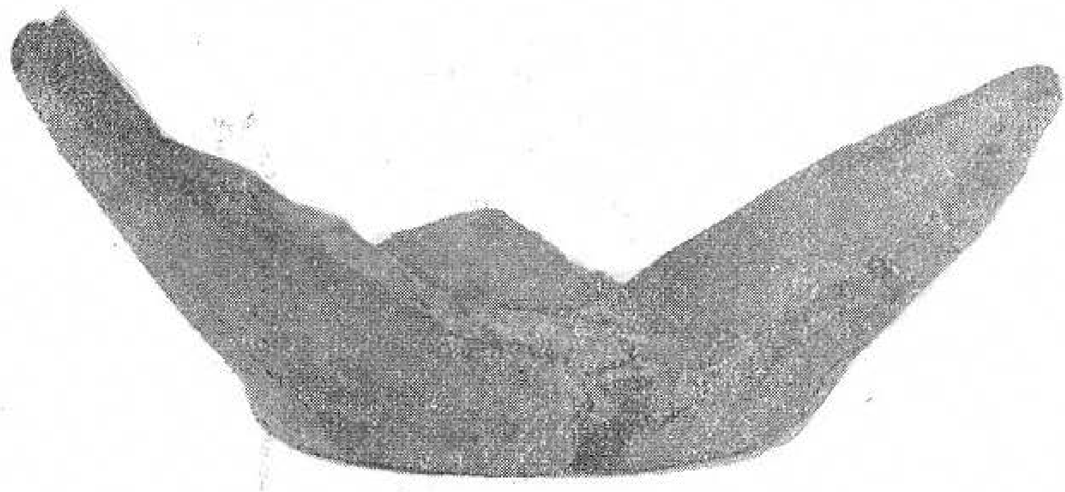


Fig. 37. Fragment de vas urnă din mormîntul nr. 14 (cimitirul II).

ting în primul rînd vasele borcan, de cele mai multe ori de dimensiuni mari, dintre care unele au servit ca urne și a căror descendență din urnele hallstattiene este evidentă.

Cu toate că fac parte din aceeași categorie și sînt destul de apropiate, vasele prezintă totuși caracteristici proprii, care le fac să se deosebească între ele, deosebiri determinate de îndemînarea, atenția sau fantezia olarilor. O trăsătură comună pentru aproape toate vasele borcan descoperite pînă acum la Bugeac este dispunerea cu regularitate a apucătorilor la locul de maximă bombare și nu sub el, fapt ce le deosebește de majoritatea vaselor din aceeași categorie, întîlnite în alte necropole.

Vasul-urnă din mormîntul nr. 1 (fig. 8) se apropie prin formă de unele urne de la Cernavodă [46] sau de la Ravna [47]. Urna mormîntului nr. 3 (fig. 12) se aseamănă cu unele vase descoperite la Satu Nou [48], Ravna [49], Branicevo [50], dar mai ales cu una din urnele de la Grădiștea-Călărași [51]. Urna mormîntului nr. 5 (fig. 16), cu corpul mult bombat, dar nedecorat, face parte din aceeași categorie a oalelor borcan. Urna mormîntului nr. 7 (fig. 20), clar bitronconică, se aseamănă cu un vas descoperit la Tariverde [52] dar care are apucătorile oblice, cu vîrfurile aduse în jos.

[46] D. Berciu, *Descoperirile getice de la Cernavodă...*, *loc. cit.*, p. 289 și fig. 7 (dreapta) și 8 (dreapta).

[47] M. Mircev, *op. cit.*, în *IAI* XXV, 1962, Sofia, p. 104 și pl. XIV/4 ; XV/4.

[48] B. Mitrea, C. Preda și N. Anghelescu, *op. cit.*, în *MCA*, VII, p. 285 și fig. 2 ; B. Mitrea, *op. cit.*, în *Omagiu lui C. Daicoviciu*, 1960, p. 409 și următoarele, fig. 1/2.

[49] M. Mircev. *op. cit.*, în *IAI*, XXV, 1962, Sofia, p. 112 și pl. XXII/4.

[50] Tv. Dremsizova, *op. cit.*, p. 166 și fig. 1/1.

[51] Vasile Culică, *op. cit.*, p. 138 și fig. 2/3.

[52] D. Berciu și C. Preda, *Săpăturile de la Tariverde*, în *MCA*, VII, 1961, p. 277 și fig. 4.

Pentru vasul decorat sub buză cu un brîu alveolat, întrerupt de patru apucători plate (fig. 26), găsim similitudini la oalele din același tip descoperite la Cernavodă [53], Poienești [54], Telița [55] etc. Urna mormîntului nr. 2 (fig. 10), cu un decor asemănător, dar cu corpul mai zvelt și cu aspectul

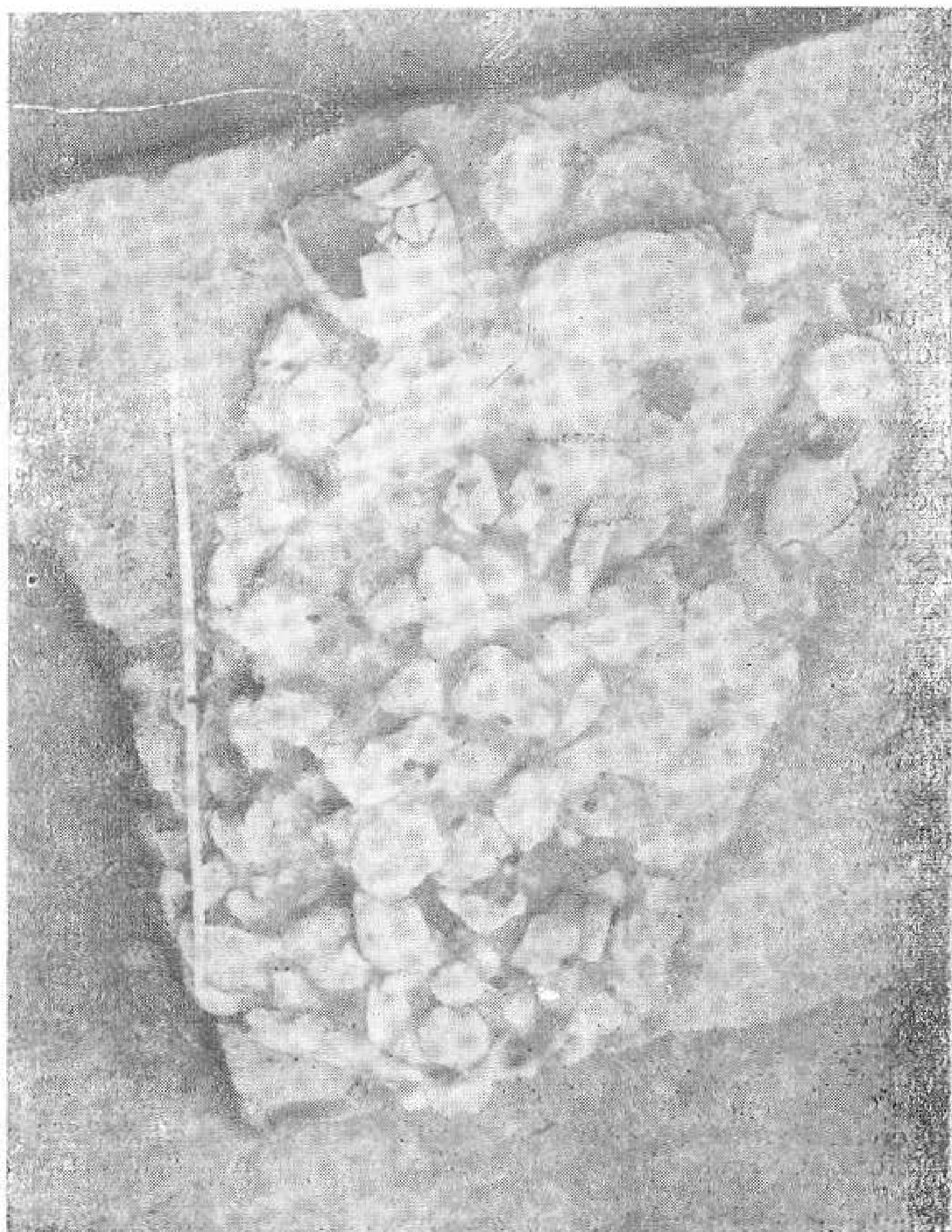


Fig. 38. Mormîntul nr. 9 (cimitirul II)

tronconic mai pronunțat, se apropie de un vas de la Murighiol [56]. Vasul din mormîntul nr. 8 (fig. 25), cu corpul larg, tronconic, și apucători sub

[53] D. Berciu, *Descoperirile getice de la Cernavodă...*, *loc. cit.*, p. 283 și fig. 5 (dreapta), 7 (stînga) și 8 (stînga).

[54] R. Vulpe, *Săpăturile de la Poienești*, în *MCA*, 1953, p. 276 și fig. 58.

[55] G. Simion, și Gh. I. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 374, 377 și fig. 3/9 ; 3/17.

[56] Expectatus Bujor, *op. cit.*, în SCIV, VIII, 3—4, 1956, p. 244 și fig. 3.

buză, reprezentînd o dezvoltare a unui tip de străchini din prima epocă a fierului[57], își găsește analogii la Grădiștea-Călărași[58]. Din aceeași categorie a oalelor borcan fac parte și urnele fragmentare descoperite în mormintele nr. 12 și 14 (fig. 36 ; 37), sau alte fragmente de vase găsite în pămîntul scos din groapa ghețăriei (fig. 24/a-b).

În cadrul grupei ceramicei lucrate cu mîna, o a doua categorie o formează străchinile. Pînă în prezent s-au găsit doar trei astfel de exemplare, din care două au fost folosite drept capace (fig. 15 ; 21/b), iar cel de al treilea (fig. 21/a) ca postament pentru urne. Străchini asemănătoare, cu corpul înalt, tronconic ori semiglobular, au apărut la Cernavodă[59], Satu Nou[60], Telița[61], Ravna[62] etc.

Din prima categorie, alături de vasele borcan și de străchini, mai fac parte și cănile. Două exemplare (fig. 19 ; 27), cu corpul tronconic sau cu pereții ușor arcuiți, au torțile puțin înălțate față de marginea vasului, grație unei mici proeminențe piramidale. Cel de al treilea exemplar (fig. 13) are corpul bombat și un buton pe toartă. Asemenea forme de vase sînt frecvente în așezările sau în necropolele din a doua epocă a fierului. Căni asemănătoare au apărut la Zimnicea[63], Satu Nou[64], Ravna[65] etc. În morminte ele erau depuse fie ca urne, fie ca vase de ofrandă. Forma lor derivă, evident, din cănile hallstattiene, după cum o dovedesc descoperirile de la Stoicani[66], Bîrsești[67], Tuzla[68] etc.

Vasul lucrat cu mîna, descoperit în mormîntul nr. 10 (fig. 33), reprezintă un tip aparte. Prin forma corpului el se apropie de oalele borcan. Cele două torți dispuse simetric dovedesc însă că meșterul olar a încercat să imite amforele grecești. Dar torțile n-au fost prinse după modelul grec, ci într-o manieră care-i era mai familiară și pe care o folosea frecvent la execuția cănilor de lut. Ca și la cele două căni amintite mai sus (fig. 19 ; 27) torțile puțin supraînălțate, sînt prinse la vasul în discuție, cu un capăt de partea superioară a buzei, iar cu celălalt de umărul vasului. Vasul acesta reprezintă un tip hibrid, rezultat al contaminării ceramicei locale cu influențe grecești. Ceva mai tîrziu, tot ca rezultat al influențelor grecești, se vor răspîndi, în întreaga lume geto-dacă, atît în afara, cît și în interiorul arcului carpatic[69], imitațiile după

[57] R. Vulpe, *op. cit.*, p. 38—39 și pl. I

[58] Vasile Culică, *op. cit.*, p. 137, fig. 5.

[59] D. Berciu, *Descoperirile getice de la Cernavodă, loc. cit.*, p. 286 și fig. 12/2.

[60] B. Mitrea, C. Preda și N. Anghelescu, *op. cit.*, în *MCA*, VIII, 1962, p. 371 și fig. 1/1,6.

[61] G. Simion și Gh. I. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 379 și fig. 6.

[62] M. Mircev, *op. cit.*, în *IAI*, XXV, 1962, Sofia, p. 103, 108 și pl. XIII/4, XVII/6.

[63] V. Pârvan, *op. cit.*, p. 579 și fig. 419.

[64] B. Mitrea, *op. cit.*, în *Omagiu lui C. Daicoviciu*, p. 412, fig. 3.

[65] M. Mircev, *op. cit.*, în *IAI*, XXV, 1962, Sofia, p. 105, 120 și pl. XV/6, XXI/6 și XXXVIII/4.

[66] M. Petrescu-Dîmbovița, *Cimitirul hallstattian de la Stoicani*, în *MCA*, I, 1953, p. 189 și fig. 10/4 c. pl. X/5 a—b etc.

[67] S. Morintz, *Săpăturile de la Bîrsești*, în *MCA*, VI, 1959, p. 233, fig. 2/1.

[68] A. Aricescu, *Die bodenständige Bevölkerung der Dobrudscha...*, *loc. cit.*, fig. 1.

[69] I. H. Crișan, *Ceramica daco-getică*, Editura Meridiane, București, 1968, p. 28

vasele grecești, atît amfore [70], cît mai ales cupe de Delos ori de Megara [71], fără însă ca numărul lor să fie. totuși prea mare.

Vasul miniatural nedecorat (fig. 17/a), depus ca ofrandă în urna mormîntului nr. 5, reprezintă un tip evoluat din paharele globulare cu picior hallstattiene tîrzii, decorate cu proeminențe-apucători ori caneluri oblice, de genul celor descoperite la Ferigele [72].

A doua grupă o formează ceramica cenușie, lucrată la roată. Ea cerea meșterilor olari o mai mare îndemînare, alegerea unei argile de bună calitate și arderea vaselor în condiții speciale. Trebuie amintit că ceramica cenușie, folosită în această epocă, nu aparține unui singur element etnic. La început ea a fost produsă și folosită de greci, apoi de tracii sudici, iar mai tîrziu și de geto-daci. Din acest motiv, nici răspîndirea, la început prin schimburi comerciale, a ceramicei cenușii grecești și sud-tracice, și nici influențele reciproce, ulterioare, în execuția vaselor, nu sînt excluse. Unele vase sud-tracice sau geto-dacice, care reproduc formele grecești, nu copiază întotdeauna fidel modelele inițiale, ci le-a modificat și dezvoltat adesea după tradițiile olăriei locale.

Urna mormîntului nr. 4 (fig 14), care imită, oarecum, vasele *crater* grecești și se apropie ca formă de vasul cenușiu din cimitirul I (fig. 7), lucrat la roată, se deosebește totuși de modelele inițiale, prin felul de prindere a torților, găsindu-și analogii în descoperirile de la Branicevo [73] și Seuthopolis [74].

Castronul înalt (fig. 11) reprezintă execuția la roată a străchinii cu buza adusă spre interior, formă frecventă la sfîrșitul primei epoci a fierului, atît la noi, cît și în țările vecine, dar care mai persistă încă o bună perioadă de timp și la începutul epocii La Tène. Castronul acesta se aseamănă cu unele vase descoperite la Satu Nou [75], Murighiol [76], Histria [77], Ravna [78], Branicevo [79] etc.

O formă de vas derivată, de asemeni, din formele mai vechi, hallstattiene [80], este strachina cu marginea larg răsfrîntă (fig. 9) și care se apropie mai mult de unele exemplare descoperite la Histria [81].

A treia grupă, puțin numeroasă, o formează ceramica grecească de import, reprezentată prin mai multe fragmente de amfore elenistice des-

---

70 Ibidem, fig. 19 ; R. Vulpe, *Șantierul arheologic Popești*, în *MCA*, III, 1957, p. 231 și fig. 11, 3—7.

71) I. H. Crișan, *op. cit.*, fig. 51, 52 ; R Vulpe, *op. cit.*, în *MCA*, III, 1957, p. 231—232 și fig. 12, 13, 14 ; *MCA*, VI, 1959, p. 313 și fig. 10/1—6 ; *MCA*, VII, p. 332 și fig. 7/6.

72 A. Vulpe, *Ferigele*, p. 54, pl. VI/18—22 ; 25.

73 Tv. Dremsizova, *op. cit.*, p. 169, fig. 6.

74 M. Cicicova, *op. cit.*, p. 42, fig. 4/2

75 B. Mitrea, C. Preda și N. Anghelescu, *op cit.*, în *MCA*, VII, p. 286, fig. 3/6.

76 Expectatus Bujor, *op. cit.*, în *SCIV*, 3—4, VII, 1957, p. 248 și fig. 8.

77 Suzana Dimitriu, *Cartierul de locuințe din zona de vest a cetății, în epoca arhaică, în Histria II*, București, 1966, p. 51, cat. nr. 475, 479—485.

78 M. Mircev, *op. cit.*, în *IAI*, XXV, Sofia, 1962, p. 101—102, pl. X/5, XII/2,5.

79 Tv. Dremsizova, *op. cit.*, p. 171, 192, tumulul IX, fig. 8/5 ; tumulul XIX, p. 177—180, fig. 19/1,3.

80 Al. Vulpe, *Cimitir din prima epocă a fierului la Ferigele*, în *MCA*, V, p. 364 și fig. 2/2 ; idem, *Ferigele*, București, 1967, pl. II/13—20 și pl. III.

81 Suzana Dimitriu, *op. cit.*, p. 51, cat. 478, pl. 59.

coperite în zona necropolei, cum și de cănița acoperită cu firnis negru, depusă ca ofrandă în urna mormîntului nr. 7, și care datează din ultima parte a sec. IV î.e.n. [82].

Printre celelalte obiecte de inventar se remarcă îndeosebi cele de metal. Cuțitașele descoperite în mormintele nr. 7 și 11, sînt dezvoltate din obiecte similare hallstattiene [83], fiind asemănătoare cu cele găsite atît în așezările, cît și în mormintele sud-tracice ori geto-dace din a doua epocă a fierului. În acest sens amintim descoperirile similare de la Satu Nou [84], Telița,[85], Popești [86], Poienești [87], Dobrina [88], Ravna [89] etc. În aceleași morminte (nr. 7 și 11) au apărut, alături de cuțitașe, zăbale de fier, primitiv executate. Ritualul este comun pentru lumea scitică și traco-ilirică de la sfîrșitul primei epoci a fierului [90], dar se păstrează și mai tîrziu, așa după cum o indică descoperirile de la Dobrina [91] și Zimnicea [92]. Este foarte probabil ca aceste morminte să fi aparținut unor luptători, posibilitate indicată și de descoperirea unui vîrf de săgeată de bronz în mormîntul nr. 11. Amintim că vîrfuri de săgeți cu trei muchii au mai apărut în morminte, la Telița [93], Murighiol [94], Poienești [95] etc.

Printre obiectele de podoabă feminină se remarcă îndeosebi brățările găsite în mormîntul nr. 9. Ele au fost strînse în antichitate împreună cu celelalte mici obiecte de bronz și de fier, deformate din cauza arderii și depuse odată cu oasele incinerate și cu cenușa defunctei. Obiceiul era răspîndit, întrucît îl întîlnim în multe alte necropole din aceeași vreme : la Satu Nou[96], Telița [97], Murighiol [98] etc. În categoria podoabelor se încadrează și cele trei mărgele de sticlă din urna mormîntului nr. 5, element frecvent în alte descoperiri similare.

Ritul funerar, constatat pînă în prezent în cimitirul II de la Bugeac, este în exclusivitate incinerația. Lucrul este perfect dovedit de cele 12 morminte (nr. 1—7, 9, 11—14) în care s-au găsit resturi de incinerare. Cele două morminte cenotaf (nr. 8, 10), in care n-au fost depuse resturile

---

82 *Sir John and Lady Beazley Gifts 1912—1966*. Published for the Ashmolean Museum by the Oxford-University Press, Londra, 1967, p. 105, 391, pl. LV.

83 A. Vulpe, *Ferigele*, p. 62 și pl. XVIII.

84 B. Mitrea, C. Preda și N. Anghelescu, *op. cit.*, in *MCA*, VII, p. 286 și *MCA*, VIII, p. 371.

85 G. Simion și Gh. I. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 380—381, fig. 5/3, 14.

86 R. Vulpe, *Șantierul arheologic Popești*, în *MCA*, V, 1959, p. 342 și fig. 1/2.

87 R. Vulpe, *Săpăturile de la Poienești*, in *M.C.A.*, I, 1953, p. 433—434 și fig. 161/, 185, 215/3, 238.

88 M. Mircev, *op. cit.*, în *Buletin du musée national á Varna*, tom. I, XVI, 1965, p. 33 și urm., pl. XI.

79 M. Mircev, *op. cit.*, în *IAI*, XXV, Sofia, 1962, pl. XXXII/1,2 și XXXIII/2.

90 A. Vulpe, *Traci și iliri la sfîrșitul primei epoci a fierului în Oltenia, SCIV*, XIII, 2, 1962, p. 311.

91 M Mircev, *op. cit.*, în *Buletin du musée national á Varna*, tom. I, XVI, 1965, pl. XII.

92 Materialul în Muzeul Național de Antichități — București.

93 G. Simion și Gh. I. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 381 și fig. 5/1.

94 Expectatus Bujor, *op. cit.*, în SCIV, VI, 3—4, 1955, p. 578.

95 R. Vulpe, *Săpăturile de la Poienești*, în *MCA*, I, 1953, p. 312—315 și fig. 99.

96 B. Mitrea, C. Preda și N. Anghelescu, *op. cit.*, în *MCA*, VII, 6, 286.

97 G. Simion, și Gh. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 380—381 și fig. 5/3, 14.

98 Expectatus Bujor, *op. cit.*, p. 578

defunctului, nu par să schimbe caracterul unitar al practicii folosite în această necropolă.

Pînă în prezent nu aveam date asupra modului în care se făcea arderea corpurilor. N-au fost descoperite morminte-cuptor [99], ori alte dovezi care să indice practicarea incinerației pe loc. Nu este exclus ca populația de la Bugeac să fi folosit arderea in *ustrina*, practică în uz, în acea vreme la Dunărea de Jos, așa după cum au dovedit-o descoperirile mai vechi de la Zimnicea [100]. Se observă că atît în urne, cît și în mormintele „în cutie de piatră" erau depuse numai o parte din oasele incinerate ale defunctului.

În acest cimitir se constată, pînă acum, practicarea a două ritualuri de înmormîntare, ceea ce ar permite să se distingă două tipuri de morminte. La unele morminte (nr. 1—5, 7, 12), oasele calcinate, cenușa și diferitele obiecte de uz propriu ori de ofrandă, au fost depuse în urne funerare întregi sau fragmentare, acoperite — de cele mai multe ori — cu un capac constînd fie dintr-o strachină, fie din plăci ori bolovani de piatră locală. Uneori, ca în cazul mormîntului nr. 4, urna era protejată atît deasupra, cît și pe părțile laterale, de cîteva plăci de piatră.

Al doilea tip de morminte îl formează cele „în cutie de piatră", în care atît urna, cît și resturile incinerate, obiectele de ofrandă sau cele de uz personal, erau protejate de o manta de bolovani. Uneori, ca în cazul mormîntului nr. 9, vasele de ofrandă puteau fi așezate deasupra mormîntului printre pietre, fără a fi protejate în mod special. În acest tip pot fi încadrate și cele două morminte cenotaf, fără resturi de incinerație, din care nu lipsesc însă alte obiecte de inventar.

Cu mici devieri, toate mormintele au aceeași orientare, nord-sud.

Cu toate că cercetările nu sînt decît la început, pare a se putea distinge și o anumită grupare a mormintelor în teren, în funcție de cele două tipuri amintite. Mormintele în urnă au apărut pînă acum numai în partea de nord-est, la capătul pantei. Este vorba de mormintele 1—4, descoperite cu ocazia săpării gropii ghețăriei 3 (fig. 2/3), cum și de mormintele nr. 5—7, 12 (fig. 3). Mormintele „în cutie de piatră" sînt grupate mai ales către sud-vest, unde terenul este puțin în pantă.

Pînă în prezent nu se poate face însă o distincție cronologică sigură între cele două tipuri de morminte. Amintim, totuși că în mormintele „în cutie de piatră" n-au apărut pînă acum fragmente ori vase ceramice lucrate la roată. Acest fapt, ca și aspectul oarecum arhaic al inventarului, ar indica o vechime mai mare a mormintelor „în cutie de piatră", decît a celor în urne.

Din punct de vedere cronologic, cimitirul II de la Bugeac poate fi datat, pe baza celei mai mari părți a inventarului descoperit pînă acum, în secolul IV î.e.n., fiind contemporan cu necropolele de la Zimnicea [101], Satu Nou [102] și Grădiștea-Călărași [103].

---

[99] R. Vulpe, *op. cit.*, p. 312—315, 490, fig. 96, 97.

[100] I. Nestor, *Raport sumar asupra campaniei de săpături arheologice de la Zimnicea*, în *SCIV*, II, 1950, 1, p. 98.

[101] Vezi mai sus nota nr. 39.

[102] Vezi mai sus nota nr. 40.

[103] Vezi mai sus nota nr. 41

În sprijinul aceleiași încadrări cronologice probează și asemănările constatate între materialul cimitirului și unele descoperiri din Bulgaria de la Ravna [104], Branicevo [105] etc. Unele apropieri observate între inventarul acestei necropole și alte materiale din cimitirele mai vechi de la Cernavodă, Dobrina, sau chiar cu unele descoperiri hallstattiene, nu reprezintă indicii suficiente pentru o coborîre a datei de început a necropolei, în stadiul de astăzi al cercetărilor, mai jos de începutul sec. IV î.e.n., ci doar dovada perpetuării firești a unor forme și tipuri de obiecte, pe parcursul unei mai îndelungate perioade de timp. În aceeași măsură, nici asemănările constatate cu mormintele din necropolele mai tîrzii de la Telița [106], Murighiol [107] etc. nu sînt îndeajuns de concludente, deocamdată, pentru a urca limita superioară a acestei necropole pînă în sec. III î.e.n.

Prezența la Bugeac, într-o zonă relativ restrînsă, a două cimitire de incinerație din aceeași epocă implică existența în apropiere a uneia sau a mai multor așezări geto-dace care să le fi folosit. Simplele cercetări de suprafață întreprinse pînă acum n-au putut duce deocamdată la descoperirea lor. Dar nu departe de aici, în cîteva locuri favorabile unor așezări umane, apar atît în apropierea cimitirului I — pe Ceairul Bugeac (fig. 1) — cît și a cimitirului II — pe Ceairul lui Moș Marinciu — (fig. 1), numeroase materiale tîrzii, romano-bizantine și feudal-timpurii. Este foarte posibil ca în această arie, sau undeva în apropiere, să fi fost și așezările geto-dace contemporane necropolelor. Dacă luăm în considerație numărul mare de morminte descoperite pînă acum în acest loc, la care am putea adăuga și multe distruse de lucrările mai vechi, mai ales în zona cimitirului I, ținînd seama și de faptul că cercetările nu sînt decît la început, putem presupune că au existat aici așezări sătești care depășeau simple staționări de scurtă durată.

Comunitățile umane de aici întrețineau strînse legături, așa cum o dovedesc materialele descoperite, atît cu alte comunități vecine, cît și cu tracii sudici, ori cu negustorii greci, ajunși aici pe calea cea mai lesnicioasă a antichității — Dunărea

Efectuarea în viitor a unor cercetări sistematice ne va permite să cunoaștem mai bine cultura materială și viața spirituală a populației băștinașe din această parte a Dobrogei și va contribui la înțelegerea mai exactă a unor caracteristici locale, a procesului de răspîndire a valorilor materiale și culturale de cele două părți ale Dunării, cum și la înmulțirea cunoștințelor privind legăturile cu lumea greacă și sud-tracică.

---

104 mai sus nota nr. 42.
105 mai sus nota nr. 43.
106 sec. IV—III î.e.n.; în G. Simion și Gh. I. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 381.
107 sec. III î.e.n.; în Expectatus Bujor, *op. cit.*, *SCIV*, VII, 3—4, 1956, p. 251.

RÉSUMÉ

LES CIMETIERES D'INCINERATION GETO-DACES DE BUGEAC-OSTROV

Sur le territoire du village Bugeac-Ostrov, au sud-ouest du district de Constantza, ont été récemment identifiées deux nouvelles nécopoles autochtones géto-daces.

Le cimetière no I a été découvert au mois de janvier 1965, lors des travaux pour la modernisation de la route nationale Constantza—Ostrov (fig. 1).

On a retrouvé quatre tombes d'incinération. Le rituel consistait à déposer les os calcinés dans des urnes recouvertes d'une pierre. Comme urnes, ont été utilisé deux vases de tradition hallstattienne, travaillées à la main (fig. 4 et 6), une amphore hellénistique (fig. 5) et un vase-cratère en terre cuite grise (fig. 7). Dans l'urne du tombeau no 1 on a trouvé aussi deux fibules du type thrace archaique (fig. 18/a, b).

Ce cimetière, si nous rapportons à divers aspects culturels semblables du bas Danube, est partiellement contemporain des nécropoles de Zimnicea, Satul Nou et Grădiștea-Călărași, datant, plus exactement, du IVe s. av. n. è.

Le cimetière no II (fig. 1 et 2) a été identifié au mois de février 1966, au moment où l'on creusait une fosse pour une glacière appartenant à la section piscicole de Bugeac. Quatre tombes furent découvertes à cette occasion (no 1—4). Pour obtenir des données supplémentaires, on a effectué, au printemps de l'année 1966, un petit sondage, qui a permis de retrouver trois autres tombes (no. 5—7). En reprenant les fouilles au printemps de l'année 1968, on a trouvé sept autres tombes (no 8—14).

Le rite funéraire constaté jusqu'à ce jour était l'incinération. On pratiquait deux rituels d'enterrement, ce qui permet d'identifier deux types de tombes. Pour quelques urnes (no 1—5, 7, 12) les os calcinés, les cendres et les objets d'usage personnel ou d'offrande étaient déposés dans des urnes comlpètes ou fragmentaires, recouvertes d'une terrine, de plaques ou de grosses pierres de la région. Le second type comprend des tombes „en boîte de pierre", dans lesquelles l'urne, aussi bien que les restes incinérés et les objets d'offrande ou d'usage personnel, étaient protégés par une couche de grosses pierres. Pour le moment, on ne peut pas encore établir une distinction chronologique sûre entre les deux types de tombes. L'aspect tant soit peu archaïque de l'inventaire dans les tombes en „boîte de pierre", indiqueraient une époque plus ancienne pour ce type que pour les tombeaux à urnes.

L'inventaire le plus riche et le plus représentatif de toute la nécropole consiste en produits céramiques, qu'on peut diviser en trois groupes.

Le premier groupe comprend la céramique locale, travaillée à la main. On y distingue des vases (fig. 8, 10, 12, 16, 20, 24 a—b, 25, 36 et 37) qui ont de nombreuses analogies dans les sites des necropoles de la même époque, et dont la descendance des urnes halstattiennes est évidente. Le vase trouvé dans la tombe no 10 (fig. 33) représente un type hybride, qui résulte de l'influence de la céramique grecque sur la céramique locale.

Une seconde catégorie est formée par les terrines travaillées à la main et utilisées comme couvercles (fig. 15, 21/b) ou bien comme support (fig. 21/a) pour les urnes d'incinération.

Une autre catégorie comprend les asiguières utilisées soit comme urnes (fig. 19), soit comme vases d'offrande (fig. 13, 27).

Un second groupe, peu nombreux d'ailleurs, est formé par le céramique grise, travaillée à la roue. L'un de ces vases (fig. 14) imite les cratères grecs ; on en trouve des analogies surtout chez les thraces du sud. Deux autres (fig. 9, 11) dérivent des formes hallstattiennes plus anciennes.

Le troisième groupe est formé par la céramique grecque d'importation, représentée par des fragments d'amphores hellénistiques, trouvées dans la zone de la nécropole, ainsi que par la petite asiguière recouverte de vernis noir, déposée comme offrande dans l'urne du tombeau no 7.

Le reste de l'inventaire est formé, dans sa plus grande partie, de divers objets en métal : couteaux, mors, une pointe de flèche, des bracelets en bronze, des appliques, etc.

En se fondant sur la plupart des objets trouvés, on peut fixer comme date pour le second cimetière de Buceag, le IV[e] s. av. n.è., il est donc de la même époque que les nécropoles de Zimnicea, Satul Nou, Grădiştea-Călăraşi, Ravna, Branicevo, etc.

La présence de deux cimetières d'incinération de la même époque, dans une zone relativement restreinte, trahit l'existence dans le voisinage, d'un, ou même de plusieurs habitats géto-daces, qui les auraient utilisés. Mais les simples recherches de surface, entreprises jusqu'à ce jour, n'ont pas permis pour le moment de les découvrir.

Des recherches systématiques, exécutées à l'avenir, permettront de mieux connaître la culture matérielle et la vie spirituelle de la population autochtone de cette partie de la Dobroudja et nous ferons comprendre les caractéristiques locales, ainsi que l'expansion des valeurs matérielles et culturelles sur les deux rives du Danube. De cette manière, les connaissances que nous possédons sur les rapports de la Scythia-Minor avec la Grèce et la Thrace méridionale s'amplifieront.

G. ICONOMU

CERCETĂRI ARHEOLOGICE LA MANGALIA ȘI NEPTUN

În iarna și în primăvara anului 1966 lucrările edilitare de canalizare, fundații și drumuri, desfășurate la Mangalia și la Neptun au scos la iveală mai multe monumente arheologice, din care o mare parte vor fi prezentate în paginile ce urmează.

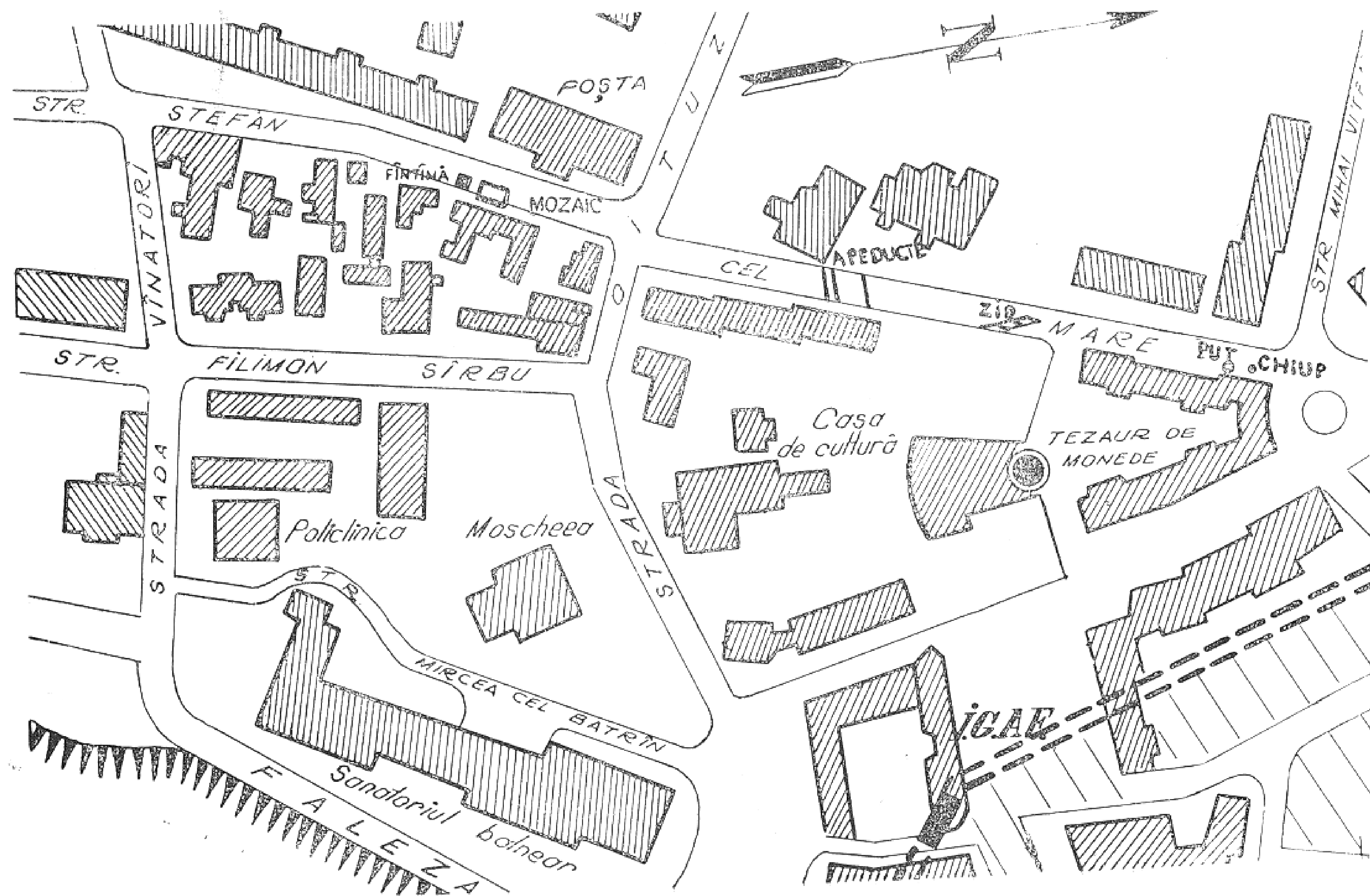
Din cauza amploarei pe care au luat-o construcțiile, numai unele din materiale au fost descoperite în prezența specialiștilor de la Muzeul de arheologie din Constanța, astfel încît pentru multe obiecte nu cunoaștem stratul sau locul exact de găsire. Cît privește săpăturile arheologice de salvare, ele s-au desfășurat în condiții destul de dificile, din care cauză am fost uneori lipsiți de posibilitatea de a obține toate datele necesare. Considerăm însă că nu este inutilă prezentarea tuturor materialelor, chiar și a acelora care nu s-au putut bucura de o cercetare mai atentă în momentul descoperirii.

* * *

În orașul Mangalia, pe str. Ștefan cel Mare, a cărei orientare este nord est-sud vest, aflată în afara zidului de incintă al cetății elenistice și romane, s-a executat de către constructori un șanț lat de 1,5 m, cu o adîncime variind între 2 și 6 m. S-a străpuns astfel nivelul roman iar la o adîncime mai mare, nivelul greco-elenistic.

În cele ce urmează vom prezenta obiectivele și materialele arheologice descoperite, începînd cu capătul de nord-est al străzii Ștefan cel Mare. Aici a apărut un chiup (pithos dolium) în dreptul blocului A-2 intrarea B. Găsit la adîncimea de 1,60 m, avînd dimensiuni destul de mari (I. 1,65 m ; D. 4 m.), chiupul mai păstra încă în interiorul său urme de cereale carbonizate (Fig. 1).

Cu 5 m mai la sud, la 1,75 m adîncime s-a descoperit un puț cu ghizd de piatră (Fig. 2). Puțul, destul de îngust în interior (0,50 m), avea forma rotundă și pereții construiți din blocuri cioplite, nelipite cu vreun liant. Peste orificiul lui a fost așezată o gură, pătrată la bază și circulară în partea superioară, scobită dintr-un singur bloc de piatră. Latura pătratului este de 0,98 m, iar înălțimea bazei de 0,15 ; diametrul



N
POȘTA
STR.
STEFAN
FÎNTÎNĂ
MOZAIC
VÎNATORI
OITUZ
APEDUCTE
CEL
ZID
MARE
PUȚ
CHIUP
STR. MIHAI VITE
STR.
FILIMON
SÎRBU
Casa de cultură
TEZAUR DE MONEDE
STRADA
Policlinica
Moscheea
STRADA
STR.
MIRCEA CEL BATRÎN
I.C.A.E.
Sanatoriul balnear
FALEZA

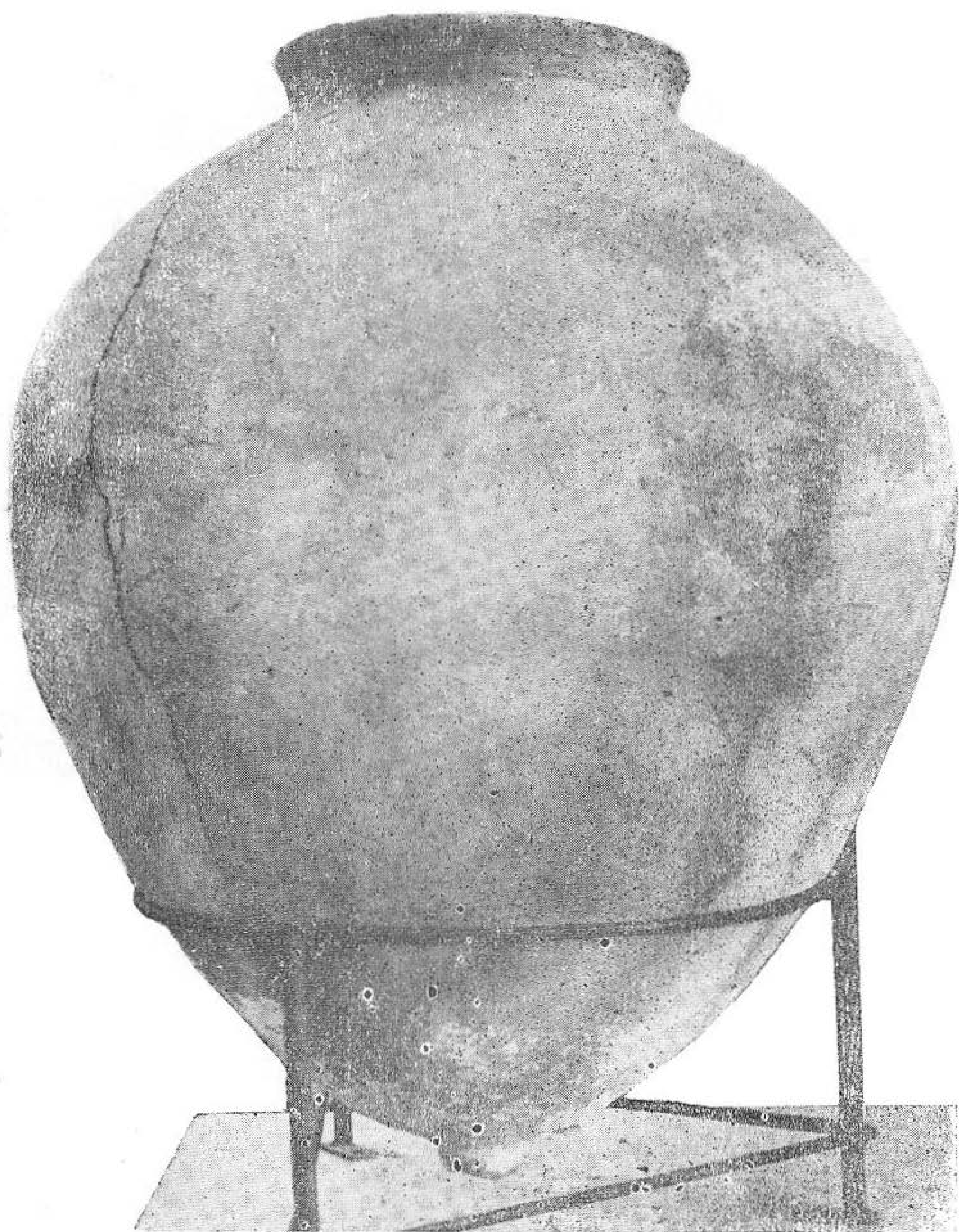


Fig. 1

părții circulare este de 0,60 m în interior iar grosimea de 0,15 m. Pe lîngă aceasta cilindrul mai prezintă două șănțuiri verticale, late de 0,08 m și adînci de 0,04 m, în care se fixau părțile de lemn ale suprastructurii. Din cauza îngustimii orificiului și a pericolului de prăbușire nu a fost

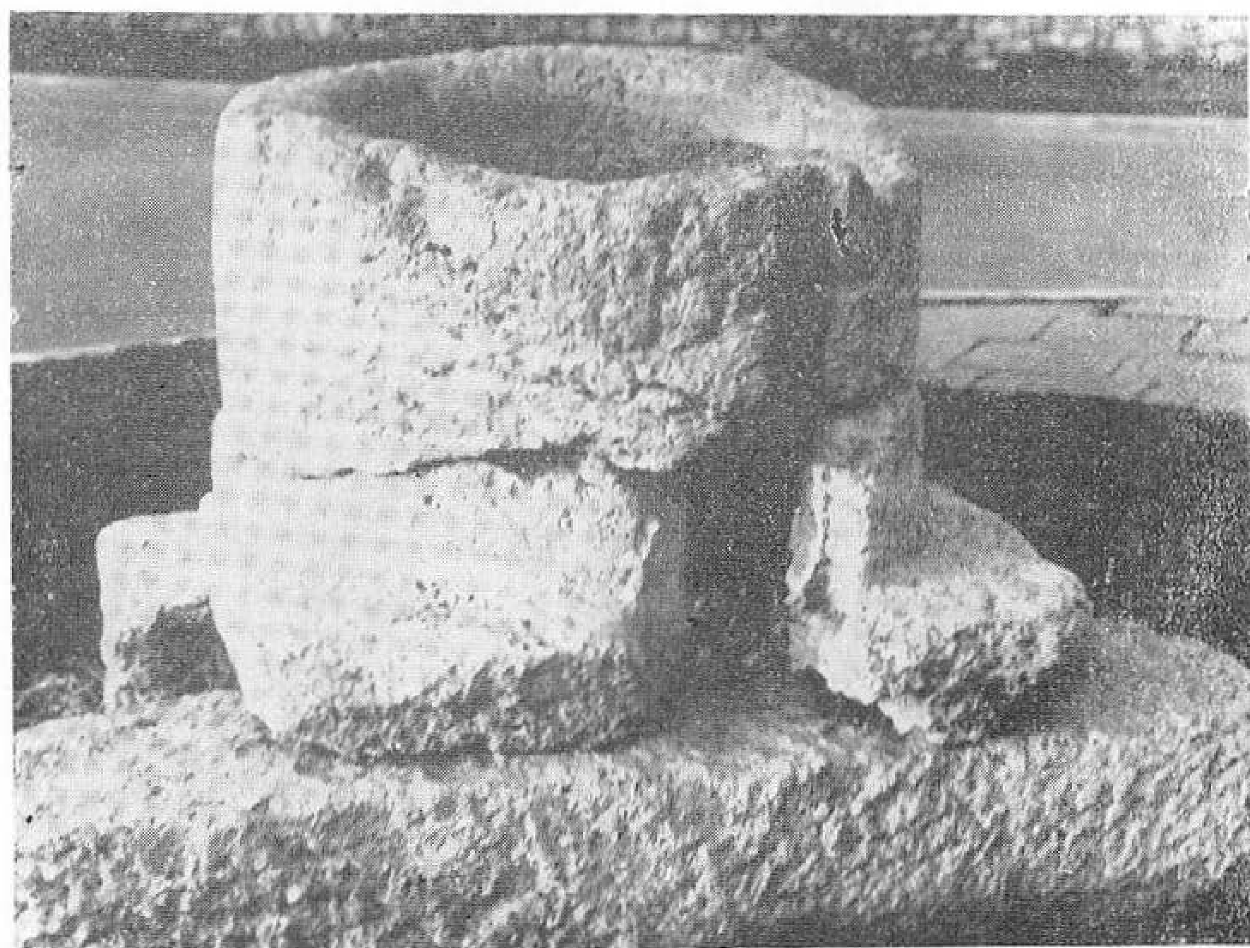


Fig. 2

posibil să se golească puțul, lipsindu-ne astfel posibilitatea de a putea obține o datare a construcției.

Între casa cu nr. 6 și fabrica de pîine, săpăturile de canalizare au scos la iveală, la o adîncime de 2,30 m, un zid care se îndrepta în direcția nord-sud. Deasupra lui, și în apropiere, ieșiseră în pămîntul de umplutură, fragmente de tencuială pictată (Fig. 3), o piuă de piatră (I. 0,52 m ; D. 0,43 m), un chiup fragmentar înalt de 1 m, care suferise încă în antichitate reparații, fiind lipit cu bare și nituri de plumb, o amforă heracleeană cu inscripție englifică, verticală, aplicată pe gît, din care se mai poate descifra doar Y...0Σ (Fig. 4) și un tambur de coloană dorică.

În pămîntul de umplutură din preajma zidului au fost găsite de asemenea mai multe monede autonome ilizibile, o monedă de la Filip Arabul și una colonială imperială.

Zidul cu fața la est, înalt de 1,45 m, este construit din cinci rînduri de piatră, dintre care primele patru, de jos, sînt făcute din blocuri

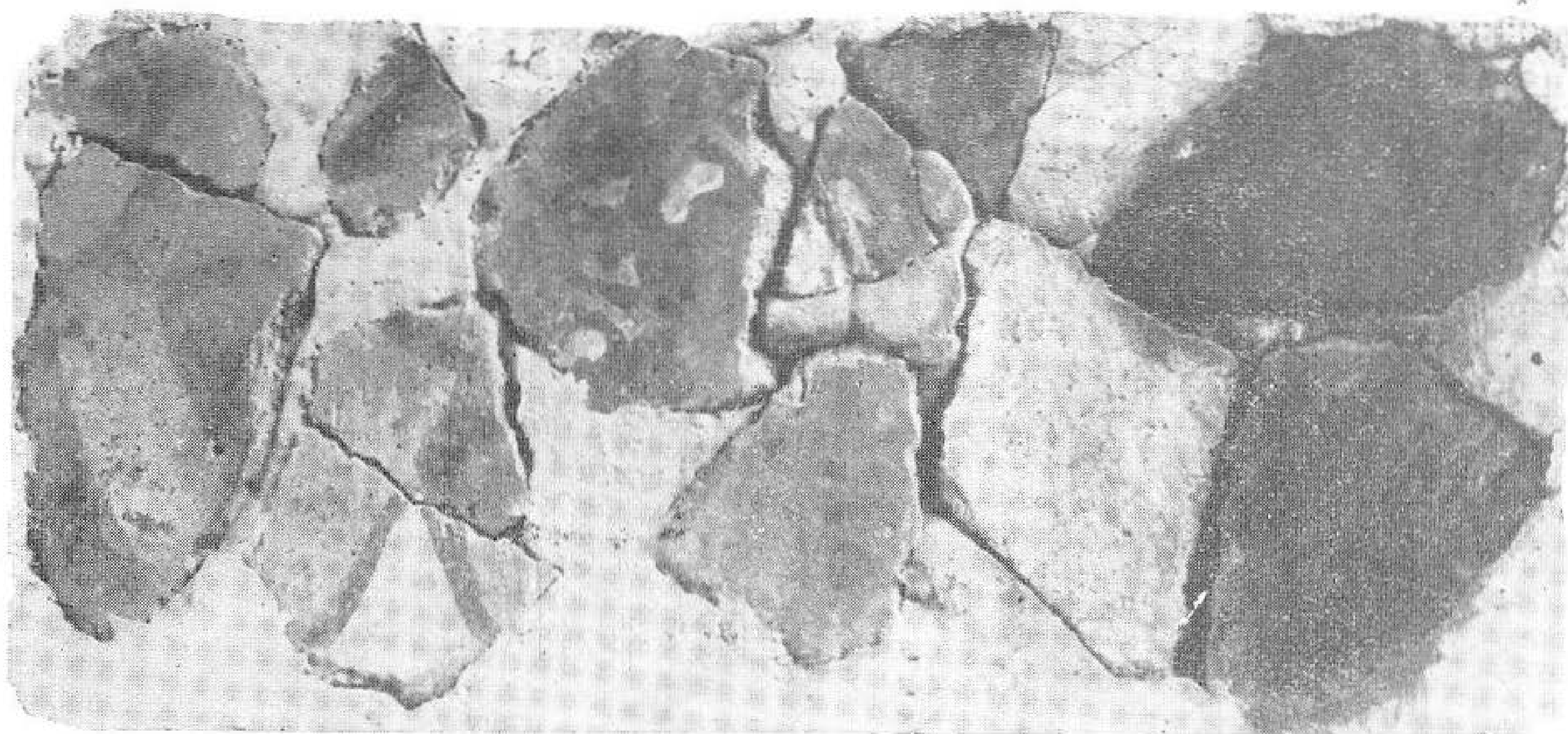


Fig. 3

tăiate regulat, groase de 0,30 m (Fig. 5). În ultimul rînd, al cincilea, se afla o piatră de talie de mari dimensiuni, așezată sau deplasată ulterior astfel, încît depășea cu 0,09 m marginea zidului. Acest perete, construit din blocuri bine cioplite, nelipite cu mortar, era în întregime întărit în partea de vest cu bucăți neregulate de calcar, astfel încît atingea gro-



Fig. 4

simea de 0,70 m. Un al doilea parament nu s-a descoperit în săpătură și nici nu s-au observat elemente ale lui. La o distanță de 3 m spre vest, la aceeași adîncime, îngrămădiri de pietre de calcar indică fie demontarea ulterioară a zidului, fie existența altei construcții. La 4 m spre est, la 1,80 m adîncime, s-a găsit o altă îngrămădire de blocuri de calcar, groasă de 2 m și înaltă de 1 m.

Zidul prezintă trăsăturile caracteristice epocii elenistice; tencuiala pictată, chiupul, amfora, piua, tamburul de coloană dorică, îngrămădirile de pietre, indică probabil existența unei locuințe al cărei plan și sistem de construcție nu poate fi lămurit în condițiile în care au fost găsite materialele amintite.

O săpătură mai amplă ar lămuri probabil și ipoteza care se pune aici după care fragmentul de zid descoperit în str. Ștefan cel Mare ar



Fig. 5

fi un rest din vechea incintă elenistică, al cărei traseu se cunoaște doar pe latura de nord a ei [1].

Mai la sud, dincolo de zidul elenistic, au apărut în dreptul casei cu nr. 11, trei linii de apeducte de olană, dintre care două alăturate, aflate la adîncimea de 1,30 m iar al treilea la 1,90 m. Toate trei, cu direcția est-vest, se îndreptau spre cetate.

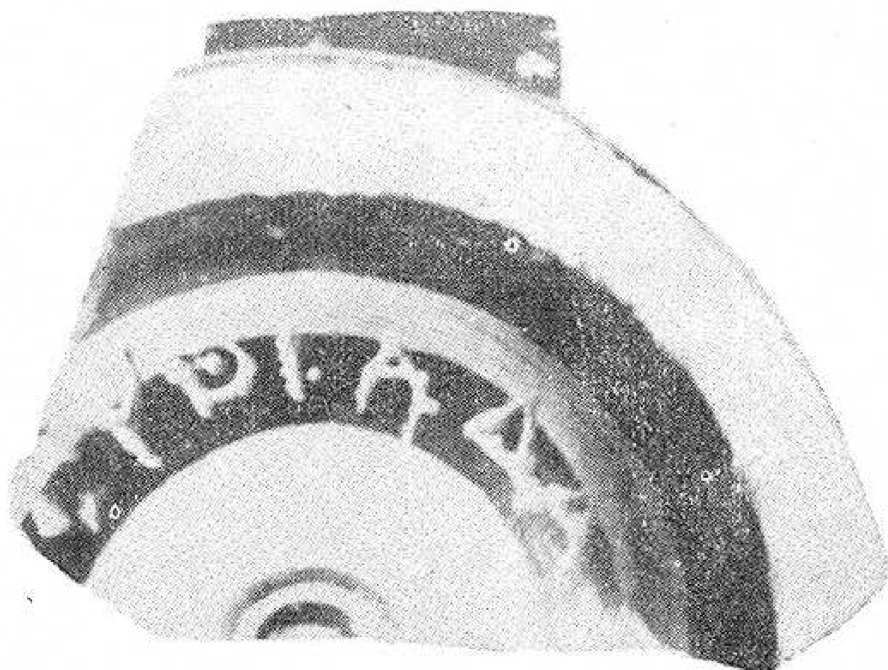


Fig. 6

Pînă la încrucișarea cu str. Oituz s-a putut remarca grosimea, cu totul deosebită, a stratului de cultură, care atinge 4 și 5 m. Cu oarecare aproximație s-a stabilit existența unor nivele greco-elenistice și, probabil, a unuia roman. Din stratul elenistic de aici provine un fund de vas decorat cu benzi circulare de firnis negru, avînd un graffite· Πυθιάδας — probabil numele proprietarului (Fig. 6).

În continuare a ieșit la iveală pe traseul șanțului, între poșta nouă a orașului și casa cu nr. 13, suprafața unui interesant paviment cu mozaic, pentru a cărei cercetare s-a executat pe marginea de vest a șanțului o casetă de 1x3 m și una de 0,5x3 m pe latura de est. O lărgire mai mare ar fi fost inutilă, deoarece proaspătul șanț era flancat de două săpături mai vechi, care distruseseră mediul arheologic învecinat.

Deasupra mozaicului, aflat la adîncimea de 0,85 m, s-a putut observa, în cele două casete, un strat gros de 0,50 m, de culoare roșiatică, cu urme de arsură în partea inferioară, conținînd fragmente ceramice diferite și o baghetă de marmură. Pe suprafața mozaicului, în special spre extremitatea nord-estică, se găsea o pată neagră, rezultată de la o ardere intensă corespunzînd cu partea inferioară a stratului

---

1 C. Preda, Em. Popescu și P. Diaconu, *Săpăturile arheologice de la Mangalia*, în Materiale și cercetări arheologice, VIII, p. 442.

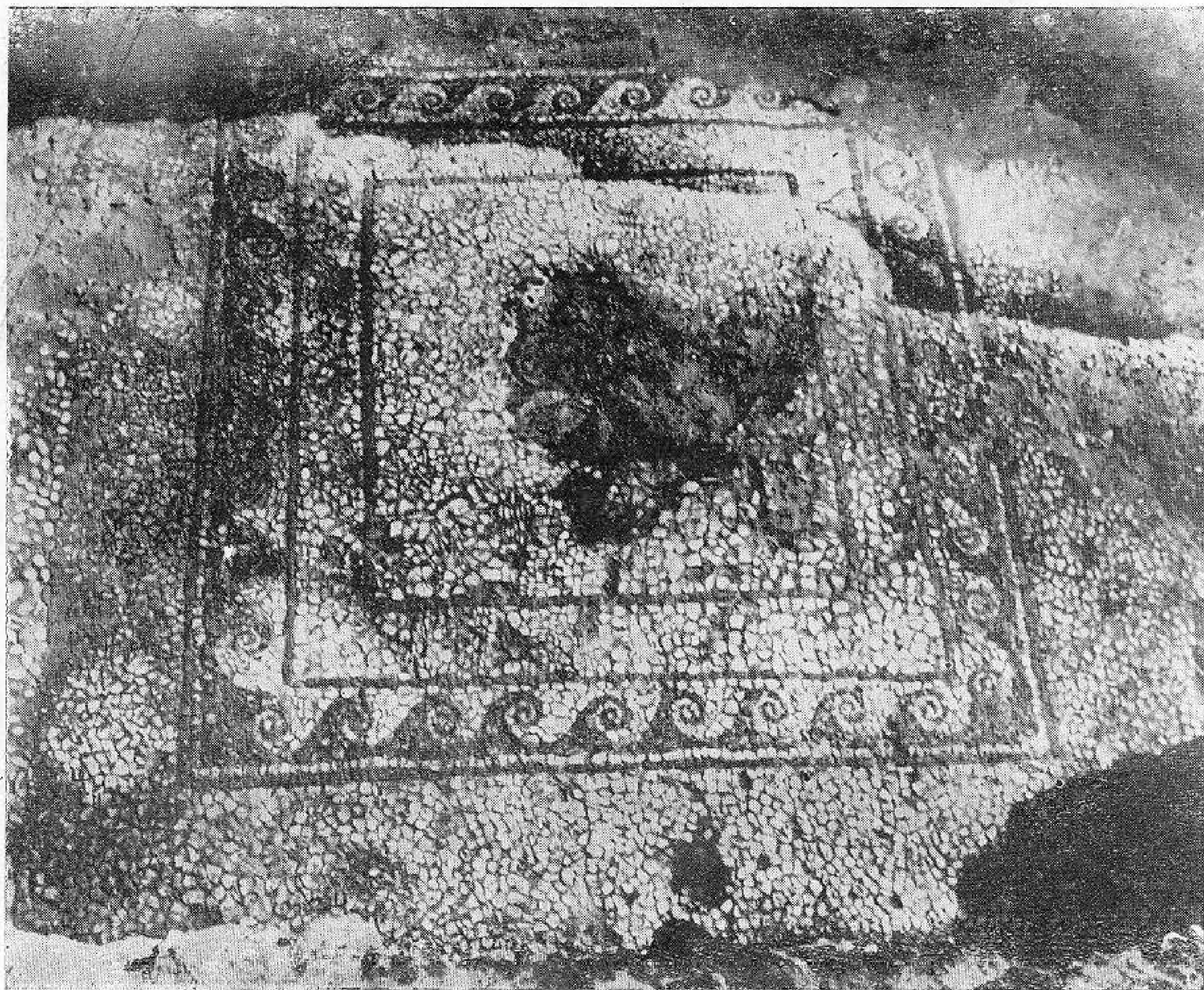


Fig. 7

roșiatic, ardere care a afectat pietricelele mozaicului pe o anumită porțiune. Așa cum a apărut în săpătură (Fig. 7) mozaicul are lungimea laturilor de est și de vest de 3,8 m, iar a celor de nord și de sud de 2,70 m, suprafața păstrată fiind de aproximativ 10 mp.

Pavimentul de mozaic este realizat din pietricele de calcar alb, de marmură albă, de șist verde, cărămidă roșie și piatră albă de rîu, tăiate foarte neregulat. Ornamentația sa este destul de simplă. În cîmpul de pietricele de marmură și de calcar alb s-au înscris trei chenare dreptunghiulare de cărămidă roșie. Între primul și al doilea chenar (considerate din exterior) se afla ca ornament motivul cunoscut sub numele de „cîine alergînd" sau „unda etruscă", ale cărui bucle se deplasează de la stînga spre dreapta. Părțile curbate ale ornamentului au fost separate de pietricelele cîmpului, prin benzi de plumb, late de 8 mm, mascate cu foarte multă grijă. O rozetă, parțial distrusă, dispusă într-un mic cîmp de cărămidă roșie, conturată și ea cu benzi de plumb, constituie emblema mozaicului (Fig. 8). Petalele păstrate ale rozetei, în număr de cinci, sînt variat ornamentate. Două dintre ele au fost împărțite în sensul lungimii, o jumătate fiind realizată din pietricele de cărămidă roșie iar cealaltă din pietricele albe; alta este întretăiată în curmeziș de trei benzi subțiri de culoare roșie și în sfîrșit a patra, de culoare albă și roșie este împărțită în jumătăți egale, de data aceasta în sensul lățimii. Dintr-a cincea petală nu s-a păstrat de cît vîrful, astfel încît nu ne putem da seama de ornamentația ei. Toate pietricelele folosite aici au formă de cuburi de mici dimensiuni, dovedind o atenție specială în alcătuirea emblemei.

Înspre extremitățile pavimentului s-a constatat utilizarea pietrelor de rîu, ceea ce ar presupune, fie existența unor margini tratate aici mult mai neglijent, fie începutul unui nou pavaj.

După demontarea suprafeței cu mozaic s-au putut observa și elementele din infrastructură. Astfel începînd de jos, peste un strat de pămînt argilos conținînd fragmente ceramice elenistice, constructorul a așternut un strat de mortar de egalizare, gros de 7—8 cm. Deasupra lui au fost așezate pietre de calcar lipite cu lut și îngrijit îmbinate, groase de 0,30 m (statumen) apoi s-a turnat un strat gros de 0,06 m (rudus) peste care s-a pus un ultim nivel de mortar gros de 0,04 m (nucleus), în care s-au înfipt pietricelele de mozaic [2]. La sud de mozaic, la numai 4,20 m distanță, a apărut în săpătură o a doua fîntînă. (Fig. 9). Deasupra ei, în stratul de umplutură, s-a găsit o troacă și două jgheaburi de piatră, dintre care unul conținea o monedă de bronz aproape ștearsă, probabil autonomă. Gura, fără ghizd, se afla la 0,90 m adîncime, situîndu-se stratigrafic aproximativ la nivelul pardoselii de mozaic. Elementul deosebit îl constituie trei din cele patru ziduri ale fîntînii, construite din pietre masive, semicirculare, fără liant, cioplite cu multă acurateță, în timp ce zidul al patrulea este format, cel puțin în partea supe-

[2] Vitruvius, *De architectura*, VII.



Fig. 8



Fig. 9

rioară, din blocuri mari, prismatice, orientate nord-sud și care continuă și în afara fîntînii.

Interiorul este de formă dreptunghiulară (0,80 m/0,70 m.), pietrele semicirculare venind cu partea curbată în exterior și cu partea dreaptă în interior ; ele sînt așezate cu atîta grijă, încît pereții sînt perfect drepți pe toată adîncimea. În exterior pereții de piatră au fost întăriți și etanșeizați cu ajutorul unor blocuri de calcar de formă neregulată.

Trecîndu-se la golirea fîntînii — s-a ajuns pînă la 12 m — s-au descoperit fragmente ceramice, oase și diferite alte obiecte. Astfel, la adîncimea de 1 și 2 m au ieșit la iveală oase de animale mici, aruncate în momentul în care fîntîna a fost transformată în loc pentru aruncat gunoaie. La 1 m adîncime a apărut un urcior întreg, de mari dimensiuni (I. 0,42 m ; D. 0,29 m) amintind ca formă o amforă (Fig. 10), la 2 m un obiect de os ornamentat (L. 0,12 m) (Fig. 11), iar la 2 și 3 m multe fragmente ceramice, care au dat prin restaurare două amfore piriforme de mari dimensiuni (I. 0,95 m ; D. 1,90 m) (Fig. 12, 13). De la aceeași adîncime au mai fost scoase fragmente de vase de diferite tipuri, printre care căni cu corpul rotund și caneluri orizontale, un fragment de castron (Fig. 14), fragmente de amfore. La 5,50 m. adîncime a ieșit un pond de piatră de formă tronconică (greutatea 1370 gr) (Fig. 15), iar la 7 m, fragmente ceramice elenistice, cu firnis negru. Pînă la 12 m, cît s-a putut săpa în interiorul fîntînii, n-au mai apărut decît fragmente de vase atipice.

Deși aflate la mică adîncime, deasupra unui strat elenistic mai vechi, pavimentul cu mozaic și fîntîna prezintă toate trăsăturile unei construcții elenistice. Pe lîngă aceasta, se pare că cele două monumente făceau parte din același edificiu. S-a putut observa că unul din pereții fîntînii, construit în partea superioară din blocuri prismatice de calcar, ieșea mult în afară, îndreptîndu-se spre mozaic, mărginind probabil latura de vest a pavimentului. La Skardhana — Delos [3] a fost cercetată o casă elenistică cu peristil, împodobită cu mozaicuri dintre care unul foarte asemănător cu al nostru (Fig. 16). În interiorul ei s-a găsit și un puț adînc de 10 m, de un bun aspect din punct de vedere constructiv. Analogiile cu descoperirile din Delos ne permit să stabilim și la Callatis, existența unui edificiu asemănător despre care nu avem mai multe date, pentru motivul că toate celelalte elemente ale construcției au fost distruse de săpături moderne.

Un lucru deosebit de caracteristic, observat mai ales în momentul lucrărilor de restaurare, sînt acele benzi de plumb care conturează atît volutele de la unda etruscă cît și petalele rozetei de la motivul central. Ele au fost folosite pentru a ușura așezarea pietricelelor de mozaic acolo unde desenul era mai complicat.

Mozaicuri la care se constată aceeași particularitate tehnică s-au mai descoperit la Pella în Macedonia, dar sînt mai vechi, fiind datate

---

[3] G. Daux, *Chronique des fouilles et decouvertes archèologiques en Grece en 1961*, pp. 963, 964; fig. 12 ; idem *Chronique des fouilles et decouvertes archeologiques en Grece en 1963, in* BCH, 1964, II, p. 896 și urm ; Ph. Bruneau și Claude Vatin, *Une nouvelle mosaïque a Délos,* în BCH, 1964, I, p. 262.

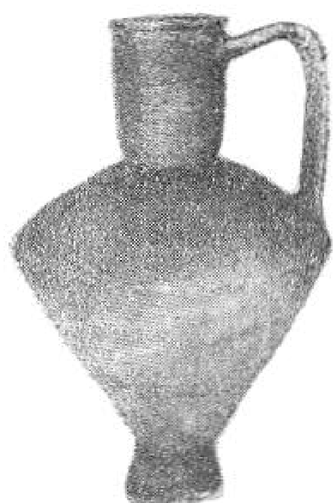


Fig. 10



Fig. 11.

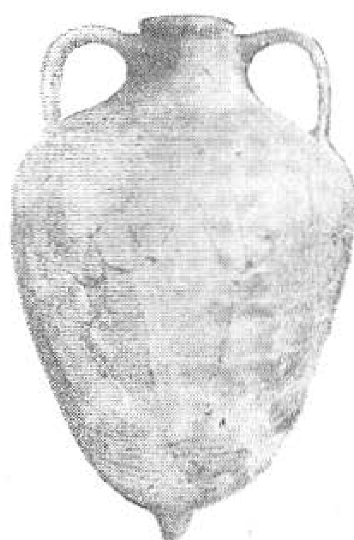


Fig. 12.

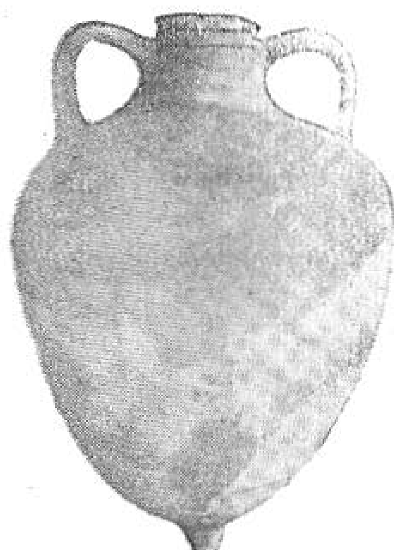


Fig. 13.

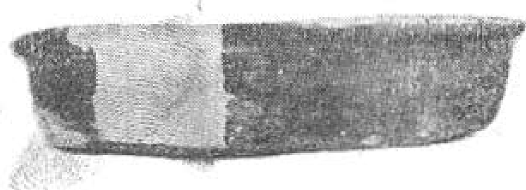


Fig. 14.

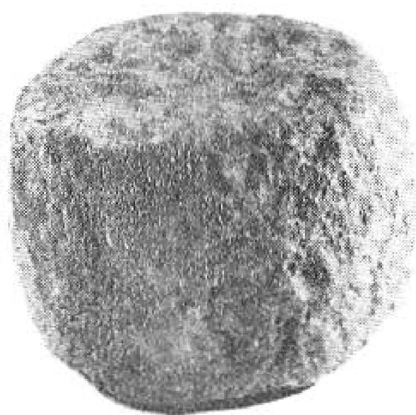


Fig. 15.

în ultima parte a sec. IV î.e.n.[4]. Cronologic mai apropiat de noi este mozaicul de la Cherson care, dacă nu oferă analogii stilistice, în schimb prezintă aceleași benzi de plumb care conturează liniile desenului[5]. Datat în sec. II î.e.n., el poate fi comparat pe deplin, din punct de ve-

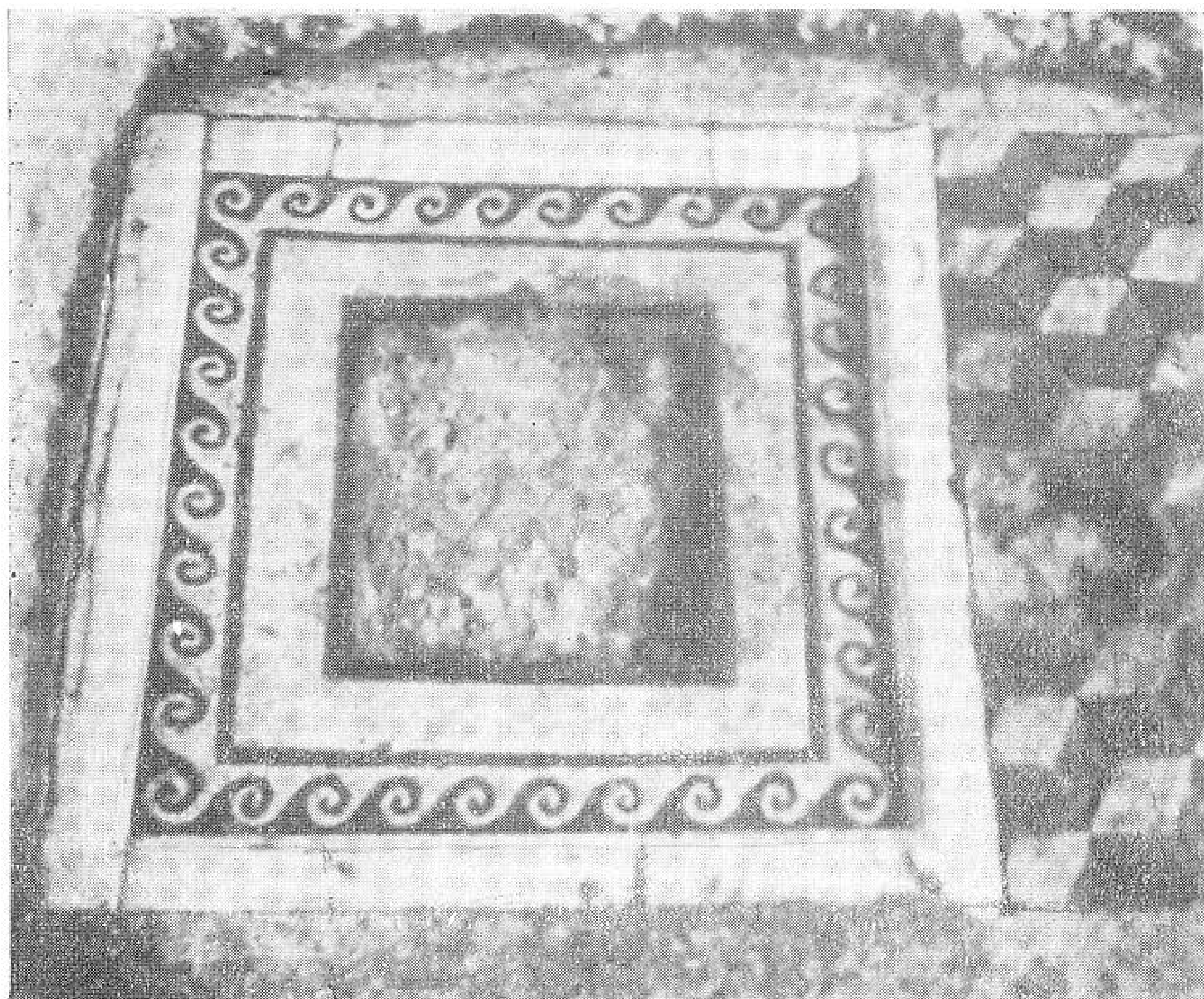


Fig. 16. Mozaicul de la Skardhana-Delos, după G. Daux.

dere constructiv, cu pavimentul de la Callatis, ambele marcînd pătrunderea în bazinul Mării Negre a unei tehnici curent răspîndită în Delos[6].

Deși nu avem mai multe elemente care să permită o datare exactă, analogiile amintite, cît și situația stratigrafică în care se află mozaicul nostru, pledează pentru o datare în epoca elenistică tîrzie, în sec. II—I î.e.n., eventual chiar aproape de începutul erei noastre. Construirea unei

---

4 Ph. Petsas, *Mosaics from Pella* în „La mosaïque greco-romaine. Colloques internationaux du Centre national de la recherche scientifique". Paris 1963, pp. 44, 50 și 54.

5 A. Vostchinina, *Mosaïques greco-romaines trouvèes en Union Soviétique* în „La mosaïque greco-romaine. Colloques internationaux du Centre national de la recherche scientifique", p. 317.

6 *Idem*, p. 317.

case relativ luxoase dovedește extinderea zonei de locuire a orașului într-o vreme de prosperitate și liniște, curmată însă de o serie de evenimente al căror caracter nu l-am putea stabili de cît în condițiile unei precise datări a monumentului. Urmele puternice de arsură observate pe suprafața de mozaic ca și în stratul de umplutură de deasupra și în întreaga zonă a locuinței sînt mărturii ale unui puternic incendiu, care a afectat nu numai clădirea, dar și, probabil, întreg cartierul de locuințe. Nu e mai puțin adevărat că edificiul destul de luxos, ar sugera existența unor ziduri care să-l fi protejat atît pe el, cît și cartierul din care făcea parte. Dar deocamdată nu avem nici o dovadă mulțumitoare în această direcție.

O anumită importanță o prezintă și fîntîna descoperită în apropiere. Transformată, în epoca romană, în loc de aruncat gunoaie, materialele s-au stratificat între 1 și 5 m, oferind posibilități de datare pentru cîteva tipuri de vase, care în alte condiții ar fi fost mai greu de încadrat din punct de vedere cronologic.

La adîncimea de 1 m, a ieșit la iveală un urcior, al cărui tip este considerat de Gaidukevici ca fiind din sec. II e.n. [7], dar ținînd seama de faptul că la adîncimea de 2 și 3 m, apar cănițe și vase cu caneluri orizontale, caracteristice sec. II și III e.n. vasul nostru se încadrează în aceeași epocă (Fig. 10).

Tot de la adîncimea de 2 și 3 m au fost scoase două amfore fragmentare de mari dimensiuni, de o formă întrucîtva deosebită (Fig. 12, 13), două urcioare, din care s-a păstrat doar corpul și care sînt similare cu vasul ieșit de la adîncimea de 1 m. Mai notăm un castron (Fig. 14), fragmente ceramice diferite și un obiect de os, care ar putea fi un instrument de toaletă. La o adîncime mai mare a apărut pondul de piatră, iar mai jos cele cîteva cioburi cu firnis negru găsite în fundul fîntînii, într-un pămînt curat, care întăresc datarea ei pentru epoca elenistică.

Nu vom încheia prezentarea materialelor găsite în str. Ștefan cel Mare, fără a aminti o serie de piese apărute de-a-lungul șanțului și recoltate în diverse împrejurări :

1) *Mănușă amforă de Thasos* (Fig. 17)
ΘΑΣΙΩΝ Θασίων [8])
stea cu opt raze
ΑΛΚΕΙΔΗ Ἀλκείδη(ς)

2) *Mănuși amfore de Rhodos* (Fig. 18, 19)
a. ΜΑΡΣΥΑ Μαρσύα [9])
ΣΜΙИΘΙΟΥ Σμινθίου
b. ΕΠΙ ΜΥΤΙΩΝΟΣ Ἐπὶ Μυτίωνος [10])
ΒΑΔΡΟΜΙΟΥ Βαδρόμιου
ștampilă rotundă cu floare de rodie

[7] V. F. Gaidukevici, *Раскопки Мирмекия в 1935 — 1938 гг.* în Материалы и иcлѐдования по археологии СССР, 25, 1952, p. 168, fig. 61.
[8] V. Canarache, *Importul amforelor ștampilate la Istria.* Buc. 1957, p. 40, nr. 2 ; p. 37.
[9] *Idem,* p. 263, nr. 640.
[10] *Idem,* p. 233.

3) *Mănuși amfore de Heracleea* (Fig. 20, 21, 22)

a. ΣΠΙΝΘΑ Σπίνθα
ΗΡ... ηρ...
ștampilă englifică oblică

b. ΦΙΛΟ Φιλοτίμου
ΤΙΜΟΥ



Fig. 17

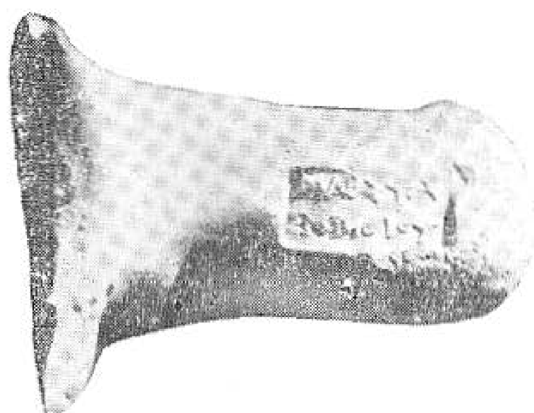


Fig. 18.

ștampilă englifică

c. ΣΑΤ Σάτυρο(ς)
ΥΡΟ
ștampilă englifică

d. amforă aproape întreagă (I. 0,61 m ; D. 0,25 m), cu ștampilă englifică neclară (Fig. 4)
Υ...Ο Σ

4) *Mănușă cu monograma K în relief* (Fig. 23)

5) *Disc de bronz (D. 0,085 m.) cu capul Meduzei* [11], (Fig. 24)

6) *Mic altăraș de lut ars* [12] (Fig. 25). Înălțimea, 0,105 m. Lățimea bazei, 0,073 m. Lățimea părții superioare 0,078 m. Între cele două baze profilate este reprezentat, în relief, un vultur cu aripile desfăcute. Altărașul mai păstrează în unele părți urme de vopsea albă.

---

[11] M. Irimia, *Bronzuri figurate*, Constanța 1967, p. 33.

[12] Vezi o piesă similară ca întrebuințare la M. Coja, *Aspetti della coroplastica elenistica di Histria* în Dacia, V., 1961, p. 225, fig. 10, 1.

* * *

În cadrul săpăturilor din primăvara anului 1966 un loc aparte îl au descoperirile de la șantierul Neptun, făcute cu prilejul marelui volum de excavări la fundații, canalizări, tunele termice.



Fig. 19.

Materialele scoase la lumină au apărut numai în zona B+C a șantierului, sectoarele „spălătorie", „garaj", „punct de alimentare" și „cantină".

Descoperirile sînt alcătuite din cuptorul de ars ceramică și din morminte, acestea din urmă fiind grupate în special în jurul „spălătoriei". Din cele 10 morminte numai două au putut fi săpate de noi,



Fig. 20.



Fig. 21.

obiectele din celelalte morminte fiind scoase de către muncitori iar oasele și construcțiile funerare împrăștiate sau distruse, ceea ce ne-a împiedicat să obținem toate datele necesare.

O primă grupă de patru morminte a ieșit la iveală în fața zidului de est al „spălătoriei", grupă compusă dintr-un mormînt de inhumație, apărut la adîncimea de 4 m., din care s-a recuperat un vas de sticlă

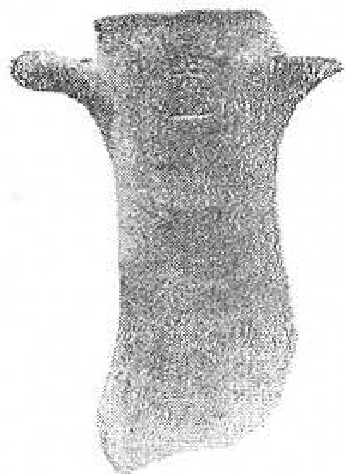


Fig. 22.



Fig. 23.



Fig. 24.

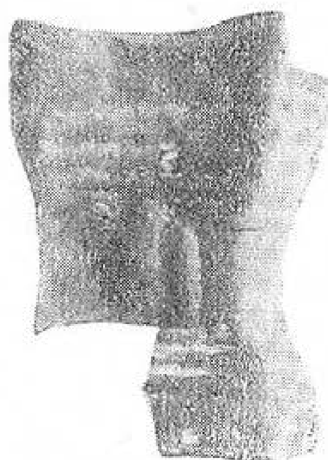


Fig. 25.

avînd forma unui cap de negresă (I. 0,098 m) (Fig. 26, 27), cuie de la sicriu, o încuietoare de bronz de la o casetă, diferite fragmente de sticlă. Notăm apoi un mormînt de inhumație, aflat la 1,10 m adîncime, cu scheletul orientat est-vest, cu capul la est, cu mîinile întinse de-a lungul corpului avînd la picioare, un urcior (I. 0,195 m; D. 0,155 m) și două căni, dintre care numai una întreagă (Fig. 28). În celălalt vas, spart ritual la gură, s-au găsit două falange ale unui deget. Un alt

mormînt, fără inventar, a fost descoperit la adîncimea de 2 m, cu scheletul orientat est-vest și capul la est, cu mîinile întinse de-a lungul corpului și în sfîrșit ultimul mormînt, în cistă de bolovani de piatră, a apărut la 0,90 m, vasele de aici fiind răvășite de către muncitori.



Fig. 26.

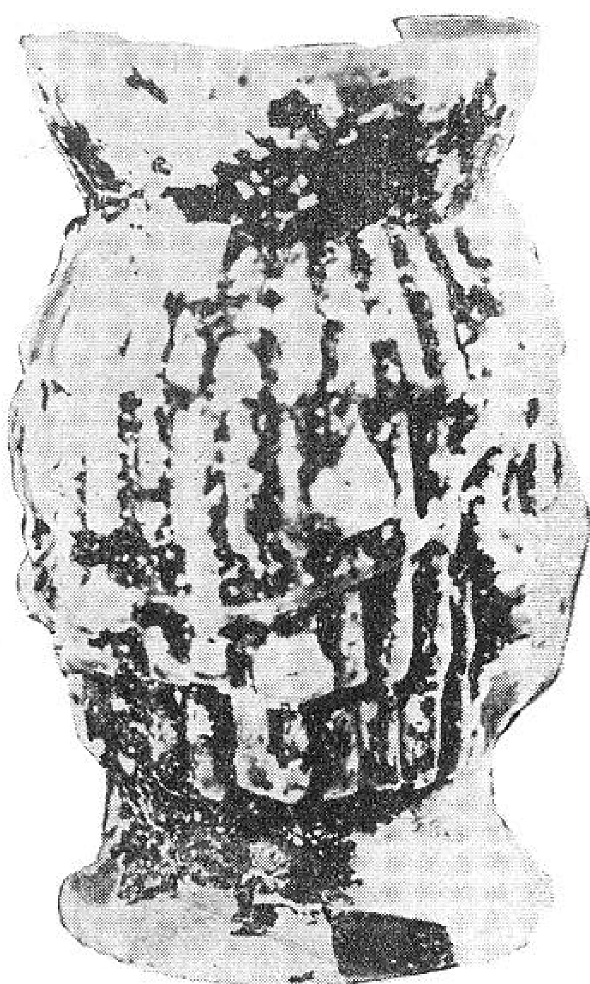


Fig. 27.

Între „atelier" și „garaj" s-a descoperit, la 2,85 m adîncime, un bogat mormînt de incinerație, din care am reușit să recuperăm o parte din inventar, compus dintr-o amforă rituală — lutrofor (I. 1,76 m; D. 0,18 m) (Fig. 29), un vas de sticlă cu corp globular și gît cilindric — cu toartă (I. 0,168 m; D. 0,012 m.) (Fig. 30), un pahar de sticlă fragmentar, ornamentat cu muguri de lotus în relief (I. 0,095 m; D. 0,056 m) (Fig. 31), două pahare de sticlă similare din care unul spart (I. 0,103 m; D. 0,066 m) (Fig. 32), două căni de sticlă (modioli), din care numai una întreagă (I. 0,14 m; D. 0,142 m) (Fig. 33, 34), precum și un opaiț (L. 0,088 m; I. 0,026 m; D. 0,063 m) (Fig. 35).



Fig. 23

În preajma acestui mormînt a ieșit la iveală, la aceeași adîncime, un vas lucrat cu mîna (I. 0,17 m ; D. 0,305 m) (Fig. 36), din pastă neagră cenușie, decorat sub buză cu o bandă de triunghiuri, umplute cu linii incizate așezate în rînduri. Pe linia de maximă rotunjire a vasului se

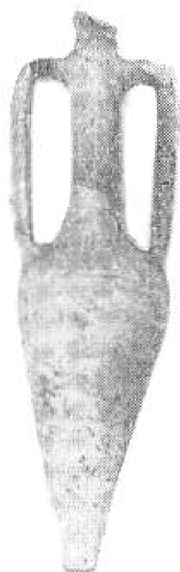


Fig. 29



Fig. 30



Fig. 31

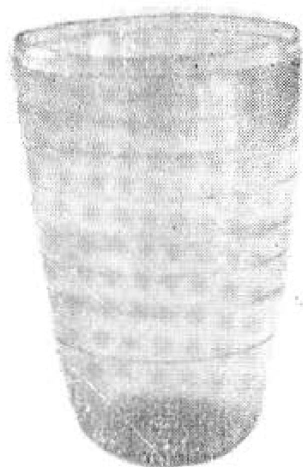


Fig. 32.



Fig. 33.



Fig. 34.

află o apucătoare plată, fără orificiu. Lîngă el s-a observat răspîndite fragmente de oase calcinate.

Din fundația „garajului" a fost recuperat, dintr-un mormînt apărut la 2,5 m adîncime, un bol cu pereții verticali și cu picior, avînd decorul aplicat „a la barbotine" (I. 0,128 m ; D. 0,167 m), o căniță în-

treagă (I. 0,07 m ; D. 0,08 m) și una fragmentară, cu corp sferic și toarte mici precum și două urcioare (Fig. 37).

În dreptul laturii de nord a „cantinei", în șanțul tunelului termic, au apărut mai multe morminte, unul dintre ele, de inhumație, fără inventar, în cistă, fiind găsit la adîncimea de 1,80 m.

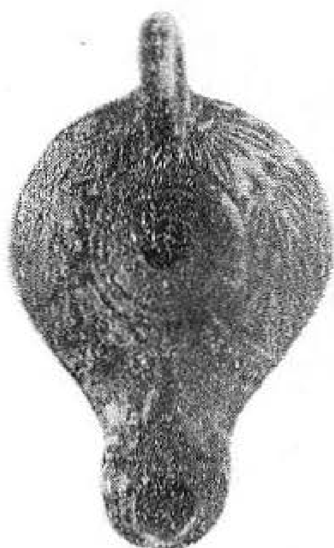


Fig. 35.

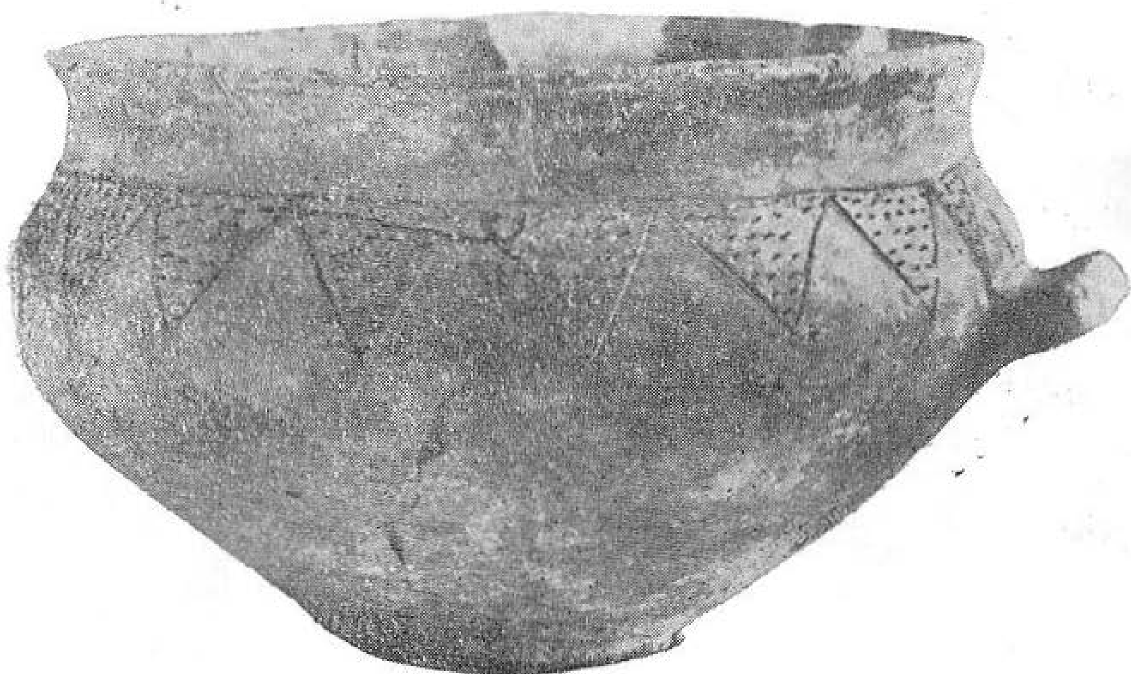


Fig. 36

Un mormînt similar, cu scheletul orientat est-vest, cu capul la vest, s-a găsit în apropiere, la 2,20 m adîncime.

Tot lîngă „cantină" întîlnim în același șanț o situație deosebită : e vorba de un zid de piatră aflat la o adîncime de 2,5 m, înalt de



Fig. 37

1,10 m, lung de 1,38 m și gros de 0,54 m., construit din două rînduri de bolovani mari de piatră de rîu, nelegați cu vreun liant. Orientat est-vest, zidul avea lîngă latura de nord un vas lucrat cu mîna, din pastă cenușie, plin cu oase, din care nu s-au putut recupera de cît fragmente. În apropiere fuseseră scoase și distruse alte vase urnă conținînd ose-



Fig. 38

minte. La 3,20 m mai la sud de zid s-a găsit un castron de proporții mijlocii lucrat și el cu mîna, din pastă neagră (I. 0,09 m ; D. 0,135 m) (Fig. 38), precum și un opaiț fragmentar de epocă romană, provenind probabil de la un alt mormînt deranjat.

Deși săpăturile de la șantierul Neptun nu au avut un caracter de amploare, totuși mormintele cercetate, cît și cele de la care s-a recoltat numai materialul ne permit să stabilim faptul că ne aflăm în fața unei necropole conținînd în principal material de epocă romană și material autohton latenian.

Obiectele descoperite pun o serie de probleme, atît în ceea ce privește datarea cît și proveniența lor.

O categorie aparte o constituie vasele de sticlă din mormintele de la „spălătorie" și de la „atelier", cum ar fi vasul — cap de negresă, vasul — bulb, paharele cu dungi orizontale, paharul decorat cu muguri de lotus și cănile de formă conică.

Astfel vasul în formă de cap de negresă, probabil o nubiană după pieptănătură, se datează într-o epocă timpurie, prin analogie cu piesele găsite la Pompei și Esvres din sec. I e.n. [13]. Vasul bulb este și el

[13] C. Isings, *Roman Glass from Dated Finds*. Groningen. Djakarta. 1957, pp. 93, 94. forma 78 ; M. Bucovală. *Vase antice de sticlă la Tomis*. Constanța, 1968, tip XX, p. 53.

caracteristic sec. I e.n., fiind cunoscut nu numai în occident la Weisenau, Crescentino și Tenero [14], ci și în bazinul pontic, în contexte care îl datează în aceeași epocă, eventual spre sfîrșitul sec. I și începutul sec. II e.n. [15]. Pahare cu dungi orizontale au mai fost descoperite la Mangalia, în necropola dinspre Albești, fiind încadrate în primele două secole ale erei noastre [16]. Cît privește paharul decorat cu muguri de lotus, acesta constituie un produs de lux, fiind cunoscut pînă acum în puține exemplare, la Pompei și la Vindonissa, la Nimegue sau la Utrecht și datate în a doua jumătate a sec. I e.n. [17].

Cănile de formă conică (modioli) la fel din a doua jumătate a sec. I e.n. [18], sînt destul de des întîlnite în Italia, în Galia, în nordul și în vestul Mării Negre [19], la Callatis și la Tomis [20].

Cu toate că ipoteza importurilor vestice pentru aceste obiecte ar fi plauzibilă, este foarte probabil ca cel puțin o parte de ele să provină din atelierele nord-pontice sau micro-asiatice [21] ori ca măcar unele din piesele descoperite în Dobrogea să provină din atelierele tomitane sau callatiene, deși pînă acum nu avem dovezi sigure care să sprijine afirmația noastră.

Celelalte piese de ceramică din mormintele descoperite se datează și ele în primele două secole ale erei noastre. Lutroforul care întovărășește bogatul inventar de sticlă al mormîntului dintre „atelier" și „garaj" se întîlnește curent în sec. I și II ale erei noastre [22], la fel ca și opaițul cu cioc rotund și cu volute [23].

Mormîntul de la „garaj", care conține în exclusivitate, piese ceramice, numără în inventarul său un bol cu picior, caracteristic pentru a doua jumătate a sec. I e.n. [24] și un urcior cu toartă, datat la mijlocul sec. I e.n. [25].

Alt mormînt de la „spălătorie", deși de epocă romană, amintește prin cănile sale vasele de epocă elenistică [26].

Alte cîteva descoperiri se detașează net de mormintele de epocă romană. Vasul urnă lucrat cu mîna și decorat cu o bandă de triun-

---

14 C. Isings, *op. cit.*, pp. 69, 70, forma 52 a.

15 M. Bucovală, *op. cit.*, tip I, p. 24.

16 *Raport asupra cercetărilor arheologice de la Callatis-Mangalia*, I, în SCIV, I, 1, 1950, p. 90; *Istoria României*, I, p. 500, fig. 109; M. Bucovală, *op. cit.*, tip XIII p. 45.

17 C. Isings, *op. cit.*, pp. 45, 46, forma 31; N. P. Sorokina, *Стекло из раскопок Пантикапея* in Пантикапей, p. 217; M. Bucovală, *op. cit.*, tip. XIX, p. 52.

18 C. Isings, *op. cit.*, pp. 52 și 53, forma 37; N. P. Sorokina, *op. cit.*, p. 218; M. Bucovală, *op. cit.*, tip VII, p. 34.

19 J. H. L. Kern, *Römische modioli des I Jahrhunderts n. chr.* în Mnemosyne, S IV, vol. XVI, 4, 1963, p. 405.

20 *Istoria României*, I, p. 500; M. Bucovală, *op. cit.*, tip VII, p. 34.

21 J. H. L. Kern, *op. cit.*, p. 405.

22 P. Alexandrescu, *Sectorul necropolei tumulare*, în Materiale si cercetări arheologice, VII, p. 256.

23 C. Iconomu, *Opaițe greco-romane*, p. 59, nr. 176.

24 P. Alexandrescu, *Necropola tumulară* în Histria II, p. 206.

25 J. W. Holwerda, *Het laat-grieksche en romeinsche gebruiksaardewerk uit middelandsche-zee-gebied in Let Rijksmuseum van Oudheden te Leiden*. 1936, p. 59, nr. 862.

26 M. Bucovală, *Necropole elenistice la Tomis*, Constanța, 1967, vezi exem-

ghiuri incizate, aparține perioadei de trecere de la neolitic la bronz [27]; un alt vas de asemenea lucrat cu mîna, face parte din seria vaselor geto-dace, lateniene, cu toarta supraînălțată. Acest ultim obiect, împreună cu celelalte fragmente ceramice lucrate cu mîna și cu zidul din pietre de rîu, ar indica existența unei necropole geto-dace, fără să putem spune mai mult despre secolele în care a fost utilizată.

Înainte de a încheia prezentarea mormintelor, am dori să subliniem că particularitățile ritului de înmormîntare în necropola romană de la Neptun constau în faptul că morții se îngropau în poziție est-vest, cu capul la est, cum și în faptul că la unele morminte sicriul era protejat cu un înveliș boltit, construit din bolovani de calcar. Două morminte cu o construcție asemănătoare fuseseră găsite în urmă cu trei decenii, în jurul mlaștinei Tatlageac, către gara Neptun, dar autorul descoperirii nu a putut insista mai mult asupra lor [28].

În stadiul actual al cercetărilor nu putem ști cărui „vicus" îi va fi aparținut necropola; în orice caz, ea a ținut de una din numeroasele așezări rurale menționate în jurul orașului Callatis și nedeterminate pînă în prezent [29]. Cercetări mai ample vor lămuri desigur și problema duratei de existență a cimitirului, mormintele găsite pînă acum fiind datate, toate numai în sec. I și II ale erei noastre.

În afară de descoperirile amintite mai înainte, în aceeași zonă a necropolei, la 20 m. de peretele de est al „spălătoriei", a fost dezvelit un cuptor de ars ceramică. În timpul săpăturilor, au ieșit la iveală într-un pămînt roșcat numeroase fragmente de țigle de formă dreptunghiulară, albiate, cu impresiuni de degete, unele dintre ele fiind găsite lipite, avînd între ele un strat de lut, deja vitrifiat.

La 2 m adîncime s-a dat de platforma cu orificii de tiraj și de pereții camerei de ardere, pe care însă săpătura modernă i-a distrus în partea de sud. Camera de ardere a cuptorului are o formă dreptunghiulară de 2,68 x 2,15 m. și este orientată cu axul lung pe direcția est-vest. Porțiuni din pereți au apărut pe trei laturi, înălțimea lor fiind cuprinsă între 0,20 și 0,65 m. (Fig. 39). Din felul cum se prezintă ruinele, rezultă că pereții s-au realizat prin lutuirea gropii în care se afla platforma, arderile la mari temperaturi transformîndu-i apoi într-o crustă cărămidoasă, de culori și consistențe diferite, cu grosimea medie de 0,15.

Cît privește platforma de ardere cu orificiile de tiraj, ea a fost construită din șase arce boltite, late fiecare de 0,30 m, așezate la interval de 8 cm unele de altele. Bolțile au fost realizate din cărămizi dispuse radial avînd ca liant lutul. Alte cărămizi puse orizontal și adăugate arcelor la exterior, creează o suprafață plană, pe care se așeza materialul ceramic pentru ardere. Între intervalul de 8 cm. dintre arcele

plarele de olpai răspîndite în mormintele din sec. III—I î.e.n.

[27] Informație primită de la Seb. Morintz, căruia îi mulțumim și pe această cale. Vezi și P. Diaconu și Niță Anghelescu, *Urme vechi de locuire în colțul de sud-est al Dobrogei*, în Revista muzeelor, 4, 1968, p. 350, fig. 2.

[28] Th. Sauciuc-Săveanu, *Callatis, VIII-e rapport preliminaire. Fouilles et recherches des années 1937—1940*, în Dacia IX—X, 1941—1944, p. 327.

[29] Radu Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, Buc. 1938, pp. 195 și 329.

boltite au fost introduse cărămizi fragmentare, înalte de 30 cm, tăiate regulat și așezate paralel formînd două cîte două împreună cu cei doi pereți ai arcelor de cărămidă, orificiile de tiraj ale platformei de ardere. Prin aplicarea unei lutuieli, orificiile au căpătat o formă rotundă, diametrul lor variind între 8 și 10 cm. În felul acesta s-au obținut șapte

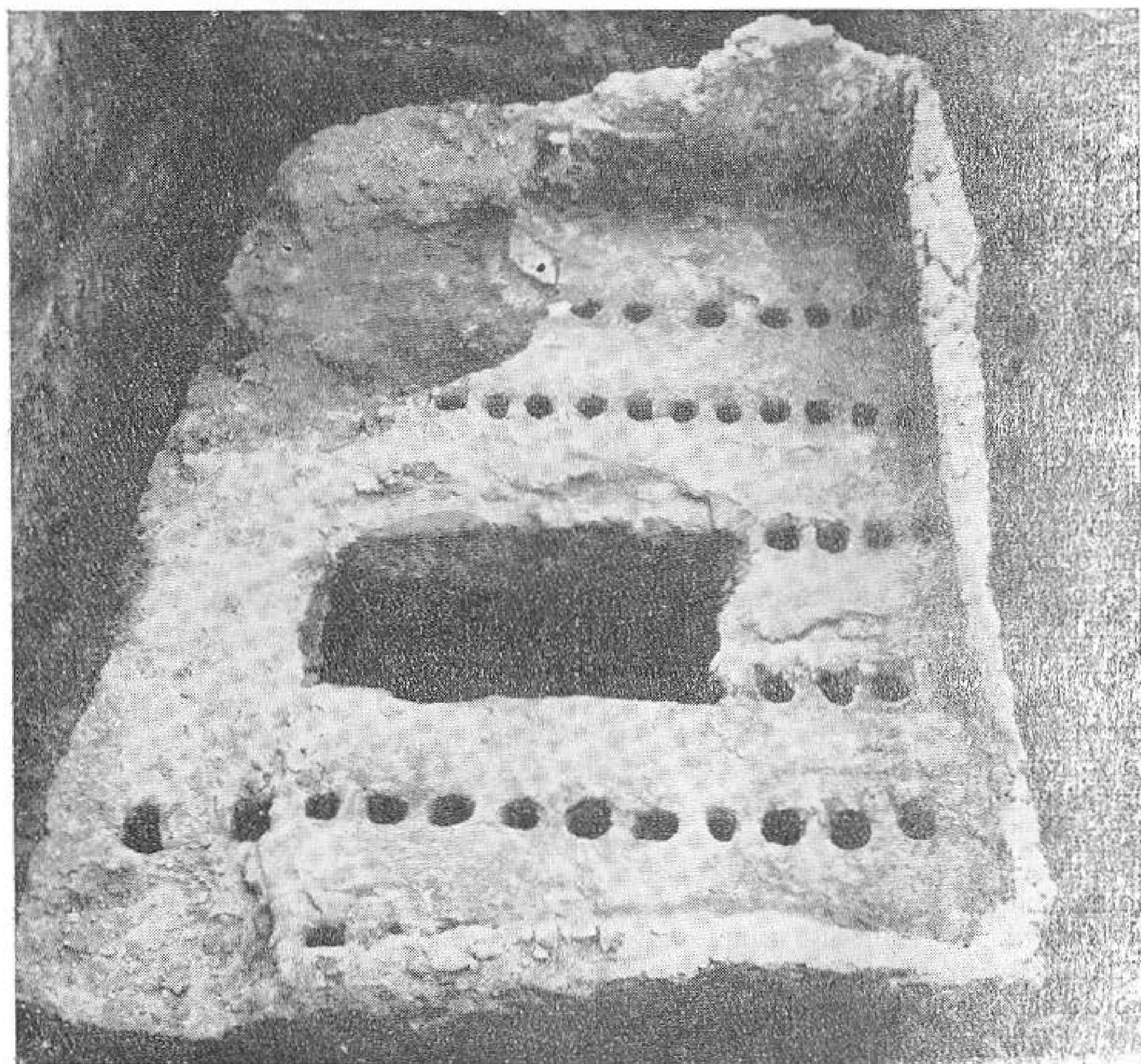


Fig. 39

șiruri paralele de orificii de tiraj, dispuse la distanțe egale, de 0,30 m. Șirurile de orificii de la extremități vin chiar în marginile pereților de est și de vest, realizîndu-se astfel o distribuire uniformă a căldurii. Distanța dintre orificiile din același rînd era de 4—5 cm, obținîndu-se cîte 12 orificii de tiraj pe fiecare rînd.

Sub cele șapte arce de cărămidă se afla focarul cuptorului, terminat cu un pat de cenușă, înălțimea maximă de 1,35 m atingînd-o în dreptul cheii de boltă, iar lățimea de 1,90 m fiind dată de deschiderea la bază a arcelor.

În interior, focarul are un aspect de peșteră (Fig. 40), datorită faptului că liantul care lega cărămizile — lutul — s-a vitrifiat, scurgîndu-se sub forma unor țurțuri de culoare gălbuie, care ating la partea inferioară a orificiilor de tiraj o lungime de 10 cm.

Pe latura de est s-a găsit intrarea cuptorului, dispusă pe mijlocul peretelui, înaltă de 1,10 m și lată de 0,30 m; în partea superioară se termină cu o ogivă, iar în partea inferioară cu un prag de chirpic. Nu s-a putut identifica un *praefurnium*, care fie că nu a existat, fie că a fost distrus de săpătura modernă. Nu se știe prin ce împrejurare unul din arcele platformei s-a prăbușit, lăsînd să pătrundă în focar fragmente ceramice variate, aflate în pămîntul de umplutură de deasupra.

Ceramica este din sec. IV—VI e.n. (Fig. 41), cel mai tipic fragment aparținînd unei amfore ornamentată pe umăr cu o bandă de striuri subțiri și profunde.

Așa cum se prezintă cuptorul este oarecum deosebit de instalațiile similare din Dobrogea. Construirea focarului din arce de cărămidă cu deschidere mare și fără sprijin longitudinal constituie elementul lui caracteristic. Se pot face totuși unele analogii cu cuptorul C—V de la Constanța, unde există arce de formă semirotundă, între care s-au așezat cărămizi verticale, obținîndu-se astfel orificiile de tiraj [30]. Arce de cărămidă se întîlnesc, ca sistem de construcție, și la cuptoarele de la Oltina, dar și acolo există un sprijin longitudinal [31].

Dacă datarea cuptorului în sec. IV e.n., pe baza fragmentelor ceramice găsite în focar, constituie în linii mari o problemă rezolvată, nu am reușit — după cum nu s-a reușit în chip mulțumitor nici în alte părți — să aflăm exact sistemul de construire al bolții camerei de ardere. Fragmentele de țigle albiate găsite pe platformă, dintre care unele cu lut vitrifiat între ele, ar indica existența unei bolți aflată în aer liber. În schimb, pereții de chirpic din jurul camerei de ardere pledează pentru existența unei bolți îngropate în pămînt. Indiferent de soluția pe care am adopta-o, atît bucățile de țiglă spartă, cît și chirpicul fragmentar găsit pe platforma de ardere sînt într-un număr prea mic, și destul de neconcludente. S-a putut constata în profilul malului că în dreptul cuptorului stratul de pămînt vegetal și de umplutură este foarte gros, ajungînd aproape pînă la platformă. Probabil că după prăbușirea bolții apa a spălat resturile, cuptorul aflîndu-se într-o ușoară pantă.

N-ar fi exclus de asemenea ca instalația găsită aici să nu fie singura. Săpături sistematice ar stabili dacă întîlnim și la Neptun cuptoare grupate, așa cum sînt cele de la Constanța [32] ori cele de la Oltina [33].

---

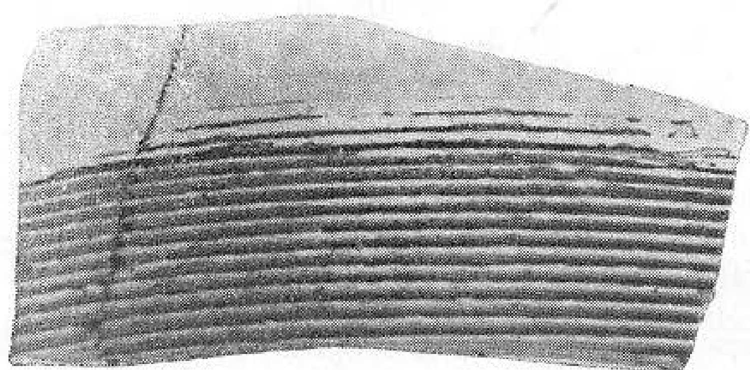
30 A. Rădulescu, *Monumente romano-bizantine din sectorul de vest al cetății Tomis*, p. 16 și urm.

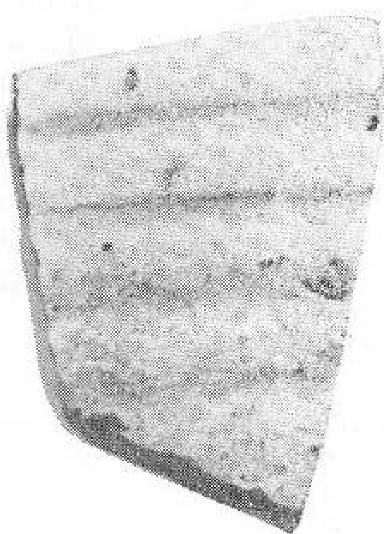
31 M. Irimia, *Cuptoarele romano-bizantine de ars ceramica de la Oltina* (în acest volum).

32 A. Rădulescu, *op. cit.*, p. 6.

33 M. Irimia, *op. cit.*

Fig. 40.





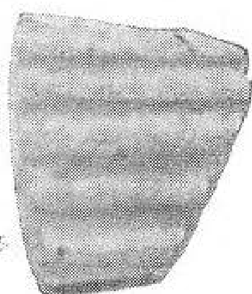


Fig. 41.

O problemă care se pune de asemeni este aceea a raportului cronologic cu necropola. Se pare că după dezafectarea cimitirului, care se va fi produs la o dată ulterioară sec. II e.n., după cum a rezultat din puținele morminte descoperite aici, să se fi pierdut tradiția acestui loc consacrat, ceea ce explică prezența cuptorului, într-o epocă tîrzie chiar în zona mormintelor.



Fig. 42.

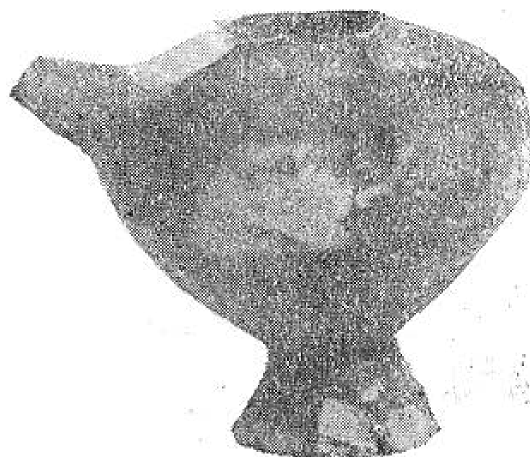


Fig. 43.

Fără a exagera importanța acestei instalații meșteșugărești, trebuie subliniat sistemul curajos de construire al focarului din arce nesprijinite cu picior median, realizîndu-se totuși o construcție robustă, capabilă să suporte greutăți mari, probabil țigle sau cărămizi.

Nu vom încheia prezentarea materialului de la Neptun fără a descrie succint un mormînt de incinerație, descoperit la nord de Mangalia, cu prilejul unor canalizări în apropiere de marii tumuli funerari, aflați între șoseaua Constanța — Mangalia și mare.

Mormîntul a apărut la adîncimea de 3,20 m și are în inventarul său un vas ceramic derivat din tipul amforei (I. 0,19 m ; D. 0,056 m.) (Fig. 42), un biberon ceramic (I. 0,069 m ; D. 0,07 m.) (Fig. 43), o strachină acoperită cu angobă roșie (I. 0,079 m ; D. 0.192 m.) (Fig. 44), o cupă deliană ornamentată cu palmete, cu bucranii și cu capete de satiri (I. 0,053 m ; D. 0,07 m.) (Fig. 45, 46). Inventarul mai cuprinde un opaiț (L. 0,085 m ; I. 0,035 m ; D. 0,051 m.) (Fig. 47), o farfurioară (I. 0,034 m ; D. 0,082 m.) (Fig. 48), o oglindă de bronz (D. 0,13 m)



Fig. 44.

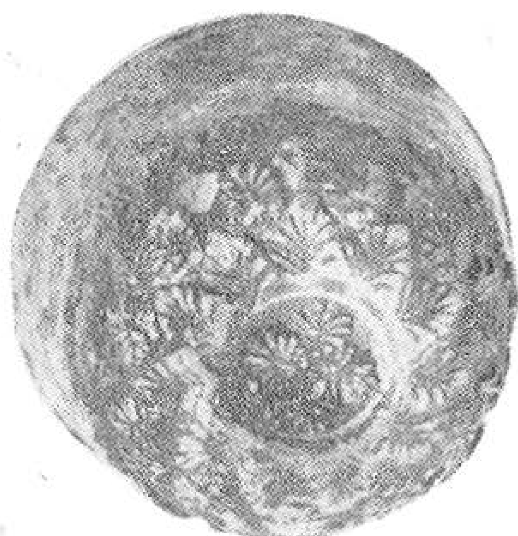


Fig. 45.

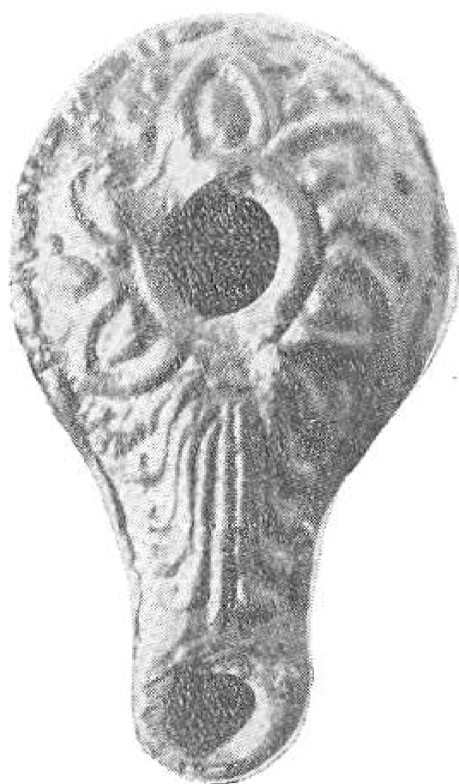


Fig. 47.

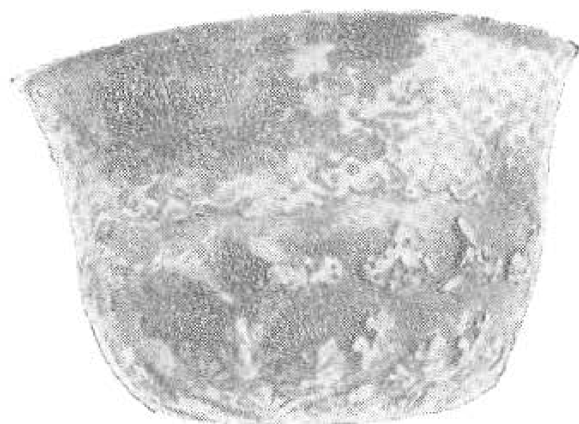


Fig. 46.

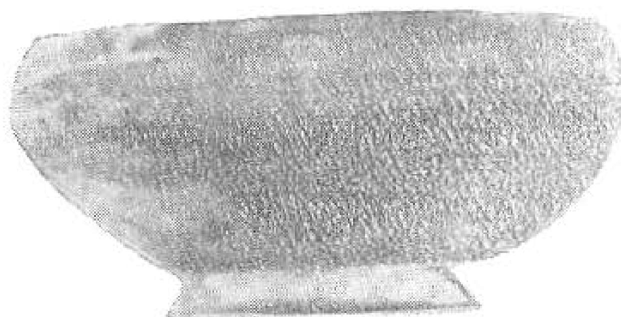


Fig. 48.

(Fig. 49) și 27 mărgele de sticlă mată, de formă rotundă sau sferoidală, simple sau cu ochiuri, cîteva fiind și cilindrice (Fig. 50).

După inventarul ceramic dintre care cele mai caracteristice obiecte sînt farfurioara [34], vasul amforetă [35], strachina [36], biberonul [37] și după



Fig. 49.



Fig. 50.

mărgele [38], întreg mormîntul se poate data în sec. II î.e.n. deși opaițul ar impune o datare mai veche [39].

RÉSUMÉ

RECHERCHES ARCHÉOLGIQUES A MANGALIA ET A NEPTUN.

Les travaux édilitaires effectués à Mangalia et à Neptun ont permis de rendre à la lumière toute une série de matériaux archéologiques que l'auteur présente dans une ample étude.

Les découvertes de Mangalia ont été faites rue Etienne le Grand et comprennent une jarre (dolium), un puits, une partie d'un mur hellénistique, trois aqueducs en tuiles, ainsi qu'une maison hellénistique dont on conserve un pavage en mosaïque et un puits.

La mosaïque de l'édifice, datée pour les deux derniers siècles avant notre ère, a une superficie assez restreinte — 10 m² — et présente, comme traits essentiels, des bandes de plomb, qui bordent les lignes du dessin. Ce procédé technique offre

34 M. Bucovală, *op. cit.*, p. 42, fig. 30 f ; p. 82, fig. 49 e.

35 *Idem*, p. 59, fig. 37 h ; p. 72, fig. 45 a ; p. 77, fig. 47 e.

36 *Idem*, p. 102, fig. 62 ; p. 115, fig. 72 a.

37 *Idem*, p. 104, fig. 63 a.

38 *Idem*, p. 86, fig. 52 d.

39 C. Iconomu, *op. cit.*, p. 50, nr. 131.

des analogies avec les découvertes faites en Macédoine et à Delos, où on le rencontre assez souvent.

Le puits contenait des vases céramique romains et hellénistiques, complets ou fragmentaires : des amphores, des cruches, des écuellles.

A la suite des fouilles effectuées sur la rue Etienne le Grand, on a recueilli des anses d'amphores estampillées, des débris à *graffiti*, un petit autel en terre cuite, un disque en bronze, des fragments architecturaux, etc.

A Neptun aussi on a entrepris des excavations pour sauver ou pour recueillir des matériaux. On y a trouvé des tombes, appartenant soit à l'époque de transition du néolothique au bronze, soit au La Tène géto-dace ou bien à l'époque romaine. Les tombes romaines d'inhumation, ayant le squelette orienté est-ouest, datent du Ier — IIe s. de notre ère et renferment des vases céramiques, des vases de verre et des lampes.

Dans la même nécropole romaine on a trouvé un four à céramique, de dimensions moyennes, daté du IVe s. de notre è. On en conservait encore le foyer, la chambre de combustion avec les orifices de tirage et des fragments de parois de la voûte.

L'étude se termine par la présentation d'une tombe hellénistique d'incinération, découverte entre Mangalia et Neptun, et renfermant un riche inventaire céramique, des perles, un miroir en bronze, etc.

MIHAI BUCOVALA

NOI MORMINTE DE EPOCĂ ROMANĂ TIMPURIE LA TOMIS

În toamna anului 1967 și la începutul anului 1968, ritmul viu al lucrărilor de excavații edilitare și de amenajări de la Constanța a prilejuit, ca și în alți ani, scoaterea la lumină a numeroase materiale arheologice.

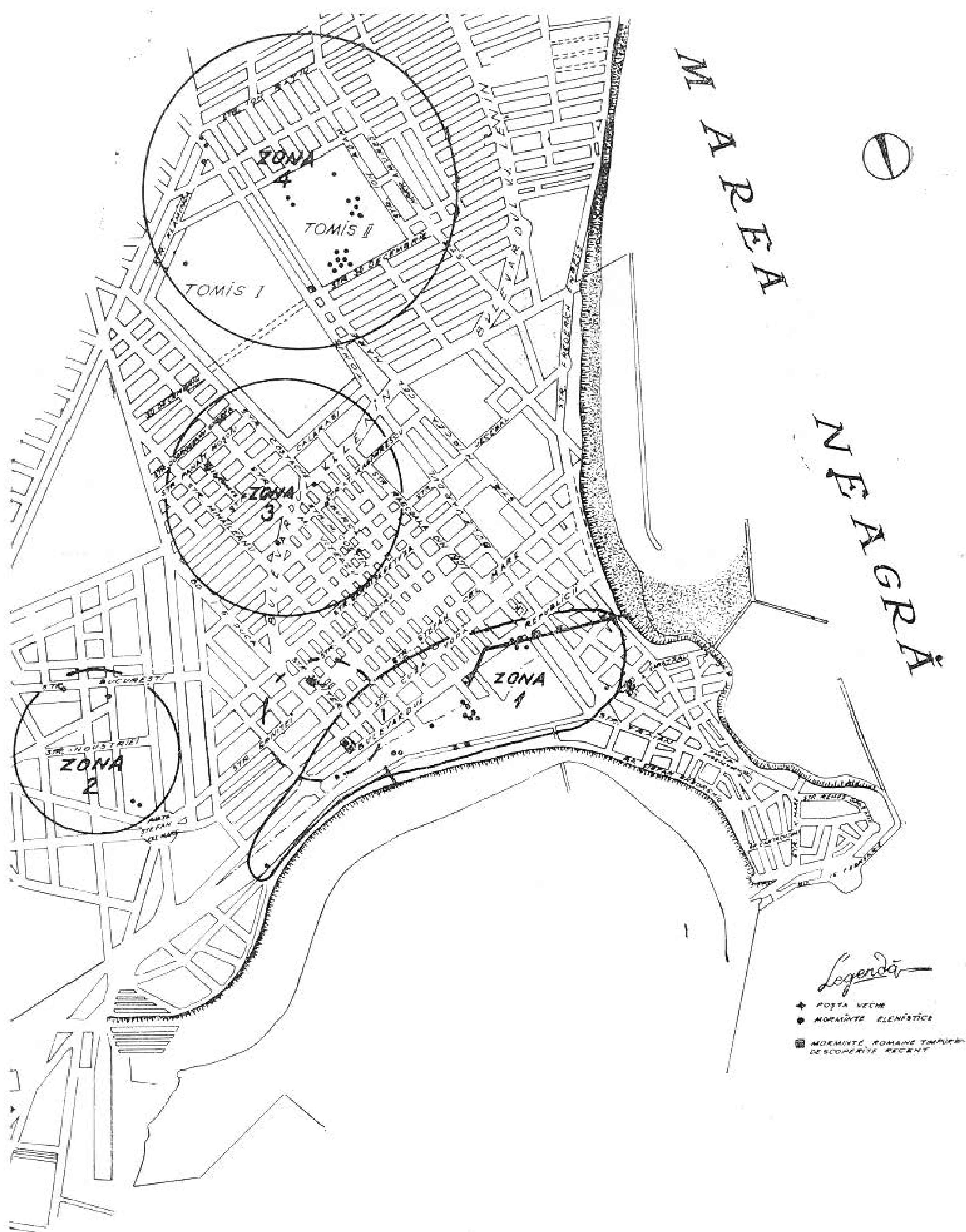
Dat fiind că sondajele de interes edilitar au afectat unele porțiuni din necropolele tomitane, au putut fi săpate, salvate și înregistrate un număr de peste 40 de morminte. Prin varietatea și bogăția materialului, prin frumusețea și ineditul inventarului găsit, citeva dintre aceste morminte se detașează clar, iar problemele deschise astfel, dintre cele mai interesante.

Avînd în vedere acest lucru, am considerat util să prezentăm pentru început, numai acele cîteva morminte care, prin natura lor, se circumscriu unei probleme de mare interes la noi și anume, perioada de la sfîrșitul epocii elenistice și începutul epocii romane, perioada timpurie a imperiului în aceste împrejurimi. Numărul mormintelor ținînd de interesul mai sus exprimat este de trei, iar prezentarea lor este făcută începînd de la cel mai vechi la cei mai nou. După prezentarea lor separată și după încercarea de a le data, ne vom opri asupra poziției topografice și a locului ocupat de ele în cadrul mai larg ai necropolelor tomitane [1].

a) MORMÎNTUL nr. 466. Este vorba de un mormînt de incinerație cu ardere pe loc (un rug-mormînt) găsit pe str. I. G. Duca, colț cu str. Cuza Vodă [2], a cărui limită superioară se afla la adîncimea de —0,45 m față de nivelul actual de călcare. El se înfățișa sub forma unei gropi orientate est-vest, cu lungimea de 2,20 m, lățimea 1,40 m și înălțimea de 1,20 m, ceea ce înseamnă că vatra rugului se afla la adîncimea de 1,65 m. Pereții gropii, de culoare brun-roșiatică, prezentau o arsură a cărei grosime varia între 3 și 6,5 cm.

[1] M. Bucovală *„Necropole elenistice la Tomis"*, Muzeul regional de arheologie Dobrogea, p. 7—8, unde se face delimitarea în timp și spațiu a cimitirelor plane greco-romane de la Tomis.

[2] Vezi harta.



MORMINTE ELENISTICE ŞI ROMANE TIMPURII LA TOMIS

Aproximativ la mijlocul rugului, profilul prezenta o concavitate mai pronunțată, adîncă de 20 cm, reprezentînd, fără îndoială, locul rugului propriu-zis, căci aici se mai păstrau, așezate unele lîngă altele, numeroase crengi carbonizate (avînd nodurile și urmele fibrelor perfect vizibile), cărbuni și cenușă — într-un strat gros de 10 cm — aparținînd „patului" pe care se petrecuse arderea cadavrului, lucru dovedit și de oasele calcinate rămase încă pe locul lor, și dintre care s-au putut recupera unele fragmente mai mari, incomplet arse sau calcinate. Înspre capătul de est al rugului a fost găsit, pe stratul de lemne carbonizate, oase calcinate și cenușă, un unguentariu ceramic înalt, fragmentar, spart probabil în timpul incinerării. Alături, se aflau următoarele obiecte de ofrandă, a căror stare de conservare foarte bună dovedește în mod cert că au fost așezate cu grijă, după consumarea arderii : o farfurie cu buza verticală, o cană de sticlă, cilindrică, joasă, cu toarta lată, un pahar de sticlă, cilindric, destul de înalt și o altă cană de sticlă, tronconică, de tip „modiolus". În aceeași zonă, puțin mai spre centru, în urma demontării atente a resturilor calcinate, au mai fost găsite două inele de aur.

Resturile incinerate, ca și obiectele de ofrandă depuse peste ele, au fost apoi acoperite cu pămînt, cu multă grijă, astfel că s-au păstrat foarte bine.

În continuare vom analiza mobilierul funerar după caracteristicile și destinația practică a obiectelor.

Vase de uz casnic

1. *Farfurie cu marginea verticală și fundul inelar.* Inv. 12437 — In. 0,033 m, dm. 0,14 m. Întreagă. (Fig. 1).

Buza rotunjită, ușor trasă în afară, marcată la marginea de jos printr-o mulură. În interiorul ei, la mijloc, decor imprimat, constituit din două cercuri concentrice care încadrează o talpă de picior în sanda.

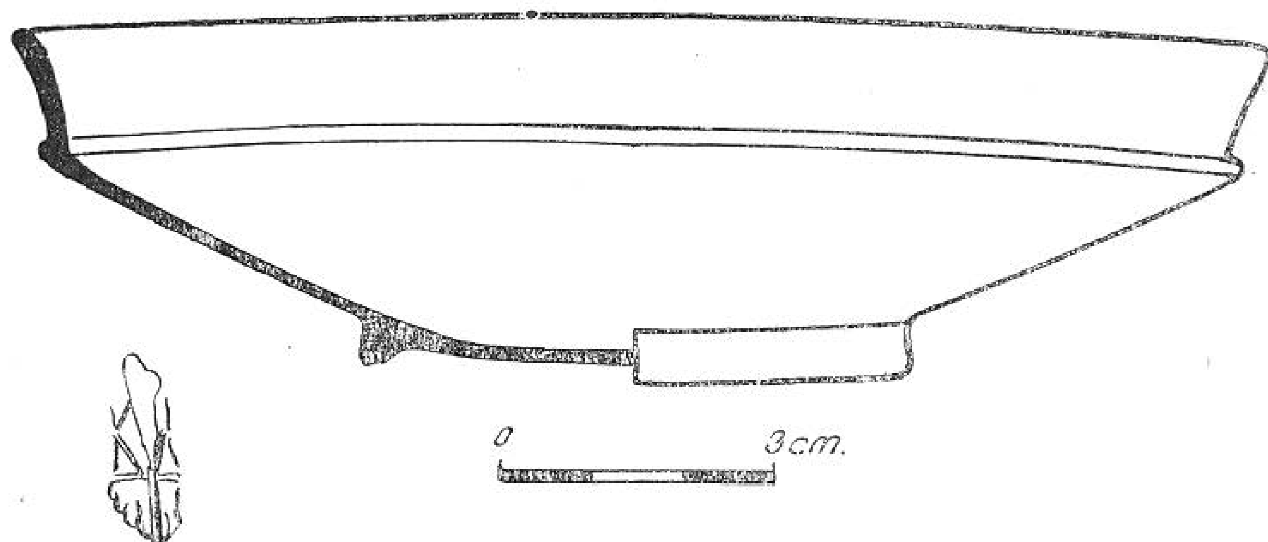


Fig. 1. Farfurie cu buza verticală.

Argila fină și ușoară, de culoare roz-gălbuie, este acoperită în interior, ca și la exterior, pe buză, de firnis roșu-brun, destul de uniform. La partea inferioară a vasului, firnisul, neomogen și neuniform, are parțiale sclipiri metalice.

Forma aceasta de farfurie este cunoscută din numeroase descoperiri efectuate de-a lungul anilor în așezările și necropolele cercetate în sudul Uniunii Sovietice: Olbia, Panticapaeum, Chersonesos, Tanais [3], Mirmekion [4] și Ilurat [5]. Cît despre datarea lor, T. N. Knipovici, care s-a ocupat mai intens de ceramica cu firnis roșu a primelor secole din era noastră, le consideră încă într-o lucrare mai veche, ca fiind un tip caracteristic pentru prima jumătate a secolului I e.n. [6]. Mai recent, cîteva exemplare identice ca farfuria de față sînt reunite în tipul 7 (de la Mirmekion) — dintre care, unul cu același decor — datat în a doua treime a secolului I e.n. [7].

2. *Cană de sticlă*. Inv. 12434 — În. 0,126 m, dm. 0,121 m. Stare perfectă. (Fig. 2).

Corpul cilindric, rotunjit la extremități, cu fund concav și gît cilindric, scurt, destul de gros; la nivelul buzei, lățite mult și dublate la partea inferioară de un inel, se prinde în unghi drept, toarta subțire, dar foarte lată și avînd deasupra, la joncțiunea cu umărul, un număr de cinci „denticuli" puternici, asemănători unor gheare.

Vasul este ornamentat la partea superioară cum și aproape de fund, prin două grupe de cîte două benzi de dungi orizontale, dese, fin incizate, care încadrează a treia grupă, realizată la mijlocul corpului și compusă din trei asemenea benzi.

Sticla subțire și ușoară, este de calitate bună, lipsită de mici bule de aer sau de striațiuni. Culoarea verzuie. Prezintă urme de irizație argintiu-violacee pe toartă și pe mijlocul corpului.

Forma aceasta de cană este cunoscută pe tot cuprinsul imperiului și, după opinia cercetătorilor care au aprofundat problema sticlei de epocă romană, caracterizează primele două secole ale erei noastre. Ea poate avea dimensiuni variate. Cele mai înalte dintre ele, care ating 25—30 cm, întîlnite la cercetătoarea poloneză B. Filarska sub denumirea de „stamnion", sînt datate în principal, în secolele I și II e.n. [8]. Cele mai obișnuite însă, sînt cele de înălțime medie, similare exemplarului nostru, care se datează în Gallia [9], ca și cele din Cipru, de altfel [10], în sec. I—II e.n.

---

[3] T. N. Knipovici *Краснолаковая кирамика первых веков Н. Э. из разкопок Боспорэкой експедиции* 1935—1940, 22, p. 314.

[4] V. F. Gaidukevici *Раскопки Мирмекия в 1925—1928 г.г.*, p. 156, fig. 36.

[5] L. F. Silanțeva *Краснолаковая керамика из раскопок Илурата* p. 284—285.

[6] T. N. Knipovici *„Unterschungen zur Keramik römischen Zeit aus den Griechenstädten an der Nordküste des Schwarzen Meeres, I. Die Keramik römischer Zeit aus Olbia in der Sammlung der Ermitage*, pl. II, 19 a și 21.

[7] Idem, *„Краснолаковая керамика"* p. 298, fig. 2, 4 și 4 a.

[8] B. Filarska. *„Szkla starozytne"*, p. 146.

[9] *Ibidem.*

[10] O. Vessberg, *Glass-Chronology*, p. 150, fig. 44/22, tip A III d, în S.C.E., IV, 3.

Preciziuni mai ferme face însă, din punct de vedere cronologic C. Isings, care stabilește că această formă are majoritatea exemplarelor databile în secolul I e.n. și numai cîteva în secolul II e.n. [11]. (La Constanța mai există patru exemplare identice cu această cană — dintre care două întregi și două fragmentare — dar numai unul a fost găsit într-un context mai clar, databil în sec. I—II e.n.).

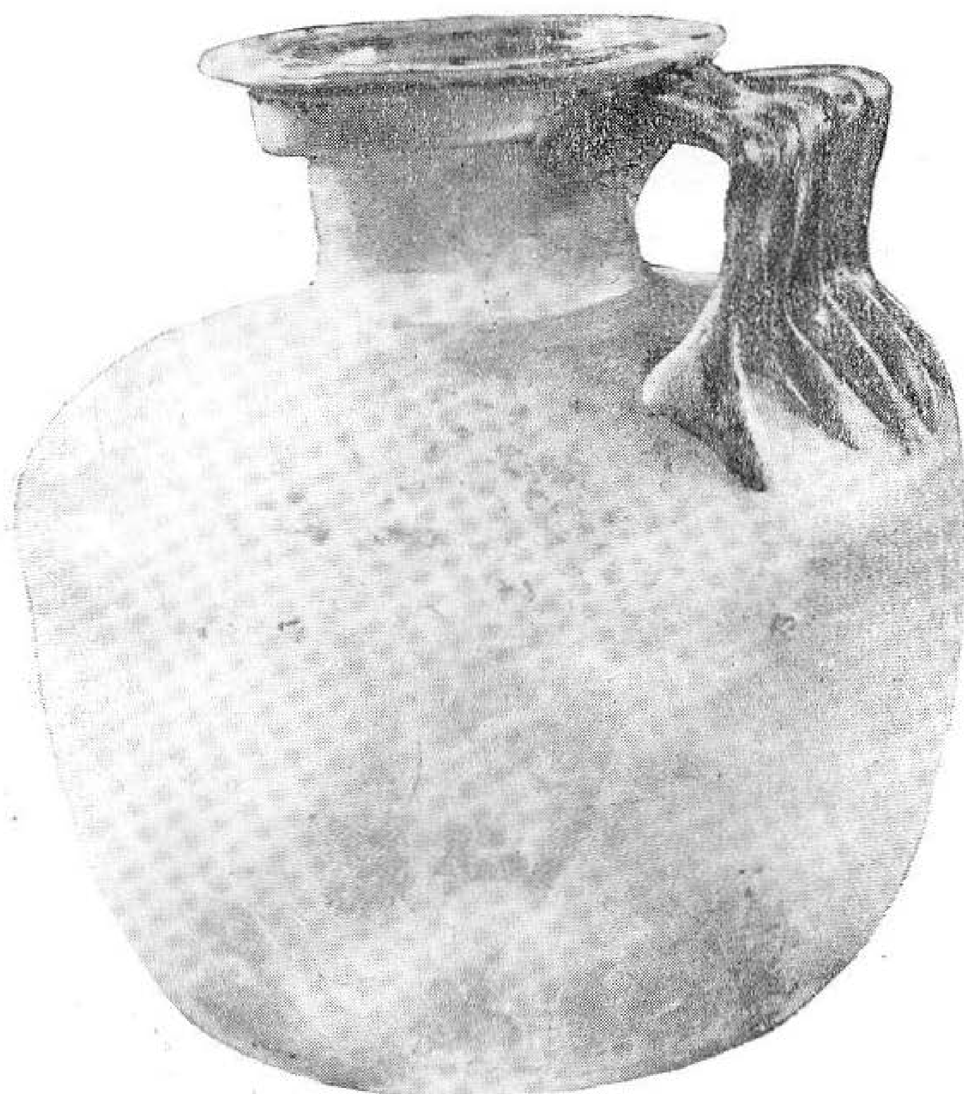


Fig. 2. Cană de sticlă.

3. *Cană de sticlă (modiolus).* Inv. 12435 — In. 0,116 m, dm. 0,116 m. Stare de conservare perfectă. (Fig. 3).

Corpul este tronconic, puțin strîmb, cu fundul inelar, ușor adîncit la mijloc. Buza înaltă, frumos arcuită în afară, cu marginea rotunjită, este marcată în interior, la punctul de plecare, printr-un inel ; sub buză se prinde toarta mică și lățită, asemănătoare unui inel, avînd deasupra, drept ornament, un fir triunghiular de sticlă, lățit și lipit asimetric.

---

11 C. Isings, *„Roman Glass from Dated Finds"*, forma 51 a, p. 68.

Sticlă de bună calitate, ușoară, cu mici striațiuni. Culoare albăstruie, irizații slabe, violacee.

Deși puțin numeroase, formele de căni-modioli constituie o apariție cunoscută în diverse părți ale imperiului, în perioada lui timpurie. Se consideră că ele sînt, conform unei practici frecvent uzitate de către meșterii antichității, transpunerea în sticlă — material cu calități practice deosebite — a formelor de „modioli" ceramice sau de metal (argint) [12].



Fig. 3. Cană de sticlă (modiolus).

Exemplare de sticlă — cu diferențe nesemnificative între ele — provin în cea mai mare parte din Italia, cîteva din Belgia, Franța, Olanda (pentru care C. Isings dă o tipologie clară [13]) și — mai ales fragmentare — din nordul Mării Negre (Olbia și Panticapaeum [14]).

Cît despre originea lor, unii cercetători consideră că împreună cu alte forme, aceste vase au fost lucrate în Italia, alții că au fost produse

12 J. H. C. Kern, *Römische Modioli des I Jahrhunderts N. Chr.* p. 402.

13 C. Isings, *op. cit.*, p. 52—53.

14 N. P. Sorokina „*Стекло из раскопок Пантикапея*" p. 218.

și în atelierele siriene [15], pe cînd J. H. C. Kern admite, măcar pentru exemplarele găsite în sudul Uniunii Sovietice, o origine locală — sau, eventual, microasiatică — în orice caz, din bazinul răsăritean al Mării Mediterane [16].

În ce privește datarea, circulația lor în secolul I e.n. este în mod unanim acceptată de cercetători. Pentru secolul următor, această dăinuire se pune însă doar cu titlu de probabilitate. Astfel, C. Isings înserează cele mai multe exemplare în al doilea sfert al secolului I e.n. și doar un fragment — nesigur și el — din secolul II e.n. [17]; J. H. C. Kern le datează în secolul I e.n. [18] — după opinia sa, cele ceramice au circulat la sfîrșitul secolului I î.e.n. chiar, mai precis în ultimul sfert al acestuia; N. P. Sorokina consideră că această formă își are începuturile încă de la sfîrșitul secolului I î.e.n., dar este tipică mai ales pentru secolul I e.n. [19].

În colecția Muzeului de arheologie din Constanța există un număr destul de important de astfel de căni; șapte exemplare, dintre care două cu stare de conservare foarte bună. Cinci dintre ele provin din Tomis, iar două de la Mangalia Nord, unde au fost găsite tot cu ocazia unor săpături de interes edilitar. Avem de asemeni cunoștință de încă un exemplar, aflat acum în colecția Dr. Severeanu și provenit foarte probabil tot din Tomis [20], ceea ce ar ridica la șase numărul pieselor din acest oraș. La Mangalia, printre alte vase de sticlă găsite într-un mormînt publicat cu ani în urmă, figurează și o cană de formă foarte asemănătoare cu ceea ce ne interesează și care este datată, cu întreg ansamblul funerar, în secolul I—II e.n. [21].

4. *Pahar de sticlă*. Inv. 12436 — În. 0,105 m, dm. 0,08 m. Lipsește un mic fragment de la partea inferioară, profilul este însă complet. (Fig. 4).

Corp cilindric, lărgit sus; talpă circulară, plată, cu centrul marcat de o mică adîncitură. Buza înaltă este frumos arcuită. Ornamentația constă din cordoane (nervuri) destul de subțiri, dispuse vertical, de la limita inferioară a buzei pînă la talpă și aflate la distanțe egale unele de altele.

Sticla, subțire și ușoară, cu multe bule mici de aer în compoziție, are culoarea verzuie. De sus pînă jos, iridiscență argintiu-violacee.

Colecția de pahare de sticlă de epocă romană a muzeului din Constanța numără pînă la această dată 19 exemplare, încadrate în nu mai puțin de 8 tipuri [22]. Cîteva sînt asemănătoare cu exemplarul de față, dar numai ca formă. Nici un exemplar nu se identifică însă cu prezentul prin această ornamentație, care se prezintă astfel ca o noutate pentru noi.

---

15 *Ibidem*, p. 221—222.
16 J. H. C. Kern, *op. cit.*, p. 405.
17 C. Isings, *op. cit.*, p. 52—53.
18 J. H. C. Kern, *op. cit.*, p. 403.
19 N. P. Sorokina, *op. cit.*, p. 218.
20 Informații primite de la conservatorul acestei colecții, d-na Crăciunescu.
21 S.C.I.V., I, 1, 1950, p. 90, sec. I—II e.n.; *Istoria României*, I, p. 500, fig. 109, 1, „*Vase de sticlă datînd din sec. II e.n.*"

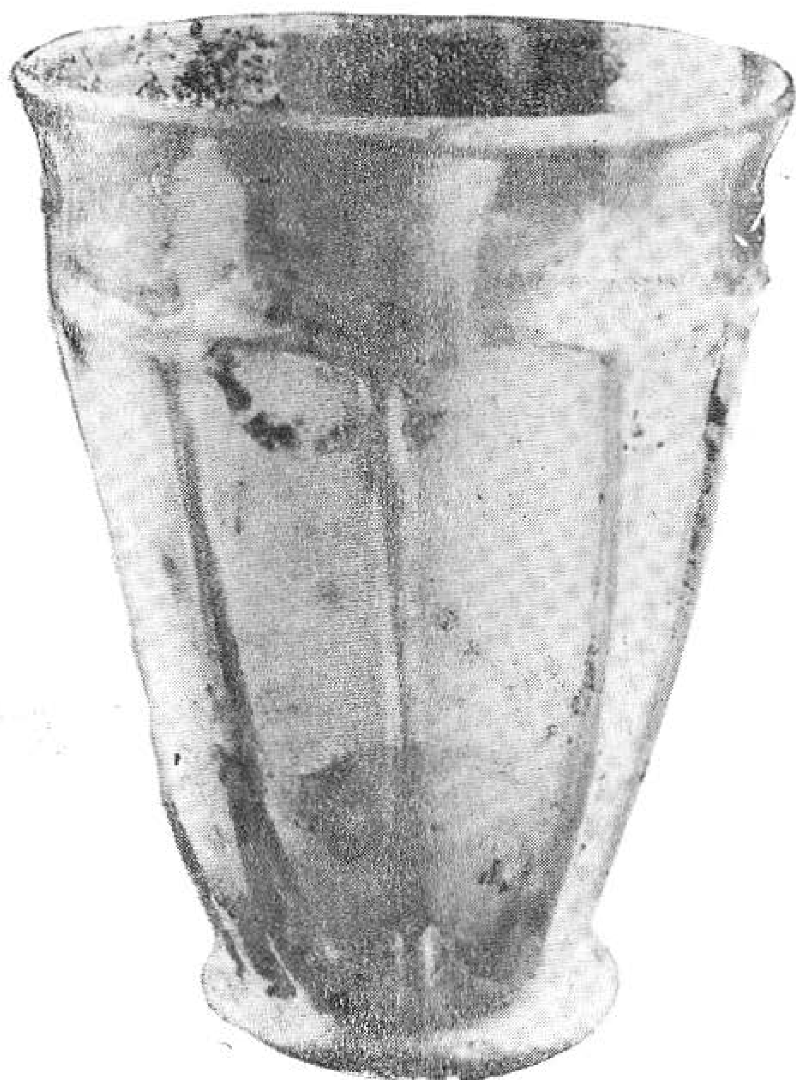


Fig. 4. Pahar de sticlă.

Vase de toaletă.

5. *Unguentariu.* Inv. 12438 — In. 0,22 m, dm. 0,079 m. Intregit. (Fig. 5).

Corpul ovoidal, înalt, cu picior puternic, oblic, concav în interior ; gît cilindric, destul de gros și înalt. Buza, tăiată ușor oblic, lățită deasupra.

Argila roșie-cărămizie, cu nisip fin în compoziție, prezintă numeroase porozități și particule tari, calcaroase. Angobă maronie, destul de uniformă, mai densă pe gît, unde prezintă culoarea brun-cafeniu.

Este singurul obiect care a fost, se pare, spart în mod ritual și depus în mormînt alături de celelalte ofrande, căci fragmentele sale, cu evidente urme de spargere din antichitate nu au putut fi recuperate în totalitate. Totuși, profilul este complet și pe baza formei sale, putem face cîteva considerații.

---

[22] M. Bucovală, *Vase antice de sticlă la Tomis din Muzeul de arheologie Constanța,* 1968, p. 45—53.

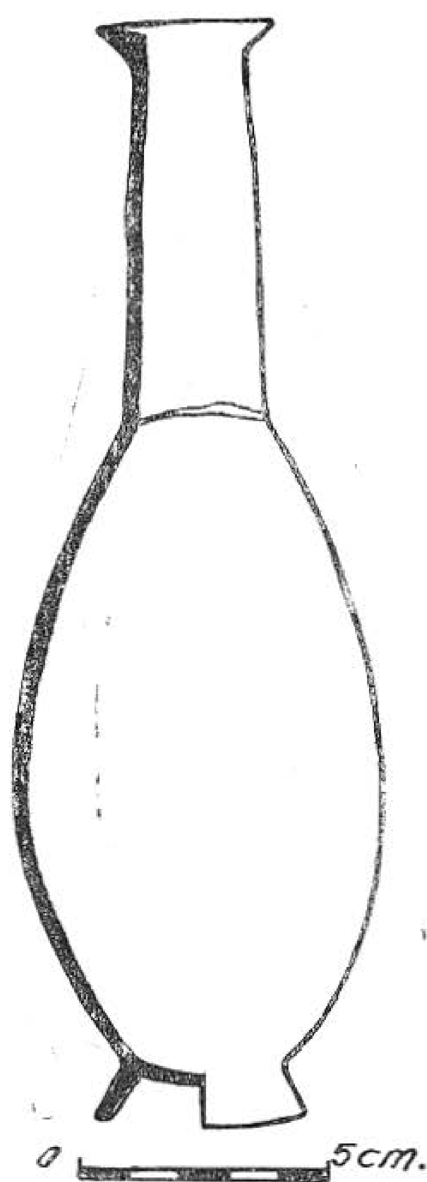


Fig. 5. Unguentariu ceramic.

La Constanța s-au mai găsit exemplare identice, în morminte databile în secolul I e.n. [23]. Din alte părți, nu cunoaștem însă. Forma pare să constituie o evoluție a unguentariilor, care în epoca elenistică au corpul fusiform și talpa circulară, apoi — către sfîrșitul acestei epoci — tind la micșorarea gîtului și la bombarea din ce în ce mai evidentă a corpului. Cele mai apropiate analogii cu exemplarul nostru le găsim la H. S. Robinson, care prezintă ceramica de epocă romană găsită în Agora ateniană, unde apare și un unguentariu (notat cu nr. inv. P. 22096 — G. 96) datat în prima jumătate a secolului I e.n. [24]. Un alt exemplar apropiat, este acela, fragmentar din nefericire, datat de G. R. Edwards în prima parte a secolului I e.n. [25].

---

[23] Material încă nepublicat, dar care va vedea în curînd lumina tiparului.
[24] H. S. Robinson, *Pottery of the Roman Period.*
[25] G. R. Edwards „*The Hellenistic Pottery from the Shipwreck of Antikythera*", p. 22, fig. 12.

Obiecte de podoabă

Singurele elemente de podoabă găsite, sînt două inele de aur, recuperate dintre oasele calcinate și cenușa rezultată din ardere.

Despre poziția lor e greu să facem aprecieri, deși au fost găsite în imediată apropiere unul de altul.

Primul dintre ele, mai mare, are dm. 0,023 m și o greutate de 2,69 gr. Ușor turtit și strîmbat la partea superioară (fig. 6). Este lucrat dintr-o foaie de aur, foarte subțire și ușoară, îndoită și lipită în interior de altă foiță într-o manieră ce dă inelului un aspect de masivitate, deși

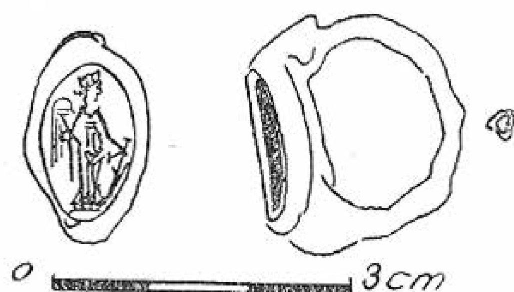


Fig. 6. Inel de aur cu gemă.

interiorul acestuia este gol. Probabil că, după un procedeu frecvent utilizat în antichitate, care urmărea să dea inelelor o greutate corespunzătoare cu dimensiunile lor prin umplerea cu plumb, și acest inel era plin în interior cu un astfel de metal greu, astăzi dispărut. Deasupra, există încă montura pentru piatră (prin care mai întîi se turna desigur plumbul) și se păstrează gema de formă ovală avînd culoarea maron. Artistul antic a gravat pe piatră în linii simple dar viguroase și precise, imaginea Fortunei, în picioare, cu detaliile chitonului său bogat, specific, bine redate. Zeița ține mîna stîngă pe cîrmă, iar în dreapta, cornul abundenței (reprezentare care, se știe, va constitui un subiect des întîlnit pe reversul monedelor, pe discul opaițelor etc.). Gema, bine fixată de marginea superioară a lăcașului ei, stătea, probabil, pe un „pat" subțire de gips, care făcea o bună adeziune și o fixa mai bine.

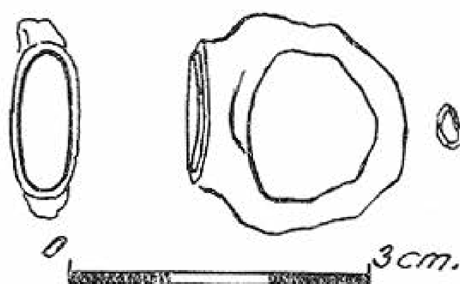


Fig. 7. Inel de aur cu montură, fără gemă.

Al doilea inel, avînd dm. 0,021 m și greutatea 0,67 gr, este aproape identic cu primul, cu deosebirea că este mai mic. (Fig. 7). Nu se păstrează însă gema, care a dispărut, probabil, în timpul incinerării.

Ca și celălalt, este lucrat din două foițe subțiri și ușoare : prima, care constituie partea exterioară, are deasupra montura pentru intaglie ; a doua, mai mică și mai îngustă, constituie „cercul“ interior, care se lipea pe deget, îmbinat foarte fin cu marginea „cercului“ exterior.

Datorită calității aurului (20—22 carate) și a subțirimii foiței din care sînt lucrate, ambele inele sînt maleabile, ușor de turtit.

Astfel de bijuterii, care constituiau, de bună seamă, apanajul celor bogați, au apărut la Constanța într-un număr destul de mare pînă în prezent. Ele sînt prevăzute adesea cu geme care serveau, ca pretutindeni în lumea romană, drept amulete sau sigilii.

În orice caz, lucrul fin și plin de migală al multora dintre aceste inele dovedește un înalt grad de pricepere și de rafinament artistic din partea bijutierilor și a gravorilor antichității, care au trasat cu mai multă sau mai puțină iscusință, pe diverse specii de pietre — prețioase sau semiprețioase — scene mitologice, figuri de divinități, semne de zodiac, animale, păsări, vase etc. [26].

În ceea ce privește datarea mormîntului, elementele necesare de cronologie ne sînt oferite de majoritatea formelor ceramice, ca și a celor de sticlă. Mărturiile cele mai circumstanțiate sînt oferite însă de cele două căni de sticlă și, mai ales, de farfuria cu marginea verticală. Potrivit acestora, credem că putem data mormîntul în cea de a doua jumătate a secolului I e.n.

b) MORMÎNTUL nr. 459. Loc de găsire : str. Jupiter, aproape de intersecția cu str. Mihai Dumitru. Și în acest caz este vorba de un mormînt cu ardere pe loc, de un rug-mormînt.

Situat la numai un metru adîncime, el se prezenta sub forma unei gropi cu lungimea de 1,20 m, lățimea de 0,60 m și adîncimea de 0,35 m. Orientarea : nord-sud.

Rugul era acoperit cu o țiglă dreptunghiulară, avînd marginile lungi, puternic profilate (0,04 m înălțime). Dimensiunile țiglei : 0,585 m × × 0.455 m × 0,058 m. Sub această țiglă, în groapa adîncită pe care o acoperea, s-a găsit un bogat mobilier funerar, format atît din vase sparte ritual în timpul cremațiunii, care prezintă puternice urme de ardere secundară, cît și din vase întregi, depuse desigur după ce rugul s-a stins și oasele calcinate, cenușa și resturile de cărbuni au fost strînse într-un singur loc.

Vom prezenta acest inventar pe grupe mari de obiecte, nu în ordinea găsirii, ci potrivit caracteristicilor lor de bază. (Fig. 8 — 9).

1. Cană. Inv. 12388 — În. 0,141 m, dm. 0,14 m. Starea de conservare foarte bună. (Fig. 8 a și 10 a—b).

Corp sferic, mult turtit, fundul circular, plat, gîtul cilindric, scurt și gros, ușor turtit lateral. La nivelul buzei lobate, se prinde de umăr toarta semicirculară în secțiune, șănțuită pe mijloc și într-o parte. La baza gîtului, un cerc în relief, iar la partea inferioară a buzei, două cercuri similare. Incizie orizontală pe mijlocul gîtului.

---

[26] L. Țeposu-David, *Gemele și cameele din Muzeul arheologic din Cluj*, în „Omagiu lui C. Daicoviciu“, 1960, p. 528—529.



Fig. 8. Ansamblul obiectelor din mormînt.

Argilă cărămizie, ușor poroasă, cu nisip fin. Pe gît urme ușoare de ardere secundară.

Forma aceasta de cană este cunoscută la noi. (Muzeul nostru se află în posesia a încă cîteva exemplare similare cu acesta). Ea prezintă puncte comune cu exemplarul G. 120 (nr. inv. P. 11514) din ceramica ateniană, datat în prima jumătate a secolului I e.n. [27]. (Deosebirile mai evidente sînt la gît).

2. „*Lagynos*". Inv. 12389 — În. 0,19 m, dm. 0,14 m. Stare de conservare perfectă. (Fig. 8 b și 11 a).

Corp globular, cu umărul ușor teșit și fund inelar, cu partea inferioară adusă puțin oblic. Gîtul cilindric, destul de înalt, se subțiază la partea superioară, unde se termină cu o buză înaltă, bine profilată, trasă ușor în afară și rotunjită sus. Ceva mai sus de mijlocul gîtului se lipește toarta, neuniform rotunjită, care are deasupra, pe mijloc o proeminență neregulată, mai bine reliefată la punctul de joncțiune cu umărul.

---

[27] H. S. Robinson, *op. cit.*, pl. 7.

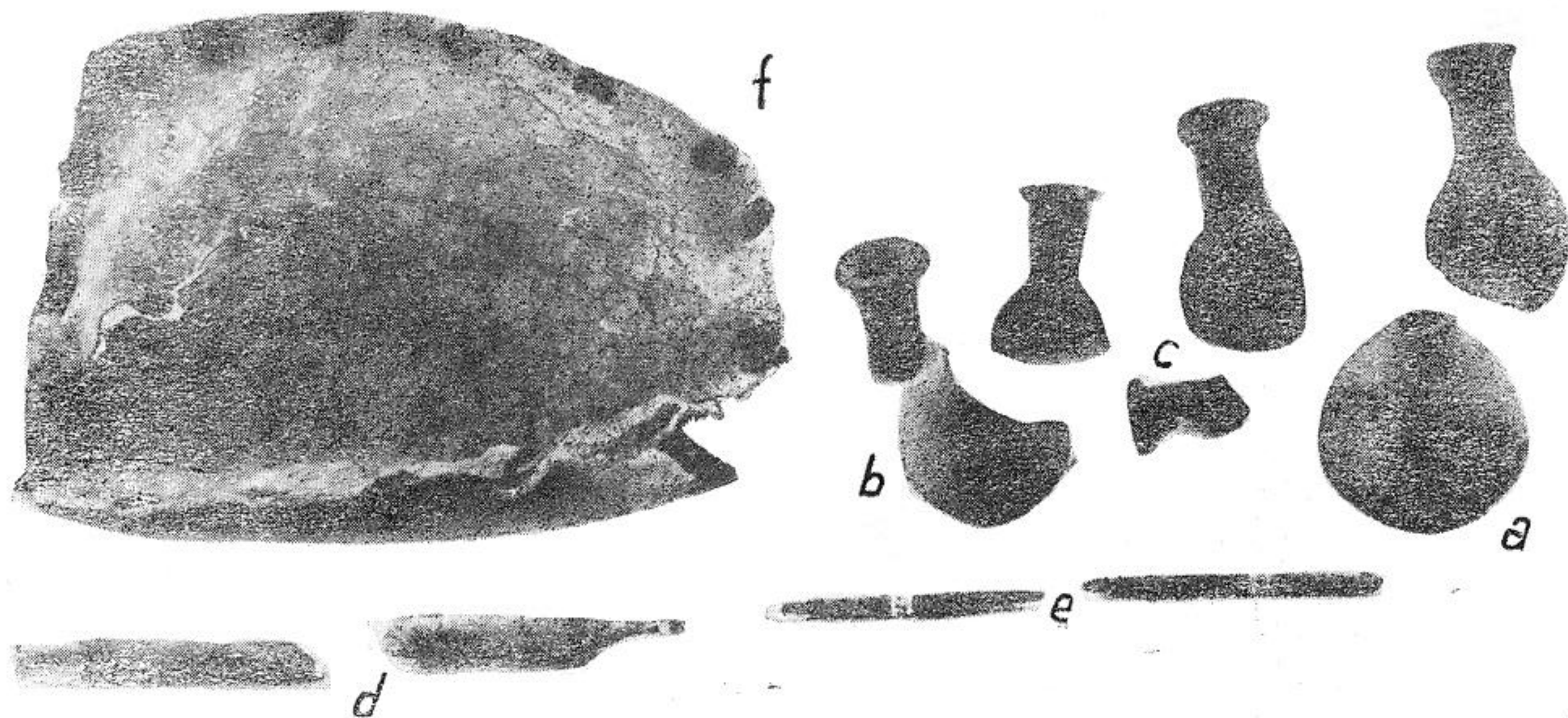


Fig. 9. Ansamblul obiectelor din mormînt.

0 3 Cm

a *b*

Fig. 10. (a—b). Cană.

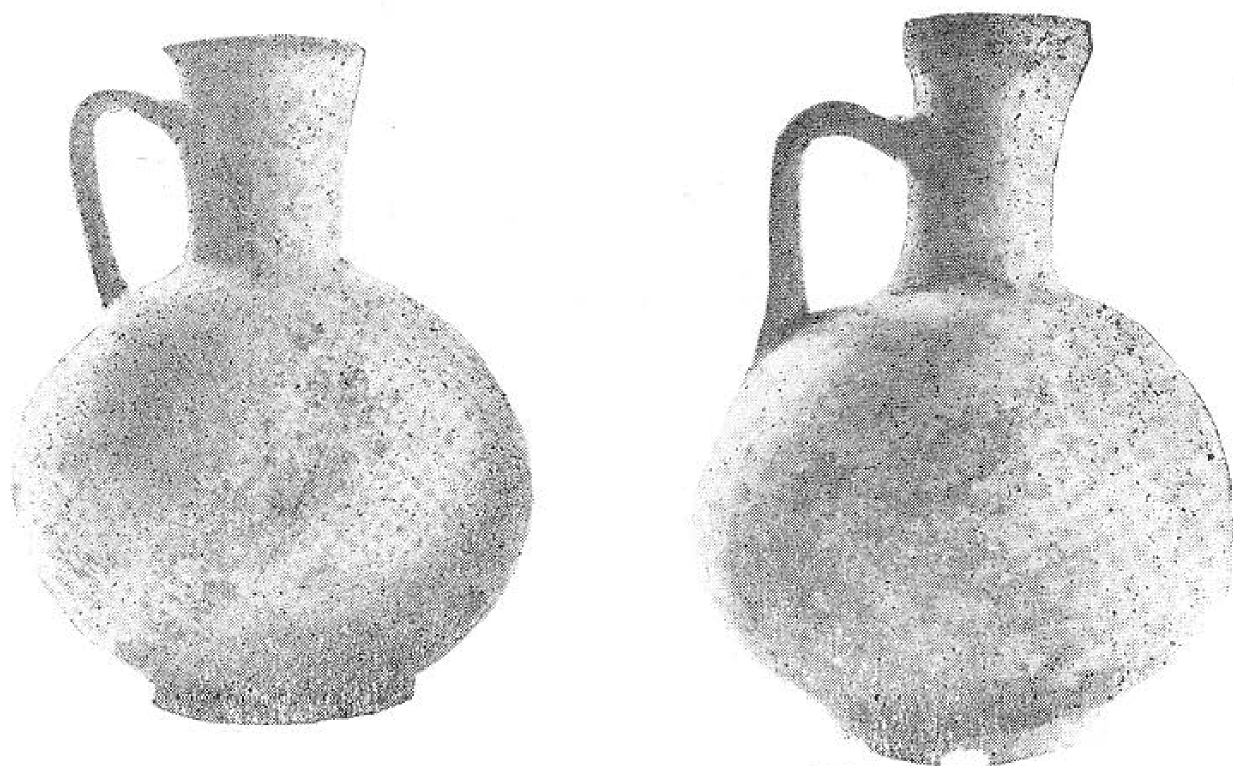


Fig. 11. Urcioare (lagynoi).

Argila cărămizie, cu pori mici și cu unele particule tari, silicioase, este acoperită pînă aproape de fund cu o angobă albă de caolin, mai uniformă doar pe o jumătate a vasului.

3. *Al treilea vas este tot un „lagynos", aproape identic cu precedentul.*

Inv. 12390 — În. 0,18 m, dm. 0,136 m. Este lovit la toartă și la buză. (Fig. 8 c și 11 b).

Vasul reprezintă o variantă puțin diferențiată a tipului precedent, căci se caracterizează tot prin corp globular, fund inelar și gît cilindric. Deosebirile constau în faptul că gîtul, cilindric, este mai scurt și mai gros, cu tendință de îngustare la bază — invers decît precedentul — iar buza este inelară. Toarta, lățită, este ușor albiată pe mijloc.

Argila, ca și angoba, sînt identice cu ale primului exemplar, ceea ce dovedește în mod neîndoielnic că ambele vase sînt produse ale aceluiași atelier.

Cît despre datarea lor, analogiile cele mai apropiate le găsim la un număr de trei vase aflate la muzeul din Leida și provenite toate de la Pompei. Autorul le încadrează într-un tip de urcior socotit provincial și datat la mijlocul secolului I e.n. [28].

4. *Cupă hemisferică de mici dimensiuni.* Inv. 12396 — În. 0,037 m, dm. 0,062 m. Lovitură la buză. (Fig. 8 d și 12).

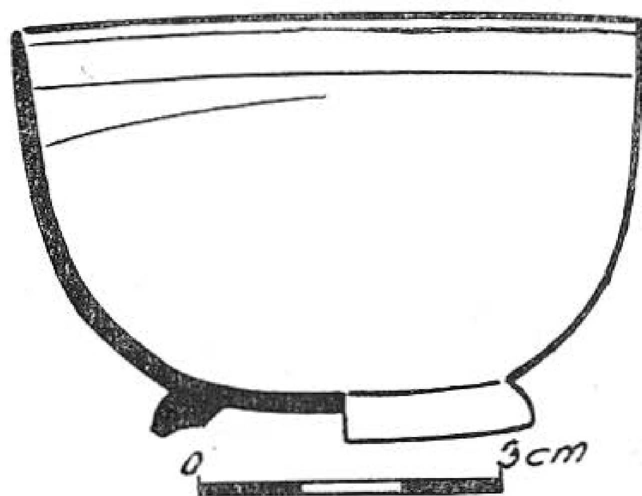


Fig. 12. Cupă hemisferică

Picior tronconic, concav în interior, cu talpa plată ; buza subțire, rotunjită, marcată la exterior prin trei dungi orizontale ușor incizate, dintre care ultima incompletă. La punctul de plecare al piciorului, incizie circulară ceva mai profundă. În interior, la centru, delimitată de un cerc incizat, ștampilă în relief „EPMA".

---

[28] J. H. Holwerda, *Het Laat-Grieksche en Romeinsche Gebruiksaardewerk*, p. 59—60, fig. 21.

Argila cărămizie, cu nisip fin, de calitate bună, ușoară, bine arsă. Firnis roșu, lucios, mai omogen și mai compact la interior. Este un produs superior, terra sigillata.

Forma de cupă hemisferică de mici dimensiuni este destul de des întîlnită încă din epocă tîrzie elenistică. H. S. Robinson prezintă în lucrarea sa numeroase exemplare de acest tip, socotite marfă din Pergamene și datată în ultimele trei sferturi ale secolului I î.e.n. [29]. Un exemplar asemănător — dar fără ștampilă — figurează în catalogul muzeului din Leiden ; e socotit de asemeni din Pergamene, pe baza precizărilor lui T. N. Knipovici [30] (Gatung C, 12 a) dar J. H. Holwerda consideră marfă samiană produsele de terra sigillata avînd stampila „EPMA" [31]. Astfel de cupe sînt întîlnite destul de des și în descoperirile din Ilurat [32]. Ele sînt similare, de altfel, cu numeroase piese provenind de la Ceandarli (lîngă Pergam), din Samos precum și cu un exemplar găsit în necropola de la Panticapaeum, care, după toate probabilitățile, provine, ca și cele de la Ilurat, din Pergam.

După opinia cercetătoarei sovietice L. F. Silanțeva, această formă nu poate fi mai tîrzie de sfîrșitul secolului I e.n. [33].

5. *Bol cu marginea verticală, de mici dimensiuni.* Inv. 12397 — In. 0,034 m, dm. 0,082 m. Buza ușor ciuntită, profil complet. (Fig. 8 e și 13).

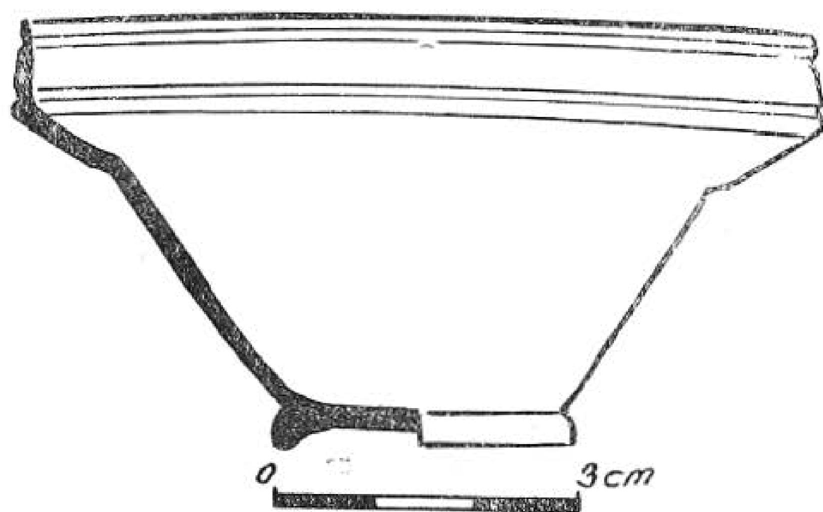


Fig. 13. Bol cu marginea verticală.

Corp tronconic, picior inelar, marcat printr-o incizie circulară la punctul de legătură cu corpul. Buză înaltă, ușor adusă înspre interior, subțiată și rotunjită sus. La extremități, este decorată prin două cercuri orizontale, diferit incizate.

---

29 H. S. Robinson, *op. cit.*, pl. 1, 8, 9, 10, p. 11 și pl. 4, G. 1, p. 23.
30 J. H. Holwerda, *op. cit.*, pl. 9 (nr. 376), p. 39
31 *Ibidem*, pl. 9 (nr. 406), p. 35.
32 L. F. Silanțeva, *op. cit.*, p. 285, fig 2,2 și p. 287, fig. 4,2
33 *Ibidem*, p. 288.

Argilă roșie-cărămizie, densă și ușoară, cu nisip fin în compoziție. Firnis roșu uniform, mai omogen la interior, ars pe alocuri, la exterior, pînă la brun. Luciu metalic în interiorul piciorului.

Și această formă are o tradiție îndelungată, o circulație întinsă de-a lungul mai multor secole, caracteristică pentru spații considerabile din imperiu. H. S. Robinson datează un bol foarte apropiat de exemplarul nostru — doar cu buza mai înaltă — în prima jumătate a secolului I e.n. [34], iar L. F. Silanțeva datează exemplarele similare din Ilurat, pe baza analogiei cu cele din Tiritaki, în a doua treime a secolului I e.n. [35]. Foarte asemănător cu exemplarul nostru este de asemeni tipul 4 de bol de la Mirmekion, pe care T. N. Knipovici îl consideră ca fiind foarte răspîndit atît în Italia, cît și în centrele grecești din răsărit — mai cu seamă în Samos. Pe acest tip de bol se întîlnesc în mod obișnuit nu ștampile figurate, ci doar numele producătorului. Ele sînt datate la începutul secolului I e.n., în timpul lui Tiberius [36].

Argila și firnisul, identice cu ale vasului precedent, ne fac să credem că și acesta este un produs samian.

6. *Cel mai interesant vas este însă un bol masiv*, cu pereții verticali și cu picior, ajuns pînă la noi, din fericire, într-o stare de conservare bună. (Numai buza este foarte ușor ciuntită și piciorul lovit). Inv. 12391 — In. 0,135 m, dm. 0,154 m. (Fig. 8 f, 14, și 15).

Picior masiv, cu inel și talpă mult lărgită, concavă în interior, avînd marginea tăiată oblic. Partea superioară, mai strîmtă decît cea de jos, frumos arcuită, se termină cu o buză imperceptibil trasă în interior, subțiată și rotunjită, marcată la punctul de plecare, atît în interior cît și la exterior, printr-o incizie circulară.

La nivelul umărului vasului, pe linia de maximă bombare, se află, simetric dispuse, două apucători mici, cilindrice asemeni unor cordoane nu prea groase, lipite de suprafața vasului într-o manieră ce face imposibilă utilizarea lor și care denotă o evoluție de la un rol practic la o fază pur decorativă.

Ornamentația vasului, elegantă, bogată, include atît motive vegetale cît și antropomorfe. Partea inferioară — caliciul — este decorată cu frunze de acant și de lotus, dispuse radial (la trei frunze lanceolate, una de acant. Sub diametrul maxim al vasului, sînt reprezentate în relief, pe fiecare jumătate cîte două figuri și măști într-o simetrie perfectă, ce dau vasului armonie și echilibru.

Toartele mici, amintite mai sus, sînt încadrate fiecare, de cîte un thyrs, frumos reliefat cu motivele sale caracteristice (panglica și, în vîrf, conul de pin). Cele două jumătăți ale vasului sînt despărțite, la rîndul lor, în două părți egale prin imaginea unui crater înalt, al cărui picior este încadrat de doi clopoței. La nivelul părții superioare, craterul este încadrat de figurile a doi satiri, mustăcioși și cu barbă de țap, ascu-

[34] H. S. Robinson, *op. cit.*, pl. 5, G. 71.

[35] L. F. Silanțeva, *op. cit.*, p. 286—287, tip 5, fig. 3.3

[36] T. N. Knipovici, красноraковар керащска, p. 295, fig. 1,4 și p. 297.

țită, care poartă deasupra cîte o cunună de fructe de iederă. De o parte și de alta a lor, sînt reprezentate două măști, prima comică, a doua tragică.

În primul registru, este figurat capul unei Menade, cu orbite adînci și ochiul bine redat, cu gura deschisă într-o expresie de tragism deznădăjduit, purtînd lateral, pe tîmplă și în creștet, frunze de viță. Pe aceeași jumătate de vas, corespondentul său este un cap (mască), cu păr abundent lăsat pe spate, cu gura larg deschisă, cu sprîncenele ridicate și cu fruntea strînsă de o expresie de veselie.

Pe cealaltă jumătate a vasului, este figurat alt cap de Menadă, cu nasul drept, subțire și gura deschisă în aceeași expresie tragică. Se deosebește de prima prin detaliile coafurii mai ordonate și aranjate pe frunte, cu ajutorul unui rulou. Îi corespunde, în același registru, masca de teatru a unui personaj ilar, grotesc, cu ochii înfundați în orbite și cu vîrful nasului bine profilat, expresia de veselie fiind redată prin gura larg deschisă, a cărei margine masivă este arcuită sus, la nivelul pomeților. Sub fiecare din cele patru capete (măști), sînt figurate grupe de cîte trei clopoței.



Fig. 14. Bol mare cu pereții verticali, cu picior.



Fig 15. Bol mare cu pereții verticali, cu picior

Cîmpul astfel decorat este închis sus, la nivelul umărului, de o linie formată din motive stilizate închipuind frunze de viță, care apar — mai puțin clar însă — și pe jumătatea inferioară a buzei vasului.

Argila, densă și ușoară în raport cu masivitatea vasului, este roșiecărămizie în interior. La exterior, această argilă are culoarea cenușie. Urmează apoi, în interior, o glazură ușor gălbuie, căzută acum în mare parte, dar compactă și mult mai bine păstrată la exterior, unde a căpătat, datorită arderii, o plăcută nuanță verde-oliv.

Elementul cel mai neobișnuit este dat însă de faptul că suprafața vasului — cu excepția interiorului, iar la exterior, a părții superioare a buzei și a piciorului — prezintă o glazură verzuie-argintie, cu iridiscență și luciu metalic, datorate fie silicaților din compoziția sa, fie unei suflări cu praf vitric, frumos irizat acum.

Din punct de vedere meșteșugăresc, tehnic și artistic, din cîte cunoaștem pînă acum, vasul este unic în aceste părți. Forma lui este cunoscută. Bolul larg, cu pereți verticali și cu picior, este documentat prin numeroase descoperiri datînd din epoca timpurie a imperiului. Exemplare ornamentate, mai ales cu decor floral, aplicat în tehnica barbotinei, au ieșit la iveală atît la Histria [37], cît și la Callatis [38]. (În muzeul din Constanța chiar există un exemplar masiv, asemănător, care se poate încadra în același tip larg). J. H. Holwerda prezintă un exemplar similar, decorat în același mod — floral — găsit la Olbia și socotit produs microasiatic care face, măcar în ce privește ornamentația, dovada unei legături sau chiar a unei evoluții cu bolurile megariene [39].

Un exemplu asemănător ca formă și ornamentație, dar din argint, se cunoaște în Cehoslovacia [40], iar variante de boluri adînci, cu picior, un gen de cupe înalte și zvelte, au fost realizate nu numai în ceramică, ci și în sticlă de către meșterii antichității [41]. Fie că au fost sau nu ornamentate, prezența lor, alături de unele produse de orfevrărie, dovedesc odată mai mult că în vechime, și cu osebire în perioada care ne interesează, produsele ceramice, formele de vase care se detașau de masa celorlalte prin eleganța siluetei și rafinamentul decorației, au constituit în mod statornic modele transpuse cu iscusință de către adevărați artiști în meserie și în alte materiale, mai mult sau mai puțin casabile.

La vasul nostru, ornamentația bogată și ingenioasă este aceea care atrage în mod deosebit atenția, care formează elementul distinctiv ce se impune atenției și — implicit — admirației noastre. Ea reprezintă clar simboluri legate de cultul dionysiac (viță de vie, thyrs, clopoței, satiri, măști de teatru etc.) ce amintesc de caracterul agrest, vioi, lipsit de griji, al sărbătorilor inspirate de venerarea zeului vinului și al vegetației și sintetizează unul din aspectele esențiale ale acestor manifestări : personajele de teatru, figurile tragediei sau comediei menite a reține atenția publicului, a impresiona și delecta, în orice caz, mulțimea puternic antrenată în atmosfera de veselie și exuberanță dusă pînă la uitare de sine, care însoțește de la un capăt la altul, aceste sărbători.

Într-un fel, acest vas documentează, prin ornamentația pereților săi, prezența elementului de teatru între celelalte manifestări de adorație și cinstire a celui mai vesel și mai plăcut dintre zei.

Din punct de vedere al tehnicii, vasul nostru este lucrat, fără îndoială, prin procedeul tiparului.

---

37 P. Alexandrescu, *Necropola tumulară*, p. 511, pl. 79, fig. XXX, 10

38 *Istoria României*, I, p. 549, fig. 130

39 J. H. Holwerda, *op. cit.*, pp. 31—32, pl. 9 (nr. 357).

40 Informație primită de la prof. A. Svoboda, căruia îi sîntem profund recunoscători.

41 C. Isings, *op. cit.*, p. 56, forma 40, datată în sec. I e.n.

Atît tehnic cît și ornamental, el se leagă în mod vizibil de bolurile „megariene", a căror tradiție, ca formă și fond, o continuă.

Ca formă, el constituie o evoluție a bolului „megarian", care, dobîndind dimensiuni mai mari — înălțime și diametru sporite — va fi prevăzut, din motive practice, vizînd echilibrarea și stabilitatea, cu picior inelar și talpă circulară, largă.

Ca ornamentare, el are la partea inferioară, motivele vegetale (îndeosebi frunze) obligatorii și definitorii pentru bolul „megarian". În cazul nostru, ornamentarea registrului superior vine și din punct de vedere al fondului, în sprijinul opiniei exprimate mai sus. Simbolistic, ornamentarea se referă la cultul dionysiac, înfățișînd, de astădată, o tematică mai rară în părțile noastre, și anume personajele legate de latura spectaculară a acestor sărbători, de reprezentațiile de teatru ce împlineau organic, manifestările legate de cultul tradițional al lui Dionysos, care de-a lungul întregii epoci elenistice s-a bucurat în orașele grecești de pe coasta Pontului Stîng de o atenție și cinstire pe cît de generale, pe atît de statornice. Vasul este, fără îndoială, de import. Calitățile sale neobișnuite sînt dovada certă că el este produsul unui atelier matur, obișnuit să pună la îndemîna clienților cu resurse financiare serioase și stabile, produse în măsură să satisfacă cerințele, fără îndoială, ridicate, ale acestora.

Avînd în vedere și ornamentația, de inspirație vădit elenistică, putem considera ca loc de origine al vasului — cu titlu de probabilitate, evident — un atelier oriental (Alexandria), de unde se știe că au provenit numeroase vase ceramice sau de metal, cu calități excepționale și care se caracterizează printr-o pregnantă tradiție elenistică, continuată, material și spiritual, în epoca romană, cel puțin în primele două secole ale acesteia.

Criteriul datării vasului ne-a fost dat, mai ales, de context — căci o analogie perfectă, mărturisim că nu am găsit, poate și datorită bibliografiei insuficiente avute la dispoziție — dar elementele despre care s-a vorbit mai sus, întăresc impresia că vasul se poate încadra la sfîrșitul epocii elenistice sau chiar la granița dintre cele două secole : I î.e.n. și I e.n.

7. *Tot dintre vasele de uz comun face parte și un pahar,* a cărui sticlă s-a dovedit rezistentă la dintele timpului.

Inv. 12392. In. 0,081 m, dm. 0,079 m. Stare de conservare perfectă. (Fig. 16).

Corpul cilindric, larg, cu partea inferioară rotunjită și fundul marcat de o ușoară adîncitură centrală.

Buza groasă, arcuită, tăiată deasupra ușor oblic, este delimitată la exterior de o incizie orizontală. La partea superioară a corpului, ornamentația compusă din trei caneluri orizontale, încadrate de cîte o incizie mai profund tăiată.

Ceea ce atrage atenția de la prima vedere, este sticla extrem de groasă și grea, transparentă, cu o frumoasă culoare albastru-indigo. În compoziție, puține bule mici de aer.

Un pahar aproape identic, dar cu sticla mai subţire, de culoare vernil, a fost descoperit la Constanţa, cu ani în urmă, într-un complex funerar care se poate încadra destul de bine în secolul I e.n.

8. *Opaiţ*. Inv. 12395 — În. 0,026 m, lung. 0,108 m, dm. 0,067 m. Stare de conservare foarte bună. (Fig. 17 şi 8 g).

Corpul rotund, destul de mare şi de înalt, cu fund inelar puţin profilat şi toarta inelară. Ciocul triunghiular, foarte lat, mărginit de volute între care se află, deasupra, la mijloc, un punct incizat. Pe discul larg, concav, mărginit de o bandă de trei cercuri concentrice incizate, şterse pe alocuri, se află, în relief, imaginea unui Eros în mişcare, cu piciorul stîng ridicat. În mîna stîngă ţine un trident, înfipt într-un delfin, în dreapta, ridicată deasupra capului, are o cupă.

Orificiul de ardere nu prezintă niciun semn care să denote o eventuală folosire a opaiţului, care este foarte curat şi foarte nou. Argila este roşie-cărămizie, uşoară, de bună calitate, cu rare particule silicioase. Angoba roşie care acoperă opaiţul — cu excepţia fundului — este mai puţin omogenă şi uniformă pe pereţii exteriori. D. Iványi, — care dă multe detalii despre lămpile din Pannonia — socoteşte că acestea pot fi încadrate în tipul de opaiţe cu ciocul triunghiular flancat de

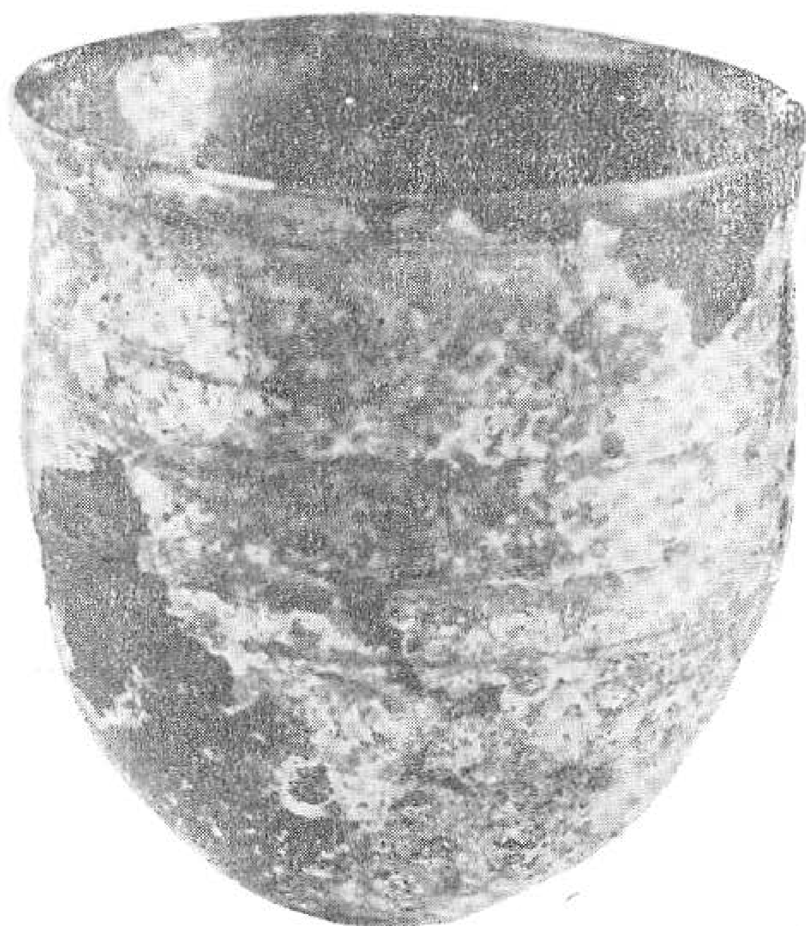


Fig. 16. Pahar de sticlă



Fig. 17. Opaiţ.

volute, şi anume varianta C, care se caracterizează prin aceea că volutele şi ciocul sînt foarte late [42]. (La muzeul din Constanţa se află cîteva opaiţe de acest tip, care se încadrează însă în variantele A şi B, astfel încît exemplarul de faţă vine să completeze în mod fericit prezenţa tuturor variantelor acestui tip de opaiţ la Tomis). O identitate perfectă prezintă exemplarul nostru cu un opaiţ din Vindonissa, originar, probabil, din Italia de Nord şi încadrat în tipul I C, databil spre ultimul sfert al secolului I e.n. [43]. „Evoluţia sa începe în timpul lui Augustus, atinge maxima dezvoltare la mijlocul secolului I e.n. şi dispare către sfîrşitul epocii flaviene, dăinuind doar în provincii pînă în secolul II e.n. [44]). Provenienţa sa este italică.

---

[42] Dora Iványi, *Die Pannonischen Lampen*, p. 7—9 ; C. Iconomu, *Opaiţe greco-romane*, p. 11.

[43] S. Loeschke, *Lampen aus Vindonissa*, p. 361 şi pl. V, 17.

[44] C. Iconomu, *op. cit.*, p. 11 şi p. 30.

9. *Unguentariu ceramic*. Inv. 12398 — In. 0,084 m, dm. 0,053 m. Starea de conservare foarte bună. (Fig. 8 h).

Corp în formă de bulb, fundul circular, plat, gîtul cilindric, nu prea înalt, subţire, buza dreaptă, este lăţită în afară. Ornamentat de sus pînă jos cu cercuri orizontale duse cu angobă neagră, dar şterse, mai ales pe gît. Pe o parte a corpului şi pe gît, urme de ardere secundară.

10. *Aproape de cel de mai sus, a fost găsit alt unguentariu,* identic cu acela, dar fragmentar. Inv. 12404 — In. 0,052 m, dm. 0,051 m. Lipsă gîtul şi o parte din corp. (Fig. 9 a).

Spărtura veche şi arderea secundară puternică la care a fost supus, constituie un indiciu că a fost spart în timpul ceremoniei funerare şi aruncat în rug.

11. *Unguentariu,* Inv. 12401 — In. 0,06 m, dm. 0,059 m. (Fig. 9 b). Lipsă gîtul şi buza. Asemănător cu primele două, dar cu corpul ceva mai înalt, cu umerii teşiţi, cu partea inferioară bombată şi cu fundul circular, plat.

Argilă gălbui-cărămizie, cu nisip fin, puţin poroasă. La partea inferioară, urme de ardere secundară.

12. *În aceeaşi categorie trebuie amintită o serie de cinci unguentarii ceramice de mici dimensiuni,* toate fragmentare, (Fig. 9 c), care, se deosebesc de primele trei numai prin aceea că au corpul mai oval, iar gîtul cilindric, scurt, este prevăzut cu o buză răsfrîntă inelar în afară. Se pare că erau şi ele ornamentate în acelaşi fel, prin cercuri orizontale duse cu vopsea neagră, dar observaţia e anevoioasă acum, căci datorită arderii puternice, ceramica s-a întărit şi a căpătat o culoare cenuşie-neagră, proprie obiectelor supuse acţiunii temperaturilor mari.

Unguentariile ceramice de acest gen constituie o categorie de materiale arheologice amplu documentate în diverse părţi ale imperiului roman.

H. S. Robinson prezintă o serie întreagă de astfel de unguentarii, care se caracterizează tocmai prin corpul-bulb şi gîtul cilindric scurt, datîndu-le în epoca augustee şi, prin extensiune, pînă la jumătatea secolului I e.n. [45].

Unguentarii de acelaşi tip apar şi la J. H. Holwerda, care prezintă o largă gamă de astfel de mici recipiente destinate păstrării parfumurilor, unguentelor şi balsamurilor, datate la începutul secolului I e.n. şi recoltate dintr-o arie vastă care cuprinde atît Grecia continentală şi insulară — Creta — cît şi Italia sau Africa (Tripoli, Sfax etc.) [46]. Dintre acestea, exemplarul cu nr. 786 constituie cel mai fidel corespondent al celor cinci unguentarii ale noastre.

Forme identice de unguentarii au fost înregistrate şi în săpăturile din Cipru, pe care O. Vessberg le consideră ca fiind, probabil, în uz, tot în perioada augustee [47]. Acelaşi autor precizează că în pe-

---

[45] H. S. Robinson, *op. cit.*, pl. 5, G. 97—98, unguentarii din prima jumătate a secolului I e.n.

[46] J. H. Holwerda, *op. cit.*, p. 52, pl. 17 (nr. 780—799).

[47] S.C.E., IV, 3, p. 79, fig. 30, 15—17.

rioada Roman I (stabilită între anii 50 î.e.n. și 150 e.n.), unguentariile sînt mai ales piriforme și ele își au corespondentul în vasele de sticlă suflată, din același secol I e.n. [48]. Ele sînt prezente în număr destul de mare și în descoperirile din sudul Uniunii Sovietice.

(Un exemplar identic cu ultimele cinci ale noastre, de la Mirmekion, este datat în secolul I e.n. [49]).

13. *Unguentariu de sticlă*. Inv. 12393 — dm. 0,017 m. Lipsă din corp, buza spartă. (Fig. 9 d).

Corp fusiform, înalt, ceva mai lărgit la partea inferioară care se termină printr-un picior subțiat, bombat la capăt. Un mic fragment păstrat din buză dovedește o evazare largă, în afară.

Sticlă subțire și ușoară, străvezie, alburiu-verzuie, irizată argintiu-violaceu la partea inferioară a corpului.

Tipul de unguentarii fusiforme — mai ales cele cu „bulb" — este cunoscut la Tomis, ca și în alte numeroase părți din imperiu. Exemplarul de față constituie însă o apariție nouă pentru noi, pînă acum, prin faptul că partea inferioară se termină printr-un picior ascuțit. În ce privește forma și datarea, putem face o paralelă cu un exemplar provenit din Fanagoria, și pe care B. Filarska îl datează în secolele III—IV e.n. Aceeași cercetătoare socotește că forma cu picior ascuțit este întîlnită mai ales în Orient și o datează pentru vremea lui Constantin cel Mare [50]. (Diferențele existente sînt nesemnificative).

Exemplare similare au apărut și în descoperirile din Cipru; faptul nou ar fi deci perioada timpurie romană în care apare acest tip de unguentarii, la noi.

Printre numeroasele ofrande, așezate în mormînt unele lîngă altele și protejate de țiglă, au fost descoperite și cîteva elemente de podoabă.

14. *Primul dintre acestea este un inel de aur* cu dm. de 0,023 m, greutatea: 4,750 gr. (Fig. 8 i și 18). Partea de sus, tăiată și lățită

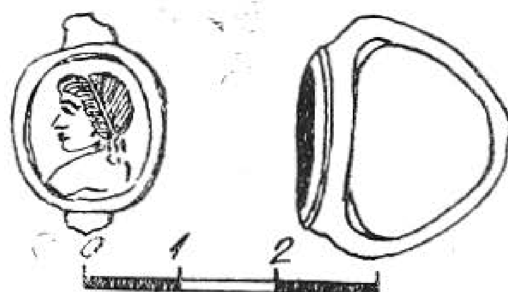


Fig. 18. Inel de aur cu gemă

circular, formează montura rotundă a unei intaglii de culoare albă. S-a putut observa că pentru o mai bună adeziune și o perfectă etanșeitate, piatra a fost așezată în lăcașul ei, pe un strat subțire de ipsos. Pe gemă — care prezintă doar o mică crăpătură transversală —

48 *Ibidem*.
49 V. F. Gaidukevici, *op. cit.*, p. 171, fig. 67.
50 B. Filarska, *op. cit.*, p. 212, pl. XLIX, 1

a fost săpat profilul unei femei, care privește spre stînga. Detaliile feței sînt clare, bine realizate. Cu o grijă deosebită și o minuțiozitate lăudabilă, a realizat meșterul antic coafura personajului : părul lăsat pe spate, căzînd bogat spre umăr și strîns în creștet cu un fel de panglică.

15. *În apropierea acestui inel, a fost descoperit un foarte mic fragment dintr-o foiță delicată de aur, subțire și îndoită.* Utilizarea ei nu se poate ști cu exactitate, probabil că provine de la un mic ornament vestimentar, de la o piesă a unei coronițe, așa cum s-au mai găsit în morminte de incinerație de epocă romană la Callatis [51], ori de la foița de aur, care se punea în gura sau pe pieptul defunctului, în antichitate, pentru a putea plăti lui Charon trecerea Styxului.

16. *Alt obiect a cărui destinație practică nu se poate stabili cu exactitate este o baghetă de os,* ruptă în două bucăți (cu lungimea de 0,076 m și — respectiv — 0,082 m), care prezintă slabe urme de ardere. Ambele sînt cilindrice, cu capetele ușor subțiate și fără ornamente. (Fig. 9 e).

17. *În același loc, au fost găsite două plăci metalice,* de dimensiuni diferite : 0,245 m x 0,19 m și 0,10 m x 0,135 m. (Fig. 9 f). Lucrate, probabil, dintr-un aliaj de plumb. sînt destul de ușor maleabile, acum îndoite. La intervale egale, au prinse pe ele, cuie de fier. Ambele plăci prezintă urme de ardere secundară. După toate aparențele, constituiau întăritura sau armătura metalică a unei cutii sau casete de lemn, ale cărei părți principale au fost total mistuite de foc și a cărei prezență în morminte, în diverse scopuri, a fost deseori documentată pînă acum [52].

Majoritatea elementelor de ofrandă oferă date de cronologie, dar pentru datarea mormîntului, indiciile mai prețioase ne sînt oferite de unguentariile cu corpul în formă de „bulb“ precum și de formele de lagynos, cupa hemisferică și bolul cu marginea verticală. Pe baza mărturiilor acestora, putem încadra cronologic mormîntul în a doua jumătate a secolului I e.n.

c) AL TREILEA MORMÎNT care formează obiectul studiului nostru a fost găsit — ca și primul — în str. I. G. Duca, la numai cîțiva metri de întretăierea cu Bdul Republicii. Din nefericire, săpătura a surprins și a distrus în mare parte acest mormînt, astfel că observațiile restrînse care s-au mai putut face la fața locului, nu sînt în măsură să ne dea imaginea completă a contextului său. Oricum, s-au putut stabili următoarele : mormîntul era tot de incinerație, cu ardere pe loc. El se păstra, în profilul de est al șanțului, în forma unei gropi ovale, cu fundul ușor lărgit și adîncit, peste care se afla un strat masiv, nederanjat de la locul său, de arsură cu cărbuni, cenușă multă și oase calcinate. Adîncimea la care se afla rugul față de nivelul de călcare antic este de 0,41 m. Zona de combustie avea o înălțime de 0,39 m, o lățime

---

[51] C. Preda, *„Découvertes récentes dans la necropole tumulaire du début de l'époque romaine à Callatis,* p. 235.

[52] *Ibidem,* p. 246 ; la Constanța, în cîteva morminte încă nepublicate.

de 0,57 m și lungimea — păstrată — de circa 1,51 m. În profilul dinspre vest al șanțului nu s-au mai găsit urmele gropii rugului.

Pămîntul scos din această zonă și aruncat pe marginea șanțului a fost cercetat, în final recuperîndu-se următoarele elemente din mobilierul funerar (parte din obiecte ne-au fost predate chiar de lucrătorul care a lucrat în această zonă) :

— partea inferioară și cea superioară a unui vas de bronz, rupt de coroziune în două bucăți ;

— o toartă de bronz, subțire, frumos arcuită, patinată ;

— un disc mic de bronz, de asemenea patinat ;

— un vas de bronz de forma unei patere, corodat și cu peretele rupt într-o parte ;

— un mîner mic de bronz, avînd la capăt o reprezentare animalieră ;

— două bare mici de bronz, patinate și ele.

După tratarea lor în laborator și reîntregirea vaselor conform martorilor larg conservați pe pereții acestora, ne-am aflat în fața unor materiale de o valoare aparte. (Fig. 19).

1. *Oenochoe de bronz.* Inv. 12441 — în. (totală) 0,205 m, dm. 0,08 m. Starea de conservare, mediocră. Partea de mijloc, lucrată din tablă mai subțire, a cedat, iar cea de jos, de asemeni subțire, s-a corodat mai mult și prezintă urme mai serioase de uzură. (Fig. 19 a și 21).

Forma vasului este ovoidală cu partea superioară ușor oblică și linia de maximă bombare, sus. Gîtul, de formă oarecum conică, echilibrat ca înălțime, ușor turtit în părți, se termină printr-un cioc tras oblic în jos, cu buza lățită pentru a înlesni scurgerea lichidului. Piciorul subțire este prevăzut cu o talpă sau o calotă, lățită jos și îngroșată inelar la partea exterioară.

Ca ornament, la baza gîtului, două cercuri în relief.

Vasul este lucrat din patru părți, turnate fiecare separat și apoi sudate între ele. Gîtul și umărul formează un tot ; urmează corpul propriu-zis, piciorul cu talpa și, în sfîrșit, toarta.

Partea interesantă a acestui vas este constituită de toarta supraînălțată, care prin arcuirea sa grațioasă și elementele ornamentale cu care este prevăzută la cele două extremități, lasă impresia cea mai puternică.

Partea de sus a toartei este ornată cu o protomă de cal. Animalul, ușor înclinat înainte, este realist redat — deși oarecum schematic, rigid. Are gura întredeschisă, urechile lipite de cap și coama ușor sugerată printr-o proeminență incizată cu linii în unghi. Celălalt capăt al toartei este incizată cu linii în unghi. Celălalt capăt al toartei este ornamentat, la joncțiunea cu umărul, printr-o mască de Meduză (Gorgoneion), înfățișată aproape de modelul clasic : chip rotund, sprîncenele groase, ochii mari, rotunzi, obrajii plini, nasul lățit și gura strînsă. Mai neobișnuită

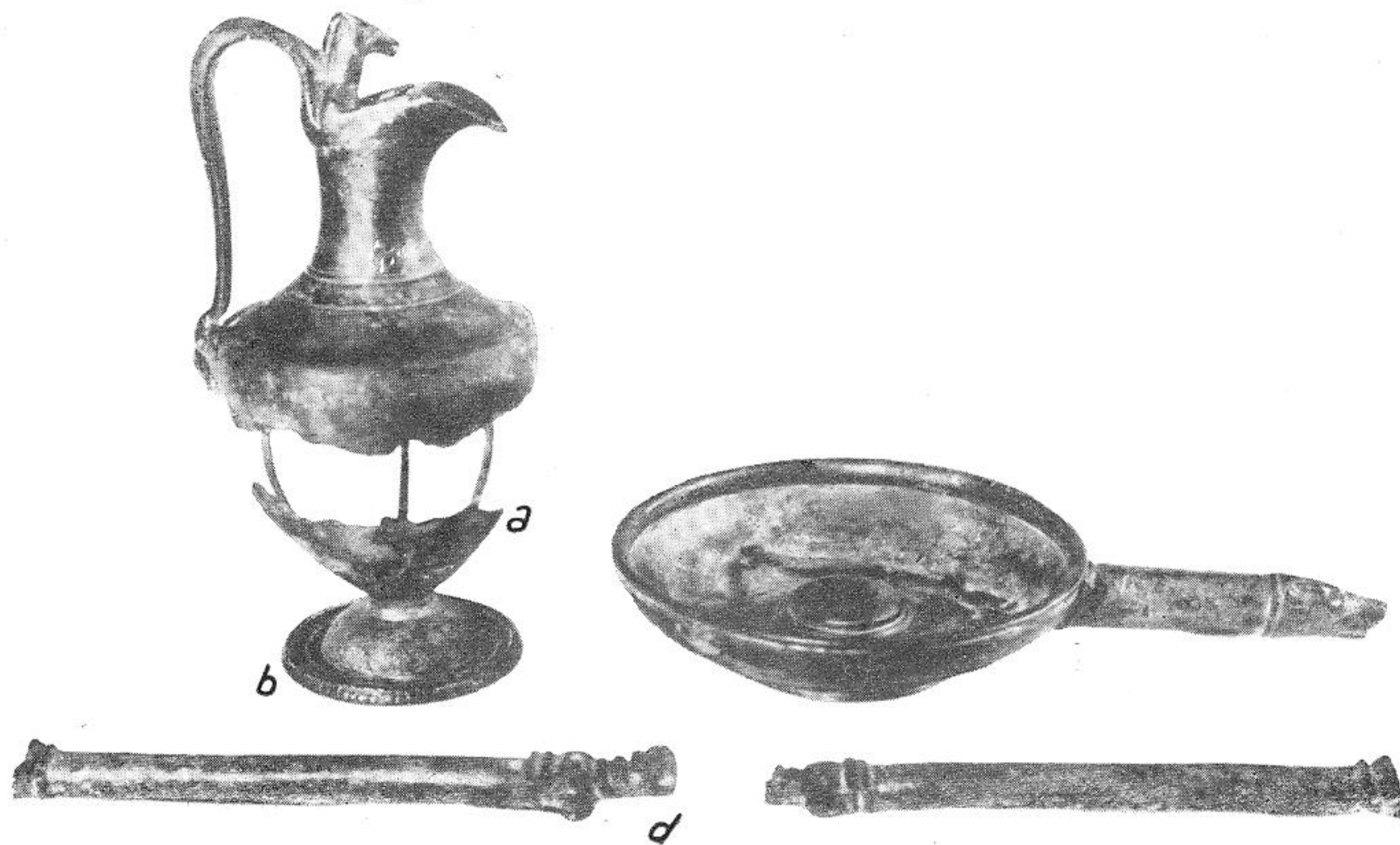


Fig. 19. Ansamblul obiectelor din mormînt.

este coafura, formată din două șuvițe împletite, care cad spre gît, în ambele părți; deasupra sînt două rînduri de bucle, rîndul de jos fiind compus din patru bucle mici, iar cel de sus, numai din două, mari, separate printr-o altă șuviță. În final, buclele dau o imagine oarecum piramidală acestei coafuri originale. Silueta vasului este echilibrată, zveltă, plină de eleganță. (Fig. 20).



Fig. 20. Toartă de bronz-detaliu

2. *Tot aici trebuie să amintim și discul de bronz,* care servea, în mod cert, drept suport pentru acest gen de vase.

Inv. 12443 — Dm. 0,074 m. Stare de conservare foarte bună. (Fig. 19 b).

Partea de jos (talpa) este ușor îngroșată circular, pentru a da stabilitate. Partea de deasupra cuprinde cercuri concentrice în relief, croite pe măsura tălpii, pentru o cît mai perfectă îmbinare și stabilitate a vasului. Marginea, ușor oblică, este decorată cu motive care amintesc ovele.

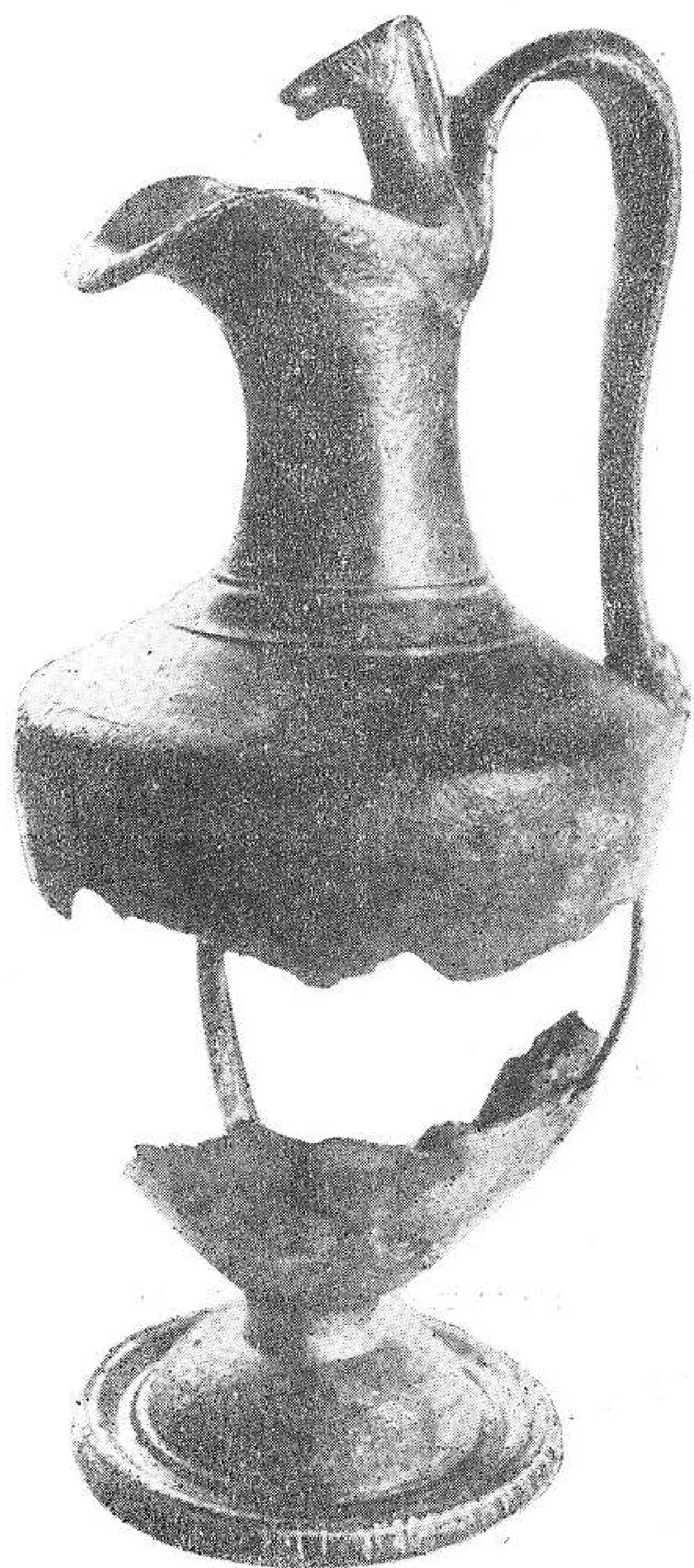


Fig. 21. Oenochoe de bronz.

Tipul acesta de vase este bine cunoscut în perioada de început a imperiului, atît în cuprinsul său, cît și în regiunile înconjurătoare.[53]

Elementele ornamentale care constituie latura impresionantă din punct de vedere tehnic și estetic a acestui gen de vase, cunosc o mare varietate. Divinități sau personaje umane diverse, Satiri și Meduze, capete de păsări, grifoni, pantere, cai, tauri, tritoni și lei, constituie gama vastă de tipuri[54], meșteșugit alese și reprezentate adeseori artistic pe toartele acestor căni. De multe ori, toartele sînt acoperite — de sus pînă jos —, cu alte motive și simboluri mai mărunte, încrustate îndeobște cu argint.

Dintre aceste tipuri ornamentale, cîteva se impun printr-o frecvență mult sporită. Așa, cele cu capete de Satiri și de Meduze, de păsări sau cu protome de cal[55].

Cît despre aria lor de difuziune, aceasta este impresionant de vastă. Astfel de vase, constituite din cîteva părți distincte, turnate separat și apoi îmbinate între ele, au fost găsite în număr destul de mare în Gallia, Germania și chiar în țările nordice[56], deci atît în cuprinsul imperiului, cît și în afara lui. Un exemplu de cană identică, dar cu corpul ornamentat prin striuri verticale și prevăzut cu o toartă foarte asemănătoare cu a exemplarului nostru, a fost găsit în Slovacia[57]. În Pannonia, vasele identice, cu toarte avînd reprezentări de Meduze, protome de cal și capete de păsări, sînt cu mult mai numeroase[58]. Ele sînt mai rare în nordul Mării Negre, dar în Tracia, mobilierul funerar al unei serii de morminte a dat la iveală astfel de exemplare.[59] În ce privește teritoriul țării noastre, în Dacia intracarpatică, de exemplu, au fost găsite și cîteva asemenea exemplare, rezultat evident al legăturilor comerciale cu provinciile învecinate și — mai ales — cu spațiul italic. Așa, de exemplu, în colecția Muzeului de istorie din Cluj, figurează două exemplare, a căror stare de conservare însă, este, din nefericire, foarte precară.

---

53 O cuprinzătoare trecere în revistă a datelor problemei legate de aceste prezențe a făcut C. Preda, cu ocazia descoperirii excepționalului vas de bronz de la Mangalia, din anul 1961 (C. Preda, *op. cit.*, p. 241—242 și 244), așa că în cele ce urmează nu vom face decît cîteva precizări. Se știe că datele esențiale ale problemelor legate de aceste vase au fost sistematizate de A. Radnoti, care le-a acordat atenția necesară atît în lucrarea sa mai veche — și socotită de căpătîi — (A. Radnoti, *Die römischen Bronzegefässe von Pannonien, Dissertationes Pannonicae*, II, 6, Budapest, 1938), cît și în cea mai recentă, din 1960 (Idem, *Eine Bronzekanne aus Augsburg*, Bayerische Vorgeschitsbläter, 25, 1960). De foarte mare interes se dovedește deasemeni a fi lucrarea recentă a lui J. Ch. Balty, care prezintă, sub forma unui catalog complet, un număr de 26 asemenea vase, aflate în diverse muzee ale lumii, însoțite de interesante concluzii. (J. Ch. Balty, *Une anse d'aiguière d'époque romaine a incrustations d'argent*, Bruxelles, 1965).

54 *Ibidem*, p. 51—58.

55 *Ibidem ;* C. Preda, *op. cit.*, p. 241.

56 C. Preda, *op. cit.*, p. 241.

57 H. J. Eggers, „*Der Römische import im freien Germanien*", pl. 11. forma 127

58 C. Preda, *op. cit.*, p. 241.

59 *Ibidem*.

Primul — inv. 476 — descoperit la Potaissa (Turda) în anul 1893, este o cană fragmentară, a cărei toartă a dispărut. Celălalt — inv. 3212 — prezintă numai gîtul (corodat și el) unui exemplar identic, găsit cu foarte multe alte obiecte la Ilișua și Cristeștii Ciceiului, de asemenea cu mulți ani în urmă [60].

În Dobrogea, singurul exemplar de acest gen — întrutotul remarcabil — este cel de la Mangalia, amintit mai sus. Exemplarul nostru este, deci, cu atît mai important, cu cît se prezintă cu atributul primei descoperiri de acest gen la Tomis și a doua, pentru Dobrogea.

În ce privește originea lor, aceasta constituie una din laturile cele mai discutate — și mai discutabile — ale problemei. Studierea lor de către diverși oameni de specialitate, cum și cercetările întreprinse, au permis localizarea unor centre lucrative specializate în acest gen de producție în Egipt (Alexandria), Italia (Capua) și Gallia [61]. Mai recent, J. Gh. Balty, exemplificînd cu un număr de 26 vase găsite în diverse puncte ale lumii romane — și aflate acum în diverse muzee din lume — consideră de asemenea, că ele se produceau atît în Italia, cît și în provincii, căci vorbește atît de o producție campaniană cît și de una provincială, cuprinzînd în aceasta din urmă — cu semn de întrebare însă — Gallia lyoneză și Pannonia [62].

În orice caz, opinia generală atribuie producției acestor vase o tradiție mai veche, elenistică, dezvoltată ulterior, în epoca romană, într-un grad remarcabil, producție care interferează în stilul ei influențe venite atît din Alexandria, cît și din Asia Mică [63]. Vasul nostru, aparținînd acestui tip de largă întindere, se deosebește de cel de la Mangalia nu atît prin forma sau tehnica de execuție — care sînt foarte apropiate — ci prin ornamentația toartei. Cunoscînd faptul că cele două grupe de motive animaliere preferate de producția campaniană sînt calul și pantera, el poate fi considerat, prin similitudine cu o cană aflată în Muzeul Național din Damasc și prin asemănările cu un alt exemplar, aflat la British Museum, ca avînd origine campaniană. Aceasta, cu atît mai mult cu cît, pînă acum au ieșit și alte dovezi referitoare la răspîndirea producției italice în aceste părți. (De pildă, trebuie relevat faptul că descoperirile de la Dionysopolis (Balcic) și chiar de la Callatis (Mangalia) sînt considerate de J. Ch. Balty tot produse italice, campaniene [64].

3. *Pateră de bronz cu mîner.* Inv. 12442 — în. 0,04 m, dm. 0,147 m, lungimea (totală) 0,25 m. Spartă într-o parte, corodată. (Fig. 19 c și 22).

Peretele este destul de gros, marginea inelară, îngroșată mult la interior, este marcată la exterior de o incizie circulară și de o linie sub-

---

[60] Datorez aceste informații tovarășului C. Pop, cercetător la Institutul de istorie și arheologie din Cluj, căruia îi transmit, cu acest prilej, încă odată, expresia mulțumirilor mele cele mai vii.

[61] C. Preda, *op. cit.*, p. 244.

[62] J. Gh. Balty, *op. cit.*, p. 51—58.

[63] C. Preda, *op. cit.*, p. 244.

[64] J. Gh. Balty, *op. cit.*, p. 39, 50, 52 (nr. 27 și 29) și 67 — pl. VII

ţire, în relief. Fund inelar, turnat în bronz masiv, cu multe cercuri concentrice în relief, în interiorul piciorului ; talpă uşor oblică, lăţită. În interiorul vasului, la mijloc, o proeminenţă semicirculară, asemeni unei calote cu marginea canelată.

Mînerul rotund, gol în interior, cu laturile uşor faţetate, pentru a facilita prinderea este, la joncţiunea cu vasul, simplu ; la celălalt capăt, se termină cu reprezentarea unui cap de lup, rigid, redat schematic, cu

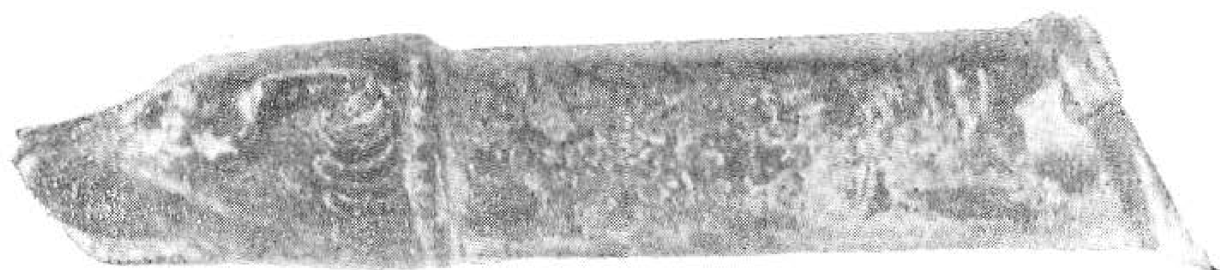


Fig. 22. Mînerul paterei de bronz.

gura întredeschisă, cu dinţii bine reliefaţi, cu ochii avînd irisul adîncit, cu urechile lungi, lipite în lungul capului. Părul, reprezentat prin linii uşor ondulate la capete, înconjoară gîtul animalului ca o coamă, dublată înspre corp de un şir de perle într-un cerc reliefat.

Şi aici, mînerul a fost turnat separat şi sudat ulterior. Vasele de aces gen — patere — cu toartele avînd diverse reprezentări terminale, sînt şi ele caracteristice pentru spaţii largi din imperiu. În Tracia şi în Pannonia, cele cu cap de berbec sînt mai frecvente ; există însă şi exemplare ornate cu capete de cîine, cu delfini, cu Eroşi şi busturi de Menadă [65]. Descoperirile de acest gen din Italia şi Valea Rinului, dovedesc o frecvenţă remarcabilă. În nordul Germaniei au fost găsite în şapte centre distincte exemplare cu capete de berbec [66]. În general, se consideră că aceste patere au o arie de răspîndire aproape identică cu cea a cănilor cu gură oblică şi, din punct de vedere cronologic, ele aparţin secolelor I—II e.n., uneori, chiar III e.n. [67].

Un număr mai mare de patere cu toarte ornamentate cu cap de lup provin din descoperirile de la Stara Zagora (Augusta Traiana). Ele se datează în secolul I e.n., ca şi multe din vasele de bronz împreună cu care s-au găsit în diverse morminte şi printre care se numără o oenochoe de acelaşi tip cu exemplarul nostru.

---

65 C. Preda, *op. cit.*, p. 244.

66 H. J. Eggers, *op. cit.*, pl. 12, forma 155

67 C. Preda, *op. cit.*, p. 244.

68 Informaţie primită de la D. Nikolov, directorul Muzeului din Stara Zagora, căruia îi mulţumim călduros pe această cale.

În țara noastră acest tip de patere este destul de rar reprezentat. În colecția Suțu de la Muzeul Național de Antichități se găsește un exemplar întreg avînd toarta ornamentată cu un cap de berbec cum și un mîner separat avînd aceeași decorație. Ele provin tot din Tomis. Alte două mînere, unul cu cap de berbec și celălalt cu cap de cîine, provin de la Drobeta. De aceeași formă, dar cu o ornamentație originală este patera de la Callatis [69].

3. *Ultimele obiecte sînt două bare mici de bronz, ușor corodate.* Inv. 12444 — In. 0,185 m și — respectiv 0,173 m. Capătul de sus al unuia din cele două exemplare, lipsește. (Fig. 18 d).

Ambele au forma unor „colonete" aparente, cu baza profilată și goale în interior, unde sînt dublate cu cîte o lamă subțire din același material, fixat prin nituri de corpul propriu-zis. Capetele superioare sînt prevăzute cu cîte două orificii circulare pentru prindere sau întărire cu alte accesorii, lucru ce pare a dovedi că aceste bare provin tot de la vreo casetă de lemn. E posibil de asemenea, ca ele să fi aparținut vreunui trepied, sau, poate, chiar vreunui candelabru, cum s-au mai găsit în morminte pînă acum.

Deși jaloanele cronologice ale vaselor care au format obiectul prezentării noastre — cana și patera — sînt cunoscute (consensul general le atribuie cel puțin două-trei secole de viață, la începutul erei noastre) credem că pentru o încadrare cronologică mai precisă a mormîntului, putem apela și la descoperirea de la Martyr's Field (Canterbury) unde, într-un mormînt cu o oenochoe și o pateră de bronz similare cu vasele noastre, s-a găsit, pe lîngă alte obiecte de ceramică sau de metal, o cupă de sticlă, ce pare a aparține unui tip databil la sfîrșitul secolului I e.n. [70]. Datele oferite de cele două vase sînt generale, dar, deși nu putem aduce și mărturia mai circumstanțiată a altor materiale, sîntem tentați, totuși, să datăm acest mormînt în secolul I e.n., eventual la sfîrșitul acestuia și începutul celui de-al doilea.

Elementul cel mai prețios, rezultat din dobîndirea acestor materiale, este că pentru prima dată avem la Tomis asocierea unor vase de acest gen. Remarcabile din multe puncte de vedere, aceste vase dau o viziune mai de ansamblu în ce privește circulația unor bunuri de valoare relativ ridicată.

Pentru înțelegerea unor amănunte practice, privind serviciul de uz casnic, nu este lipsit de interes nici suportul pentru vas, pînă acum unic în săpăturile din necropola tomitană.

Găsirea celor două vase de bronz într-un singur mormînt se adaugă lungului șir de probe dobîndite pînă acum, că cele mai multe din aceste forme au provenit și provin din contexte funerare, dintre care nu puține sînt bogate [71]. Această constatare depășește în mod hotărît impresia că descoperirea invariabil asociată a acestor două forme de vase s-ar datora hazardului sau unor sentimente de moment și conferă actului rigoarea

---

69 C. Preda, *op. cit.*, p. 243.
70 J. Ch. Balty, *op. cit.*, p. 33—34.
71 *Ibidem*, p. 33.

unei practici rituale greu de pus la îndoială. Dacă această oenochoe (element de veselă, găsit de exemplu, în săpăturile de la Pompei și Herculanum în cotexte oarecum diferite, alături de exemplare de veselă comună, dar și de forme mai luxoase și mai scumpe) [72], putea avea numai ocazional un caracter ritual, despre pateră știm cu siguranță că a avut, în epoca ce ne interesează, precise rosturi rituale.

Dar sublinierea caracterului funerar al obiceiului și relevarea sensului său ritual trebuie dublate de evidentierea temeiului de ordin material, social, al practicii. Avînd în vedere că pe întinsul spațiu al imperiului, aceste descoperiri caracterizează îndeobște, contexte funerare bogate, ieșite din comun — la care putem însera și descoperirile din Dobrogea (Callatis și Tomis) — este evident că aceste morminte aparțin unor indivizi de condiție socială ridicată, că prezența lor definește tocmai rangul și poziția socială diferită a unor oameni, investiți, poate, chiar cu acele atribuții de ordin religios care au designat întotdeauna în antichitate, o poziție marcată statornic de cinstirea și respectul celor din jur.

Din punct de vedere al ritului, cele trei morminte, databile în epoca romană timpurie, dovedesc o continuare a obiceiului elenistic de înmormîntare prin ardere. Cît despre ritual, unele elemente asemănătoare se pot găsi la tipul de rug-mormînt în tumul de la Histria, care se datează de la mijlocul secolului IV î.e n. pînă în epoca romană [73]. Deosebirile notabile constau, în primul rînd, în faptul că acolo este vorba de un cimitir tumular, iar în al doilea rînd, în faptul că la tipul respectiv de înmormîntări, în afara mormîntului constituit de resturile incinerate și ofrandele aruncate deasupra acestora, în interiorul suprafeței ocupate de tumul, dar în afara rugului, exista și un alt grup de ofrande, mai ales ceramice [74].

În cazul mormîntului 459 de la Constanța, aceste ultime ofrande sînt depuse cu grijă peste resturile incinerației, lăsate *in situ*, care conțin și fragmentele arse ale vaselor sparte ritual în timpul cremației. Mobilierul mormîntului 466 cuprindea — cu excepția celor două inele de aur — numai ofrande depuse cu grijă după consumarea arderii cadavrului (cu semn de întrebare, doar unguentariul).

Din punct de vedere al poziției lor topografice, cele trei morminte sînt plasate într-o arie destul de restrînsă, în raport cu vastitatea necropolelor Tomisului. Distanțele dintre ele sînt destul de mici (între primul și al treilea sînt numai 20 metri, iar între acestea și cel de al doilea, circa 300 metri). Cunoscut fiind faptul că în această zonă au mai apărut pînă acum unele morminte (care se detașază chiar de masa celorlalte prin diversitatea și bogăția inventarului lor funerar), sîntem tentați a crede că această zonă, cuprinzînd Bulevardul Republicii, str. I. G. Duca și str. Jupiter — desigur și străzile din imediata lor apropiere — a fost în mod predilect folosită în epoca romană timpurie, pentru înmormîntări.

---

72 *Ibidem*, p. 32.

73 P. Alexandrescu, „*Types de tombes de la nécropole tumulaire d'Histria*", p. 169, notat JAaV.

74 *Ibidem*.

Firește, rămîne ca descoperirile viitoare să întărească sau să infirme această opinie, avansată aici doar cu titlu ipotetic.

Cert este că materialele sumar prezentate aici, vin să ateste clar o diferențiere de ordin social și economic — deci și politic — între cei care au în mormînt un inventar modest sau nediferențiat și cei care sînt înmormîntați cu un mobilier încărcat, remarcabil din toate punctele de vedere și care păstrează pe deget inelul de aur, simbolizînd rangul și posibilitățile lor înalte.

În același timp, multe dintre aceste materiale vorbesc încă odată despre nivelul ridicat al produselor unor ateliere mature, ce valorificau în diferite părți ale imperiului, pe baza unor materiale deosebite între ele — ceramică, metal, sticlă — calitățile materiale și spirituale elevate, virtuțile unor artiști în meserie, al căror spirit de observație și rafinament se împleteau cu o siguranță și o precizie meșteșugărească dintre cele mai alese.

În al treilea rînd, importanța materialelor sumar prezentate mai sus, rezidă în aceea că, multe dintre ele, provenite din centre foarte depărtate de Tomis, reprezintă mărturii sigure ale unor strînse legături comerciale — dublate, evident, și de cele de altă natură — cu Italia și Asia Mică.

Marfa microasiatică găsită atestă o prelungire peste veacuri a tradiționalelor legături cu grecii de pe țărmurile cărora plecaseră strămoșii acestor tomitani, iar cea italică, dovedește schimbul activ al centrului imperiului cu regiunile cele mai îndepărtate, de la fruntariile sale.

BIBLIOGRAFIE

1. — P. Alexandrescu, *„Necropola tumulară", săpături 1955—1961,* Histria II, Bucuresti 1966.

2. — Idem, *„Types de tombes de la necropole tumulaire d'Histria"*, în Dacia, N.S., IX, 1965.

3. — J. Ch. Balty, *„Une anse d'aiguière d'epoque romaine a incrustations d'argent*, în *Bulletin des musées Royaux d'Art et d'Histoire*, 4-e série, 37-e année, 1965

4. — G. R. Edwards, *The Hellenistic Pottery from the Shipwreck of Antikythera,* în American Philosophical Society, New Series — volume 55, part 3, Philadelphia, 1965.

5. — H. J. Eggers, *Der Römische import im freien Germanien, Hamburgisches Museum für Völkerkunde und Vorgeschichte*, 1951.

6. — B. Filarska, *Szkla Starozytne*, I, Warszawa, MCMLII

7. — V. F. Gaidukevici „Раскопки Мирмекия", *L 1935—1938* 2.2. M.I.A. 25, 1952.

8. — J. H. Holwerda, *„Het Laat-Grieksche en Romeinsche Gebruiksaardewerk uit het Middelandsche — Zee — Gebied, in het Rijkmuseum von Oudheden te Leiden*, 1936.

9. — C. Iconomu, *„Opaițe greco-romane"*, Muzeul regional de arheologie Dobrogea, 1967.

10. — D. Iványi *„Die Pannonischen Lampen-eine typologisch-chronologische Übersicht, in Diss. Pann.*, ser. 2, nr. 2, Budapesta, 1953.

11. — C. Isings, *„Roman Glass from Dated Finds,* Groningen — Djakarta, 1957

12. — Istoria României, I, București, 1960.

13. — J. H. C. Kern, *Römische Modioli des I Jahrhunderts N. Chr.*, Mnemosyne, S; IV, vol. XVI, p. 400—405, 1963.

14. — T. N. Knipovici, *Untersuchungen zur Keramik römischen Zeit aus den Griechenstädten an der Nordküste des Schwarzen Meeres, I: Die Keramik römischer Zeit aus Olbia in der Sammlung der Ermitage*, Frankfurt a.M., 1929.

15. — Idem, „краснолаковая керамика первых веков и.э.из раскопок Боспор" *1935—1940*, M.I.A., 25, 1952.

16. — S. Loeschke, *„Lampen aus Vindonissa". Ein Beitrag von Vindonissa und des antiken Beleuchtungswessens*, Zürich, 1919.

17. — C. Preda, *Découvertes récentes dans la nécropole tumulaire du début de l'époque romaine à Callatis*, Dacia, N.S., IX, 1960.

18. — H. S. Robinson, *Pottery of the Roman Period. The Chronology. The Athenian Agora. Results of Excavaticns*, V, Princeton, 1959.

19. — S.C.E. — *The Swedish Cyprus Expedition.*

20. — S.C.I.V., *Studii și cercetări de istorie veche.*

21. — L. F. Silanțeva, „краснолаковая керамика из раскопок Улурама", M.I.A., 85, 1958.

22. — N. P. Sorokina, „Стекло из раскопок Пантикапея", M.I.A., 103, 1962.

23. — L. Țeposu-David, *„Gemele și cameele din Muzeul arheologic din Cluj*, în „Omagiu lui Constantin Daicoviciu" p. 525—535, Editura Academiei, 1960.

NOUVELLES TOMBES DU DÉBUT DE L'EPOQUE ROMAINE A TOMI

RÉSUMÉ

Les sondages et les fouilles effectuées à Constantza dans la zone des nécropoles tomitaines au cours de l'automne 1967 et au début de l'année 1968 ont rendu à la lumière beaucoup de matériaux archéologiques.

On a réussi, entre autres, à sauver et à enregistrer plus de 40 tombes, dont on n'a choisi, pour la présente étude, que trois, qui, par leur nature (elles sont datées du Ier s. de n. è., l'une d'elles, éventuellement, du commencement du IIe s. de n. è.) touchent à un problème d'un grand intérêt pour Tomi, ainsi que pour les autres colonies grecques de la côte occidentale du Pont-Euxin. En effet, elles concernent la fin de l'époque hellénique et le début de l'époque romaine dans ces parages.

Les trois tombes sont présentées séparément, dans l'ordre de leur ancienneté. On a noté, pour chacune d'elles, l'endroit où elle fut trouvée; on en donne une description détaillée et on indique le rite et le rituel employés.

Toutes les trois sont des tombes d'incinération, caractérisées par des inventaires funéraires qui sortent du commun, et qui prouvent que leurs possesseurs appartenaient à la classe des gens ayant de grandes possibilités matérielles, la classe des riches.

On a trouvé, en premier lieu, des objets de parure, ayant appartenu aux personnes incinérées, entre autres, des bagues en or avec des gemmes, ainsi que des petites feuilles en or, provenant, probablement, des ornements vestimentaires.

Parmi les offrandes déposées, il y avait des vases d'usage domestique: aiguières et verres, assiettes, bols, coupes céramiques, ainsi que des lampes, de bonne — ou même de très bonne — qualité, qui, ainsi que quelques vases estampillés, sont sans doute des objets d'importation de l'Asie Mineure, ou même d'Alexandrie, de l'Italie. Parmi ces vases, un bol massif à patte est tout à fait remarquable: ses hautes parois sont ornementées à la partie inferieure par des motifs vegeàtaux, spécifiques aux bols „mégaréens"; à la partie supérieure, ils portent des masques de théâtre et autres symboles dionysiaques moins importants (thyrs, satyrs, clochettes, sarments ou grappes de vigne, etc.).

Un intérêt à part présente l'inventaire de la troisième tombe, formé exclussivement de vases et d'objets en bronze. On remarque parmi ceaux-ci, une aiguière à bouche oblique, ayant l'anse ornementée, en haut, par la protome d'un cheval, et

en bas par la tête de la Méduse, ensuite une patère, ayant le manche terminé en tête de loup. Ces types de vases, trouvés le plus souvent ensemble dans des contextes funéraires, sont bien connus pour le début de l'empire, tant dans ses frontières, que dans les régions environnantes. Quoique leur origine soit controversée, on admet que des ateliers spécialisés en productions de ce genre — en aiguières surtout — ont fonctionné tant en Egypte (Alexandrie) qu'en Italie (Capua) ou en Gaule. Récemment J. CH. Balty a établi une production italique (campagnienne) et une autre — avec un point d'interrogation toutefois — de la Gaule lyonnaise et de Pannonie.

Mais c'est pour la première fois qu'on trouve à Tomi les deux types de vases dans la même tombe, ce qui est très important (on ne connaissait jusqu'à ce jour qu'une patère et un manche de patère, les deux ornés de tête de belier). La récente découverte vient s'ajouter à la longue série de témoignages recueillis jusqu'à présent et renforce ainsi l'opinion selon laquelle la plupart de ces vases provenaient et proviennent des contextes funéraires, dont la majorité sont riches.

Ce fait, corroboré avec ce que nous connaissons mène à la conclusion que nous avons à faire à une pratique rituele, ce qui attribue à ces vases, de plus, un caractères funéraire.

Il faut remarquer aussi un détail concernant l'usage domestique : il s'agit du support circulaire en bronze de l'aiguière, unique jusqu'à ce jour dans les fouilles de la nécropole tomitaine.

Du point de vue du rite, les trois tombes, qui datent de commencement de l'époque romaine, prouvent qu'-on continuait la tradition hellénistique d'enterrément par la crémation.

Quant au rituel, on peut en trouver une analogie dans le type du bûcher — tombeau en tumul d'Histria, avec certaines différences toutefois : d'une part, à Histria il s'agit de tombeaux tumulaires ; d'autre part, on y rencontre, à l'extérieur du bûcher, un autre groupe d'offrandes, de la céramique surtout.

Du point de vue topographique, les trois tombes sont placées sur une aire assez restreinte, l'intervalle qui les sépare étant petit, par rapport à l'étendue des nécropoles tomitaines. Cela, corroboré avec le fait qu'on a retrouvé, dans la même zone, d'autres tombes datant de la même époque et possédant le même riche mobilier funéraire, plaide pour l'hypothèse — qui sera renforcée ou bien infirmée à l'avenir, par de nouvelles recherches — que la zone délimitée par le boulevard de la République, la rue I. G. Duca, la rue Jupiter et, sans doute, les rues du voisinage, a été réservée de prédilection au debut de l'époque romaine, pour d'enterrements.

Les matériaux présentés ci-dessus viennent attester une distinction d'ordre social et économique — donc politique aussi — qui continuait même après la mort.

Dans un autre ordre d'idées, beaucoup de ces matériaux attestent le niveau élevé des produits de certains ateliers. Dans diverses contrées de l'empire il y avait des ateliers qui mettaient en valeur, à base de matières premières diverses — ceramique, verre, métal — les vertus des artisans qui étaient de véritables artistes dans leur métier.

En troisième lieu, bon nombre de ces objets, provenant des centres très éloignés de Tomi, prouvent les étroits rapports économiques — et sans doute d'un autre ordre aussi — avec l'Italie et l'Asie Mineure.

La marchandise microasiatique trouvée atteste la continuation, au-delà des siècles, des traditionnels rapports avec les Grecs des rivages d'où étaient parties les ancêtres de ces tomitains. La marchandise italique dénote l'actif échange entre le coeur de l'empire et ses régions les plus éloignées, l'intégration de Tomi dans une activité commerciale et économique d'une grande intensité.

TH. SAUCIUC-SĂVEANU și A. RĂDULESCU

INSCRIPȚIA LUI HERENNIOS APOLLINARIOS DIN CALLATIS

Descoperită întîmplător din anul 1957, interesanta inscripție bilingvă de la Callatis [1] a rămas inedită deși unele referiri au fost anticipate în literatura de specialitate românească [2].

În luna martie 1957, executîndu-se unele lucrări de canalizare la Mangalia, în dreptul liceului din localitate, pe str. Mihai Viteazul, s-a găsit un sarcofag din blocuri de piatră calcaroasă (blochetele legate cu mortar gălbui). Dimensiunile acestui sarcofag sînt : 2,20 m lungime, 1,70 m lățime și 1,55 m înălțime. Era distrus în cea mai mare parte și conținutul jefuit din vechime, astfel încît nu s-a mai putut recupera nimic din el. Intrarea în sarcofag era barată de o placă de marmură cu inscripție — cea pe care o examinăm (fig. 1) — cu dimensiunile : 1,720 m × 0,715 m × 0,135 m ; are 32 de rînduri.

Deși spartă în partea superioară, lespedea își păstrează încă, în bună măsură ornamentele. Unele mici avarii există și în cîmpul inscripției, dar acestea nu-i afectează scrierea [3]. Din cîmpul reliefului a rămas ogiva semirotundă, cu chenar dublu-profilat identic celui care înconjură cîmpul inscripției. În mijlocul arcadei exista un spațiu destinat poate cioplirii unui ornament în relief — probabil a unui bust — operație, după cîte se pare, abandonată. În colțul superior din stînga sînt încă vizibile resturile decorului vegetal al acroterelor.

Pe chenarul care separă ogiva de registrul inscripției, spre stînga, este săpată, izolat, litera A, de 2,8 cm ; spre dreapta, ceva mai sus de chenar, se află grupul TIA, de 2 cm mărime. Rostul acestor patru litere, pe lîngă care în zadar am încercat să mai găsim și altele pentru reconstituirea cuvîntului [Καλλ]ατία sau ceva similar, ne rămîne obscur.

Pe fața netedă a lespezii, adîncită cu 5 cm față de cadru, se află o inscripție, ale cărei prime trei rînduri sînt latinești, iar restul de 29

[1] Se află în Muzeul de arheologie din Constanța, inv. nr. 4.

[2] D. M. Pippidi, *în Dacia* IV, N.S., Buc. 1960, p. 598 — în recenzia la IGB vol. II, ed. Gh. Mihailov, stabilind o analogie între inscripția callatiană și alte două din Bulgaria, reproduse în volumul recenzat la nr. 508 și 702.

[3] Monumentul este acum restaurat.



Fig. 1.

grecești, deci bilingvă, dar nu în sensul strict al cuvîntului. În general, literele sînt tăiate corect dar nu vădesc nici cursivitate, nici unitate dimensională. Constatăm o mare diferență de înălțime între literele primelor 5—6 rînduri, unde sînt mai mari și literele rîndurilor următoare, unde sînt mai mici. În general, le putem caracteriza prin cuvintele „inconstantia“ și „varietas scripturae“ ; au mărimi diferite, variind între 1,2—3,2 cm.

Particularitățile grafice sînt obișnuite : pretutindeni litera *A* apare cu sau fără bara orizontală din interior. *E* și uneori Σ au formă unghiulară ; Θ și *O*, perfect rotunde : Σ de formă lunară și unghiulară dar complet schimbat în ligaturile cu O ; litera Ω are de cele mai multe ori caracter cursiv, alteori păstrează forma unui *W*.

Ligaturile sînt numeroase și variate : 88, dintre care 11 cu cîte trei litere.

Cu două litere: r·1: A + E; N + T; r·2: A + Y; A + E; T + P A + N; r·4: N + N; N + E; r·5. N + A; r·6: Ω + N; r·8 Π + E; H + T r·9: Ω + P; H + P; Ω + N; H + Π; r·10: H + P; Ω + N; r·11: N + E; T + P; r·12: Ω + P; N + T; r·13: N + K; T + P; r·14: Ω + N; r·15: Ω + N; r·16 I: H + P; Ω + N; r·18 I: H + Π; Θ + E; Ω + P; O + Y; r·19 I: Θ + E; Ω + P; A + Δ; r·20 I: Ω + P; Θ + E; O + Δ; Ω + P; r·21 I: H + Σ; r·22 I: Ω + P; O + Σ; A + P; r·23 I: Ω + P; O + Σ; r·24 I: H + Π; H + Σ; O + Y; r·25 I: A + E; Δ + P; O + Σ; N + A; r·26 I: Ω + N; Π + P; r·27 I: H + P; Λ + E; O + Y; r·28 I: O + Σ; r·29 I: Ω + N; r·31 I: N + Y; O + Y; r·32 I: H + P; r·16 II: N + N; r·19 II: H + Σ; r·21 II: N + Σ; N + T; r·23 II: N + P: H + Σ; r·24 II: N + E; N + B; r·25 II: Ω + Σ; r·26 II: H + Π; H + N; r·29 II: Ω + P; r·30 II: H + P; H + N,

Cu trei litere: r 4: N + A + P; r·6: N + H + Γ; r·9: Δ + H + N; r·11: Ω + N + A; r·18 I: Δ + H + Σ; r·19 I: Λ + N + Π; r·22 I: N + A + K; r·24 I: P + Ω + N; r·27 I: M + Π + H; 32 r. I: Ω + N + K; r·19 II: Λ + Λ + A,

Textul cu completările pe care le propunem este :

Pro sal(ute) imp(eratoris) Caes(aris) M(arci) Ant(onii) Gord/(iani) Aug(usti) et Sabiniae Tranquilli/nae Aug(ustae).

Ἑρέννιος Ἀπολ(λ)ινάρ(ιος) βενεφ(ικιάριος) ὑπατικ(οῦ)
τὸν ταλαμῶνα σὺν τῇ ἈΡΚ...
Φιλοκυνήγ(οις) ἐκ των ἰδίων
τοῖς ὑποτεταγμέν(οις) δῶρον
τοῖς περὶ Π(όπλιον) Οὐαλέρ(ιοῦν) Χάρητα
Θεόδωρον Ἡρέων(ος), Ἀσκληπιάδην
Ὑγιαίνοντος, Ἡρέων<α> Ἰτατικοῦ,
Μινικίους Ἀυανέωι<α> καὶ Τρύφωνα
Αἴλ(ιος) Ἡφαιστόδωρον καὶ Ἄρχ(ιον), Φρόντωνα,
Καλλιστράτου, Διονύσιον Καλλιστράτου,
Αἰμίλι(ον) Αἰμιλιανοῦ, Ἡρέων<α> Νουμηνίου,
Ἰούλ(ιον) Φλάβιον, Ἡρέων<α> Ἡ[ρ]έ[ων]ος
Ὑγιαίνων Ἡρέωνος Παννόνιον
Διονύσιοσ Β
Ἀσκληπιάδης Θεοδώρου, Γραμματεῖς
Θεόδωρου Ἀσκληπιάδου Σωκράτης, Καλανδίων
Ἡλιόδωρος Θεοδώρου, Ἐκδικόν
Εὐηηβὴς Εὐσεβοῦς,

Ἡλιόδωρος Φαρ<ι>νάκου,
Διονυσόδωρος Ἰταλικοῦ,
Ἀσκληπιάδης Ἱερωνύμου,
Ἀλέξανδρος Μαξίμου,
Ἀρίστων Εὐπρεποῦς,
Πομ <π> ηιανὸς Ἡρακλείδου,
Αἴλιος Ἰουλιανος,
Ἀθανέων Βούκκη,
Φλά(βιος) Ἡφαιστίων
Πάνχαρις Διονυσίου
Ἡρακλέων Κόρν(ηλίο υ)

Κάρπον Συντρόφου
Φιλότειμον Κάλλιστον,
Ρησιλλιανὸν Ῥήσεινον,
Καλλίνεικον, Βάλεντα,
Σεραπίωνα, Ζωσίμον,
Ἀσκληπιάδην, Ἰούλι(ον)
Εὐτυχινόν
Ῥόνοικον
Διοδώρου
Ἡρακλείδην, Ὀπερά —
ιον — sive
Ὁπεράιον

Traducere :

„Pentru sănătatea Împăratului Caesar Marcus Antonius Gordianus Augustus și a Sabinei Troquillina Augusta :

Herennios Apollinarios, beneficiar consular (a făcut) în dar, pe cheltuială proprie, lespedea împreună cu ARK..., iubitorilor de vînătoare celor de mai jos, grupați în jurul : lui P. Valerios Chares, lui Theodoros Hereon, lui Asklepiades fiul lui Hygiainon, lui Hereon fiul lui Hephaistodoros și Ailios Arch(ias), lui Phronton fiul lui Kallistratos, lui Dionysios fiul lui Kallistratos, lui Aimilios fiul lui Aimilianos, lui Hereon fiul lui Numenios, lui Iulios Phlabios (și din jurul) lui Hereon al lui Hereon

Hygiainon fiul lui Hereon,
Dionysios B, (al doilea)
Asklepiades fiul lui Theodoros,
Theodoros fiul lui Asklepiades,
Helliodoros fiul lui Pharnakos,
Eusebes fiul lui Eusebes,
Heliodoros fiul lui Phar <i> nakos,
Dionysodoros fiul lui Italikos,
Asklepiades fiul lui Hieronymos,
Alexandros fiul lui Maximos,
Ariston fiul lui Euprepes,
Pom (p) eianos fiul lui Herakleides
Ailios Iulianos,
Athaneon Bukke,
Flabios Hephaistion,
Pancharis fiul lui Dionysos
Herakleon fiul lui Korn(elios ?)

Pannonios

Secretari :
Socrates, Kalandion,
Ekdicon,
Karpos fiul lui Syntrophos,
Philoteimos, Kallistos
Resillianos, Rhesеinos,
Kallineikos, Balentas,
Serapion, Zosimos,
Asklepiades, Iulios,
Eytychianos,
Rhonoikos fiul lui Diodoros
Herakleides, Operaios — sau
Hoperaios

Închinarea monumentului se face pentru sănătatea Împăratului Caesar Marcus Antonius Gordianus III Augustus — care domnește din anul 238 (de la 1 iunie — 10 decembrie, are trib. potest. a doua oară) pînă în anul 244 (cînd moare între 23.II și 13.III)[4] și a soției sale Furia Sabinia Tranquillina Augusta. Aceasta este fiica praef. praetorio C. Fu-

[4] R. Cagnat, *Cours d'epigraphie latine*, ed. IV, Paris 1914, p 216

rius Sabinus Aquila Timesitheos. În *Prosopographia imperii romani* III 1898, p. 332, sub nr. 222, găsim numele ei în forma citită pe inscripţia callatiană : Σαβινία Τραγκυλλεῖνα Σεβαστὴ Αυγούστα se găseşte într-o inscripţie din Nicopolis ad Istrum [5].

Prin amintirea pe inscripţie a Furiei Sabinia Tranquillina, care devine soţia împăratului Gordian III între mai-iunie sau 30 august 241 şi — după Besnier — 30 august 241 şi 29 august 242 [6], se reduce şi mai mult răstimpul anilor în care cade omagierea lor la Callatis, probabil în legătură cu campania împăratului Gordianus III împotriva perşilor.

Personajul principal al inscripţiei este Herennios Apollinarios. De observat că numele propriu Apollinarios este declinat o dată ca nume propriu trac (?) în ις—'Απολλινάρις la genitiv 'Απολλινάριος [7]. Forma Apollinarios are în *Prosopographia imp. rom.* Berlin 1897, I, p. 111, sub nr. 738, zece titulari.

Acest autor al dedicaţiei este cetăţean roman cu rangul militar de *beneficiar consular* βενεφ(ικιάριος) ὑπατικ(οῦ) deci ca soldat, scutit de către un ofiţer în drept, *de munera*. Beneficiari se găsesc în statul major al comandanţilor de armată, apoi pe lîngă *legati Augusti pro praetorae* de rang consular şi pretorian, la guvernatorul procuratoric, apoi pe lîngă *legatus legionis, praefectus castrorum, tribuni legionis*, pe lîngă comandanţi de *auxilia*, pe lîngă *praefecti alae*, pe lîngă *tribuni şi praefecţi cohortis ;* beneficiarii sînt un fel de *principales*, subofiţeri întrebuinţaţi ca un grad inferior de birou [8]. Herennios Apollinarios din inscripţia noastră făcea parte din statul major al unui guvernator (legatus) de rang consular, detaşat, poate, ca un organ de pază, de supraveghere, de control, de la o legiune din Moesia Inferior la Callatis, care era o staţie de seamă pe drumul de importanţă militară de-a lungul coastei apusene a Mării Negre [9].

Beneficiarul consular face un dar — δῶρον τοῖς ὑποτεταγμένοις, a cărui natură este indicată în r. 5, unde, lectura întregului rînd este dificilă : τῶν ταλαμῶνα σὺν τῇ ΑΡΚ... Cuvîntul ταλαμών cum apare scris pe piatră,

---

[5] R.E., s. v. *Furia* ; R. Cagnat, IGRR I, 581, nr. 1164 ; Φουρία Σαβεινία Τραγκυλλεῖνα Σεβαστή, iar Τραγκυλλεῖνα Σαβεῖνα Σεβαστή în inscripţia nr. 827 din Ainos în Thracia. Nu ştim dacă şi cum a trăit ea după moartea soţului său, survenită în martie 244 lîngă Zaitha.

[6] M. Besnier, *Histoire romaine*, IV, 1, p. 150 şi 151.

[7] Gh. Mihailov, *La lanque des inscriptions grecques de Bulgarie*, Sofia 1943, p. 118—119.

[8] Despre *beneficiarius*, v. Domaszewski, RE III, col 271—272 ; B. Kübler, *Dizionario epigrafico* (De Ruggiero) I, pp 992—996 ; O. Hirschfeld, *Die Siecherheitspolizei in römischen Keiserreich*, în *Kleine Schriften*, Berlin 1913, pp. 576—612 ; V. Pârvan, *Histria IV*, p 609, nr. 20 ; I. I. Russu, *Materiale epigrafice în Muzeul raional Dej*, în *Activitatea muzeelor*, Cluj 1956, p. 121, nr. 3.

[9] Aşa cum este detaşat şi Aelius Victor, beneficiar consular, trimis al leg. I. Italica la Histria ca să conducă în această cetate de pe malul lacului Sinoe acea *Statio*, care supraveghea toate drumurile de la şi spre Histria, din inscripţia publicată de V. Pârvan, *Histria IV*, p. 668 (136), nr. 45 şi p. 670 (138).

este de bună seamă o formă incorectă, derivată din ὁ τελαμών, τελαμῶνος[10]), al cărui sens este identic cu al substantivului ἡ στήλη — lespede, placă, pe care-l găsim frecvent în inscripțiile onorifice din coloniile grecești de pe coasta vest-pontică. Deci darul lui Herennios Apollinarios constă din însăși placa scrisă, împreună cu — σὺν τῇ — un alt obiect al cărui nume începe cu literele APK... De ce anume poate fi vorba în acest început de cuvînt — αρκ — este mai dificil de stabilit exact [11]. Vom încerca totuși să construim o ipoteză, dar aceasta în funcție de lămurirea prealabilă a semnificației altor cuvinte din text.

În r. 6, apare prescurtarea φιλοκυνηγ. pe care o punem în legătură cu φιλοκυνηγέτης ca adjectiv φιλοκύνηγος — *iubitor* de vînătoare [12]. Mai jos în r. 7, cuvîntul fără desinență ὑποτεταγμέν — a cărui întregire, respectînd contextul gramatical, este τοῖς ὑποτεταγλέν(οις) [13], indică pe cei supuși autorității lui Herennios Apollinarios, pe iubitorii de vînătoare care au primit darul. Cum nu se poate deduce direct felul subordonării, interpretăm cuvîntul ὑποτεταγμένοι ca fiind identic cu ὑπογεγραμμένοι[14]), deoarece în rîndurile următoare ale inscripției se găsește un adevărat catalog cu nume.

Prin urmare, în lumina celor stabilite mai sus, credem că este potrivită următoarea construcție în primele rînduri ale inscripției scrisă în limba greacă :

Ἑρέννιος Ἀπολλινάριος βενεφ(ικιάριος) ὑπατικ(οῦ) δῶρον ἐκ τῶν ἰδίων τὸν ταλαμῶνα σὺν τῇ APK.., τοῖς ὑποτεταγμέν(οις) φιλοκυνήγ(οις) τοῖς περί Π. Οὐαλέρ(ιον) χάρητα (κτλ.)...

În cazul acesta, prescurtarea APK, pare mai explicabilă. Ea nu poate fi decît o referire la ceva concret, de felul vreunui simbol sau embleme, exprimat în mod necesar printr-un substantiv feminin. În legătură cu aceasta, credem că nu este lipsită de interes sugestia după care cele trei litere ar indica cuvîntul ἄρκ(τος) sau un derivat al acestuia, cu sensul de „urs“ sau „blană de urs“ [15] simbolul Artemides în Arcadia după cum ne informează Pausanias, VIII, 10 [16]. Este cu atît mai mult posibilă această propunere cu cît sensul și semnificația cuvîntului ἄρκτος se potrivesc scopului vînătoresc al asociației despre care va fi vorba mai jos, scop lămurit prin atributul φιλοκυνήγος.

---

10 Vezi dicționarele ; forma ὁ τελαμών o întîlnim pe un alt document din Dobrogea, cf. I. Micu, în *Analele Dobrogei*, 1936, p. 140—141 ; reluată de L. Robert, REG, LII, p. 482 și urm. Pentru forma corectă, vezi D. M. Pippidi, în *Histria I*, monogr. arh., Buc. 1954, p. 521—522 nr. 131. Gh. Mihailov, IGB III, p. 252, nr. 1517.

11 Majoritatea specialiștilor care au văzut inscripția au manifestat păreri diferite ori au propus întregiri atît de variate încît credem că este inutil să le exprimăm aici.

12 Vezi dicționarele : Gh. Mihailov, I.G.B. II, nr. 508 și 702 ; prima atestă un φιλοκύνηγος, cea de-a doua un συνκύν[η]γος, cf. D. M. Pippidi, o c. p. 598.

13 Vezi dicționarele.

14 Ibidem.

15 Ibidem.

16 P. Decharme, *Mythologie de la Grèce antique*, Paris, 1925, p. 138.

Nu este exclus că acest simbol al lui Artemis să fi fost concretizat printr-un bust, exprimat printr-un cuvînt latin[17] grecizat ἄρκ(α).

Astfel, lespedea τελαμών, împreună cu simbolul prezumat — fie parte integrantă a lespezii în forma unui bust, fie independent — alcătuiau darul lui Herennios Apollinarios membrilor din asociaţie, ale căror nume sînt înşiruite pe piatră — acei οἱ ὑποτεταγμένοι supuşi autorităţii sale, amatori de vînătoare. O asociaţie de amatori de vînătoare care ni se relevă prin prezenta inscripţie din Callatis, nu ne surprinde. Predilecţia callatienilor de pe la mijlocul sec. al III-lea e.n. se explică şi prin deprinderea romană de a da reprezentaţii de vînătoare de tot felul la circ—ceea ce ne lasă să înţelegem cuvintele κυνήγιοι ἔδωκεν din inscripţia de la Ankyra, la Dittenberger, Or. gr. i. s., II, 533, r. 20.

Alături de beneficiarul consular se găsesc două categorii de nume :

a) un prim grup de 14 (paisprezece) persoane de frunte, ale căror nume sînt scrise la acuzativ în partea superioară a inscripţiei, formau ceea ce s-ar chema comitetul de conducere al asociaţiei amatorilor de vînătoare, (cei din jurul lui P. Valerios Chares — singurul personaj cu trei nume — din jurul lui Theodoros al lui Hereon etc.).

b) membri ordinari, grupaţi în jurul conducătorului lor, οἱ περί.., ale căror nume sînt trecute la nominativ, în cele două coloane care urmează şi ocupă cea mai mare parte din suprafaţa afectată scrierii.

Caracterul organizat al asociaţiei ne este dovedit şi de existenţa altor elemente necesare funcţionării sale. În coloana din dreapta, sub cuvîntul Παννόνιον — care nu este altceva decît porecla ultimei persoane din grupul conducătorilor, al cărui nume este scris în r. 15, Hereon fiul lui Hereon Pannoniul — se află cuvîntul γραμματεῖς, deci secretarii acestui colegiu, ale căror nume, fără patronim, sînt redate la nominativ, imediat dedesubt în r. 19 II : Σωκράτης, Καλανδίων.

În r. 20, II, avem cuvîntul ἐκδικόν la acuzativ, cel ce urmăreşte, execută, comisarul delegat să reprezinte interesele unei colectivităţi, mijlocitorul între polis şi instanţa administrativă superioară[18]. Dintr-o inscripţie de la Ieni-Keni[19] aflăm că alături de funcţia de ἔκδικος, exista şi aceea de γαμματεύς. Şi-n cazul nostru, sub cuvîntul ἔκδικον, r. 21 şi următoarele din coloana din dreapta, am putea deduce numele unei persoane însărcinată cu această funcţie. Cele mai multe şanse sînt de partea primului din ordinea lor, şi anume *Karpos* fiul lui *Synthrophos*. Numele acesta, ca şi toate celelalte care urmează sînt trecute la acuzativ.

Donaţia-fundaţie a lui Herennios Apollinarios implică întrucîtva ideea de asociaţie de amatori în înţeles larg şi restrîns, de vînătoare.

---

[17] Este vorba de cuvîntul latin arca, care grecizat, după Du Cange, *Glossarium mediae et in fimae latinitalis*, I, 1883, p. 358, nr. 7 şi nr. 10, înseamnează : „pars corporis quam toracem apellamus, sic dicta, ut videtur, quod in ea intestina omnia recondatur, tamquam in arca, id est pectus", „Arca" în acest caz ar fi identic cu cuvîntul „bust", partea superioară a corpului omenesc.

[18] N. Liebenam, *Städteverwaltung im römischen Kaiserreich*, Leipzig 1900, p. 303 ; Brandis, RE, V, 1905, vol. 2160, s. c. ; Gh. Mihailov, IGB, III, p. 251—252, nr. 1517, r. 24 ; I. Stoian, *Tomitana*, Buc. 1962, p. 103, 182 şi 187.

[19] IGRR, III, 1, 404.

Această asociație era organizată cu secretari și cu un fel de comisar — *ekdicos*. Ne miră lipsa unui *tamias* — casier.

Asociația va fi avut un caracter economic-social, cultural-sportiv și unul politic-religios, căci numai astfel se explică nota marginală de pe chenarul stîng al inscripției cu litere care ne arată prezența în această asociație a preotului Lampadion. Cuvîntul grecesc λαμπάδιον care înseamnă „parva lampas, fecula, funale“ [20], va sta la baza de formare a numelui de persoană *Lampadion*.

Dacă în Attica nu se poate dovedi cu certitudine nici o singură asociație în care să lipsească preotul [21], situația din Callatis nu va fi fost cu mult schimbată. Preotul Lampadion are, după locul unde este gravat numele lui, un rol mai important decît ceilalți funcționari ai asociației — el va fi fost poate patronul spiritual al asociației. Această inscripție face dovada popularității împăratului Gordian III, întemeiată pe o politică de menținere și înviorare a tradițiilor religioase antice, findcă nu în zadar împăratul va fi fost numit, alături de soția sa Sabinia Tranquillina θεοφιλέστατος [22]).

Din inscripția lui Herennios Apollinarios, cu majoritatea copleșitoare de nume alese grecești, se degajă cadrul unei asociații închise, exclusiviste. Asociația este formată din familii, sau grupuri de familii, cu cercurile lor, care s-ar părea că se mențin nu numai la conducerea asociației dar și la cea a orașului, animați de tendința de a-și transmite din tată în fiu, principalele demnități civile și sacerdotale. Askiepiades al lui Theodoros din r. 18, coloana stîngă și Theodoros al lui Asklepiades din r. 19, coloana stîngă, sînt probabil tată, fiu și nepot, iar Heliodoros al lui Theodoros, o rudă apropiată a acestora.

Kallistratos are doi fii în asociație : în rîndurile 13 și 14 sînt Fronton și Dionysios, fiii aceluiași Kallistratos. De asemenea Hephaistodoros și Ailios Arch(ias ?) din r. 12 sînt din aceeași familie ; la fel, Athaneon și Tryphon din r. 11, formează o familie cu numele gentilic și Minikios. Ceea ce este izbitor pentru această asociație de 84, respectiv 85 de nume, este lipsa numelor de origine neîndoielnic tracă.

Inscripția este importantă și din punct de vedere onomastic. Din totalitatea numelor menționate în catalog, puține dintre ele aparțin unor cetățeni romani — ex. : r. 8, P. Valerius Chares ; r. 28 I : Ailios Iulianos ; r. 31 I : Flabios Hephaistion etc. Altele, în cea mai mare parte a lor, nu au gentiliciu. În sfîrșit între cei trecuți sub cuvîntul ἔκδικον, numai doi au și patronimicul (r. 21 II și rr. 28—29 II), restul numai numele individuale.

Din analiza valorilor antroponimice cuprinse în acest document, determinăm următoarele categorii : 27 numere grecești, 4 numere italice, 9 nume de greci cetățeni romani. 4 persoane cu nume grecești și patronimice romane, 2 de greci cu nume roman și patronime grecești, 1 grec

[20] H. Stephanus, *Thesaurus linguae graecae*, V, 1842—1846, p. 79, s.v. λαμπάδιον și p. 80—82, s.v. ἡ λαμπάς, άδος.

[21] F. Poland, *Geschichte des griechischen Vereinswesens*, Leipzig, 1909, p. 340.

[22] G. Lafaye, IGRR, IV, nr. 1164, de pe p. 397, rr. 3—4 ; G. Mihailov IGB, I, nr. 18

cu nume roman și patronim roman, 2 nume orientale și alte 2 nume de origini incerte, după cum urmează :

1) Nume grecești : *Ariston*, I, r. 26 ; *Asklepiades*, r. 9 ; I, rr. 18, 19, 24 ; II, r. 26 ; *Athaneos*, I, r. 29 ; *Bukke*, I, r. 29 ; *Diodoros*, II, r. 30 ; *Dionysios*, r. 13 ; I, rr. 17, 31 ; *Euprepes*, I, r. 26 ; *Eusebes*, I, r. 21 ; *Eutychianos (romanizat)*, II, r. 27 ; *Heliodoros*, I, rr. 20, 22 ; *Heraklides*, II, r. 31 ; *Hereon*, rr. 9, 14 ; I, r. 16 ; *Hereon* fiul lui *Hereon Pannonios*, r. 15 ; II r. 16 ; *Hygiainon*, r. 10 ; r. 16 ; 15) *Hieroymos*, I, r. 24 ; *Kalandion*, II, r. 19 ; *Kallineikos*, II, r. 24 ; *Kallistratos*, r. 13 ; *Karpos*, II, r. 21 ; *Kallistos*, II, r. 22 ; *Numenios* r. 14 ; *Pancharis*, I, r. 31 ; *Philoteimos*, II, r. 22 ; *Syntrophos*, II, r. 21 ; *Sokrates*, II, r. 19 ; *Theodoros*, r. 9 ; I, rr. 18—20, *Zosimos*, II, r. 25.

2) Nume italice : *Iulios*, II, r. 26 ; *Valens*, II, r. 24 ; *Rhesillianos*, II, r. 23 ; *Rheseinos*, II, r. 23.

3) Greci cetățeni romani : *Ailios Archias*, r. 12 ; *Ailios Hephaistodoros*, r. 12 ; *Ailios Iulianos*, I, r. 28 ; *Herennios Apollinarios*, r. 4 ; *Iulios Flabios* (ambele gentilicii) r. 15 ; *Minikios Athaneon*, r. 11 ; *Minikios Tryphon*, r. 11 ; *Flabios Hephaistion*, I, r. 30 ; *Poplios Valerios Chares*, r. 8.

4) Greci cu nume grecești și patronim roman : *Alexandros* fiul lui *Maximos*, I, r. 25 ; *Dionysodoros* fiul lui *Italikos*, I, r. 23 ; *Herakleon* fiul lui *Kornelios*, I, r. 32 ; *Hereon* fiul lui *Italikos*, r. 10.

5) Greci cu nume romane și patronimice grecești : *Fronton* fiul lui *Kallistratos*, rr. 12, 13 ; *Pompeianos* fiul lui *Herakleides*, I, r. 27.

6) Greci cu nume și patronimice romane : *Aimilios* fiul lui *Aimilianos*, r. 14.

7) Nume orientale : *Serapion* II, r. 25 (egiptean) ; *Pharnakos* (tatăl lui *Heliodoros)*, I, r. 22 (iranian) ;

8) Nume de origine incertă : *Operaion* sau *Hoperaion*, II, r. 31—32 ; *Rhonoikos*, II, r. 30.

Pe marginea acestui tablou vom încerca unele determinări care să pună în lumină aspectele mai interesante ale problemelor onomastice.

Mai întîi observăm apariția numelor de formație antică greacă, teofore și cu inerentele evoluări și deformări ca 'Αθανέων[23]) deviat din *Athanaion* (cf. *Athanis, Athanias, Athanion* și *Athanon)* și *Hereon*, identic cu *Heraion*, — ambele explicabile printr-o cunoscută evoluție fonetică $\alpha\iota = \varepsilon$[24]) — alături de nume frecvente, explicabile prin emanciparea unor adjective, atribute și epitete.

Există două sau trei nume care atestă sigur apartenența etnică : *Italikos* și *Pannonios*, eventual și *Karpos*, care ar putea fi grecesc așa după cum determină autorul corpus-ului de inscripții din Bulgaria[25] ; ar mai putea însă fi pus în legătură cu substantivul ὁ καρπός[26]),

---

[23] Fr. Bechtel, *Die Historischen Personennamen des Grieschischen bis zur Kaiserzeit*, Halle 1917, p. 23 ; Gh. Mihailov, IGB, I, 1956, p. 229.

[24] G. Mihailov, *La langue des inscr..*, Sofia, p. 32—33, 1 sqq.

[25] G. Mihailov, IGB, vol. II, p. 119, nr. 692 și indicele, p. 236.

[26] Vezi atributul lui *Dionysos Karpophoros*, Histria I, p. 546, nr. 22, r. 4 și urm. ; vezi și *Karpos* al lui *Artemidoros*, la D. M. Pippidi, *În jurul unei inscripții din Muzeul Național de Antichități*, în SCIV IX, 1958, p. 357, nota 2 și p. 364—365.

Un loc aparte asupra căruia atragem atenţia îl ocupă cuvîntul βουκκή, r. 29 I, care, după toate probabilităţile este o formă locală, insolită, dar de origine grecească, asemănător lui βουκάτιος, βουκόλος, βουκολικός, βοῦκος şi βουκαῖος [27]).

Inscripţia conţine şi două nume orientale. Unul dintre ele, *Serapion*, r. 29 II, este egiptean. Cel de al doilea este scris incorect, fapt ce necesită unele puneri la punct. Este vorba de patronimul scris pe piatră Φαρινάκου — r. 22 I. Între litera ρ şi ligatura ν + α, apare un ι foarte scurt. Se pare că lapicidul dîndu-şi seama de inutilitatea lui a renunţat să-l mai sape în întregime. O lectură superficială ne-ar da forma Φαρ<ι>άνκος, nume ce nu-şi află analogii. Eliminînd — aşa cum este normal — ι din lectură înregistrăm forma corectă Φάρνακης (tatăl lui Heliodoros) [28].

Menţionăm de asemenea eventualul nume Operaion, rr. 30—31, II. Acesta, nu este exclus să fie format prin aglutinare şi derivat din ὁ şi περαίος, ον (de la adverbul şi prepoziţia πέραν) [29], ceea ce ar indica pe „cel de dincolo", în cazul nostru poate de peste Dunăre sau din altă parte a lumii negreceşti. S-ar putea însă să fie un nume propriu din latinescul *opus* sau *opera* [30] şi ar avea sensul de „cel ce a lucrat", respectiv lapicidul. În sprijinul acestei ultime ipoteze ar pleda şi faptul că este ultimul nume înregistrat pe placă.

Preponderenţa numelor greceşti în albumul acesta, cu numeroasele relaţii de rubedenie — semnalate deja — trădează poate şi deosebiri în poziţia socială a membrilor săi, fără să considerăm prin aceasta vreo eventuală predominare de ordin economic a uneia sau alteia dintre categoriile etnice reprezentate în inscripţie.

Documentul callatian, unic prin felul său în seria documentelor epigrafice de pe ţărmul vest-pontic, constituie un prilej potrivit pentru investigaţii dintre cele mai ample şi cu rezultate hotărîtoare atît în domeniile social, cultural şi religios, cît mai ales şi în cel antroponimic, ceea ce implică noi eforturi pe linia căutărilor ştiinţifice.

RÉSUMÉ

L'INSCRIPTION DE HERENNIOS APOLINARIOS À CALLATIS.

L'inscription bilingue, découverte en 1958 à Mangalia, est une plaque de marbre à bordure profilée, ayant les dimensions 1,70×0,715×0,135 m. La plaque fut remployée pour fermer l'entrée d'un sarcophage construit en petits blocs de calcaire, réunis à l'aide du mortier.

Après une dédicace en latin, comprenant trois lignes, pour *l'Empereur Caesar Marcus Antonius Gordianus Augustus* (238—244) et pour sa femme *Sabinia Tranquillina Augusta*, on énonce en grec l'octroi d'un cadeau, δῶρον, de la part d'un bénéficiaire consulaire, *Herennios Apollinarios,* à quelques amateurs de chasse.

La nature du don offert par *Herennios Apollinarios* ne peut être comprise qu'en complétant, à la 5-ème ligne, le mot qui commence par les lettres APK τὸν ταλαμῶνα σὺν τῇ APK..,. κτλ.

27 Vezi dictionarele

28 De ex. L. Zgusta, *Die Personennamen griechscher Städte der nördlichen Schwarzenmeerküste*, Praga, 1955, p. 160

29 Vezi dicţionarele.

30 Vezi dicţionarele.

Ce mot paraît se rapporter à quelque chose de concret, à un symbole ou à un emblème. Il n'est pas impossible que le symbole se rattache au nom de la déesse Artémis, auquel cas nous dirions ἄρκ(τος) — *ours*, ou bien *peau d'ours*, symbole d'Artémis en Arcadie ; il est possible aussi que ce soit une allusion à un buste, exprimé par un mot latin qui, grécisé, donnerait ἄρκ(α). Quoiqu'il en soit, on croit pouvoir proposer pour les premières lignes de l'inscription, l'arrangement suivant : Ἑρέννιος Ἀπολλινάριος βενέφ(ικιάριος) ὑπατικ(οῦ) δῶρον ἐκ τῶν ἰδίον τόν ταλκ μῶνα σύν τῇ ΑΡΚ.., τοῖς ὑποτεταμέν(οις) φιλοκυνήγ(οις) τοῖςπερὶ Π. Οὐκλέρ(ιον) χάρῆτα κτλ...

L'association des amateurs de chasse comptait plusieurs membre, dont les noms, inscrits sur la plaque, sont séparés en deux catégories : la première, qui comptait 14 personnes et qui avait à sa tête *P. Valerios Chares*, constituait une espèce de comité de direction de l'association ; la deuxième catégorie comprend 29 personnes, membres ordinaires, dont les noms sont inscrits sur deux colonnes.

Parmi les fonctionnaires indispensables d'une telle association, nous rencontrons deux γραμματεῖς à la ligne 19, II, dont les noms, sans patronyme, sont rendus au nominatif et un ἔκδικος a la ligne 20, II. D'autres fonctionnaires, comme le caissier, manquent. Par contre, l'association, qui a un caractère économique, social et culturel-sportif, posède un prêtre Λαμάδιον qui joue un rôle important parmi les autres fonctionnaires.

L'association, trahissant une grande prépondérance de noms grecs, dégage une atmosphère fermée, exclussiviste. Elle est formée par des familles ou groupes de familles, probablement celles qui dirigeaient l'association et peut-être la ville même.

Parmi les noms inscrits, nous pouvons déterminer les categories suivantes : 27 noms grecs, 4 noms italiques, 9 noms de citoyens romains, 4 personnes à noms grecs et à patronymes romains, 2 grecs à nom romain et à patronymes grecs, 1 grec à nom romain et patronyme romain, 2 noms orientaux et deux noms à origine incerte *(Operaion* ou *Hoperaion*, II, 31—32 ; *Rhonoikos*, II, 30).

On peut remarquer aussi des noms de formation antique, à descendance théologique-mythologique, avec d'inérentes évolutions et déformations, comme Ἀθανέων, dévié de *Athanaion, Hereon, identique* à *Heraion*, etc.

D'autres noms attestent l'appartenance ethnique *(Italikos, Pannonios* et *Karpos)* ; un aspect à part manifeste le mot βουκκή, qui est peut-être d'origine grecque. Parmi les noms orientaux, l'égyptien *Serapion* ne comporte pas de discussions, tandis que le patronyme Φαρ‹ι›άνικου défectueusement écrit sur la pierre, nous permet de déterminer la forme correcte Φάρνακος d'origine iranienne.

Le document de Callatis, présenté sous ses aspects les plus importants, comporte une analyse plus profonde, qui permettra d'élucider les aspects historiques que les auteurs viennent d'esquisser ci-dessus.

A. RADULESCU

NOTE EPIGRAFICE I

Inaugurat încă mai de multă vreme [1], proiectul Muzeului de arheologie din Constanța de a publica, chiar și într-o formă mai succintă, valoroasele sale documente epigrafice adunate în ultimii ani de activitate este completat în cazul nostru cu aceste note care departe de a epuiza problemele legate de lotul de inscripții pe care le cuprinde, dă posibilitatea cunoașterii lui la timp oportun.

În acest chip inscripțiile latine și grecești care văd de data aceasta lumina tiparului vin să augumenteze cunoștinți istorice, lingvistice etc., pe cît de importante pe atît de necesare unor lucrări de sinteză.

Descoperite în diferite părți ale teritoriului dintre Dunărea de Jos și Marea Neagră și în exclusivitate produse ale întîmplării, inscripțiile sînt reunite aici în ordinea importanței lor.

1. TROESMIS. Inv. 1801 Fig. 1. Inscripție în limba latină pe o lespede de calcar descoperită de către muncitori agricoli [2] pe mereaua IAS-Măcin, la aproximativ 3,5 km sud-est de cetatea vestică a anticului Troesmis [3] într-o arătură executată cu tractoarele mai adînc. După observațiile făcute la fața locului, se poate constata întinderea unei foste așezări rurale — poate un *vicus* — unde va fi fost adusă inscripția. Placa de calcar bun, are formă de ***tabula ansata***, cu chenar dublu-profilat și tăiat drept. Aspectul ei îngrijit o plasează printre documentele de bună factură ale epocii. Urmele vagi de mortar ce se văd încă pe spate ar sprijini părerea că monumentul a fost cîndva încastrat unui edificiu. Dimensiuni : 0,61×,102×0,17 m.

---

1 Articole epigrafice publicate în diferite reviste de specialitate au fost reunite într-un volum aparte, cf. *Noi monumente epigrafice din Scythia Minor*, Constanța 1964, p. 1—188.

2 Descoperitorii sînt muncitorii tractoriști Samoilă Costică, Samoilă Gheorghe și Turcanu Victor de la IAS Măcin, lîngă Carcaliu, județul Tulcea. Mulțumim ing. Letiția Dzedzie care a anunțat descoperirea.

3 Pentru edificare este suficientă cunoașterea pasajelor din *Istoria României*, vol. I, Buc. 1960, p. 487—489


IMP T AEL HADANT NI
N AVG PII PP TR P C SITII ET VE
R CAES C R C N S CANAB LEG V
MA S MINCI NATALE LEG AVG PR PR
DEDIC COMIN SECVNDO LEG AVG

Fig. 1

Cele cinci rînduri ale textului sînt de mărimi inegale. Ele descresc în înălțime de sus în jos. Astfel, în primul rînd literele au înălțimi de 6,8—8 cm, sînt tăiate drept și poartă *apices* ca și toate celelalte. Restul de încă patru rînduri au înălțimi ce variază între 4,5—6 cm.

Semnalăm că în majoritatea cazurilor, litera O face excepție fiind foarte mică în comparație cu celelalte. La fel de mici, dar în cîte un singur caz, sînt și literele C și V în r. 4. O particularitate grafică ar fi de observat în cazul literei G din rîndurile 3—5, care are bucla de jos arcuită și mult întoarsă în interior.

De asemenea sînt de menționat ligaturile : A+V, r. 2 și 4 ; M+A, r. 4 ; N+I, r. 4 și 5 ; N+T, r. 1 ; T+R, r. 2.

IMP (eratori) T(ito) AEL(io) HAD(riano) ANTONI/NO AVG(usto) PIO P(ater) P(atriae) TR(ibuniciae) P(otestatis) CO(n)S(uli) III ET VE/RO CAES(ari) C(ives) R(omani) CONS(istentes) CONAB(is) LEG(ionis) V/ MAC(edonicae) SV(b) MINICIO NATALE LEG(ato) AVG(usti) PR(o) PR(aetore)/DEDIC(ante) COMINIO SECUNDO LEG(ato) AVG(usti))

Monumentul epigrafic din vremea împăratului Antoninus Pius (138—161) și a Caesarului Aurelius Verus (viitorul împărat Marcus Aurelios), departe de a fi inedit în conținut, dă posibilitatea neașteptată a unor importante precizări de ordin istoric-cronologic privind conducerea provinciei de la Gurile Dunării, motiv pentru care vom avea în vedere în exclusivitate numai ce este nou pe această linie. Dedicația făcută de către un ofițer superior acelui *conventus civium romanorum,* din *canabae-le* leg. a V-a Macedonica de la Troesmis, impune mai întîi cîteva observații de formă care pot fi hotărîtoare în calculele noastre.

În rîndul al doilea, se constată că puterea tribuniciană n-are cifră. Aceasta apare numai după prescurtarea COS, ceea ce n-ar fi firesc. Explicația mai plauzibilă pentru acest fapt ar fi aceea după care Antoninus Pius întrunea simultan, a treia oară și consulatul și *tribunicia potestas,* ceea ce a determinat pe lapicid să marcheze o singură dată cu cifra III[4].

O a doua nedumerire este că în r. 4, înaintea numelui lui Minicius Natalis, apar literele SV. Acestea nu completează numele guvernatorului cum ar părea la prima vedere. Deducem în chip logic că este vorba pur și simplu de prepoziția SVB de la care lapicidul a omis să scrie litera B, poate pentru economie de spațiu — ca și în cazul omiterii cifrei III. Deci cum s-a văzut și la alte inscripții troesmense[5] ablativul numelui de guvernator este introdus prin prepoziția *sub.*

Este a doua inscripție din Dobrogea și din toată Moesia Inferior care atestă numele guvernatorului *L. Minicius Natalis Quadronius Verus*[6]

---

[4] R. Cagnat, *Cours d'epigraphie latine,* ed. IV, Paris 1914, p. 198.

[5] R. Vulpe, *Canabenses și Troesmenses. Două inscripții inedite din Troesmis* în SCIV, IV, 3—4, 1953, p. 557—582.

[6] A. Stein, *Die Legaten von Moesien,* 1940, p. 68 ; Jenö Fitz, *Die Laufbahn der Statthalter in der römischen Provinz Moesia Inferior,* Waimar 1966, p. 14—15.

prima — singura de pînă acum — este un fragment din Callatis[7], care alături de alte inscripții descoperite în diferite regiuni ale lumii latine[8] a constituit baza de documentare pentru unii cercetători, după care exercitarea guvernării lui Minicius Natalis s-ar fi produs între anii 137—138, adică în ultimul an de domnie a împăratului Hadrian[9]. Apoi din examenul făcut asupra obișnuitului *cursus honorum*, reiese că fusese tribun în leg. XI-a Claudia[10] de la Durostorum.

Data consulatului său nu era cunoscută de către A. Stein la data apariției lucrării sale despre guvernatorii Moesiei, însă bănuia că a îndedeplinit această funcție între anii 133—134.

Dar cadrul cronologic, 137—138, propus de A. Stein pentru guvernatorul lui Minicius Natalius a fost recent contestat de către Jenö Fitz[11], care reia critic aceeași problemă. În acest sens, sînt de redat raționamentele ultimului cercetător : dacă Minicius Natalis a fost consul în anul 139, — după cum atestă diploma din CIL XVI, 175 — și nu între ani 133—134 cum credea A. Stein, trebuie să fi căpătat funcția din Moesia Inferior după aceea, la începutul deceniului al cincilea în sec. II, sub Antoninus Pius, „în orice caz mai tîrziu ca Antonius Hiberus — circa 138—139 — și mai devreme decît Ummidius Quadratus — 149—151$^{1}/_{2}$“[12].

Singurul guvernator din acest interval, precis datat, este Claudius Saturninus — 145 e.n. Deci trebuie că Minicius Natalis să fi fost sau înaintea acestuia sau după. De aceea J. Fitz propune „140—142 sau 146—148“, dar observînd că alți guvernatori de sub Antoninus Pius vin în Moesia Inferior la 3—5 ani după consulat, preferă data de 142—144 ca fiind cea mai probabilă.

Din datele inscripției noastre, admițînd cum este și firesc în acest caz că Antoninus Pius a avut pentru a treia oară în același an și consulatul și puterea tribuniciană, atunci anul 140 cînd s-a produs acest lucru modifică tot ceea ce știam pînă acum în legătură cu data funcționării lui Minicius Natalis în Moesia Inferior. Infirmă întru-totul pe A. Stein și confirmă în bună parte pe J. Fitz. Deci Minicius Natalis care a preluat funcția sa de guvernator imediat după ieșirea din consulat — anul 139 — va fi funcționat în această calitate începînd din anul 140, poate pînă în 144. În chipul acesta se face o lămurire istorică de mare însemnătate pe această linie și se realizează un salt apreciabil pe linia cunoștințelor noastre — deseori inexacte — consemnate în lucrările de specialitate de la începutul veacului nostru[13] sau de mai tîrziu[14].

---

7 IGRR, I, 653 ; E. Ritterling, *Jahreshefte*, X, 307.

8 IGRR, I, 376 ; CIL XI, 3002 ; 2925 ; CIL II, 4510 ; CIL XIV, 3554. 3559

9 A. Stein, l. c.

10 CIL XIV, 3559.

11 J. Fitz, l. c.

12 Ibidem.

13 S. E. Stout, *The Governors of Moesia*, Princetown 1911, p. 47 care presupunea lui Minicius Natalis anii 128—133

14 A. Stein, l. c.

Cît privește numele dedicantului, *Cominius Secundus leg(atus) Aug(usti legionis V Macedonicae)*, după cîte cunoaștem este nou [15] pe teritoriul dintre Dunăre și mare și deci se adaogă listei acelor funcționari care l-au servit pe Antoninus Pius [16] desfășurîndu-și activitatea militară la Troesmis în fruntea legiunii amintite, apoi ca guvernator al Pannoniei Inferior, în anul 150 (Prosop. Imp. Rom. 1936, p. 302).

Problemele legate de acel *conventus civium romanorum* atestat și prin acest document epigrafic la Troesmis, au format obiectul unui studiu de autoritate în literatura română de specialitate cu importante determinări de ordin istoric [17].

2. COMUNA 2 MAI (territorium callatianorum) Inv. 1712. Fig. 2 a, b, c. Fragment dintr-un miliar de calcar, cu inscripție în limba latină, descoperit în anul 1965 cu ocazia arăturilor de primăvară, pe terenul CAP, în partea de sud-est a satului, la circa 600 m de actuala șosea care duce către satul Vama Veche și mai departe în R. P. Bulgaria. Miliarul a fost scos de fierul plugului dintr-o mică ridicătură de pămînt — poate locul lui firesc de pe firul șoselei romane ce lega anticul Callatis cu așezări similare de pe țărmul vest-pontic, bulgăresc.

Monumentul a suferit avarii chiar în antichitate. Pe suprafața rupturii inferioare (în secțiune trasversală) s-a scobit o cavitate dreptunghiulară de 13 x 10 cm, pentru a se fixa de restul miliarului cu care făcea un corp comun, prin intermediul unei bare de metal. Lipsește de asemenea și partea superioară, începînd de la text în sus. Ceea ce se păstrează reprezintă ceva mai mult din prima jumătate a textului de pe bornă, de 74 cm înălțime și 40 cm diametrul mediu.

Scrierea destul de îngrijită, fără să lipsească stîngăciile, este clară, cu litere mari între 5 și 8 cm, cu prescurtări puține și fără ligaturi. Se observă folosirea literei A, fără hasta inferioară.

IMP(erator) CAESAR M(arcus)
AVRELIVS ANTONINVS
II IMP(erator) AVG(ustus) PONTIFEX MA—
XIMVS TRIBVNICIAE PO—
TESTATIS XVI CO (n)S(ul) III ET
IMP(erator) CAESAR L(ucius) AVRELIVS
VERVS ARMENIACVS AVG(ustus)
TRIBVNICIAE POTESTATIS [IV—
[Co(n)s(ul) II . . . .]
[. . . . .

Miliarul, păstrat în aceste condiții, constituie un document important și unic în zona aceasta pentru epoca de cînd datează. Lectura sa produce însă unele nedumeriri, rezultate din inadvertențele datorate la-

---

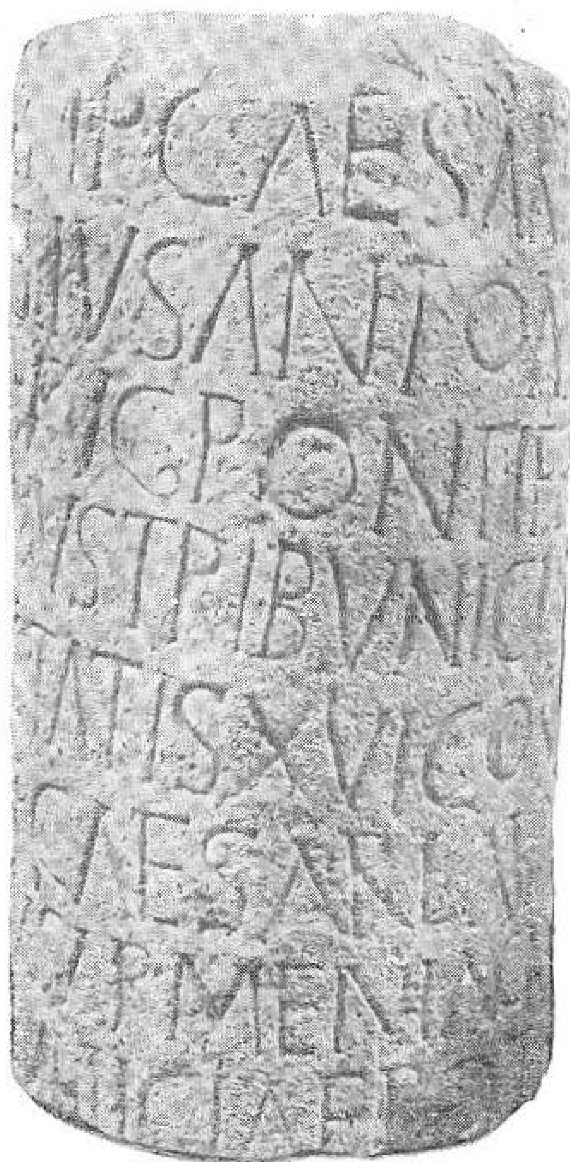
15 W. Hüttl, *Antoninus Pius*, vol. II. Praga 1933, p. 126—127, unde numele lui *Cominius Secundus* nu figurează printre funcționarii lui Antoninus Pius.

16 Idem.

17 R. Vulpe, l.c.



a



b



c

Fig. 2

picidului. Titlurile și salutațiile imperiale ale lui Marcus Aurelius nu respectă ordinea cronologică normală. Astfel, este știut că acest împărat a fost salutat ca *imperator* (în cazul nostru scris II IMP.) în anul 163, pe cînd celelalte atribute atestate în miliar — *tribunicia potestas XVI* și *consul III* le primise cu doi ani mai înainte [18].

Dat fiind că celălalt împărat menționat în inscripție, Lucius Verus, apare cu titlul de *Armeniacus,* ce i s-a acordat în anul 163, în urma campaniilor victorioase din Orient, este sigur că miliarul callatiot s-a ridicat în acest an. De-altfel, este epoca în care cei doi *imperatores* au susținut o mai largă activitate de construcție și refacere a drumurilor, nu numai în Orient [19] ci și în Dacia [20].

Descoperirea în comuna 2 Mai a miliarului este firească din moment ce în această parte a Dobrogei a funcționat drumul care, ca și mai înainte, în epoca romană unea localitățile de pe litoralul vest-pontic. Desigur, porțiunea de drum dintre Callatis și orașul din sudul său Dionysopolis, a intrat în atenția autorităților provinciei Moesia Inferior, care au ridicat borna sub domnia lui Marcus Aurelius și Lucius Verus [21], din nefericire fără să avem posibilitatea determinării distanțelor și localităților pe care le va fi consemnat

De subliniat că în lumina inscripțiilor cunoscute pînă acum, pentru anul 63 e.n., — data miliarului în discuție — este de consemnat guvernarea succesivă a lui M. Servilius Fabianus Maximus [22] și mai apoi a lui M. Iallius Bassus Fabius Valerianus [23]. Înclinăm să admitem că miliarul va fi fost ridicat mai degrabă sub primul dintre cei doi guvernatori, al cărui nume îl găsim atestat și în alte documente epigrafice, consecință a numeroaselor sale acțiuni constructive, edilitare sau de refacere a drumurilor [24].

3. TOMIS. Fig. 3. Între edificiile romane situate de-a lungul falezei de vest a orașului Constanța, în fața actualului port, unul, recent descoperit, are o mare importanță nu numai arheologică ci și epigrafică. Vom stărui asupra caracterului noii construcții, bizuindu-ne mai mult pe importanta inscripție descoperită în incinta sa, decît pe elementele arheologice care au format deja obiectul unor considerații mai ample într-un alt cadru [25].

---

18 R. Cagnat, *Cours d'épigraphie latine*, ed. IV, Paris, 1914, p. 201.

19 Ca de exemplu în Licya și în Pamphilia, cf. CIL III, 13626, pentru anul 165

20 C. Daicoviciu, *Un nou miliar din Dacia,* în A.I. St. Cl., Cluj, 1928—1932, partea II-a, p. 49, unde, se restituie textul fragmentar al miliarului ce se datează tot în 163.

21 Pentru problemele istorice legate de drumuri vezi R. Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja,* Buc. 1938, p. 165, notele 4 și 5; *Istoria României,* vol. I, Buc. 1960, p. 494—495.

22 A. Stein, o.c., p. 45—46, 76.

23 Idem, p. 78.

24 V. Pârvan, în A.A., 1914, col. 435—436; D. M. Teodorescu, *Monumente inedite din Tomis,* București 1918, p. 131 și urm.; G. Bordenache, *Attivita edilizia a Tomi nel II secolo dell' e.n.*, în *Dacia,* N.S. IV, 1960, p. 268 și urm.; A. Rădulescu. SCIV, XIV, 1963, nr. 1. p. 81—83 *(Noi monumente epigrafice din Scythia Minor,* Constanța, 1964, p. 144—145, fig. 4).

25 V. Canarache, *Descoperiri arheologice pe faleza portului Constanța,* comunicare citită cu ocazia sesiunii Muzeelor științifice, în decembrie 1964, la București.

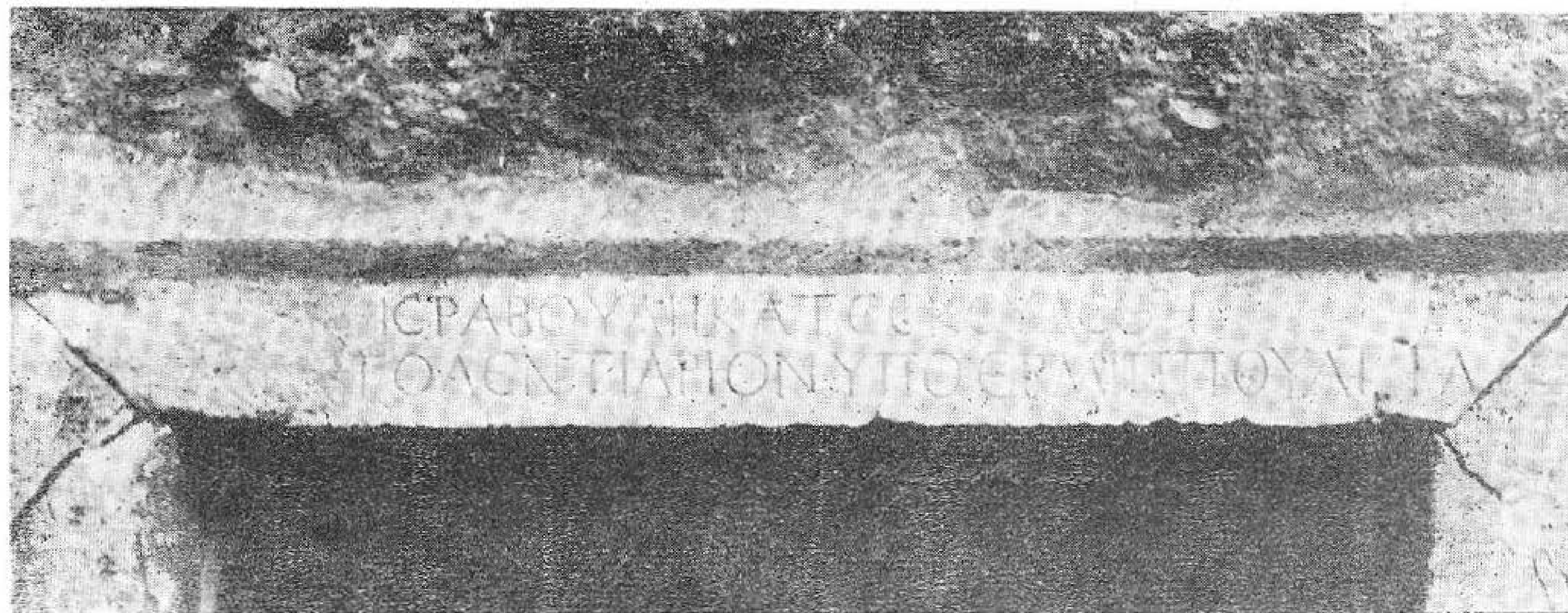


Fig. 3

Se impune mai întîi o descriere sumară a edificiului în discuție [26], după care, conjugînd unele elemente care-l caracterizează, cu cele pe care ni le oferă inscripția, vom încerca o lămurire pe linia titlului propus.

Clădirea, distrusă în cea mai mare parte, se găsește la apus de actualul port și la sud-est de edificiul roman cu mozaic, descoperit în anul 1959 [27]. Ea face parte din șirul de construcții romane orientate nord-sud, cu intrările spre port. Noul edificiu formează o parte a aceluiași complex, în care se găsește atît mozaicul cu cele trei nivele ale sale [28], cît și diferitele antrepozite găsite în vecinătate.

Săpăturile arheologice efectuate în iarna și în primăvara anului 1965 au pus în lumină zidurile, înalte de aproape 7 m ale unei săli cu lungimea de 30 m și cu lățimea de 10 m. Peretele din fund, care se sprijină pe malul proeminent al Acropolei tomitane, s-a păstrat cel mai bine. Zidul, dublu, închide un spațiu de 50 cm lățime. În zid sînt practicate mai multe orificii care permit fie o bună aerisire, fie pătrunderea aerului cald în încăpere. La anumite intervale, zidului i se țes pilaștri, ale căror părți superioare se închid în arcade identice.

În peretele lateral dinspre nord se pot observa urmele a două porți. În cel lateral dinspre sud, se păstrează mult mai bine alte trei porți, dintre care una duce într-un antreu, cu orientarea nord-est sud-vest, avînd lungimea egală cu lățimea sălii principale (10 m), și latura proprie de 6 m. Pe aici pe o scară de piatră, relativ bine păstrată, cu trepte late de 3,50 m, se urca pe terasa principală a orașului.

Atît sala mare cît și antreul sînt pardosite cu plăci de marmoră albă (60 × 40 cm), așezate pe un pat de mortar de culoare roz, făcute din var și cărămidă pisată mărunt. Sub acest paviment, sînt prevăzute atît în lungul cît și în latul sălii canale, făcute din cărămizi de aceeași formă cu cele care formează zidurile acestui edificiu, ca și ale celui cu mozaic. În apropiere, mai spre sud, s-au dezvelit suporții unor tuburi de hypocaustum, cu ajutorul căruia — cum se poate conchide și din existența orificiilor amintite — era încălzită probabil clădirea.

Ne reține în mod special atenția zidul care desparte sala principală de antreul cu scări, zid prevăzut cu cele trei intrări. Deasupra ușii din stînga — apropiată de zidul principal al edificiului — prin care se comunica cu o încăpere încă nedezvelită, situată sub treptele deasupra cărora se găsește o construcție modernă, este săpată pe arhitrava ancadramentului următoarea inscripție :

Ἱερὰ βουλὴ κατεσκευάσθη
τὸ λεντιάριον ὑπὸ Ἑρμίππου Ἄττα.

---

[26] Edificiul roman continua să se întindă în părțile sale laterale, care însă deocamdată nu pot fi săpate, din pricina construcțiilor și străzilor moderne care i se suprapun.

[27] V. Canarache, *Le complex à mosaïque découvert en face du port de Tomis*, p. 227 și urm. ; în Studii Clasice III, 1961.

[28] Ibidem.

Ne aflăm în fața unei inscripții găsită *in situ*, caz unic în Scythia Minor. Caracterele paleografice [29] ar permite încadrarea în sec. III—IV.

Datele desprinse din descrierea sumară a edificiului roman din Constanța, alături de cele pe care ni le asigură inscripția, ridică probleme de a căror soluționare depinde determinarea caracterului funcțional al acestui obiectiv arheologic.

Cu o singură excepție — de altfel esențială — celelalte elemente care compun documentul nu comportă o discuție aparte, structura și sensul cuvintelor fiind perfect inteligibile.

Substantivul τὸ λεντιάριον interpretat cît mai exact, poate contribui în mod hotărîtor la determinarea destinației, fie a întregului edificiu, fie numai a unei părți a lui, pe care Hermippos fiul lui Atta, îl ridică în cinstea adunării orașului Tomis.

Este evident că în cuvîntul τὸ λεντιάριον avem de a face cu un derivat al rădăcinii latine *linum*, „in", care corespunde formei latinești *lintearium* „loc în care se păstrează țăsături de in" [30]. Alt înțeles al aceleiași rădăcini îl formează *lintearius*, cu înțelesul substantival, „negustor de pînzeturi".

Formele latinești, cu varietatea lor de sensuri, prezintă unele analogii și în limba greacă [31], cîteva dintre acestea sugerînd o primă ipoteză după care ar fi de văzut în noul edificiu de la Constanța un depozit, un magazin, sau poate chiar un atelier de prelucrat pînza de in. De altfel ipoteza cîștigă unele poziții, dacă luăm în seamă și structura arhitectonică a încăperilor descrise mai sus.

După alte căutări, problema se mai complică însă, prin găsirea unor noi elemente lexicale, echivalente termenilor în discuție: este vorba de inscripții descoperite nu de prea multă vreme în alte regiuni de cultură greacă.

Pentru cunoașterea mai temeinică a acestor elemente, convinși că ele vor arunca lumini noi asupra descoperirii de la Constanța, ne-am adresat unor cercetători din țară și din străinătate. Am folosit prilejul sărbătoririi la Berlin a 150 de ani de la înființarea Secției de epigrafie greacă din cadrul Academiei germane de științe. Separat de lucrările ședințelor plenare, s-a discutat aici inscripția, într-un colocviu condus de prof. dr. Günther Klaffenbach de la Universitatea Humboldt din Berlin [32].

Cu această ocazie, s-a formulat o nouă ipoteză, a cărei valoare va reeși din relatările de mai jos.

---

29 Săpată pe cadrul superior al porții, inscripția are două rînduri, scrise cu litere drepte, purtînd apices (înălț. 3,8—5 cm.); se remarcă în special formele lunare ale lui E și Σ.

30 CIL, V, 5932; VI, 9526; XII, 3340; XIII, 1998.

31 I.G., XIV, 2323; κλαυδιανὸν πύκτην λεντιάριοι ἐνθάδε ἔθηκαν τειμῶντες καὶ στεφάνος; L. Robert, REG, 1936, 242; Bull. épigr. 1944, p. 239.

32 La lucrările colocviului au participat mai mulți cercetători, printre care: T. Zawadzski (R. P. Polonă), L. Petersen, R. Gründel, R. Körner, H. Krummrey etc. din R.D.G.

Două inscripții attice diferite[33] pun în lumină termeni sinonimi : λεντιάριος și καψάριος „cel ce se ocupă cu haine", „cel ce îngrijește de haine".

Este de crezut că, în cazul unei inscripții funerare din Lidia[34], termenul de λεντιάρια are aceeasi semnificație ca și în cele două din Attica.

Admițîndu-se ca tipuri echivalentele de mai sus, se impune să amintim că termenul καψάριος derivă de la ὁ κάψα ceea ce ar indica un fel de „nișe" adîncită într-un perete, în care s-ar depune haine sau țesături de in. Cum acest sens se apropie mult și de explicațiile date cuvîntului în unele dicționare, tot pe baza unor inscripții (Liddel-Scott, ὁ λεντιάριος = supraveghetor, îngrijitor în băi, sau la D. Dimitrakos, οἱ λεντιάριοι = cei care au grijă de cearceafuri, băieși), ar fi de admis ipoteza după care, pe lîngă, sau în incinta edificiului din Tomis, funcționa un serviciu sau un loc legat de o atare preocupare. Dacă ținem seama de poziția inscripției, care marchează trecerea din sala mare într-o încăpere de sub scările vestibulului, ar fi de admis că aici exista probabil o cameră, amenajată în chip special, cu nișe pentru depunerea hainelor sau cearceafurilor. Cel pe cheltuiala căruia s-a amenajat camera-vestiar, este însuși Hermippos, fiul lui Atta.

Asociind această ipoteză, izvorîtă dintr-o astfel de interpretare a cuvîntului λεντιάριον din inscripția tomitană cu ansamblul arhitectonic al edificiului, am putea deduce desigur caracterul său funcțional : băi publice. Existența spațiului liber și orificiilor în structura peretelui mare, canalele de sub paviment, urmele hypocaustului etc., ar pleda în favoarea aceste ipoteze.

Nu putem însă trage o concluzie definitivă, pînă cînd atît inscripția — asupra căreia am făcut numai cîteva considerații — cît și edificiul nu vor fi în totalitate cercetate, ceea ce ar completa în chip satisfăcător cunoștințele noastre despre una dintre cele mai importante construcții de pe faleza portului tomitan, alături de Edificiul cu mozaic — cu care de altfel se pare că prezintă raporturi de contemporaneitate.

4. *Constanța — TOMIS*. Inv. 1433 ; fig. 4. Placă de marmură cu inscripție onorifică în limba latină, descoperită în timpul săpăturilor arheologice de la Edificiul roman cu mozaic, în 1960 (în pămîntul de umplutură). Se păstrează numai un fragment — colțul superior din dreapta — cu dimensiunile : 0,45 x 0,26 x 0,07 m. Are chenar dublu-profilat.

Din inscripție se mai conservă puține litere de la sfîrșitul primelor patru rînduri, săpate cu îngrijire ; au înălțimi între 5—6 cm. Apar și frunze de iederă.

---

33 I.G. II/III, 2, 2130, 221 (λεντιάριος) și II/III 2, 2193, 50, (καψάριος). Și într-un caz și în celălalt este vorba, după aprecierea unanimă a participanților la colocviu, de două cuvinte avînd același înțeles.

34 Joseph Keil, *Wiener Anzeiger*, 1956, p. 230, nr. 10, cu o κεντιάρια, despre care trebuie să credem, spune prof. dr. G. Klaffenbach, că echivalează cu termenul καψάρια.



Fig. 4

[Imp(eratori) Ca]ES(ari) DI

[vi Traia]NI

[Parthi]CI F(ilio)

[Divi Nerv]AE

[nep(oti) Traiano]

[Hadriano Aug(usto)]

[p(ontifici) m(aximo) tr(ibuniciae) p(otestatis)...]

[co(n)s(uli)...p(atri) p(atriae) ?...]

Reconstituirea acestui text a fost înlesnită de existența unor analogii. Alături de o inscripție bilingvă [35] și de altele în limba latină [36], descoperite mai de mult la Tomis, cea de față constituie o altă dovadă de înaltă prețuire pe care locuitorii cetății vest-pontice o acordau împăratului Hadrian. De bună seamă, placa cu inscripția onorifică, ca și monumentul de la Callatis [37], poate fi pusă în legătură cu una dintre

[35] Gr. Tocilescu, AEM, VI, 1882, p. 12, nr. 20 ; și p. 13, nr. 22 ; AEM, XIV, 1900, p. 29, nr. 59 (fragmentul în întregime) ; CIL III, 7539 (o parte) și 12493 (ambele bucăți) ; IGRR, I, p. 204, nr. 606.

[36] CIL III, 1, 765 ; CIL III, 2, 765.

[37] Vezi în pag. următoare, nr. 5.

cele două vizite pe care împăratul roman le-a făcut în orașele de pe litoralul vest-pontic, cu care prilej Sfatul și Adunarea poporului tomitan l-au cinstit, consacrîndu-i numele pe monumente și edificii.

5. *Mangalia — CALLATIS.* Inv. L 362; fig. 5. Bloc de calcar cu o inscripție onorifică în limba greacă. Fragmentul, de dimensiunile 0,22 x 0,16 x 0,12 m, provine din colțul superior din stînga al monumentului; se mai păstrează începuturile a trei rînduri.



Fig. 5

Scrierea s-a realizat cu litere monumentale, înalte între 4,2—4,7 cm, purtînd apices[38].

['Αγαθῆι τύχηι]
βου[λὴ δῆμος]
καλλ[ατιανῶν Πό-]
πλιο[ν Αἴλιου 'Αδρι-]
[ανόν Σεβαστόν]
. . . .

[38] O inscripție cu litere asemănătoare provine tot de la Callatis, cf. Th. Sauciuc-Săveanu, *Callatis VII*, în *Dacia* VII—VIII, 1937—1940, p. 246.

După cît se pare, fragmentul din inscripția onorifică provine de la o bază de statuie ridicată împăratului Publius Aelius Hadrianus la propunerea sfatului și prin votul poporului callatian, cu ocazia vreuneia dintre cele două călătorii pe care le-a făcut Scythia Minor, adică în 118 sau în 123—124 [39]. Cu acest prilej, sau mai tîrziu, se pare că cetatea vest-pontică a Callatisului va fi beneficiat de vreo favoare din partea împăratului, pentru care motiv s-a hotărît fie ridicarea unei statui, fie numai a unui simplu *titulus honorarius*, de la care ne-a parvenit fragmentul prezentat.

6. VÎLCELE Inv. 1802 ; fig. 6. Bloc de calcar cu inscripție în limba greacă. Dimensiuni : 1,53 x 1,42 x 0,43 m. A fost descoperit pe cîmp între comuna Cotul Văii și satul Vîlcele [40] în anul 1961, refolosit ca uluc pentru adăpat vitele. Din pricina spărturilor repetate și a cioplitурilor, din text s-au mai păstrat primele două rînduri.

Literele — chiar în cadrul aceluiași rînd — sînt inegale ca dimensiuni ; ba chiar și înclinația lor este diferită. Ît. literelor în primul rînd : 6,5—7 cm ; în rîndul al doilea 8—9 cm.

Ἐπὶ Βατ(ινίου) Φλ(αυίου) Ἀγαθήνορος

εποίησε Νε...

După toate probabilitățile ne aflăm în fața unui personaj care va fi îndeplinit vreo funcție mai de seamă în aparatul administrativ al provinciei de la gurile Dunării. Personajul, după nume, este un grec romanizat, păstrîndu-și patronimul grecesc. Ἀγαθήνωρ este un nume frecvent în Pont [41].

N-ar fi poate lipsit de interes să adăugăm, în chip cu totul conjectural, că la începutul inscripției s-ar citi ἐπιβάτ[ης], „corăbieri — aceasta dat fiind că locul de găsire al inscripției se integrează unei văi cu apă în antichitate și poate navigabilă, legîndu-se cu lacul de lîngă Callatis.

7. *Constanța* — TOMIS. Inv. 1472, a, b și c ; fig. 7 a, 7 b și 7 c. Arhitravă de marmură cu inscripție în limba latină, din care moștenim trei fragmente disparate, nereconstituibile. Toate cele trei fragmente s-au descoperit în anul 1956, în săpătura de fundație a unuia dintre blocurile de locuit de pe Bul. Carpați [42] lîngă farul Genovez, la distanțe de cîțiva metri unul față de celălalt.

Dimensiuni : a) 27,5 x 39 x 27 cm ; b) 42 x 83 x 28 cm ; c) 34 x x 45 x 51 cm. Părțile găsite sînt aschiate pe toate laturile, astfel că o dată alăturate nu se mai îmbină. Pe fețele lucrate există triplă profi-

---

39 CIL III, 14464 ; Cohen, *Medailles*, 2, II, p 153, nr. 554, pentru monedele lui Hadrian cu mențiunea *exercitus Moesiacus*.

40 Inscripția a fost găsită în imediata apropiere a unui apeduct roman, pe drumul care leagă com. Cotul Văii cu satul Vîlcele Cercetări de suprafață au dus la determinarea unei așezări antice, poate un *vicus*.

41 IOSPE, I, nr. 27 ; IGB, nr. 1, 7, 14, 46, 48, 53 etc. ; D. M. Pippidi, *Histria* I, monogr. arh., Buc., 1954, p. 476 și urm., nr. 1 ; D. M. Teodorescu, *Monumente inedite din Tomis*, buc., 1918, p. 24—25.

42 Fosta str. I. C. Frimu.



Fig. 6

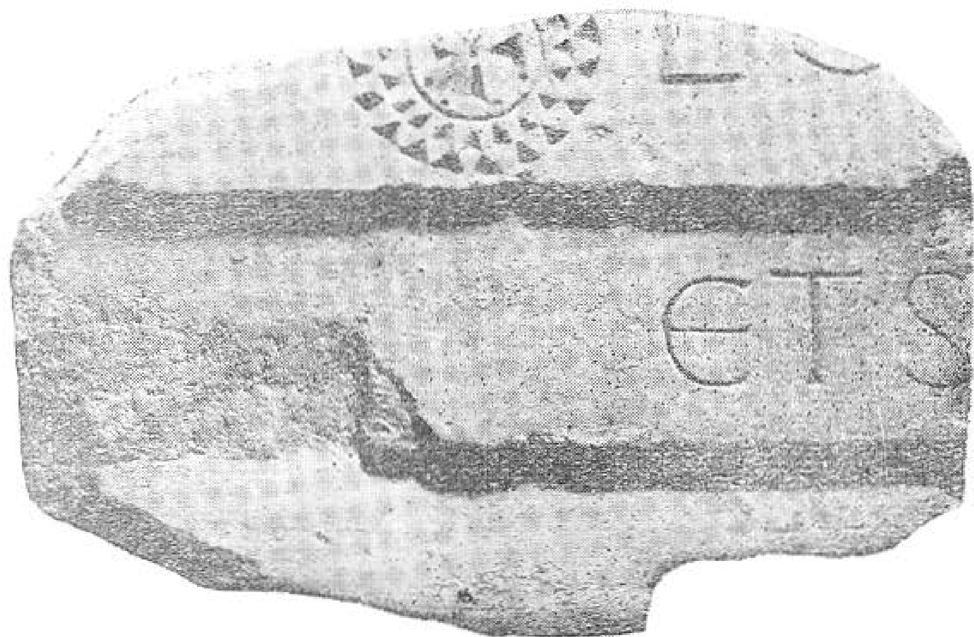


Fig. 7 a



Fig. 7 c



Fig. 7 b

latură fiecare dintre acestea purtînd cîte un rînd scris. Primul fragment (8 a), are sus, înaintea scrierii, o rozetă realizată din două cercuri dințate, unul mai mic înscris într-unul mai mare, ambele încadrînd o „cruce de Malta", săpată cu destulă îngrijire.

Literele sînt inegale ca înălțime — potrivit înălțimii profilaturilor; unele au aspect grecizant, ca de exemplu E lunar și D, în partea inferioară unghiular.

Rîndurile nu prezintă continuitate de la un fragment la altul, din pricina spărturilor masive care au dus la dispariția unor importante părți din arhitravă. Înălțimea literelor variază între 4—4,5 cm.

7 a) r. 1 : primul semn este partea inferioară a literei D unghiular, identic cu aceeași literă din fragmentul 7 b. A doua literă pare a fi O. R. 2 : E T ' S...

7 b) r. 1 : E..ECCATAIO... După prima literă E, următoarele două semne grafice nu pot fi lămurite deși de la una se mai vede încă o bară verticală. R. 2 : VIAEDIFIC ; după litera C de la sfîrșitul rîndului se mai observă începutul unei bare verticale, poate un I ; în acest caz ar rezulta cuvîntul AEDIFICI[um] sau altă formă derivată de la acesta.

7 c) r. 7 : K sau mai de grabă R. R. 2 : LIOE ; literei L nu i s-a păstrat decît jumătatea inferioară.

Textul, păstrat în condiții atît de precare, nu dă posibilitatea unei restituiri cît de cît convenabile — ceea ce nu exclude însă o viitoare



Fig. 8

întregire bazată pe noi realități epigrafice care nu vor întîrzia să apară la Tomis. Este sigur însă că arhitrava aparține unei construcții masive, de epocă creștină, sec. V—VI, poate chiar o basilică ce va fi funcționat în capătul de sud-est al promontoriului pe care altădată se înălța orașul Tomis.

8. *Constanța* — TOMIS. Inv. 1515, fig. 8. Placă de marmură, cu inscripție în limba greacă, descoperită în timpul săpăturilor arheologice de la basilica mică, în nava de nord. Este de fapt un colț rupt dintr-o



Fig. 9

placă mai mare, cu care s-a căptușit poate pereții basilicii, ceea ce se explică și prin urmele de mortar cu care placa a stat fixată la verticală. Dimensiuni : 7.5 x 8,1 x 2,2 cm.

Puținele litere păstrate sînt scripelate neîngrijit : A cu bara inferioară frîntă, E, lunar. In. literelor : 2,3 cm.

Θ Α Ι
Ι Τ Є

[43] I. Barnea, *Creștinismul în Scythia Minor după inscripții*, în *Studii teologice*, 1—2, 1954, p. 84 (Dacia, N.S., I, 1957, p. 281).

A treia literă din rîndul 1 este partea inferioară a unei bare verticale de la o literă care nu poate fi întregită decît foarte ipotetic.

Cît privește rîndul al doilea de pe fragment, am putea întregi prin cunoscuta formulă : ["Ενθα]κῖτε — în loc de κεῖται — „Aici zace (doarme)..." [43]. Nu excludem nici forma κατακῖτε (= κατακεῖται). În chipul acesta am putea încadra cronologic documentul între sec.V—VI e

9. *Constanța* — TOMIS. Inv. 1514, fig. 10. Fragment dintr-o placă de marmură cu inscripție în limba greacă, descoperită, ca și precedenta în timpul săpăturilor arheologice (1961) de la basilica mică. Și aceasta a folosit la placarea pereților basilicii în interior, fiind fixată în mortar cu fața scrisă — ceea ce dovedește că a fost refolosită. Se remarcă E și Σ lunare.

Scrierea : grafit ; litere neîngrijite, înalte între 1,5—1,8 cm.

. . . . ΠΟΣ . . . .

. . . . ΟΥΝΕΟ . . .

. . . . ΜΥΡΝΕ . . .

. . . . ΙΥ . . Λ . . .

Sînt îndoieli asupra primei litere din rîndul 1, de la care se văd numai cele două bare verticale ; credem că este vorba de un Π ; de asemenea întregirea O a ultimei litere din rîndul 2 este nesigură. Cît privește ultimul rînd, puținele semne păstrate nu ne dau putința unor întregiri sigure de litere. Cu excepția părții de cuvînt din rîndul 3, care s-ar putea întregi prin [Σ]μυρνέ[ος], în rest totul este absolut obscur.

Scrierea cu totul neîndemînatecă, precum și ductul literelor, indică o epocă tîrzie, poate sec. IV—V.

10. *Constanța* — TOMIS. Inv. 1516, fig. 11, Fragment dintr-o placă de marmură cu incripție în limba greacă, descoperit într-un șanț de canalizare, la încrucișarea străzii M. Kogălniceanu cu str. Ștefan cel Mare. Dimensiuni : 13 x 8,7 x 2,3 cm. Inițial placa a fost un ornament, poate din placajul vreunui perete, ceea ce s-ar explica prin mulurile ce se păstrează pe spatele inscripției. Latura din dreapta este tăiată îngrijit, pe cînd toate celelalte trei au urme de spărturi.

Este evident că marmura este refolosită pentru scriere, într-o epocă tîrzie. Scrierea, — grafit — s-a realizat cu litere foarte stingace, păstrîndu-se totuși o oarecare proporție a rîndurilor. Să observăm forma ovoidală a literei O ; A cu hasta interioară frîntă ; K avînd barele oblice scurte etc.

Există ligaturi cu trei litere în r. 1 : W+N+T ; și cu două litere în r. 3 și 4 : N+T.

. . . . ρωνπα . . . .

. . . . κουρο . . . . .

. . . . ντοιγε . . . .

. . . . αντολι . . . .

. . . . υσοιδε . . . .

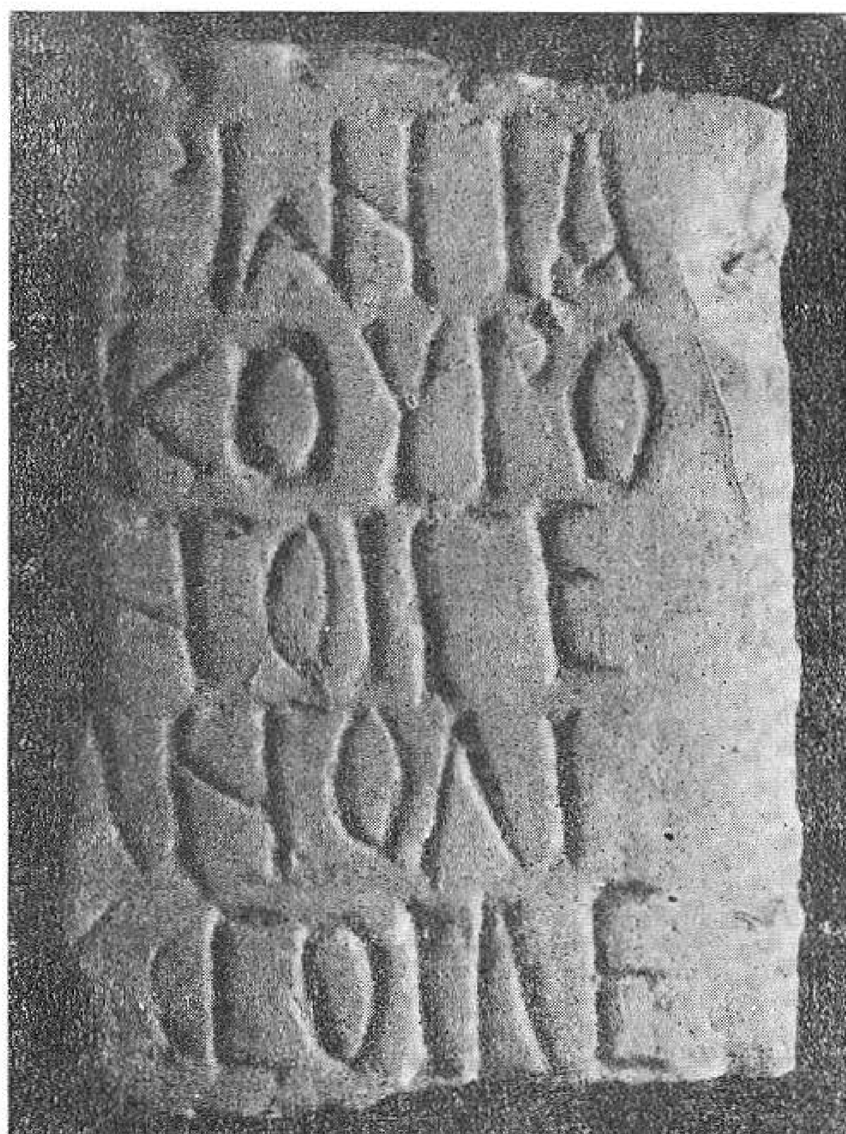


Fig. 10

Deasupra primului rînd mai sînt două urme de litere, nerestituibile. Sînt apoi dubii asupra primei litere din r. 1, care ar putea fi ori Φ ori P, la fel după cum, în r. 5 prima literă este sigur Υ. Între Υ şi Σ dreptunghiular care urmează este zgîriat, mai puţin adînc, un semn care se aseamănă literei S, dar care, evident, nu este decît un element grafic ornamental.

Starea atît de fragmentară a textului face imposibilă orice întregire mai plauzibilă.

După aspectul paleografic, monumentul datează dintr-o epocă tîrzie, după cît se pare, sec. V e.n.

NOTES ÉPIGRAPHIQUES I

RÉSUMÉ

L'auteur présente un lot de 10 documents épigraphiques grecs et latins, conservés dans les dépôts du Musée d'Archéologie de Constantza, documents qui sont d'une réelle utilité scientifique.

La première inscription est une dédicace en latin, faite par un commandant de la Ve légion *Macedonica, Cominius Secundus,* inconnu jusqu'à ce jour, en Dobroudja à un *conventus civium romanorum* des *canabae* de Troesmis, dont on a déjà parlé dans la littérature roumaine de spécialité. Ce qui est important c'est que nous tenons pour la première fois la preuve certaine que le gouverneur de la Mésie Inférieure, *L. Minicius Natalis Quadronius Verus,* a exercé ses fonctions entre les années 140—144, sous l'empereur Antoninus Pius, et non pas de 137 à 138, ou de 142 à 144, dates mentionnées à tort jusqu'à ce jour dans les ouvrages consacrés aux gouverneurs de la province des Bouches du Danube.

Un milliaire (no 2) du *territorium callatianense* (le village 2 Mai) date du temps de Marcus Aurelius et Lucius Verus, ou, plus exactement, de l'année 163 de notre ère et constitue le témoignage du fait qu'on continuait à utiliser la grande route qui reliait encore, à l'époque romaine, les villes ouest-pontiques. Il est possible que cette route ait été construite du temps des gouverneurs *M. Servilius Fabianus* ou *M. Iallius Bassus Fabius Valerianus,* à l'époque où — le premier surtout — a déployé une large activité constructive en Mésie Inférieure.

Le document le plus précieux est celui trouvé sur la falaise occidentale du port tomitain (no 3), dans le bâtiment du nouvel édifice romain. Le bâtiment, avec ses caractéristiques structurales, est considéré par rapport au texte d'une inscription qui nous apporte un mot inédit τὸ λεντιάριον.

Pour touver une juste interprétation de ce mot, l'auteur a recherché des équivalents lexicaux dans des inscriptions trouvées ailleurs que dans notre pays. Ainsi ὁ λεντιάριον a, dans ce cas, un sens identique à ὁ κάψα ce qui indiquerait une niche creusée dans un mur, où l'on aurait gardé des vêtements ou des tissus de lin. Dans ce cas, il aurait existé dans l'enceinte de l'édifice tomitain un endroit, ou bien une pièce, destinée à conserver le linge nécessaire aux bains publics. En établissant une corrélation entre la forme de l'édifice, avec ses divers compartiments, et le texte de l'inscription ainsi interprétée, on arrive à la conclusion vraisembleble que l'édifice où fut trouvée l'inscription représente les thermes romains de Tomi, du IIIe s. de n. è.

Deux autres inscriptions (no 4 et 5), l'une en latin de Tomi, l'autre en grec de Callatis, constituent, elles aussi, des preuves épigraphiques du fait que les habitants des cités ouest-pontiques honoraient l'empereur Publius Aelius Hadrianus, à qui ils ont élevé des monuments à l'occasion d'une de ses visites dans ces parages.

Sur un bloc en calcaire (no 7) de Vîlcele-Cotul Văii, figure le nom Βατ(ιανίον) Φλ(αυίου) Ἀγαθήνορος. Il s'agit peut-être d'un dignitaire de l'appareil administratif de la Mésie Inférieure.

Divers fragments d'une architrave (no 7 a, b, etc.) ne portant, chacune, que quelques lettres, ne permettent pas une restitution épigraphique, ne fût-ce que relative, mais on peut facilement conclure qu'ils font partie d'un ensemble architectural de Tomi ; c'est peut-être une basilique chrétienne du Ve — VIe s., comme on en connaît déjà dans cette résidence épiscopale ouest-pontique.

Les trois dernières pièces sont des fragments de plaques en marbre, portant des textes difficiles à reconstituer, mais selon toutes probabilités, ayant un caractère funéraire, ce qui est mieux mis en relief par le fragment no. 8.

Tous ces documents offrent d'importantes posibilités de recherches scientifiques, ce qui a poussé l'auteur à les tirer de l'anonimat où ils gisaient.

C. SCORPAN

CONTRIBUŢII ARHEOLOGICE LA PROBLEMELE ETNICE ALE DOBROGEI ANTICE

I. CARPI ÎN SCYTHIA MINOR
II. O NOUĂ PROBLEMĂ PENTRU SEC. VI-VII
III. VASE PICTATE DIN SEC. IX-X ÎN DOBROGEA

În stadiul actual al cercetărilor arheologice, ne este bine cunoscut faptul că populaţia autohtonă de pe teritoriul Dobrogei în mileniul I î.e.n. era getică, afirmîndu-şi cu putere prezenţa începînd din Hallstatt pînă în La Tène. La loc de frunte se înscriu în acest sens descoperirile de la Murighiol, Satu Nou, Babadag, Bugeac. Descoperiri recente semnalează prezenţa geţilor la Callatis, după cum s-a descoperit la Tomis, în morminte din epoca elenistică vase getice lucrate cu mîna[1].

Pentru epoca romană, şi mai ales pentru epoca migraţiilor, cunoaşterea populaţiei locale cere încă multe eforturi, susţinute şi sistematice.

Colectivul ştiinţific al Muzeului de arheologie din Constanţa acordă, cum este şi firesc, o mare atenţie problemei populaţiilor din Dobrogea antică. Pe această linie, orice descoperire, oricît de modestă, se bucură de mare atenţie, avînd ca scop valorificarea multilaterală a materialului. Ca un prim pas, articolul de faţă prezintă cîteva descoperiri arheologice, unice deocamdată în Dobrogea, fiecare din ele ridicînd chestiunile aspectelor culturii materiale şi ale etnicului în trei momente diferite din istoria frămîntată a acestei regiuni.

Noutatea materialului arheologic şi semnificaţiile sale multiple pentru sec. III, VI—VII şi IX—X, au creat necesitatea valorificării şi punerea lui în circulaţia ştiinţifică.

Articolul de faţă nu are desigur pretenţia elucidării unor probleme complexe, ca cea a populaţiei carpice şi dacice în sec. III e.n., a culturii materiale a sec. VI—VII e.n., sau a producţiei locale de ceramică din epoca feudală timpurie. Rolul său este să atragă atenţia cercetătorilor asupra cîtorva probleme şi momente esenţiale, unele necunoscute pînă acum, să ajute la cunoaşterea mai bună a epocilor respective. Cercetările de teren sistematice, împreună cu sondajele şi săpăturile arheologice pe care şi le-a propus în planul tematic colectivul Muzeului de arheologie

[1] M. Bucovală, *Necropole elenistice la Tomis*, Constanţa, 1967, p. 31, mormîntul CCCXLV.

din Constanța, laolaltă cu valorificarea inventarului arheologic aflat mai de mult în depozite, ne fac să fim încrezători și să întrezărim perspectivele unei adînci cercetări și înțelegeri a fenomenului etnic dobrogean, începînd cu veacul I e.n. pînă în veacul al X-lea e.n.

CARPI IN SCYTHIA MINOR

Săpăturile din Moldova, de la Poienești, din 1949, au făcut cunoscută o nouă cultură materială a populației autohtone, numită de atunci Poienești, atribuită în unanimitate de cercetători triburilor carpilor, care în sec. III e.n. ajung la o înaintată civilizație și la mare putere politică.

Cultura materială a carpilor este cunoscută mai ales prin cimitire (Poienești, Vîrtișcoi, Pădureni, Gabăra, Dochia) dar și prin așezări sau descoperiri izolate (Slobozia Lutărie-Piatra Neamț) [2].

Seminția carpică s-a dovedit a fi o populație stabilă dacică care locuia în podișul central moldovenesc pînă la munții Carpați. Pe la sfîrșitul sec. III e.n., carpii vor coborî spre sud, pînă în Muntenia de sud-est. O cultură strîns înrudită a fost descoperită pentru aceeași epocă în Muntenia (la Chilia, București-Militari ș.a.) [3] și atribuită dacilor liberi din acele regiuni, numiți de multe ori chiar carpi sau daco-carpi.

Este bine cunoscut astăzi că cultura carpică era în esență o cultură geto-dacică, ajunsă pe o treaptă evoluată, atît datorită dezvoltării proprii, firești, cît și contactului cu civilizația romană și cu cultura sarmatică [4].

Formele de bază ale ceramicii de factură și de veche tradiție getodacă, sînt vasele lucrate cu mîna, ornamentate cu brîuri în relief alveolate, apoi vasul tipic numit „fructieră", cum și opaițul-afumătoare (ceașca dacică). Influența de bază romană în ceramică se reflectă nu numai în forme ca amfora, amforeta, castronul, patera, ci și în folosirea unor procedee tehnice avansate. Influența sarmatică este constatată mai rar, în unele forme ceramice, în decorul zoomorf al unor torți sau în folosirea mărgelelor și a oglinzilor de bronz cu tamgale pe spate.

---

2 Radu Vulpe, *Săpăturile de la Poienești din 1949*, în „Materiale", I, 1953, p. 214 și urm. Gr. Anițescu, *Antichități de la stațiunea Vîrtișcoi*, în A. Arch., III, 3, 1929, p. 14—21. S. Morintz și Gh. Bichir, *Săpăturile de la Pădureni*, în Materiale, VI, 1959, p. 487. Iulian Antonescu, *Săpăturile arheologice de la Gabăra-Porcești*, în „Materiale", VI, p. 474 și „Materiale", VII, p. 449. A. Nițu, *Sondajele de la Piatra Neamț*, în „Materiale", VI, p. 366. Gh. Bichir, *Cuptoarele de ars ceramică din cadrul culturii Vîrteșcoi-Poienești. Un atelier de olărie descoperit la Butnărești*, în SCIV, XVII, 3, 1966, p. 489. Idem, *Noi conrtibuții la cunoașterea culturii materiale a carpilor*, în SCIV, XVI, 4, 1965, p. 675 C. Scorpan, *Date noi despre carpi*, comunicare la prima sesiune a muzeelor din 1964, sub tipar. *Ibidem*, în Revista Muzeelor, număr special, 1965, p. 446 ; C. Scorpan, *Necropola carpică de la Dochia*, în Arheologia Moldovei, vol. V, 1967, p. 331.

3 Sebastian Morintz, *Săpăturile de la Chilia*, în „Materiale", VIII, 1962, p. 513.

4 C. Daicoviciu, *Problema continuității în Dacia*, în AISC, III, 1936—1940. *Istoria României*, vol. I, p. 637—647. Gh. Bichir, *Unele observații cu privire la necropolele de tip Poienești din Moldova și relațiile acestor necropole cu lumea sarmată*, în SCIV, XII, 2, 1961, p. 257. Idem, *La civilisation des carpes (IIe — IIIe siècle n.e.) à la lumière des fouilles archéologique de Poiana-Dulcești, de Butnărești et de Pădureni*, în „Dacia", NS, XI, 1967, p. 177 și urm.

În izvoarele literare, carpii au fost menționați pentru prima dată pentru veacul al V-lea î.e.n. cînd locuiau în regiunile pontice. Mai tîrziu, împinși de bastarni și de sarmați, acei carpi pontici au trecut în Moldova [5].

În ceea ce privește teritoriul Dobrogei, izvoarele literare conțin informații demne de luat în seamă, în măsura în care atestă pătrunderi ale carpilor veniți de la nordul Dunării, cu ocazia cunoscutelor atacuri și invazii din sec. III—IV e.n., sau colonizării lor pe aceste meleaguri.

Prima mare invazie carpică în Dobrogea și în restul Moesiei Inferior a avut loc în anul 238 e.n., cînd multe orașe înfloritoare au avut de suferit (Histria, Tomis, Tropaeum, Durostorum, Marcianopolis). În legătură cu acest eveniment, în Historia Augusta se arată : „...*pugnatum est a Carpis contra Moesos, fuit et Scythici belli principium, fuit et Histriae excidium eo tempore*“ [6]. Cu toate că Histria a avut mult de suferit, ea nu a fost distrusă acum. Pentru a putea respinge pe carpi a fost nevoie să fie trimis special în Moesia încercatul general Tullius Menophilus, care a plătit subsidii aliaților goți, obținînd prin aceasta izolarea și apoi retragerea carpilor.

Al doilea atac carpic a avut loc la 242 e.n., cînd invazia cuprinde Dacia romană, Moesia și Thracia. În același izvor menționat mai sus, găsim informații și asupra acestei incursiuni : „*Fecit iter in Moesiam atque in ipso procinctu quicquid hostium in Thracis fuit delevit, fugavit, expulit atque summovit*“ [7].

În anul 245 carpii organizează o nouă și cea mai puternică incursiune în Dacia, Moesia și Thracia. Însuși împăratul Filip Arabul a venit pe cîmpul de luptă, la sfîrșitul anului 245. După înfrîngerea carpilor, i se acordă împăratului titlul *de Carpicus Maximus,* iar pe unele monede (la anul 247 e.n.) apare efigia *Victoria Carpica.*

În anul 248 e.n., atacul carpilor și goților a distrus Histria pînă la temelii. În tot cursul sec. III carpii, împreună cu goții, vor continua incursiunile în provinciile dunărene [8]. Împărații Maximinus, Decius, Gallienus, Aurelian, au primit în urma luptelor titlurile de *Carpicus Maximus* și *Dacicus Maximus.*

Pentru imperiul roman, carpii rămîn o problemă permanentă. Astfel, invazia de la 273 e.n. a fost respinsă de Aurelian, care a obținut o mare victorie într-o bătălie de lîngă Carsium. Acest eveniment se reflectă și în datele oferite de unele inscripții, descoperite la Callatis și Durostorum [9]. În urma acestor lupte, carpii rămași în viață au fost

---

[5] Herodot, IV, 17 (sub numele de *calipizi)*; Ephoros, Fr. 158 (78) și Pseudo-Scymnos, V, 842 *(carpizi).* C. Daicoviciu, în *Istoria României,* I, p. 266.

[6] Capitolin, în *Scriptores historiae Augustae,* edit. E. Hohl, Leipzig, 1927, XXI, 16, 3.

[7] *Scriptores historiae Augustae,* XX, 26, 11—13.

[8] În legătură cu incursiunile carpilor vezi : R. Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja,* București, 1938, p. 257, 261—264, 266—267, 275. D. Berciu, *Lupta din Dacia împotriva cotropitorilor romani,* în SCIV, II, 2, 1951, p. 73—93. B. Mitrea, *Tezaurul monetar de la Ruși-Sibiu și acțiunea carpilor împotriva stăpînirii romane în Dacia în timpul lui Filip Arabul,* în SCIV, IV, 3—4, 1953. C. Daicoviciu, *Politica externă a „regilor“ daci,* în „Revista română de studii internaționale“, I, 1966, p. 109.

[9] CIL, III, 12, 456, 7581.

colonizați în Dobrogea, cu titlul de coloni. Mai tîrziu, în anul 368 este înregistrat, în apropiere de Carsium, un „vicus Carporum“ populat foarte probabil de urmași ai carpilor colonizați de Aurelian. Alte colonizări ale carpilor sînt atestate în Dobrogea pe vremea lui Probus.

Către sfîrșitul sec. III și începutul sec. IV, presiunea goților și ocuparea treptată de către aceștia a pămînturilor carpilor din Moldova, determină migrația acestora spre Dacia, spre Moesia și Scythia Minor. Între 295—297 e.n., Dioclețian și Maximian duc lupte grele (în urma cărora vor primi titlul de Carpicus Maximus) pentru stăvilirea incursiunilor carpice. Luptele împotriva barbarilor sînt combinate cu mari colonizări ale acestora în imperiu, la granițe, ca federați și coloni. Unele izvoare literare afirmă : *„Carporum natio translata omnis in nostrum solum“* [10] sau *„Carporum gens universa in Romania se tradidit“* [11].

Informațiile din unii autori antici care afirmă că populația carpică ar fi fost în totalitate strămutată în imperiu, trebuiesc, desigur, privite în mod critic. În sec. IV e.n. carpii existau încă la nordul Dunării, de unde continuau să atace imperiul. În urma unor astfel de lupte Constantin cel Mare și-a luat numele de *Carpicus Maximus* (315—319), iar Teodosiu I va înfrînge și va alunga dincolo de Dunăre un grup de sciri, huni și *carpodaci* [12].

În urma celor enumerate sumar mai sus, două concluzii se impun. În primul rînd, *strămutarea și colonizarea populației carpice pe teritoriul Dobrogei romane este un fapt*, atestat de mai multe izvoare. În al doilea rînd, trebuie să considerăm că *populația geto-dacă băștinașă din Dobrogea romană se îmbogățește cu un nou aport etnic și cultural dacic*, a cărui transformare, începută dincolo de Dunăre, va continua în ambianța grecoromană o noii provincii.

Dintr-un alt punct de vedere, vitalitatea elementului indigen în Dobrogea romană este confirmată și de unele inscripții, care dovedesc că populația cetăților (Histria, Tomis) de la Pontul stîng cuprindea și getotraci [13]. În plus, în aceste cetăți s-au descoperit și numeroase plăci votive reprezentînd pe Eroul sau Cavalerul Trac. O inscripție descoperită lîngă Salsovia (Mahmudia), compusă din cinci fragmente, conține numele unui *exarhus* în armata romană (sec. IV) cu numele de *Dicebalus*. Numele indică sau un geto-dac localnic sau, mai probabil, un colonist carp din sec. III—IV e.n. [14]

Descoperirile arheologice pe care le vom prezenta mai jos, pe lîngă faptul că reprezintă primele de acest fel din Dobrogea, pe lîngă faptul că aduc confirmarea izvoarelor literare cu argumente materiale autentice, vor stabili tocmai acest aport nou geto-dacic, venit în sec. III de dincolo

---

10 Aurelius Victor, *Caesares*, 39, 43, Eutropius, IX, 25, 2, Orosius, VII, 25, 12.

11 *Consularia Constantinopolitana*, pentru anul 295. MGH, IX, 230.

12 Zosimos, IV, 34, 6.

13 I. I. Russu, *Populația histriană în sec. II e.n.*, în SCIV, 1, 1958, p. 52.

14 P. Nicorescu, *Bisexarchus, un grad necunoscut în armata pre-byzantină*, în ARMSI, seria III, tom. XIX, Buc. 1937, p. 213. Pentru localizarea la Salsovia (Mahmudia) și nu la Babadag, vezi E. Doruțiu, *Precizări topografice despre unele inscripții dobrogene*, în SCIV, 1, 1964, p 133—134.

de Dunăre, în cadrul unor legături, a unor tradiţii şi a unei unităţi multiseculare.

Cercetările de teren efectuate în ultima vreme au dus la descoperirea unor vase şi fragmente ceramice de o factură deosebită de ceea ce ştiam noi despre cultura materială a Dobrogei romane.

Descoperiri mai bogate de acest gen au fost făcute la *Caraibil* (Tulcea) şi *Horia* (Măcin). Descoperirile izolate au apărut şi la *Visterna, Runcu, Niculiţel, Dinogeţia-Garvăn, Histria.* Studierea acestui material a permis încadrarea lui în aria culturii carpice, caracteristică Moldovei secolului III e.n., constatînd însă şi influenţe ale dacilor liberi din Muntenia.

La *Caraibil*, la marginea de sud-vest a satului, săparea unor canale pentru irigaţie a dat la iveală urme de viaţă antică. Cercetarea făcută la faţa locului a dus la concluzia că avem de a face cu o aşezare din epoca stăpînirii romane în Dobrogea, care pe baza materialului descoperit poate fi datată în sec. II—III e.n. Ca aspect general, inventarul are un facies obişnuit epocii romane, cunoscut şi din alte descoperiri dobrogene. A fost descoperită ceramică cenuşie şi roşie, lucrată la roată din pastă fină, caracteristică, îmbrăcînd forme ca patera, strachina, castronul, oala, chiupul mare cu pereţii groşi, amfora, cărămizi şi ţigle etc.

Din această bogăţie de material s-au detaşat cîteva obiecte specifice, care aparţin culturii carpice şi pe care le prezentăm mai jos.

1) Trei fragmente ceramice (inv. nr. 4028) lipite, care aparţin părţii superioare a unui vas modelat la roată, dintr-o pastă de lut fin, cenuşie, atît în spărtură, cît şi la suprafaţă. Pasta este densă, omogenă, bine amestecată şi consistentă. Are un uşor luciu la suprafaţă. Pereţii sînt duri, cu rezonanţă metalică specifică, groşi de aproximativ 0,8 cm. Diametrul probabil al gurii era de 22 cm. (Fig. 1 a, b, 2 a, b).

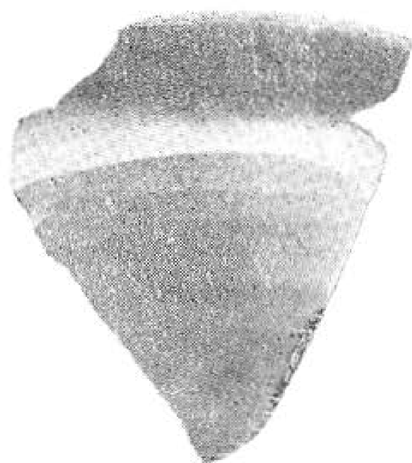


Fig. 1 a

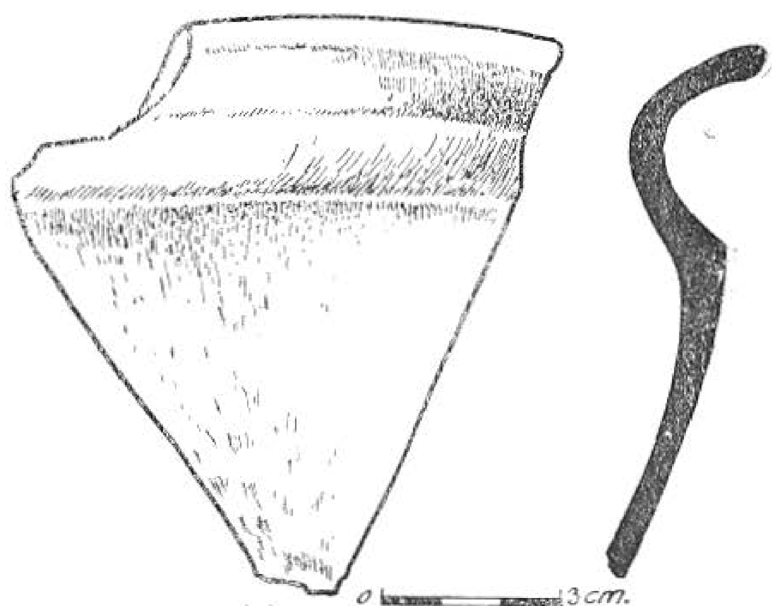


Fig. 1 b

Putem ușor reconstitui forma vasului, avînd unele elemente sigure: buza, gîtul și o parte a corpului. Este vorba de un castron cu picior înalt, gol în interior, așa numita „fructieră dacică", cu corp tronconic și gura largă, cu gîtul scurt ușor scobit sub buză, avînd uneori o muchie pe umăr. Gura largă a vasului este mărginită de o buză lată de 2,6 cm., răsfrîntă

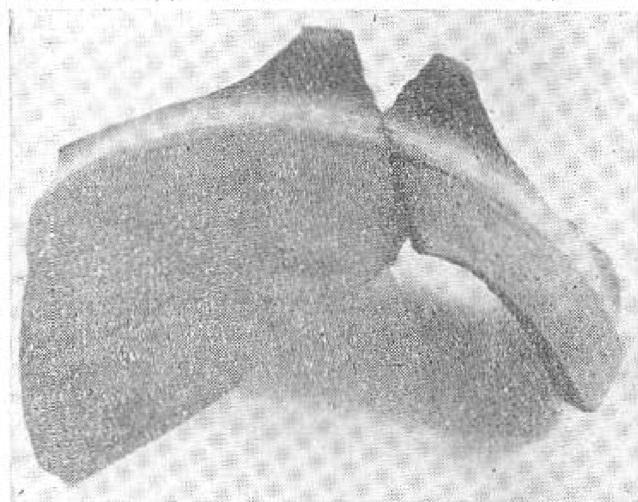


Fig. 2 a

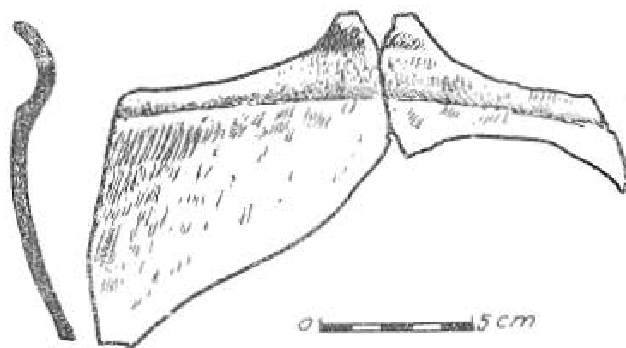


Fig. 2 b

orizontal în afară, cu o ușoară arcuire și convexitate pe fața superioară, cu marginea foarte ușor îngroșată. În interiorul vasului se remarcă o linie fină, în val, obținută prin lustruire înainte de ardere.

Se poate ușor observa că avem de a face cu o formă ceramică tipică de fructieră carpică de sec. II—III, cu picior scurt și bază inelară. La originea acestui vas stau „fructierele" dacice cu picior înalt, lucrate la roată, din sec. I î.e.n. — I e.n., ca și cele mai vechi, lucrate cu mîna. Astfel, la Bîtca Doamnei, Piatra Neamț, în cetatea dacică din sec. I î.e.n. — I e.n., s-a descoperit un vas-fructieră cu picior înalt, lucrat cu mîna, alături de replica sa la roată, tot cu picior înalt, pictată, cu profil foarte elegant [15]. La Popești, în nivelul getic [16] s-a descoperit o astfel de fructieră, dar cu picior mai scurt, lucrată cu mîna din pastă cafenie. Sub influența romană, vasul-fructieră cu picior înalt evoluează spre tipul cu picior scund și corp tronconic, mai adînc, lucrat la roată [17].

2) Inv. nr. 4027. Oală mare, cu corp bombat-sferoidal, cu gît scurt, cilindric, gura largă și buza răsfrîntă orizontal în afară. (Fig. 3 a, b). La baza gîtului, o muchie ce înconjoară vasul delimitează un prag.

---

[15] *Săpăturile de la Piatra Neamț*, în „Materiale", VII, 1961, p. 342, fig. 3/6 și 8. N. Gostar, *Săpăturile și sondajele de la Sendreni-Barboși*, în „Materiale", VIII, 1962, p. 507, fig. 2/2.

[16] R. Vulpe, *Șantierul arheologic Popești*, în „Materiale", VIII, p. 458, fig. 1/3.

[17] Idem, *Săpăturile de la Poienești*, în „Materiale", I, p. 328, fig. 131, p. 338, fig. 150, 151, 152, p. 359, fig. 199. M. Macrea, M Rusu, I. Mitrofan, *Șantierul arheologic Porolissum*, în „Materiale", VIII, p. 488, fig 5, p. 489, fig. 7. A. Nițu, în „Materiale", VI, p. 365, fig. 7/5, p. 369, fig 8/1. C. Scorpan, *op. cit.* Gh. Bichir, *La civilisation des Carpes*, în „Dacia". NS, XI, 1967, p. 194, fig. 11/9, fig. 13/2, 3, fig. 18/2, 5. I. H. Crișan, *Ceramica daco-getică* (disertație de doctorat, sub tipar), p. 216, 221—222 și pl. XXXVIII, XXXIX, CXXX/2,3, CXXXI. Pentru evoluție v. pl. XXXVI, XXXVII, CXXVII, CXXVIII, CXXIX.

Vasul avea, probabil, trei toarte prinse de buză, scurte, late, cu două ușoare șănțuiri longitudinale. Torțile se sprijină pe umărul puternic. Profilul vasului se îngustează către fund. Acesta, mic, drept-plat, este înconjurat de un inel puternic, mărginit în interior de un șanț. A fost lucrat la roată (în interior se văd „coastele") dintr-o pastă de culoare gri deschis, omogenă, densă. Pereții, duri, au rezonanță specifică. Nu are decor. Pe suprafață se observă fine striuri orizontale, de la roată.

Oala-borcan, cenușie, lucrată la roată, cu corp sferoidal, cu marginea orizontală, cu gîtul scund, adîncit, este cunoscută în mediul carpic

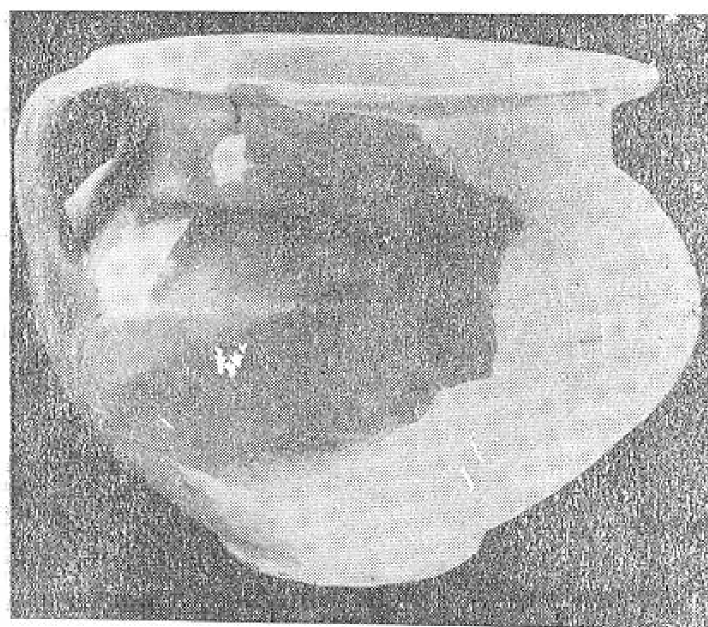


Fig. 3 a

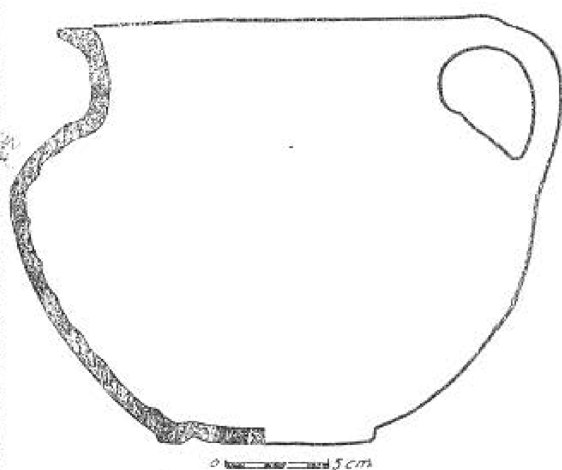


Fig. 3b

din Moldova, cum și în cel dacic din Muntenia. Vasul nostru se apropie, ca formă, dar și prin pastă, angobă, ardere și coroziune, mai mult de descoperirile de la Chilia, unde cunoaștem o urnă cenușie cu trei torți, asemănătoare cu vasul de la Caraibil [18]. Vase asemănătoare se găsesc și în Moldova [19]. O oală asemănătoare, cu trei torți, s-a găsit și la Soporul de Cîmpie, în Transilvania, într-un nivel dacic de sec. III e.n. [20]. Nu ne surprinde această analogie, avînd în vedere că între cultura Chilia și cea de la Soporul de Cîmpie s-au constatat numeroase afinități.

3) Căniță (inv. nr. 17497 ; înălțime = 7,4 cm) din pastă fină, omogenă, roșie, cu angobă pe partea exterioară, iar în interior, numai pe buză. Pereții sînt duri, subțiri, sonori. Corpul este bombat, turtit la poli, gîtul scurt, cilindric, iar buza simplă. Are o toartă lată, cu o albiere longitudinală. Fundul mic este inelar. (Fig. 4 a și b).

---

18 S. Morintz, *Săpăturile de la Chilia*, în „Materiale", VII, p. 443, fig. 2/4, fig. 3/1, 4, 5, Gh. Bichir, *op. cit.*, p. 198, fig. 14/9.

19 C. Scorpan, *op. cit.*

20 D. Protase și I. Tigăra, *Săpăturile de la Soporul de Cîmpie*, p. 427, fig. 4/5. Pentru originea acestei forme v. I. H. Crișan, *op. cit.*, p. 252 și pl. CXLVIII/3, CLXX/5, CLXV/2.

Acest tip de vas reprezintă un element caracteristic al culturii Poienești, iar în cazul nostru este o dovadă peremptorie a carpilor la Caraibil.

Unii autori numesc această ceașcă carpo-sarmatică, pentru că influențele reciproce între aceste două populații vecine au făcut ca sarmații să împrumute și să folosească forme ceramice carpice. Asemenea căni apar în unele morminte sarmatice, datorită însă unui curent de la carpi la sarmați, și nu invers. În Moldova, asemenea descoperiri se fac pretutindeni,



Fig. 4 a

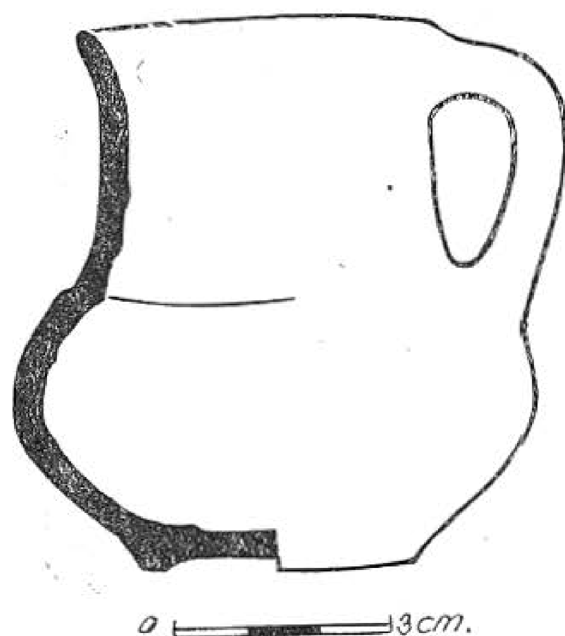


Fig. 4 b

în mediul carpic din sec. III e.n. [21]. Tipul acestor cănițe, la roată, cu o toartă, este cunoscut încă din La Tène-ul dacic [22].

4) Inv. nr. 4469. Fragment ceramic, cenușiu-deschis, dintr-o oală cu pereții subțiri, din pastă densă, dură, omogenă, sonoră. Fiind lucrată la roata rapidă, i se văd în interior „coastele".

5) Inv. nr. 4030. Fund de vas, cu diametrul de 6 cm, lucrat la roată, din pastă cenușie-negricioasă. Pasta este densă, omogenă, dură și sonoră. Fundul are un inel circular, bine profilat. A aparținut unei căni cu pîntecele dezvoltat. (Fig. 5).

6) Inv. nr. 5399. Trei fragmente (gît, toartă, corp) ale unei amfore, din pastă cărămizie, nisipoasă, zgrunțuroasă la suprafață, cu ingrediente foarte fine. Gîtul este cilindric, îngust, cu gura îngroșată inelar, bine profilată, iar buza mică și îngustă este dreaptă, ca o muchie. (Fig. 6). Toarta din bandă lățită, are o nervură în relief, longitudinală, asimetric plasată.

Se încadrează în tipul amforelor romane de sec. II—III e. n. Ceea ce este interesant este faptul că asemenea amfore se întîlnesc în mod frec-

[21] R. Vulpe, *op. cit.*, p. 348—349, fig. 174, 175. *Săpăturile de la Piatra Neamț*, în „Materiale", VII, p. 345, fig. 6/3 C. Scorpan, *op. cit.* Gh. Bichir, *Unele observații...*, p. 259, fig. 1/3, idem, *La civilisation...*, p. 196, fig. 13/1.

[22] În sec. IV î.e.n. la Surduc-Bîrsești, cf. S. Morintz, *Săpăturile de la Bîrsești*, în „Materiale", VII, p. 205—206, fig. 5/2.

vent în fiecare așezare și necropolă carpică din Moldova (Doina, Slobozia, Lutărie-Piatra Neamț, Poienești, Gabăra — aici, chiar în necropolă, legată de rugul funerar [23].

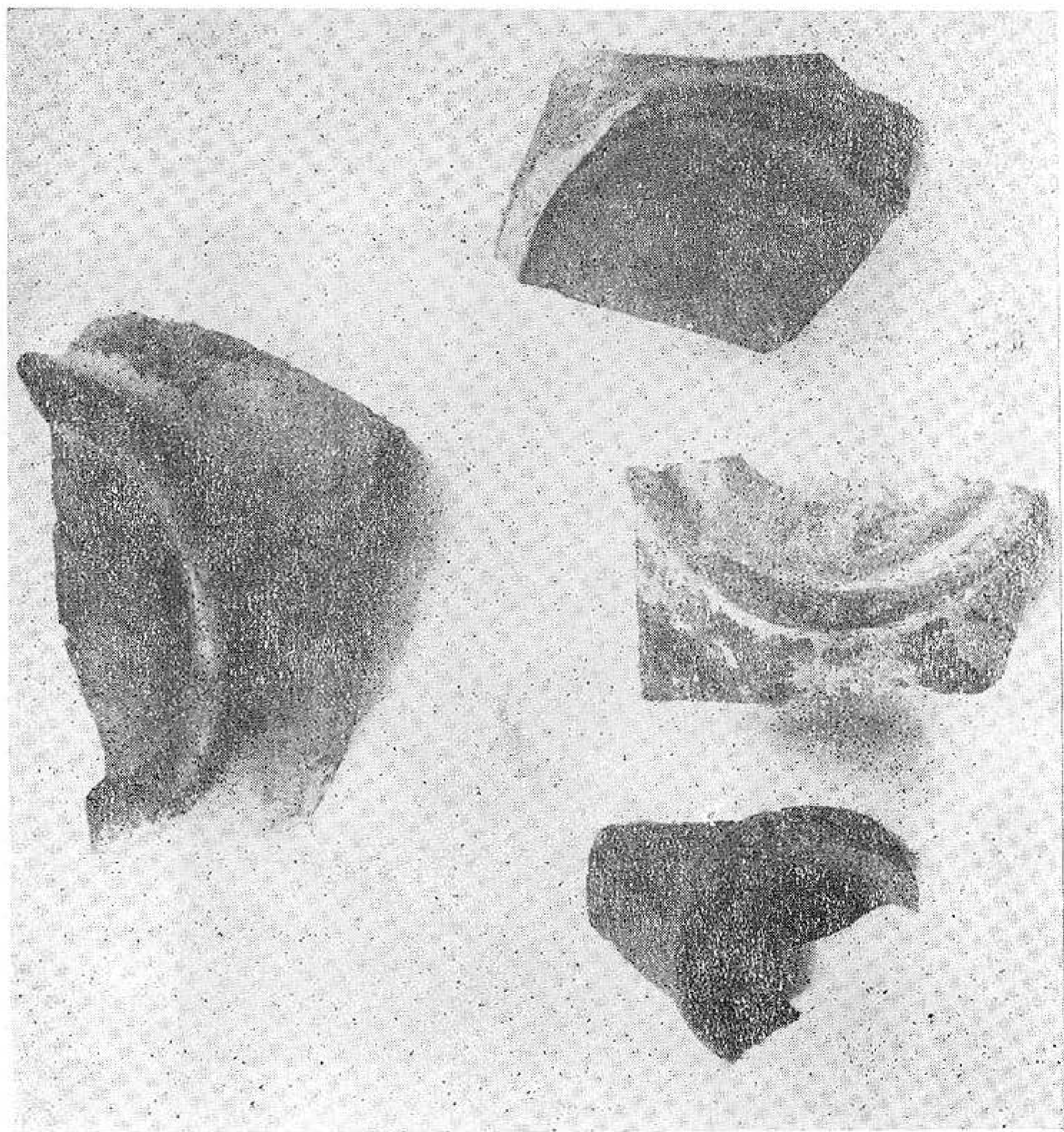


Fig. 5

La nord de satul *Horia* (Măcin) se află o întinsă și bogată așezare din epoca romană, distrusă în mare parte de via plantată pe acel loc și de lucrările de desțelenire. Această așezare se află pe malul pîrîului Taița,

---

[23] R. Vulpe, *op. cit.*, p. 280—281, fig. 77, 78, 79. C. Scorpan, *op. cit.*, I. Antonescu, *op. cit.*, p. 451, fig. 2/2.

astăzi zăgăzuit de un baraj. Pe celălalt mal al pîrîului s-au făcut de asemenea importante descoperiri arheologice, din epoca La Tène getică.

În așezarea care ne interesează aici, s-au descoperit numeroase materiale ceramice de epocă romană, dar și pive de calcar, rîșnițe, pietre de la un zid și chiar țigle cu ștampila Legiunii V-a Macedonica. Aceasta înseamnă că avem de-a face cu o veche așezare autohtonă, romanizată puternic în cursul primelor secole ale erei noastre. Apropierea de cetatea Troesmis a grăbit și adîncit procesul acestei evoluții.

În vara anului 1966, cercetările de teren au dus la descoperirea unor vase ceramice care atestă cu certitudine existența la Horia și a unei

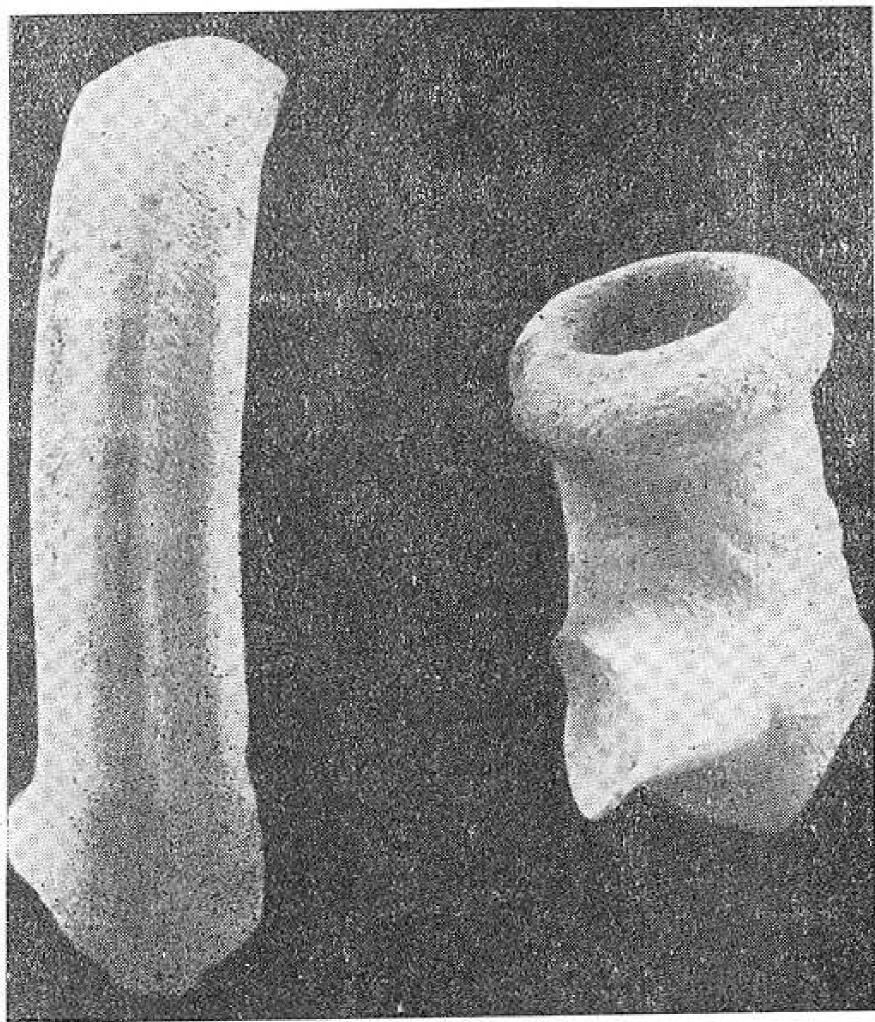


Fig. 6

populații carpice care, cu toate transformările pe care le suferă în direcția romanizării, își menține formele proprii ale culturii materiale și spirituale, reflectate în ceramică.

1) Inv. nr. 17498. Căniță, înaltă de 6 cm, din pastă fină, cenușie, cu lustru la suprafață, cu pereți duri, subțiri, sonori. Corpul este sferoidal-turtit, iar gîtul scund, cilindric. Buza este simplă. Fundul este înconjurat de un inel. Are o singură torțiță, care pornește de sub buză pînă pe corp, cu o albiere longitudinală. (Fig. 7 a și b). Și această ceașcă, ca și cea de la

Caraibil, își află identice asemănări în cultura Poienești. Ea reprezintă una din dovezile așezării unor carpi la Horia, în nordul Dobrogei [24].

2) Inv. nr. 17496. Cană (înălțimea = 13 cm, diametrul maxim = 11 cm, diametrul fundului = 5,9 cm) piriformă, cu profil elegant, modelată îngrijit, la roată, din pastă fină, omogenă și densă. (Fig. 8 a și b). Pereții sînt duri, cu rezonanță caracteristică. Suprafața este lustruită. Gura, îngustă, are o buză ușor evazată, oblic, în afară. La baza gîtului, înalt și armonios executat, o dungă în relief, circulară, reprezintă singurul element ornamental.



Fig. 7 a

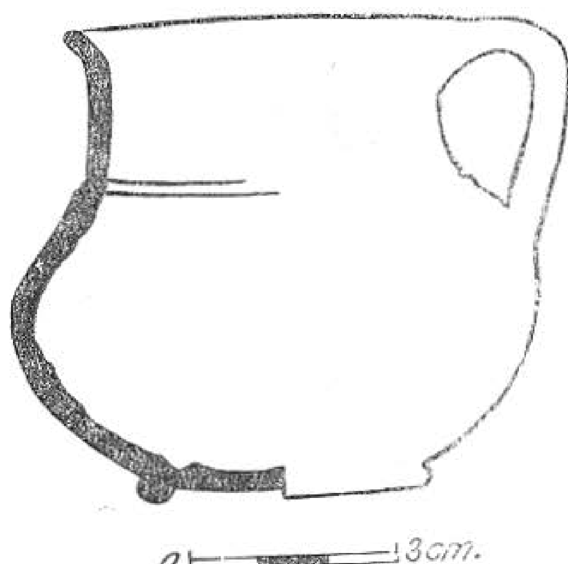


Fig. 7 b

Fundul este mic, inelar. O toartă, trasă din buză, foarte ușor supraînălțată este prinsă pe corp la nivelul diametrului maxim și al muchiei circulare. Toarta are o albiere circulară.

Asemenea vase se întîlnesc deseori în descoperirile carpice din Moldova. Numită uneori și carpo-sarmatică, ea este de fapt, ca și în cazul cănițelor, o creație geto-dacă și derivă din cănile simple sau bitronconice cenușii, cu o toartă supraînălțată, lucrate la mînă și, mai tîrziu, la roată. În sensul celor de mai sus, cana de la Horia își găsește analogii în așezarea getică de la Popești-Argeș, din sec. I î.e.n. [25]. Un vas asemănător a fost descoperit la Chilia, în necropola dacilor liberi din sec. III e.n. [26]. Forme identice și în Moldova, la Gabăra, Slobozia sau Piatra Neamț-Lutărie [27].

3) O descoperire care ne-a făcut cea mai frumoasă surpriză este reprezentată de o cățuie-afumătoare, de mici dimensiuni (înălțime = 3,3 cm, diametrul gurii = 5,8 cm). Forma sa este specifică, tronconică, cu fund

---

[24] Vezi nota 19.

[25] R. Vulpe, *Șantierul arheologic Popești*, în „Materiale", VII, p. 330, fig. 7/2. I. H. Crișan, op. cit., p. 230 și pl. LIV/4, 9, LX, CXLV, VXLVI, VXLVII/1,6.

[26] S. Morintz, în „Materiale", VII, p. 444, fig. 3/3.

[27] I. Antonescu, *op. cit.*, p. 451, fig. 2/7. C. Scorpan, *op. cit.*

plat, cu o toartă grosolană. Pasta e brună închis, amestecată cu pietricele, dar netezită la suprafață. (Fig. 9 a, b, c).

Această cățuie (ceașcă dacică), unică în Dobrogea, este tipică culturii geto-dacice, din cele mai vechi timpuri pînă în epoca migrațiilor. Ea se întîlnește deseori în mediul carpic, de sec. III e. n., sub forme miniaturale [28].

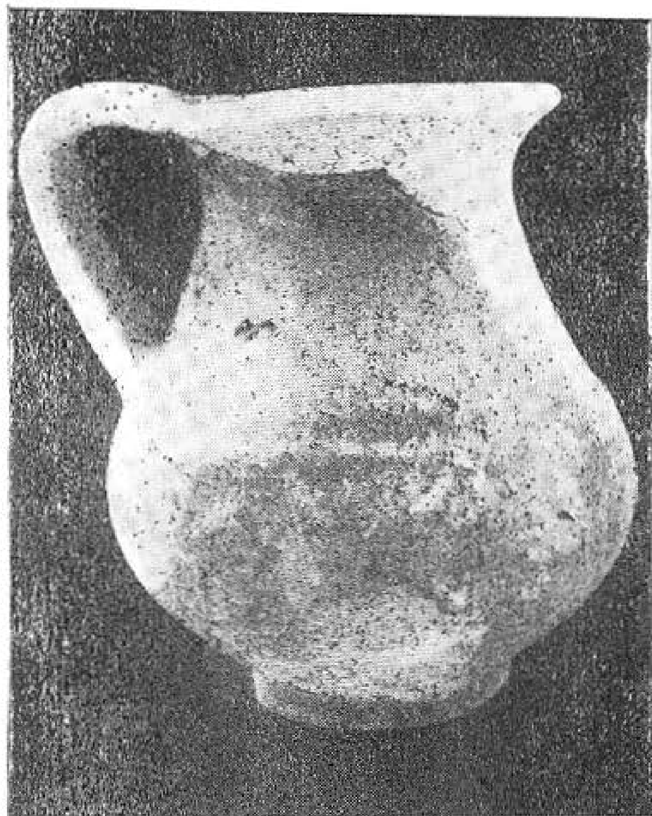


Fig. 8 a

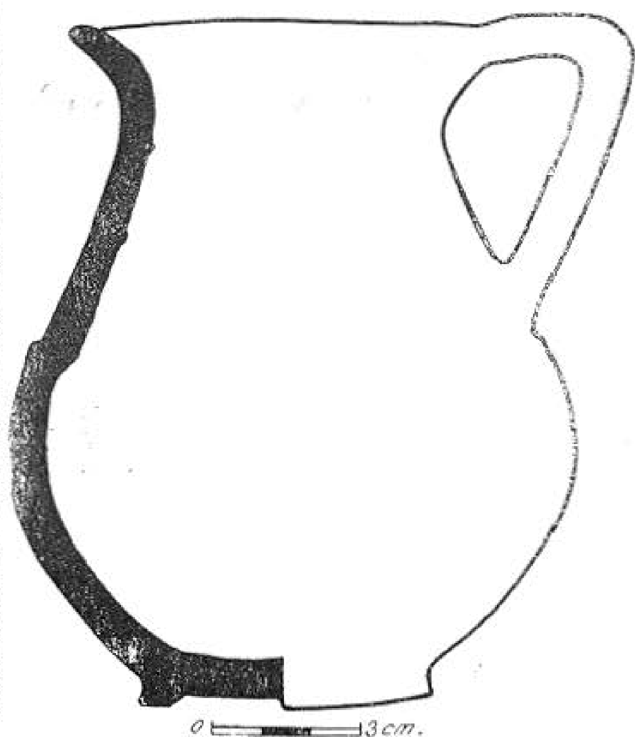


Fig. 8 b

4) Inv. nr. 15256. Partea superioară a unui vas de tip amforoidal, căruia îi lipsește fundul. (Fig. 10 a și b). Modelat dintr-o pastă cenușie, omogenă și bine amestecată, densă și sonoră. La suprafață are un ușor lustru care a dispărut în mare măsură prin coroziune. Corpul este bombat, alungit, cu profil elegant, gîtul cilindric larg, buza simplă, ușor îngroșată și puțin răsfrîntă. Două toarte groase din bandă lată, cu o ușoară albiere longitudinală, sînt prinse la 1 cm sub buză și pe umărul bombat al vasului. La nivelul de prindere, o dungă pronunțată în relief, înconjoară gîtul. La baza gîtului, o altă muchie, mai fină, de asemenea circulară.

---

[28] R. Vulpe, în „Materiale", I, p. 348, fig. 172. C. Scorpan, *op. cit.* I. H. Crișan, *op. cit.*, p. 204—205 și pl. XXXIII și XXXIV. Idem, *Ceașca dacică*, SCS Cluj, VI, 3—4, 1955, p. 127 și urm.

Tipul de vas amforoidal, cu gît scurt, cu două toarte și fund plat, se întîlnește în descoperirile carpice din Moldova [29]. Vasul de la Horia se deosebește însă de cele din Moldova prin suprafața puternic corodată, prin arderea mai slabă și mai puțin omogenă și prin profilul gurii și al gîtului.

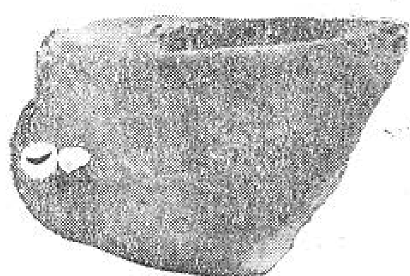


Fig. 9 a



Fig. 9 b

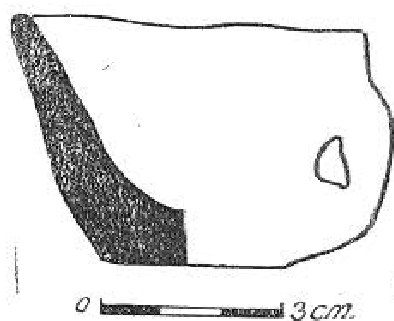


Fig. 9 c

5) Inv. nr. 15255. Fragmentul superior al unei fructiere din pastă cenușie, cu lustru negricios la suprafață. Corpul este tronconic, la fel cu celelalte fructiere, marginea și buza sînt însă drepte, verticale, limitate la bază de o muchie reliefată. Și acest tip de vas cu picior este cunoscut în Moldova. (Fig. 11).

6) Inv. nr. 17484 și 17486. Fragmente de la partea superioară a unor vase cenușii, lucrate la roată, cu marginea răsfrîntă orizontal, cu o muchie pe gît, identice cu unele urne carpice. (Fig. 12 a și b).

7) Inv. nr. 15253. Fragment de cană, de dimensiuni mijlocii (înălțime=8,4 cm, diametru maxim=9 cm, diametrul fundului=5,7 cm), din

29 Radu Vulpe, *op. cit.*, p. 342, fig. 122, p 334, fig. 144, p. 348, fig. 173, p. 449, fig. 357/2. S. Morintz și Gh. Bichir, în „Materiale", VI, p. 490, fig. 2/1. Gh. Bichir, *La civilisation...*, p. 196, fig. 13/4, 6, 9. Pentru origine, v. I. H. Crișan, *op. cit.*, pl. CXXI/1,2.

pastă densă, omogenă, dură, cu rezonanță redusă, lucrat la roată. La exterior are un lustru cenușiu-negricios. Corpul este relativ bitronconic, dar cu gura largă. Buza este ruptă dar se poate observa că era răsfrîntă în afară. Fundul e plat, cu inel circular în relief. (Fig. 13).



Fig. 10 a

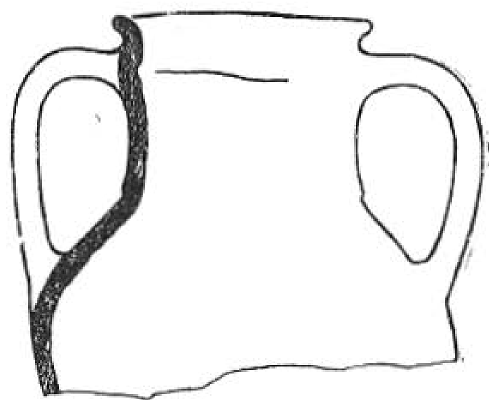


Fig. 10 b

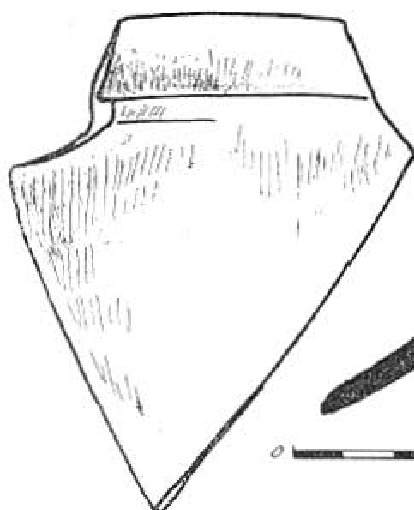


Fig. 11

Și acest vas este cunoscut în lumea carpilor, la Pădureni [30].

8) Inv. nr. 15257. Fragment de la fundul unui vas mare (diametrul fundului = 14,5 cm), cu pereții groși, din pastă gri, densă, dură, omogenă,

[30] Gh. Bichir, *Unele observații...*, p. 259, fig. 1/2.

sonoră, cu lustru ușor la suprafață. Este plat, înconjurat de un puternic brîu inelar în relief, rotunjit. (Fig. 14).

9) Inv. nr. 17489. Fragment de toartă de amforă, din sec. III e. n. Pastă fină, cu nisip, aspră la pipăit, de culoare crem. Groasă, cu o nervură

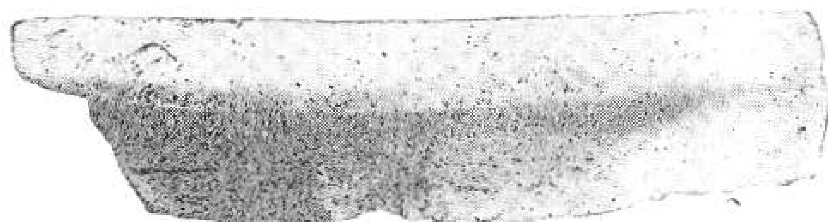


Fig. 12 a



Fig. 12 b

mediană în relief, incizată longitudinal. Asemenea amfore au avut o mare circulație în aria carpică [31].

10) Inv. nr. 15220. A mai fost descoperit fragmentul unui vas (urcior, derivat din tipul amforă) roman, de culoare cărămizie, cu un corp

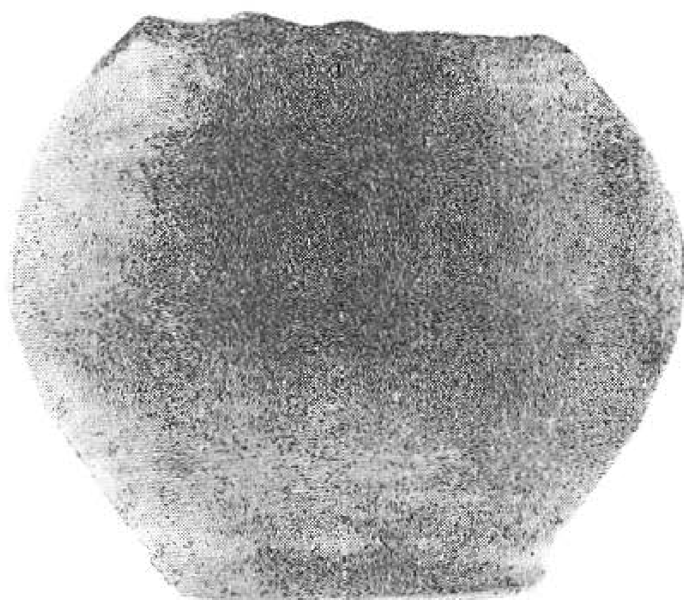


Fig. 13

bitronconic, cu muchie tăioasă carenată, cu fund terminat într-un picior circular, gol, ușor răsfrînt. Pasta este bine amestecată, cu nisip fin. Poartă urma unei singure toarte, lată. Un asemenea urcior, așa cum vom vedea mai jos, a apărut la Visterna, alături de un picior tipic de fructieră daco-

[31] Vezi nota 21.

carpică. Urcioarele de acest tip sînt datate în sec. II e. n., dar circulă și în sec. III [32]. (Fig. 14 b).

11) Tot la Horia au mai fost descoperite două mărgele de sticlă mată, albăstruie. Sînt sferoidale, turtite la poli, cu cîte o gaură la mijloc.

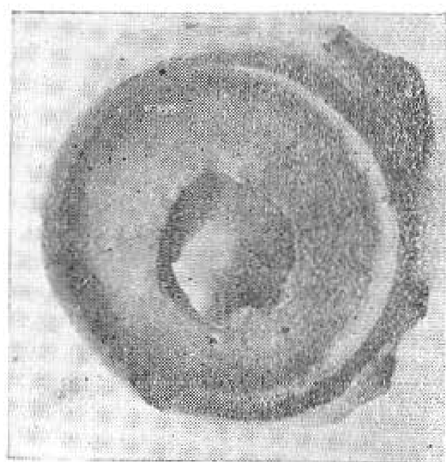


Fig. 14 a

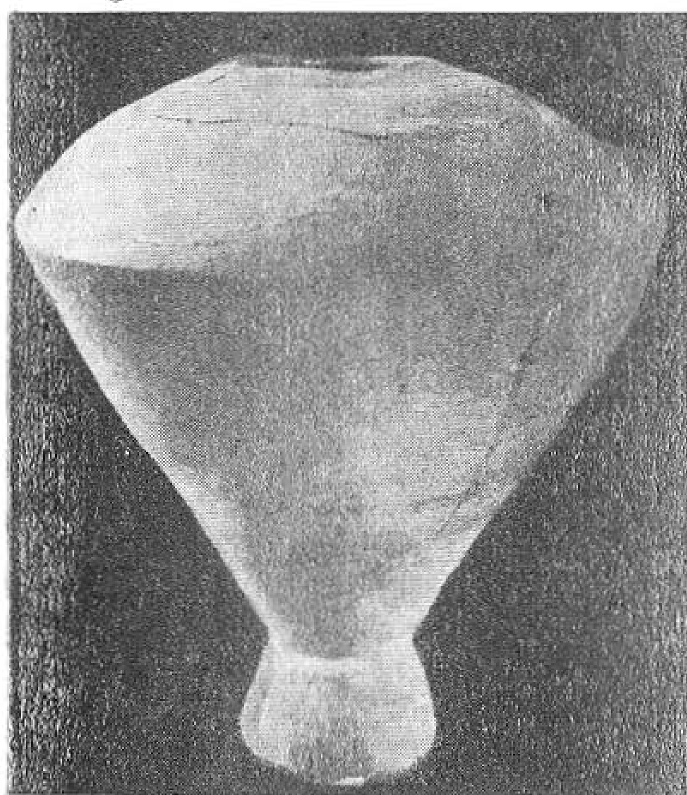


Fig. 14 b

Au diametrul de 2,1 cm și 2,4 cm [33]. (Fig. 15). Asemenea mărgele sînt cunoscute în lumea carpică.

12) La Horia și Caraibil au fost descoperite și *fragmente ceramice lucrate cu mîna* (inv. nr. 17494) din pastă poroasă, grosolană, de culoare brun-cenușie, aparținînd unor oale tipice dacice, cu brîuri alveolate în relief. (Fig. 16).

La *Visterna*, a fost descoperit un picior de vas-fructieră (inv. 1101), scurt, din pastă cenușie, densă, omogenă, dură. (Fig. 17 a și b). Are o înălțime de 7,5 cm, un diametru la bază de 10 cm și un diametru al corpului

[32] V. F. Gaiduchevici, în MIA, 25, 1952, p. 168, fig. 61. La Mangalia datat în sec. II—III e.n., cf. C. Iconomu, *Pontice*, vol. I.

[33] R. Vulpe, *op. cit.*, p. 356, fig. 192.

[34] I. H. Crișan, *op. cit.*, pl. CLVIII/7 (un vas identic) și S. Dumitrașcu-T. Bader, *Așezarea dacilor liberi de la Medieșul Aurit*, pl. X



Fig. 15

Fig. 16

de 5,3 cm. Corpul cilindric se lărgește spre bază, lîngă care apare o muchie în relief, orizontală. Interiorul lui este gol. Este un picior tipic de „fructieră"

Piciorul scurt de fructieră descoperit la Visterna, singurul cunoscut nouă deocamdată în Dobrogea, ajută la completarea imaginii fructierelor

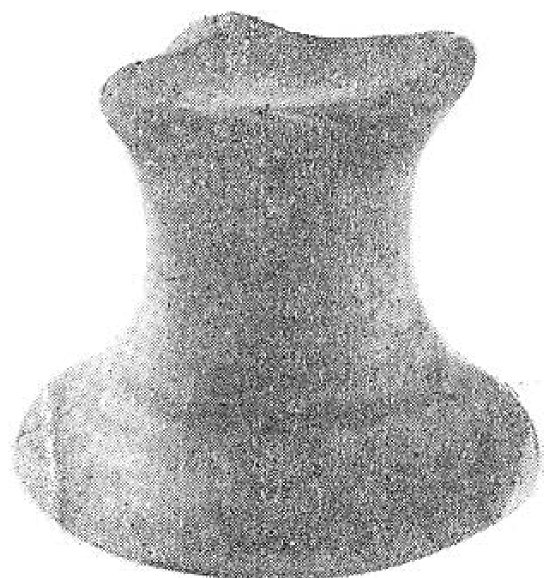


Fig. 17 a

0 5 cm.

Fig. 17 b

descoperite la Caraibil, Horia și Histria, cum și la precisa lor clasificare tipologică și încadrare cronologică.

Fragmentul a fost găsit împreună cu un urcior roman bitronconic, de sec. II—III e. n., la fel cu cel de la Horia, sau cu diferite exemplare de la Enisala, Mangalia ș. a., ceea ce asigură datarea în sec. II—III e. n. (Fig. 17 c).

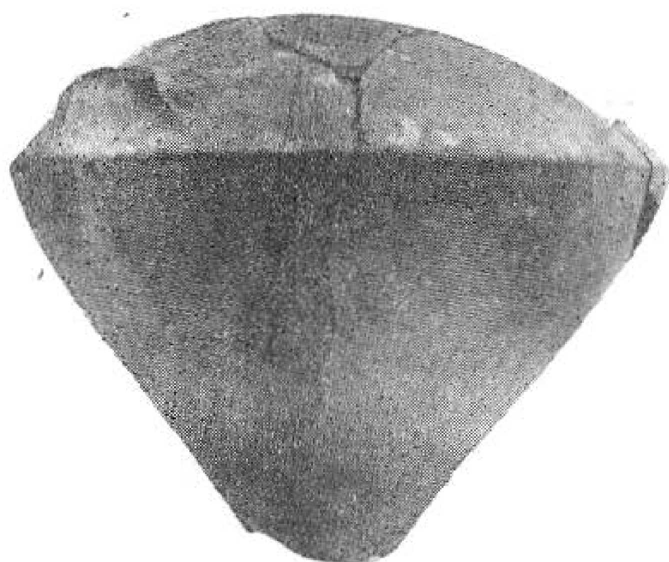


Fig. 17 c

Din declarațiile țăranului cooperator Goida Nicolae, care a descoperit vasul, reiese că este vorba de o urnă funerară cu capacul ei (piciorul de fructieră). Ar însemna că la Visterna se află o necropolă din această epocă.

De la *Histria* provine fragmentul superior al unei „fructiere", cu picior scund, cenușiu, cu rezonanță caracteristică, corp tronconic, buza lată, răsfrîntă orizontal, cu o albiere la margine. Pe buză prezintă un decor lustruit, organizat pe șase sectoare, din linii transversale, paralele (cîte un grup de șase-șapte linii). Și această fructieră se încadrează în tipul fructierelor carpo-dacice. (Fig. 18 a, b, c).

De la *Runcu* (Hîrșova) provine un fragment ceramic din pastă cenușie, fină, densă și cu sonoritate specifică, cu decor lustruit, format din linii verticale paralele între care s-au trasat dungi oblice. (Inv. nr. 16026 ; fig. 19).

Cu ocazia prezentării materialului ceramic carpic de mai sus, subliniam de mai multe ori legătura tipologică, genetică a acestui material cu ceramica La Tène geto-dacică. Pentru aceasta indicam o serie de analogii aflate la nordul Dunării. Două vase descoperite la *Rasova*, ne permit să stabilim asemenea legături chiar pe teritoriul Dobrogei.

1) Inv. nr. 588. Un castron adînc, lucrat la roată, dintr-o pastă cenușie închisă, lustruită la suprafață. Forma corpului este tronconică, cu

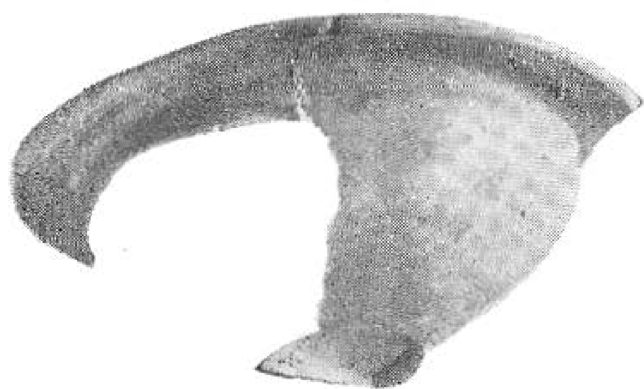


Fig. 18 a



Fig. 18 b

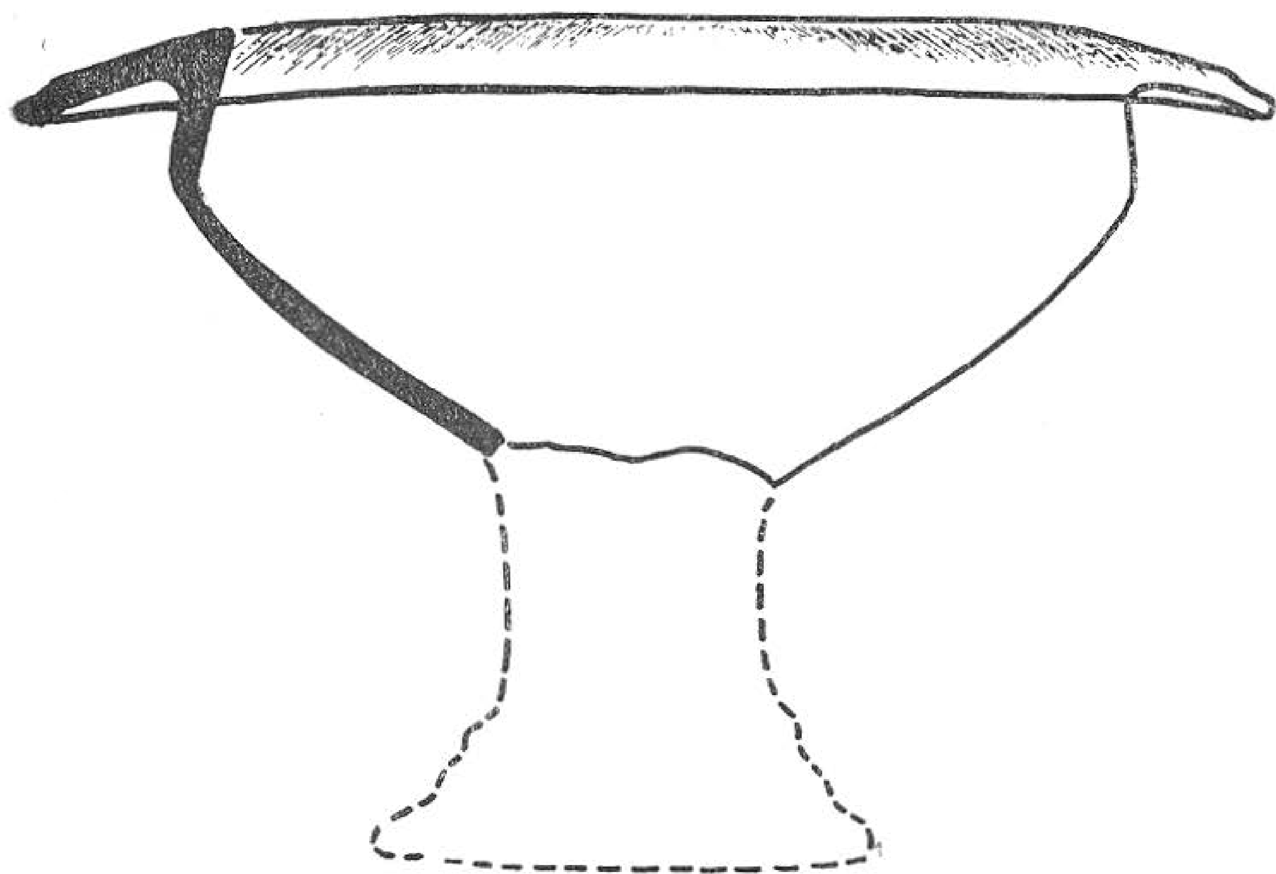


Fig. 18 c

marginea dreaptă și baza răsfrîntă orizontal, în afară. Gura vasului este largă, iar fundul mic, inelar. (Fig. 20).

2) Inv. nr. 579. O frumoasă cană cenușie, piriformă, asemănătoare ca profil cu cea de la Horia (nr. 17496), din pastă cenușie, omogenă, den-

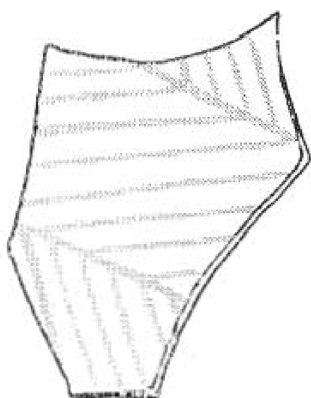


Fig. 19

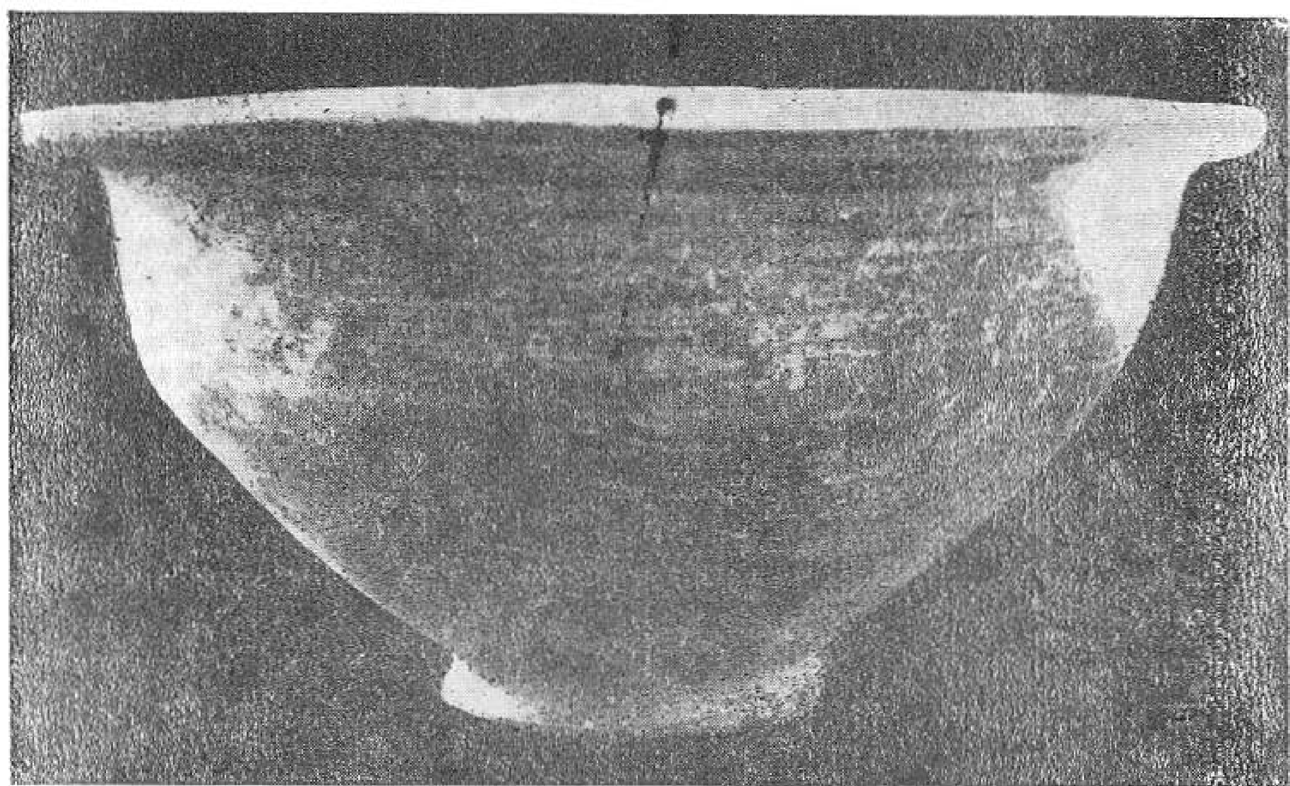


Fig. 20

să, sonoră, lucrată la roată. (Fig. 21 a, b, c). Gîtul înalt se termină cu o buză răsfrîntă în afară ; fundul, inelar, este mai mic decît gura. Vasul are o înălțime de 11 cm, un diametru maxim de 8,5 cm, diametrul gurii de 5 cm, iar al fundului de 4,2 cm. Gîtul înalt se termină cu o buză răsfrîntă ușor în afară, de unde este trasă o toartă ușor supraînălțată. Corpul



Fig. 21 a

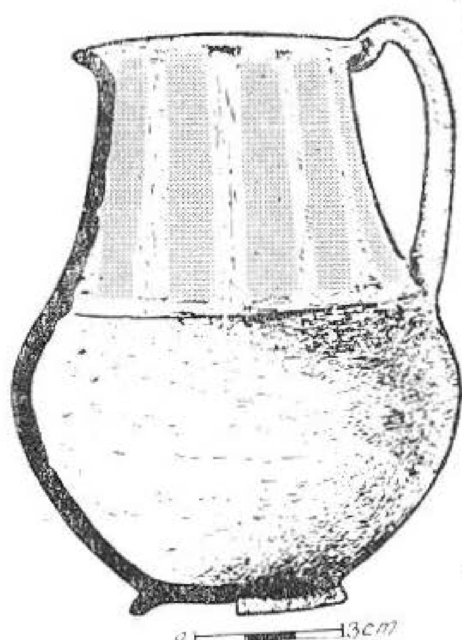


Fig. 21 b



Fig. 21 c

cănii a fost decorat cu două incizii circulare, paralele. Gîtul a fost și el ornamentat, prin lustruirea înainte de ardere cu un bețișor, obținîndu-se un număr de nouă benzi, late de aproximativ un centimetru, verticale. Lustrul care caracterizează aceste benzi s-a extins și pe corpul vasului.

Un vas aproape identic a fost descoperit în stațiunea getică de la Popești (sec. I î. e. n.). Acolo însă vasul mai are la nivelul diametrului maxim o urechiușă, iar dungile verticale lustruite sînt mai înguste. Tot la Popești, pe o ceașcă getică se întîlnește un decor lustruit, din benzi verticale [35].

Acest vas se aseamănă cu cana descoperită la Horia. Analogii se pot face și cu unele descoperiri din mediul carpic din Moldova (la Piatra-Neamț-Lutărie, Slobozia, Gabăra).

Decorul obținut prin lustruirea cu bețișorul, constînd din linii în val, linii drepte, linii în zig-zag sau întretăiate, ca și benzile late, lustruite, verticale și paralele se întîlnesc și pe ceramica carpică [36]. Decor din linii subțiri, dar și benzi late, lustruite se întîlnesc și la Piatra Neamț-Lutărie, sau la Slobozia [37].

Cele două vase cenușii de la Rasova (inv. nr. 579, 588), au fost descoperite în condiții clare, împreună cu trei amfore elenistice, fapt care le datează în sec. II—I î. e. n., fiind primele vase de producție locală pentru această perioadă, cunoscute în Dobrogea. Însemnătatea lor crește și prin faptul că ele constituie verigi de legătură între ceramica getică La Tène și cea a daco-carpilor din sec. II—III e. n. În același timp dovedesc perpetuarea unor forme locale pînă în epoca romană.

Prezentînd descoperirile de mai sus, constatăm două categorii de vase ceramice : a) vase lucrate la roată rapidă, care predomină ; b) ceramică lucrată la mînă, primitivă, de tradiție getică, în cantitate redusă.

a) Ceramica lucrată la roată este o ceramică superioară din toate punctele de vedere. Modelată dintr-o pastă fină, bine amestecată și omogenă, printr-o ardere completă și uniformă, a rezultat o ceramică densă și dură, cu rezonanță metalică specifică la lovire. În cele mai multe cazuri vasele au culoare cenușie-deschisă și sînt netede la suprafață. În rare cazuri culoarea este cenușie-închisă, spre negru (nr. 15253 de la Horia). Într-un singur caz (cănița nr. 17497 de la Caraibil) întîlnim culoarea roșie.

Ceramica lucrată la roată îmbracă următoarele forme : căni și cănițe (Horia, Caraibil, Rasova), vase cu picior de tip „fructieră" (Horia, Caraibil, Visterna, Histria), oale-borcan (Caraibil, Horia), urcior amforoidal (Horia).

b) Ceramica lucrată cu mîna este de tehnică inferioară, dintr-o pastă de culoare brun-cafenie, neomogenă, poroasă, cu ingrediente de dimensiuni

---

[35] R. Vulpe, *Săpăturile de la Popești*, p. 330, fig. 7/2, p. 458, fig. 1/1. I. H. Crișan, *op. cit.*, pl. LIX/3 și pl. CXLV.

[36] R. Vulpe, în „Materiale", I, p. 338, fig. 151, p. 339, fig. 152, p. 359, fig. 199, p. 394, fig. 291. Gh. Bichir, *La civilisation...*, p. 194, fig. 11/10, p. 196, fig. 13/11.

[37] „Materiale", VI, p. 367, fig. 7/5. C. Scorpan, *op. cit.*,

mari. Arderea nu este uniformă, dînd variații de culoare de la brun-închis la cafeniu-deschis, în timp ce, în spărtură, miezul este negru. S-au găsit cîteva fragmente de oale tipice de tradiție getică, din vase de formă cilindrică cu gura largă, buza simplă, decorate cu brîuri alveolate. Cea mai însemnată descoperire, cu semnificații deosebite, este cea de la Horia, a unei cești (opaiț-afumătoare), element tipic al culturii geto-dace.

Ansamblul descoperirilor de mai sus ne-a condus la concluzia certă că în Dobrogea sec. III e. n. a existat o populație carpică, stabilită temporar sau nu, mai mult sau mai puțin numeroasă, în condițiile istorice pe care le-am trecut sumar în revistă la începutul acestui articol.

Cănile și cănițele cu o toartă, fructierele, asociate cu ceramica poroasă lucrată la mînă și în primul rînd cu cățuia-afumătoare și cu mărgelele, formează un mănunchi de dovezi care atestă populația carpică, purtătoare în sec. III e. n. a culturii Vîrteșcoi-Poienești.

În plus, merită să acordăm toată atenția descoperirii, în așezările de la Horia și Caraibil, a unei anumite ceramici romane, mult folosită de carpii de dincolo de Dunăre. Ne referim în special la amforele din pastă gălbuie, zaharoasă, cu pîntecele canelat. O asemenea amforă s-a descoperit chiar în necropola de la Gabăra.

Așa cum am menționat mai sus, anumite forme ale ceramicii cenușii lucrate la roată (oala-borcan, cu trei torți, de la Caraibil) își găsesc analogii în Muntenia, în cultura dacilor liberi de tip Chilia, dar și în Transilvania, la Soporul de Cîmpie. Lucrul nu este de mirare, întrucît ele sînt culturi înrudite, dezvoltate pe același fond dacic, iar lupta împotriva imperiului roman a fost dusă în comun de către carpii din Moldova și dacii liberi din Muntenia.

O NOUĂ PROBLEMĂ PENTRU SEC. VI—VII e. n.

În colecțiile Muzeului de arheologie din Constanța se află un vas ceramic (nr. inv. 5547) scos în timpul săpăturilor din 1949 de la Capidava și considerat la acea vreme feudal timpuriu. O trecere în revistă a materialului ceramic de la Capidava ne-a permis să observăm că vasul se deosebește de restul ceramicii feudale timpurii și face parte din ceramica perioadei sec. VI—VII e. n.

Vasul pus în discuție, un borcan lucrat cu mîna, înalt de 35 cm, cu diametrul gurii de 18,5 cm și diametrul fundului de 11,5 cm (Fig. 22 a, b), a fost modelat dintr-o pastă grosolană, de culoare cafenie-cenușie, amestecată cu nisip, pietricele și cioburi pisate. Vasul este greu, cu pereții groși, a căror suprafață neregulată a fost netezită cu mîna, obținîndu-se un oarecare luciu cenușiu. Pe jumătatea inferioară se observă o netezire de sus în jos, făcută cu o lopățică de lemn. În interiorul vasului se văd clar urmele degetelor olarului, care au lăsat, după finisare, dungi verticale. Are o formă destul de elegantă, ovală, mult alungită, cu diametrul maxim ceva mai sus de mijloc, îngustîndu-se treptat către fund, care este plat și mai mic decît gura. Buza este simplă, în muchie dreaptă sau, pe alocuri, rotunjită cu mîna și răsfrîntă oblic în afară.



Fig. 22 a

Tipul de vas lucrat cu mîna și descris mai sus este răspîndit în așezări datate între sec. VI—VIII e. n., de pe teritoriul Munteniei, la Ciurel, Străulești, Cățelu Nou, [38] sau la Ipotești, Cîndești, Budureasca [39].

[38] „Materiale", VII, p. 660, fig. 2/2. „Materiale", VIII, p. 764, fig. 3/3 și în *Cercetări arheologice în București*, vol. I, p. 88, fig. 10/1, 4, 5, 7. V. Leahu, în *Cercetări arheologice în București*, vol. II, p. 68, fig. 46. Margareta Constantiniu, în *Cercetări arheologice în București*, vol. II, p. 178, fig. 85.

[39] V. Teodorescu, *Despre cultura Ipotești-Cîndești în lumina cercetărilor arheologice din nord-estul Munteniei*, în SCIV, 4, 1964, p. 485—487, 493 fig. 3/5, p. 495, fig. 4/2.

Cercetările efectuate pe teritoriul Munteniei au condus la concluzia că cultura Ciurel-Ipotești-Cîndești reflectă simbioza dintre populația daco-romană și cea slavă [40]) Această sinteză sau simbioză daco-romană-slavă trebuie înțeleasă în sensul evoluției continue a culturii locale, prin neîntrerupta asimilare organică a elementelor romane tîrzii, provinciale și bizantine, fluxuri care s-au grefat pe un fond local daco-carpic. În

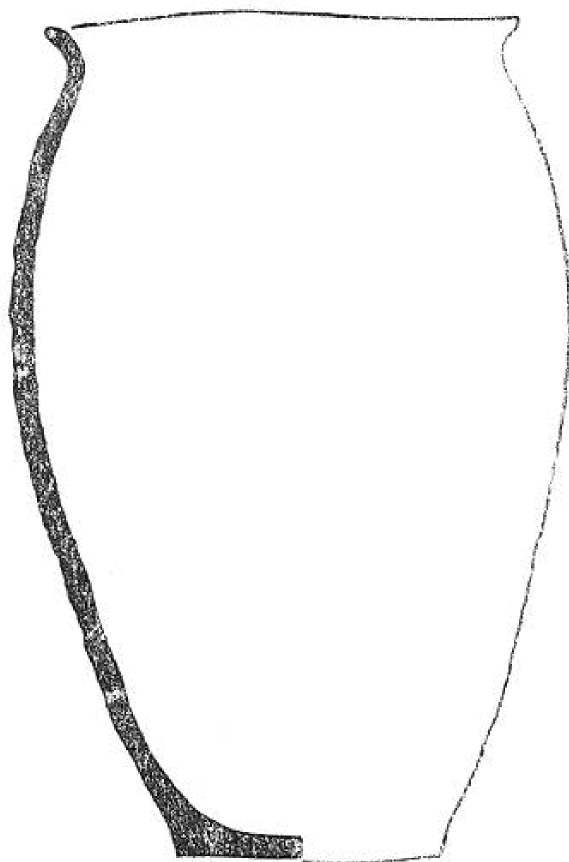


Fig. 22 b

ceea ce privește pe slavi, s-a constatat adaptarea acestora la mediul local, asimilarea de către fondul autohton [41].

Firește că, deocamdată, pe baza numai a unui singur vas, lucrat de mînă, nu putem postula o cultură de tip Ciurel-Ipotești-Cîndești pe teritoriul Dobrogei. În orice caz, vasul de la Capidava se aseamănă cu vasele de tip slav, bine cunoscute în această perioadă.

Cu toate că descoperirea de la Capidava este singura, deocamdată, ea are meritul de a semnala și anunța pentru prima dată o nouă problemă arheologică pe teritoriul Dobrogei. Este o chemare, un început spre clarificarea caracterului culturii materiale din veacurile VI—VII pe teritoriul Dobrogei.

---

40 S. Morintz și P. Roman, în „Materiale", VIII, p. 767. M. Constantiniu, în *Cercetări arheologice în București*, I, p. 104. V. Leahu, *op. cit.*, p. 69.

41 V. Teodorescu, *op. cit.*, p. 498—499

VASE ÎNTREGI, PICTATE, DIN SEC. IX—X, ÎN DOBROGEA

Se constată în epoca feudal timpurie de pe teritoriul Dobrogei existența unei specii ceramice de un gen deosebit, care apare foarte rar și în cantități reduse. Este vorba de ceramica din humă roz-albicioasă, fină, pură sau cu nisip fin, ornamentată cu angobă sau pictură roșie (numită uneori ceramică cu ocru sau șlem roșu). De multe ori în pasta vasului se amesteca o cantitate de ocru, ceea ce făcea ca, după ardere, pereții să capete o culoare ușor roz.

Această ceramică a apărut pînă în prezent numai pe teritoriul Dobrogei, la Capidava, Dinogeția-Garvăn, Basarabi, Castelu, Mircea-Vodă, Popina-Silistra. Este cunoscută sporadic, dincolo de Dunăre, într-un singur caz, la Ileana-Podari (lîngă Gura Ialomiței).

Afirmația, făcută mai de mult, că s-ar fi descoperit o ceramică asemănătoare și în Bulgaria, la Preslav și Tîrnovo, a fost contestată într-o lucrare recentă.

Pînă acum, ceramica feudal timpurie ornamentată cu ocru a fost descoperită în Dobrogea numai în stare fragmentară.

La *Rasova*, săpături efectuate pentru drenarea apelor au scos la lumină, pentru prima dată, cîteva vase întregi din epoca timpurie a feudalismului, dintre care două sînt ornamentate cu roșu și au fost găsite în apropierea unui zid, care făcea parte dintr-o incintă, probabil din sec. X. Considerăm demn de atenție faptul că la 3 km de comună se află o cetate romano-bizantină.

Din păcate însă, materialul a fost găsit în condiții stratigrafice nesigure, așa încît studiul tipologic a rămas singura metodă pentru încadrarea lui cronologică și culturală.

1) Inv. nr. 584. Urcior amforoidal, lucrat din pastă fină, nisipoasă, de culoare roz-albicioasă. Pereții sînt groși, îngroșîndu-se spre fund tot mai mult. Are o formă elegantă, derivată din urcioare tipice bizantine. Urciorul are un corp cu profil ovoidal, avînd bombarea maximă pe mijlocul înălțimii, îngustîndu-se treptat către gît. Gîtul, de o formă relativ cilindrică, se leagă armonios de linia generală a corpului. Are o gură ce seamănă cu o pîlnie, cu buza dreaptă, înaltă de 2,4 cm, rotunjită și evazată. Linia armonioasă a corpului este întreruptă brusc de fundul drept, mare și plat. Roata olarului fiind ceva mai mică decît fundul, se văd urmele marginii răsfrînte în jos.

Urciorul are o înălțime de 16 cm, un diametru maxim de 9,8 cm, diametrul gurii de 6 cm iar al fundului de 7 cm.

O toartă simplă, ușor lățită, unește linia de întîlnire dintre buză și gîtul vasului cu umărul său.

Pe suprafață a fost acoperit cu un slip fin de lut bej-roz, exceptînd fundul, care este aspru și zgrunțuros.

Suprafața vasului și buza în interior au fost decorate cu benzi late (aproximativ doi centimetri), compacte, de vopsea roșie dată cu pensula. O asemenea bandă înconjoară circular, la orizontală, umărul. Ea este întretăiată de patru benzi verticale care pornesc de la buză și ajung pînă la fund, fiind plasate relativ simetric, împărțind vasul în zone egale. Una din benzile de culoare roșie străbate buza, toarta și apoi corpul.

De remarcat că dungile sînt trasate oarecum neglijent, luînd uneori un drum oblic. Spre fund ele se îngustează, datorită modului rapid de manipulare a pensulei. De asemenea, una din benzile de șlem roșu nu atinge marginea fundului, ci se oprește cu trei centimetri mai sus.



Fig. 23 a

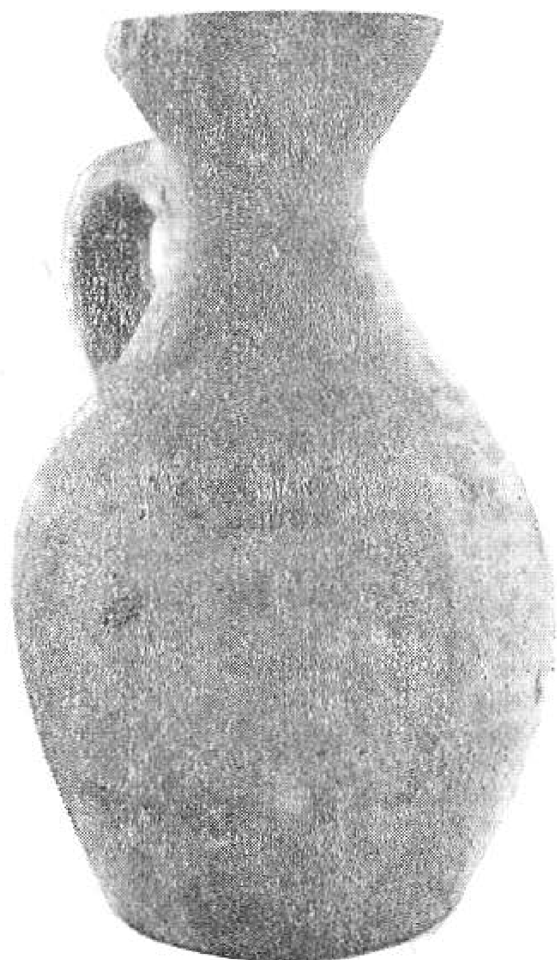


Fig. 23 b

Pe suprafața bej a vasului se observă foarte bine striuri orizontale de la lucrul la roată, iar pe o porțiune a gîtului, o netezire verticală cu o mică lopățică de lemn.

Pe una din fețele urciorului a fost incizat un semn, după arderea vasului, foarte vizibil, iar pe cealaltă față, aproape de toartă, un alt semn, incizat mai fin, mai greu de observat. (Fig. 23 a, b, c, d). Asupra acestor semne, așa numite „runice", vom reveni la sfîrșitul acestui articol.

Urciorul de la Rasova își găsește unele apropieri în ceramica feudală timpurie din Dobrogea. El se aseamănă cu urcioare datate la sfîrșitul sec. IX și începutul sec. X, de culoare cenușie sau gălbuie-roz, cu fund plat și cu două torți [42].

[42] M. Comșa, *Cu privire la evoluția...*, pl. II. M. Chișvasi-Comșa, *Săpăturile de la Bucov*, în „Materiale", VI, p. 574, fig. 3 și în „Materiale", VII, p. 544, fig. 2. B. Mitrea, *Săpăturile de salvare de la Sultana*, în „Materiale", VII, p. 532, 533, fig. 2 și 3/3. Gr. Florescu, R. Florescu, P. Diaconu, *Capidava*, vol. I, 1958, p. 158, fig. 85,

Un vas identic cu cel de la Rasova, care să aibă o singură toartă, și să fie pictat, nu ne este încă cunoscut. Urcioare cu o singură toartă s-au descoperit la Garvăn-Dinogeția, dar deosebite prin culoare, ornament și, mai ales, prin forma gîtului și a gurii [43].

Fig. 23 c

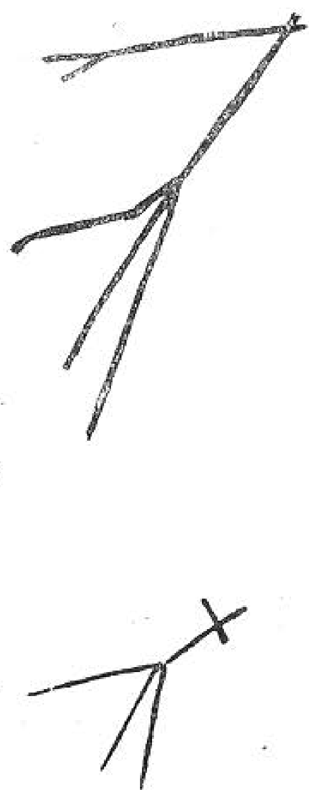


Fig. 23 d

2) Inv. nr. 585. Oală-borcan, cu corp bombat sferoidal, cu umeri puternici, bine profilați ; se îngustează treptat spre fund, urmărind în

86, 88, 99 (Urciorul nostru are însă o singură toartă). D. Tudor, *Vase „protobulgare" descoperite în Oltenia*, în SCIV, I, 2, 1950, p. 138—151, fig. 1, 4, 6. (Datate în sec. IX). I. Barnea, *Ceramica din cariera de cretă de la Basarabi*, în SCIV, 2, 1962, p. 351, fig. 1/1 și fig. 6/1.

43 Gh. Ștefan, I. Barnea, Maria Comșa, E. Comșa, *Dinogetia*, 1967, p. 197, fig. 127, p, 191, fig. 122.

general un profil relativ piriform, turtit la poli. Are o înălțime de 23,3 cm, un diametru maxim de 23 cm, diametrul fundului de 13 cm, iar al gurii de 15,5 cm. Pereții vasului sînt făcuți dintr-o pastă fină, nisipos-zaharoasă, de culoare crem-albicioasă, luînd la suprafață o culoare roz, cu lustru, datorită unui slip fin, lustruit cu lopățica vertical (se pot observa nervuri verticale, paralele, mai dese și mai puternice spre fund). Oala are un gît foarte scund, cilindric, care pare a fi o gîtuitură puternică în partea superioară a vasului. Buza este ușor evazată, îngroșată în afară și fațetată, drept, la exterior. În genere, buza are aspectul unui inel care mărginește gura vasului. La baza gîtului, deasupra umărului, o mică șănțuire, ca o incizie ceva mai largă, înconjoară vasul, fiind mai puțin vizibilă pe una din jumătăți. Pe umăr are două toarte, late, scurte, de aspect tubular, așezate simetric. La partea superioară a uneia din toarte, apare un orificiu de 8 cm, în peretele vasului.

Interesant este decorul, obținut prin pictarea cu penelul, cu ocru roșu. Peste slipul roz, netezit vertical, prin mișcări de sus în jos cu lopățica, au fost pictate cu ocru roșu-șocolatiu, dungi groase de 5—8 mm, unele depășind chiar 1 cm.

De la început ne atrage atenția faptul că ornamentarea cu șlem roșu nu a ținut cont de tectonica vasului și nici de principiul simetriei. Vasul a început să fie pictat cu pensula, dintr-un capăt la altul, fără ca motivele să se repete. Acest decor, neîntîlnit pînă acum în Dobrogea sau în altă parte, se caracterizează mai mult prin varietate și prospețime, decît prin grabă și neglijență, cum am fi tentați să credem la prima vedere. Nerespectarea unor modele sau canoane face ca interesul față de vas să crească.

Pornim în descrierea decorului de pe suprafața vasului, de la una din toarte (cea întreagă) către dreapta. (Fig. 24 a, b, c, d). La nivelul toartei susamintite s-au trasat patru dungi verticale, relativ paralele, de la gît spre fund (nu ajung pe buză). Una străbate mijlocul toartei. Două cîte două formează două benzi verticale, fiecare bandă fiind hașurată cu linii oblice, unindu-se în zig-zag. Unele hașuri oblice depășesc marginea benzii. Olarul a mers cu pensula alternativ de la dreapta la stînga și de la stînga la dreapta.

La dreapta acestor benzi, o linie verticală merge de pe buză spre fund. Acest spațiu s-a umplut cu trei ove (semicercuri) neregulate, cu convexitatea spre dreapta.

Suprafața rămasă pînă la cealaltă toartă a fost acoperită cu linii semicirculare, toate cu convexitatea spre dreapta, una după alta, întretăindu-se, formînd pe toată suprafața un fel de rețea, ca o plasă sau ca solzii unui pește. În această jumătate se remarcă o dungă orizontală care delimitează gîtul vasului.

Cealaltă jumătate a vasului prezintă, în aceeași tehnică, o decorație deosebită. Pe umăr, două cercuri mari, incomplete, cu circonferința întreruptă în partea superioară, pe gîtul vasului. Artistul a finisat în felul său această neterminare : de la capetele celor două inele a trasat în sus, pe gît și buză, cîte două dungi drepte, verticale. Fiecare cerc a fost împărțit în patru zone de către două linii drepte (diametre) ce se întretaie

în mijlocul cercului. În fiecare spațiu, cîte un punct mare și rotund (bulină). De la cercuri în jos pornesc cîteva linii scurte, oblice, două dintre ele întretăindu-se și acoperind pîntecele oalei. Jumătatea inferioară este împărțită în două părți, de o bandă lată, verticală, mărginită la dreapta de o linie largă, circulară, iar la stînga de o linie unghiulară. Spațiile



Fig. 24 a

neregulate obținute pe suprafața vasului au fost umplute cu buline, cîte trei de o parte și de alta a dungii centrale verticale. Unele dungi au fost trasate cu pensula de două ori, repetat.

În interior, buza a fost decorată cu linii scurte verticale, rare (16 liniuțe).

Tipul de oală-borcan descris mai sus e bine cunoscut în epoca feudală timpurie, din punctul de vedere al formei sale, din pastă cenușie sau din pastă gălbuie [44]. Vasul de la Rasova este însă singurul borcan întreg, pictat cu ocru roșu, descoperit în Dobrogea.

[44] Maria Comșa, *Cu privire la evoluția...*, pl. II și III, Gr. Florescu și colab., *Capidava*, p. 170, fig. 98, p. 205, fig. 109. Gh. Ștefan și colab., *Dinogeția*, p. 165, fig. 100, p. 166, fig. 101.

Fig. 24 b



Fig. 24 c

Tot la Rasova, împreună cu cele două vase pictate cu roșu, au apărut și două căni, de un tip cu totul deosebit, fără decor.

1) Inv. nr. 582. Cană, din pastă roz-gălbuie, bine amestecată, cu nisip fin. Are o înălțime de 12,5 cm, diametrul maxim de 11,6 cm, diametrul gurii de 6 cm și al fundului de 7 cm. Pereții vasului sînt groși, dînd vasului o greutate exagerată față de dimensiunile sale. În general,



Fig. 24 d

cana are un aspect grosolan și cu toate că e lucrată la roată, nu prezintă o simetrie perfectă. Suprafața este netezită neglijent. Are o formă bitronconică, cu diametrul maxim cu puțin mai jos de mijloc, fundul plat, tăiat drept cu sfoara, iar gura, cam de aceeași mărime cu fundul, are o margine simplă, fără vreun detaliu deosebit. O mică toartă este prinsă la un centimetru sub gură și la un centimetru mai sus de diametrul maxim, avînd o ușoară deviere de la verticală. (Fig. 25 a, b).

2) Inv. nr. 583. Cană asemănătoare cu prima (înălțimea de 11,1 cm, diametrul maxim de 11,3 cm, diametrul gurii de 6,5 cm, diametrul fundului de 7,3 cm). Are însă o culoare mai cărămizie, cu pete brun-cenușii și suprafața pereților ceva mai îngrijit netezită. Este bitronconic, dar diametrul maxim este mult mai apropiat de fund. Întrucît roata olarului a fost mai mică decît fundul, pe marginile lui a rămas o muchie în relief. Buza este ușor îngroșată și răsfrîntă, iar toarta, rotundă în secțiune, este mult oblică. (Fig. 26 a, b).

Aceste două căni de la Rasova reprezintă pentru epoca feudală timpurie forme ceramice noi, necunoscute pînă astăzi. Sîntem informați însă că la Sultana, în Muntenia, s-a descoperit o ceramică analogă, din epoca feudală timpurie [45].

Descoperirile de la Rascova ni se par deosebit de valoroase pentru cunoașterea epocii feudale timpurii și a culturii ei materiale în Dobrogea, în sec. IX—X și prin problemele pe care le ridică cele două categorii de ceramică, cea ornamentată cu ocru roșu și cea a cănilor bitronconice. Am

[45] Informația la A. Aricescu, în comunicarea *Descoperiri arheologice la Rasova și Hîrșova*, nota 4.



Fig. 25 a

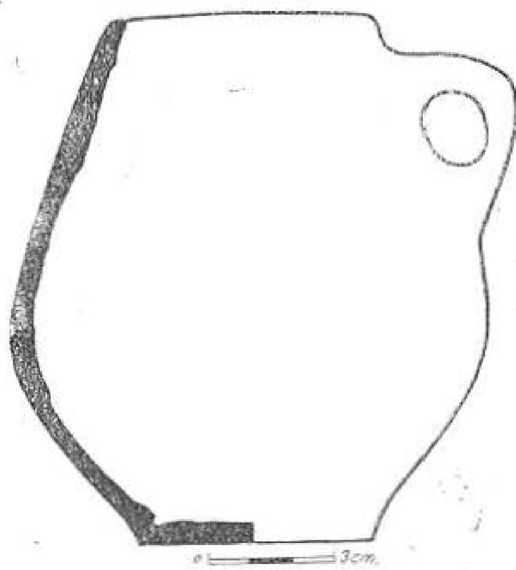


Fig. 25 b



Fig. 26 a



Fig. 26 b

menționat și mai sus că vasele cu ocru de la Rasova sînt singurele descoperite întregi. În restul Dobrogei a fost descoperită o asemenea ceramică numai în stare fragmentară. În cele mai multe cazuri au fost pictate cu dungi mai mult sau mai puțin late, de obicei verticale [46].

Un decor, analog numai în parte cu cel de pe vasul nostru poate fi întîlnit pe fragmentele ceramice din humă roz-albicioasă descoperite la Dinogeția-Garvăn, fragmente care indică și forme de borcane identice celui de la Rasova [47].

Ceramica feudal timpurie de la Rasova se evidențiază și prin noutatea unor forme, pînă azi necunoscute. Ne referim în primul rînd la cănile bitronconice, dar și la urciorul amforoidal cu o singură toartă, pictat cu roșu.

Referitor la încadrarea cronologică a ceramicii pictate cu roșu, părerile cercetătorilor nu au fost întotdeauna unanime. La Capidava, această ceramică a fost datată din sec. IX pînă la mijlocul sec. X (pînă în epoca lui Ioan Tzimiskes, anul 969) [48]. La Basarabi, această specie ceramică a fost considerată că aparține perioadei începînd cu a doua jumătate a sec. X pînă în sec. XI [49]. În general a existat opinia că ceramica ornamentată cu roșu dispare odată cu mijlocul sec. X [50]. La Garvăn însă, s-a constatat că această ceramică continuă, sporadic și în timpul împăraților Ioan Tzimiskes și Vasile al II-lea (969—989). E drept însă că în acest nivel apare foarte rar, pentru ca la sfîrșitul sec. X să dispară complet [51].

Cea mai interesantă problemă este cea a originii acestei specii de ceramică pictată.

Forma borcanului cu torțițe mici, tubulare, își găsește analogii atît în ceramica incizată cît și în cea lustruită [52]. Urciorul, fără a vorbi de identitate, își găsește corespondențe în aceeași arie a ceramicii feudale timpurii. În plus, unele procedee tehnice sînt comune și celorlalte două specii ceramice : folosirea roții cu discul mic, ceea ce face ca pasta să se reverse ușor peste marginile fundului, același procedeu pentru desprinderea fundului de pe roată, același procedeu de modelare a toartei. Pasta albă se întîlnește și la unele vase cu decor incizat, în timp ce unele vase decorate cu striuri și linii în val au fost date pe toată suprafața cu ocru roșu. Este cazul unui vas de la Capidava, din colecțiile muzeului de arheologie din Constanța. Și alte procedee tehnice sînt de tradiție locală, cum ar fi cel al amestecării de ocru în pastă, ca materie colorantă, obicei folosit în epoca romano-bizantină.

---

46 Capidava, p. 170, fig. 98, p. 205, fig. 109, R. Florescu, *Unele observații cu privire la ceramica decorată cu culoare roșie din așezarea tîrzie de la Capidava*, în SCIV, 1, 1958, p. 133, pl. 1, p. 135, pl. II. M. Comșa, *op. cit.*, pl. II, *Dinogeția*, I, p. 166—167, fig. 102.

47 *Dinogeția*, I, p. 165—166, fig. 100 și 101.

48 R. Florescu, *op. cit.*, p. 131.

49 I. Barnea, *Ceramica din cariera de cretă...*, p. 364—365.

50 M. Comșa, *Cu privire, la evoluția...* p. *112*. idem, *La civilisation balkano-danubienne (IX — XI siècles) sur le teritoire de la R. P. Roumanie*, în „Dacia", VII, 1963, p. 418.

51 *Dinogeția*, I, 1967, p. 196—205 și tabloul de la fig. 131.

52 M. Comșa, *Cu privire la evoluția...*, pl. II.

Formarea unei păreri în legătură cu originea acestei categorii ceramice trebuie să țină cont de elementul ei specific : pictura cu ocru sau șlem roșu. Acest element are o mare vechime, fiind răspîndit în epoca greacă și apoi în cea romană și romano-bizantină. S-a ajuns astfel la concluzia unei origini romano-bizantine, prin moștenirea unui procedeu vechi și utilizarea lui la noile forme ceramice feudal timpurii. Unii autori îi atribuiau o origine bizantină, pe baza unor analogii de la Corint, datate acolo în sec. X—XI [53]. Recent, s-a arătat că nu este nici o legătură între ceramica de la Corint și cea din Dobrogea [54].

Două fapte esențiale ne îndeamnă să considerăm, în stadiul actual al cercetării, că specia ceramicii feudale timpurii ornamentate cu ocru roșu are o origine locală, fiind creată și produsă de meșterii autohtoni. În primul rînd această ceramică este răspîndită numai pe teritoriul Dobrogei, fiind deosebită de cea de la Corint și lipsind din Peninsula Balcanică, chiar din centrele bizantine (Nesebar, Varna, Preslav). În al doilea rînd, trebuie să reținem că această ceramică dispare tocmai în epoca în care în Dobrogea se intensifică stăpînirea bizantină, epocă în care, dacă ar fi avut o origine bizantină, ceramica din această categorie ar fi trebuit să se dezvolte cel mai mult. În sprijinul originii locale și a perpetuării din epoca romano-bizantină pînă în epoca feudală timpurie prin intermediul populației locale, amintim din nou că formele (analoage celorlalte categorii ceramice), tehnica de lucru, compoziția pastei, combinarea ocrului roșu cu motivele ornamentale incizate pe vase de același tip, sînt elemente de tradiție locală.

În orice caz, s-ar putea spune că problema originii acestei specii elegante de ceramică feudal timpurie nu este încă pe deplin lămurită.

Tot ca o creație locală considerăm deocamdată și vasele bitronconice, cu toartă, cu aspect rudimentar. În ceea ce privește originea, semnificativă poate fi și asocierea celor două categorii de ceramică descoperite la Rasova.

O altă problemă pe care o ridică descoperirea de la Rasova este cea a celor două semne incizate (Fig. 23 d) după ardere, pe suprafața urciorului pictat. Asemenea semne incizate se întîlnesc pe ceramica feudală timpurie [55]. Ele au fost considerate de unii autori drept semne „protobulgare“ sau „runice“ [56]. Au fost considerate și slave, dar și semne ale meșterului local [57]. În orice caz, semnificația și înțelegerea lor exactă este

[53] R. Florescu, *Unele observații...*, p. 137—138. I. Barnea, *Ceramica din cariera de cretă...*, p. 359—360. P. Diaconu, *Zur Frage der Datierung des Steinewalles in Dobrudsha und der Lokaliserung der im Berichte des griechishen Toparchen geschilderten Ereignisse,* în „Dacia“, VI, 1962, p. 321, nota 24. Totuși, la I. Barnea p. 363—364) se arată că ceramica din categoria aceasta reprezintă o continuare a celei romane tîrzii sau romano-bizantine, admițîndu-se o continuitate a producției locale în anumite centre din Dobrogea

[54] *Dinogeția,* I, p. 224.

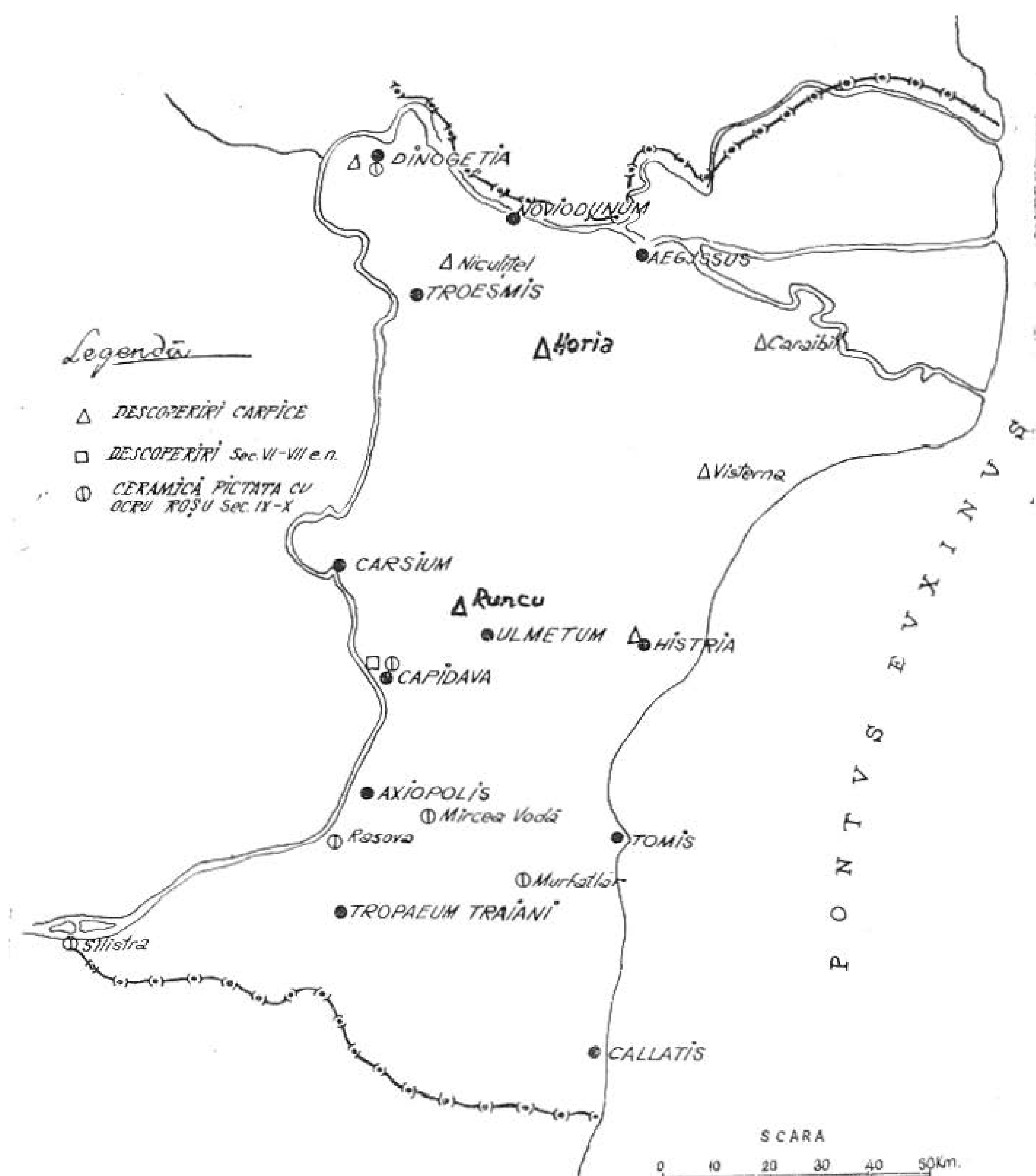
[55] Idem, p. 220—221, p. 219, fig. 141/nr. 13, p. 255, fig. 156, nr. 3, 6, 18, 14, p. 256, fig. 157, nr. 13.

[56] Idem, p. 221. M. Chișvasi-Comșa, *Săpăturile de la Bucov,* în „Materiale“, VI, p. 574, fig, 3.

[57] D. Tudor, *Vase „protobulgare“...*, p. 150—151, după Kristo Miatev, *La céramique slave en Bulgarie et son importance pour l'archéologie slave des Balkans,* Sofia, 1948

încă o problemă a viitorului. Ceea ce putem constata este faptul că urciorul de la Rasova este primul vas pictat cu ocru care dispune de semne așa numite „runice".

În încheiere, ne exprimăm speranța că descoperirile prezentate în acest articol, prin noutatea și problematica lor, vor contribui la o mai bună cunoaștere a culturii materiale din epocile respective, constituind și un început pe calea lămuririi unor aspecte dintre cele mai interesante ale arheologiei dobrogene.



RÉSUMÉ

CONTRIBUTIONS ARCHÉOLOGIQUES POUR LES PROBLEMES ETHNIQUES DE L'ANTIQUE DOBROUDJA

I. Les Carpes dans la Scythia Minor.

Sur le territoire de la Moldavie, la culture matérielle des Carpes est bien connue, sous le nom de culture Poienești. C'est une culture géto-dace, arrivée à un degré supérieur d'évolution.

En ce qui concerne le territoire de la Dobroudja, les sources littéraires parlent de la pénétration et la colonisation des Carpes, venus du nord du Danube. Les découvertes archéologiques présentées dans cet article, et qui sont les premières découvertes carpiennes sur le territoire de la Dobroudja, confirment les renseignements littéraires par des arguments matériels authentiques. On présente notamment quelques découvertes faites à Caraibil, à Horia, Visterna, Runcu, Histri et qui appartiennent à la culture carpienne Poienești du III^e s. de n. è.

A Caraibil on a trouvé : 1) des fragments d'une „fruitière" dace, typique (fig. 1 a, b, 2 a, b) ; un grand vase, bombé, sphéroïdal (fig. 3 a, b, c) ; 3) une petite aiguière typique, en pâte rouge (fig. 4 a, b) ; 4) un fragment de pot gris ; 5) le fond d'un vase (fig. 5).

A Horia on a retrouvé, dans une riche habitation de l'époque romaine, des matériaux carpiens : 1) une petite aiguière grise, caractéristique (fig. 7 a et b) ; 2) une tasse grise (fig. 8 a et b) ; 3) un encensoir (fig. 9 a, b, c) ; 4) un vase type amphore (fig. 10 a et b) ; 5) une „fruitière" (fig. 11) ; 6) divers fragments de pots (fig. 12 a, b) ; 7) une aiguère en forme de tronc de cône (fig. 13) ; 8) un fond de vase (fig. 14) ; 9) des perles en verre (fig. 15) ; 10) des fragments céramiques typiques, travaillés à la main (fig. 16).

A Visterna on a découvert la patte d'un verre du type „fruitière" (fig. 17 a et b). Cette patte de vase remplissait le rôle de couvercle pour une urne funéraire.

D'Histria provient la partie supérieure d'une „fruitière" (fig. 18 a, b, c).

De Runcu provient un fragment céramique lustré (fig. 19).

Le rapport typologique et génétique entre le matériel carpien et celui du La Tène dace est également attesté pour la première fois sur le territoire de la Dobroudja, et cela par deux découvertes faites à Rasova et datées du II^e — I^er s. av. n. è. : une écuelle gris-foncé, travaillée à la roue (fig. 20) et une aiguière piriforme, grise, ornementée sur le col par le procédé du lustre (fig. 21 a, b, c).

On peut distinguer deux catégories de céramique trouvée sur le territoire de la Dobroudja : a) des vases travaillés à la roue et b) des vases travaillés à la main.

II. Une nouveau problème pour le VI^e — VII^e e. de n. è.

Des fouilles effectuées en 1949 à Capidava ont rendu à la lumière un pot travaillé à la main, dans une pâte grossière et qui fut considéré à ce moment comme féodal primitif. Cependant il appartient à la catégorie des vases du type slave, de la culture Ciurel-Ipotești-Cîndești (VI^e — VII^e s. de n. è.) et c'est la première découverte de ce genre en Dobroudja.

III. Vases complets, peints, du IX^e — X^e s. en Dobroudja

En partant de certaines découvertes faites à Rasova, l'auteur s'occupe des problèmes rattachés à la céramique peinte en rouge, de la haute époque féodale. A Rasova furent découvertes les deux premièrs vases complets, peints en ocre rouge, de Dobroudja. Il s'agit d'un pot ornementé de motifs originaux, ingénieusement rendus (fig. 22 a, b, c, d), et d'une cruche rayée de lignes rouges (fig. 23 a, b, c, d). La cruche porte aussi une marque „runique".

En même temps que les vases peints, ont été trouvées deux aiguières simples, grossières, d'un type tout à fait nouveau pour la haute époque féodale (fig. 25 a, b et fig. 26 a, b).

Cette céramique se place, du point de vue chronoligique, aux IX^e — X^e s.

L'auteur incline vers l'hypothèse d'une origine autochtone, qui suppose une continuation ininterrompue, sur un plan local, à partir de l'époque romano-byzantine jusqu'à la haute époque féodale.

M. IRIMIA

CUPTOARELE ROMANO-BIZANTINE DE ARS CERAMICĂ DE LA OLTINA (JUD. CONSTANȚA)

În anul 1964, cu ocazia excavării pămîntului necesar cărămidăriei din satul Oltina, s-a descoperit la marginea de nord-est a localității un cuptor de ars ceramică, de a cărui existență a fost înștiințat Muzeul de arheologie din Constanța.

Obiectivul arheologic semnalat a fost cercetat în primăvara anului 1967.

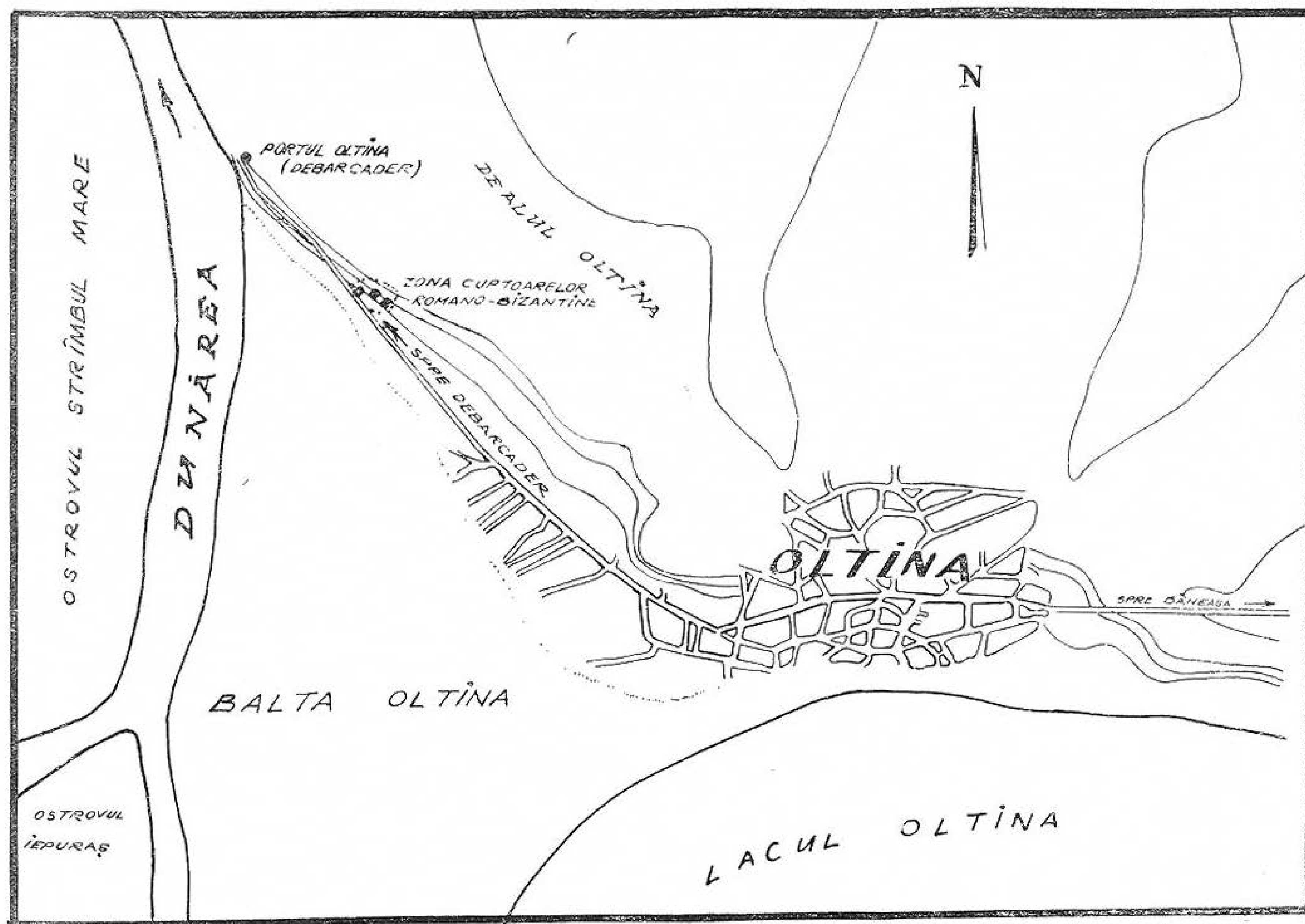
Punctul arheologic amintit se află pe panta de sud-vest a dealului Oltinei, în imediata apropiere a șoselei Oltina — debarcader (pl. I), în grădina locuitorului Gh. Ciuciuleacă, lîngă punctul numit de săteni „La dinamită". Dealul Oltinei, care mărginește localitatea spre nord-est și est, are în această zonă o pantă pronunțată. Din punct de vedere stratigrafic, s-a constatat că la o mică adîncime de la suprafața solului (0,70—1 m) începe un strat de argilă de bună calitate, a cărui grosime depășește 10 m, după cum se poate vedea în malul abrupt de lîngă șosea sau în rîpele create de torenți în apropiere.

În afara cuptorului semnalat în 1964, au mai fost identificate și cercetate alte două cuptoare asemănătoare. S-au obținut, de asemenea, informații despre descoperirea, cu mulți ani în urmă și a altor instalații similare, ale căror urme au dispărut însă cu totul.

CUPTORUL I.

Este situat la 15 m nord-est de colțul casei locuitorului Gh. Ciuciuleacă și la 30 m sud-est de marginea șoselei.

Pentru sesizarea tuturor elementelor stratigrafice, ținîndu-se seama și de situația precară a cuptorului descoperit în 1964 și care, la data cercetării, în 1967, era pe jumătate distrus, s-au executat în acest sector două șanțuri perpendiculare ($S_1=7\times1$ m, orientat nord-est sud-vest și $S_2=5,50\times1$ m, orientat nord-vest sud-est) cuprinzînd limitele exterioare ale obiectivului și intersectîndu-i camera de ardere (fig. 1). Pentru degajarea definitivă a zonei și cercetarea integrală a cuptorului, s-au practicat ulterior casete laterale. Stratul superior de pămînt vegetal, de cu-



Pl. I. Harta localității Oltina cu zona cuptoarelor romano-bizantine; scara 1 : 32.000

loare brun-cenușie, o parte din solul arheologic, ca și o parte din camera de ardere, au fost distruse definitiv, în această zonă, în urma încercării proprietarului de a nivela terenul. În porțiunea corespunzătoare cuptorului, după un strat de pămînt cenușos, gros de circa 0,20 m, au început să apară bucăți masive de chirpici arși și olane.

Porțiunea păstrată din platforma de ardere, reprezentînd circa jumătate din mărimea ei inițială, are următoarele dimensiuni : lungimea 4,30 m, lățimea într-un capăt 2,65 m., iar în celălalt 1,90 m (fig. 1). Se păstrează doar doi din pereții camerei de ardere (de NE și SE), foarte ruinați și fără ca să atingă înălțimea inițială în vre-un punct. Înălțimea maximă, păstrată în colțul de est al camerei de ardere, este de 1,73 m (fig. 3). Grosimea medie a pereților cuptorului — verificată și printr-o secțiune practicată lîngă peretele de sud-est și adîncită pînă la baza cuptorului — este de 0,65 m. Nu e vorba de pereți construiți dintr-un material special. Nu avem aici nici cărămizi — așa cum este cazul unor cuptoare de la Sarmizegetusa [1], Micia [2] sau Aquincum în Pannonia [3], — nici chirpici ca în cazul unor cuptoare de la Dinogeția [4] și Constanța [5], sau piatră, ca la Orheiul Bistriței [6] și Aquincum [7], ci, pereții gropii, săpate inițial pentru cuptor, s-au întărit prin arderi puternice și repetate, căpătînd culoarea roșie și consistența chirpicului — ca și în cazul altor instalații de la Constanța [8] și Mangalia Nord [9]. Fețele interioare ale pereților camerei de ardere au fost lutuite de două ori neuniform. Straturile de lipitură aplicate căzuseră în mare parte.

În profilul secțiunii executate prin camera de ardere s-a observat existența — la partea superioară — a unui strat de pămînt cenușos, după care urma — spre capătul posterior, de NE al cuptorului — o lentilă masivă de cenușă, groasă de 0,80 m și lungă de 0,90 m. Sub acest strat urma altul, continuu pe întreaga suprafață a platformei, format dintr-un amestec de cărămizi, chirpici fragmentari, pămînt și cenușă, la a cărui bază s-a găsit o nouă lentilă de cenușă. Deasupra platformei de ardere s-au descoperit numeroase fragmente de cărămizi și chirpici zgurificați, în amestec cu cenușă și fragmente ceramice.

---

1 Octavian Floca, *Der römische Ziegelofen von Sarmizegetusa*, în *Dacia*, IX—X, 1941—1944, p. 441 și urm., pl I.

2 Octavian Floca, Al. Ferenczi și Liviu Mărghitan, *Grupul de cuptoare de ars ceramică de la Micia*, comunicare ținută la cea de a IV-a Sesiune de comunicări științifice a muzeelor, 5—7 februarie 1968. Exprim și pe această cale mulțumiri tov L. Mărghitan pentru informațiile date.

3 Kuzsinszki Bálint, în *Régészeti és Történeti évkönyv, XI*, Budapesta 1932, cap. *Agygégetö Kemencék*, p. 26, 38—39, 40—43, 45—46, 49, 54, pe plan I, III și fig. 18 ; IV, fig. 29 etc.

4 Gh. Ștefan, *Un cuptor roman de ars țigle descoperit la Garvăn*, în *SCIV*, 1—4, VIII, 1957, p. 340 și urm.

5 A. Rădulescu, *Monumente romano-bizantine din sectorul de vest al cetății Tomis*, Constanța, 1966, cuptorul C V, p. 14 și urm.

6 D. Protase, St. Dănilă *Un cuptor roman de ars cărămizi la Orheiul Bistritei*, în *Apulum*, V, MCMLXV, București, p. 557.

7 Kuszinszki Bálint, *op. cit.*, p. 51, cuptorul XII, fig. 32.

8 A. Rădulescu, *op. cit.*, cuptorul C III, p. 6 și urm.

9 C. Iconomu, *Cercetări arheologice la Mangalia și Neptun*, în prezentul volum.

Platforma de ardere este prevăzută cu 14 rînduri de orificii de tiraj, dispuse în 7 grupe, corespunzătoare celor 7 intervale existente între arcele de la baza platformei (fig. 1—2). Distanța dintre orificiile aceluiași rînd este cuprinsă între 0,12—0,28 m (cele mai multe avînd o distanță medie de 0,20 m). Distanța dintre rînduri este de 0,15—0,25 m, iar dintre

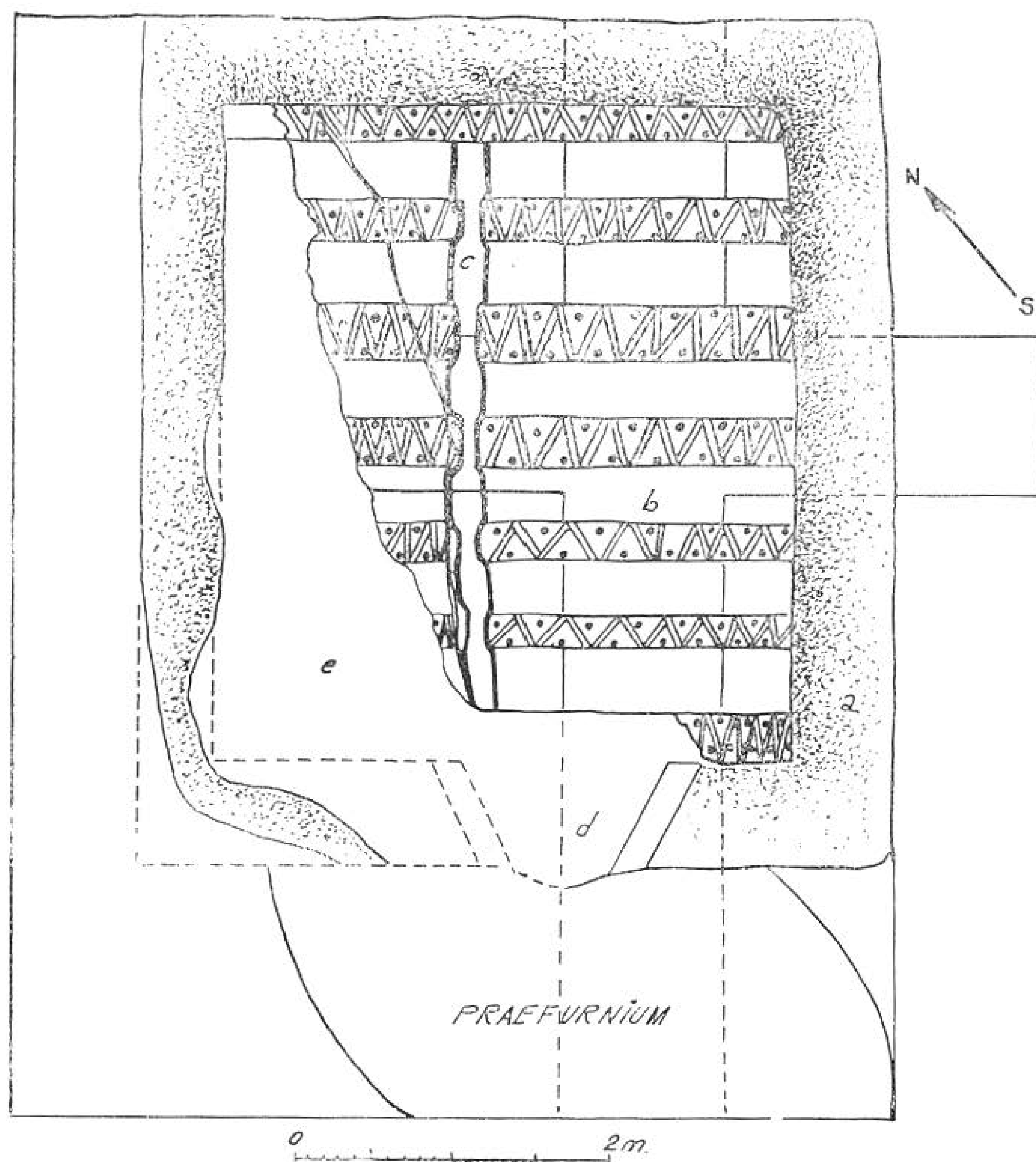


Fig. 1. Cuptorul I: a) pereții perimetrali; b) fața interioară a platformei cu intervalele dintre arce și orificiile de tiraj; c) zidul median al focarului; d) gura de alimentare; e) vatra focarului.

grupele de orificii de 0,38—0,45 m. Diametrul orificiilor de tiraj este la gură de 3—4 cm. Dispoziția, cu oarecare regularitate a orificiilor de tiraj rezultă din modul de construcție a platformei, care a putut fi determinat pe baza observațiilor din focar (fig. 1). Platforma de ardere a fost fețuită

de mai multe ori, pentru a i se asigura astfel, o cît mai perfectă orizontalitate.

Focarul are intrarea pe latura de sud-est a cuptorului. Peretele de aici s-a prăbușit aproape în întregime, antrenînd și gura de alimentare, din care nu s-a mai păstrat decît doar o parte înaltă de 0,75 m. Gura

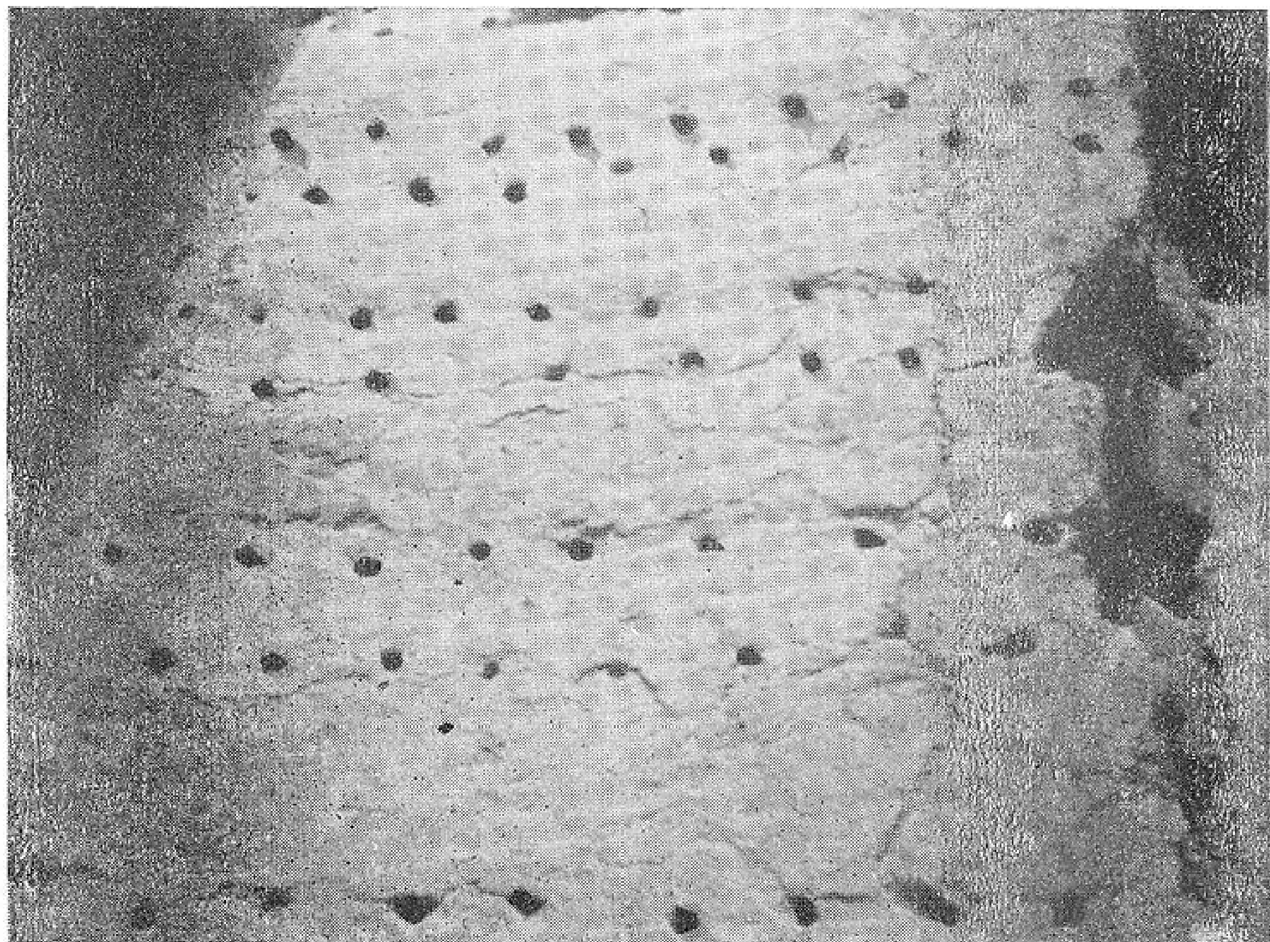


Fig. 2. Platforma de ardere a cuptorului I.

pentru alimentarea cu combustibil a fost construită — așa după cum au confirmat-o și observațiile făcute la cuptoarele II și III — sub forma unei nișe semicirculare, practicată în peretele de sud-est, mai largă spre interior, comună ambelor compartimente ale focarului și întărită pe margini cu un zid de cărămizi dispuse radial. Cărămizile gurii de alimentare au următoarele dimensiuni : 0,38×0,19×0,06 m.

Focarul este împărțit longitudinal de un zid median (fig. 1, 3, 5, 6), lat la bază de 0,64 m. Acest sistem constructiv se repetă la celelalte două cuptoare de la Oltina, întîlnindu-se și la altele din Constanța [10], Mica [11]

[10] A. Rădulescu, *op. cit.*, p. 14 și urm.

[11] La Micia zidurile mediane ale unora din cuptoare n-au fost construite dintr-un material special, ci s-a cruțat din pămîntul viu un zid central longitudinal, care s-a întărit, apoi, prin arderi repetate (inf. L. Mărghitan).

și Pannonia [12]. Zidul median care pornea de la distanța de 0,30 m de peretele interior al gurii de alimentare, pentru a lăsa un spațiu liber, necesar introducerii fără dificultate a combustibilului, se termina cu 0,24 m înaintea peretelui posterior al cuptorului (fig. 3). Spațiul acesta reprezenta locul de comunicare directă și permanentă între cele două încăperi ale focarului [13]. Partea superioară a zidului median face corp comun cu plat-

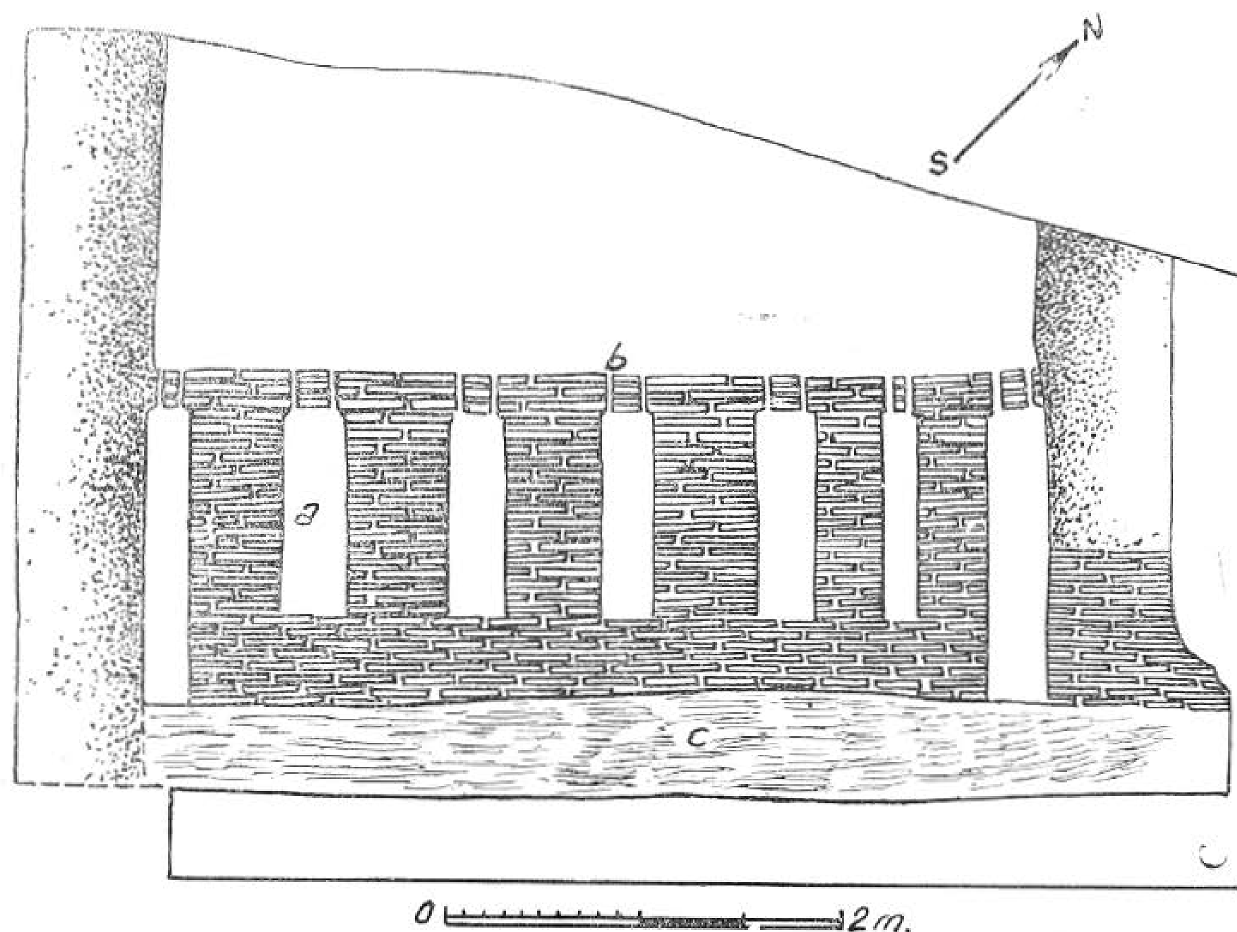


Fig. 3. Secțiune verticală longitudinală prin cuptorul I : a) intervalele dintre arce ; b) orificiile de tiraj ; c) vatra focarului.

forma. În fiecare din cele două încăperi ale focarului (dintre care una s-a prăbușit odată cu partea corespunzătoare din platformă), zidul sprijinea de o parte și de alta cîte șase arce (fig. 4—6), care, în partea opusă zidului median, au fost prinse în nișele practicate în pereții perimetrali ai cuptorului. Arcele — de formă semicirculară — au o dublă arcuire la partea superioară, pentru a le spori rezistența (fig. 5—6).

Atît zidul median cît și arcele focarului au fost lucrate din cărămizi de dimensiuni mari (0,38×0,38×0,06 m). Datorită arderilor intense și repetate, cărămizile s-au zgurificat și uneori chiar vitrifiat (fig. 16). Zidul median, arcele și pereții focarului au fost lipiți cu un strat gros de lut. Zidul median are pe o înălțime de 0,40 m o grosime constantă. Mai sus, în porțiunea corespunzătoare arcelor se îngroașă, iar în cea corespunză-

[12] Kuszinski Bálint, *op. cit.*, cuptorul XIII, fig. 34, p. 52—53.
[13] A. Rădulescu, *op. cit., loc. cit.*

toare intervalelor se subţiază. În pereţii perimetrali ai cuptorului arcele se termină cu 0,25—0,30 m mai sus de vatra focarului. Arcele — cu o grosime de 0,37—0,40 m, au între ele intervale de 0,24—0,28 m, în care s-au executat orificiile de tiraj (fig. 1—3).

În toate cele şapte intervale cărămizile platformei, aşezate în poziţie verticală, formează zigzag-uri, deci cîte două rînduri de unghiuri opuse

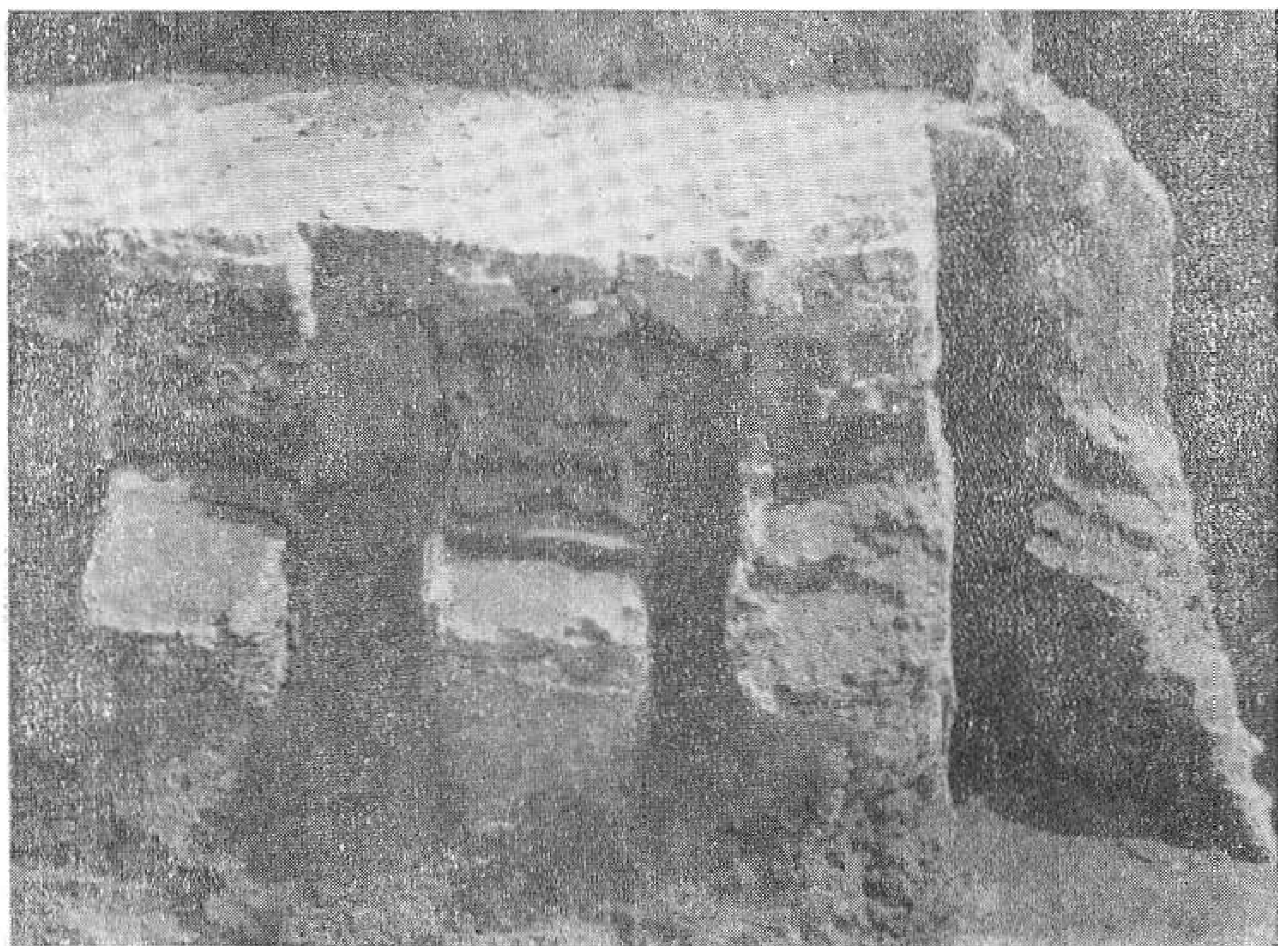


Fig. 4. Cuptorul I: vedere laterală longitudinală a arcelor distruse în cea de a doua cameră a focarului.

(fig. 1). În deschiderea fiecărui unghi s-a realizat un orificiu, astfel încît la suprafaţa platformei apar cîte două rînduri de orificii dispuse oarecum în linii drepte şi paralele, avînd între ele o distanţă medie de 0,20 m, cu excepţia celor două rînduri din spre fundul cuptorului, mai apropiate şi avînd între ele o distanţă de numai 0,10—0,12 m.

Modul de execuţie al orificiilor de tiraj este identic cu cel întîlnit în intervalele 2—5 ale cuptorului C V de la Constanţa [14] şi asemănător cu cuptorul nr. 1 de la Micia [15]. Măsurată prin orificii, platforma prezintă două grosimi : una de 0,52 m de la suprafaţă pînă la limita inferioară a arcelor şi cealaltă, de 0,28—0,30 m., măsurată pînă la baza orificiilor.

[14] *Ibidem.*
[15] Informaţie de la L. Mărghitan.

Înălțimea focarului este de 1,20 m. Lungimea lui este de 4,30 m, iar lățimea de 3,74 m. Lungimea focarului este egală cu cea a platformei de ardere. Se poate deci, presupune, că și lățimea platformei de ardere — parțial prăbușită — era egală inițial cu a focarului, fiind deci, tot de 3,74 m. Vatra focarului nu reprezenta o amenajare specială prealabilă [16], ci era doar fundul gropii cuptorului întărit prin arderi intense și repetate, care a ajuns la o grosime de 0,40 m. Pe vatră s-au găsit fragmente

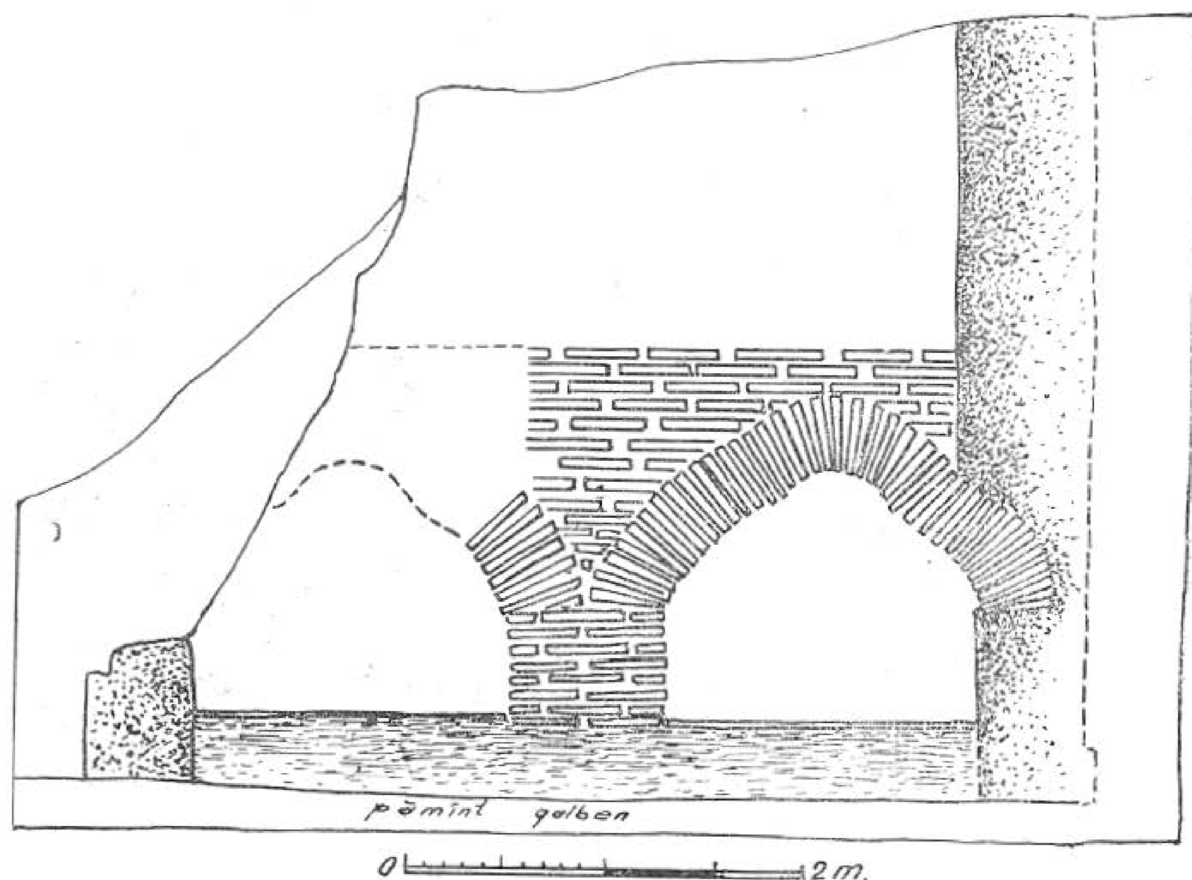


Fig. 5. Cuptorul I; secțiune verticală transversală prin focar, platformă și camera de ardere.

de cărămizi vitrifiate, cioburi puternic arse și un strat de cenușă alburie, gros — în unele locuri — de 0,10 m.

Fragmentele ceramice descoperite atît în camera de ardere (fig. 13/1, 4—7, 10) cît și în focar provin de la vase de diferite tipuri. Unele (fig. 13/7, 9) aparțin unor amfore decorate cu striuri orizontale, adînci, dese și ușor ondulate. Amfore de acest tip, atribuite sec. VI e. n., s-au descoperit la Histria [17] și Dinogetia (Garvăn) [18]. Altele aparțin unor amfore

[16] La unul din cuptoarele de la Micia vatra era de cărămizi, peste care s-a aplicat un strat de lipitură. Informații L. Marghitan.

[17] Em. Condurachi și colaboratori, *Histria, I*, București, 1954, p. 455 și fig. 383; Em. Popescu, *Șantierul arheologic Histria: Punctele D 5 și D 6*, în *MCA*, VII, 1958, p. 240, fig. 11.

[18] I. Barnea, *L'incendie de la cité de Dinogetia au VIe siècle*, în NS, X, 1966, p. 250, fig. 12/7; idem, *Les thermes de Dinogetia*, în *Dacia*, NS, XI, 1967, fig. 16/9. Mulțumim și cu această ocazie prof. I. Barnea pentru sugestiile date.

de tipul aşa numit „cu coaste" (fig. 13/1, 2, 6), caracteristice sec. V—VI [19]. Ceramica uzuală e reprezentată mai ales prin fragmente de oale, din pastă cenuşie sau roşcată (fig. 13/3—5 ; 8 ; 10), cu multe ingrediente în compoziţie. Vasele aveau buza dreaptă, faţetată, evazată, uneori canelată, gîtul scurt şi torţele late, trase din buză, cu una sau mai multe nervuri longitudinale. Gîtul era decorat cu linii orizontale, reliefate. Aparţin, deasemeni, sec. V—VI e. n. [20].

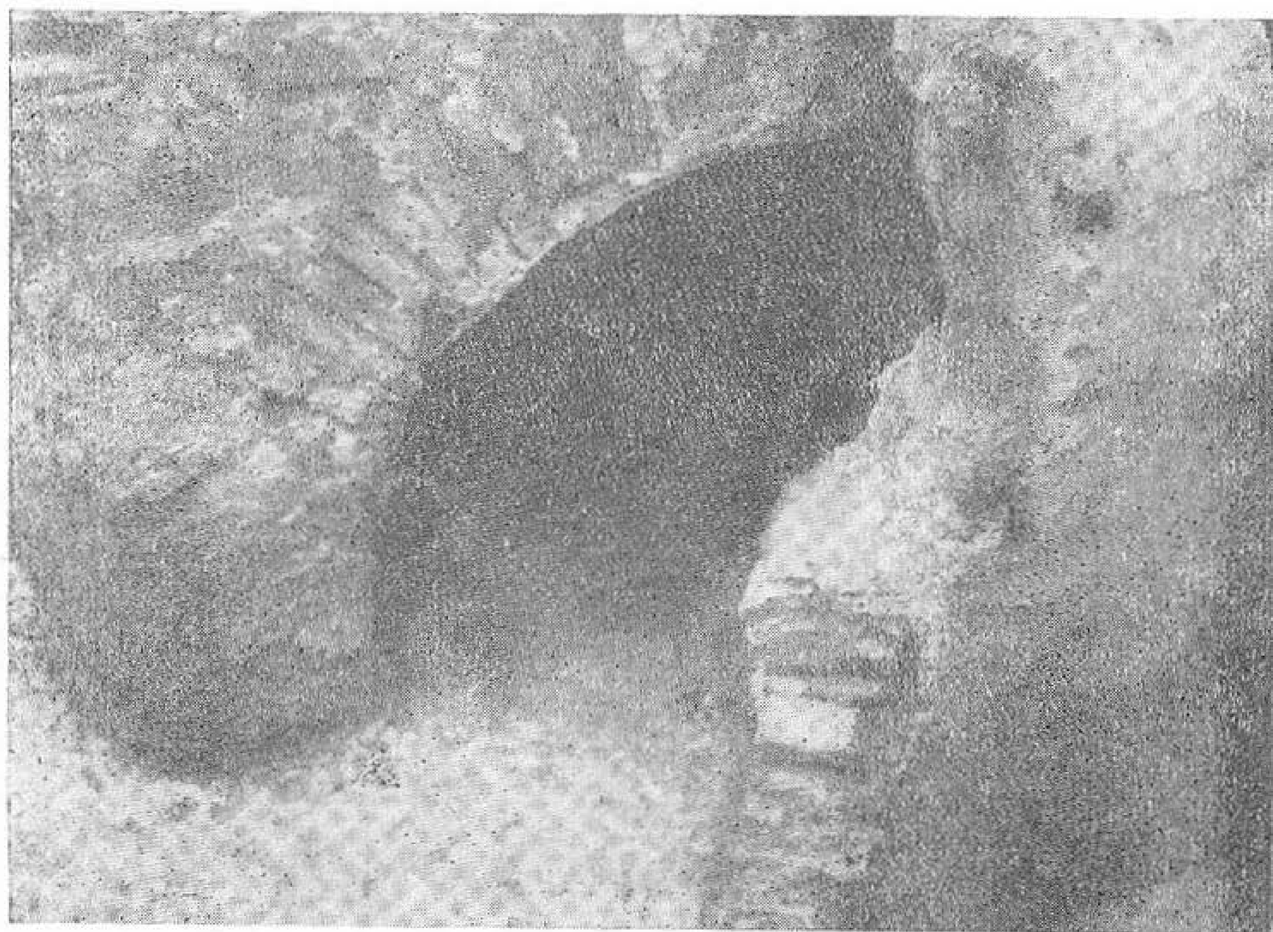


Fig. 6. Cuptorul I: intrarea în focar: jos, la dreapta, partea rămasă din gura de alimentare.

Praefurnium-ul, situat în partea de sud-vest a cuptorului, a putut fi cercetat doar parţial, din cauză că o bună parte fusese distrusă de excavaţiile amintite. În porţiunea cercetată s-a constatat în profil, pe toată

[19] Em. Popescu, *loc. cit.*; Henry S. Robinson, *The Athenian Agora*, vol. V, *Potery of the Roman Period*, p. 115 şi M 333, New Jersey, 1959 — sfîrşitul sec. V e.n. La Dinogetia s-au descoperit amfore „cu coaste" întregi şi fragmentare, în nivele corespunzătoare sec. V—VI e.n.; informaţie de la prof. I. Barnea. Deasemeni, în zona „Edificiului cu mozaic" din Constanţa s-au descoperit numeroase amfore, databile tot în sec. V—VI e.n.

[20] D. Tudor, *Sucidava*, III, în *Dacia* XI—XII, 1945—1947, p. 170, fig. 4, 6, 7 şi *Sucidava*, IV, în *MCA*, I, 1953, p. 712—713, fig. 7/f, 11/e. Em Condurachi şi colaboratori, *Histria*, I, 1954, p. 462, fig. 394—396. I. Barnea, *L'incendie de la cité de Dinogetia...*, *loc. cit.*, fig. 5/4 a—b.

înălțimea cuptorului, prezența exclusivă a pămîntului de umplutură antic, cu un bogat conținut de cenușă, fragmente ceramice, cărămizi și dărîmături din peretele construcției. La adîncimea de 1,15 m au apărut în *praefurnium* două vase sparte din vechime, care au fost apoi reconstituite.

Primul reprezintă o amforă de tipul așa numit „cu coaste“ (fig. 14) înaltă de 0,495 m, cu diametrul maxim de 0,248 m. Este lucrată din pastă

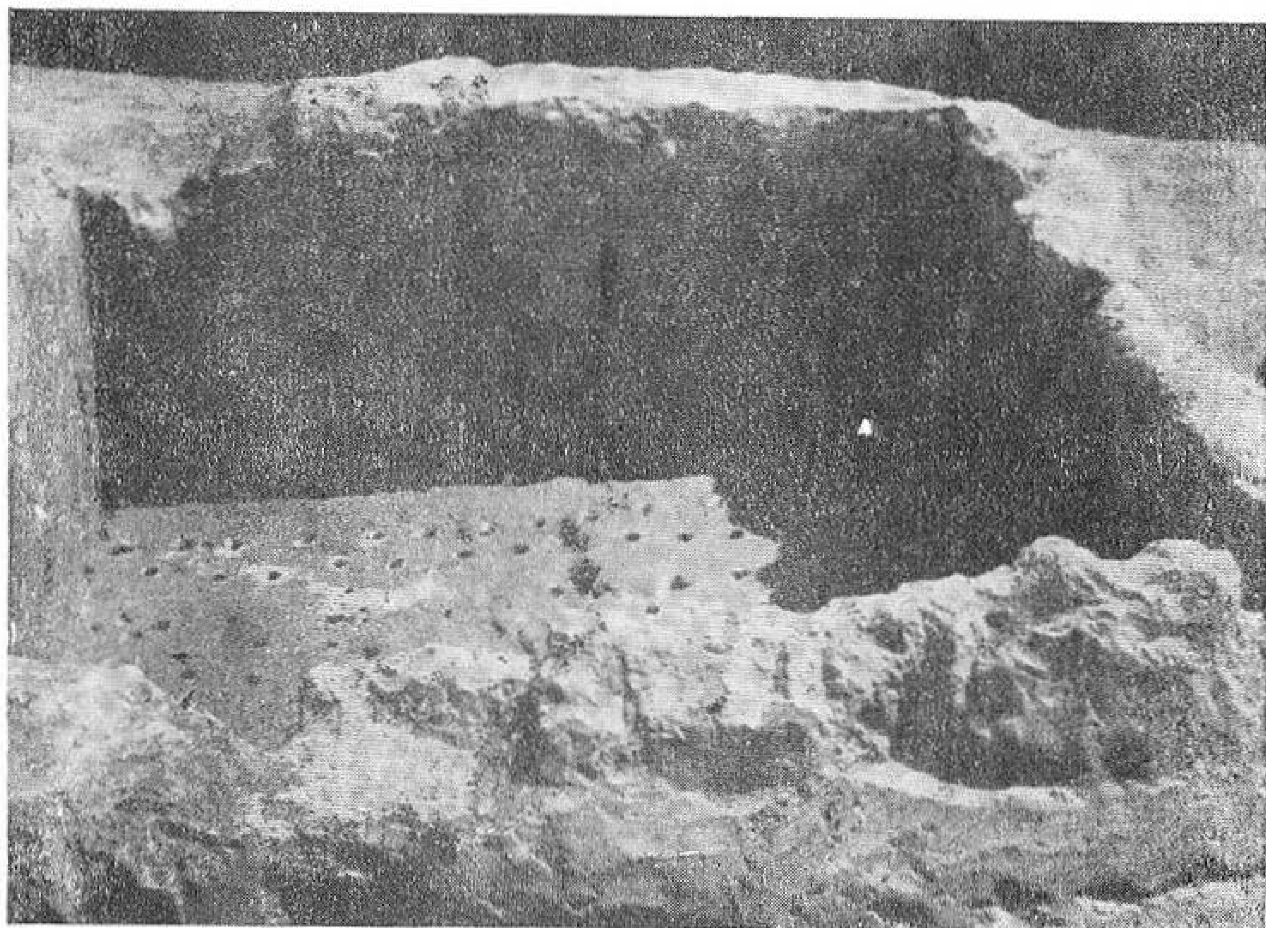


Fig. 7. Cuptorul II ; platforma și camera de ardere.

gălbuie-cărămizie. Semnul de pe gît, executat cu vopsea roșie, ne indică volumul, de 30 de sextari, al vasului [21]. Pe umăr are două *dipinti* suprapuse, greu lizibile (fig. 20 ; 21). Tipul acesta de amforă este caracteristic sec. V—VI e. n [22]

Cel de al doilea vas reprezintă o amforă cu corpul globular, gîtul scurt, bombat la mijloc, buza plată, îngroșată, torțile relativ scurte, arcuite în unghi aproape drept și prezentînd o tendință de răsucire ; fundul este lat, concav (fig. 15). Vasul este lucrat din pastă cenușie-gălbuie, cu impurități. Dimensiuni : înălțimea 0,375 m ; diametrul maxim 0,30 m. Într-o locuință de la Dinogetia s-a descoperit mai demult o amforă asemănătoare, cu corpul globular, cu gîtul în formă de pîlnie și torțile răsucite, datată

---

21 Inscripții asemănătoare pe amfore la Sucidava, în D. Tudor, *Sucidava*, IV. loc. cit., p. 715—723, fig. 14—19.

22 Vezi mai sus nota nr. 19.

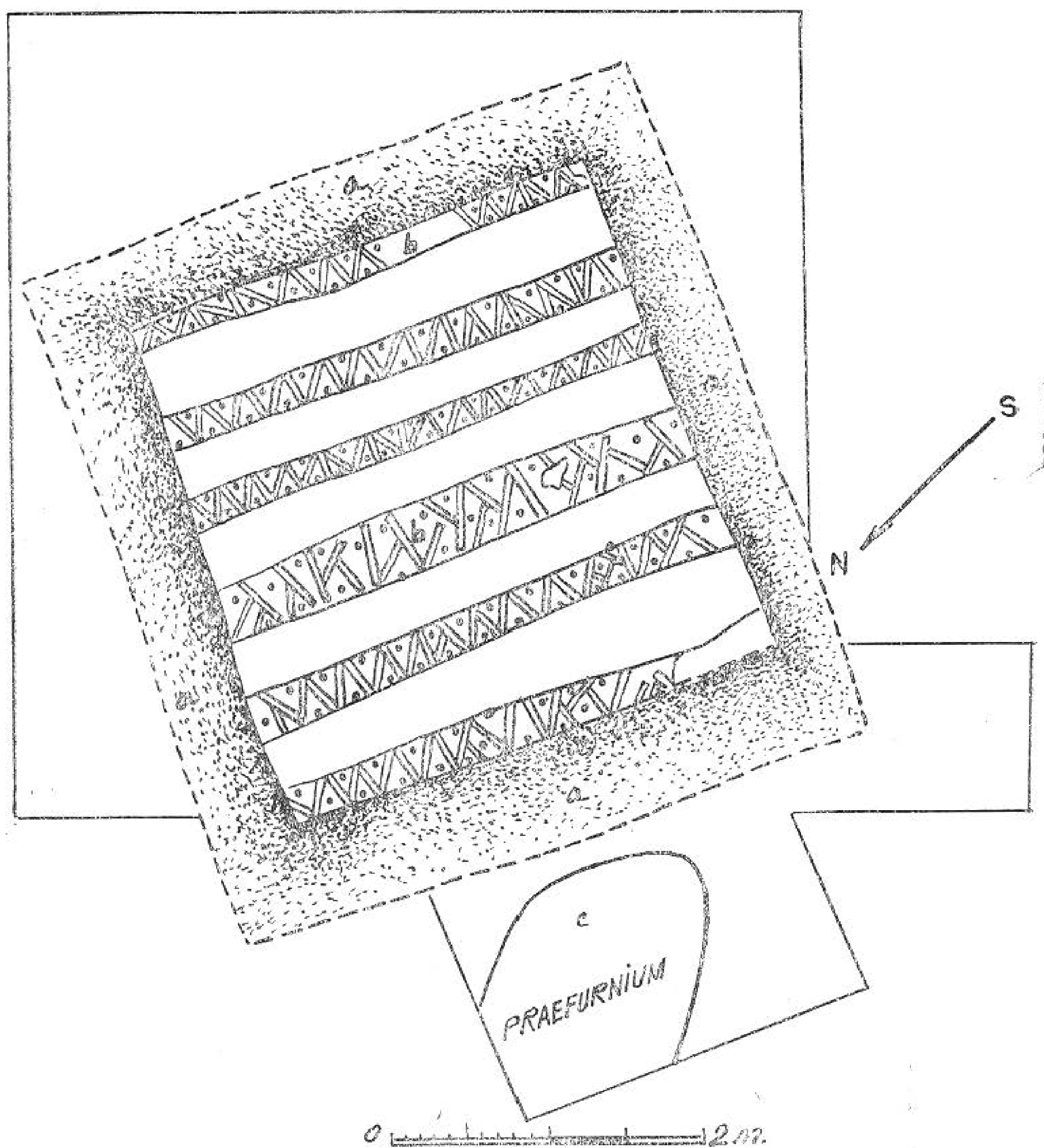


Fig. 8. Cuptorul II : a) pereții perimetrali b) fața interioară a platformei cu intervalele dintre arce și orificiile de tiraj ; c) praefurnium.

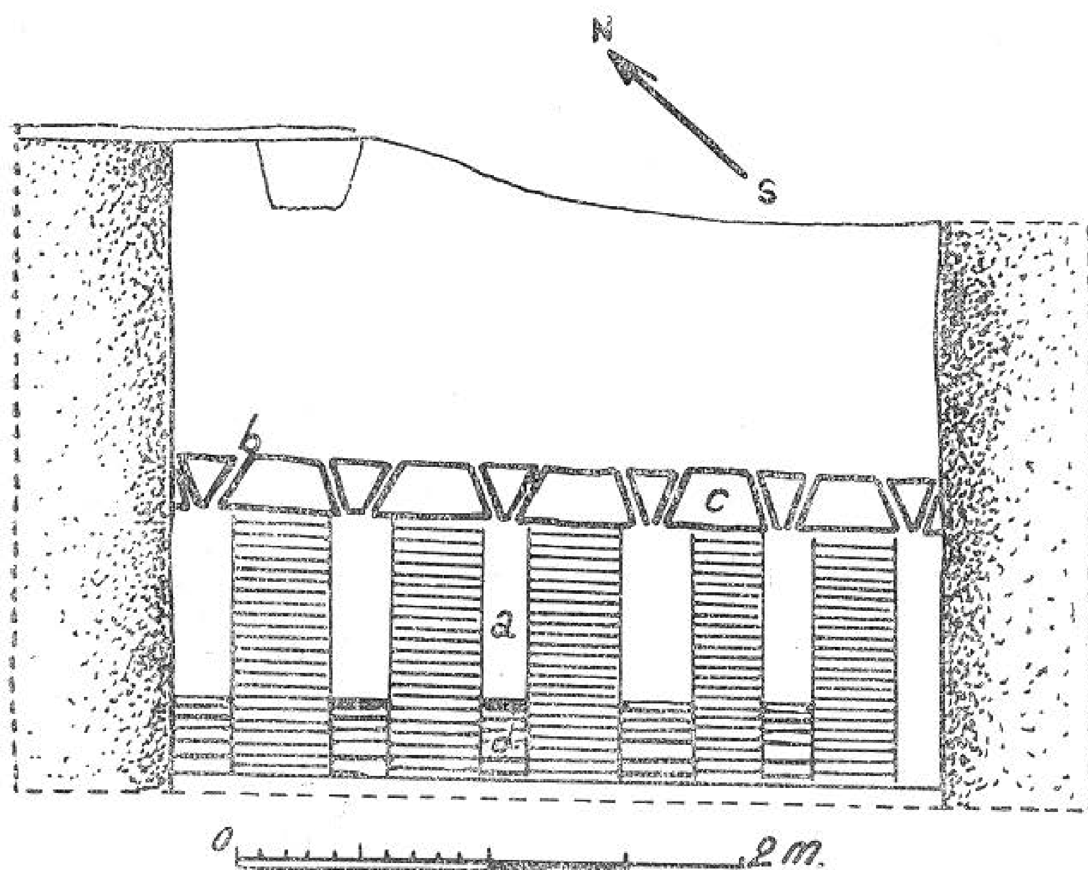


Fig. 9. Secțiune verticală longitudinală prin cuptorul II : a) intervalele dintre arce ; b) orificiile de tiraj ; c) platforma de ardere ; d) zidul median.

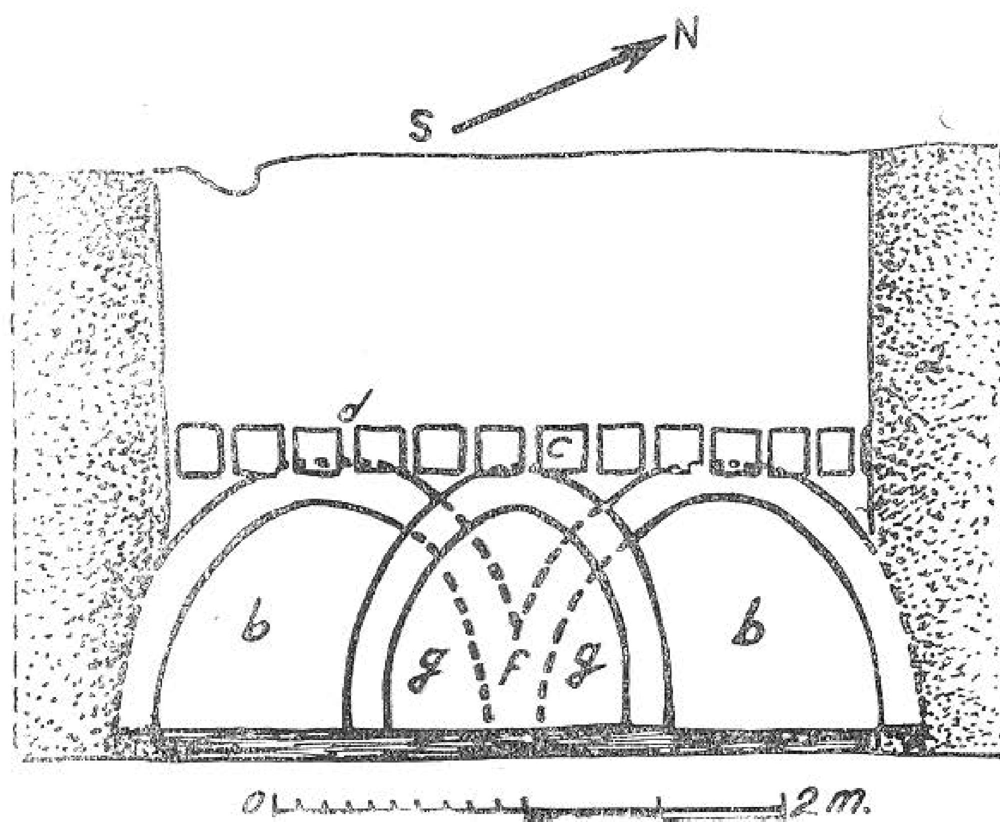


Fig. 10. Secțiune verticală transversală prin focarul, platforma și camera de ardere ale cuptorului II : a) pereții perimetrali ; b) încăperile focarului ; c) platforma de ardere ; d) orificiile de tiraj ; e) vatra focarului ; f) zidul median ; g) gura de alimentare.

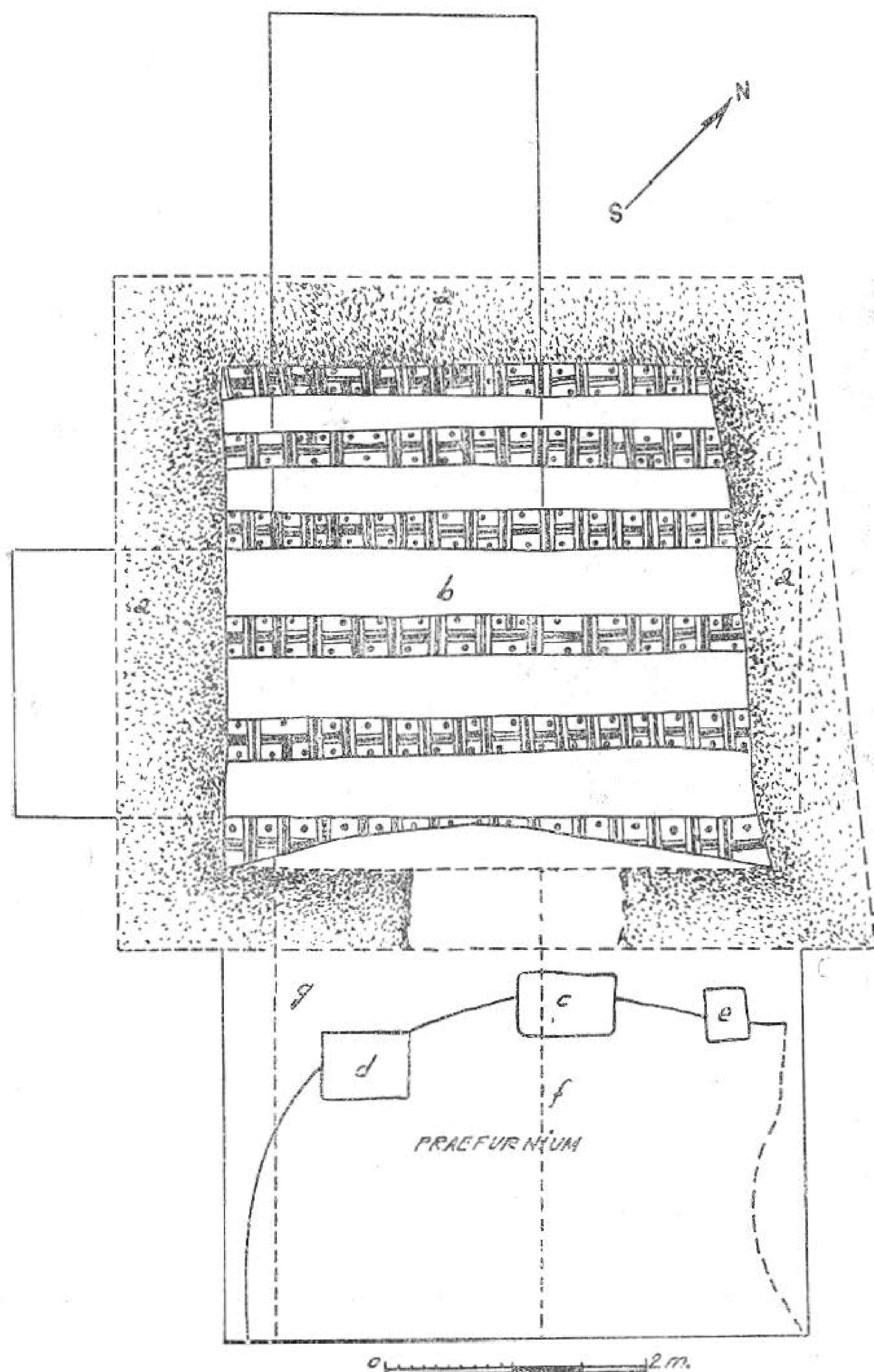


Fig. 11. Cuptorul III : a) pereții perimetrali ; b) platforma cu intervalele dintre arce și orificiile de tiraj ; c) piatra din fața intrării focarului ; d) zid mic ; e) piatră ; f) praefurnium.

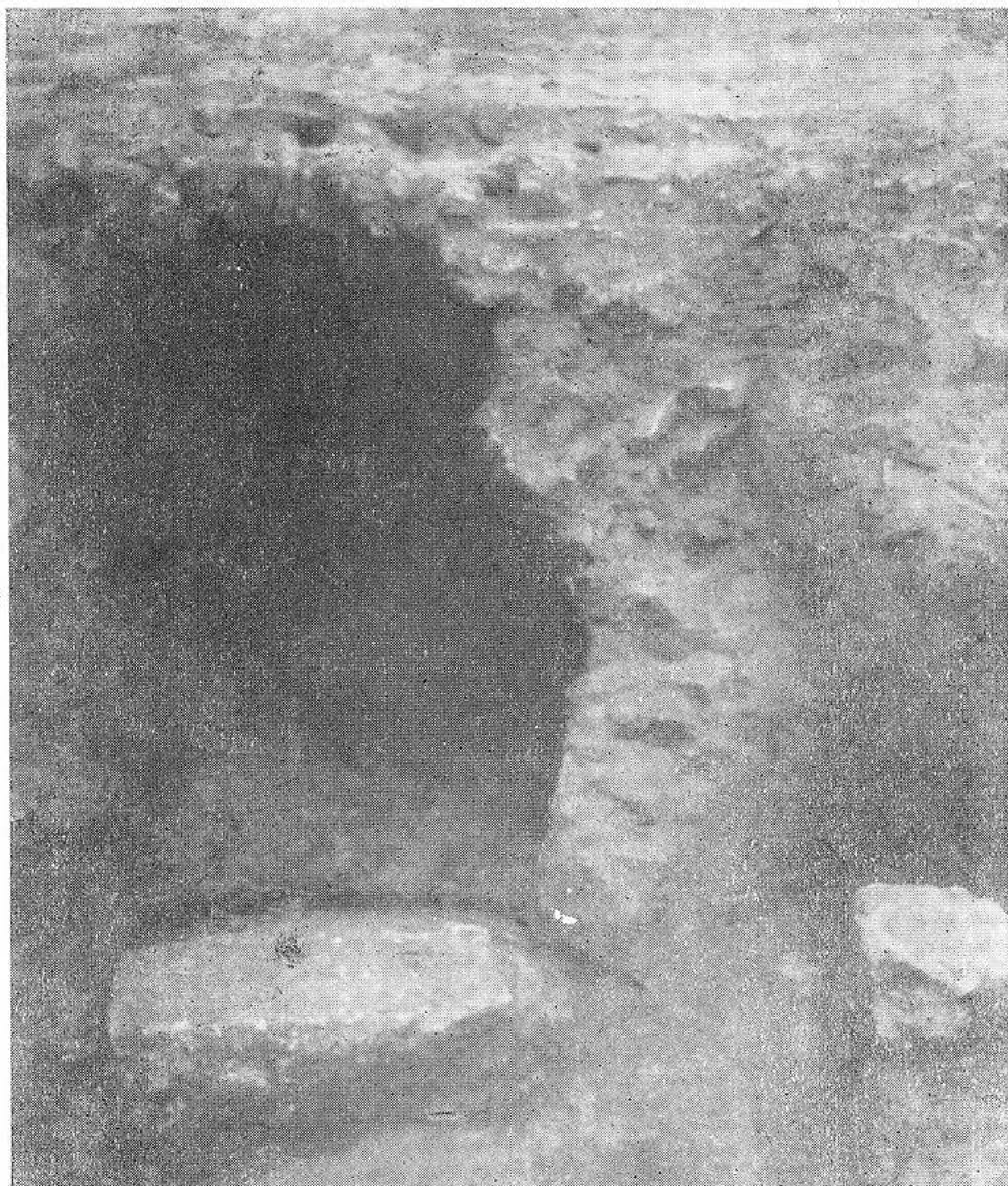


Fig. 12. Gura de alimentare cu piatra de la intrarea în focarul cuptorului III.

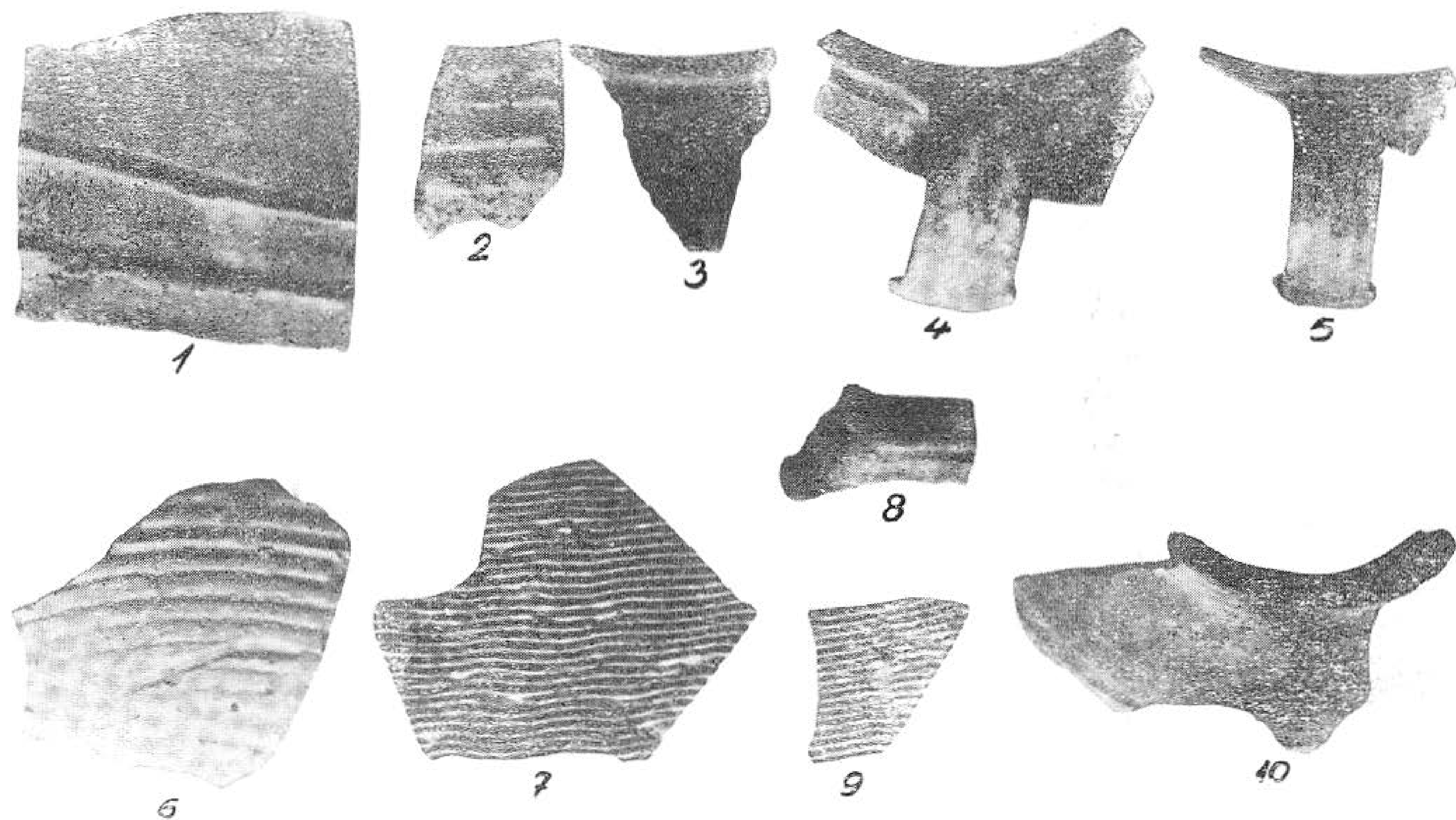


Fig. 13. Fragmente ceramice din cuptorul I: 1,4—7,10 — din camera de ardere; 2—3, 8—9 — din praefurnium



Fig. 14. Amforă din praefurnium-ul cuptorului I; sec. V—VI e.n.



Fig. 15. Amforă din praefurnium-ul cuptorului I; sec. V—VI e.n.

în sec. II e. n.[23]. Vasul de la Oltina a apărut în *praefurnium* alături de amfora „cu coaste", fapt ce pledează pentru atribuirea lui aceleiași perioade, adică tot sec. V—VI. Pasta îl apropie de vasele uzuale din aceeași vreme. Amfora în discuție reprezintă, probabil, continuarea unei forme mai vechi.

Praefurnium-ul se prezintă în secțiune orizontală sub forma unei gropi patrulatere, orientată nord-vest, oarecum oblic față de cuptor, latura

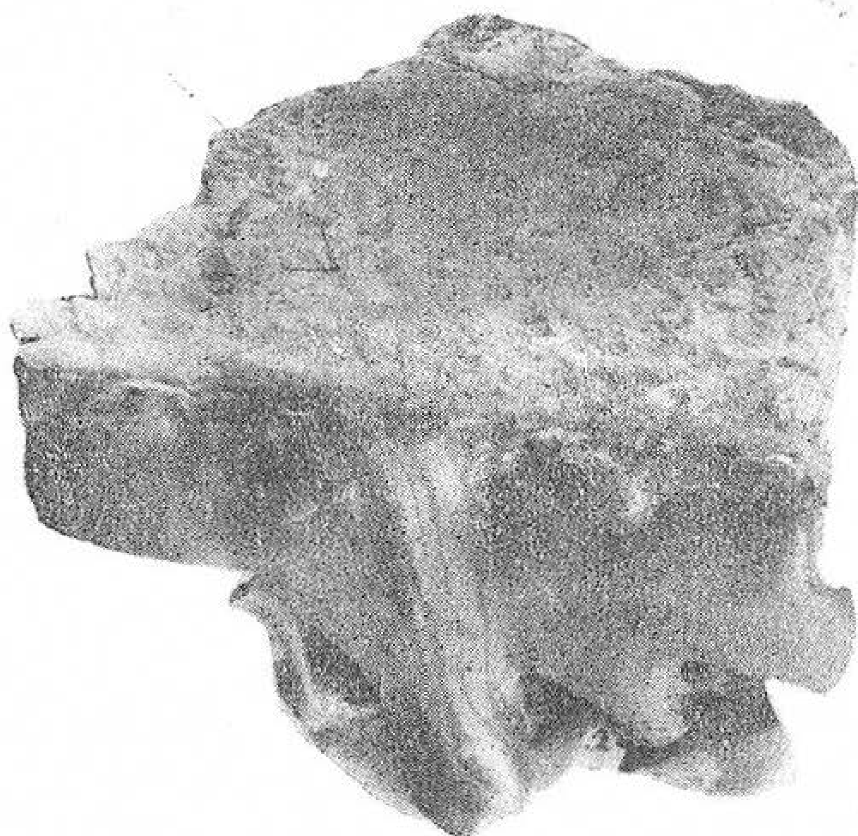


Fig. 16. Cărămidă vitrifiată din camera de ardere a cuptorului I.

corespunzătoare gurii de alimentare fiind lungă de 3,28 m. Spre fund groapa se îngusta și cobora pînă la 0,10 m sub nivelul vetrei focarului. Sub stratul de umplutură antic, baza *praefurnium*-ului s-a îngroșat pe o grosime de 0,03—0,07 m, din cauza temperaturii degajate de cenușa și cărbunii trași din focar. Servea, așa cum s-a mai arătat[24], ca loc pentru alimentarea cu combustibil și pentru evacuarea cenușii.

Situația stratigrafică demonstrează că acest cuptor era subteran. De la nivelul vetrei focarului și pînă la partea superioară a pereților camerei de ardere, pe o înălțime de 3,80 m., totul se plasează în pămînt viu. Încercînd să niveleze terenul, proprietarul a săpat panta în întreaga zonă, pe o adîncime de 1,30 m, așa cum se poate vedea și în terenul vecin, situat lîngă cuptor. Stratul subțire de pămînt cenușos vegetal din această zonă este recent, apărut mai ales după ce o parte din umplutura de cenușă

---

23 *Șantierul Garvăn — Dinogetia*, în *SCIV*, IV, 1—2, 1953, p. 264, fig. 24/1
24 A. Rădulescu, *op. cit.*, p. 11.

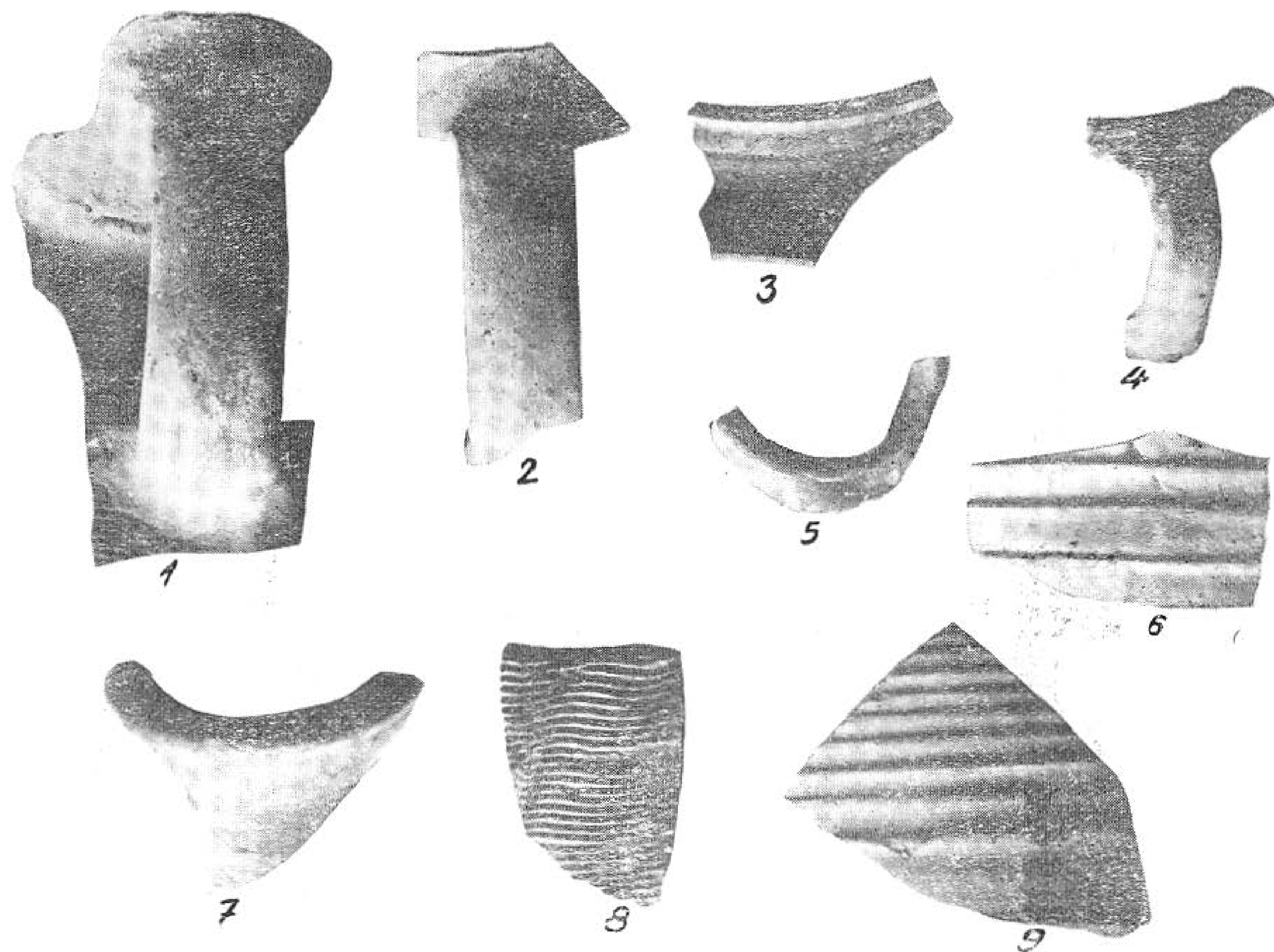


Fig. 17. Fragmente ceramice din cuptorul II : 1, 3 — din focar ; 2, 7, 9 — din praefurnium ; 4—6, 8 — din camera de ardere.

a camerei de ardere a fost împrăştiată în urma distrugerii parţiale a cuptorului, cu ocazia excavaţiilor amintite. De altfel, însuşi faptul că pereţii camerei de ardere nu au fost executaţi dintr-un material special, ci erau doar simplii pereţi ai gropii, întăriţi prin arderi repetate, dovedeşte că acest cuptor nu putea fi decît subteran.

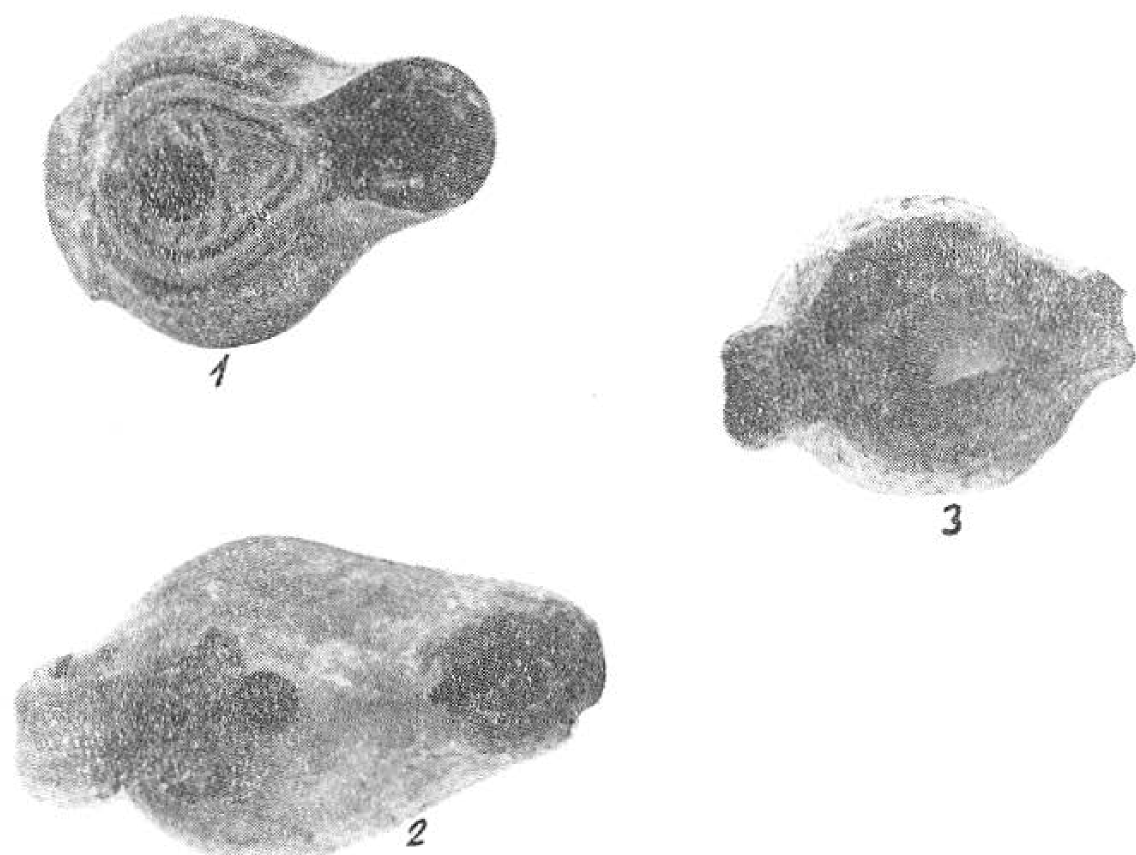


Fig. 18. Opaiţe ceramice din camera de ardere a cuptorului II.

CUPTORUL. II

La 40 m nord-vest de cuptorul I, în marginea şoselei, s-a descoperit un alt cuptor, asemănător ca tip cu cel descris mai sus. Cuptorul propriu-zis este de formă aproape pătrată, cu laturile interioare de 2,90 şi 3,00 m (fig. 7—8).

Deoarece la începutul săpăturii nu apăreau la suprafaţa terenului decît mici sfărîmături de culoare roşie, s-a practicat iniţial un şanţ orientat nord-est, sud-vest, ceea ce a permis să se prindă în secţiune cea mai mare parte din peretele de sud-est, colţul şi o parte din peretele de nord-vest al cuptorului. În caseta cu laturile de 4×5,5 m, trasată în partea de sud-est a şanţului iniţial, s-a prins întreg conturul instalaţiei. Cuptorul este orientat în lungime pe o direcţie apropiată de sud-est, nord-vest (125°—305°). Cu toate că este mult mai bine conservat decît cuptorul I, şi aici a fost distrusă partea superioară a camerei de ardere.

Conţinutul camerei de ardere a fost cercetat succesiv, pentru a se obţine, astfel şi un profil al depunerilor din interior. Cercetarea gurii

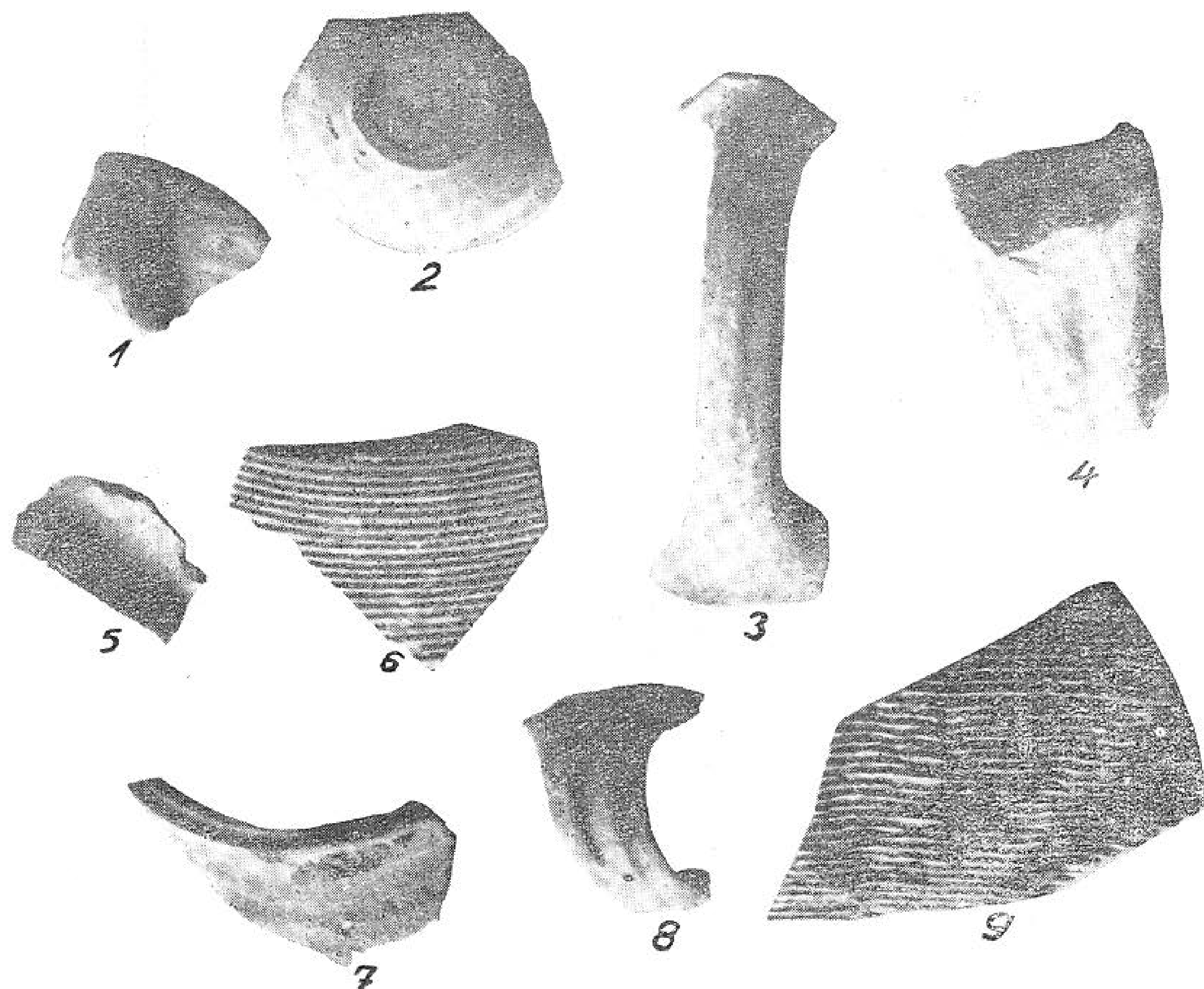


Fig. 19. Fragmente ceramice din cuptorul III : 1—2, 5—7 — din focar ; 3—4, 8—9 — din camera de ardere.

de alimentare și a *praefurnium*-ului a fost îngreuiată de existența șoselei din apropiere, sub care chiar el intra parțial. S-a trasat la nord-vest o casetă cu laturile de 2×3 m, orientată pe direcția peretelui de nord-est, sud-vest (35°—215°). Săpătura s-a adîncit apoi, numai pe lîngă marginea exterioară a peretelui cuptorului, marcată de culoarea roșie a pămîntului. Din motivul amintit mai sus, nu s-au putut cerceta decît 2/3 din *praefurnium*.

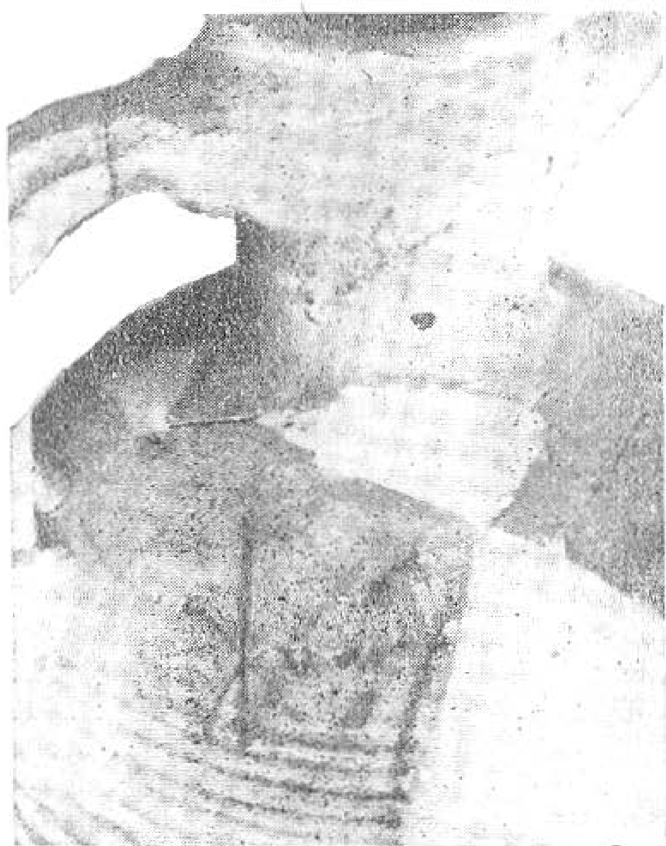


Fig. 20 Amforă din praefurnium-ul cuptorului I (detaliu), cu inscripție.

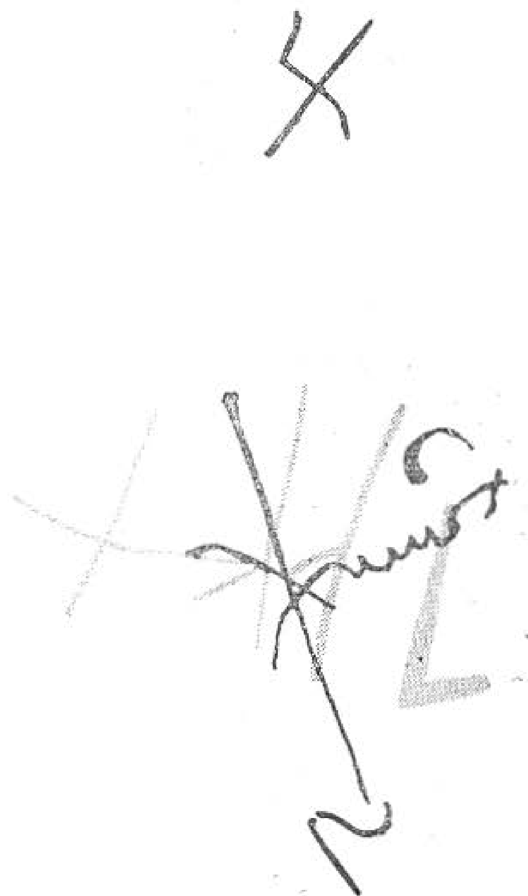


Fig. 21 Inscripția de pe amfora descoperită în praefurnium-ul cuptorului I

Umplutura camerei de ardere reprezintă o succesiune de mai multe straturi : sub un prim strat vegetal, de formație recentă, gros de 0,20 m, urma un altul, de cca. 0,60 m, din pămînt, cenușă și mici fragmente de cărămizi, sub care se afla un strat masiv de dărîmături și cărămizi fragmentare. În interiorul camerei de ardere s-au descoperit trei opaițe romano-bizantine, fragmente ceramice aparținînd aceleiași epoci, oase necalcinate, precum și o cărămidă întreagă din lut gălbui-cărămiziu (0,33×0,33×0,05 m).

Primul opaiț (fig. 18/1) are corpul înalt, alungit. Discul oval, ornamentat cu motive geometrice, este mărginit de două linii în relief, dintre care una se continuă spre cioc, formînd un canal. Pe bordura înclinată se

găsesc linii mici în relief, dispuse radial. Fundul, cordiform ; lut roz fin, cu angobă de aceeași culoare. Se datează în sec. VI e. n. [25].

Al doilea exemplar (fig. 18/3), căruia îi lipsește partea inferioară, are corpul ușor alungit. Discul rotund, ornamentat cu benzi de puncte în relief, are marginea puțin ridicată și desfăcută în dreptul ciocului, formînd un canal. Apucătoarea — spartă — era în formă de cap de om. Lut gălbui-cenușiu, grosolan, cu urme de arsură. Se datează tot în sec. VI e. n. [26].

Al treilea exemplar (fig. 18/2) are corpul alungit, bordura înclinată, toarta în formă de rulou, fundul ușor concav și urme de arsură la cioc. Discul, concav, se prelungește printr-un canal pînă în dreptul orificiului de ardere. Pastă portocalie, cu angobă roșiatică. Reprezintă un tip hibrid, probabil de proveniență locală, amintind prin formă de lucernele mai fine care au circulat în sec. V—VI e. n.

Înălțimea maximă păstrată a camerei de ardere este de 1,27 m. Platforma de ardere prezintă mai multe fisuri, iar în cîteva locuri este prăbușită. Orificiile de tiraj — care la suprafață au un diametru de 0,03—0,05 m — sînt dispuse neregulat, în 12 rînduri care alcătuiesc șase grupe, corespunzătoare celor șase intervale existente între arcele de la baza platformei. Pereții cuptorului — ca și la cuptorul I — nu au fost construiți dintr-un material special, ci, pereții gropii inițial săpate, s-au întărit prin arderi repetate. Peretele din spre gura de alimentare are o grosime de 0,70 m ; ceilalți trei au o grosime medie de 0,58 m. Fețele interioare au fost lipite cu un strat foarte subțire de lut cenușiu-alburiu, căzut acum în cea mai mare parte.

Gura de alimentare a cuptorului II (fig. 10/g) executată în peretele de sud-est, apare sub forma unei nișe semicirculare, comună ambelor compartimente ale focarului, mai largă spre interior și zidită pe margini cu cărămizi dispuse radial, după sistemul întîlnit și la unele cuptoare de la Constanța [72] sau din Pannonia [28]. Dimensiunile sînt următoarele : înălțimea 0,92 m, diametrul exterior 0,92 m, diametrul interior 1,12 m, iar grosimea zidului de cărămizi de 0,80 m.

Focarul este asemănător celui întîlnit la primul cuptor. Avem același zid median care, pornind din dreptul gurii de alimentare, împarte focarul în două încăperi aproximativ egale. Cîteva detalii de construcție îl deosebesc, totuși, de primul. Astfel, baza zidului median, înaltă de 0,30 m, este lipită de peretele posterior, cele două camere ale focarului comunicînd în acest punct doar prin porțiunea corespunzătoare arcelor, porțiune care a rămas liberă. Spre deosebire de primul cuptor, aici platforma de ardere nu se suprapune direct zidului median, ci între zid și platformă se interpun cărămizi în zigzag. Platforma de ardere se sprijină direct doar pe arcele focarului, care din acest motiv sînt mai groase decît la primul cuptor.

---

[25] C. Iconomu, *Opaițe greco-romane*, Constanța, 1967, tip. XXXIII, p. 147 ; H. Menzel, *Antike Lampen in römisch germanischen Zentral — Muzeum zu Mainz*, Mainz, 1954, nr. 640, p. 99.

[26] *Ibidem*

[27] A. Rădulescu, *op. cit.*, p. 13

[28] Kuszinszky Bálint, *op. cit.*, p. 52—53, cuptor XIII, fig. 34.

Bolţile arcelor au formă semicirculară. Picioarele lor au fost zidite în pereţii perimetrali ai cuptorului începînd dela nivelul vetrei, într-un mod asemănător celui de la prima instalaţie. Pentru construcţia arcelor şi a zidului median s-au folosit cărămizi întregi (0,36×0,36×0,05 m) sau fragmentare. Interiorul focarului a fost feţuit superficial. Dimensiunile lui sînt apropiate de cele ale camerei de ardere : lungimea 3,05 m ; lăţimea 2,87 m ; înălţimea 0,90 m. Cele cinci arce au grosimi cuprinse între 0,35—0,40 m, pe cînd intervalele dintre ele sînt mult mai mici — în medie doar de 0.25 m. În aceste condiţii, pentru a se obţine, totuşi, o încălzire uniformă a platformei, orificiile de tiraj au fost dispuse oblic, ca în cazul cuptorului C. III de la Constanţa [29]. Ca şi la cuptorul I, ele au fost executate prin dispunerea cărămizilor în zigzag şi în poziţie verticală, în deschizătura unghiurilor realizîndu-se astfel, orificiile (fig. 8). Uneori, în deschizătura unghiurilor s-a prins cîte un fragment de cărămidă, obţinîndu-se în acest fel şi orificii suplimentare (fig. 8). La partea superioară a platformei, orificiile de tiraj apar dispuse pe două — în unele porţiuni chiar pe trei — rînduri. Pe acelaşi rînd există, între orificiile de tiraj, o distanţă de 0,10—0,25 m. Distanţa dintre rînduri este de 0,08—0,20 m, iar dintre grupele de orificii de 0,20—0,42 m. Platforma de ardere a fost lutuită de mai multe ori, pentru a se obţine o suprafaţă cît mai plană. Măsurată prin orificii, platforma are în intervalele libere o grosime de 0,20 m, iar în dreptul arcelor de 0,30 m.

Ca şi în cazul cuptorului I, vatra focarului, groasă de 0,10 m, reprezenta fundul gropii întărit prin arderi repetate. Avea un strat masiv de cenuşă în spaţiul din apropierea gurii de alimentare.

Praefurnium-ul, cercetat doar parţial din cauza şoselei care îl suprapune în parte, are forma unei gropi adînci de 3,10 m, oarecum oblice. Groapa se îngustează spre fund şi coboară pînă la nivelul vetrei focarului. *Preafurnium*-ul conţinea un pămînt cenuşos pigmentat, clar delimitat de pămîntul viu. La adîncimea de 2,78 m a apărut un strat continuu de 0,07—0,08 m de cenuşă albă, sub care, pe o grosime de 0,20 m, se afla un strat masiv de cenuşă închisă, amestecată cu mult cărbune.

Fragmentele ceramice descoperite în camera de ardere (fig. 17/4—6, 8), focar (căzute fie ulterior, după încetarea funcţionării instalaţiei — fig. 17/1, 3 — fie înainte şi de aceea în prezent calcinate) şi *praefurnium* (fig. 17/2, 7, 9) provin de la vase de diferite tipuri : amfore cu striuri orizontale, amfore „cu coaste" (fig. 17/6, 9) sau oale borcan (fig. 17/3). Se datează în sec. V—VI e. n. [30]. S-au precizat că şi cel de-al doilea cuptor de la Oltina era subteran. De la nivelul vetrei focarului pînă la partea superioară a pereţilor camerei de ardere, totul era plasat în pămînt viu, cu excepţia unui strat subţire de sol vegetal recent.

CUPTORUL III.

Cel de al treilea cuptor, asemănător cu primele, este situat la 30 m sud de cuptorul I. Din cauza torenţilor care au săpat zona, întreg cuptorul, dar mai ales camera de ardere, au suferit masive deteriorări. Se păstrează

[29] A. Rădulescu, *op. cit.*, p. 13.
[30] mai sus notele nr. 17, 18, 19 şi 20.

doar pereții de sud-est și nord-vest, pe o înălțime maximă de 0,50 m.

La început s-au executat două șanțuri perpendiculare orientate sud-est, nord-vest și sud-vest (S 1=10×2 m și S 2=6×2 m) după care, pentru cercetarea integrală a obiectivului, s-au practicat casete laterale. Ca și la primele două cuptoare pereții perimetrali reprezintă o întărire prin arderi intense și repetate a pereților gropii inițiale. Uneori pereții ating grosimea de 0,70 m.

Platforma de ardere, de forma aproximativ trapezoidală, are următoarele dimensiuni : lungimea 4,14 și 3,84 m ; iar lățimea de 3,80 m (fig. 11). În spre sud-vest, către intrarea în focar, platforma este parțial prăbușită. Prezintă 12 rînduri de orificii de tiraj verticale, dispuse în șase grupe corespunzătoare intervalelor existente între arcele de la baza platformei.

Gura de alimentare practicată în peretele de nord vest apare, ca și la celelalte două instalații, sub forma unei nișe semicirculare, comună ambelor compartimente ale focarului și zidită din cărămizi dispuse radial.

Focarul, cu aceleași dimensiuni ca și camera de ardere, are deasemeni un zid median care îl împarte în două părți aproximativ egale. Înălțimea focarului este de 1,30 m.

Un element constructiv care îl deosebește de celelalte două cuptoare este faptul că în intervalele dintre arce cărămizile platformei de ardere nu sînt dispuse în zigzag : prezintă două cîte două cărămizi lipite, dispuse paralel, iar între ele are alte două jumătăți sau fragmente mai mici alăturate (fig. 11). Orificiile de tiraj au fost apoi executate în spațiile libere, de o parte și de alta a jumătăților de cărămizi lipite (fig. 11). Sistemul de execuție al orificiilor de tiraj se aseamănă cu cel folosit la primul interval dintre arcele cuptorului C V de la Constanța[31] și la unul din cuptoarele de la Micia[32]. Arcele focarului au o grosime medie de 0,38 m, iar intervalele dintre ele o lățime medie de 0,32 m. Camera focarului, arcele, zidul median și pereții laterali au fost acoperiți cu un strat gros de lipitură de culoare neagră, puternic zgurificată.

Praefurnium-ul are forma unei gropi adînci, ovale cu marginile neregulate și cu un conținut cenușos (fig. 11/f). A fost în mare parte distrus de torenți și de lucrările agricole. În adîncime, merge cu cca. 0,40 m sub nivelul vetrei focarului.

La intrare în cuptor, în fața gurii de alimentare este o piatră dreptunghiulară lungă de 0,80 m, lată de 0,56 m și înaltă de 0,16 m (fig. 11/c și 12), așezată pe un strat de cenușă gros de 0,20 m. Piatra este puțin aplecată spre interiorul cuptorului și se înalță cu 0,10 m deasupra vetrei focarului. În apropierea ei stratul de cenușă de pe vatră este mai gros, deoarece nu putea fi scos întotdeuna în întregime din focar.

---

[31] A. Rădulescu, *op. cit.*, fig. 8.

[32] Informații L. Mărghitan. Orificiile erau construite însă din olane dispuse vertical și prinse în stratul de lut.

Piatra pare să fi fost folosită drept prag, pentru ca cenuşa şi cărbunii aprinşi să nu cadă în *praefurnium*.

În partea stîngă, lîngă gura de alimentare apare şi un mic zid dreptunghiular, înalt de 0,50 m, lung de 0,58 m şi lat de 0,70 m, din cărămizi şi pietre. Zidul, care nu-i lipit de peretele cuptorului, este construit direct pe pămîntul viu, fiind înconjurat de cenuşa *praefurnium*-ului. În partea dreaptă, simetric cu zidul, este o altă piatră, alături de care au apărut mai multe cărămizi şi pietre împrăştiate, de mărimea celor din zidul amintit mai sus şi care reprezintă resturile unui zid asemănător, dar distrus. Cele două ziduri par a indica (existenţa unui mic „coridor" în faţa intrării în focar. Spre deosebire de alte asemenea „coridoare" acoperite, întîlnite la Garvăn [33] şi în Pannonia [34]), cel în cauză nu pare să fi fost acoperit.

În camera de ardere, focar şi *praefurnium*, au apărut fragmente ceramice romano-bizantine, provenind de la amfore cu striuri orizontale, uşor ondulate (fig. 19/6,9), amofre cu „coaste", oale borcan (fig. 19/7) şi căniţe (fig. 19/1-2), datînd din sec. V-VI [35]. În stratul superior, alături de fragmente romano-bizantine au apărut şi altele feudal-timpurii, ba chiar şi unul Latène, dintr-un vas cenuşiu lucrat la roată, toate aduse de torenţi, care, venind de pe dealurile din apropiere, îşi făcuseră drum chiar pe deasupra cuptorului.

* * *

Cuptoarele descrise mai sus sînt asemănătoare între ele ca execuţie, cu excepţia unor deosebiri de detaliu nesemnificative în ansamblu. Toate aparţin unui tip întîlnit la Constanţa [36] şi Micia [37] sau într-un singur caz la Aquincum [38], cu focar larg şi zid median, care era mai indicat, se pare, de cît tipul de cuptoare cu coridor în partea centrală şi canale secundare laterale, înguste şi scunde, tip întîlnit mai frecvent — la Sarmizegetusa [39], Garvăn [40], Orheiul Bistriţei [41] şi în Pannonia [42]. Acest din urmă tip nu asigura o prea mare libertate de circulaţie flăcărilor şi doar cu multă greutate, o încălzire uniformă platformei de ardere.

Compartimentarea focarului în cîte două camere nu s-a făcut pentru ca ele să fie folosite, eventual, independent, doar numai cîte una, întrucît exista între ele o permanentă comunicaţie. Zidurile mediane care compartimentau cuptorul, susţineau împreună cu arcele, platforma.

La toate cele trei cuptoare platformele aveau în perioada funcţionării instalaţiilor o mare rezistenţă. În nici un caz nu s-a constatat o prăbuşire a arcelor sau a zidurilor mediane. La unele cuptoare din Pannonia [43],

[33] Gh. Ştefan, *op. cit.*, p. 340, fig. 1.
[34] Kuszinszky Bálint, *op. cit.*, p. 31—32, 34—36, 45—46 etc.
[35] mai sus notele nr. 17—20.
[36] A. Rădulescu, *op. cit.*, cuptorul C V, p. 14 şi urm.
[37] Cuptoarele nr. 2—4. Informaţie L. Mărghitan.
[38] Kuszinszky Bálint, *op. cit.*, cuptorul XIII, fig. 34, p. 52—53.
[39] Octavian Floca, *op. cit.*, p. 431 şi urm.
[40] Gh. Ştefan, *op. cit.*, p. 339 şi urm.
[41] D. Protase, Şt. Dănilă, *op. cit.*, p. 557 şi urm.
[42] Kuszinszky Bálint, *op. cit.*, p. 25—52.
[43] *Ibidem*.

cărămizile care se zideau radial în gura de alimentare și în arcele focarului, erau mai subțiri la partea inferioară, pentru a se putea lipi cît mai bine. Cu toate că la Oltina acest procedeu nu este folosit-spațiul relativ mare rămas la partea superioară a cărămizilor dispuse radial fiind umplut cu lut — rezistența platformei nu a avut de suferit.

În ce privește materialul supus arderii, este posibil ca instalațiile în discuție să fi fost folosite atît pentru arsul cărămizilor și chirpicilor lucrați în tipare, cît și al olanelor și poate, al vaselor. Rezistența deosebită a platformei permitea arderea unei cantități apreciabile de cărămizi și chirpici fără vreun pericol de prăbușire.

Arderea olanelor, dar mai ales a vaselor, cere o răspîndire uniformă și gradată a căldurii. Dispunerea orificiilor de tiraj la distanțe aproximativ egale, execuția lor oblică atunci cînd arcele focarului erau prea mari, corespund și condițiilor necesare pentru arderea, destul de dificilă, a țiglelor sau a vaselor. Apoi, însuși faptul că orificiile de tiraj sînt relativ mici (avînd un diametru mediu doar de 0,03—0,04 m), ar putea fi un indiciu în plus în sprijinul aceleiași idei ; din cauza dimensiunilor mici ale orificiilor, căldura se răspîndea mai încet, dar gradat, timp în care platforma putea să se încălzească uniform.

Săpăturile au scos la iveală olane, cărămizi, chirpici, numeroase fragmente ceramice, găsite fie în incinta camerelor de ardere, fie în focar sau *praefurnium*. Chiar dacă uneori fragmentele descoperite nu au raporturi evidente cu cuptoarele, marea lor cantitate și apartenența la aceeași epocă lasă să se întrevadă posibilitatea ca aceste instalații să fi fost folosite pentru ars cărămidă, olane, vase etc. Acest lucru s-a precizat în cazul instalațiilor de la Garvăn [44], Orheiul Bistriței [45] sau Constanța [46], cercetătorii lor admițînd arderea în cuptoare a țiglelor, cărămizilor, sau a mai multor categorii ceramice, în funcție de materialul descoperit.

La cuptoarele în discuție nu s-au descoperit elemente care să permită constatarea existenței unor intrări în camera de ardere, de genul celor întîlnite în alte locuri [47]. N-au apărut nici elemente care să permită stabilirea sistemului de acoperire a camerei de ardere. De fapt, în cazul în care unele instalații vor fi fost folosite numai pentru arderea cărămizilor, este posibil ca ele nici să nu fi fost acoperite. Cărămizile aranjate anume pentru ars, cu interspații, puteau fi acoperite la partea superioară cu alt rînd de cărămizi orizontale, lăsîndu-se doar din loc în loc, guri de curent, după un sistem asemănător celui întrebuințat la cărămidăriile moderne [48].

Din informațiile obținute de la unii locuitori mai vîrstnici ai comunei [49], reiese că în apropiere au mai existat și alte cuptoare, dar care, în diferite împrejurări, au fost complect distruse. La cca. 70 m sud-vest

---

44 Gh. Ștefan, *loc. cit.*
45 D. Protase, Șt. Dănilă, *loc. cit.*
46 A. Rădulescu, *loc. cit.*
47 Sub forma unor „uși" ; în Kuszinszky Bálint, *op. cit.*
48 vezi și Octavian Floca, *op. cit.*, fig. 6, 7.
49 Hagi Neagu, Proicea Culea, Ion Ciobanu etc.

de cuptorul II, spre sat, chiar la marginea drumului, s-ar fi descoperit cu vreo 60 de ani în urmă un cuptor, cu ocazia construcției șoselei spre debarcader. Un al doilea cuptor s-ar fi descoperit în urmă cu 40 de ani, la cca. 100 m sud-est de cuptorul II. Cuptorul a fost distrus în întregime, iar cărămida a fost întrebuințată de proprietarul locului [50]. Un al treilea cuptor, distrus cu cca. 20 de ani în urmă în condiții similare, ar fi fost situat la 20 m. est de cuptorul II. Alte două cuptoare antice sînt menționate în anul 1886, cu ocazia descoperirii la Oltina a unei inscripții [51]. Din păcate, nu sînt date alte informații care să poată constitui repere sigure în vederea determinării cît de cît exacte a epocii căreia îi aparțin, sau a locului în care au fost descoperite cele două instalații. Nu este însă exclus, ca ele să fi fost situate în aceeași zonă în care au apărut cuptoarele descrise mai înainte, putînd fi chiar unele din instalațiile distruse pe la începutul secolului nostru.

Construirea într-un spațiu restrîns a mai multor instalații — zona nu e încă epuizată și alte cuptoare mai pot apărea — a fost favorizată de mai multe elemente: existența unei argile de bună calitate, fără nisip sau pietriș, a apei adusă din bălțile și izvoarele din apropiere sau de la Dunăre, ca și a unei cereri mari, mai ales de materiale de construcție, în epoca istorică în care au fost folosite cuptoarele.

Capacitatea cuptoarelor de la Oltina este relativ mare. Dacă admitem că stocul de cărămizi care trebuiau arse era clădit de fiecare dată pe platforma de ardere, după principiul cărămidăriilor moderne [52] rezultă că circa jumătate din volumul camerei de ardere nu era folosit, fiind rezervat interspațiilor obligatorii lăsate între cărămizi pentru circulația căldurii.

Încercînd să calculăm capacitatea de producție a cuptoarelor antice, ne vom folosi de unele date oferite chiar de cărămidăriile actuale ale Oltinei, situate la numai 100—150 m spre sud-vest de cele antice și care folosesc aceeași argilă de bună calitate din apropiere. Cuptoarele actuale din Oltina au focarul îngropat, iar camera de ardere închisă, zidită din cărămizi la suprafața solului.

Într-un cuptor actual, a cărui cameră de ardere are un volum total de 15,84 m.c. (3,60×2,20×2,00 m) — din care jumătate (7,92 mc.) e nefolosit, fiind rezervat interspațiilor — se pot arde, teoretic, 5.200 cărămizi [53]. Practic, după declarațiile lucrătorilor, se ard între 6.000—6.500, deoarece cărămizile sînt în, așa fel stivuite, încît, de obicei, este rezervat interspațiilor mai puțin de jumătate din volumul camerei de ardere. În camera de ardere a cuptorului I de la Oltina, cu un volum probabil de cel puțin 27,82 mc. (4,30 × 3,74 × 1,73 m) — din care doar jumătate (13,91 mc) ar fi fost ocupat de material — s-ar fi putut arde

---

[50] Informație de la Proicea Culca. Proprietarul locului care a folosit cărămida cuptorului era locuitorul Gh. Turcu.

[51] *CIL*, III, p. 1971, XXXI.

[52] D. Protase — Șt. Dănilă, *op. cit.*, p. 558.

[53] Cărămizi actuale (0,23×0,11×0,06), cu un volum de 0,001518 mc; 7,92 : : 0,001518 = 5217.

deodată 9.100 cărămizi de dimensiunile celor de astăzi (0,23 × 0,11 × × 0,060 m)[54] — sau 1.600 de cărămizi antice (de 0,38 × 0,38 × × 0,06 m)[55].

Dacă ținem seama și de numărul mare de cuptoare grupate într-o zonă relativ restrînsă, cum și de funcționarea lor simultană, ne dăm seama că ele erau capabile să satisfacă o producție ridicată într-un interval de timp relativ scurt. Evident, calculul de mai sus rămîne aproximativ, întrucît nu cunoaștem cu certitudine modul de dispunere al cărămizilor pentru ars în cuptoarele antice.

Materialele descoperite în cele trei cuptoare (fragmente de vase, amfore, opaițe), sînt databile în cea mai mare parte, așa cum s-a mai arătat, în sec. V-VI. Această datare pare a se corela și cu alte informații recente.

Descoperirile făcute în alt punct al Dobrogei — la Dinogetia — au adus, mai ales în ultimul timp, importante informații și cu privire la producția de cărămizi a Oltinei în antichitate. La Dinogetia, începînd din anul 1950, pe parcursul mai multor campanii de săpături[56], au fost descoperite cărămizi ștampilate cu numele împăratului Anastasius (491—518). Unele cărămizi — fragmentare — aveau ștampila divizată în trei registre : în mijloc era numele împăratului, iar deasupra și dedesubt apăreau literele T I N[57].

Descoperirea altei cărămizi ștampilate în 1966, i-a permis prof. I. Barnea să încerce să determine proveniența cel puțin a unei părți din cărămizile descoperite la Dinogetia. Cărămida recent apărută, cu ștampila conservată aproape în întregime, are lungimea de 0,355 m, iar grosimea de 0,065 m. Prin comparație cu alte cărămizi — neștampilate — păstrate în același context, s-a stabilit că lățimea ei era egală cu lungimea[58]. Pe marginea rămasă intactă, pe un cartuș simplu în relief, avea următoarea ștampilă : + PIUS INPE (ra) TOR ANASTASIUS +. Deasupra și dedesubtul cartușului se repeta, tot cu litere în relief, mai distanțate însă, inscripția A Λ T I N A[59].

Cetatea *Altinum* sau *Altina* este amintită în *Notitia Dignitatum* (Or XL, 28) sub forma *Altinum* și de Procopius (De aedificiis, IV, 7 și 11) sub forma Ἀλτῖνα. Așezarea, situată pe malul drept al Dunării, este în mod frecvent localizată pe locul actualei comune Oltina[60].

Cărămizile cu numele localității *Altina*, descoperite la Dinogetia, datează de la sfîrșitul sec. V — începutul sec. VI. Pe baza inventarului și a

---

54 13,91 : 0,001518 = 9104.

55 13,91 : 0,008664 = 1605.

56 *Șantierul Garvăn (Dinogeția)*, în *SCIV*, II, 1, 1951, p. 33, fig. 21—22 ; *SCIV*, III, 1952, p. 392, fig. 29 ; *SCIV*, V, 1—2, 1954, p. 168, fig. 7 ; *MCA*, VI, 1959, p. 646, fig. 17.

57 *MCA*, VI, 1959, p. 646, fig. 17 și I. Barnea, *Contributions to Dobrudja history under Anastasius I*, în Dacia, NS, IV, 1960, p. 366, fig. 1/2.

58 I. Barnea, *Nouvelles contribution à l'histoire de la Dobroudja sous Anastase I-er*, în *Dacia*, NS, XI, 1967, p. 355—356, fig. 1.

59 *Ibidem*.

60 R. Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, București, 1938, p. 162, 164—165, 303, 329, 383 ; *Istoria României.*, I, București, 1960, p. 601 ; I. Barnea, *Nouvelle contribution à l'histoire de la Dobroudja...*, *loc. cit.*

sistemului de construcție, am văzut mai sus că și cuptoarele de la Oltina datează din aceeași vreme. Este adevărat că în timpul săpăturilor întreprinse în zona celor trei cuptoare n-a apărut nici o cărmidă ștampilată. Dar atît ca mărime, cît și ca pastă, unele din cărămizile ștampilate de la Dinogetia sînt asemănătoare cu cele descoperite la Oltina. Prezența cărămizilor ștampilate cu numele împăratului Anastasius și al localității *Altina*, la Dinogetia, ar putea dovedi că ele erau lucrate la Oltina și apoi transportate în aval, la destinație.

În timpul lui Anastasius se constată în mai multe puncte ale Dobrogei mari lucrări de reconstrucții. La Histria și Dinogetia au fost restaurate zidurile de apărare. La Dinogetia s-a refăcut și o bazilică mai veche [61]. Pe o cărămidă ștampilată de la Histria apare deasemeni numele împăratului : + I M P (erator) A N A S T (asius) [62]. Un detaliu deosebește totuși această ștampilă de cele descoperite la Dinogetia : în cuvîntul *imperator* este folosită litera M și nu N întîlnită pe ștampilele de la Dinogetia. Urmele acestei activități constructive se mai constată, deasemeni, la Tomis și Callatis. Construcțiile și reconstrucțiile masive întreprinse cereau, printre altele, și importante cantități de cărămizi. Cuptoarele de la Oltina, de dimensiuni mari și, se pare, destul de numeroase, puteau să satisfacă nu numai cerințele locale, ci să aprovizioneze și centrele mai apropiate sau chiar mai îndepărtate ale provinciei, ca Dinogetia — mai ales atunci cînd transportul se făcea relativ ușor, pe Dunăre. Evident, această ipoteză va putea fi întru totul confirmată, numai în măsura în care viitoarele descoperiri — mai ales cele epigrafice — vor atesta localizarea cu certitudine a anticului *Altinum* — *Altina*, la Oltina.

Sub Iustin I (518—527), dar mai ales în vremea lui Iustinian (527—565), proiectele de reconstrucție din timpul lui Anastasius au fost continuate. În cadrul uriașelor eforturi de reîntregire și consolidare a imperiului, n-au fost neglijate nici regiunile Mării Negre și frontiera Dunării. În *De aedificiis*, Procopius înregistrează un mare număr de orașe reconstruite pe teritoriul Dobrogei, unele dintre ele reprezentînd refaceri ale unor cetăți mai vechi. Printre cetățile amintite ca fiind refăcute de Iustinian este menționată și *Altina* [63].

Este foarte probabil ca, în legătură cu trebuințele cetății, poate și ale altor așezări romane apropiate, unele cuptoare de la Oltina să fi continuat să funcționeze cel puțin în prima parte a domniei lui Iustinian. Ele își încetează probabil activitatea spre sfîrșitul domniei lui Iustinian, în a doua jumătate a sec. VI, epocă corespunzătoare din punct de vedere istoric cu slăbirea stăpînirii romano-bizantine în Dobrogea și cu intensificarea atacurilor migratorilor.

---

61 I. Barnea, *Contributions to Dobrudja history under Anastasius I, loc. cit.*, p. 363 și urm.

62 *Ibidem*, fig. 1/1.

63 Procopius, *De aedificiis*, IV, 7 și 11.

RÉSUMÉ

LES FOURS ROMANO-BYZANTINS D'OLTINA (DISTRICT DE CONSTANTZA) POUR LA CUISSON DE LA CÉRAMIQUE.

Au cours du printemps de 1967 ont été étudié dans la localité d'Oltina trois fours romano-byzantins pour la cuisson de la céramique. En même temps les habitants de l'endroit ont fourni des renseignements sur une découverte plus ancienne, concernant d'autres installations semblables, et dont les traces ont complètement disparu.

Les trois fours représentent un seul type, à foyer large et à mur médien. Les parois de l'installation sont représentées par la terre même de la fosse, renforcée par d'intenses et répétées cuissons. Le *praefurnium* représentant l'espace de l'alimentation en combustible et de l'évacuation des cendres avait la forme d'une fosse quadrilatère qui, par son contenu de cendres, différait de la terre glaise d'alentour.

Dans le *praefurnium* du premier four on a trouvé de nombreux fragments céramiques, ainsi que deux amphores du V^{e} — VI^{e} s. de n. è. (fig. 14, 15). La bouche d'alimentation, pratiquée dans la paroi intermédiaire, entre le *praefurnium* et le foyer, avait la forme d'une niche demi-circulaire, renforcée sur ses bords par des briques maçonnées radialement. Le mur du milieu divisait le foyer en deux pièces adjacentes. Le four I avait 6 arcs pour chacune des pièces du foyer, tandis que les fours II et III n'en avait que 5. La plate-forme de cuisson, construite en briques, était munie de plusieurs rangées d'orifices, qui séparaient les arcs. Les chambres de cuisson, de forme rectangulaire, avaient les mêmes dimensions que les foyers. Toutes les installations étudiées étaient sous-terraines.

Dans la terre de remplissage des chambres de cuisson, des foyers et des *praefurniums*, on a trouvé beaucoup de matériaux : briques, tuiles, briques en torchis, deux amphores (fig. 14—15) — das le *praefurnium* du four I, trois lampes (fig. 18/1—3) — dans la chambre de combustion du four II, des fragments céramiques (fig. 13, 17, 19), datant des V^{e} — ^{e}VI s. de n. è. Ces matériaux, aussi bien que le système de construction utilisé, permettent de dater les trois installations aux V^{e} — VI^{e} s. de n. è. Il est possible que les trois fours aient été utilisés tant puor la cuisson des briques et des briques en torchis, que pour les tuiles, peut-être même pour des vases de plus grandes dimensions (des jarres).

La capacité de production de ces fours était relativement grande. Si on admet que dans l'antiquité les briques étaient rangées selon le même principe que dans les briqueteries modernes (c'est-à-dire qu'à peu près la moitié de l'espace de la chambre de cuisson n'était pas utilisée, étant réservée aux intervalles obligatoires, ménagés entre les briques, pour la circulation de la chaleur) l'auteur considère que dans le four I, qui avait une capacité de 27,82 mc (4,30×3,74×1,73) on pouvait cuire environ 1600 briques à la fois.

On tente un rapprochement entre les briques fabriquées à Altinum-Altina (Oltina) et certaines briques estampillées, découvertes à Dinogetia et qui portent le nom de la localité Altina et datent de l'époque d'Anastasius (491—518). On envisage la possibilité que dans l'antiquité on eût fabriqué à Oltina de grandes quantités de briques, qu'on aurait transportées ensuite, par voie d'eau, sur le Danube, jusqu'à Dinogetia. Du point de vue chronologique, les briques estampillées de Dinogetia appartiennent à l'époque pour laquelle ont été datées également les fours d'Oltina (V^{e} — VI^{e} s. de n. è.).

Il est possible que certaines installations eussent fonctionné jusqu'à l'époque de Justinien, quand, selon les informations de Procopius, la cité d'Altinum fut reconstruite. Elles cessent probablement toute activité dans la seconde moitié du VI^{e} s. de n. è., époque qui correspond à l'affaiblissement de l'autorité romano-byzantine en Dobroudja et à l'intensification des attaques migratoires.

C. CÎRJAN

CIMITIRUL FEUDAL-TIMPURIU DE LA GÎRLIŢA-OSTROV

Satul Gîrliţa, aparţinînd comunei Ostrov, se află pe malul lacului Bugeac, la aproximativ 8 km de reşedinţa comunei.

Pe teritoriul satului, în anul 1966, cu ocazia săpăturilor efectuate pentru fundaţia unei case, a fost descoperită o urnă care conţinea oase omeneşti arse. Urna a fost predată Muzeului de arheologie Constanţa, cu menţiunea că asemenea urne au mai fost găsite de către locuitorii satului şi cu ocazia altor săpături.

Dată fiind importanţa complexului descoperit, direcţiunea muzeului a luat măsuri pentru cercetarea lui. Ca urmare, în perioada 29 martie — 6 aprilie 1968, s-au efectuat în zona respectivă săpături de salvare.

În regiunea respectivă, terenul prezintă o uşoară pantă, ca şi unele denivelări cauzate de eroziunea stratului vegetal. Din cauza acestui lucru, unele urne au fost distruse cu ocazia diferitelor lucrări agricole şi au fost găsite fragmentare. Cu ocazia săpăturilor, au fost descoperite 12 morminte, toate conţinînd urne în care au fost depuse oase omeneşti arse.

Adîncimea la care au fost găsite urnele variază între 0,20 m. şi 0.60 m., în funcţie de gradul de eroziune al solului.

Urnele erau depuse în gropi simple, asemănătoare celor de la Castelu [2], cu deosebirea că pînă acum nu s-a descoperit nici un mormînt care să aibă în construcţia sa material litic, cum s-au găsit în alte centre din aceeaşi perioadă, din Dobrogea [3]. Nici unul din cele 12 morminte, nu are casetă de piatră, nu este încadrat de cărămizi refolosite sau pietre mari. De asemeni, urnele nu sînt acoperite. Singura diferenţiere care se

---

[1] Urna a fost recuperată şi predată Muzeului de inginerul Iordache Dobrescu, căruia îi mulţumim şi pe această cale.

[2] *A. Rădulescu şi N. Harţuchi* — Cimitirul feudal timpuriu de la Castelu. Muzeul de arheologie Constanţa 1967, p. 9—10

[3] *Gh. Florescu, R. Florescu, P. Diaconu.* — Capidava, buc., 1958; *Gh. Ştefan, I. Barnea, M. Comşa, E. Comşa.* — Dinogeţia I Buc. 1967. *V. Zirra* Dвуобрядовыи логилышк роноефеодальнои эпохи в Капул-Виилор-Истрия Dacia N.S. VII 1964, p. 355—412. *B. Mitrea*, Săpăturile de la Satu Nou, în *Materiale*, VI, 1959; VII, 1960.

poate face deocamdată, este cea referitoare la indicarea mormintelor. Din acest punct de vedere, mormintele descoperite la Gîrlița se împart în două categorii : 1) morminte simple, în care urna a fost așezată în groapă fără nici un fel de semn indicator și 2) morminte a căror prezență este indicată prin pietre nu prea mari, așezate la mică distanță de urnă, sau în jurul ei.

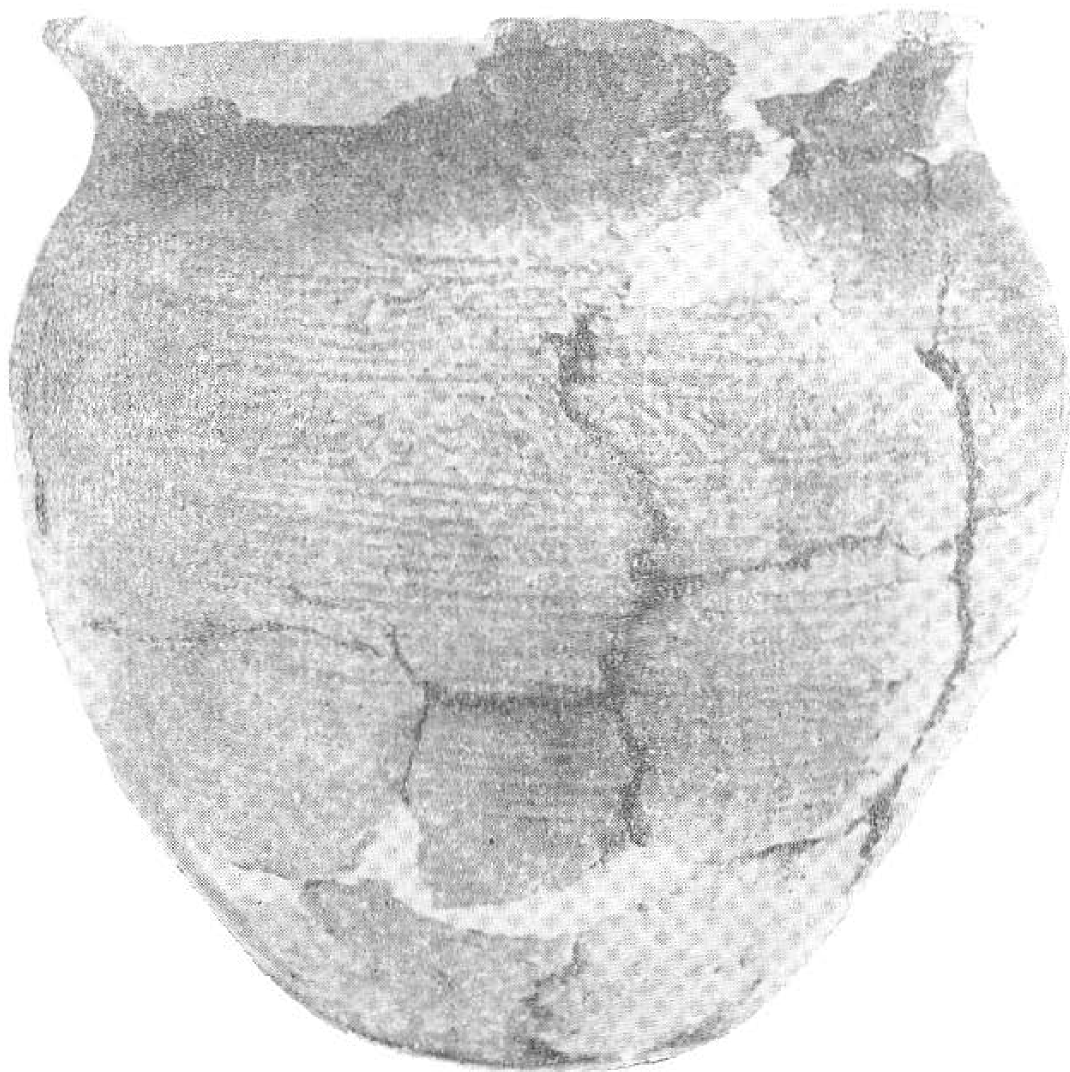


Fig. 1.

Toate mormintele descoperite conțin urne, neîntîlnindu-se procedeul depunerii oaselor calcinate direct în groapă. O altă constatare făcută, este că toate mormintele sînt individuale, spre deosebire de alte necropole din Dobrogea, unde au fost întîlnite și morminte colective [4].

Urnele sînt în general cam pe trei sferturi pline cu oase, cu mențiunea că oasele craniului sînt în toate cazurile puse deasupra, lucru observat și la Castelu [5].

---

[4] *B. Mitrea* — op. cit.

[5] *A. Rădulescu și N. Harțuchi* — op. cit. p. 9—10.

Înainte de a trece la descrierea obiectelor de inventar și a ceramicei, vom face o sumară descriere a mormintelor, cu întregul lor inventar.

Mormîntul nr. 1. Urna era depusă într-o groapă simplă, de formă ovală, fără nici un marcaj de pietre. Urna a fost găsită la o adîncime de 0,20 m. Are formă de borcan, cu umărul puțin pronunțat, buza ușor răsfrîntă, subțiată spre margine si teșită. Pasta din care este confecționată urna este grosolană, cu o mare cantitate de pietricele, poroasă și insuficient arsă, avînd culoarea neagră-cenușie. Decorul este alcătuit din striuri orizontale, care acoperă vasul din regiunea umărului pînă aproape de fund ; acestuia i se suprapune în regiunea umărului un decor în formă de val. Pe fundul vasului, se află o marcă de olar, sub forma unui cerc în care se află înscrisă o cruce. Dimensiuni : În 20 cm., d. g. 22 cm., d. f. 12 cm. (fig. 1).

Mormîntul nr. 2. Groapă simplă, fără pietre indicatoare. Urna, piriformă, lipsită de buză și o parte din umăr ; se găsea la o adîncime de 0,20 cm. Pasta din care este lucrată urna, este alburie-cenușie la suprafață, iar în spărtură cărămizie-închisă și conține ca degresant nisip. Decorul este alcătuit din trei registre separate, între care nu există ornament. Registrul superior, pe umărul vasului se compune dintr-un val mai mic și mai strîns, aplecat spre stînga. Registrul mijlociu, aflat imediat sub linia de maximă bombare, se compune dintr-o bandă de striuri orizontale, iar registrul inferior aflat aproape de fundul vasului este format dintr-un val mai înalt, mai larg și fără înclinație. Fundul urnei, rotund, nu prezintă marcă de olar. Printre oasele calcinate, s-a găsit un fragment de fier. Dimensiuni : df.13 cm. (fig. 2).

Mormîntul nr. 3. Groapă simplă, în care se afla depusă o urnă avînd lipsă o parte din buză și din fund. Adîncimea la care a fost găsită urna este de 0,20 m. Pasta din care este lucrată are culoarea cărămiziu-deschis cu pete mari brune la suprafață, iar în spărtură, cărămiziu-închis, conținînd nisip și pietricele. Umărul este pronunțat, gîtul cilindric și relativ înalt ; buza, foarte puțin răsfrîntă, este îngroșată la margine. Decorul acestei urne este compus dintr-o bandă de două striuri, care pornind de sub gît înconjoară vasul pînă aproape de fund. Spațiul dintre spire nu este ornamentat. Fără inventar. Dimensiuni : în. 19,5 cm., d. g. 15,5 cm., d. f, 12 cm (fig. 3).

Mormîntul nr. 4. Urnă fragmentară, din care s-a păstrat numai partea de jos a vasului, aproximativ o treime. Găsită la adîncimea de 0,20 m., urna era indicată printr-un grupaj de pietre aflat în partea de est. Pasta din care este confecționată urna are culoarea cenușie la suprafață, iar în spărtură este roz-cărămizie. Urna este decorată prin lustruire, cu motivul în rețea, în partea de jos a vasului acest motiv fiind limitat de o linie orizontală, incizată în pasta crudă a vasului. Fundul este plat, fără marcă de olar. În interiorul urnei nu s-a găsit nici un fel de inventar. (fig. 4).

Mormîntul nr. 5. Urnă fragmentară, care ca și cea aparținînd mormîntului nr. 4, era indicată de un grupaj de pietre. Găsită la adîncimea de 0,40 m., urna este confecționată din aceeași pastă ca și cea anterioară și provine de la un vas de dimensiuni mai mari. Este decorată prin lustruire cu motiv în rețea, care, ca și la celălalt vas este limitat aproape de fund

de o linie incizată în pasta crudă. Fundul este plat, fără marcă de olar; în interiorul vasului nu s-a găsit nici un fel de inventar. (fig. 5).

Mormîntul nr. 6. Urnă fragmentară, din care se păstrează numai partea de jos. Adîncimea la care a fost găsită este de 0,30 m. Vasul este

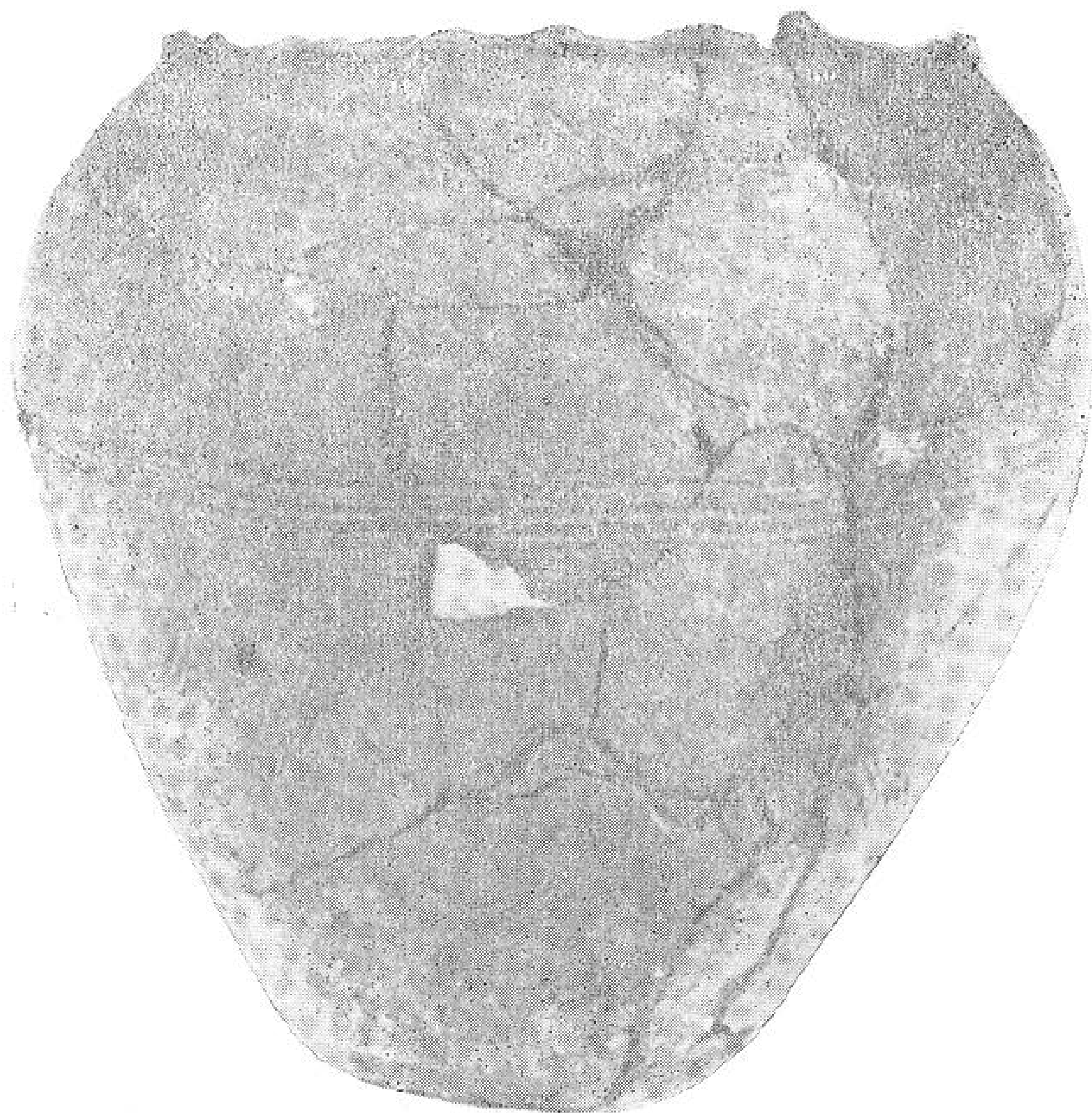


Fig. 2.

lucrat din pastă cu nisip și pietricele, de culoare cărămizie cu pete brune la exterior, iar în spărtură de culoare neagră. Ca decor urna are o bandă de striuri orizontale în partea de jos, după care urmează motivul în val. Spațiul dintre ele nu este decorat. Fundul vasului rotund și plat, nu poartă marcă de olar. Urna nu avea nici un fel de inventar. (fig. 6).

Mormîntul nr. 7. Urnă fragmentară, din care lipsește buza și umărul. Pasta este bună, de culoare cărămizie cu pete brune la suprafață, iar în spărtură, cărămiziu-închiz. Ca degresant conține nisip destul de fin. Decorul este alcătuit din linii în val, care prin întretăiere formează motivul „în ochi". Urna nu avea nici un fel de inventar, și nici marcă de olar. (fig. 7).

Fig. 3.

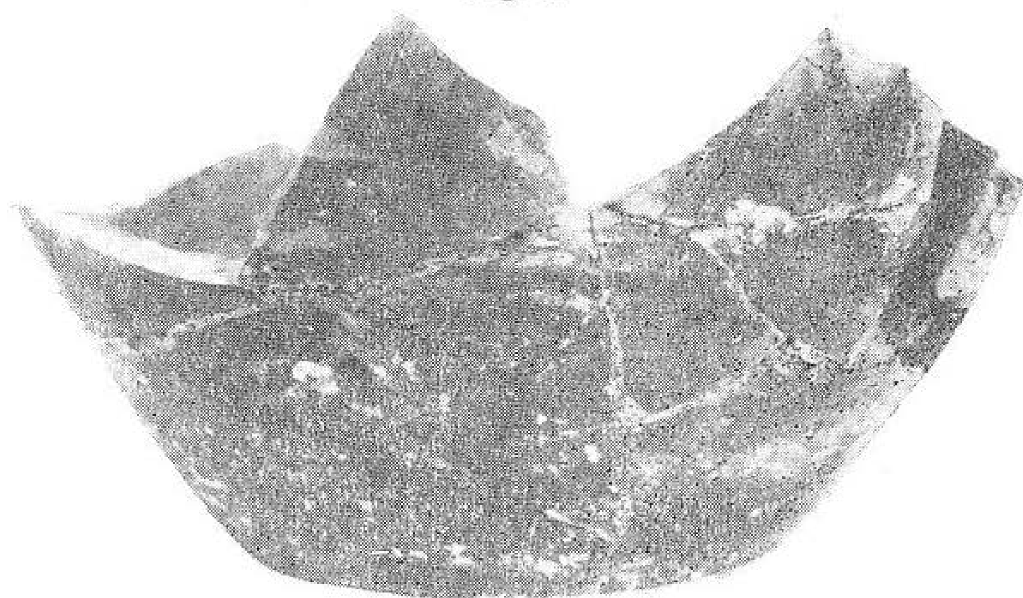


Fig. 4.

Mormîntul nr. 8. Groapă simplă de formă ovală, în care se afla depusă o urnă, indicată printr-un marcaj de pietre. Vasul este lucrat din pastă de calitate superioară, bine arsă, de culoare cenușie, cu pete mai deschise la exterior. În spărtură, miezul este cenușiu, cu straturi super-

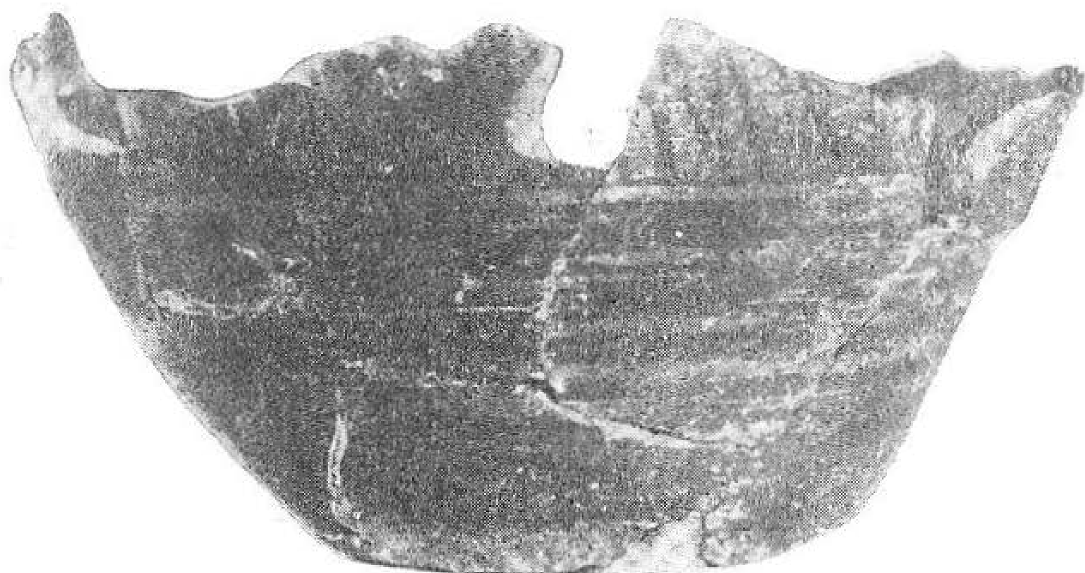


Fig. 5.

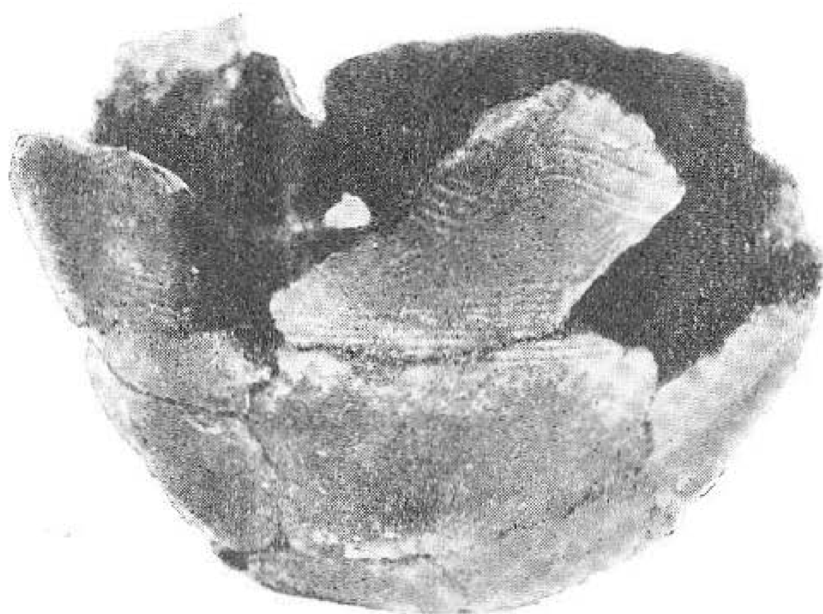


Fig. 6

ficiale mai deschise. Ca formă avem de-a face cu un borcan cu corpul bombat, cu buza puțin evazată și îngroșată. Sub linia de maximă bombare există un decor format dintr-o bandă de linii paralele, fin incizate, dispuse orizontal. Fundul plat nu prezintă marcă de olar ; interiorul urnei este lipsit de inventar. Dimensiuni : în. 23 cm., d.g. 16 cm., d.f. 12 cm. (fig. 8).

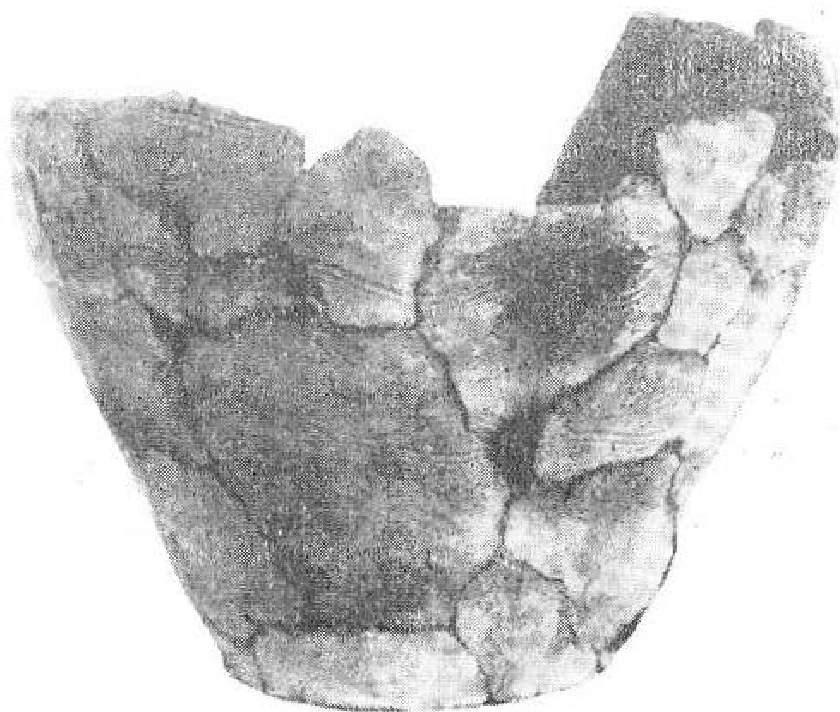


Fig. 7.



Fig. 8.

Mormîntul nr. 9. Urnă fragmentară, găsită la adîncimea de 0,20 m. Pasta la suprafață este cărămizie-deschisă cu pete brune, iar în spărtură, cărămizie-închisă, conținînd ca degresant nisip și pietricele. Decorul este format din linii incizate orizontal dispuse la 2—3 cm. distanță una de alta. Vasul este piriform ; fundul rotund și plat ; fără marcă de olar.



Fig. 9

De remarcat este faptul că această urnă este singura lucrată la mînă. Printre oasele calcinate s-a găsit o catarama de formă dreptunghiulară, ale cărei laturi lungi sînt puțin strangulate la mijloc. Catarama este de fier iar alături de ea s-a mai găsit un cui de fier. (fig. 9).

Mormîntul nr. 10. Groapă simplă de formă ovală, în care la adîncimea de 0,40 m. a fost găsită o urnă întreagă. Pasta cu nisip și pietricele este arsă secundar. Vasul este piriform, bombat în regiunea gîtului și îngustîndu-se elegant spre fund. Buza este arcuită, îngroșată și puțin teșită. Decorul se comupne din striuri orizontale, care ocupă suprafața vasului de la umăr pînă la fund. Imediat sub buză, fără să se suprapună peste striuri, se află un decor în val aplecat spre stînga. În interiorul urnei nu s-a găsit inventar. Fundul prezintă marcă de olar. Dimensiuni : în. 23,5 cm., d.g. 18 cm., d.f. 14,5 cm. (Fig. 10).

Mormîntul nr. 11. Urnă funerară întreagă cu mici lipsuri din buză, găsită la adîncimea de 0,40 m. Este vorba de un borcan înalt, cu umărul puțin pronunțat, a cărui gură nu este perfect rotundă. Fundul este ușor concav și prezintă marcă de olar. Buza este simplă, răsfrîntă și puțin teșită, păstrînd aceeași grosime. Pasta este bună, de culoare cărămizie. Decorul mai complicat se compune din trei elemente : imediat sub buză pînă aproape de fund, striuri orizontale ; pe umăr suprapunînd striurile se

găsesc impresiuni făcute de sus în jos, în rînduri oblice dispuse la distanțe neregulate. Într-un singur loc, pe umăr, se află un decor incizat alcătuit din două sferturi de cercuri și un diametru care le desparte. Urna prezenta de jur împrejur un marcaj de pietre. Ca inventar a fost găsită o verigă de fier. Dimensiuni : în 27,5 cm., d.g. 22 cm., d.f. 12 cm. (fig. 11 și 12).



Fig. 10.

Mormîntul nr. 12. Urnă funerară întreagă, găsită la adîncimea de 0,60 m. Pasta din care este lucrată are culoarea cărămizie și este bine arsă. Forma este tronconică, cu gura foarte largă, cu buza teșită și lățită, ușor arcuită. În interior buza prezintă o ușoară șănțuire. Fundul este ușor concav și prezintă marcă de olar. Decorul este compus din striuri orizontale, care pornesc de pe umăr și merg pînă aproape de fund. Fără inventar. Dimensiuni : în 24,5 cm., d.g. 23 cm. d.f. 14 cm. (fig. 13).



Fig. 11.

La aceste 12 urne se mai adaugă urna găsită în 1966. Este vorba de o urnă destul de mare, de formă tronconică cu buza înaltă, ușor trasă în afară și teșită. Pasta din care este lucrată este de bună calitate, de culoare cărămiziu deschis. Decorul este alcătuit din striuri orizontale, peste care, pe linia de maximă bombare, se suprapune decorul în val. Fundul rotund, ușor concav are marcă de olar. Dimensiuni : în. 21 cm., d.g. 13 cm., d.f. 12 cm. (fig. 14).

Deși la descrierea individuală făcută fiecărui mormînt în parte au fost prezentate și obiectele de inventar, mai ales ceramica, considerăm că

este necesar să revenim cu unele observații de ordin general asupra ceramicei din necropola de la Gîrlița.

Din punct de vedere al tehnicii de lucru, ceramica descoperită pînă acum se împarte în două categorii :

1) ceramică lucrată la roată înceată de mînă.

2) ceramică lucrată cu mîna.

Exceptînd urna din mormîntul nr. 9, toată ceramica este lucrată la roată. Urna aparținînd mormîntului nr. 9 este lucrată cu mîna, îngrijit, iar decorul nu se deosebește de al altor urne lucrate la roată. Fundurile vaselor fiind desprinse și nu tăiate cu sfoara, păstrează în toate cazurile urmele nisipului presărat pe discul roții olarului. Din punct de vedere al pastei folosite ceramica se poate împărți în două grupe principale :

I) Ceramică lucrată din pastă cu mult nisip și cu pietricele, avînd ca decor cele trei elemente obișnuite : striul orizontal, linia în val sau impresiunile, combinate sau alcătuind singure decorul.

II) Ceramică lucrată din pastă fină, cenușie, decorată prin lustruire. Liniile lustruite alcătuesc o rețea, care în partea de jos a vasului este mărginită de una sau mai multe linii slab incizate în pasta crudă.

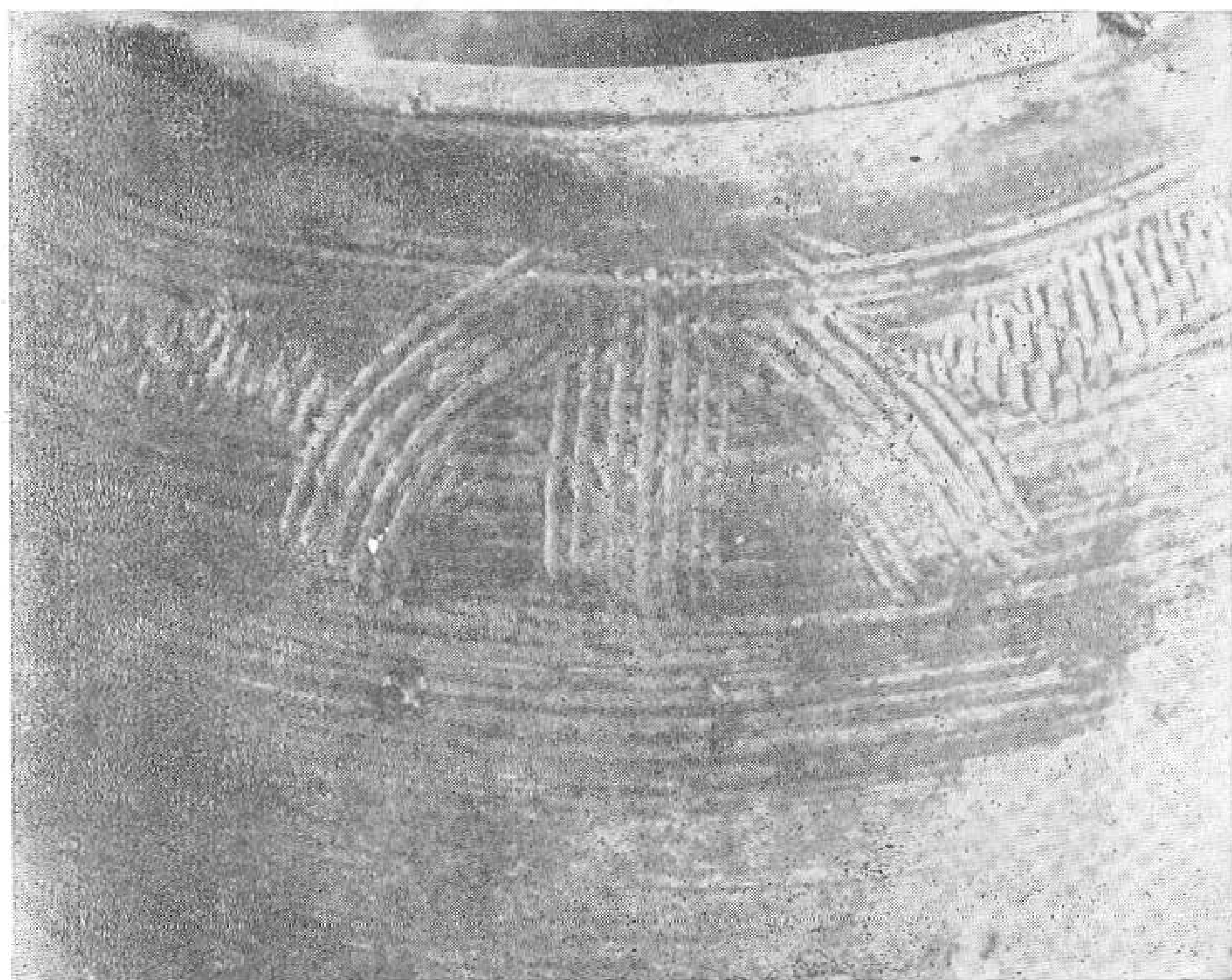


Fig. 12.



Fig. 13

În cadrul primei grupe se pot diferenția deocamdată 2 subgrupe, în funcție de calitatea pastei și de modul în care s-a făcut arderea.

Subgrupa I a. — Cuprinde vase lucrat dintr-o pastă grosolană, prost frămîntată, cu mult nisip și cu pietricele mari. Pasta prost arsă are culoarea neagră-cenușie. Din această categorie face parte urna aparținînd mormîntului nr. 1.

Subgrupa I b. — Cuprinde vase lucrate dintr-o pastă aleasă cu mai multă grijă conținînd nisip fin. Ceramica acestei subgrupe diferă în funcție de temperatura la care a fost arsă : cînd arderea s-a făcut la o temperatură înaltă, vasele au aceeași culoare atît în spărtură cît și la suprafață, pe cînd cele arse la o temperatură mai scăzută prezintă straturi superficiale care diferă de miezul peretelui în ceea ce privește culoarea.

Singura formă de vas întîlnită pînă acum la Gîrlița, este oala borcan, fără toartă și fără o variație prea mare a dimensiunilor. Urnele întregi au înălțimea cuprinsă între 19—24 cm., cu excepția urnei din mormîntul nr. 11, care are înălțimea de 27 cm. Cît privește cele fragmentare, după resturile găsite, sîntem îndreptățiți să credem că se încadrau și ele în aceste dimensiuni.

Decorul vaselor din grupa I-a cuprinde toate cele trei elemente principale care formează motivele ornamentale la această categorie de



Fig. 14

ceramică : striurile orizontale, benzile în val și împunsăturile [6]. Striurile orizontale și benzile în val se întîlnesc atît combinate, cît și alcătuind singure decorul. Împunsăturile se întîlnesc într-un singur caz și atunci în combinație cu striurile.

Urnele decorate numai cu striuri pe toată suprafața lor, sînt în număr de trei exemplare (urnele aparținînd mormintelor 1, 9, 12), dar și ele se diferențiază. Dacă la urna din mormîntul nr. 12 striurile sînt apropiate și acoperă aproape toată suprafața vasului, la urna din mormîntul nr. 3, striurile sînt distanțate, banda fiind alcătutiă din numai două striuri care pleacă de sub buză și înconjoară vasul în spirală. Aceeași situație se întîlnește la urna din mormîntul nr. 9, care este însă lucrată cu mîna.

Ornamentul format numai din bandă în val îl întîlnim într-un singur caz, la urna din mormîntul nr. 7, la care benzile în val se întretaie formînd motivul „în ochi".

Restul urnelor sînt decorate cu combinații ale acestor elemente, la care într-un singur caz se adaugă împunsăturile. În combinația dintre striurile orizontale și banda în val, avem mai multe situații diferite. La urnele aparținînd mormintelor nr. 1 și 13, valul este aplicat peste decorul format din striuri, această suprapunere făcîndu-se în regiunea umărului. La urna aparținînd mormîntului nr. 10, valul se află imediat sub buză, fără să suprapună striurile. La urnele din mormintele nr. 2 și 6, valul deasemeni nu suprapune striurile, dar există o alternanță val-striu-val, spațiul dintre ele rămînînd nedecorat.

Aceste tipuri de decor își găsesc analogii în toate necropolele sau așezările feudal timpurii din Dobrogea. Interesantă este urna aparținînd mormîntului nr. 3, decorată cu striuri în spirală, care își găsește analogie atît ca formă cît și ca decor la Satu Nou [7]. Tipul de urnă asemănătoare cu urnele din mormintele nr. 3 și 9, a fost atribuit populației locale, ele avînd origini mai vechi [8].

Din punct de vedere al formei, ceramica din grupa I se poate împărți în două variante : a) oale care prezintă umerii puțin proeminenți — ex. urna din mormîntul nr. 1 ; acestea au marginile drepte sau puțin arcuite și buza teșită. Această ceramică aparține epocii vechi, se leagă de stilul „arhaic" [9]. Decorul acestor vase este alcătuit din linii în val și striuri. Din această categorie fac parte urnele aparținînd mormintelor nr. 1, 3, 6, 7, 9. b) oale cu umerii bine dezvoltați și gîtul arcuit ; buza este deobicei îngroșată la exterior.

Grupa II-a cuprinde ceramica cenușie cu decor lustruit. Din categoria aceasta fac parte trei urne și anume cele aparținînd mormintelor nr. 4, 5, 8.

---

6 *E. Zaharia* — Săpăturile de la Dridu — Contribuție la arheologia și istoria perioadei de formare a poporului român Buc. 1967, p. 81.

7 *B. Mitrea* — Săpăturile de la Satu Nou, în Materiale VI, 1959, p. 582.

8 *E. Zaharia* — op. cit., p. 111.

9 *E. Zaharia* — Autoreferat la lucrarea de doctorat *„Săpăturile de la Dridu 1956—1962. Contribuție la arheologia și istoria perioadei de formare a poporului român"*, Buc. 1967, P. 10.

Ceramică cenușie cu decor lustruit s-a mai descoperit în Dobrogea la Capidava,[10] Dinogeția,[11] Histria-Capul Viilor,[12] Satu Nou,[13] Castelu,[14] Murfatlar-Basarbi[15] a. De asemeni, vasele cenușii din epoca feudal timpurie de la noi își găsesc analogiile cele mai apropiate în cimitirul de la Novi Pazar, atribuit de St. Stancev protobulgarilor și datat în sec. VIII,[15] b ca și la Pliska[16] și în alte localități din Bulgaria. La rîndul lor vasele cenușii din Bulgaria își au analogii mai departe în răsărit, în aria de răspîndire a culturii Saltovo-Maiatk.

Concluzia trasă de cercetătoarea M. Comșa este că „ceramica cenușie cu decor lustruit din așezările feudal timpurii își are originea în răsărit, în cultura Saltovo, de unde a fost adusă de protobulgari în Peninsula Balcanică“.[17] Era astfel combătută teoria prof. I. Nestor, conform căreia ceramica cenușie ar fi specifică populației străromâne. În ultimul timp însă doi cercetători bulgari conclud că părerea după care ceramica cenușie ar fi fost adusă în sudul Dunării de protobulgari, nu poate fi susținută din cauza noconcordanței cronologice.[18] Cultura Saltovo-Maiațck, este datată sec. VIII—X, în timp ce protobulgarii au venit la Dunăre în ultimul sfert al sec. VII. În această situație este cu mult mai firească părerea că această ceramică s-a răspîndit de la Dunărea de jos, unde se găsește în sec. IV—VI, spre est, ajungînd pînă în stepele din sudul U.R.S.S. Populația locală a continuat confecționarea și folosirea acestui fel de ceramică, care s-a răspîndit în regiunile amintite înainte de cunoașterea și preluarea ei de protobulgari.

Mărcile de olar. Din cele 12 urne găsit anul acesta la care se adaugă cea găsit acum doi ani, 6 au pe fund mărci de olar. Aceste mărci reprezintă de obicei o cruce simplă, înscrisă într-un cerc sau într-un romb. Într-un singur caz marca are o cu totul altă formă.

Problema mărcilor de olar a dat naștere la numeroase discuții, părerile asupra tehnicei în care au fost lucrate ca și asupra semnificației lor fiind împărțite. O primă remarcă este aceea că asemenea mărci de olar se găsesc numai pe fundul vaselor lucrate la roată.[19] În ceea ce privește tehnica în care au fost lucrate se desprind două păreri : o părere care

10 *Gr. Florescu, R. Florescu, P. Diaconu* — op. cit., p. 164—170 și 203—205.

11 *Gh. Ștefan, I. Barnea, M. Comșa, E. Comșa* op. cit., p. 164—170, fig. 103.

12 *V. Zira* — op. cit., p. 355—412.

13 *B. Mitrea* — Săpăturile de la Satu Nou. Materiale VI. 1959, p. 589, fig. 11 și Materiale VII 1960, p. 556, fig. 5.

14 *A. Rădulescu și N. Harțuchi* — op. cit. 78—79.

15 a *I. Barnea,* Ceramica din cariera de cretă de la Basarabi, în SCIV, 2, 1962, p. 361.

15 b *S. Stancev și S. Ivanov* — Некрополят до Нови. Пазар. Sofia, pl. XIII—1 și pl. XV—1.

16 *S. Georgieva* — Разкопку на могили № XXXII и XXXIII в Плуска, Izvestia — Institut Sofia 1955, p. 19, fig. 14, p. 23, fig. 18, p. 24, fig. 19, p. 34, fig. 38.

17 *M. Comșa* — Contribuții la cunoașterea culturii străromâne în lumina săpăturilor de la Bucov, SCIV 1, 1959. p. 87.

18 *S. Mihailov* Относ на произхода на ронно средневековната черналскава керомика в Болгария. — Археология III, 4, Sofia p. 5. *S. Georgieva* Средневековнато селище по розвалините на антиния град Абритус — Izvestia — Institut SofiaX XIV 1961 p. 9—36.

19 *M. Comșa* — Cu privire la semnificația mărcilor de olar în epoca feudală timpurie. SCIV 2, 1961, p. 291.

susţine că au fost lucrate prin stampilare, [20] şi alta conform căreia au fost realizate cu ajutorul negativului ştampilei crestat pe roata olarului [21]. Faptul că ştampilele se întîlnesc numai pe fundul vaselor lucrate la roată, face mai veridică idea realizării acestora datorită unui negativ, căci în cazul ştampilării nimic nu ar fi împiedicat ca ştampila să fie aplicată şi pe vasele lucrate la mînă.

Păreri împărţite au fost şi asupra semnificaţiei acestor mărci de olar. Au fost considerate simple ornamente, [22] semne magice, [23] sau semne de meşteri. [24] Aceste păreri se pot reduce la două : Părerea după care am avea a face cu semne magice, şi cea după care ar fi vorba de semne de meşter. Cercetătoarea M. Comşa, analizînd semnele de olar din ţara noastră, ajunge la concluzia că o parte au o veche tradiţie şi sînt de origine magică, în timp ce altele sînt legate de apariţia relaţiilor feudale şi reflectă situaţia economică a olarului respectiv, dependenţa acestuia de un feudal. În acest din urmă caz semnul aparţine stăpînului de care depinde olarul şi care este obligat să-l aplice pe produsele sale. Produsele meşterilor liberi nu erau însemnate sau aveau numai semne magice. [25] Această strictă delimitare pare forţată. Logic nu pare posibil ca un olar liber să nu poată aplica pe produsele sale decît semne magice. În plus gradul de dezvoltare al relaţiilor feudale nu era la acea vreme atît de înaintat încît dependenţa să meargă pînă la acest gen de obligaţie. Nu se poate nega faptul că unele semne aparţin olarilor dependenţi, dar semne de meşter puteau aplica desigur şi olarii liberi, poate tocmai ca semn al acestei libertăţi pe care alţii o pierduseră. Se constată deasemeni că începînd cu sec. XI aceste semne se răresc pentru ca apoi să dispară. Or tocmai în această perioadă procesul de aservire creşte în intensitate şi ar însemna ca numărul lor să crească.

---

20 *R. Virchow* — Über die Anwendung von stempel und über das Zaichen des Kreuzes auf alten Töpfen. Zeitschrift für Ethnologie III, Berlin 1871, p. 97 şi 106. *E. Schirmer* — Die deutsche Irdenware des 11—15 Jahrhunderts im Engeren Mitteldeutschland. Jahrbuch des Germanischen Museums der Friedrich Schillers Universität. Jena 1939, p. 58. *M. Näbe* — Die Bodenstempel auf wendischen und frühdeutschen Gefässen de 9 bis 14 nochchristlichen Jahrhunderts, Manus, X Leipzig-Würzburg 1918, p. 71.

21 *Jozef Kostrewski* — Znoki na dnoch nocryn wczesnahistory cznych z wielkopolski. Obzor praehistoricky, IV, Praga 1925, p 117 *Roman Jakimowicz* — Przycrynki do poznania ceramiki grodziskowe în Biblioteca Praehistoryczna I, Poznan 1930, p. 340. *B. A. Rîbacov* — Речесло древней Руси Moscova 1948, p. 175 şi urm.

22 *J. Kostrewski* — op. cit., *R. Jakimowicz* — op. cit., *Jozsef Höllrigl* — Arpadkori keramikank, AE XLIV, 1930, p. 162. *K. Horedt* — Ceramica slavă din Transilvania SCIV 2, 1951, p. 210.

23 *E. Schirmer,* op. cit., p. 60. *Waldemar Heym* — Das bäuerliche Geschirr im Regierungsbezirk Westpreussen in geschichtlicher XX Zeit în Jahrbuch für Historische Volkskunde III—IV, Berlin 1934, p. 96.
N. H. Tuhtina. Средновековые славянские клеим Труды государственного истори ческои Музея 37, 1966, p. 154—155. După părerea cercetătoarei sovietice este vorba de semne de meşteri dor cu semnificaţie magică legată de activitatea olarului.

24 *S. Stancev* Трьнчаеку знацие от Плиска, Мадора и Преслов, în Разкопки и Прадчивания, *B. A. Rîbacov* — op. cit., p. 176.

25 *M. Comşa* în Dinogeţia I p. 206. *M. Comşa* — Cu privire la semnificaţia mărcilor de olar..... SCIV 2, 1961.

Restul inventarului este destul de redus și cu greu ne poate ajuta la datarea necropolei. Este vorba de două catarame de fier, de formă dreptunghiulară, avînd laturile lungi puțin strangulate la mijloc, o verigă de fier și un fragment de fier a cărei întrebuințare nu a putut fi stabibilită.

Pe baza materialului ceramic, forme și decoruri, credem că necropola de la Gîrlița poate fi datată sec. VIII—IX, păstrînd rezervele cerute de puținul material descoperit, ca și de surprizele pe care le pot aduce viitoarele săpături.

RÉSUMÉ

LE CIMETIÈRE FEODAL-PRIMITIF DE GÎRLIȚA-OSTROV

En 1966, lors des travaux exécutés pour les fondations d'une maison, on a identifié sur le territoire du village Gîrlița-Ostrov, une nécropole féodale-primitive. Les fouilles de sauvetage, effectuées au cours du printemps de l'année 1968 ont permis de rendre à la lumière 12 tombeaux d'incinération.

Ces tombes, qui se trouvaient à une profondeur de 0,20—0,60 m, étaient de simples fosses, dans lesquelles il y avait des urnes contenant les os brûlés. Ce sont des tombeaux individuels, et non pas collectifs ; les urnes sont à découvert. Notons qu'une catégorie de tombes est marquée par des pierres, pas trop grosses, placées autour de l'urne ou bien d'un seul côté de celle-ci. Les urnes sont généralement remplies à trois quarts, les os du crâne surmontant les autres, procédé qui se rencontre aussi à Castelu.

La céramique est divisée, du point de vue de la technique, en deux catégories : céramique exécutée au tour et céramique exécutée à la main.

Du point de vue de la pâte, la céramique se divise en deux catégories principales : 1) céramique en pâte commune, ayant comme décoration trois éléments : lestrie, la vague et les impressions ; 2) céramique en pâte fine, grise, décorée par lustrage avec des lignes en réseau. Dans le premier groupe, on distingue deux sous-groupes : 1 a) vases exécutés en pâte, noire-grise, est mal cuite ; deux sous-groupes : 1 a) vases exécutés en pâte, noire-grise, est mal cuite ; 1 b) vases exécutés en pâte soigneusement sélectionnée et contenant du sable fin. La couler de ces cases diffère, selon la température de la brûlage. La seule forme de vase trouvée jusqu'à ce jour à Gîrlița, est le pot.

La décoration des vases du premier groupe comprend les trois éléments caractéristiques : la vague, le strie et les impressions combinés, ou bien représentant isolément la décoration. Comme décoration, les vases de Gîrlița ont des analogies dans toutes les nécropoles féodales-primitives de Dobroudja. Comme formes, la céramique du premier groupe se présente sous deux variantes : a) des pots aux épaules un peu proéminentes, aux bords droits ou bien un peu arqués et au rebord aplati ; b) des pots aux épaules bien accentuées, au col arqué, à rebord épais.

Le second groupe renferme de la céramique grise, au décor vernissé. Cette céramique a ses analogies en Dobroudja (à Capidava, Satu-Nou, Dinogetia, Histria-Capul Viilor, Murfatlar), ainsi qu'en Bulgarie (à Novi Pazar et à Pliska). Cette céramique est d'origine locale, elle s'est développée partant de la culture de Sîntana de Mureș-Cerneahov, elle n'a pas été introduite par les protobulgares.

Six des douze tombes contiennent des urnes qui portent sur le fond des marques de potier. Les estampilles sont réalisées à l'aide d'un négatif creusé sur la roue du potier. Elles représentent les marques des artisans, et non pas celles des seigneurs féodaux de l'endroit, sous la dépendance desquels auraient travaillé ces artisans. Aux VIIIe — XIe s. les relations féodales étaient trop peu avancées pour qu'on puisse parler d'un tel degré de dépendance.

Le reste de l'inventaire est réduit et très peu important : deux boucles rectangulaires en fer, un anneau également en fer et un fragment de fer.

Le matériel céramique permet de dater la nécropole du VIIIe — IXe s., bien entendu avec toutes les réserves dues aux surprises que les futures fouilles pourraient nous réserver.

Z. COVACEF

BIBLIOGRAFIA ARHEOLOGICĂ A DOBROGEI (1948—1968)

Amploarea cercetărilor arheologice întreprinse în Dobrogea în ultimele două decenii a determinat și apariția unei bogate literaturi de specialitate. Valorificînd în mod științific rezultatele celor mai noi descoperiri, lucrările istorice și arheologice apărute reprezintă valoroase contribuții la cunoașterea trecutului istoric al ținutului dintre Dunăre și Marea Neagră, constituind uneori și importante puncte de plecare în elucidarea unor probleme istorice mai largi, carpato-balcanice.

Rezultate ale preocupărilor arheologilor români și străini, lucrările apărute pe parcursul acestei perioade se prezintă atît ca opere de sine stătătoare, cît și sub forma unor studii și note răspîndite în numeroase reviste de specialitate din țară sau din străinătate.

Pentru a oferi specialiștilor un util instrument de lucru ne propunem să realizăm o Bibliografie arheologică a Dobrogei pentru perioada cuprinsă între anii 1948—1968.

Lucrările sînt prezentate după criteriul cronologic și alfabetic.

În cadrul lucrării se disting următoarele capitole :

COMUNA PRIMITIVĂ :

— Paleolitic.
— Neolitic.
— Epoca bronzului.
— Epoca fierului.

ORÎNDUIREA SCLAVAGISTĂ :

— Epoca greacă.
— Epoca romană.

ORÎNDUIREA FEUDALĂ :

— Feudalismul timpuriu.

Lucrările care au scăpat atenției noastre și vor fi identificate între timp, le vom prezenta într-un viitor număr al publicației noastre.

COMUNA PRIMITIVĂ

PALEOLITIC.

1. BERCIU, D., în, *D. M. Pippidi și Berciu : Din istoria Dobrogei,* vol. I, p. 13—26, București, 1965.

2 NICOLAESCU-PLOPȘOR, C. S., *La paléolithique dans la République Populaire Roumaine à la lumière des dernières recherches, Dacia,* NS, I, 1957, p. 42—60.

3. NICOLAESCU—PLOPȘOR, C. S. *și colaboratorii, Raport preliminar asupra cercetărilor paleolitice din anul 1956, MCA,* V, 1959, p. 15—43.

4. NICOLAESCU-PLOPȘOR, C. S., AL. PĂUNESCU, N. HARȚUCHI, *Cercetări paleolitice în Dobrogea,* în *MCA,* VI, 1959, p. 43—50.

5. NICOLAESCU-PLOPȘOR, C. S., *Das Paläolithikum in Rumänien,* în, *Archaeologia Austriaca,* 31, p. 74—93, Viena, 1962

6. RĂDULESCU, I. C. și SAMSON, P., *Sur un centre de domestication du mouton dans le mésolithique de la grotte „l'Adam", en Dobrogea,* în, *Zeitschrift für Tierzüchtung und Züchtungs-Biologie,* 76, 2—3, p. 282—320, 1962.

NEOLITIC.

7. BERCIU, D., *Asupra problemei așa-numitelor sceptre de piatră din R.P.R. (cu prilejul publicării unei descoperiri similare* din Caucazul de nord — U.R.S.S.), în *SCIV,* V, 3—4, 1954, p. 539—548.

8. BERCIU, D., *Une civilisation nèolithique récemment découverte en Roumanie : La civilisation de Hamangia,* în *Nouvelles Ètudes d'Histoire présentée au X-e Congrès des Sciences Historique,* Roma, 1955, p. 29—46.

9. BERCIU, D., *Așezarea neolitică de la Baia-Hamangia,* în *SCIV,* VI, 3—4, 1955, p. 541—542.

10. BERCIU, D. și MORINTZ, S., *Șantierul arheologic Cernavoda* în *MCA,* III, 1957, p. 83—92.

11. BERCIU, D., MORINTZ, S., ROMAN, P., *Săpăturile de la Cernavodă,* în *MCA,* VI, 1959, p. 95—105.

12. BERCIU, D. și MORINTZ, Seb., *Săpăturile de la Cernavodă,* în *MCA,* V, 1959, p. 99—114.

13. BERCIU, D., *Chronologie relative du néolithique du Bas-Danube à la lumière des nouvelles fouilles faites en Roumanie,* în *L'Europe à la fin de l'age de la pierre,* Praga-Liblice-Brno, 5—12 oct. 1959, Praga, 1961, p. 101—124.

14. BERCIU, D., MORINTZ, S. *și colaboratorii, Șantierul arheologic Cernavoda,* în *MCA,* VII, 1960, p. 49—55.

15. BERCIU, D., *Quelques problemes communs de la prehistoire de la Roumanie et de celle de la Bulgarie,* în *Izvestia na Arheologhiceskia Institutut,* XXIII, Sofia, 1960, p. 261—268.

16. BERCIU, D., *Deux chefs-d'oeuvre de l'art néolithique en Roumanie : le „couple" de la civilisation de Hamangia*, în *Dacia*, NS, IV, 1960, p. 423—441.

17. BERCIU, D., *Neolithic Figurines from Rumania*, în *Antiquity*, XXXIV. 1960, nr. 136, p. 283—286.

18. BERCIU, D., *Cultura Hamangia*, în *Istoria României*, I, 1960, p. 60—52.

19. BERCIU, D., *Contribuții la problemele neoliticului în România, în lumina noilor cercetări*, București, Ed. Acad., 1961

20. BERCIU, D., *În legătură cu arta primitivă : două figurine neolitice din Dobrogea*, în *Omagiu lui G. Oprescu*, 1961, p. 69—73.

21. BERCIU, D., *Die Hamangia Kultur*, în *Bericht über den V Intern. Kongr. f. Vor-und-Frühgeschichte Hamburg* 1958, Berlin, 1961, p. 92.

22. BERCIU, D., *Civilita di Hamangia*, în *Enciclopedia dell'arte antica, classica e orientala*, vol. III, Roma, 1962, p. 1104—1105

23. BERCIU, D., *Mărturii ale unei străvechi culturi recent descoperite pe teritoriul patriei noastre*, în *Revista Muzeelor*, 2, 1964, p. 101—107.

24. BERCIU, D., *Manifestations d'art néolithique en Roumanie*, în *IPEK*, 21, 1964—1965, p. 42—50.

25. BERCIU, D., *Quelques données préliminaires concernant la civilisation de Cernavoda*, în *Slovenská Archeológia*, 1, 1964, p. 269—280.

26. BERCIU, D., în *„D. M. Pippidi și D. Berciu — Din istoria Dobrogei"*, vol. I, București, 1965, p. 27—56.

27. BERCIU, D., *Zorile istoriei în Carpați și la Dunăre*, București, 1966, p. 55—66 și 109—115.

28. BERCIU, D., *Cultura Hamangia*, I, București, Ed. Acad., 1966, 319 p.

29. COMSA EUGEN, POPESCU DORIN, *Cercetări arheologice pe traseul canalului Dunărea—Marea Neagră*, în *SCIV*, II, 1, 1951, p. 169—176.

30. COMȘA EUGEN, *Contribuție la harta arheologică a Dobrogei de nord-vest*, în *SCIV*, IV, 3—4, 1953, p. 747—757.

31. COMȘA EUGEN, *Contribuții cu privire la riturile funerare din epoca neolitică de pe teritoriul țării noastre*, în *Omagiu lui Constantin Daicoviciu*, 1960, p. 83—106.

32. COMȘA EUGEN, *Săpături arheologice la Luncavița*, în *MCA*, VIII, 1962, p. 221—225.

33. COMȘA EUGEN, GALBENU DOINA, ARICESCU ANDREI, *Săpăturile arheologice de la Techirghiol*, în *MCA*, VIII, 1962, p. 165—173.

34. COMȘA VIOREL, *Mărturii arheologice asupra vieții muzicale de pe teritoriul românesc în perioada comunei primitive și a sclavagismului.*

35. DUMITRESCU, VL., *Cîteva precizări cu privire la sceptrele în formă de capete de cal din R.P.R. și U.R.S.S.*, în *SCIV*, VI, 3—4, 1955, p. 925—936.

36. GALBENU DOINA, *Așezarea neolitică de la Hirșova*, în *SCIV*, XIII, 2, 1962, p. 285—306.

37. GALBENU, D., *эколитическая маетерская для обритки украшении в хыршове* *Dacia*, NS, VII, 1964, p. 501—509.

38. GALBENU DOINA, *Nouvelles données concernant la dèbut de la civilisation de Gumelnița de Dobrogea*, în *Dacia*, NS, X, 1966, p. 321—328.

39. GIMBUTAS MARIJA, *Maesterpices of Neolithic Art from Rumania*, în *Archaeology*, vol. 16, nr. 1, martie, 1963, p. 54—57.

40. GIMBUTAS MARIJA, *European Prehistory : Neolithic to the Iron Age*, în *Biennial Review of Anthropology*, California, 1963, p. 74—75

41. MORINTZ SEB. (resp.),BERCIU, D., DIACONU PETRE, *Șantierul arheologic Cernavodă*, în *SCIV*, VI, 1—2, 1955, p. 151—163.

42. NECRASOV, O., CRISTESCU, M., MAXIMILIAN, C., NICOLAESCU PLOPȘOR, D., *Studiul antropologic al scheletelor descoperite în cimitirul preistoric de la Cernavodă*, în *Probleme de antropologie*, IV, 1959, p. 21—41.

43. NECRASOV, O., *și colaboratorii, Studiul preliminar al faunei neolitice de la Cernavodă*, în *Probleme de antropologie*, IV, 1959, p. 7—20.

44. NECRASOV, O., *Considerații asupra populațiilor din vîrsta pietrei și de la începutul vîrstei metalelor de pe teritoriul R.P.R.*, în *Omagiu lui Constantin Daicoviciu*, 1960, p. 415—429.

45. NECRASOV OLGA și SERGIU HAIMOVICI, *Studiul resturilor de faună neolitică (cultura Hamangia) descoperite în cursul săpăturilor de la Techirghiol*, în *MCA*, VIII, 1960, p. 175—185.

46. NEUSTUPNY. J., *Neue Beiträge zum Neolithikum Rumäniens*, în *Slovenska Archeológia*, VI, 2, 1958, p. 274—280.

47. PIGGOTT, STUART, *Neolithic and Bronze Age in East Europe*, în *Antiquity*, XXXIV, 136, 1960, p. 285—294

48. SLOBOZIANU HORIA, TICU IOAN, *Așezarea antică de la Schitul (reg. Dobrogea)*, în *SCIV*, XVII, 4, 1966, p. 679—702.

EPOCA BRONZULUI

49. ARICESCU ANDREI, *Depozitele de bronzuri din Dobrogea*, în *SCIV*, 16, 1, 1965, p. 17—42.

50. BERCIU, D., *Sur les dèbuts de l'âge du bronze au Bas-Danube*, în *Dacia*, NS, VIII, 1964, p. 313—318.

51. BERCIU, D., *Quelques donnèes prèliminaires concernant la civilisation de Cernavoda, în Slovenska Archeologia*, XII, 1, 1964.

52. BERCIU, D., *Zorile istoriei în Carpați și la Dunăre*, București, 1966, p. 182—158 și 207—210.

53. BERCIU, D., în *„D. M. Pippidi și D. Berciu — Din istoria Dobrogei"*, vol. I, 1965, p. 57—72.

54. COMSA EUGEN, *Descoperirea de la Poarta Albă*, în *SCIV*, 16, 1, 1965, p. 149—158.

55. PIGGOTT STUART, *Neolithic and Bronze Age in East Europe*, în *Anthiquity*, XXXIV, 136, 1960, p. 285—294.

56. SLOBOZIANU HORIA, TICU IOAN, *Așezarea antică de la Schitul (reg. Dobrogea)*, în *SCIV*, XVII, 4, 1966, p. 679—702.

EPOCA FIERULUI

57. ALEXANDRESCU, A. D., *În legătură cu statuile „scitice"*, în *SCIV*, XI, 2, 1960, p. 383—389.

58. ALEXANDRESCU, P., *Les scythes au Sud du Danube avant le roi Ateias*, în *VIII Congres*, Paris, 1963, p. 406—408.

59. ARICESCU, A., *Die bodenständige Bevölkerung der sobrudscha und Beziehungen zu den Griechen in der hellenistischen Epoche* în *Studii Clasice*, III, 1961, p. 67—82.

60. ARICESCU, A., *Cazanul scitic de la Castelu*, în *SCIV*, 16, 3, 1965, p. 565—570.

61. BERCIU, D., *Descoperirile getice de la Cernavodă şi unele aspecte ale începutului formării culturii La Tène geto-dace la Dunărea de jos*, în *MCA*, IV, 1957, p. 281—317.

62. BERCIU, D., *Фрако-скифский меч-эмблема из медтидии (Добруджа)*, *Dacia*, NS, II, 1958, p. 93—124.

63. BERCIU, D., *O odescoperire traco-scitică din Dobrogea şi problema scitică la Dunărea de jos*, în *SCIV*, X, 1, 1959, p. 7—48.

64. BERCIU, D., *Sînt geţii traci nord-dunăreni? Un aspect arheologic al problemei*, în *SCIV*, XI, 2, 1960, p. 261—283.

65. BERCIU, D., *Quelques problèmes communs de la préhistoire de la Roumanie et de celle de la Bulgarie*, în *Izvestiia*, Sofia, XXXIII, 1960, p. 261—275.

66. BERCIU, D., *Neue skythische Funde aus Rumänien und Bulgarien*, *Praehistorische Zeitschrift*, XLI, 1963, p. 190—198.

67. BERCIU, D., *Problèmes actuels de la civilisation de La Tène chez les Géto-Daces*. (Conferinţă ţinută la Universitatea din Liège, martie, 1966), în *Latomus — revue d'etudes latines*, Tome XXV, fasc. 3, 1966, p. 414—425.

68. BUJOR EXPECTATUS, *Săpăturile de salvare de la Murighiol*, în *SCIV*, VI, 3—4, 1955, p. 571—580.

69. BUJOR EXPECTATUS, *Contribuţie la cunoaşterea populaţiei geto-dace din nord-estul Dobrogei*, în *SCIV*, VII, 3—4, 1956, p. 243—252.

70. BUJOR EXPECTATUS, *Săpăturile de salvare de la Murighiol*, în *MCA*, III ; 1957, p. 247—254.

71. BUJOR, EXP., *О гето-дакийской культуре в Муригиоле* in *Dacia*, NS, 11, 1958, p. 125—141.

72. BUJOR, EXPECTATUS, *Şantierul arheologic Murighiol*, în *MCA*, VI, 1959, p. 325—330.

73. BUJOR, EXPECTATUS, *Şantierul arheologic Murighiol*, în *MCA*, V, 1959, p. 373—378.

74. BUJOR, EXPECTATUS, *Şantierul arheologic Murighiol*, în *MCA*, VII, 1960, p. 298—300.

75. CANARACHE, V., *Monetele sciţilor din Dobrogea*, în *SCIV*, I, 1, 1950, p. 213—258.

76. CANARACHE, V., *Consideraţii asupra unei statui inedite din timpul comunei primitive în Dobrogea*, în *SCIV*, IV, 3—4, 1953, p. 709—722.

77. CONDURACHE, EM., *Problema apariţiei ceramicii Latène în regiunea Dunării de jos*, în *SCIV*, 16, 1, 1965, p. 43—45.

78. CULICA, VASILE, *O unealtă scitică de orfăurărie la Dunărea de jos*, în *SCIV*, 18, 4, 1967, p. 677—685.

79. MIHAILOV, G., *La Thrace aux IV-e et III-e siècle av. n. ère*, în *Athenaeum*, XXXIX, 1961, p. 33—44.

80. MITREA, B., *Un cimitir geto-dacic în sud-vestul Dobrogei*, în *Omagiu lui Constantin Daicoviciu*, 1960, p. 409—413.

81. MITREA, B., PREDA, C., ANGHELESCU, N., *Săpăturile de salvare de la Satu Nou*, în *MCA*, VII, 1960, p. 273—289.

82. MITREA, B., PREDA, C. ANGELESCU, N., *Şantierul Satu-Nou. Necropola geto-dacă*, în *MCA*, VIII, 1962, p. 369—372.

83. MORINTZ, SEBASTIAN, *Quelques problemes concernant la période ancienne du Hallstatt au Bas-Danube a la lumière des fouilles de Babadag*, în *Dacia*, NS, VIII, 1964, p. 101—118.

84. PIPPIDI, D. M. și BERCIU, D., *Din istoria Dobrogei*, I, *Geți și greci la Dunărea de jos*, Bucure.ti, 1965, p. 73—136.

85. PREDA, FL., *Vîrfuri de săgeți cu valoare monetară descoperite pe litoralul de nord-vest al Mării Negre*, în *„Analele Universității C. I. Parhon"* : *seria științe sociale, istorie*, IX, 1961, 16, p. 7—17.

86. SIMION, I. C. și CANTACUZINO, GH., *Cercetările arheologice de la Telița*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 373—381.

87. SLOBOZIANU, HORIA, TICU, IOAN, *Așezarea antică de la Schitul (reg. Dobrogea)*, în *SCIV*, XVII, 4, 1966, p. 679—702.

88. ȘTEFAN, GH., *Contribuții arheologice la cunoașterea dacilor din Dobrogea de nord*, în *Studii și referate privind istoria României*, I. 1954, p. 29—41.

89. VULPE, R. și POPESCU, D., *Dezvoltarea populației băștinașe*, în *Istoria României*, I, 1960, p. 216—248.

SCLAVAGISM — EPOCA GREACĂ

90. ALEXANDRESCU, P. și EFTIMIE, V., *Tombes Thraces d'èpoque archaïque dans la nécropole tumulaire d'Histria*, în *Dacia*, NS, III, 1959, p. 143—164.

91. ALEXANDRESCU, PETRE, *Autour de la date de fondation d'Histria*, în *Studii Clasice*, IV, 1962, p. 49—69.

92. ALEXANDRESCU, PETRE, *Cercetări în necropola tumulară de la Histria*, în *SCIV*, XIII, 2, 1962, p. 325—336.

93. ALEXANDRESCU, P., *Les rapports entre indigenes et Grecs à la lumière des fouilles de la nècropole d'Histria*, în *Congr. VIII*, Paris, 1963, p. 336—339.

94. ALEXANDRESCU, P., *Les tertres funéraire d'Histria. Recherches archéologique dans la necropole tumulaire*, în *Klio*, 41, Berlin, 1963,, p. 257—265.

95. ALEXANDRESCU, PETRE, *Types de tombes de la nécropole tumulaire d'Histria*, în *Dacia*, IX, 1965, p. 163—184.

96. ARICESCU, A., *Notă asupra unui decret elenistic inedit din Muzeul regional de arheologie Dobrogea*, în *Studii Clasice*, V, 1963, p. 315—318. (= *„Noi monumente epigrafice din Schythia Minor"*, Muzeul regional de arheologie Dobrogea, Constanța, 1964, p 35—40).

97. ARICESCU, A., *Inscripții inedite tomitane în versuri*, în *Studii Clasice*, V, 1963, p. 319—331. (= *„Noi monumente epigrafice din Scythia Minor"*, Muzeul regional de arheologie Dobrogea, Constanța, 1964, p. 11—33).

98. BENGTSON, HERMANN, *Neues zur Geschichte des Hellenismus in Thrakien und der Dobrudscha*, în *Historia*, XI, 1, 1962, Wiesbaden, p. 18—28.

99. BENGTSON, HERMANN, *Bemerungen zu einer Ehreninschrift der Stadt Apollonia am Pontos*, în *Historia*, XI, 1,. 1963, p. 96—104.

100. BÉRARD, J., *L'expansion et la colonisation grecques jusqu'aux guerres médiques*, Paris, 1960.

101. BERCIU, D. și PREDA, C., *Săpăturile de la Tariverde*, în *MCA*, VII, 1960, p. 273—281.

102. BLAVATSKAIA, T. V.,*Западнопонтийские города VII — I вв до Н. Э.* Editura Academiei de Științe a URSS, Moscova, 1952, 263 p.

103. BORDENACHE, G. și PIPPIDI, D. M., *Le temple du* ΘΕΟΣ ΜΕΓΑΣà *Istros*, în BCH, LXXXIII, 2, 1959, p. 455.

104. BORDENACHE, GABRIELLA, *Antichità greche e romane nel nuovo museo di Mangalia*, în *Dacia*, NS, IV, 1960, p. 489—509.

105. BORDENACHE, GABRIELLA, *Nuovi documenti sui culti di Istors in epoca elenistica*, în *Studii Clasice*, IX, 1967, p. 143—151.

106. BUCOVALA, M., *Necropole elenistice la Tomis*, Muzeul regional de arheologie Dobrogea, Constanța, 1967, p. 136, p.

107. BUJOR, EXPECTATUS, *Depozitul de amorfe de la Islam Geaferca*, în *SCIV*, XII, 1, 1961, p. 85—92.

108. BUZDUGAN, GEORGE, MITITELU, ION, *Contribuții la clasificarea unor monede histriene*, în *SCN*, III, 1960, p. 385—404.

109. CANARACHE, V., *Unelte agricole pe teritoriul Republicii Populare Române în epoca veche*, în *SCIV*, I, 2, 1950, p. 83—109.

110. CANARACHE, V., *Despre alimentarea Histriei cu apă de băut*, în *SCIV*, II, 1, 1951, p. 61—72.

111. CANARACHE, V., *Atelierele monetare din antichitate și rolul lor în dezvoltarea vieții economice din spațiul carpato-dunărean*, în *Studii și referate privind istoria României*, I, 1954, București, p. 181—193.

112. CANARACHE, V., *Observații noi cu privire la topografia Histriei*, în *SCIV*, VII, 3—4, 1956, p. 289—317.

113. CANARACHE, V., *Importul amorfelor ștampilate la Istria*, Ed. Acad. RPR., Biblioteca istorică, București, 1957, 444 p.

114. CANARACHE, V., *Tomis*, Ed. Meridiane, București, 1961, 70 p.

115. CANARACHE, V. *și Colaboratorii*, *Muzeul de arheologie Constanța*, Constanța, 1961, 127 p.

116. CANARACHE, V., *Muzeul de arheologie din Constanța*, Muzeul regional de arheologie Dobrogea, Constanța, 1967, 104 p. (în cinci limbi : română, franceză, engleză, rusă și germană).

117. CARPENTER, RHYS, *The Greek Penetration of the Black Sea*, în *AJA*, LII, 1948, p. 1—10.

118. COJA, M., *Alcuni aspetti della coroplastica ellenistica di Histria*, în *Dacia*, NS, V, 1961, p. 213—232.

119. COJA, M., *Activitatea meșteșugărească la Histria în sec. VI—I î.e.n.*, în *SCIV*, XIII, 1, 1962, p. 19—46. (= în limba franceză, în *Dacia*, NS, VI, 1962, p. 115—138).

120. CONDURACHI, EM., *Frămîntări politice și sociale la Istros în preajma anului 400 î.e.n.*, în *BSA*, 2, 1949, p. 117—126.

121. CONDURACHI, E. *și Colectivul*, *Originea și dezvoltarea așezărilor omenești de pe litoralul Mării Negre*, (Rezultatul săpăturilor de la Istria), în *SCIV*, I, 1, 1950, p. 75—82.

122. CONDURACHI, E. *și Colectivul*, *Raport asupra cercetărilor arheologice de la Kallatis-Mangalia*, în *SCIV*, I, 1, 1950, p. 83—92.

123. CONDURACHI, EM., *Vechi monede pontice și importanța lor*, în *BSA*, 1, 1950, p. 13—26.

124. CONDURACHI, EM., *Coloniile grecești din Pontul stîng și lupta lor împotriva cotropirii romane*, în *BSA*, 2—4, 1950, p. 67—76.

125. CONDURACHI, EM., *și Colectivul, Cercetările arheologice efectuate în campania anului 1950 la Histria*, în *SCIV*, II, 1, 1951, p. 127—258.

126. CONDURACHI, EM., *Cu privire la raporturile dintre autohtoni și greci în așezările sclavagiste din Dobrogea*, în *SCIV*, II, 2, 1951, p. 45—60.

127. CONDURACHI, EM. *și Colectivul de cercetări arheologice al Academiei RPR, Șantierul Histria*, în *SCIV*, III, 1952, p. 231—279.

128. CONDURACHI, EM., *Cu privire la constituirea teritoriului „rural" al orașului Histria și funcțiunea sa social-economică*, în *BSA*, 1—2, 1952, p. 59—69.

129. CONDURACHI, EM. *și Colectivul, Șantierul Histria (în 1952)*. în *SCIV*, IV, 1—2, 1953, p. 90—152.

130. CONDURACHI, EM., *Burebista și orașele pontice*, în *SCIV*, IV, 3—4, 1953, p. 515—523.

131. CONDURACHI, EM., *Contribuția săpăturilor arheologice organizate de Academia RPR la Histria, la cunoașterea perioadei elenistice în Dobrogea*, în *Studii și referate privind istoria României* I, București, 1954, p. 61—79.

132. CONDURACHI, EM., *(coordonator), Histria. Monografie arheologică*, Ed. Academiei, București, 1954.

133. CONDURACHI, EM., *Problèmes économiques et sociaux d'Histria à la lumière des dernières recherches*, în *NEH*, Roma, 1955, p. 71—84.

134. CONDURACHI, EM. (responsabil), *Șantierul arheologic Histria (1954)*, în *SCIV*, VI, 3—4, 1955, p. 515—557.

135. CONDURACHI, EM *și colaboratorii, Șantierul arheologic Histria*, *MCA*, IV, 1957, p. 9—101.

135. CONDURACHI, EM., *Der Beitrag der Münzfunde von Istors zur Kenntnis des Waren-und Geldumlaufes an der unteren Donau im vorrömischen Zeitraum*, în *Wissenschaftliche Annalen*, mai 1957, p. 289—304.

137. CONDURACHI, EM. *și Colaboratorii, Santierul Histria, MCA*, VI, 1959, p. 265—306.

138. CONDURACHI, EM., *Эллинизмичезкий период (IV-I 66. до Н. Э.) в Добрудте свете археологических вас- конок в Истрии*, in Dacia, NS, III, 1959, p. 217—234.

139. CONDURACHI, EM. *și Colaboratorii, Santierul arheologic Histria*, în *MCA*, VII, 1960, p. 227—271.

140. CONDURACHI, EM. și PIPPIDI, D. M., *Stabilirea pe teritoriul Dobrogei a primelor orașe-state de tip sclavagist : coloniile grecești*, în *Istoria României*, I, 1960, p. 162—212.

141. CONDURACHI, EM., *Contribuții la studiul epocii arhaice la Histria*, în *Omagiu lui Constantin Daicoviciu*, 1960, p. 107—116.

142. CONDURACHI, EM., *Les debuts de la cité pontique d'Histria à la lumière des dernieres fouilles archéologiques*, în *Griechische Städte und einheimische Völker des Schwarzmeergebiets*, Berlin, 1961, p. 1—10.

143. CONDURACHI, EM. *și Colaboratorii, Santierul Histria*, în *MCA*, VIII, 1962, p. 382—438.

144. CONDURACHI, E. M., *Histria*, Ed. Meridiane, București, 1962, 66 p (= și în limba rusă).

145. CONDURACHI, EM., *L.archéologie Roumaine au XX-e siécle*, în *Bibliotheca Historica Roumania*, 3, Ed. Academiei RPR, București, 1963, 104 p. (= și în limba engleză, 1964).

146. CONDURACHI, EM. (coordonator), *Histria*, vol. II, Inst. de Arheologie al Academiei RSR, Ed. Academiei, București, 1966, 559 p. 130 planșe, hărți, profiluri.

147. COSMA, VIOREL, *Mărturii arheologice asupra vieții muzicale de pe teritoriul românesc în perioada comunei primitive și a sclavagismului.*

148. COTET, P., *Cîteva date asupra evoluției paleogeografice cuaternare a regiunii litorale Istria,* în *Materiale,* VIII, 1962, p. 424—431.

149. DANOV, K. M., *Pontos — Euxeinos,* în *Realencyclopädie der classischen altertums-wissenschaft supplemenband,* IX, Acilus-Utis, Stuttgart, 1962, p. 866—1175.

150. DIMITRIU, SUZANA, *O monedă divizionară din Cyzic, la Histria,* în *SCIV,* VIII, 1, 1957, p. 103—111.

151. DIMITRIU, SUZANA, *Cîteva precizări asupra ceramicii de stil Fikellura din orașele pontice,* în *SCIV,* IX, 1958, p. 113—118.

152. DIMITRIU, SUZANA și COJA, MARIA, *La céramique archaïque et les débuts de la cité pontique d'Histria,* în *Dacia,*, NS, II, 1958, p. 69—92.

153. DIMITRIU, SUZANA, *Tot despre data întemeierii Histriei* în *SCIV,* XV, 2, 1964, p. 251—256.

154. DUMITRIU, SUZANA, *Evenimments du Pont-Euxin de la fin du VI-e siècle av. n.è. reflétés dans l'histoire d'Histria,* în *Dacia,* NS, VIII, 1964, p. 133—144.

155. DIMITRIU, SUZANA, *Poziția Histriei arhaice în cadrul cronologiilor sec. VII—VI î.e.n.,* în *SCIV,* 16, 4, 1965, p. 663—674.

156. DIMITRIU, SUZANA, *Despre „temeliile olbiene" de la Histria,* în *SCIV,* 17, 3, 1966, p. 473—487.

157. DIMITRIU SUZANA, *Despre circulația unor categorii de ceramică curentă la Histria, în perioada arhaică,* în *SCIV,* 18, 2, 1967, p. 223—234.

158. EFTIMIE, V., *Imports of stamped amphorae in the lower danubian regions and a draft Rumanian Corpus of amphora stamps,* în *Dacia,* NS, III, 1959, p. 195—215.

159. FINLEY, M. I., *The Black Sea and Danubian Regions and the Slave Trade in Antiquity,* în *Klio,* XL, 1962, p. 51—59.

160. GRAHAM, A. I., *The Date of Greek Penetration of the Black Sea,* în *Bull. Inst. Class Studies of the Univ. of London,* V. 1958, p. 25—42.

161. HANGA, VLADIMIR, *Crestomație pentru studiul istoriei statului și dreptului RPR,* vol. I, Ed. pentru lit. ec. și juridică, București 1955, 271. p.

162. ICONOMU, C., *Opaițe greco-romane,* Muzeul regional de arheologie Dobrogea, Constanța, 1967, 168 p.

163. ILIESCU, O., *Însemnări privitoare la descoperiri monetare,* în *SCN,* II, 1958, p. 447—463.

164. ILIESCU, OCTAVIAN, *Contribuții la studiul metrologiei ponderale a orașului Callatis,* în *SCIV,* 18, 4, 1967, p. 687—691.

165. LABAREE, B. W., *How the Greeks sailed into the Blak Sea* în *AJA,* LXI, 1957, p. 29—33.

166. LACROIX, L., *Les „blasons" des villes grecques,* în *Études d'archéologie classique,* I, 1955/56, p. 91—114.

167. LAMBRINO, S., *Le decret en l'honneur de l'architecte Epicrates,* în *Miscelanea de filologia, literatura e historia cultural a memoria de Francisco Adolfo Coelho (1847—1919),* Lisabona, 1950, p. 169—177.

168. LAMBRINO, S., *Decretul în cinstea lui Agathocles fiul lui Antiphilos,* în *Revue des Études Roumaines,* V—VI, 1960, p. 180—217.

169. MAXIMOVA, M., *Der kurze Seeweg über das Schwarze Meer im Altertum* în *Klio,* XXXVII, 1959, p. 101—118.

170. MITREA, BUCUR, *Sur les monnais des cités pontiques découvertes sur le territoire des populations locales*, în *Studii Clasice*, III, 1961, **p. 83—88.**

171. MITREA, BUCUR, *Descoperirile monetare și legăturile de schimb ale Histriei cu populațiile locale în sec. V—IV î.e.n.*, în *Studii Clasice*, VII, 1965, p. 143—167.

172. MOISIL, C., *Ponduri inedite sau puțin cunoscute din Histria, Callatis și Tomis*, în, *SCN*, I, 1957, p. 247—295.

173. NICOLAESCU-PLOPSOR, DARDU, *Donnèes anthropologiques préliminaire sur les squelettes humaines des tombes thraces d'Histria*, în *Dacia*, NS, III, 1959, p. 165—178.

174. NUBAR, H., *Un nou pond de la Callatis*, în *SCN*, II, 1958, p. 367—370.

175. PEEK, WERNER, *Griechische Vers-Inschriften*, vol. I, Berlin, 1955.

176. PEEF, WERNER, *IA APETA. Ein griechisches Epigram aus Îstros. (IA APETA. O epigramă greacă din Istros)*, în *SCIV*, VII, 1—2, 1956, p. 199—203 (textul tradus de D. M. Pippidi), p. 203—206 (textul original).

177. PEEK, WERNER, *Griechische Epigramme aus Rumänien*, în *Studii Clasice*, VI, 1964, p. 119—136.

178. PIPPIDI, D. M., *Histria și Callatis în secolele III-II î.e.n. Cu prilejul unei inscripții inedite*, în *SCIV*, IV, 3—4, 1953, p. 487—514. (= *Klio*, 1959, p. 119—134).

179. PIPPIDI, D. M., *Știri noi despre organizarea internă a cetății Histria în perioada autonomiei*, în *SCIV*, V, 3—4, 1954, p. 431—447. (= *NEH*, Roma, 1955, p. 85—102).

180. PIPPIDI, D. M., *Cu privire la o inscripție histriană, recent publicată*, în *SCIV*, V, 3—4, 1954, p. 549—555.

181. PIPPIDI, D. M., *Rectificări la unele inscripții histriene publicate de V. Pârvan (II)*, în *SCIV*, VI, 3—4, 1955, p. 889—895.

182. PIPPIDI, D. M., *Notes d'épigraphie pontique. I. La date du décret histrien pour Aristagoras fils d'Apatourios*, în *Dacia*, NS, I, 1957, p. 165—177. (= *Analele Univ. C. I. Parhon*, 5, 1956, p. 9—23).

183. PIPPIDI, D. M., *Proveniența inscripției grecești de la Mînăstirea Dragomirna*, în *SCIV*, VIII, 1—4, 1957, p. 125—136, (= *Jahreshefte dar österreichischenn archäologischen institutes in Wien*, XLIII 1958, p. 63—76).

184. PIPPIDI, D. M., *Histria w swietle badan archeologiznych w latach 1914—1956*, în *Z otchlani wieków*, Wroclaw-Poznan, 1, 1958, p. 33—39.

185. PIPPIDI, D. M., *Les fouilles d'Istros (1914—1957)*, în *BCH*, LXXXII, 1, 1958, p. 335—350.

186. PIPPIDI, D. M. și POPESCU, EM., *Les relations d'Istros et d'Apollonie du Pont à l'epoque hellenistique*, în *Dacia*, NS, III, 1959, p. 235—258. (= *Studii Clasice*, II, 1960, p. 203—224).

187. PIPPIDI, D. M. *și Colaboratorii*, *Raport asupra activității șantierului Histria în campania 1956*, în *MCA*, V, 1959, p. 283—328.

188. PIPPIDI, D. M., *Sur les relations politiques des cités grecques de la côte occidentale de l'Euxin à l'epcque hellenistique* în *NEH*, II, 1960, p. 45—54,

189. PIPPIDI, D. M., *Știri noi despre legăturile Histriei cu geții în epoca elenistică*, în *SCIV*, XI, 1, 1960, p. 39—54.

190. PIPPIDI, D. M., *Istros et les gètes au III-e siècle av. notre ère*, în *Studii Clasice*, III, 1961, p. 53—66.

191. PIPPIDI, D. M., *Die Agrarverhältnisse in den griechischen Städten der Dobrudscha in vorrömischen Zeit*, în *Griechische Städte und einheimische Völker des Schwarzmeergebietes*, Berlin, 1961, p. 89—105.

192. PIPPIDI, D. M., *Inscription oraculaire de Callatis*, în *BCH*, LXXXVI, 1962, p. 517—523.

193. PIPPIDI, D. M., *Epigraphische Beiträge zur Geschichte Histrias in hellenistischer und römischer Zeit*, Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Scriften der Sektion f. Altertums-wissenschaft, 34, Berlin, 1962.

194. PIPPIDI, D. M., *Les cités de la Dobroudja dans l'histoire de l'antiquité*, în *Cours d'été et colloques scientifiques*, Sinaia, 1962, 25 iulie — 25 august, Extras, 23 p.

195. PIPPIDI, D. M., *Gli scavi nella Zona sacra di Histria*, în *Dacia*, NS, VI, 1962, p. 139—156.

196. POPPIDI, D. M., *Pour une histoire des cultes d'Istros. Documents d'époque hellénistique*, în *Studii Clasice*, IV, 1962, p. 124—142.

197. PIPPIDI, D. M., *Despre organizarea militară a Histriei în epoca preromană*, în *SCIV*, XIII, 2, 1962, p. 337—348, (= *Klio*, XLI, 1963, Berlin, p. 158—167).

198. PIPPIDI, D. M., *Les plus anciens monuments grecques de la Dobroudja: VI-e et V-e siècle avant notre ère*, în *VIII-e Congrès International d'archéologie classique*, Paris, 1963, *Le rayonnement des civilisations grecque et romaine sur les cultures peripheriques p. 332—336.*

199. PIPPIDI, D. M., *Histria și geții în sec. II î.e.n. Observații asupra decretului în cinstea lui Agathocles fiul lui Antiphilos*, în *Studii Clasice*, V, 1963, p. 137—163.

200. PIPIDDI, D. M. *Grottes dionysiaques a Callatis*, în *BCH*, LXXXVIII, 1, 1964, p. 151—158.

201. PIPPIDI, D. M., *Sur la diffusion des cultes égyptiens en Scythie Mineure*, în *Studii Clasice, VI, 1964, p. 103—118.*

202. PIPPIDI, D. M., *Decrete elenistice din Histria*, în *Studii Clasice*, VII, 1965, p. 181—195.

203 PIPPIDI, D. M., *Les colonies grecque de Scythie Mineure à l'époque hellenistique*, în *Balkan Studies*, 6, 2, 1965, Tesalonic, p. 99—118.

204. PIPPIDI, D. M. *Străinii de peste mări*, în *D. M. Pippidi și D. BERCIU — Din istoria Dobrogei, I, Geți și greci la Dunărea de jos*, Ed. Acad. RPR, București, 1965, p. 139—323.

205. PIPPIDI, D. M., *Inscripții inedite din Istros*, în *Studii Clasice*, VIII, 1966, p. 45—59.

206. PIPPIDI, D. M., *Sur un décret de thiasistes de Callatis*, în *Studii Clasice*, VIII, 1966, p. 87—96.

207. PIPPIDI, D. M., *Note de lectură*, în *Studii Clasice*, VIII 1966, p. 231—246.

208. PIPPIDI, D. M., *Les rois gètes et les colonies grecques de Scythie Mineure*, în *Melanges Carcopino*, Paris, 1966, p. 763—770.

209. PIPPIDI, D. M., *„A doua întemeiere" a Histriei, în lumina unui document inedit*, în *Studii Clasice*, IX, 1967, p. 153—166.

210. PIPPIDI, D. M., *În jurul papiriior de la Derveni și Callatis*, în *Studii Clasice*, IX, 1967, p 203—210.

211. PIPPIDI, D. M., *Din nou despre pontarhi și pontarhie*, în *SCIV, 18*, 3, 1967, p. 423—430

212. PIPPIDI, D. M., *Contribuții la Istoria veche a României*, ediția II, Ed. Științifică, București, 1967, 561 p.

213. POPEEA, ALEX., *Cîteva toarte de amforă ștampilate descoperite la Medgidia*, in *SCIV*, 18, 3, 1967, p. 509—512.

214. POPESCU, EM., *Zeus Soter la Callatis*, în *SCIV*, XV, 4, 1964, p. 545—549.

215. PREDA, CONSTANTIN, *Triburile geto-dace și circulația monedelor lui Filip al II-lea la nord de Dunăre*, în *SCIV*, VII, 3—4, 1956, p. 267—288.

216. PREDA, C., *Ponduri antice inedite de la Callatis și Histria*, în *SCN*, I, 1957, p. 297—306.

217. PREDA, C., *Monede inedite și puțin cunoscute de la Histria. Callatis și Tomis*, in *SCN*, II, 1958, p. 111—122.

218. PREDA, C., *Contributions à l'étude du système pondéral d'Histria*, în Dacia, NS, 1958, p. 451—461.

219. PREDA, C., *Monedele histriene cu roata și legenda IΣT*, în *SCN*, III, 1960, p. 21—38.

220. PREDA, C., *Una nuova tomba a volta scoperta presso Mangalia-Callatis*, în *Dacia*, NS, VI, 1962, p. 157—172.

221. PREDA, CONSTANTIN, *Callatis*, Ed. Meridiane, București, 1963, 48 p.

222. PREDA, C., *Cîteva ponduri antice de la Callatis și Tomis*, *SCIV*, XV, 1, 1964, p. 53—57.

223. PREDA, C., *Aspets de la circulation des drachmes d'Histria dans la plaine gétique et la datation des premières imitations de type Philippe II*, în *Dacia*, NS, X, 1966, p. 221—235.

224. PREDA, C., *Cîteva morminte din epoca elenistică descoperite la Callatis*, în *SCIV*, XVII, 1, 1966, p. 137—146.

225. RADU, C., *Pithos arhaic cu ornament in relief descoperit la Histria*, în *SCIV*, IX, 2, 1958, p. 275—290.

226. RĂDULESCU, A., *Noi mărturii arheologice din epoca elenistică la Nuntași*, în *SCIV*, XII, 1961, p. 387—393.

227. ROBERT, J. et. L., *Bulletin Epigraphique*, REG, LXVIII, Paris, 1955, p. 203.

228. ROBERT, J. et L., *Bulletin Epigraphique, REG*, LXIII, Paris, 1955, p. 241, (= *REG*, LXIV, 1956, p. 144).

229. ROBERT, J. et L., *Bulletin Epigraphique*, în *REG*, 1958, p. 185—186.

230. ROBERT, J. et L., *Buletin Epigraphique*, în *REG*, LXXIII, 1960, 344—346, p. 137.

231. ROBERT, J. et. L., *Bulletin Epigraphique*, în *REG*, 1960,, p. 176.

232. ROBERT, J. et L., *Bulletin Epigraphique*, în *REG*, LXXVI, 1963, 359—360, p. 124.

233. ROBERT, L. și FIRATLI, NEZIH, *Les stiles funèraires de Byzance greco-romane*, Paris, 1964, p. 48, 187.

234. ROBERT, L., *Bulletin Epigraphique*, în *REG*, LXXIX, 1966, p. 398.

235. SAITTO, GIOVANNA, *Lisimaca di Tracia* în ΚΩΚΑΛΟΣ I, 1955, p. 62—153.

236. SAUCIUC-SAVEANU, TH., *Ariston, Aristons Sohn aus Kallatis*, în *Dacia*, NS, II, 1958, p. 207—225.

237. SAUCIUC-SĂVEANU, TH., *Fragment de inscripție greacă funerară*, în *SCIV*, XIV, 2, 1963, p. 419—425.

238. SAUCIUC-SĂVEANU, TH. *Bemerkungen zur Thiasiteninschrift aus Kallatis aus der Zeit des Basileus Simos*, în *Dacia*, NS, VIII, 1964, p. 331—334.

239. SAUCIUC-SĂVEANU, TH., *Dedicație pentru Athana Polias din Callatis*, în *SCIV*, 16, 2, 1965, p. 353—355.

240. SAUCIUC-SĂVEANU, TH., *Pe marginea unui decret de politie callatian*, în *SCIV*, 18, 3, 1967, p. 501—507.

241. SLOBOZIANU, H., *Considerații asupra așezărilor antice din jurul lacurilor Techirghiol și Agigea*, în *MCA*, V, 1959, p. 735—752.

242. SLOBOZIANU, H., *La vie musicale et théâtrale à Callatis (trois derniers siècle av. n.è.)*, în *Revue Roumaine*, 1960, p. 167—169.

243. STOIAN, IORGU, *Ecouri ale luptei de clasă la Istros în a doua jumătate a secolului al III-lea și prima jumătate a secolului al II-lea î.e.n.*, în *SCIV*, IV, 3—4, 1953, p. 631—708.

244. STOIAN, IORGU, *In legătură cu decretele tomitane privitoare la paza orașului*, în *SCIV*, V, 1954, 3—4, p. 557—568.

245. STOIAN, IORGU. *In legătură cu vechimea teritoriului rural al Histriei*, în *SCIV*, VIII, 1, 1957, p. 183—201.

246. STOIAN, IORGU, *In legătură cu eponimatul la Tomis*, în *SCIV*, XI, 2, 1960, p. 303—321.

247. STOIAN, IORGU, *Un decret inedit din Tomis*, în *Omagiu lui Constantin Daicoviciu*, 1960, p. 509—513.

248. STOIAN, IORGU, *Contribution a l'étude des tribus de Tomis*, în *Studii Clasice*, III, 1961, p. 175—202.

249. STOIAN, IORGU, *Tomitana. Contribuții epigrafice la istoria cetății Tomis*, București, 1962.

250. STOIAN, IORGU, *Cu privire la confederația cetăților grecești din Pontul Sting*, în *Omagiu lui P. Constantinescu-Iași*, 1965, p. 87—91. (= *Latomus*, XXIV, 1965, p. 71—76).

251. STOIAN, IORGU, *Un nou fragment de decret histrian*, în *SCIV*, 18, 2, 1967, p. 235—242.

252. STRUVE, V. V., *Dareios I și sciții de la Marea Neagră*, în *Vestnic Drevnei Istorii*, 4, 1949, p. 15—28.

253. SUCEVEANU, A., *Cîteva inscripții ceramice de la Histria*, în *Studii clasice*, VII, 1965, p. 273—286.

254. SUCEVEANU, AL., *Un callatien dans l'armée d'Alexandre le Grande*, în *Dacia*, NS, X, 1966, p. 339—346.

255, ȘTEFAN, GH. *și Colectivul, Șantierul arheologic Histria*, în *SCIV*, V, 1—2, 1954, p. 69—122.

256. THEODORESCU, DINU, *Un fragment arhitectural ceramic, cu ove, la Histria*, in *SCIV*, 16, 1, 1965, p. 163—168.

257. THEODORESCU, D., *Date noi în legătură cu pătrunderea stilului doric la Histria*, în *SCIV*, 16, 3, 1965, p. 481—500, (= *Dacia*, NS, IX, 1965, p. 148—161).

258. THEODORESCU, D., *Remarques sur la composition et la chronologie du kymation ionique suscitees par quelques exemplaire dècouvertes à Histria*, în *Dacia*, NS, 1967, p. 95—120.

259. VULPE, RADU, *Vechi focare de civilizaţie Istria, Tomis, Callatis*, în colecţia „*Orizonturi*", Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1966, 89. p.

260. ZOGRAF, A. N. Monedele *antice*, 1951.

261. WILL, ED., *Sur l'évolution des rapports entre colonies et métropoles en Grèce à partir du VI-e siècle*, în *La nouvelle Clio*, VI, 1954, p. 384—391.

SCLAVAGISM — EPOCA ROMANĂ

262. BALMUS, C. I., *Lai Consistentes*, în *SCIV*, IV, 3—4, 1953, p. 723—731.

263. BARBU, V., *Considérations chronologiques basées sur les données fournies par les inventaires funéraires des nécropole tomitaines*, în *Studii Clasice*, III, 1961, p. 203—225

264. BARBU, V., *Monumenti funerari con inscrizioni rinuenuti a Tomis*, în *Dacia*, NS, VII, 1963, p. 553—567, (= „*Noi monumente apigrafice în Scythia Minor*", Muzeul regional de arheologie Dobrogea, Constanţa, 1964, p. 41—65).

265. BARBU, V., *Adamclisi*, Ed. Meridiane, Bucureşti, 1965, 41 p.

266. BARBU, V., *Bronzes romaines du Musèe archèologique de Constantza*, în *Dacia*, NS, IX, 1965, p. 387—401.

267. BARNEA, I., *O inscripţie de la Aegyssus*, în *SCIV*, I, 2, 1950, p. 175—184.

268. BARNEA, I. *Quelques considérations sur les inscriptions chrétiennes de la Scythie Mineure*, în *Dacia*, NS, I, 1957, p. 365—388.

269. BARNEA, I., *Un vicar de Odessos la Tomis*, în *SCIV*, VIII, 1—4, 1957, p. 347—352.

270. BARNEA, I. *şi Colaboratorii*, *Săpăturile de salvare de la Noviodunum*, în *MCA*, IV, 1957, p. 155—174.

271. BARNEA, I. şi MITREA, B., *Săpăturile de salvare de la Naviodunum (Isaccea)*, în *MCA*, V, 1959, p. 461—473.

272. BARNEA, I., *Roman-Byzantine bazilicae discoveret in Dobrogea betwen 1948—1958*, în *Dacia*, NS, III, 1959, p. 331—349.

273. BARNEA I., *Date noi despre Axiopolis*, în *SCIV*, XI, 1, 1960, p. 69—80.

274. BARNEA, I., *Contributions to Dobrudja history under Anastasius I*, în *Dacia*, NS, IV, 1960, p. 363—374.

275. BARNEA, I., *Sceaux de deux gouverneurs du thème de Paristrion*, în Dacia, NS, VIII, 1964, p. 239—247.

276. BARNEA, I., *Elements d'art grecque des basiliques paleochretiennes de la Scythie Mineure*

277. BARNEA, I., *Cu privire la relaţiile dintre Dobrogea şi Chersones în sec. IV—X*, în *Omagiu lui P. Constantinescu-Iaşi*, 1965, p. 161—166.

278. BARNEA, I., *Objets céramiques peu connus: les couvercles de vases de Scythie Mineure*, în *Dacia*, NS, IX, 1965, p. 407—417.

279. BARNEA, I., *Dinogeţia*, în *Enzyklopädisches Handbuch zur Ur — und Frühgeschichte Europas*, 1, Praga, 1966, p. 288.

280. BARNEA, I., *L'incendie de la cité de Dinogeţia au VI-e siècle*, în *Dacia*, NS, X, 1966, p. 237—259.

281. BARNEA, I., *Nouvelle contribution à l'histoire de la Dobroudja sous Anastase I-er*, în *Dacia*, NS. XI, 1967, p. 355—356.

282. BARNEA, I., *Les thermes de Dinogeția*, în *Dacia*, NS, XI, 1967, p. 225—252.

283. BARNEA, I., *Themistios despre Scythia Minor*, în *SCIV*, 18, 4, 1967, p. 563—574.

284. BERCIU, D., *Lupta băștinașilor din Dacia împotriva cotropitorilor romani*, în *SCIV*, II, 2, 1951, p. 73—95.

285. BORDENACHE, G., *Correnti d'arte a riflessi d'ambiente su alcuni ritratti del Museo Nazionale di Antichità*, în *Dacia*, NS, II, 1958, p. 267—280.

286. BORDENACHE, GABRIELLA, *Attività edilizia a Tomi nel II secolo dell' e.n.*, în *Dacia*, NS, IV, 1960.

287. BORDENACHE, G., *La triade eleusina a Tomis*, în *Studii Clasice*, IV, 1962, p. 282—290.

288. BORDENACHE, GABRIELLA, *Contributi per una storia dei culti e dell' arte nella Tomi d'etá romana*, în *Studii Clasice*, VI, 1964, p. 155—178.

289. BORDENACHE, G., *Temi e motivi della plastica funeraria di età romana nella Moesia Inferior*, în *Dacia*, NS, VIII, 1964, p. 161—176, (= *Dacia*, NS, IX, 1965, p. 253—281).

290. BORDENACHE, GABRIELLA, *Le statue imperiali nella Moesia Inferior e la propaganda ufficiale dell'impero*, în *Studii Clasice*, VII, 1965, p. 215—223.

291. BUJOR, EXPECTATUS, *Note epigrafice*, în *SCIV*, IV, 3—4, 1953, p. 779—783.

292. BUJOR, E., *Note epigrafice*, în *SCIV*, V, 3—4, 1954, p. 599—602.

293. BUJOR, EXPECTATUS, *Cu privire la unele monumente de la Durostorum*, în *SCIV*, XI, 1, 1960, p. 141—154.

294. BUJOR, EX., *Погребальные обряды в некрополе из Новиодунума*, în Dacia NS, IV, 1960, p. 525—539

295. BUJOR, EXPECTATUS, SIMION, GAVRILĂ, *Săpăturile de salvare din cimitirul roman de la Isaccea*, în *MCA*, VII, 1960, p. 391—399.

296. BUJOR, EXPECTATUS, *Renseignements nouveaux concernant les rites et le rituel funéraires dans la nécropole romaine de Noviodunum*, în *Acta Antiqua Philippopolitana, Studia Archaeologica*, Sofia, 1963, p. 167—169.

297. CANARACHE, V., *L'Édifice à mozaique découvert devant le port de Tomis*, în *Studii Clasice*. III, 1961, p. 227—240.

298. CANARACHE, V., RĂDULESCU, A., ARICESCU. A., BARBU, V., *Le depôt des monuments sculpturaux récemment découverts à Constanța*, în *(VI-e conference internaționale d'études classiques des pays socialistes)* în Acta Antiqua *Philippopolitana Studia Archaeologica*, Sofia, 1963. p. 133—152).

299. CANARACHE, V., ARICESCU, A., BARBU, V., RĂDULESCU, A., *Tezaurul de sculpturi de la Tomis*, Ed. Științifică, București, 1963.

300. CANARACHE, V. și RĂDULESCU, A., *Complexul arheologic Adamclisi*, Muzeul regional de arheologie Dobrogea, Constanța, 21, p.

301. CANARACHE, V. și RĂDULESCU, A., *Monumentul și cetatea de la Adamclisi*, Muzeul regional de arheologie Dobrogea, Constanța, 24 p.

302. CANARACHE, V., *Edificiul cu mozaic din Tomis*, Muzeul regional de arheologie Dobrogea, Constanța, 1967, 36 p.

303. COMĂNESCU, S., *Considérations mathématiques sur le Trophée d'Adamklisi* în *Studii Clasice*, III, 1961, p. 123—126.

304. COMĂNESCU, S., *Déchiffrement et interprétation du cadran solaire de Cumpăna (Dobrudza), în Acta Antiqua Philippopolitana Studia Archaeologica*, Sofia, 1963, p. 181—184.

305. COMĂNESCU, S., *Quelques problèmes concernant la réconstruction du monument d'Adamklissi (Tropaeum Traiani)*, în *Acta Antiqua Philippopolitana, Studia Archaeologica*, Sofia, 1963, p. 185—193.

306. COMSA, EUGEN, *Citeva descoperiri arheologice din raionul Medgidia*, în. *MCA*, IV, 1957, p. 225—334.

307. COMSA, EUGEN, *Limesul dobrogean — cercetări de suprafață de-a lungul Dunării între Ostrov și Hîrșova*, în *MCA*, V, 1959, p. 761—768.

308. COMSA, MARIA, *Contribution au probléme de la composition ethnique de la Scythie Mineure au IV-e siècle de notre ère*, în *Dacia*, NS, XI, 1967, p. 339—347.

309. CONDURACHI, EM., *Din istoria cotropirii romane; deportarea triburilor besilor în Dobrogea*, în *BSA*, 3, 1951, p. 31—36.

310. CONDURACHI, EM., *Histria à l'époque du Bas-Empire d'après les dernières fouilles archéologiques*, în *Dacia*, NS, I, 1957, p. 245—263.

311. CONDURACHI, EM., *Tib. Plautius Aelianus și strămutarea transdanubienilor în Moesia*, în *SCIV*, IX, 1958, p. 119—130.

312. CONDURACHI, EM., *Histria romano-bizantină în lumina ultimelor săpături*, în *Monumente și muzee*, I, 1958, p. 21—40.

313. CONDURACHI, E.M. și PIPPIDI, D. M., *Stăpînirea romană în Dobrogea*, în *Istoria României*, vol. I, 1960, p. 484—517, 530—566.

314. CONDURACHI, E. M., *Contributo alla studia della scultura pontica in etá imperiale romana*, în *Acta Antiqua Academiae, Scientiarum Hungaricae*, Budapesta, X, 1—3, 1963, p. 33—53.

315. CONSTANTINESCU, ȘT., *Un monument epigrafic de la Girliciu*, în *SCIV*, IX, 2, 1958, p. 349—354.

316. CUDRIAVȚEV, O. V. *Invazia costobocilor în provinciile balcanice ale imperiului roman*, în *Vestnic drevnei istorii*, 1950, 3, p. 56—70.

317. CULICA, V., *Croix romano-byzantines découvertes à Pîrjoaia (rn. Adamclisi,, Dobrogea)*, în *Dacia*, NS, IX, 1965, p. 419—425.

318. CULICA, V., *Un nou „mortarium" cu ștampilă descoperit în Dobrogea*, în *SCIV*, 16, 2, 1965, p. 373—377.

319. CULICA, V., *Fragmente de rame de plumb pentru oglinzi, găsite la Pirjoaia (Canlia, Adamclisi)*, în *SCIV*, 17, 1, 1966, p. 189—195.

320. DAVIDESCU, M., *Un sarcofag roman la Mamaia*, în *Revista Muzeelor*, 1, 1965, p. 88—89.

321. DE LAET, S. J., *Protorium. Étude sur l'organisation douanière chez les Romains, surtout à l'époque du Haut-Empire*, Brugge, 1949.

322. DECULESCU, CONST., *Un tezaur de denari romani din timpul împăratului Claudius I, descoperit în Dobrogea*, în *SCIV*, 17, 3, p. 577—592.

323. DIACONU, PETRE, *Fibulă digitată descoperită la Dervent (reg. Dobrogea)*, în *SCIV*, XIII, 2, 1962, p. 447—449.

324. DIACONU, P., *Urme vechi creştine descoperite în sud-vestul Dobrogei*, în *Biserica Ortodoxă Română*, 81, 1963, 5—6, p. 548—550.

325. DMITRIEV, A. D., *Răscoala vizigoţilor la Dunăre şi revoluţia sclavilor*, în *Vestnic drevnei istorii*, 1, 1950, p. 66—80.

326. DORUTIU-BOILA, EMILIA, *Some observations on the military funeral altar of Adamclissi*, în *Dacia*, NS, V, 1961, p. 345—363.

327. DORUŢIU, EMILIA, *Despre unele inscripţii latine din MNA recent publicate*, în *SCIV*, XIII, 1, 1962, p. 133—139.

328. DORUŢIU, EMILIA, *O nouă inscripţie a lui Q. Trebellius Maximus?* în *SCIV*, XIII, 2, 1962, p. 415—419.

329. DORUŢIU, EMILIA, *Zur Frage der Zerstörung Histrias im 3 Jh. u. z.*, în *Studii Clasice*, VI, 1964, p. 247—259.

330. DORUŢIU, EMILIA, *Precizări topografice despre unele inscripţii dobrogene*, în *SCIV*, XV, 1, 1964, p. 131—135.

331. DORUŢIU-BOILA, EMILIA, *Un fragment necunoscut din inscripţia trofeului de la Adamclisi*, în *Studii Clasice*, VII, 1965, p. 209—214.

332. DRAGOMIR, I. T., *Două basoreliefuri dionisiace descoperite la Făgăraşul Nou (r. Hîrşova, reg. Dobrogea)*, în *SCIV*, XIII, 2, 1962, p. 421—429.

333. FAVEZ, CH., *Les gètes et leur pays vus par Ovid*, în *Latomus*, X, 3, 1951, p. 425—432.

334. FLORESCU, FLOREA BOBU, *Interpretarea elementelor etnografice de pe monumentul de la Adamklissi (Trpaeum Trajani)*, în *Studii şi Cercetări de istoria artei*, t. II, 3—4, 1955, p. 29—80.

335. FLORESCU, FLOREA BOBU, *La successione delle metope del trofeo di Adamklissi*, în *Studii Clasice*, III, 1961, p. 117—121.

336. FLORESCU, FLOREA BOBU, *Monumentul de la Adamklissi, Tropaeum Trajani*, ediţia II, 1961, Ed. Academici R.P.R., Monografii de monumente, 750 p.

337. FLORESCU, GR., *Săpăturile de la Capidava*, în *Studii — revistă de ştiinţă şi filosofie*, I, 1949, p. 130—131.

338. FLORESCU GR., *O nouă inscripţie referitoare la familia Cocceilor de la Capidava*, în *SCIV*, I, 2, 1950, p. 126—128.

339. FLORESCU, GR., *Un document epigrafic referitor la teritoriul de la nordul Dunării Moesice*, în *SCIV*, II, 2, 1951, p. 125—135.

340. FLORESCU, GR., *Sisteme constructive romane la Histria*, în *SCIV*, IV, 3—4, 1953, p. 597—609.

341. FLORESCU, GR., *Einige neue Beobachtungen über den Donaulimes entlang der Dobrudscha*, în *Dacia*, NS, I, 1957, p. 237—244.

342. FLORESCU, GR., *O piatră de hotar la Capidava*, în *SCIV*, VIII, 1—4, 1957, p. 317—321.

343. FLORESCU, GR., *Două documente epigrafice în legătură cu organizarea quasimunicipală a comunelor rurale (territoria) romane*, în *SCIV*, IX, 2, 1958, p. 337—347.

344. FLORESCU, GR., FLORESCU, R., DIACONU, P., *Capidava — monografie arheologică*, vol. I, Ed. Acad. R.P.R., 1958, 262 p., pentru epoca romană — cap. I—III, p. 7—133.

345. FLORESCU, GR., FLORESCU, R., CEACALOPOL, GL., *Săpăturile arheologice de la Capidava*, în *MCA*, VII, 1960, p. 571—581.

346. FLORESCU, RADU, *Agricultura în Dobrogea la începutul stăpînirii romane. Partea I*, în SCIV, VII, 3—4, 1956, p. 367—392. (=*Partea II*, în *SCIV*, VIII, 1, 1957, p. 149—162).

347. FLORESCU, RADU, *Urme străvechi și istoricul lor*, în *Revista Muzeelor*, 3, 1964, p. 255—260.

348. FLORESCU, RADU, *Capidava*, Ed. Meridiane, București, 1965, 69 p.

349. GOLENKO, K. V., *Monedă din Tomis descopertiă la Ijensk (U.R.S.S.), Republica Autonomă Udmurtă*, în *SCN*, III, 1960, p. 39—42.

350. GOSTAR, N., *Monumente epigrafice inedite din lapidariul Muzeului regional de arheologie Dobrogea*, în *Studii Clasice*, V, 1963, p. 299—313, (=„*Noi monumente epigrafice din Scythia Minor*", Muzeul regional de arheologie Dobrogea, Constanța, 1964, p. 67—96).

351. HOROVITZ, F., *Situația precară a stăpînirii romane în Dacia și poziția specială a consularului Daciilor, ca expresie a acestei situații*, în *SCIV*, II, 2, 1951, p. 97—124.

352. IRIMIA, MIHAI, *Bronzuri figurate*, Muzeul regional de arheologie Dobrogea, Constanța, 1966, 54 p.

353. IVANOV, TH., *Die thrakisch-römischen Beziehungen am Vorabend der römischen Herrschaft in Thrakien*, în *Studii Clasice*, III, 1961, p. 93—98.

354. LAMBRINO, S., *Q. Fuficius Cornutus, gouverneur de la Mesie Inferieure*, în *Révue des études roumaines*, 2, 1954, p. 96—101.

355. LAMBRINO, S., *Tomis, cité gréco-gète chez Ovide*, în *Ovidiana. Recherches sur Ovide publiées à l'occasion du bimillénaire du poète*, Paris, 1958, p. 379—390.

356. LAMBRINO, S., *Traces epigraphiques de centuriation romaines en Scythie Mineure (Roumanie)*, în *Hommages Albert Grenier*, 1962, p. 928—939.

357. LASCU, N., *Pămîntul și vechii locuitori ai țării noastre în opera din exil a lui Ovidiu*, în volumul *Publius Ovidius Naso*, București, 1957, p. 119—191.

358. LOZOVAN, E., *Ovide, agonothète de Tomis*, în *REL*, XXXIX 1961, p. 172—181.

359. MARIN, D. ST., *Il foedus romano con Callatis*, în *Epigraphica*, X, 1948, p. 103—130.

360. NASTUREL, PETRE S., *Așezarea orașului Vicina și țărmul de apus al Mării Negre în lumina unui portulan grec*, în *SCIV*, VIII, 1—4, 1957, p. 295—305.

361. NUBAR, H., *Monede bizantine de la începutul sec. al VII-lea și sfîrșitul cetății Histria*, în *SCN*, III, 1960, p. 183—195.

362. NUBAR, H., *Aspetti della circolazione monetaria di Histria nell'epoca romana*, în *Dacia*, NS, VII, 1963, p. 241—256.

363. NUBAR, H., *Un sigiliu bizantin descoperit la Histria*, în *SCIV*, XV, 1, 1964, p. 81—83.

364. NUBAR, H., *Monede bizantine descoperite în satul Istria*, în *SCIV*, 17, 3, 1966, p. 605—607.

365. OLIVER, J. H., *Text A and B of the Horothesia Dossier at Istros*, în *Greek-Roman-Byzantine Studies*, VI, 1965, p. 143—156.

366. PETRE AURELIAN, *Săpăturile de la Piatra Frecăței*, în *MCA*, VIII, 1962, p. 565—589.

367. PETRE AURELIAN, *Quelques donnèes archéologiques concernant la continuité de la population et de la culture romano-byzantines dans la Scythie Mineure aux VI-e et VII-e siècle de notre ère*, în *Dacia*, NS, VII, 1963, p. 317—353.

368. PETRE AURELIAN, *Mărturii ale culturii Sîntana de Mureş-Cerniakov în Scythia Minor*, în *SCIV*, XV, 1, 1964.

369. PETRE AURELIAN, *Fibulele „digitate" de la Histria Partea I*, în *SCIV*, 16, 1, 1965, p. 67—96, *Partea II*, în *SCIV*, 16, 2, 1965, p. 275—289.

370. PIPPIDI, D. M., *Rectificări la unele inscripţii histriene publicate de V. Pârvan*, în *SCIV*, IV, 3—4, 1953, p. 796—802.

371. PIPPIDI, D. M., *O inscripţie agonală din Histria*, în *SCIV*, VI, 1—2, 1955, p. 61—74, (=*Contribuţii la istoria veche a României*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1967, p. 445—463).

372. PIPPIDI, D. M., *Hotărnicia lui Laberius Maximus (La patruzeci de ani de la descoperire)*, în *SCIV*, VII, 1—2, 1956, p. 137—158, (=*Contribuţii la istoria veche a României*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1967, p. 171—196 ; = *Dacia*, NS, II, 1958, p. 227—247 ; = cu un rezumat în *Griechische Städte und einheimische Völker des Schwarzmeergebietes*, Berlin, 1961, p. 106—107).

373. PIPPIDI, D. M., *În jurul unei inscripţii din Muzeul Naţional de Antichităţi al Institutului de arheologie*, în *SCIV*, IX, 2, 1958, p. 357—371, (=*Contribuţii la istoria veche a României*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1967, p. 386—400).

374. PIPPIDI, D. M., *Dionysische Inschriften aus Histria aus dem II—III Jh. u. z.*, în *Dacia*, NS, III, 1959, p. 391—413.

375. PIPPIDI, D. M., *Ein Augustus-Tempel in der Dobrudscha*, în *Jahreshefte das österreichischenn Archäologischen Institutes in* Wien, XLVI, 1959, p. 229—238.

376. PIPPIDI, D. M., *Der sogenannte Aphroditetempel zu Istros* în *EAF*, VI, 1959, p. 72—83.

377. PIPPIDI, D. M., *Un nuovo pontarca callatiano del III secolo e. n.*, în *Dacia*, NS, IV, 1960, p. 511—514.

378. PIPPIDI, D. M., *Pierres errantes (IGB I 58)*, în *Dacia*, NS, IV, 1960, p. 515—517

379. PIPPIDI, D. M., *Un nouveau document sur le Koinon pontique en marge d'un album agonistique d'Istros*, în *BCH*, LXXXIV, 2, 1960, p. 434—458.

380. PIPPIDI, D. M., *Despre o ipoteză a lui Patsch privind istoria Moesiei în sec. I e. n.*, în *SCIV*, XII, 1, 1961, p. 25—34.

381. PIPPIDI, D. M., *Dédicaces au Cavalier Thrace découvertes à Histria*, în *Acta Antiqua Acad. Scient. Hungaricae*, X, 1—3 1962, p. 219—224.

382. PIPPIDI, D. M., *Ştiri noi despre comunitatea pontică în sec. II e. n. Pe marginea unei inscripţii agonale din Histria*, în *Studii Clasice*, IV, 1962, p. 291—300.

383. PIPPIDI, D. M., *Un fragment inedit al hotărniciei lui Laberius Maximus (SEG I 329)*, în *Studii Clasice*, VI, 1964, p. 331—342.

384. PIPPIDI, D. M., *Spicuiri epigrafice*, în *Studii Clasice*, VII, 1965, p. 297—309.

385. PIPPIDI, D. M., *Note de lectură*, în *Studii Clasice*, VII, 1965, p. 319—333.

386. PIPPIDI, D. M., *Inscription monumentale d'Istros*, în *Melanges offerts à Kazimierz Michailowski*, Varşovia, 1966, p. 619—623.

387. PIPPIDI, D. M., *Note de lectură*, în *Studii Clasice*, IX, 1967, p. 223—237.

388. PIPPIDI, D. M., *Contribuţii la istoria veche a României*, Ed. Ştiinţifică, ediţia a II-a, Bucureşti, 1967.

389. POENARU-BORDEA, GH., *Cîteva inscripţii recent descoperite în Dobrogea*, în *Studii Clasice*, V, 1963, p. 289—297, (=*„Noi monumente epigrafice în Scythia Minor"*, Muzeul regional de arheologie Dobrogea, Constanţa, 1964, p. 97—138).

390. POPESCU, EM., *Un document epigrafic inedit de la Histria şi cultul Cybelei*, în *SCIV*, V, 3—4, 1954, p. 449—466.

391. POPESCU, EM., *Considerații asupra educației tineretului la Histria în legătură cu trei inscripții inedite*, în *SCIV*, VII, 3—4, 1956, p. 343—365.

392. POPESCU, EM., *The histrian decree for Aba (2-nd century of our era)*, in *Dacia*, NS, 1960, p. 273—296.

393. POPESCU, EM., *Epigraphische Beiträge zur Geschichte der Stadt Tropaeum Traiani*, în *Studii Clasice*, VI, 1964, p. 331—342.

394. POPESCU, EM., *Descoperirile arheologice de la Lazu*, în *Studii Clasice*, VII, 1965, p. 251—261.

395. POPESCU, EM., *Ceramica romană tîrzie cu decor ștampilat descoperită la Histria*, în *SCIV*, 16, 4, 1965, p. 695—724.

396. POPESCU, EM., *O inscripție de la Anastasius I descoperită la Histria*, în *Studii Clasice*, VIII, 1966, p. 197—206.

397. POPESCU, EM., *Die Spätgriechischen Inschriften aus Klein-Scythien*, în *Dacia*, NS, XI, 1967, p. 163—176.

398. PREDA, C. și SIMION, G., *Un tezaur cu monede romane republicane din Dobrogea*, în *SCN*, III, 1960, p. 545—546.

399. PREDA, C., POPESCU, EM., DIACONU, P., *Săpăturile arheologice de la Mangalia*, în *MCA*, VIII, 1962, p. 439—455.

400. PREDA, C., *Découvertes récentes dans la nècropole tumulaire du début de l'époque romaine à Callatis*, în *Dacia*, IX, 1965, p. 233—251.

401. RADULESCU, A., DAVIDESCU, M., *Informații asupra unor materiale din Muzeul Regional Constanța*, în *MCA*, V, 1959, p. 753—759.

402. RĂDULESCU, A., *Inscription inédite de Callatis*, în *Studii Clasice*, IV, 1962, p. 275—279.

403. RĂDULESCU, A., *Elmi bronzei di Ostrov*, în *Dacia*, NS, VII, 1963, p. 535—551.

404. RĂDULESCU, A., *Inscripții inedite din Dobrogea*, în *„Noi monumente epigrafice din Scythia Minor"*, Muzeul regional de arheologie Dobrogea, Constanța, 1964, p. 139—177.

405. RĂDULESCU, A., *Inscripții grecești și latine din Dobrogea*, în *„Noi monumente epigrafice din Scythia Minor"*, Muzeul regional de arheologie Dobrogea, Constanța, 1964, p. 179—188.

406. RĂDULESCU, A., *Monumente romano-bizantine din sectorul de vest al cetății Tomis*, Muzeul regional de arheologie Dobrogea, Constanța, 1966, 84 p.

407. RUSSU, I. I., *Un litigiu de hotărnicie din Scythia Minor (CIL III 14447. V. Pârvan, Histria, IV, 633—537)*, în *SCIV*, VI, 1—2, 1955, p. 75—86.

408. RUSSU, I. I., *Le décret de Callatis en l'honneur d'Isagoras*, în *Dacia*, NS, I, 1957.

409. RUSSU, I. I., *Vicus „Ultinsium"*, în *SCIV*, VIII, 1—4, 1957, p. 311—315.

410. RUSSU, I. I., *Despre populația istriană în sec. II e. n. în legătură cu un „catalogus" fragmentar*, în *SCIV*, IX, 1958, p. 39—60.

411. RUSSU, I. I., *Note epigrafice, seria IV*, în *SCIV*, X, 1, 1959, p. 139—143.

412. RUSSU, I. I., *Însemnări epigrafice istriene*, în *Studii Clasice*, II, 1960, p. 359—364.

413. RUSSU, I. I., *Note epigrafice*, în *Studii Clasice*, VIII, 1966, p. 221—228.

414. SAUCIUC-SĂVEANU, TH., *Vibius Severus, speculator pontic* în *SCIV*, VIII, 1—4, 1957, p. 205—213.

415. SAUCIUC-SĂVEANU, TEOFIL, *Publius Vinicius, stratagos, patron al orașului Callatis*, în *Omagiu lui Constantin Daicoviciu*, 1960, p. 501—507.

416. SAUCIUC-SĂVEANU, TH., *Pe marginea unei inscripţii funerare din Tomis*, în *SCIV*, XV, 1, 1964, p. 137—138.

417. SAUCIUC-SĂVEANU, TH., POPESCU, EM., *O inscripţie din secolul al IV-lea e. n. descoperită la Callatis*, în *SCIV*, 16, 4, 1965, p. 809—817.

418. SCORPAN, CONSTANTIN, *Reprezentări bacchice*, Muzeul regional de arheologie Dobrogea, Constanţa, 1966, 80 p.

419. SCORPAN, C., *Cavalerul trac* Muzeul regional de arheologie Dobrogea, Constanţa, 1967, 86 p.

420. SLOBOZIANU, H., *Reprezentări din cultul lui Dionysos şi al Nimfelor, pe litoralul vestic al Mării Negre*, în *SCIV*, X, 2, 1959, p. 285—292.

421. STOIAN, IORGU, *O inscripţie inedită din Histria. Plîngerile ţăranilor băştinaşi de pe teritoriul histrian împotriva apăsării romane*, în *SCIV*, II, 2, 1951, p. 137—157.

422. STOIAN, I., *A propos de CIL III 6157 et 7566*, în *Dacia*, NS I, 1957, p. 329—335.

423. STOIAN, I., *O inscripţie tomitană inedită din vremea Severilor*, în *SCIV*, X, 2, 1959, p. 321—335.

424. STOIAN, IORGU, *Tribul Hopletes într-o nouă inscripţie din Tomis*, în *Studii Clasice*, I, 1959, p. 105—113.

425. STOIAN, IORGU, *De nouveau sur la plante des paysans du territoire d'Histria*, în *Dacia*, NS, III, 1959, p. 370—390.

426. STOIAN, IORGU, *Nouvelles informations au sujet du gouvernement d'Ovinius Tertullus en Mésie Inférieure*, în *NEH*, II, 1960, p. 73—81.

427. STOIAN, I., *Unele aspecte pînă acum necunoscute ale sclavajului la Tomis, în lumina unei inscripţii inedite*, în *Studii Clasice*, II, 1960, p. 291—302, (=*Dacia*, NS, IV, 1960, p. 297—307).

428. STOIAN, IORGU, *Cultul Dioscurilor şi triburile tomitane*, în *SCIV*, 16, 3, 1965, p. 519—532, (=*Dacia*, NS, X, 1966, p. 347—356)

429. SUCEVEANU, AL., *Depozitul de statuiete romane de teracotă de la Histria*, în *SCIV*, 18, 2, 1967, p. 243—268.

430. ŞTEFAN, GH., *Noi monumente epigrafice referitoare la gladiatorii din Tomi*, în *BSA*, 1948, p. 29—38.

431. ŞTEFAN, GH., *O balanţă romană din secolul VI e. n. descoperită în Dobrogea*, în *SCIV*, I, 2, 1950, p. 152—162.

432. ŞTEFAN, GH., *Contribuţii arheologice la cunoaşterea dacilor din Dobrogea de nord*, în *Studii şi referate privind istoria României*, I, 1954, Bucureşti, p. 29—40.

433. ŞTEFAN, GH., *La Legio I Iovia et la défense de la frontière danubienne au IV-e siècle de notre ère*, în *NEH*, Roma, 1955, p. 161—167.

434. ŞTEFAN, GH., *Un miliario dell' epoca di Diocleziano scoperto a Garvăn (Dinogeţia)*, în *Dacia*, NS, I, 1957, p. 221—227.

435. ŞTEFAN, GH., *Un cuptor roman de ars ţigle, descoperit la Garvăn*, în *SCIV*, VIII, 1—4, 1957, p. 339—346.

436. ŞTEFAN, GH., *Două vase de terra sigillata descoperite la Bisericuţa-Garvăn*, în *SCIV*, IX, 2, 1958, p. 61—72.

437. ŞTEFAN, GH. şi BARNEA, I., *Stăpînirea romano-bizantină în Dobrogea (sec. IV—VII e. n.)*, în *Istoria României*, vol. I, 1960, p. 580—613.

438. ŞTEFAN, GH. şi PECURARIU, D., *Cu privire la apeductul oraşului Tropaeum, în Omagiu lui Constantin Daicoviciu*, 1960, p. 515—518.

439. ȘTEFAN, GH., *Numele unui prefectus Urbi pe o inscripție din Dobrogea din sec. VI e. n.*, în *Omagiu lui P. Constantinescu-Iași*, București, 1965, p. 141—145.

440. ȘTEFAN, GH., *Tomis et Toméa. À propos des luttes entre byzantins et avares à la fin du VI-e siècle de notre ère*, în *Dacia*, NS, XI, 1967, p. 253—258.

441. THEODORESCU, DINU, *L'édifice romano-byzantin de Callatis*, în *Dacia*, NS, VII, 1963, p. 257—300.

442. TUDOR, D., *Vicus Quintionis*, în *Studii și Cercetări Științifice Iași*, II, 1951 p. 448—487.

443. TUDOR, D., *O nouă inscripție despre Q. Pompeius Falco, guvernator al Moesiei Inferioare*, în *SCIV*, II, 2, 1951, p. 159—164.

444. TUDOR, D., *Cohors I Cilicum în Scythia Minor și Taurida*, în *Analele Universității „C. I. Parhon", științe sociale, istorie*, 5, 1956, p. 45—73.

445. TUDOR, D., *Inscripții romane inedite din Oltenia și Dobrogea*, în *MCA*, II, 1956, p. 565—624.

446. TUDOR, D., *Nuovi monumenti sui cavalieri danubiani*, în *Dacia*, NS, IV, 1960, p. 331—362.

447. TUDOR, D., *Comunicări epigrafice*. I., în *SCIV*, XIII, 1, 1962, p. 115—123.

448. VEYNE, PAUL, *Augustal de l'an I — Premier Pontarque*, în *BCH*, XC, 1966 (I), p. 144—155.

449. VULPE, RADU, *Canabenses și Troesmenses. Două inscripții inedite din Troesmis*, în *SCIV*, IV, 3—4, 1953, p. 557—582.

450. VULPE, RADU, *Problema Lai-lor*. (Pe marginea articolului „Lai Consistentes"), în *SCIV*, IV, 3—4, 1953, p. 733—745.

451. VULPE, R., *Una città di provincia al limite dell'impero romano. Tomi al Tempo di Ovidio*, in *Studi Romani*, Anul VI, N 6, noiembrie-decembrie, 1958, p. 629—648.

452. VULPE, R., *Les Bures alliés de Décébale dans la première querre dacique de Trajan*, în *Studii Clasice*, V, 1963, p. 223—247.

453. VULPE, RADU, *Le nombre des colonies et des municipes de la Mésie Inférieure*, în *Acta Antiqua Philippopolitana, Studia Historica et Philologica*, Sofia, 1963, p. 147—156.

454. VULPE, RADU, *Dion Cassius et la campagne de Trajan en Mésie Inférieure*, în *Studii Clasice*, VI, 1964, p. 205—232.

455. VULPE, RADU, *Ex-voto au cavalier thrace provenant de Callatis*, *Dacia*, NS, 1964, VIII, p. 335—343.

FEUDALISM

456. BĂNCILĂ, ILEANA, *Note asupra unor tezaure de monede bizantine*, în *SCN*, I, 1957, p. 425—438.

457. BĂNCILĂ, ILEANA, *În legătură cu tezaurul de la Tuzla*, în *SCN*, II, 1958, p. 417—418.

458. BARNEA, I., *Relațiile dintre așezarea de la Bisericuța Garvăn și Bizanț în secolele X—XII*, în *SCIV*, IV, 3—4, 1953, p. 641—671.

459. BARNEA, I., *Elemente de cultură materială veche rusească și orientală în așezarea feudală (sec. X—XII), de la Dinogeția*, în *Studii și referate privind istoria României*, I, 1954, p. 195—227.

460. BARNEA, I., *Amforele feudale de la Dinogeția*, în *SCIV*, 3—4, V, 1954, p. 513—530.

461. BARNEA, I., *Meşteşugurile în aşezarea feudală de la Garvăn (sec. X—XII)*, în *SCIV*, VI, 1—2, 1955, p. 99—121.

462. BARNEA, I., *Byzance, Kiev et l'Orient sur le Bas-Danube du X-e au XII-e siècle*, în *NEH, présentée au X-e Congrès des sciences historique, Rome, 1955*, Bucureşti, 1955, p. 169—180.

463. BARNEA, I., *Sigiliul unui ierarh al Rosiei în aşezarea de la Garvăn*, în *SCIV*, VII, 1—2, 1956, p. 189—197.

464. BARNEA, I., *Monumente de artă creştină descoperite pe teritoriul Republicii Populare Române, Partea I*, în *Studii Teologice*, X, 5—6, 1958, p. 287—310; *Partea II*, în *Studii Teologice*, XII, 3—4, 1960, p. 201—231; *Partea III*, în *Studii Teologice*, XVII, 3—4, 1965, p. 133—181.

465. BARNEA, I., BILCIURESCU, V., *Şantierul arheologic Basarabi*, în *MCA*, VI, 1959, p. 541—566.

466. BARNEA, I., *Descoperiri arheologice din epoca feudală la Mangalia*, în *MCA*, VI, 1959, p. 903—911.

467. BARNEA, I., *Alt tezaur de monede bizantine de la Dinogeţia*, în *SCN*, III, 1960, p. 245—254.

468. BARNEA, I., *Sigilii bizantine inedite din Dobrogea*, în *SCN*, III, 1960, p. 323—332.

469. BARNEA, ION, *Garvăn-Dinogeţia*, Ed. Meridiane, Bucureşti, 1962, 86 p.

470. BARNEA, I., *Idol feminin sau „kamennaia baba"?*, în *SCIV*, XIII, 1, 1962, p. 191—196.

471. BARNEA, I., *Ceramica din cariera de cretă de la Basarabi*, în *SCIV*, XIII, 2, 1962, p. 349—371.

472. BOGDAN, D. P., *Grafitele de la Basarabi*, în *Analele Universităţii C. I. Parhon, ştiinţe sociale, istorie*, nr. 16 anul IX, 1960, p. 33—47.

473. CAMPINA, B., STĂNESCU, E., *Dobrogea în timpul stăpînirii bizantine*, în *Istoria României*, Vol. II, Ed. Academiei R.P.R., 1962, p. 103—109.

474. CAMPINA, B., BERZA, M., *Arta în Dobrogea*, în *Istoria României*, Vol. II, Ed. Academiei R.P.R., 1962, p. 192—196.

475. CAMPINA, M., ŞTEFĂNESCU, ST., *Formarea statului de sine stătător Dobrogea*, în *Istoria României*, Vol. II, Ed. Academiei R.P.R., 1962, p. 358—362.

476. CHISVASI-COMŞA, M., *Unele concluzii istorice pe baza ceramicii din secolele VI—XII*, în *SCIV*, VIII, 1—4 1957, p. 267—294.

477. CHISVASI-COMŞA, M., *Cîteva date arheologice în legătură cu stăpînirea bulgară în nordul Dobrogei în secolele IX—X*, în *Omagiu lui Constantin Daicoviciu*, 1960, p. 69—81.

478. CIHODARU, C., *Precizări necesare în legătură cu datarea valului de piatră din Dobrogea şi însemnările toparhului bizantin*, în *Studii*, XVI, 5, 1963, p. 1123—1135.

479. COMŞA, EUGEN, *Cercetări şi observaţii în legătură cu valurile din Dobrogea*, în *SCIV*, II, 2, 1951, p. 233—238.

480. COMŞA, E., *Cîteva descoperiri arheologice din raionul Medgidia*, în *MCA*, IV, 1957, p. 325—334.

481. COMŞA, E., *Despre tipurile de locuinţe din cuprinsul aşezării din secolele IX—XII de la Garvăn*, în *SCIV*, X, 1, 1959, p. 101—116.

482. COMŞA, EUGEN, şi BICHIR, GH., *O nouă descoperire de monede şi obiecte de podoabă din sec. X—XI în aşezarea de la Garvăn (Dinogeţia)*, în *SCN*, III, 1960, p. 223—244.

483. COMȘA, EUGEN, *Două ulcioare din epoca feudală timpurie descoperite la Poarta Albă*, în *SCIV*, XII, 1, 1961, p. 109—112.

484. COMȘA, MARIA, RĂDULESCU, A., HARTUCHI, N., *Necropolele de incinerație de la Castelu*, în *MCA*, VIII, 1962, p. 649—660.

485. COMȘA, MARIA, *Semne din epoca feudală timpurie incizate pe o coloană romano-bizantină*, în *SCIV*, XIII, 1, 1962, p. 177—190.

486. COMȘA, M., *К вопросу истолкоьания некоторых гпаффита из Басарабия* în *Dacia*, NS, VIII, 1964, p. 363—370.

487. CONDURACHI, EM., *Un nou tezaur de monede bizantine*, în *BSA*, I, 3—4, 1949, p. 163—167.

488. CONSTANTINESCU, ȘTEFAN, *Pescuitul în bălțile Dunării în lumina săpăturilor arheologice de la Garvăn (sec. X—XII)*, în *SCIV*, VII, 3—4, 1956, p. 407—419.

489. COTEȚ, P. V., *Scurte considerații morfohidrografice asupra ostrovului Păcuiul lui Soare din Balta Ialomiței*, în *SCIV*, 18, 4, p. 617—622.

490. CULICA, VASILE, *O monedă de la Vlaicu Vodă, la Dunărea de jos*, în *SCN*, II, 1958, p. 474—475.

491. DORDEA-VOITEC, MIRA, *L'étude de restitution de la porte nord de la forteresse byzantine de Păcuiul lui Soare*, în *Dacia*, NS, XI, 1967, p. 293—299.

492. DIACONU, PETRE, *Cu privire la problema căldărilor de lut în epoca feudală timpurie (sec. X—XIII)*, în *SCIV*, VII, 3—4, 1956, p. 421—439.

493. DIACONU, P., *Săpăturile de la Păcuiul lui Soare*, în *MCA*, VI, 1959, p. 653—666.

494. DIACONU, P., *Șantierul arheologic Păcuiul lui Soare*, în *MCA*, VII, 1960, p. 599—608.

495. DIACONU, PETRE, *Cu privire la patinele de os din epoca feudală timpurie*, în *SCIV*, XI, 1, 1960, p. 177—178.

496. DIACONU, P., *Zur Frage der Datierung des Steiwalles in der Dobrudscha und der Lokalisierung der im Berichte des griechischen Toparchen geschilderten Freignisse*, în Dacia, NS, VI, 1962, p. 317—335, (=*SCIV*, 16, 1, 1965, p. 189—199 ; *SCIV*, 16, 2, 1965, p. 383—394).

497. DIACONU, P., POPA, R., ANGHELESCU, N., *Șantierul arheologic Păcuiul lui Soare*, în *MCA*, VIII, 1962, p. 713—722.

498. DIACONU, P., *Monede rare și inedite din epoca feudală de început descoperite la Păcuiul lui Soare și împrejurimi (Dobrogea)*, în *SCIV*, XV, 1, 1964, p. 143—147.

499. DIACONU, PETRE, *Parures du XI-e siècle dècouvertes à Păcuiul lui Soare*, în *Dacia*, NS, IX, 1965, p. 307—323

500. DIACONU, PETRE, *Cetatea bizantină de pe insula Păcuiul lui Soare*, în *Revista Muzeelor*, II, 1, 1965.

501. DIACONU, P., *Despre pecenegii de la Dunărea de jos în secolul al X-lea*, în *Studii — revistă de istorie*, 5/1965, tom 18, p. 1117—1129, (=Dacia, NS, 1967, p. 259—270).

502. DIACONU, P., *Quelques problèmes relatifs à la forteresse byzantine de Păcuiul lui Soare à la lumière des dernieres fouilles archéologiques*, în *Dacia*, NS, X, 1966, p. 365—371.

503. DIACONU, P., *Despre pecenegii la Dunărea de jos în prima jumătate a secolului al XI-lea*, în *SCIV*, 18, 3, 1967, p. 463—476.

504. FLORESCU, GR., FLORESCU, R., DIACONU, P., *Capidava*, Vol. I, Ed. Academiei R.P.R., 1958, 262 p., pentru epoca feudală — cap. IV—VII, p. 135—247.

505. FLORESCU, GR. și Colaboratorii, *Capidava. Raport asupra activității arheologice din 1956*, în *MCA*, V, 1959, p. 555—564.

506. FLORESCU, GR. și FLORESCU, R., *Săpăturile arheologice de la Capidava*, în *MCA*, VI, 1959, p. 617—627.

507. FLORESCU, GR., FLORESCU, R., CEACALOPOL, GLORIA, *Săpăturile arheologice de la Capidava*, în *MCA*, VIII, 1962, p. 693—704.

508. FLORESCU, R., *Unele observații cu privire la ceramica decorată cu culoare roșie din așezarea tîrzie de la Capidava*, în *SCIV*, IX, 1958, p. 131—139.

509. FLORESCU, R., *Problema originii ceramicii românești și unele descoperiri recente de la Capidava*, în *Omagiu lui G. Oprescu*, 1961, p. 199—210.

510. GIURESCU, CONST. C., *Informations sur la population roumaine de la Dobroudja dans des cartes médiévales et modernes*, în *Revue Roumanie d'Histoire*, IV, 3, 1965, p. 441—475, (=lucrare separată, editată de *Muzeul regional de arheologie Dobrogea*, Constanța, 1966, 64 p.).

511. IACOBSON, A. L., *Amforele medievale din regiunea de la nordul Mării Negre (încercare de clasificare)*, în *Sovetskaia Arheologhia*, 1951, XV, p. 325—344.

512. ILIESCU, O., *Monede tătărești din sec. XIII—XV, găsite pe teritoriul R.P.R.*, în *SCN*, III, 1960, p. 263—277.

513. MIATEV, KRISTO, *Жилищната архитектура в България через IX и X B.* în *Izvestiia — Institut*, XXIII, Sofia, 1960, p. 1—21.

514. MITITELU, I. și ILIESCU, O., *Monede de la Vlaicu Vodă și Radu I găsite în Dobrogea*, în *SCN*, I, 1957, p. 439—440.

515. MITITELU, I. și BARNEA, I., *Sigilii de plumb bizantine din regiunea Dunării de jos*, în *SCIV*, 17, 1, 1966, p. 43—50.

516. MITREA, B., *Cercetări și sondaje arheologice și numismatice*, în *Studii*, I, 1949, p. 145—151.

517. MITREA, B., ANGHELESCU, N., *Săpăturile de la Satu Nou*, în *MCA*, V, 1959, p. 535—542.

518. MITREA, B., *Săpăturile de la Satu Nou*, în *MCA*, VI, 1959, p. 579—592.

519. MITREA, B., PREDA, C., ANGHELESCU, N., *Săpăturile de salvare de la Satu Nou*, în *MCA*, VII, 1960, p. 273—289.

520. MITREA, B., *Șantierul arheologic Satu Nou, necropola feudală timpurie nr. 1*, în *MCA*, VII, 1960, p. 551—560.

521. MITREA, B., *Săpăturile de la Satu Nou. Necropolele feudale timpurii*, în *MCA*, VIII, 1962, p. 643—647.

522. MITREA, B., *Un instrument muzical din perioada feudală timpurie descoperit la Bisericuța-Garvăn*, în *SCIV*, XIII, 1, 1962, p. 197—200.

523. NESTOR, I., DIACONU, P., *Săpăturile arheologice de la Păcuiul lui Soare*, în *MCA*, V, 1959, p. 587—592.

524. NICOLESCU, CORINA și POP, RADU, *La cèramique èmaillèe des XIII-e et XIV-e siècle de Păcuiul lui Soare*, în *Dacia*, NS, IX, 1965, p. 337—350.

525. OIKONOMIDES, N. A., *Recherches sur l'histoire du Bas-Danube aux X-e — XI-e siècle. La Mèsopotamie de l'Occident*, în *Revue des Ètudes Sud-Est Europèennes*, t. III, 1—2, București, 1965, p. 50—82.

526. POP, RADU, *La porte nord de la forteresse byzantine de Păcuiul lui Soare*, în *Dacia*, NS, XI, 1967, p. 271—292.

527. PREDA, C., *Urme de viață la Histria din secolele XII—XIII*, în *SCIV*, V. 3—4, 1954, p. 531—538.

528. PREDA, C., *Pe marginea unor descoperiri monetare recente*, în *SCN*, II, 1958, p. 379—399.

529. RĂDULESCU, A., HARTUCHI, N., *Cimitirul feudal-timpuriu de la Castelu*, Muzeul regional de arheologie Dobrogea, Constanța, 1967, 128 p.

530. ȘTEFAN, GH., *Săpăturile arheologice de la Dinogeția-Bisericuța*, în *Studii*, I, 1949, p. 131—139.

531. ȘTEFAN, GH. *și Colectivul, Pătrunderea slavilor la Dunărea de Jos. (Rezultatul săpăturilor arheologice de la Dinogeția, comuna Garvăn, Tulcea)*, în *SCIV*, I, 1, 1950, p. 69—47.

532. ȘTEFAN, GH. *și Colectivul, Săpăturile de la Garvăn (Dinogeția) raionul Măcin*, în *SCIV*, II, 1, 1951, p. 19—49.

533. ȘTEFAN, GH. *și Colectivul, Șantierul Garvăn (Dinogeția)* în *SCIV*, III, 1952, p. 349—421.

534. ȘTEFAN, GH. *și Colectivul, Șantierul Garvăn-Dinogeția, (în 1952)*, în *SCIV*, IV, 1—2, 1954, p. 240—274.

535. ȘTEFAN, GH. *și Colectivul, Șantierul arheologic de la Garvăn (Dinogeția)*, în *SCIV*, V, 1—2, 1954, p. 161—197.

536. ȘTEFAN, GH. *și Colectivul, Șantierul arheologic Garvăn-Dinogeția*, în *SCIV*, VI, 3—4, 1955, p. 713—752.

537. ȘTEFAN, GH., BARNEA I., MITREA, B., *Șantierul arheologic Garvăn (Dinogeția)*, în *MCA*, IV, 1957, p. 195—209.

538. ȘTEFAN, GH., BARNEA, I., CHISVASI-COMȘA, M., MITREA, B., *Săpăturile de la Garvăn*, în *MCA*, VI, 1959, p. 629—651.

539. ȘTEFAN, GH., BARNEA, I., COMȘA, E., MITREA, B., *Șantierul arheologic Garvăn (Dinogeția)*, în *MCA*, VII, 1960, p. 583—598.

540. ȘTEFAN, GH., BARNEA, I., MITREA, B., *Șantierul arheologic Garvăn (Dinogeția)*, în *MCA*, VIII, 1962, p. 675—692.

541. ȘTEFAN, GH., *Découvertes slaves en Dobroudja Septentrionale*, în *Acta Arch. Hung.*, Tomus XVII, 1965, p. 101—105.

542. ȘTEFAN, GH., BARNEA, I., COMȘA, M., COMȘA, E., *Dinogeția, I, Așezarea feudală timpurie de la Bisericuța-Garvăn*, Ed. Academiei R.S.R., București, 1967, 410 p.

543. VÎLCEANU, D., *Urme de viețuire antică la Gura Canliei, (r. Adamclisi)*, în *SCIV*, XIII, 1, 1962, p. 141—145.

544. VÎLCEANU, D., *Reprezentări zoomorfe pe ceramica din sec. XI, de la Dunărea de jos*, în *SCIV*, XIII, 2, 1962, p. 373—386.

545. VÎLCEANU, D., *Cu privire la tehnica de construcție a zidului de incintă al cetății bizantine de la Păcuiul lui Soare (sec. X e. n.)*, în *SCIV*, 16, 2, 1965, p. 291—305.

546. VÎLCEANU, D., *Debarcaderul și problema poziției geografice a cetății bizantine de la Păcuiul lui Soare*, în *SCIV*, 18, 4, p. 593—615, București, 1967.

547. ZIRA, VLAD, *Деуебрядовыи мочилыцк ранниефеодальной эпохи в капул Вии.лор Истрия*, în Dacia, NS, VII, 1964, p. 355—412.

III

STAMPE ȘI GRAVURI

M. BOCA

DOBROGEA VECHE ÎN STAMPE ȘI GRAVURI (1826—1882)

Mulți călători străini au străbătut Dobrogea între anii 1826—1882, cu prilejul diferitelor războaie din acea epocă.

Ofițeri, ziariști atașați pe lîngă armate, ingineri și tehnicieni, artiști ilustratori, desenatori și gravori foarte mulți sînt aceia care ne-au lăsat schițe și desene reprezentînd imagini din orașele și satele pitorești dintre Dunărea de Jos și Marea Neagră.

Prea puține dintre aceste stampe au fost publicate așa ca să poată servi celor ce ar avea nevoie de o documentație pentru această epocă. Pentru a remedia lipsa, secția de documentare a Muzeului de arheologie Constanța a înființat din anul 1958 un sector special de „Iconografie Dobrogeană", în care s-au adunat cu grijă reproduceri după aceste stampe și gravuri. Pentru o epocă ceva mai tîrzie, s-au colecționat fotografii reprezentînd atît persoane de seamă cît și case, școli, biserici, fîntîni, porturi, orașe, monumente de arhitectură veche și modernă etc.

Colaboratorul nostru M. Corbu a realizat din fondul documentar al Bibliotecii Academiei R.S.R., din alte biblioteci publice cum și din diverse albume, peste 200 de înregistrări fotografice după aceste stampe.

În cele de mai jos vom prezenta cîteva stampe anterioare anului 1882, clasate pe localități și după ordine cronologică, rămînînd să continuăm în numerele viitoare.

Cele 51 de stampe publicate astăzi[1] reprezintă scene, vederi și aspecte din Delta Dunării, din Sulina, Tulcea, Isaccea, Măcin, Cartalu, Babadag, Hîrșova, Cernavodă, Rasova, Constanța, Murfatlar și Mangalia.

Dintre autori notăm : Preziosi, A. V. Saar, Erminy, R. Wallis, H. W. Bartlett, Jules Laurens, Durand-Brager, I. Schönberg, Eckenbredner, G. Orengo, K. F. Peters, Héctor de Béarn, Schvabe, M. Könen, C. Goebel, Hermann, V. Timm, Lemaître, Doussault, Valerio, F. Quesnoy, Xavier Hommaire.

---

[1] Numărul de pe gravură corespunde cu numărul explicației din text.

Este de remarcat că aproape toate aceste stampe sînt bazate pe mișcarea, lumina și perspectiva apelor Dunării și ale Mării. Nu lipsesc însă nici scene cu păsări și animale sau cu grupe de oameni (comercianți, tîrgoveți, navigatori și muncitori).

Sînt înregistrate toate tipurile de corăbii din evul mediu tîrziu, ca și ale primelor vase cu aburi, luîndu-se parcă la întrecere.

Cu aceeași fidelitate sînt înregistrate porturi cu cheiurile și danele lor, cu faruri de diferite tipuri, cu magazii de mărfuri etc. Alte piese înfățișează minunate peisaje dobrogene, orașe și tîrguri vechi, care redau aspecte de viață din secolul trecut.

Dacă privim scena de la numărul 24, vedem în vîrful munților Babadagului poștalionul care făcea la începutul secolului trecut cursa Constanța-Babadag, cu un popas la izvorul din pădure, pentru schimbarea cailor și odihna călătorilor.

Gravura numărul 37 din 1846, reprezintă o moară de vînt și o fîntînă de lîngă Murfatlar, loc de închinăciune. Fîntîna este construită din blocuri sculptate. Tot aici vedem tipuri de țărani români în costume naționale.

În gravurile cu numărul 38 și 39 putem urmări felul cum scotea populația locală apa de la mari adîncimi (200—250 m), învîrtind roata cu forța brațelor sau cu tracțiune animală.

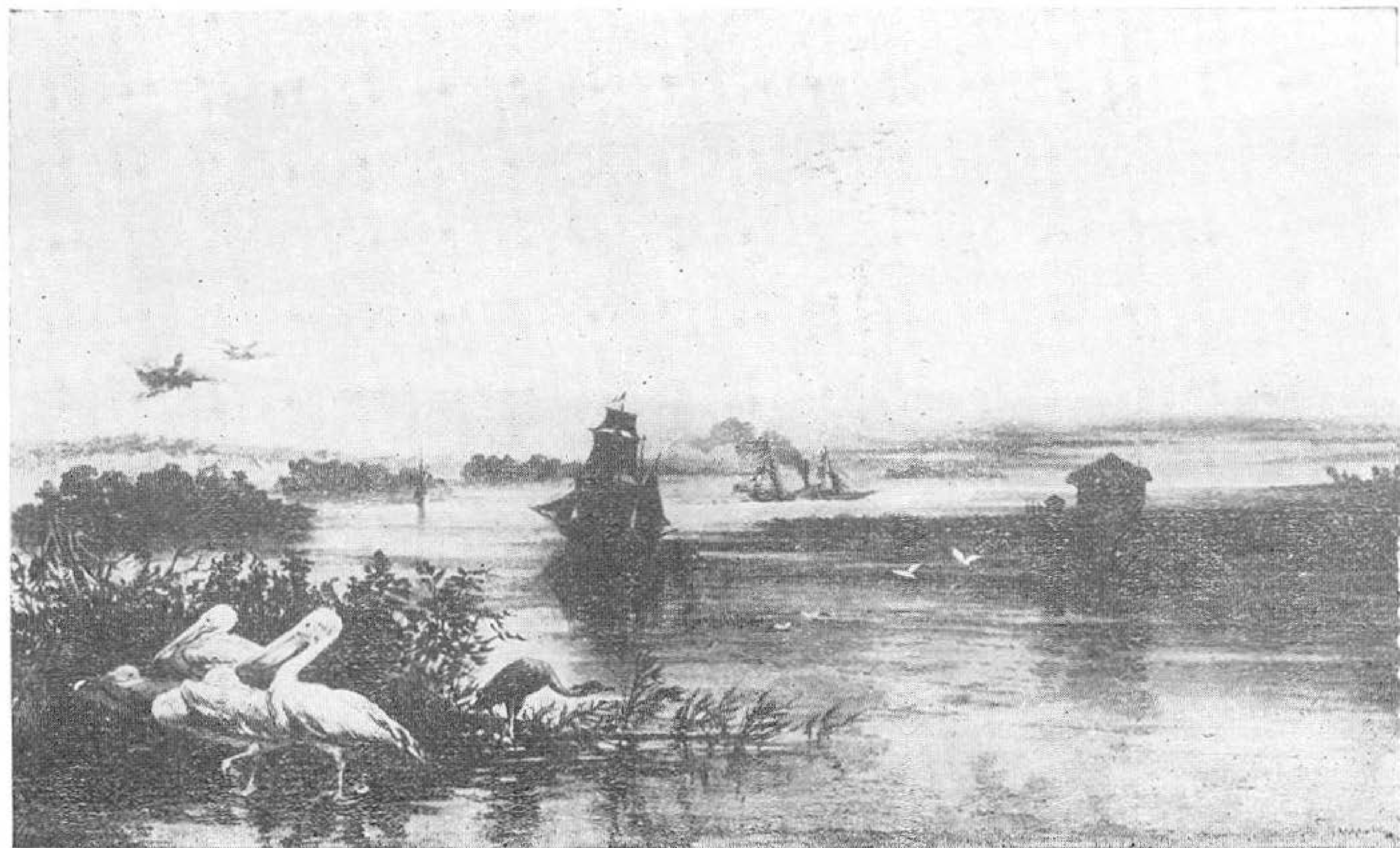
Un important subiect este și acela de ordin militar, din timpul războiului Crimeii, cînd diviziile franceze, engleze, turcești și rusești au poposit aici. O bună parte din stampe reprezintă trupe în marș, în bivuac (tabără) sau chiar în acțiune.

RÉSUMÉ

DOBROUDJA ANCIENNE, EN ESTAMPS ET GRAVURES (1826—1882)

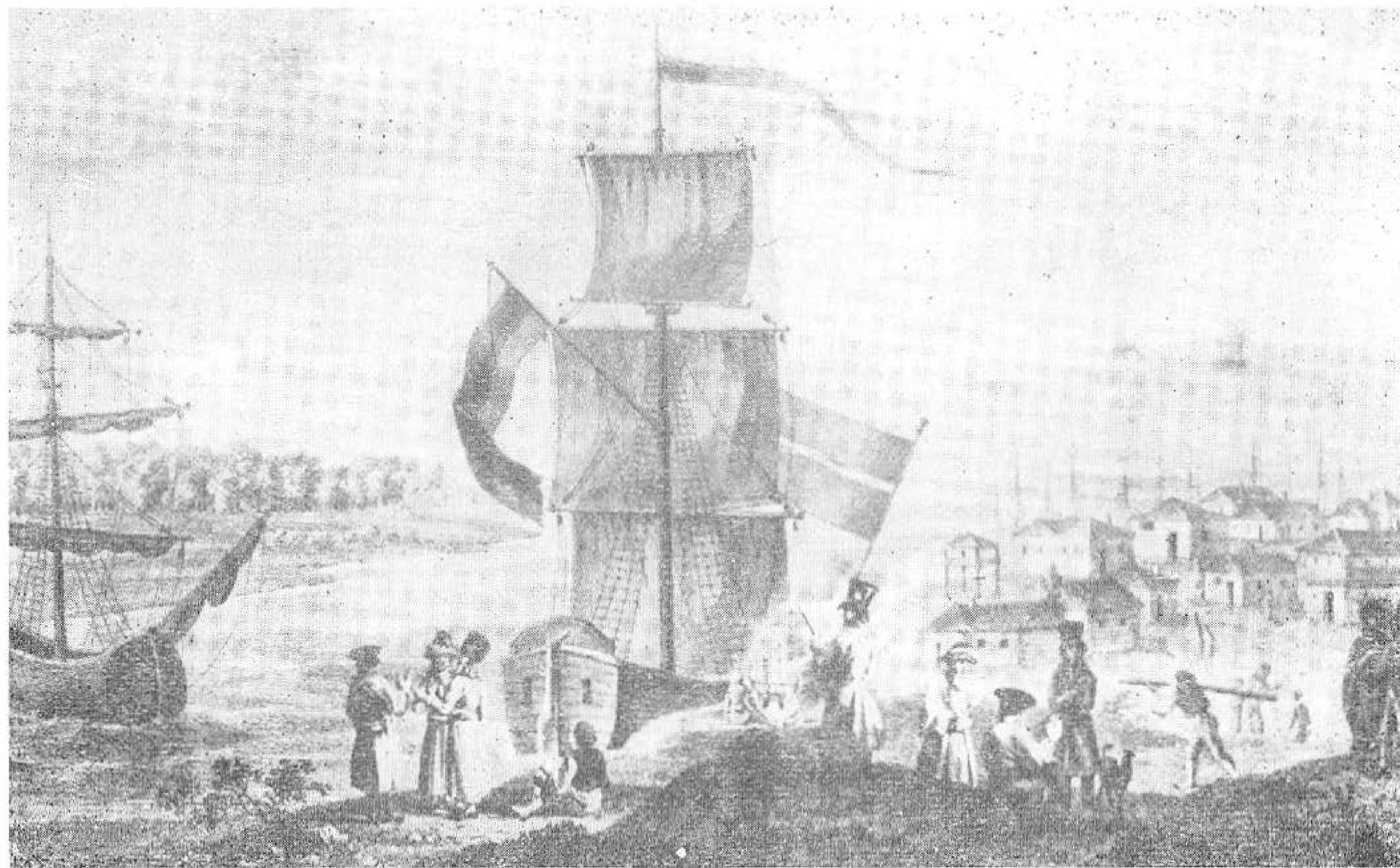
Nombreux sont les voyageurs étrangers qui, ayant traversé la Dobroudja entre 1826-1882, nous ont laissé des esquisses et des dessins représentant les images des villes et des villages de la région. Comme la plupart de ces pièces sont inconnues, le Musée d'Archéologie de Constantza a réalisé, avec l'aide de son collaborateur externe, M. Corbu, un secteur d'Iconographie de la Dobroudja, où l'on a recueilli, de diverses bibliothèques publiques et albums, plus de 200 photos, exécutées d'après les estampes et les gravures de l'époque.

On reproduit ci-dessus 51 estampes, représentant diverses images du Delta du Danube, de Sulina, Tulcea, Isaccea, Măcin, Cartalu, Babadag, Hîrșova, Cernavodă, Rasova, Constantza, Murfatlar et Mangalia.



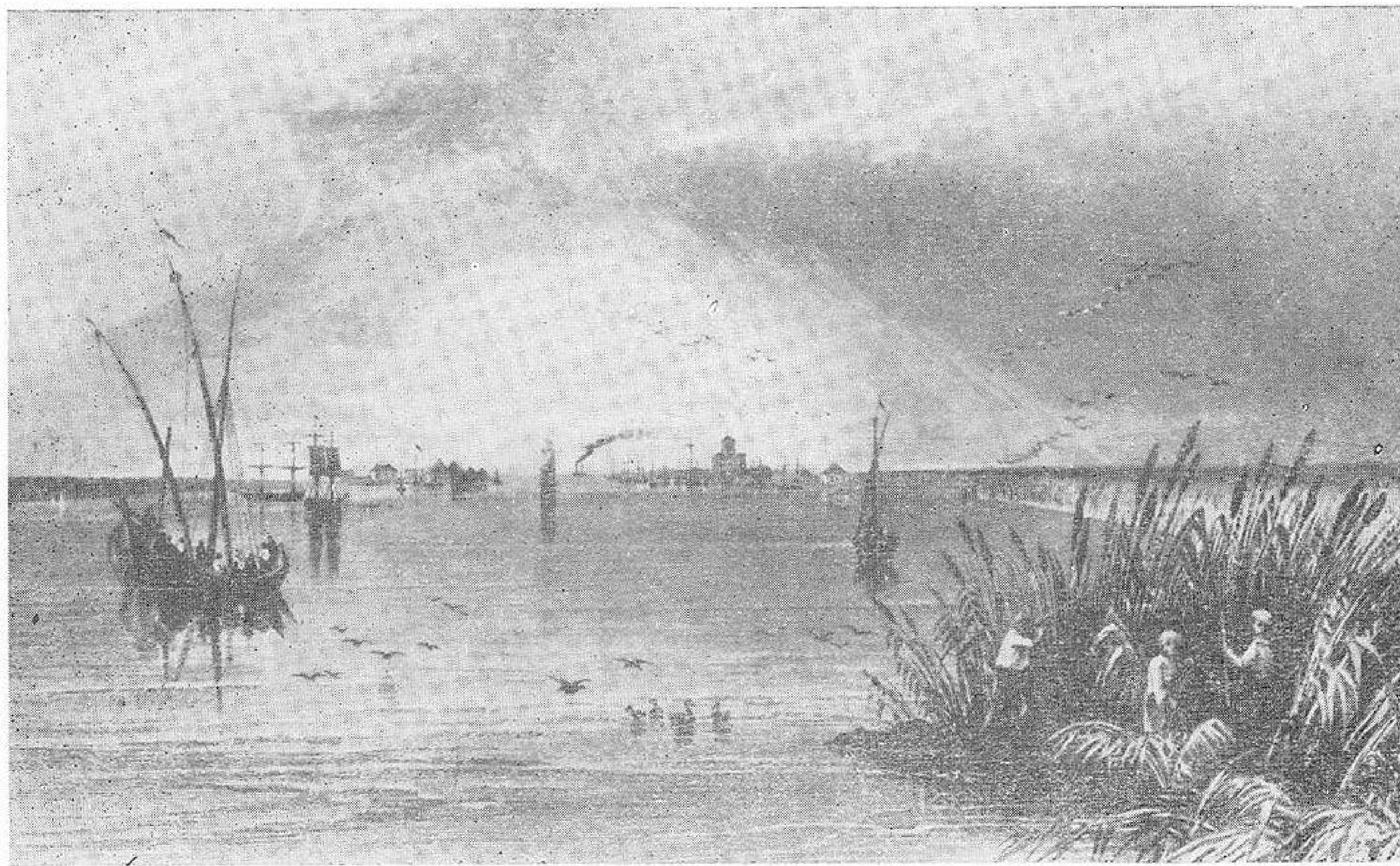
1869 — **DELTA DUNĂRII**

1 „Souvenir du Danube, 8 Juin 1869". Acuarelă (Muzeul de Artă R.S.R.) *de Preziosi*. Fotografie 154×223 mm, de Stelian Petrescu. Biblioteca Academiei R.S.R., Stampe, F.II.17243/Muzeu C-ţa, inv. 159/5075.



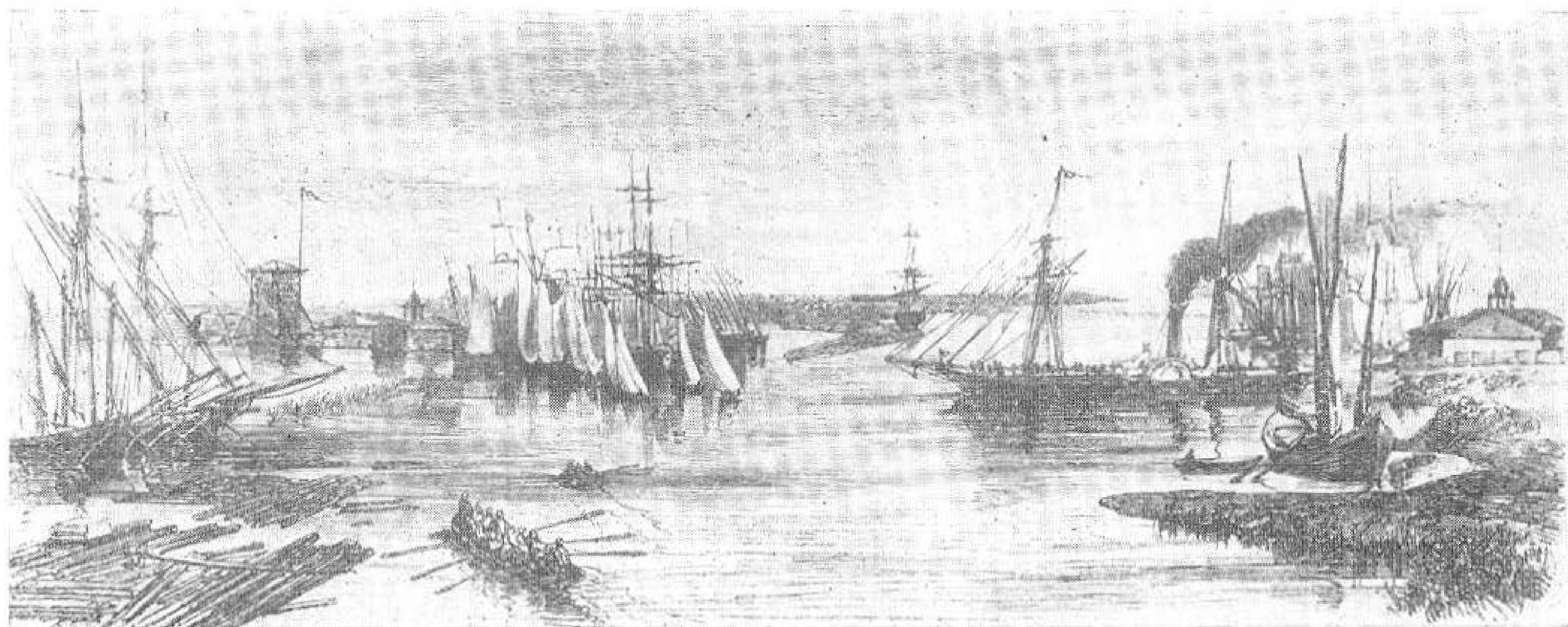
1826 — **SULINA**

2 Litografie, 245×343 mm de *A. V. Saar*. Desen de *Erminy*. „Zweihundert vier und sechzig Donau Ansichten...", Adolph Kunike, Wien, 1826. Biblioteca Academiei R.S.R., Stampe, 5577/Muzeu C-ţa, inv. 24/5309.



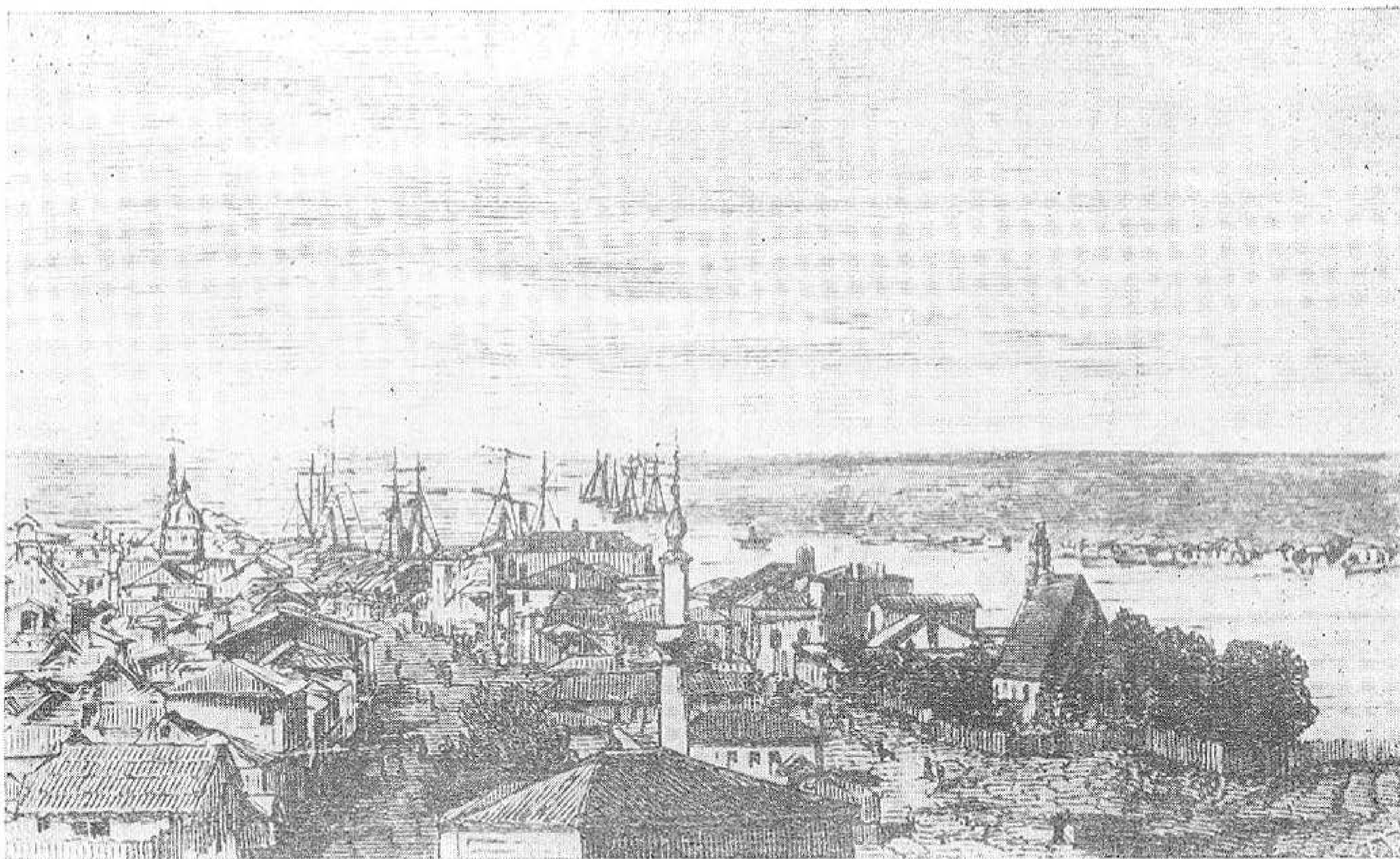
1850 — **SULINA**

3 „Sulina, Mouth of the Danube...". Gravură oțel, 118×150 mm, de *R. Wallis* — Desen de *H. W. Bartlett*. „The Danube" de W. Beattie, London, 8 New York, Virtue. c. 1850. Biblioteca Academiei R.S.R., Stampe, AG.III.18/Muzeu C-ța, inv. 36/5321.



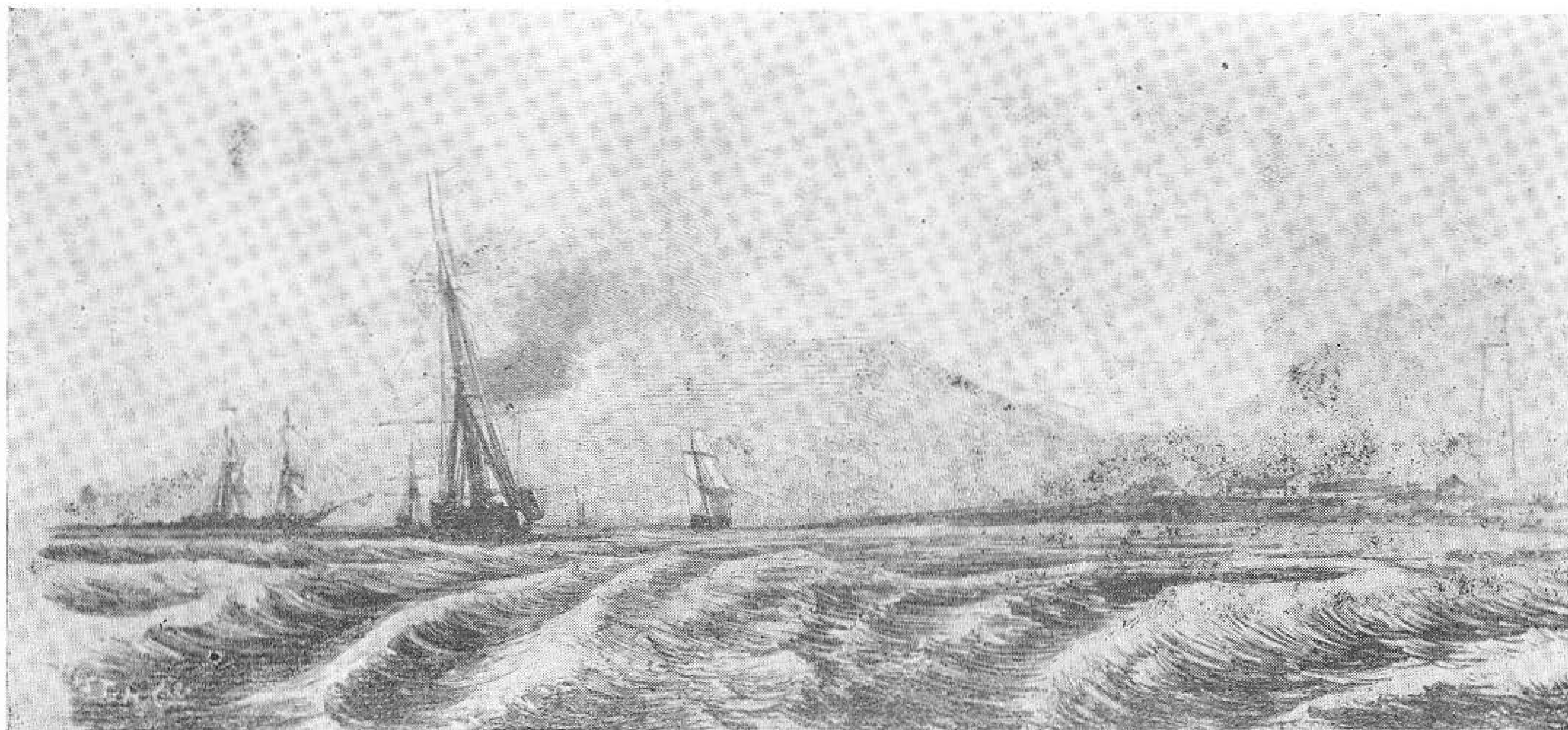
1853 — **SULINA**

„Embouchure du Danube, à Soulina". Gravură lemn, 87×225 mm. Desen de *Jules*
Laurens. „Excursion sur les côtes Septentrionales de la mer Noire", de *Xavier*
4 *Hammaire de Hell*. „L'Illustration", Paris, 1853, t. II, pag. 189. Biblioteca Academiei
R.S.R., P.I—III.13714/Muzeu C-ța, inv. 5/5323.



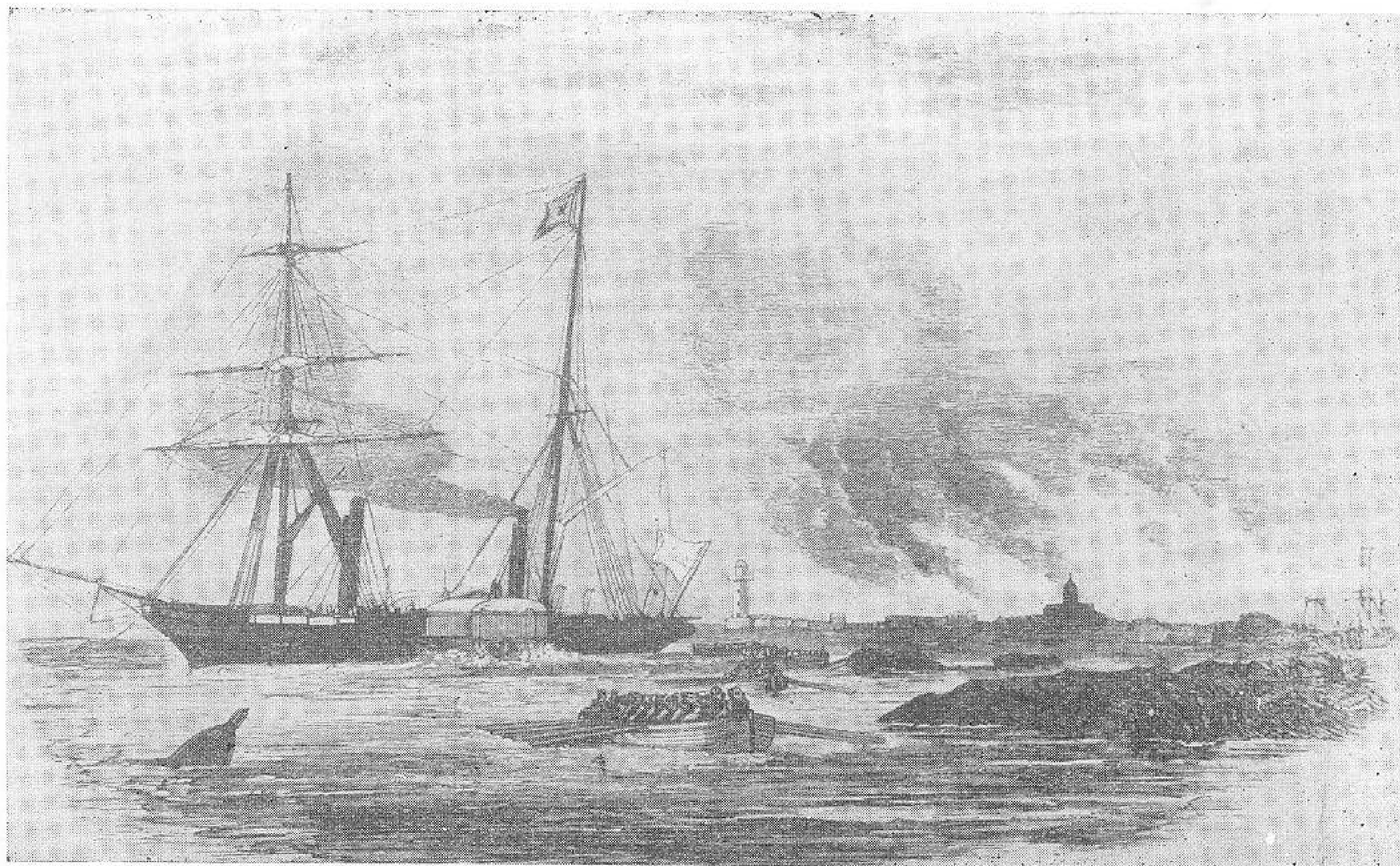
SULINA

5 „Sulina — Stadt". Gravură lemn, 65×100 mm. — *Desen anonim.* „Donau Album, malerische reise von Regensburg bis Sulina". „Hartleben's Verlan", Wien, Pest, Leipzig, pag. 25. Biblioteca Academiei R.S.R., Stampe, AG.II.62/Muzeu C-ţa, inv. 18/5334



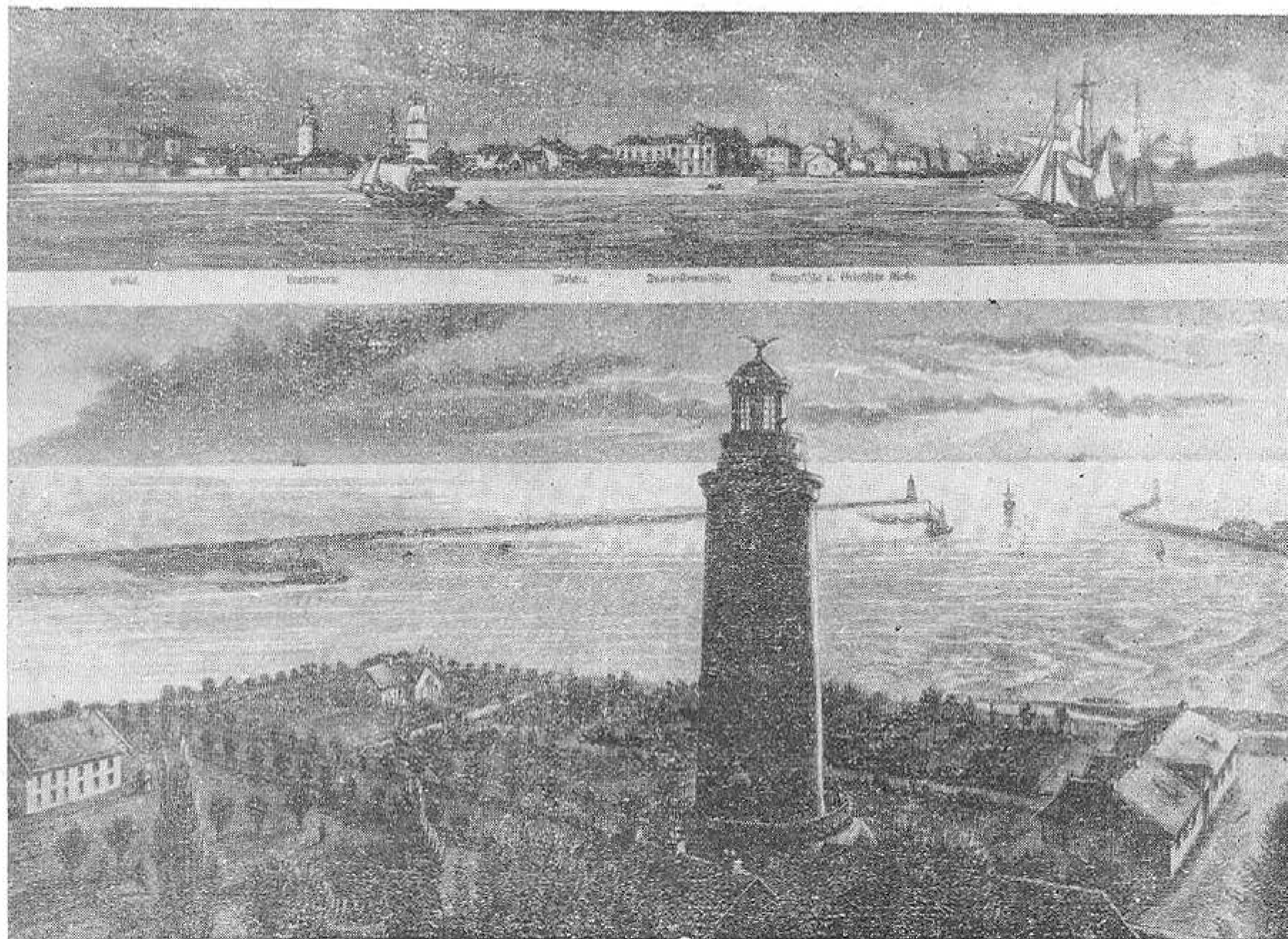
1854 — **SULINA**

6 „Sulina..." Gravură lemn, 95×230 mm. Desen de *Durand-Brager*. „L'Illustration", Paris, 1854, t. I, pag. 396. Biblioteca Academiei R.S.R., P.I—III. 13714/Muzeu C-ța, inv. 38/5317.



1854 — **SULINA**

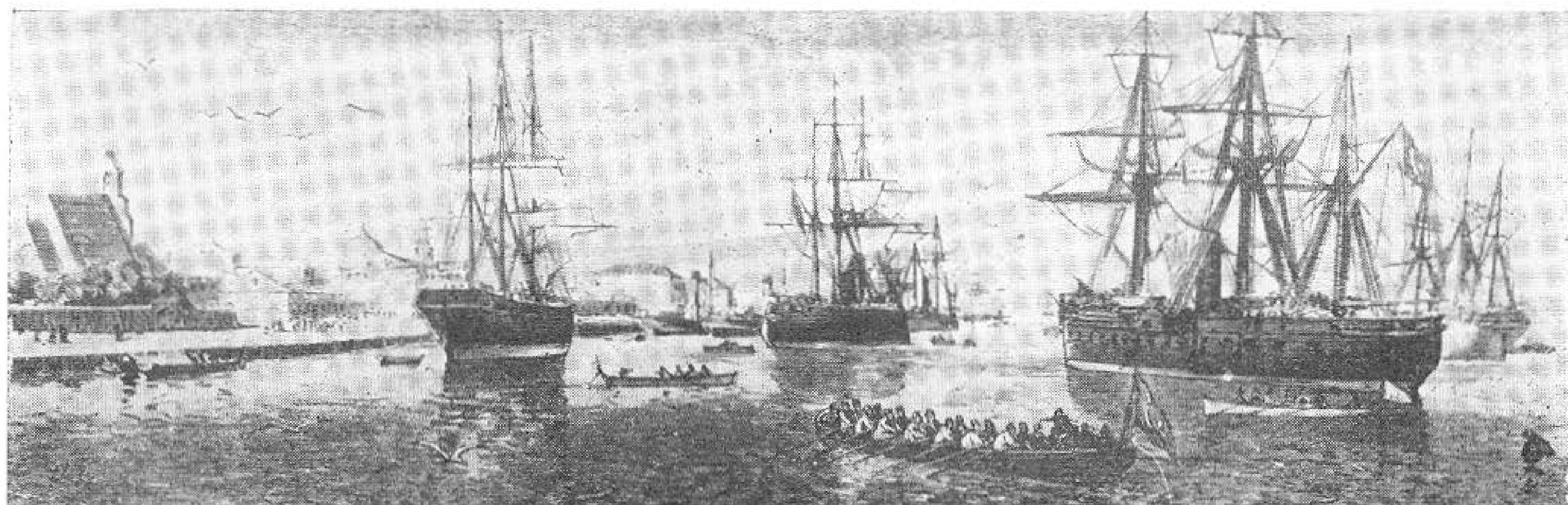
7 „Die Zerstörung von Sulina durch die Englender am 17 Juli 1854". Gravură lemn, 143×227 mm. *Desen anonim.* „Illustrierte Zeitung", Leipzig, 1854, t. II, pag. 157. Biblioteca Academiei R.S.R., P.III, 3076/Muzeu C-ța, inv. 68/5345.



1877 — **SULINA**

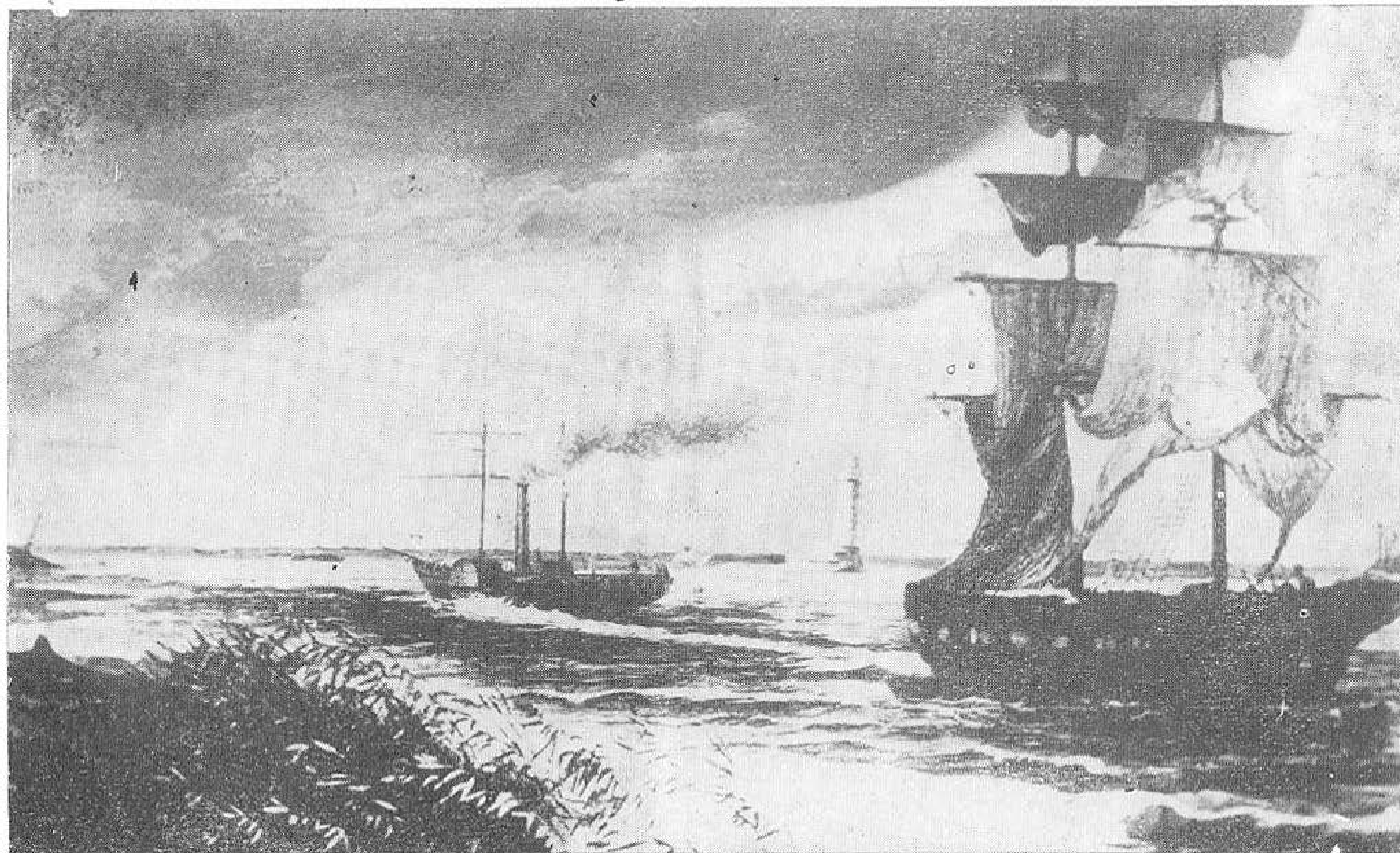
8 a) *„Der Donauhafen von Sulina“*. Gravură lemn, 67×320 mm. b) *„Ausmündung der Donau in's Schwarze Meer“*. Gravură lemn, 155×320 mm. După *desene de I. Schönberg, 1877. „Meer Land u. Meerm“*. 21, pag. 412. Biblioteca Academiei R.S.R., Stampe, GS.I.91 (418 Sulina), 2/Muzeu C-ţa, inv. 161/5124.

30 — c. 477



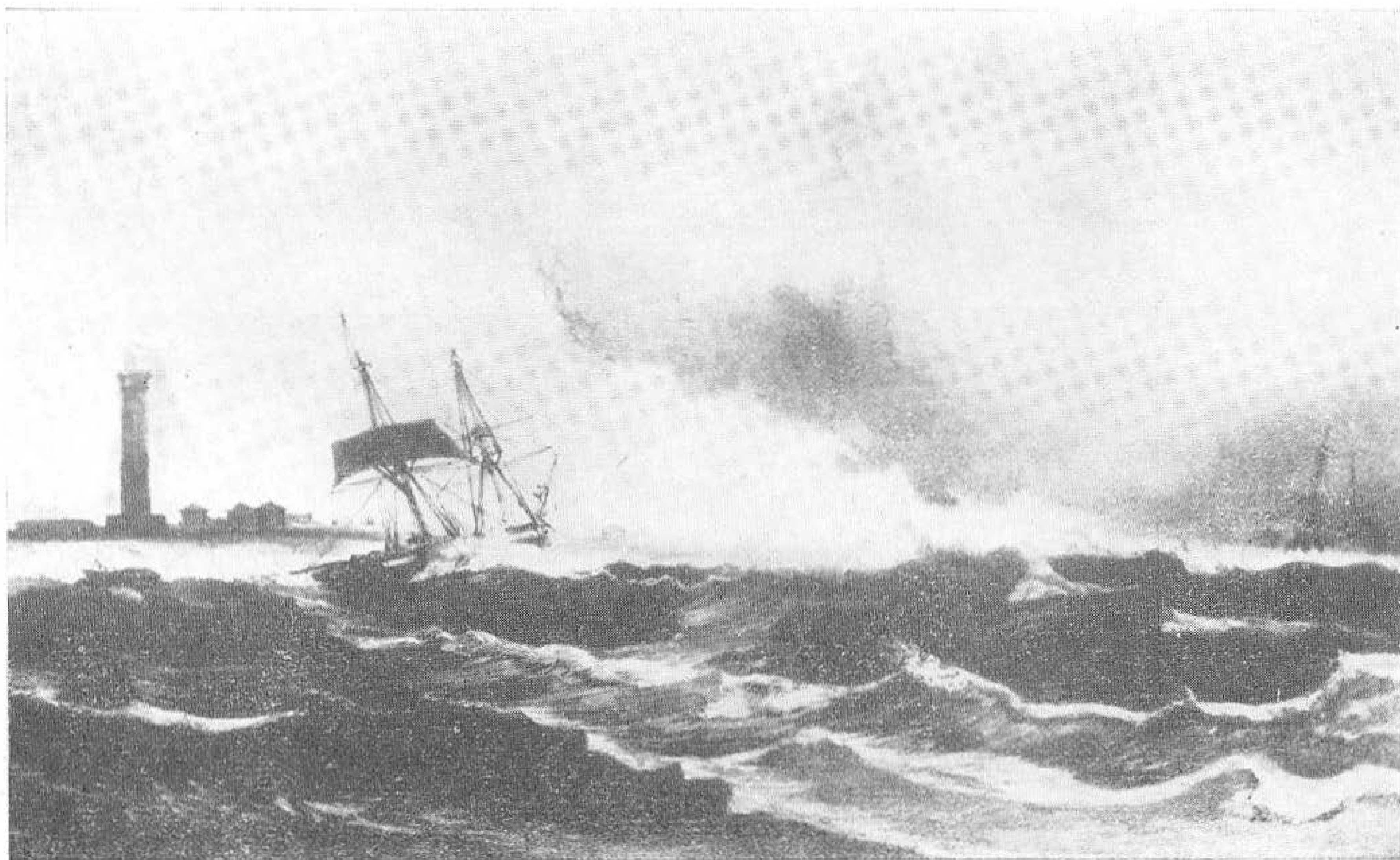
1877 — **SULINA**

9 *„Der Hafen von Sulina"*, Gravură lemn, 107×346 mm. — Desen de *Th. v. Eckenbrecher*. „Illustrierte Zeitung", Leipzig, 1877, t. II, pag. 36. Biblioteca Academiei R.S.R., P.III.3076/Muzeu C-ța, inv. 75/5348.



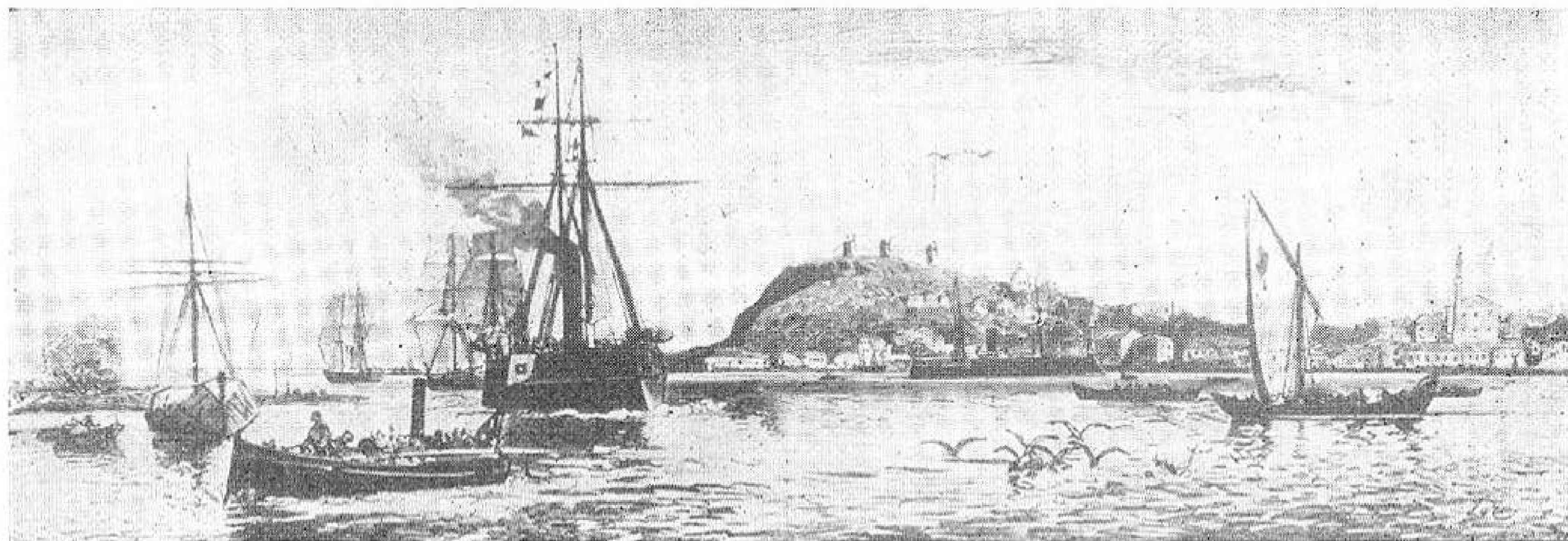
1885 — **SULINA**

10 „Soulina în 1855". Fotografie, 136×216 mm, *de G. Orengo* — după litografie anonimă. „De Soulina à Galatz", în albumul C.E.D. Biblioteca Academiei R.S.R., A. AF.180, inv. 69776/Muzeu C-ța, inv. 162/5078.



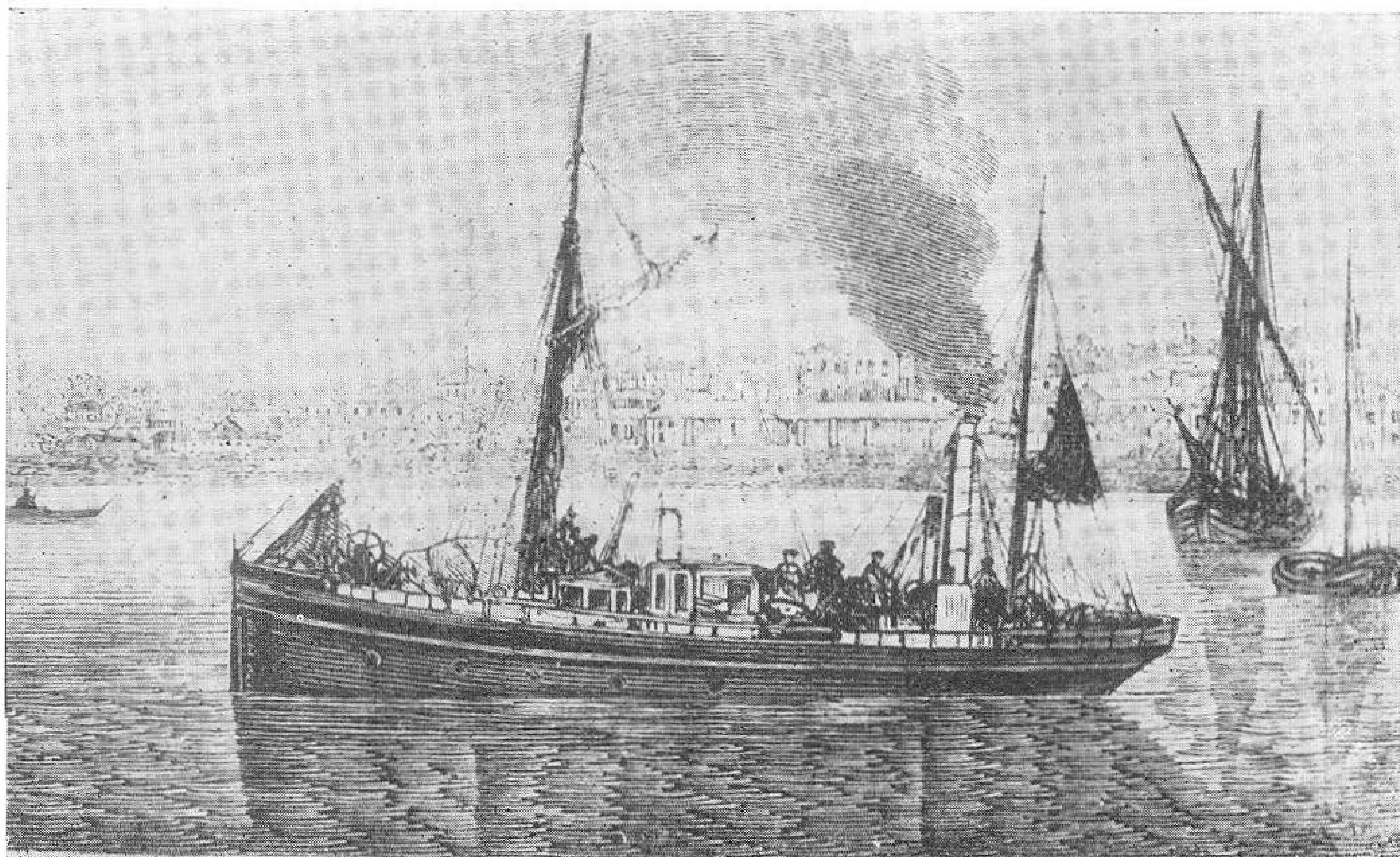
SULINA

11 „Sulina (Embouchure du Danube)". Litografie după *Durand Brager*, fotografie 162×231 mm, de *Stelian Petrescu*. Biblioteca Academiei R.S.R., Stampe, F.II. 17218/Muzeu C-ţa, inv. 160/5076.



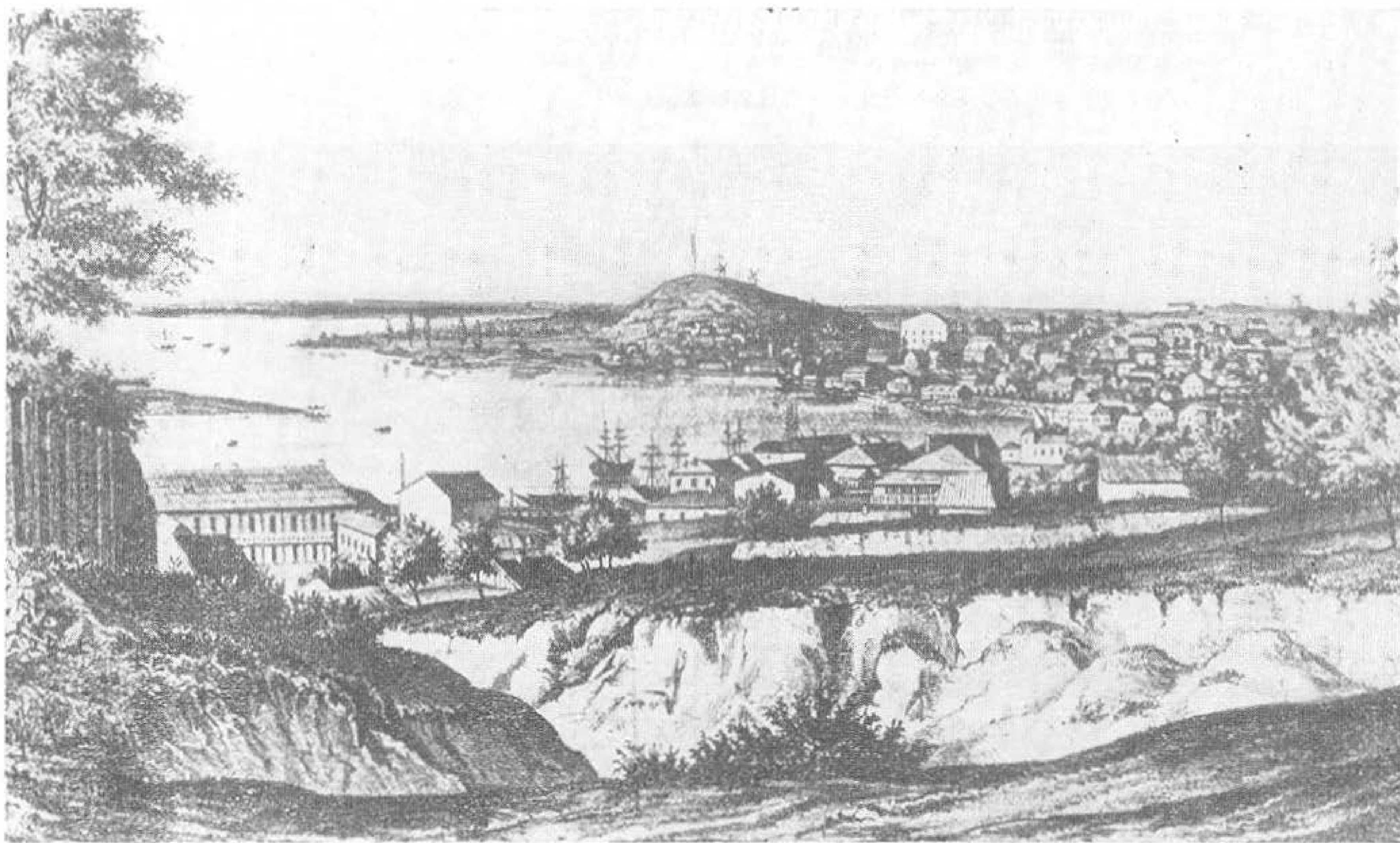
1877 — **TULCEA**

12 „Die turkische Stadt Tultscha, an der Donau". Gravură lemn, 112×346 mm. — Desen de *Th. v. Eckenbrecher*. „Illustrierte Zeitung", Leipzig, 1877, t. II, pag. 36. Biblioteca Academiei R.S.R., P.III.3076/Muzeu C-ța, inv. 74/5347.



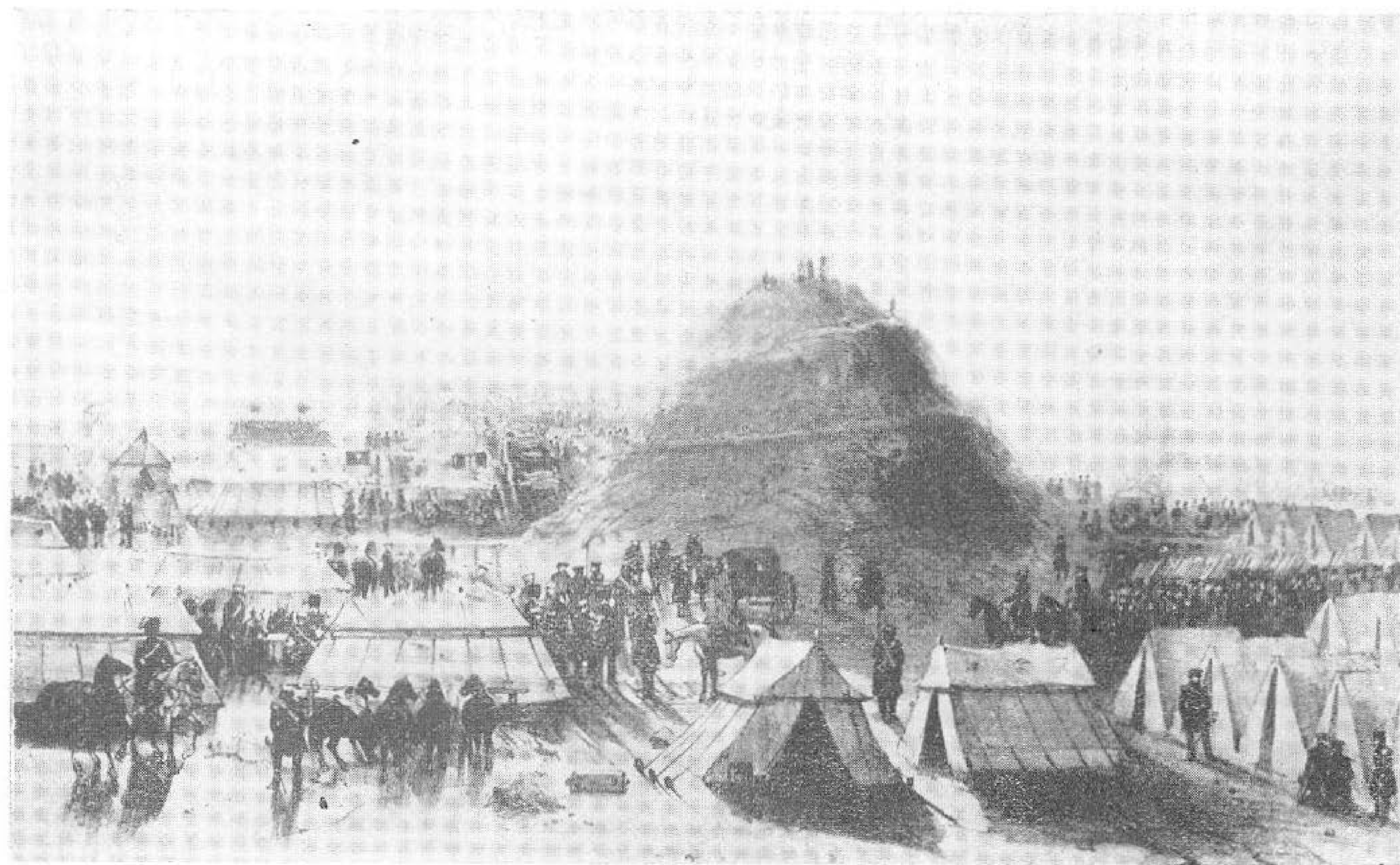
TULCEA

13 „Tulcsa — Tultscha". Gravură lemn, 63×109 mm. — *Desen anonim*. „Donau Album, malerische reise, von Regensburg bis Sulina. Wien, Pest, Leipzig, Hartleben's Verlag", pag. 24. Biblioteca Academiei R.S.R., Stampe, AG.II, 62/Muzeu C-ța, inv. 16/5332.



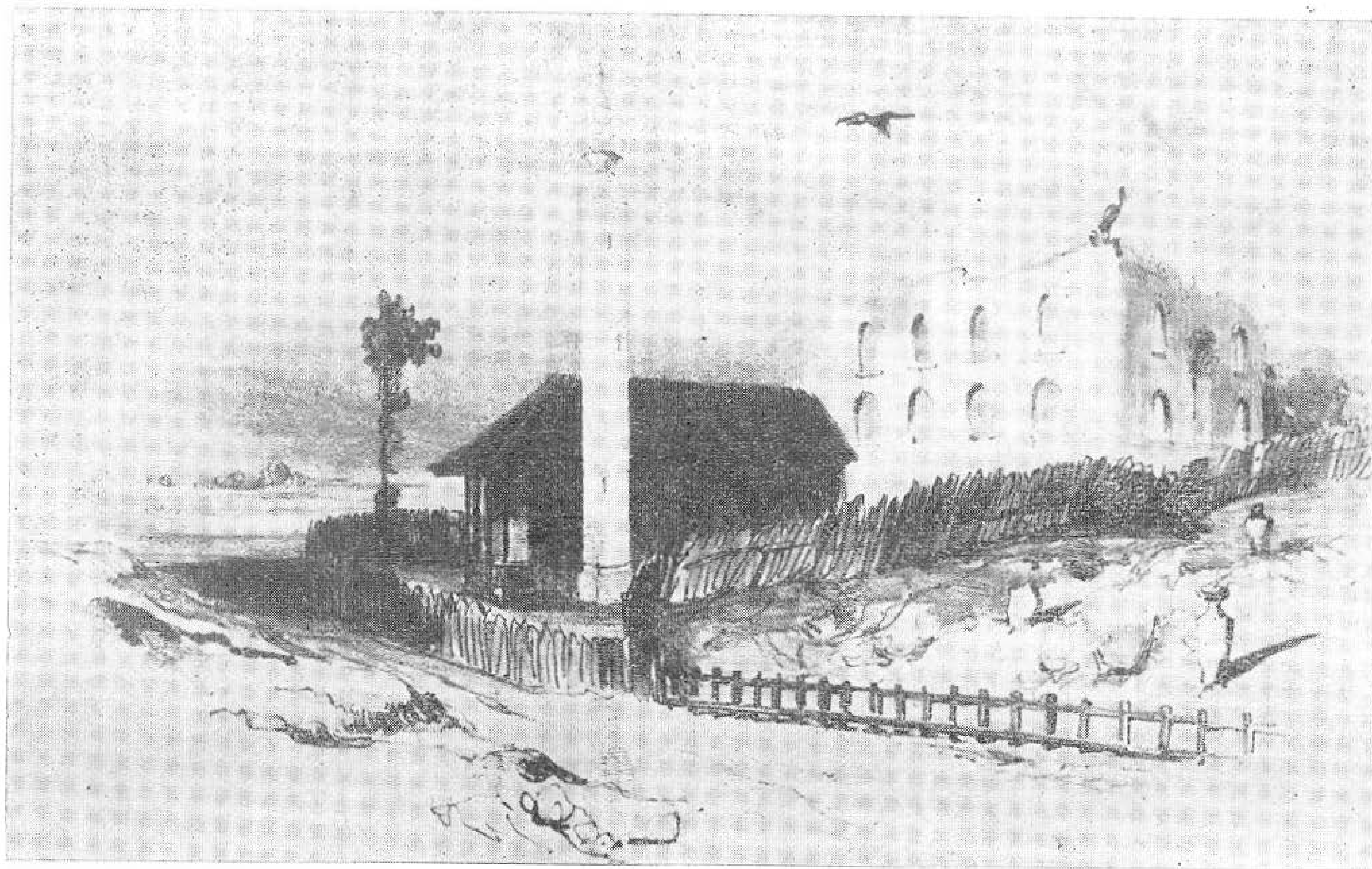
1882 — **TULCEA**

14 Litografie după *K. F. Peters*, fotografie după „Dobrogea în pragul veacului XX de căp. *M. D. Ionescu*. Biblioteca Muzeului de arheologie nr. 679.



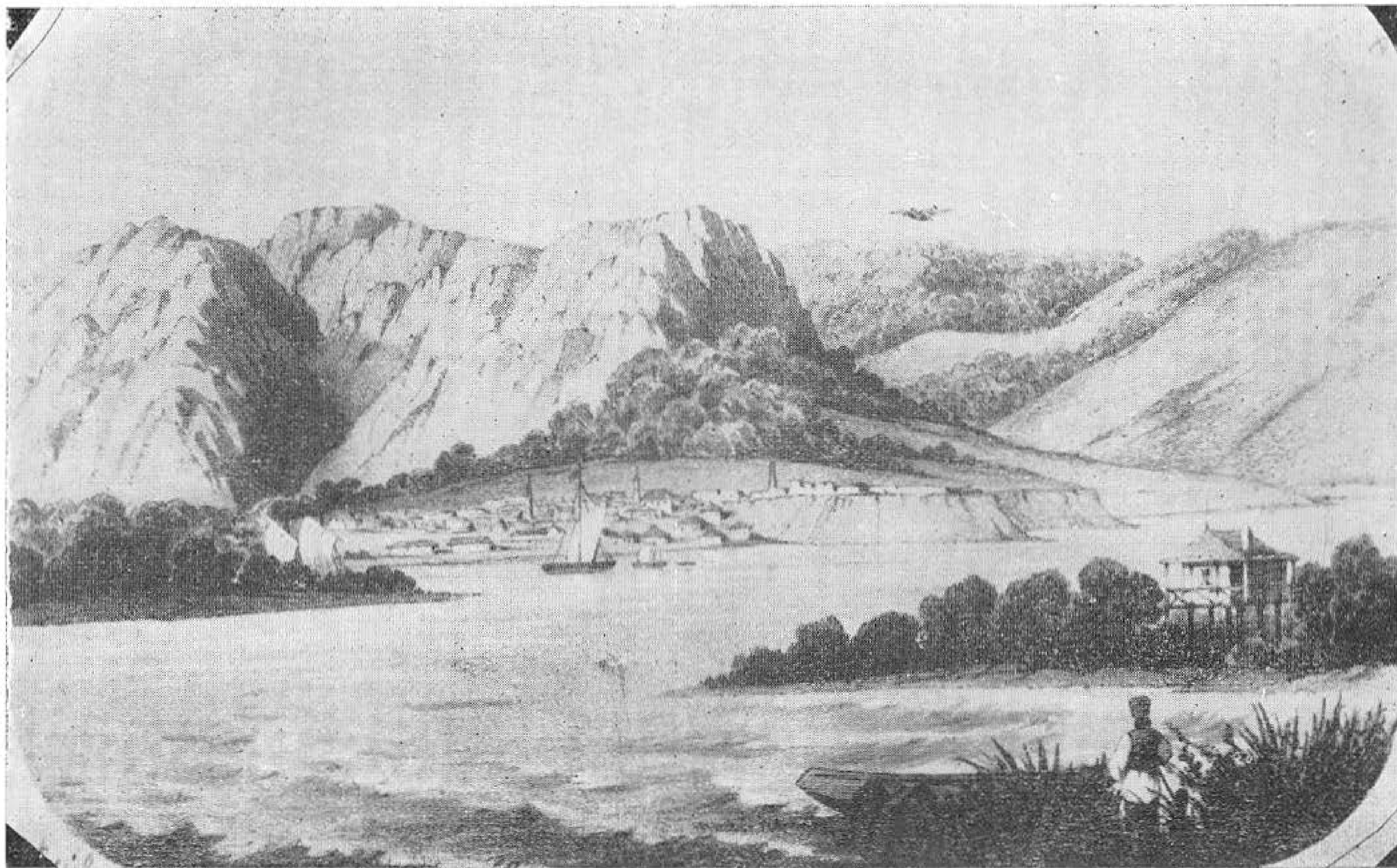
1828

15 „Kourgan — Visir". Litografie, 170×265 mm.—Desen *de Héctor de Béarn*. *„Quelques souvenirs d'une campagne en Turquie"*, de Héctor de Béarn. Paris, 1828, pl. nr. 12. Biblioteca Academiei R.S.R., Stampe, AG, IV.193/Muzeu C-ţa, inv. 41/5293.



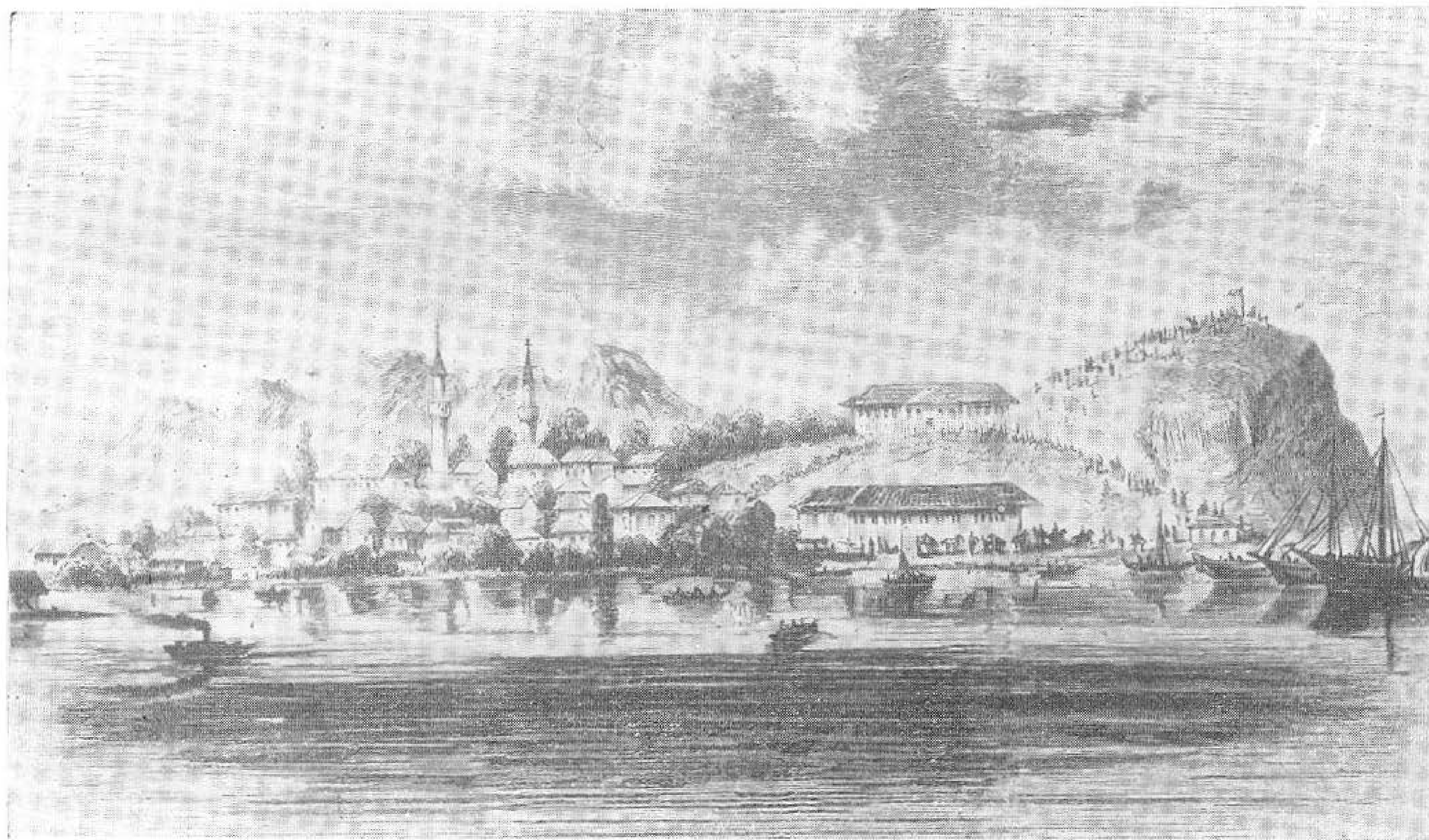
1828 — **ISACCEA**

16 „Isatcha". Litografie, 153×201 mm. — Desen de *Héctor de Béarn*. „Quelques souvenirs d'une campagne en Turquie", de Héctor de Béarn, Paris, 1828, pl. nr. 13. Biblioteca Academiei R.S.R., Stampe, AG.IV.193/Muzeu C-ța, inv. 41/5304.



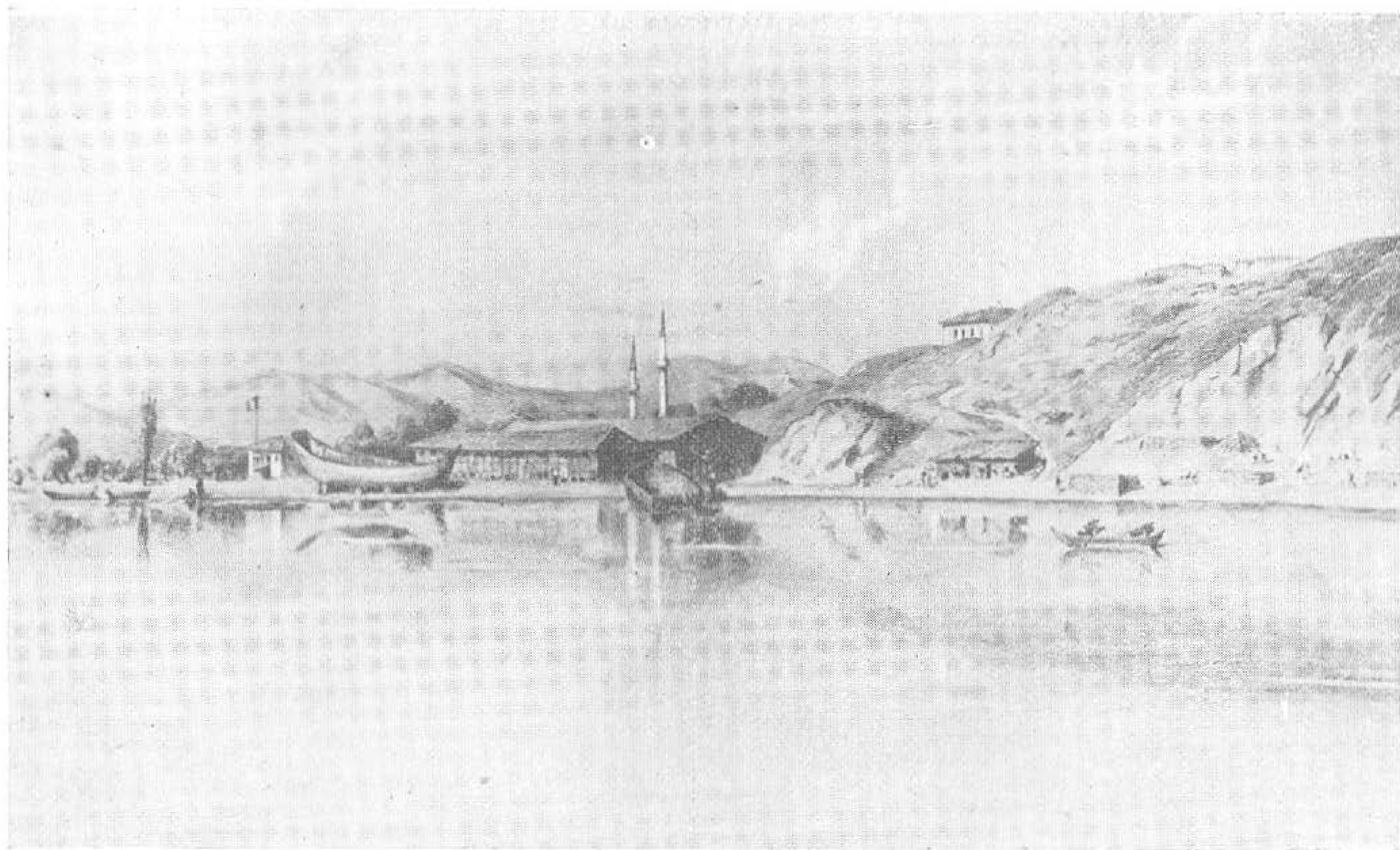
1850 — **MĂCIN**

17 „Matschin". Litografie în culori, 152×208 de *Schwabe* — Desen de căp. *C. Begenau.* „Album der untern Donau Gegenden, u. der natur gezeichnet von Carl Begenau, fürstl. Wallach. Capitain", Berlin, F. Salla, c. 1850. Biblioteca Academiei R.S.R„ Stampe, AG.II. 61/Muzeu C-ța, inv. 15/5298.



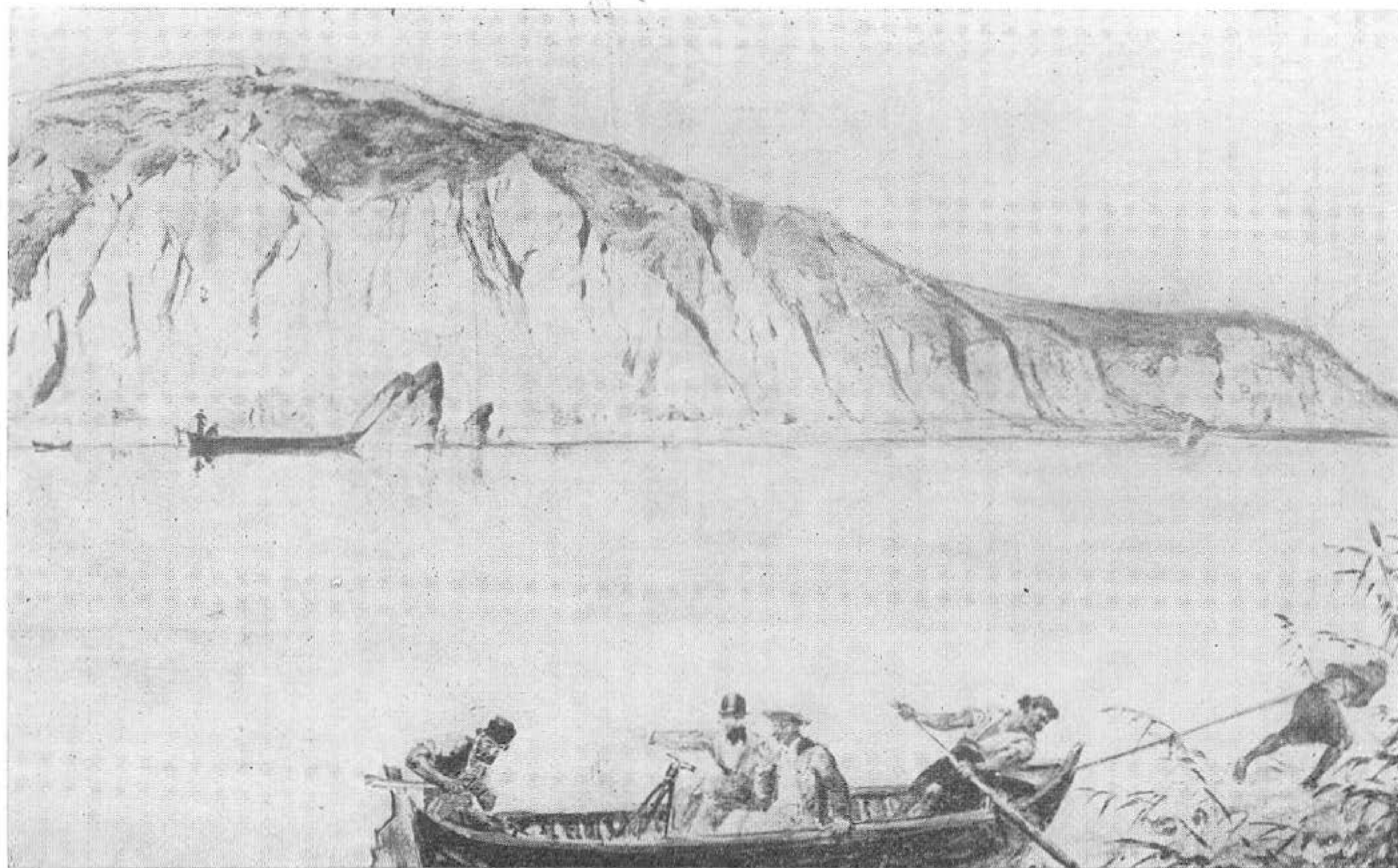
1877 — **MĂCIN**

18 Gravură lemn, 134×233 mm. — Desen de *M. Können.* „Illustrierte Zeitung", Leipzig, 1877, t. II, pag. 37. Biblioteca Academiei R.S.R., P.III. 3076/Muzeu C-ța, inv. 73/5346.



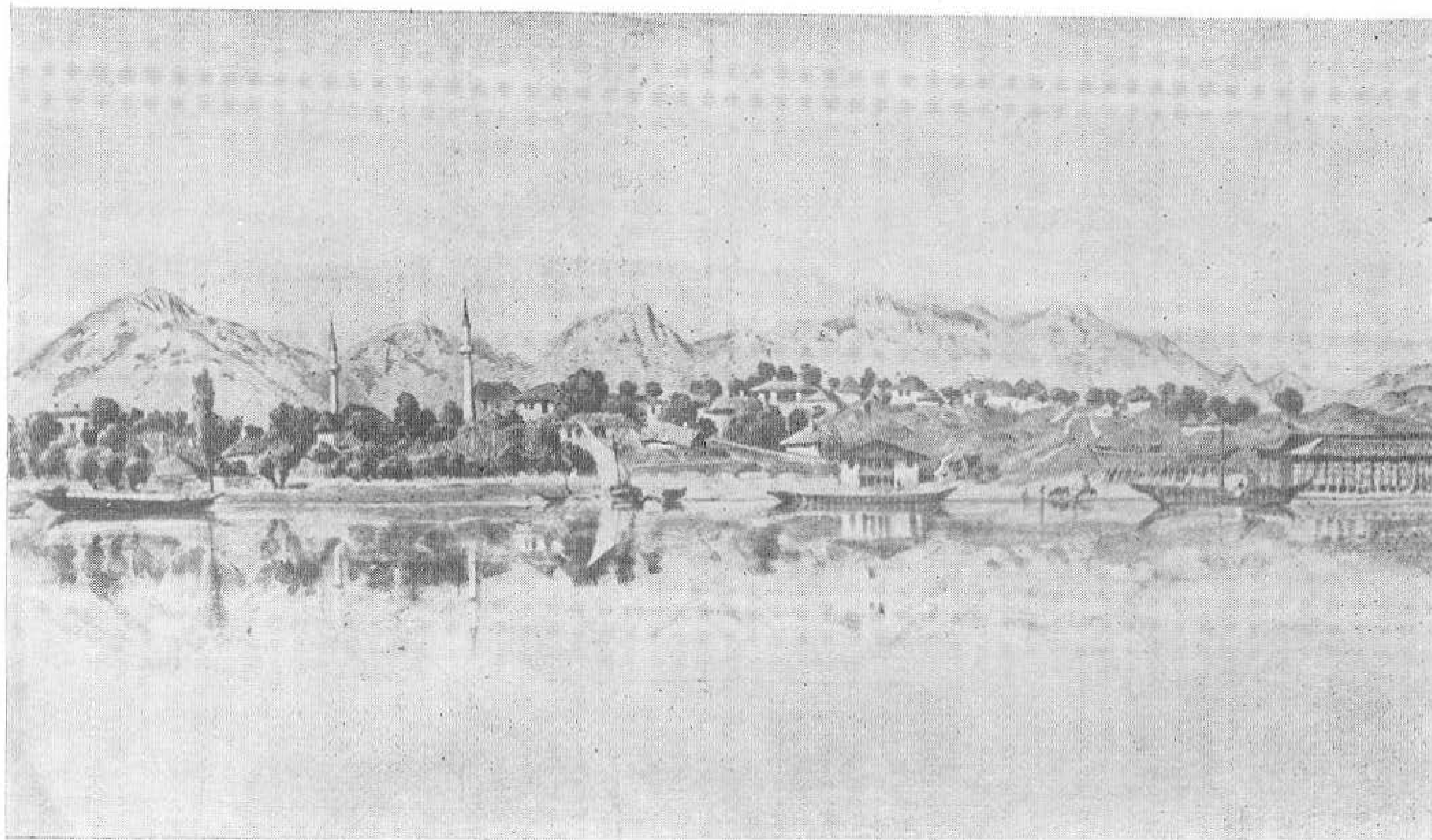
1879 — MĂCIN

19 „Matchin, 7 Aug. 1879". Acuarelă, II, 292×914 mm. (fragment) de *C. Goebel*. Biblioteca Academiei R.S.R., Stampe. D.S.IV. Goebele 1,2/Muzeu C-ța, inv. 61/5338.



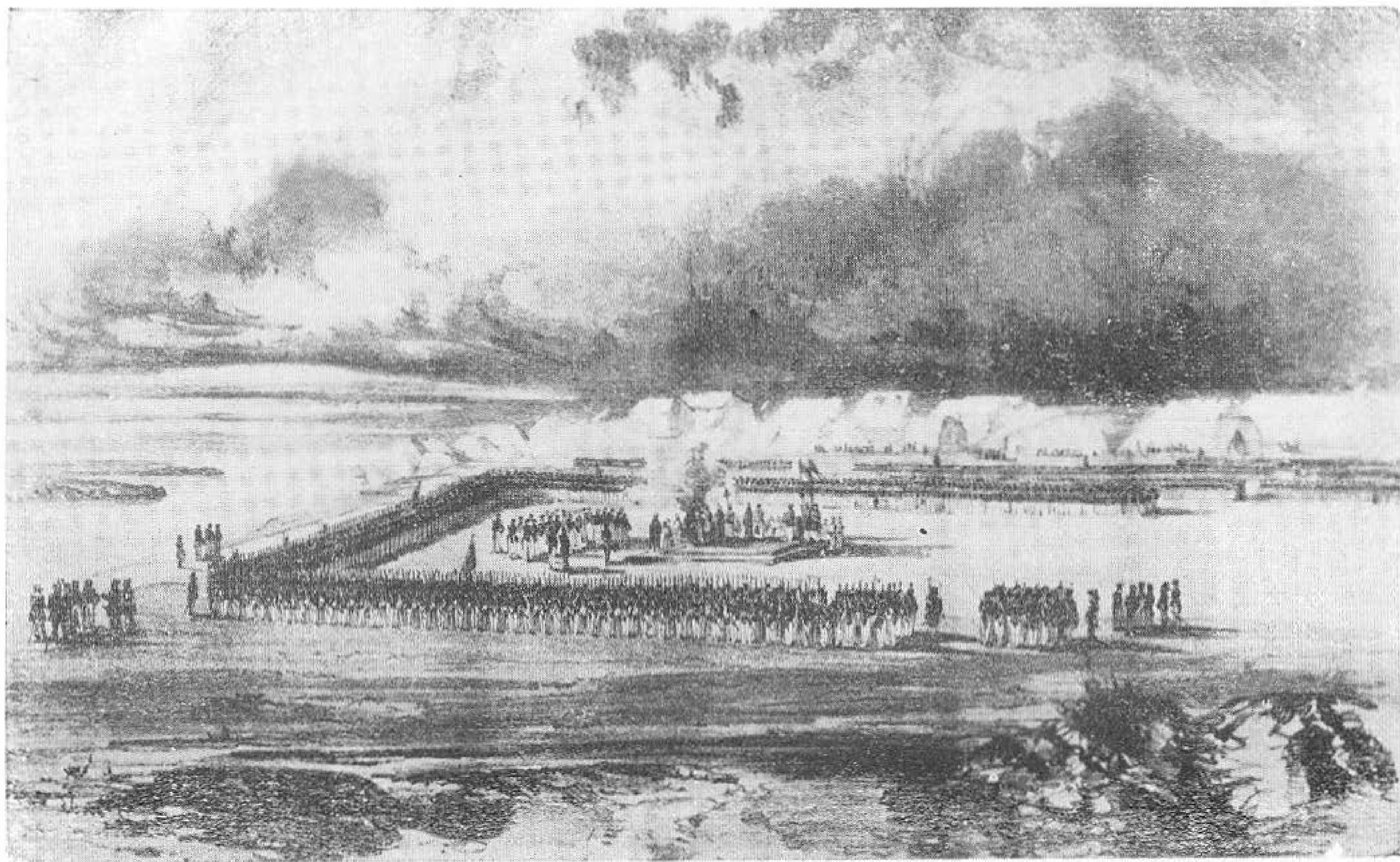
1879 — **MĂCIN**

20 „Matchin, 7 Aug. 1897". Acuarelă, I, 290×912 mm (Fragment b), *de C. Goebel.* Biblioteca Academiei R.S.R., Stampe, DS.IV. Goebel 1,2/Muzeu C-ța, inv. 62/5339,



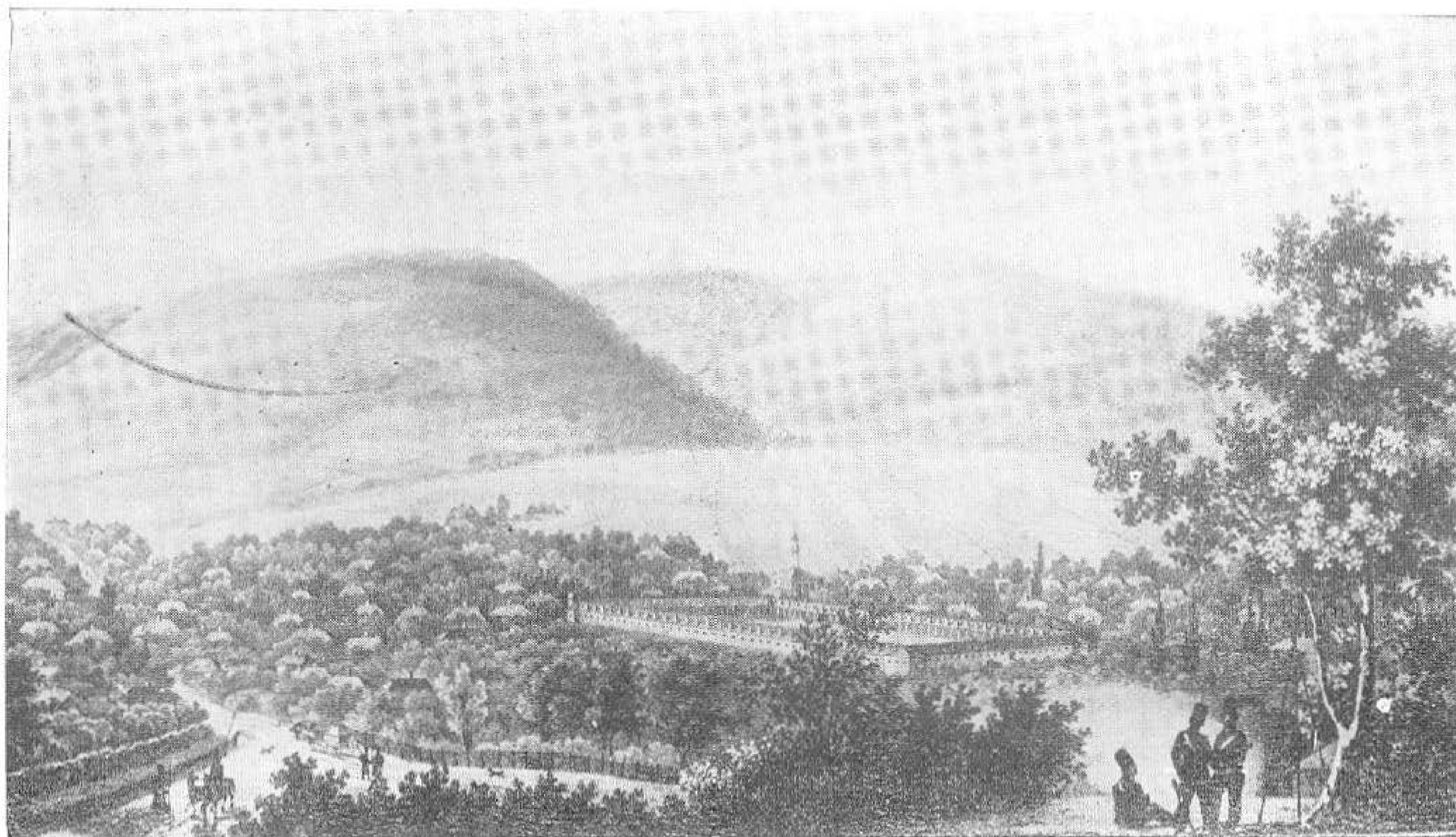
1879 — **MĂCIN**

21 „Matchin, 7 Aug. 1879“. Acuarelă, II, 292×914 mm. (fragment c), de *Goebel*.
Biblioteca Academiei R.S.R., Stampe, D.S.IV. Goebel, 1,2/Muzeu C-ța, inv. 63/5337.



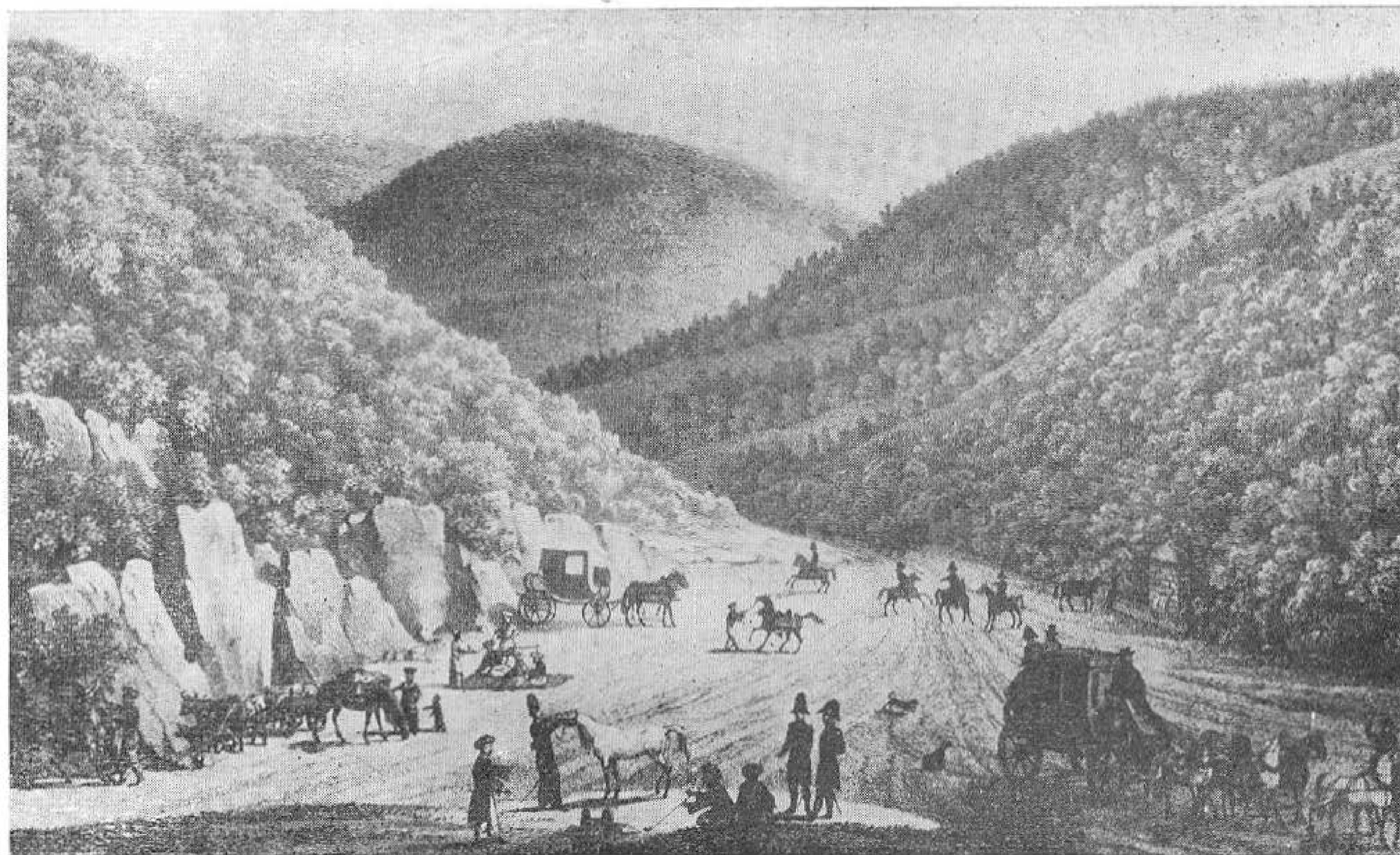
1828 — **CARTALU**

22 „Karatai". Litografie, 170×266 mm. — Desen de *Héctor de Béarn*. „Quelques souvenirs d'une campagne en Turquie", de Héctor de Béarn. Paris, 1828, pl. nr. 17. Biblioteca Academiei R.S.R., Stampe, AG.IV.193/Muzeu C-ța, inv. 46/5320.



BABADAG

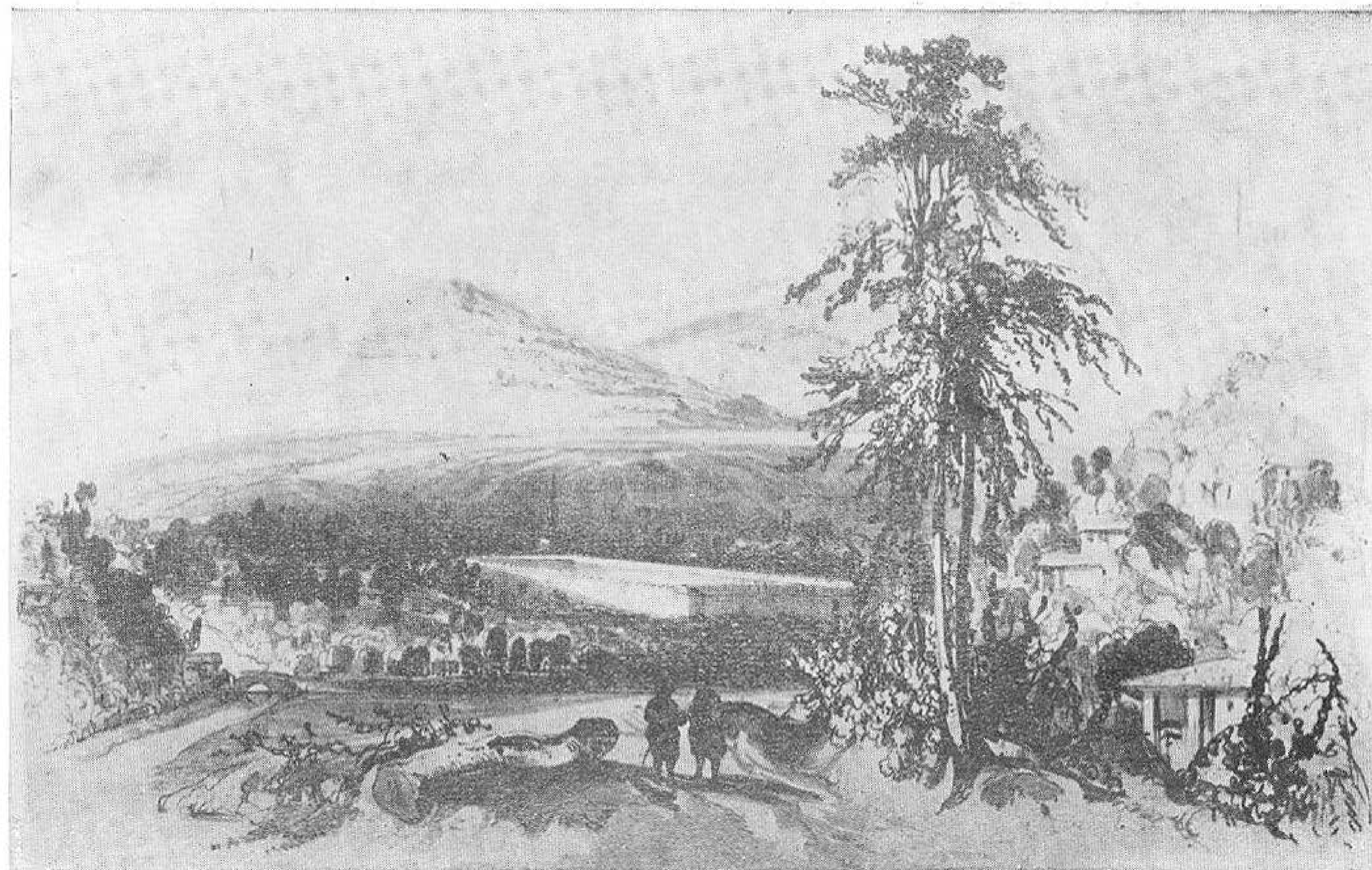
23 „Babadagh (von der Nordseite)". Litografie, 118×195 mm, de *Hermann* — Desen de *A. M.* „Königl. lith. Institut". Biblioteca Academiei R.S.R., Stampe, GS.I, Hermann 1,2/Muzeu C-ța, inv. 31/5295.



BABADAG

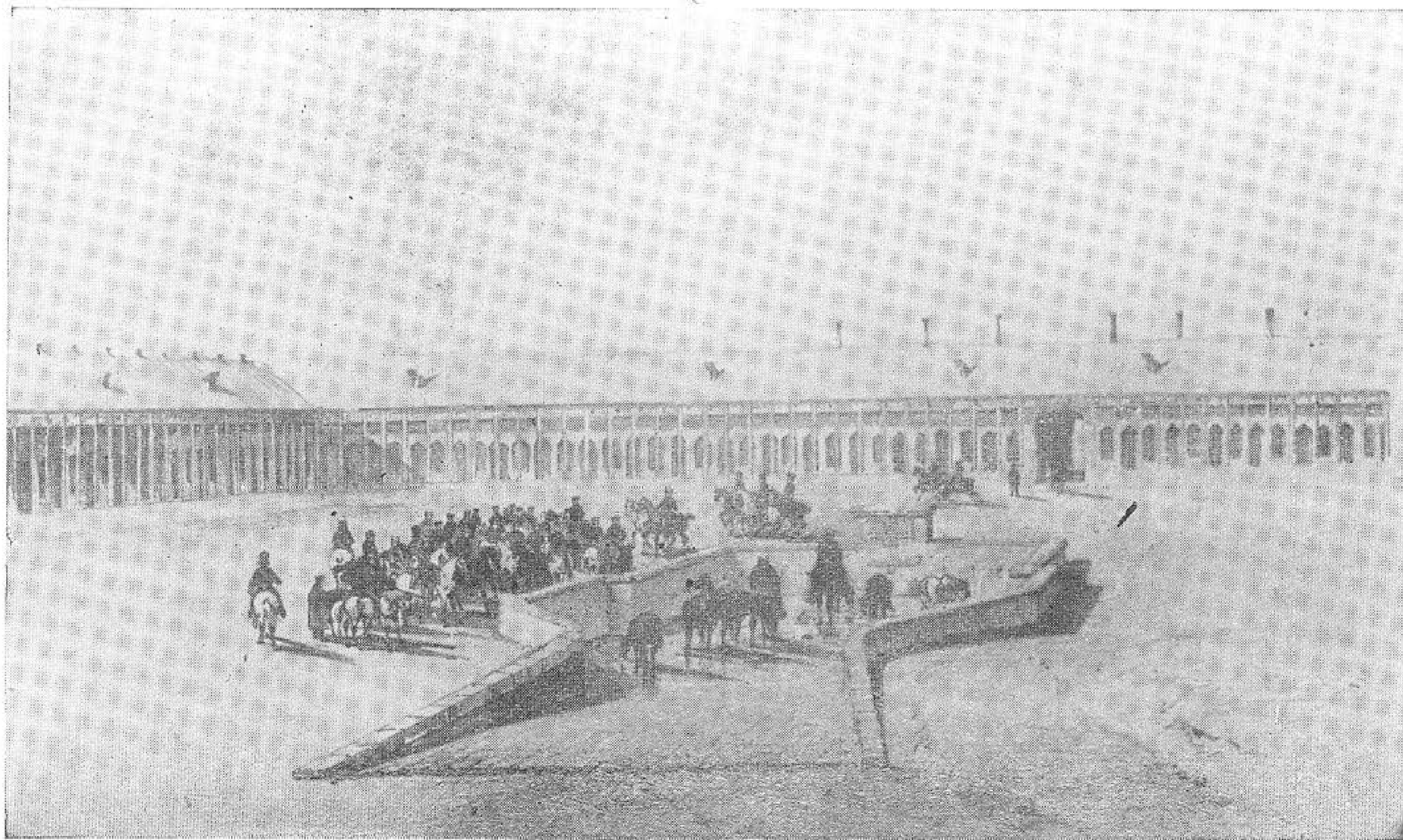
24 „Fontaine bei Babadagh". Litografie, 119×188 mm, de *Hermann* — Desen de *A. M.* „Königl. lith. Institut". Biblioteca Academiei R.S.R., Stampe, GS.I, Hermann 1,2/Muzeu C-ţa, inv. 32/5319.

31 — c. 477



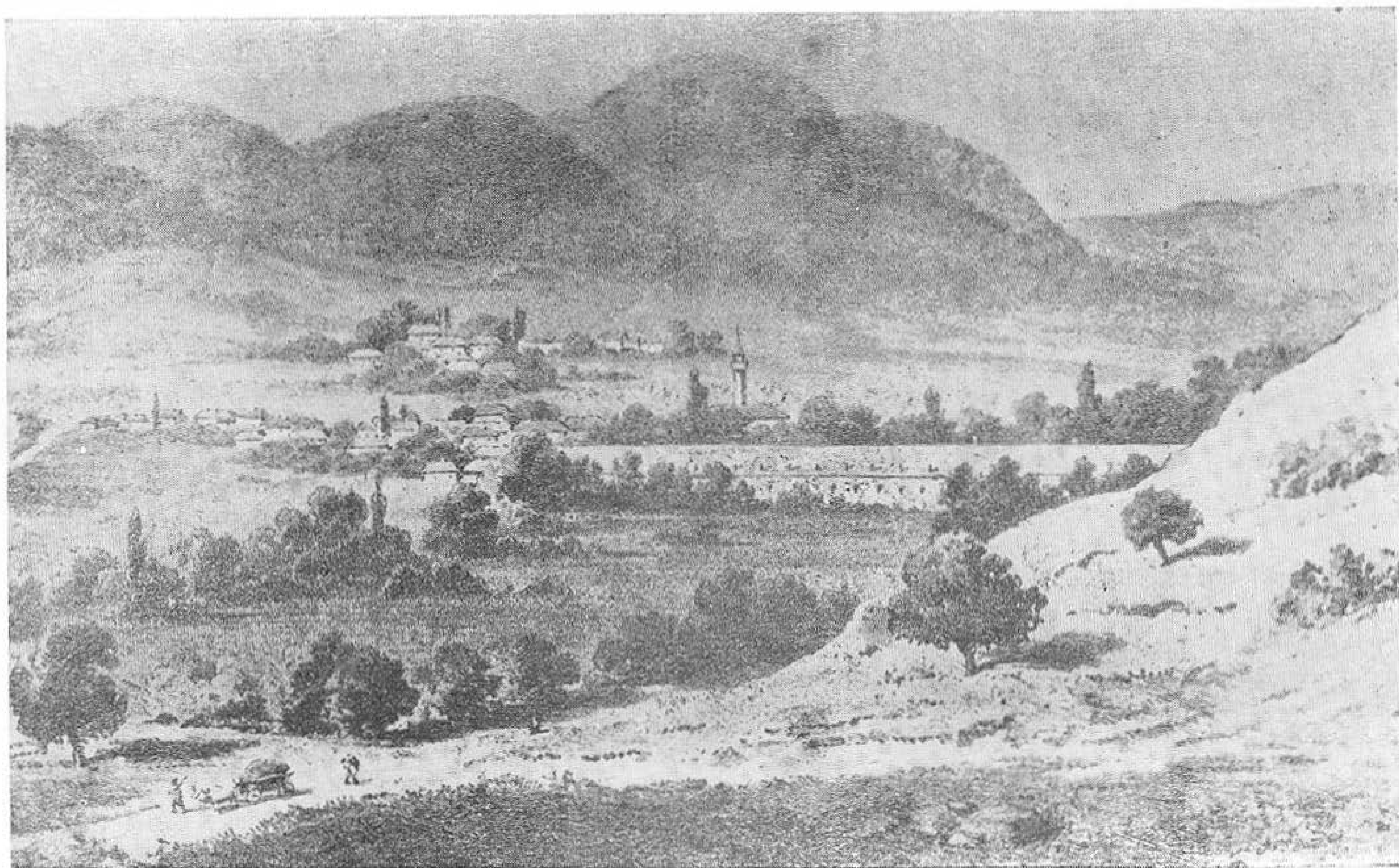
1828 — **BABADAG**

25 „Baghbaghdagh". Litografie, 170×266 mm. Desen de *Héctor de Béarn*. „Quelques souvenirs d'une Campagne en Turquie", de Héctor de Béarn, Paris, 1828, pl. nr. 14. Biblioteca Academiei R.S.R., Stampe, AG.IV.193/Muzeu C-ţa, inv. 43/5318.



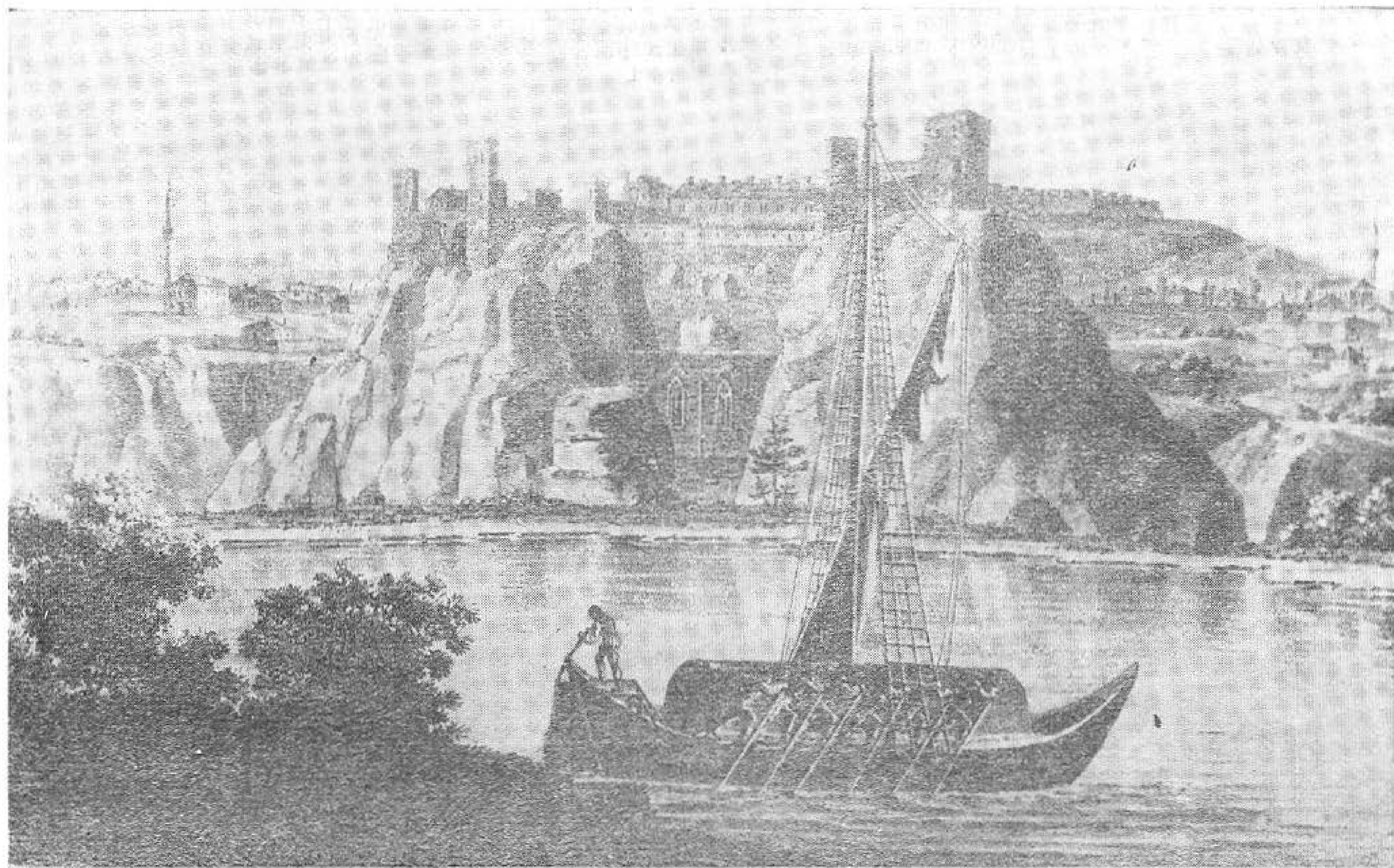
1828 — BABADAG

26 „La Caserne de Baghbaghdagh". Litografie, 170×268 mm. Desen de *Héctor de Béarn*. „Quelques souvenirs d'une Campagne en Turquie", de Héctor de Béarn. Paris, 1828, pl. nr. 15. Biblioteca Academiei R.S.R., Stampe, AG.IV.193/Muzeu C-ța, inv. 44/5292.



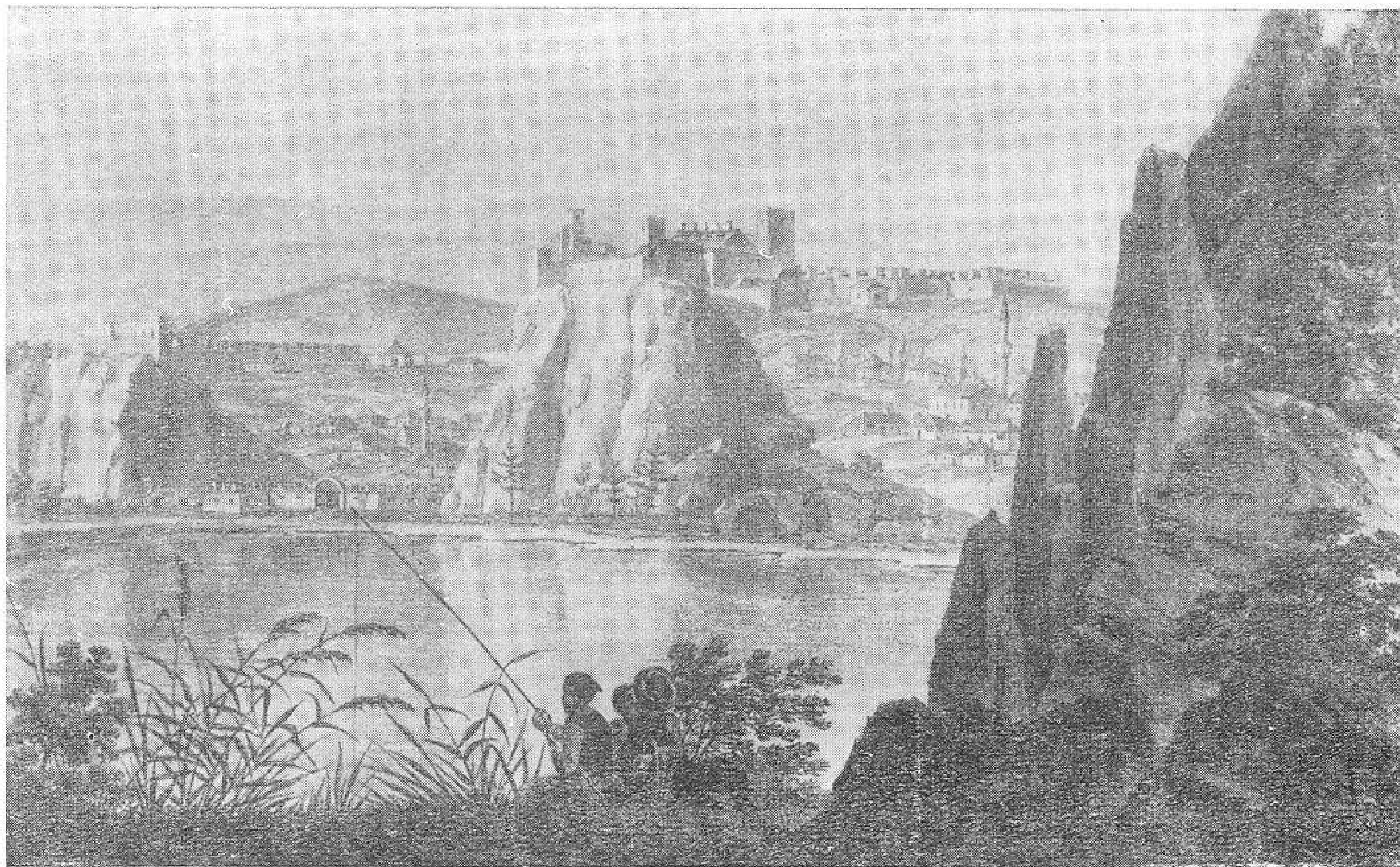
1854 — **BABADAG**

27 „Gorod Babadag". Litografie, 162×223 mm — Desen şi litografie de *V. Timm.* „Ruski Hudojestvemîi Listok", de V. Timm, 1854. Biblioteca Academiei R.S.R., Stampe, AG.III.685/Muzeu C-ţa, inv. 53/5289.



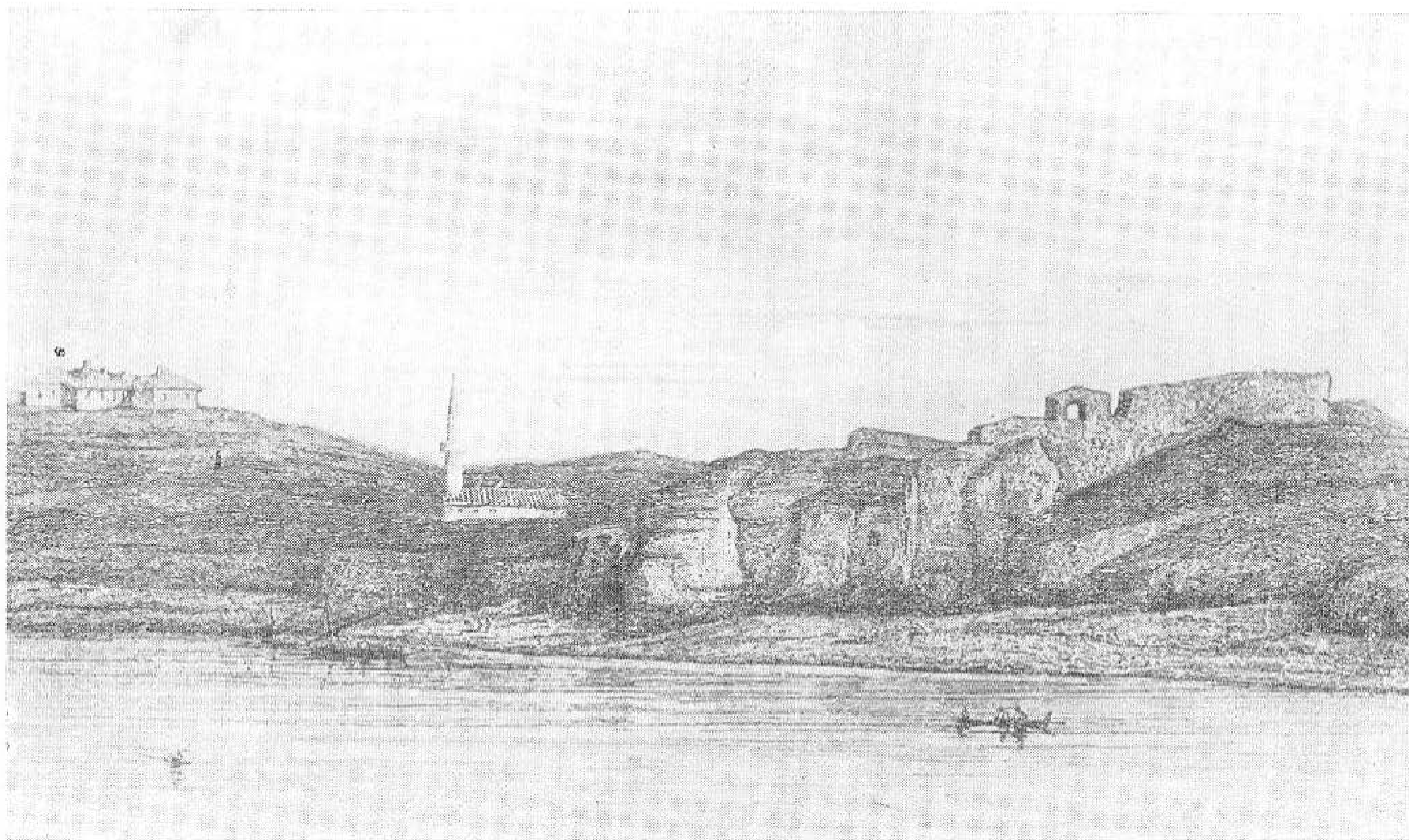
1826 — **HÎRȘOVA**

28 Litografie, 247×343 mm de *A. v. Saar* — Desen de *Erminy*. „Zweihundert vier und sechzig Donau-Ansichten...“, Adolph Kunike, Wien, 1826. Biblioteca Academiei R.S.R., Stampe, 5577/Muzeu C-ța, inv. 22/5308.



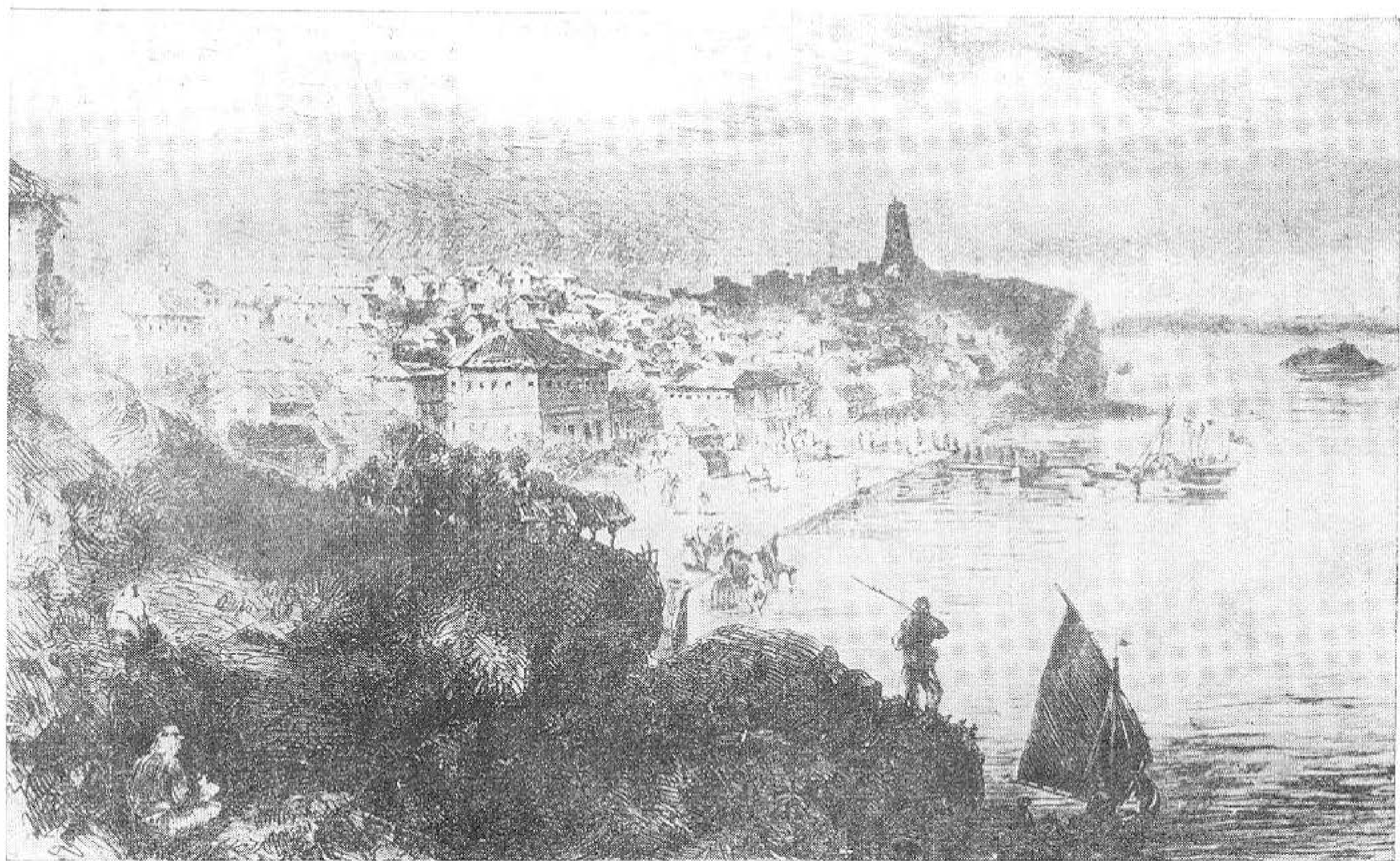
1826 — HÎRȘOVA

29 Litografie, 248×343 mm de *A. v. Saar*. Desen de *Erminy*. „Sweihundert vier und sechzig Donau-Ansichten..." Adolph Kunike, Wien, 1826. Biblioteca Academiei R.S.R., Stampe, 5577/Muzeu C-ța, inv. 21/5336.



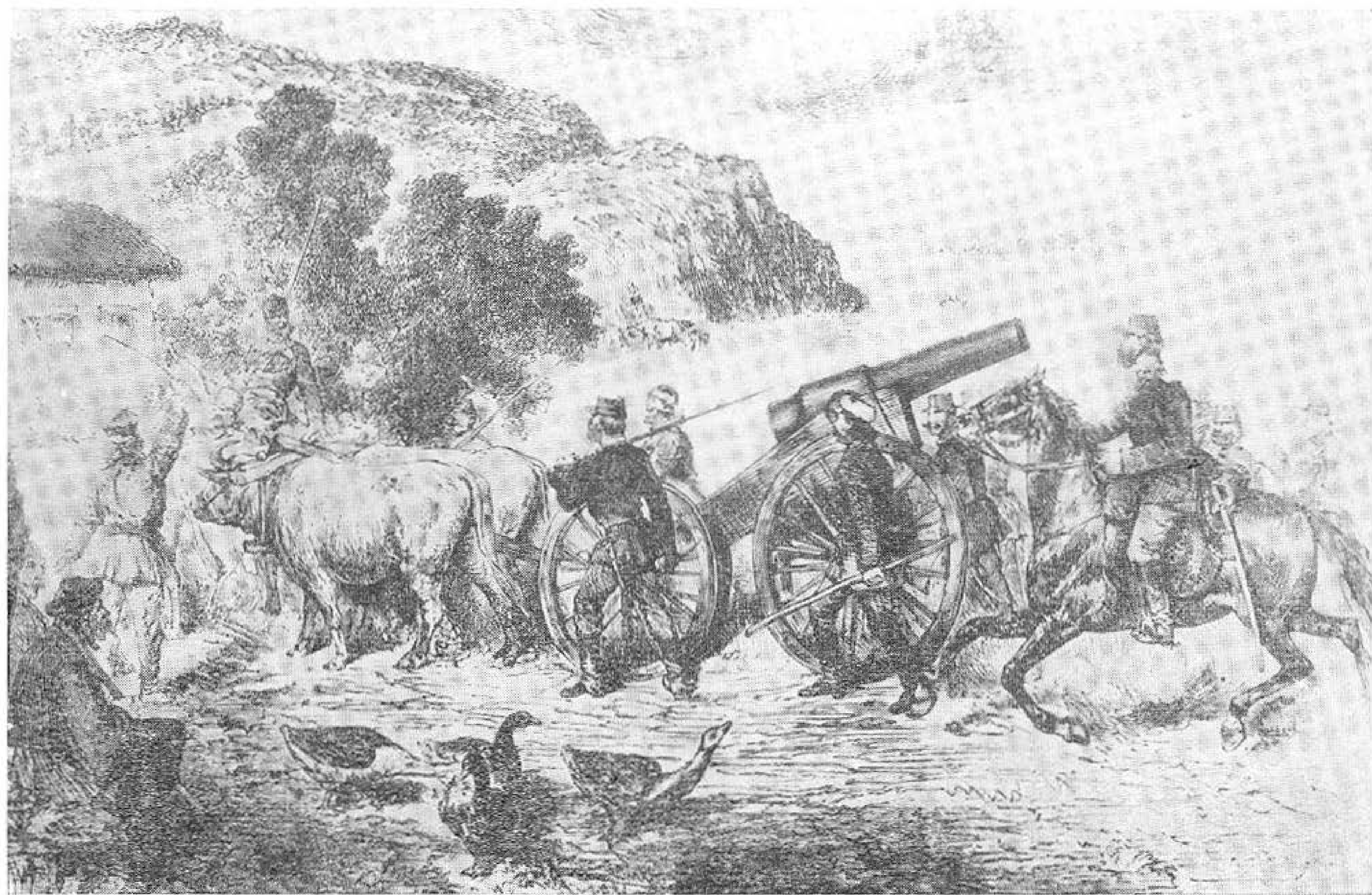
1858 — **HÎRȘOVA**

30 „Hîrșova". Gravură oțel, 104×159 mm, de *Lemaître* — Desen de *Salv. Cherubini*. „L'Univers... Provinces Danubiennes, Valachie, Moldavie...", de A. Ubicini, Paris, c. 1858. Biblioteca Academiei R.S.R., II.259949/Muzeu C-ța, inv. 37/5303.



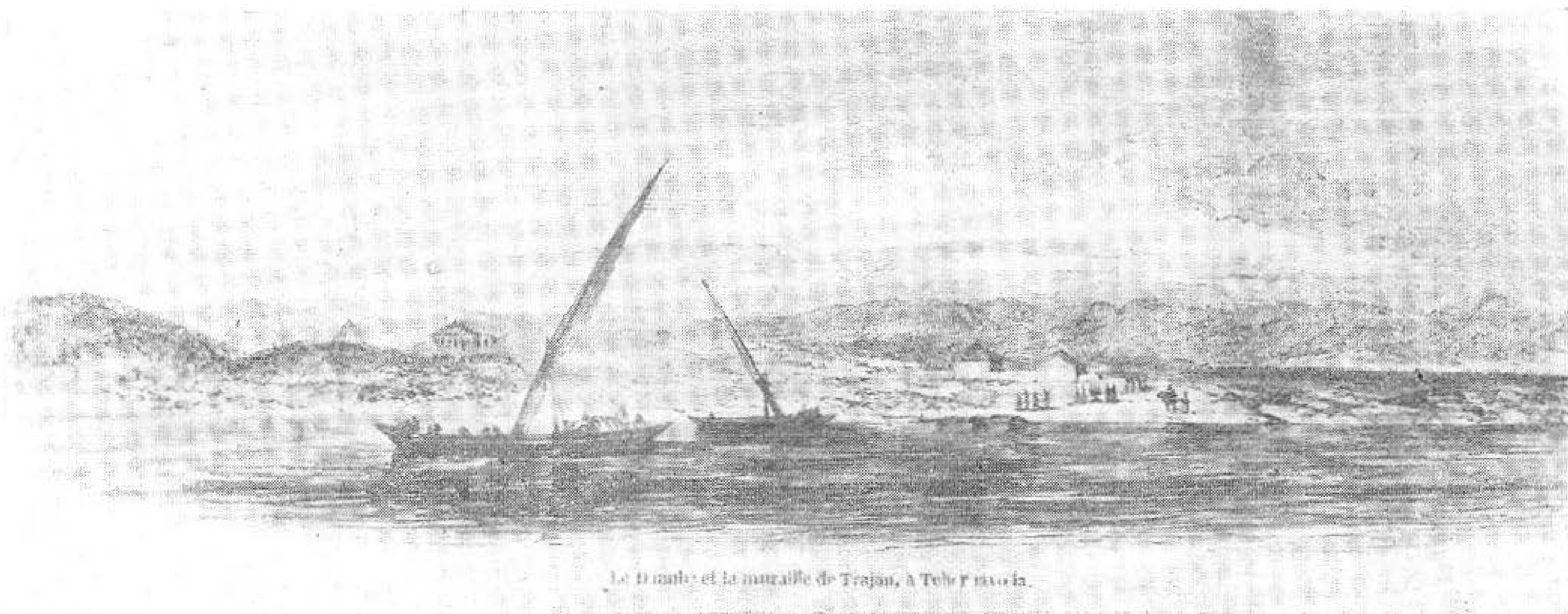
1877 — HÎRȘOVA

31 „Die Stadt Hîrșova in der Dobrudscha". Gravură lemn, 169×233 mm. Desen de *M. Könen*. „Illustrierte Zeitung", Leipzig, 1877, t. II, pag. 97. Biblioteca Academiei R.S.R., P.III.3076/Muzeu C-ța, inv. 77/5350.



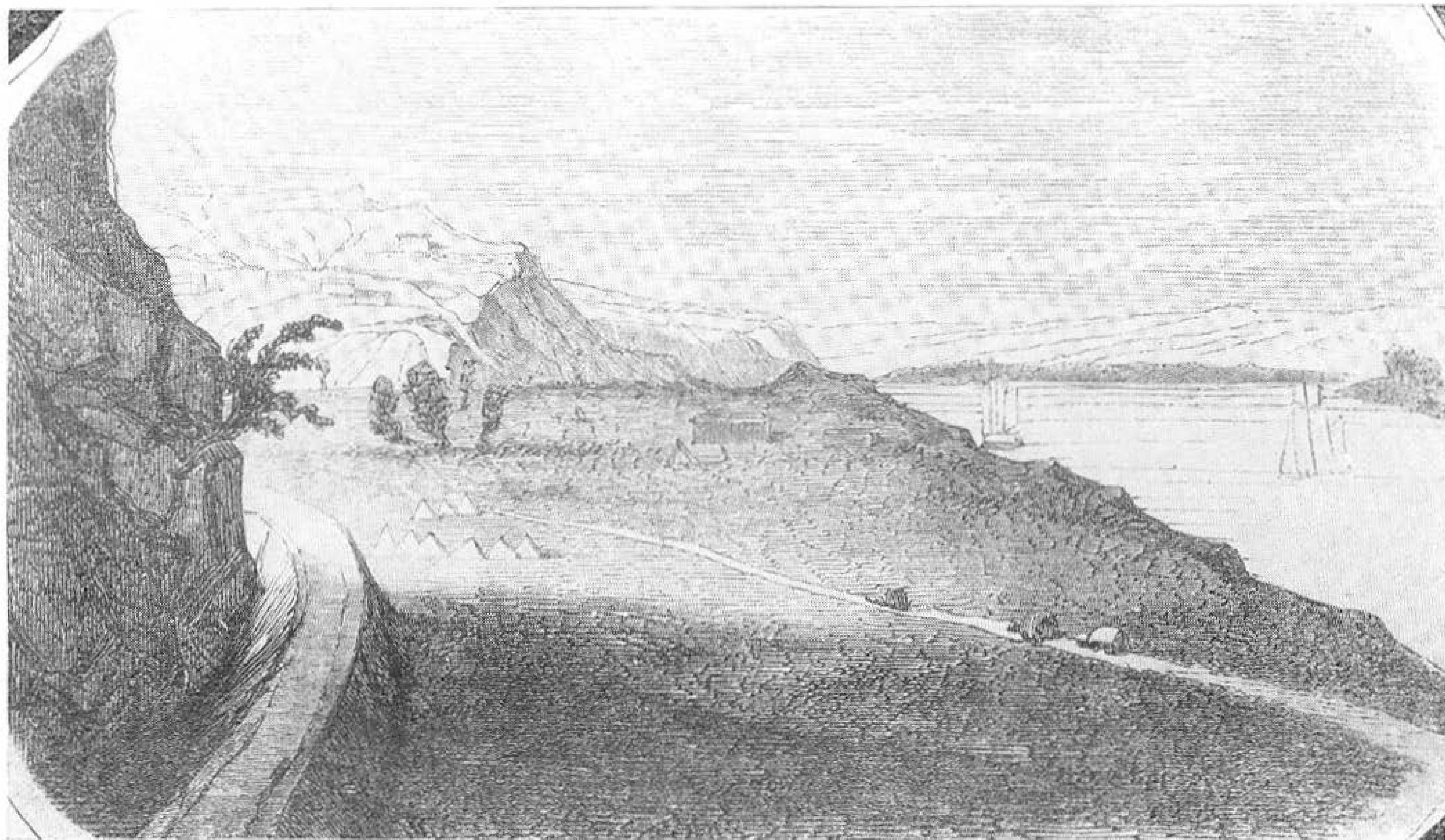
1877 — **HÎRȘOVA**

32 „Auffahren von Geschützen in die Schanzen von Hîrșowa..." Gravură lemn, 169×233 mm. — Desen de *M. Könen*. „Ilustrierte Zeitung", Leipzig, 1877, t. II, pag. 155. Biblioteca Academiei R.S.R., P.III.3076/Muzeu C-ța, inv. 87/5257.



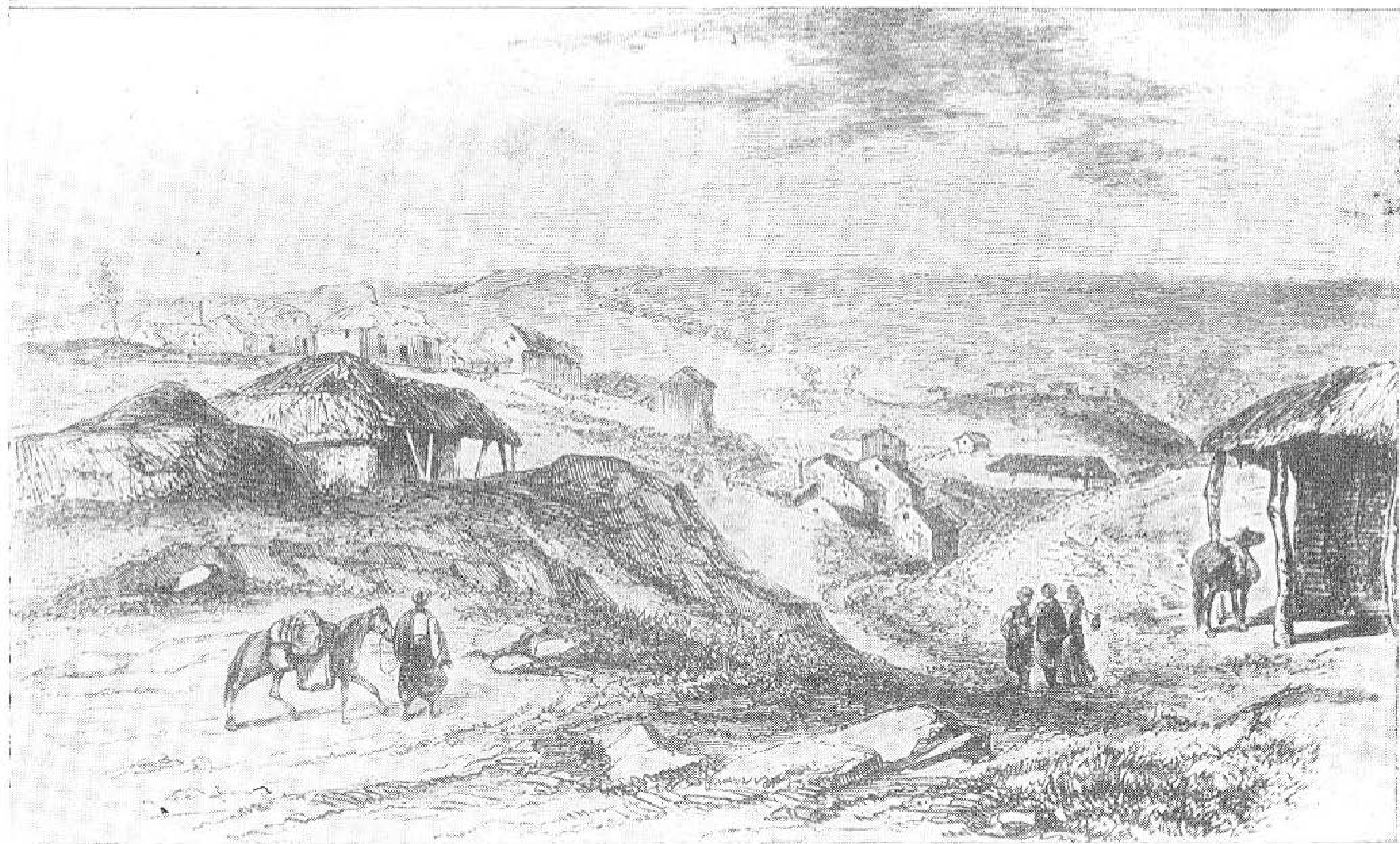
1854 — **CERNAVODĂ**

33 „Le Danube et la muraille de Trajan, à Tchernavoda". Gravură lemn, 75×226 mm. — Desen de *Doussault*. „L'Illustration", Paris, 1854, t.I, pag. 396. Biblioteca Academiei R.S.R., P. I—III.13714/Muzeu C-ța, inv. 39/5319.



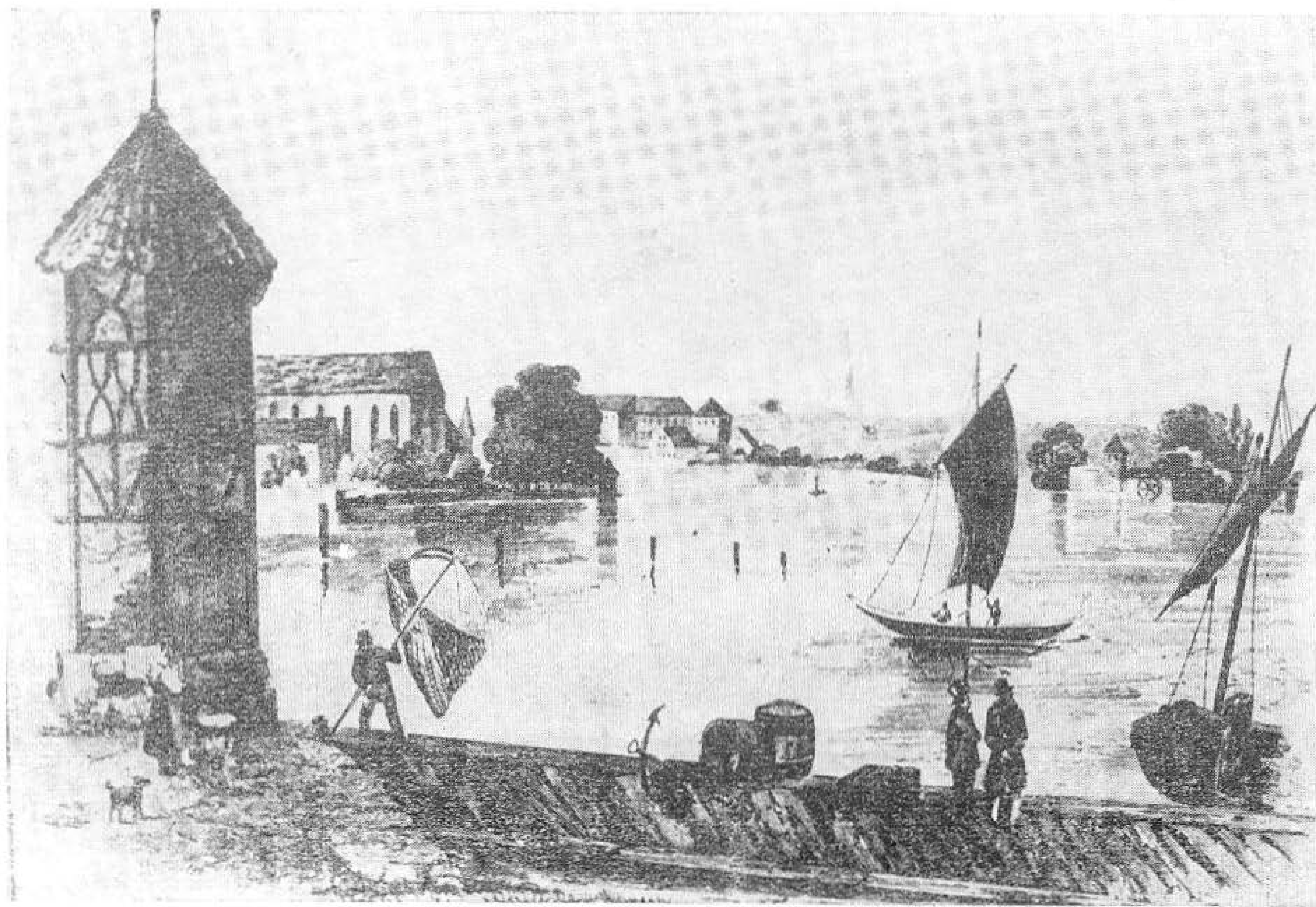
1856 — **RASOVA**

34 „Levée, le long du Danube, près Rassowa". Gravură lemn, 102×146 mm. — Desen de Valerio, după crochiuri de *Dr. Allard*. „L'Illustration", Paris, 1856, t.I, pag. 137. Biblioteca Academiei R.S.R., P.I—III. 13714/Muzeu C-ţa, inv. 28/5311.



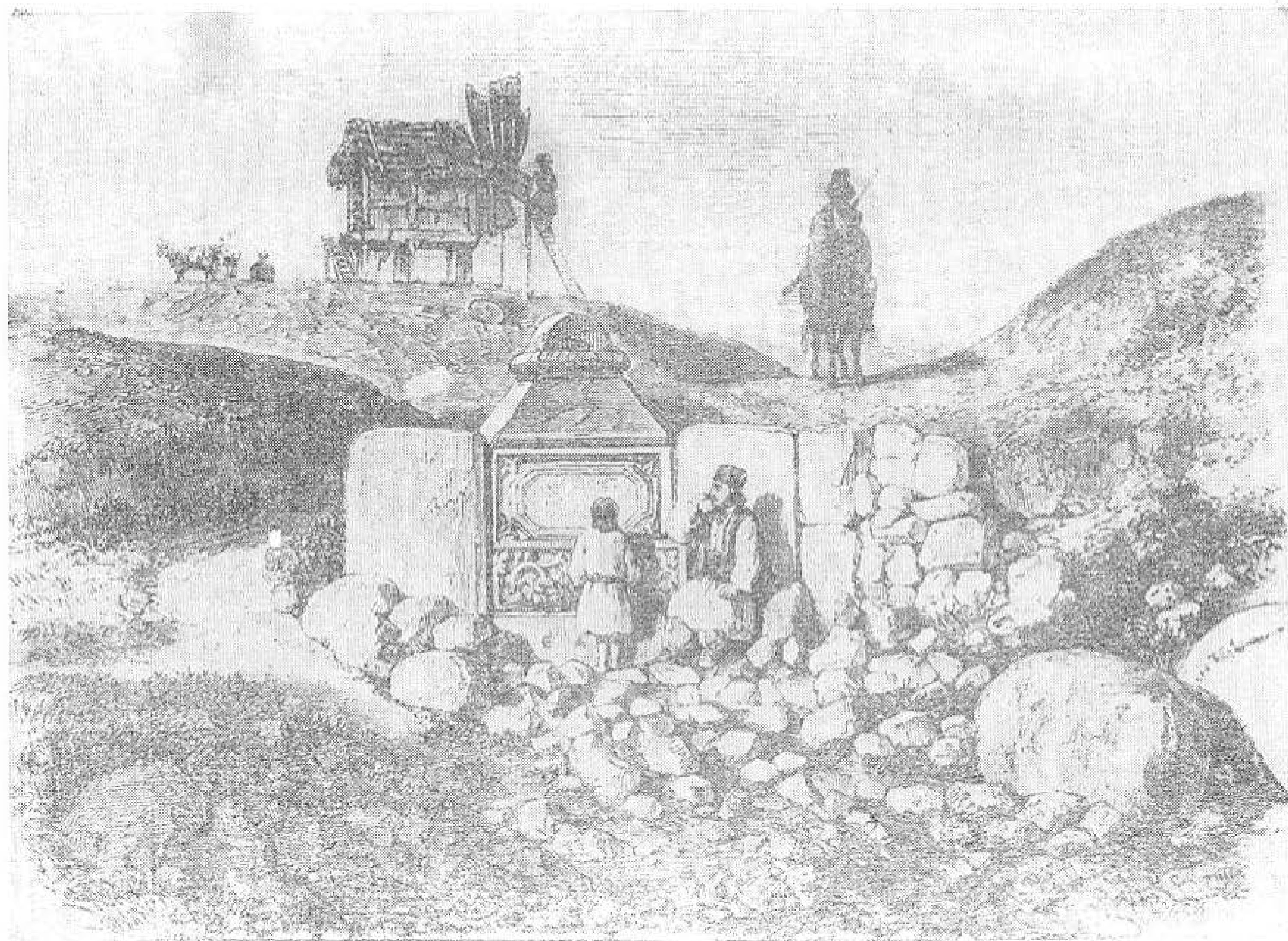
1856 — **RASOVA**

35 „Intérieur du village de Rassova“. Gravură lemn, 101×147 mm. — Desen de *Valerio*, după crochiuri de *Dr. Allard* „L'Illustration“, Paris, 1856, t.I, pag. 137. Biblioteca Academiei R.S.R., P.I—III, 13714/Muzeu C-ța, inv. 30/5313.



36

1856 — PORT DE CONSTANCE



CONSTANȚA — 1846 — MURFATLAR

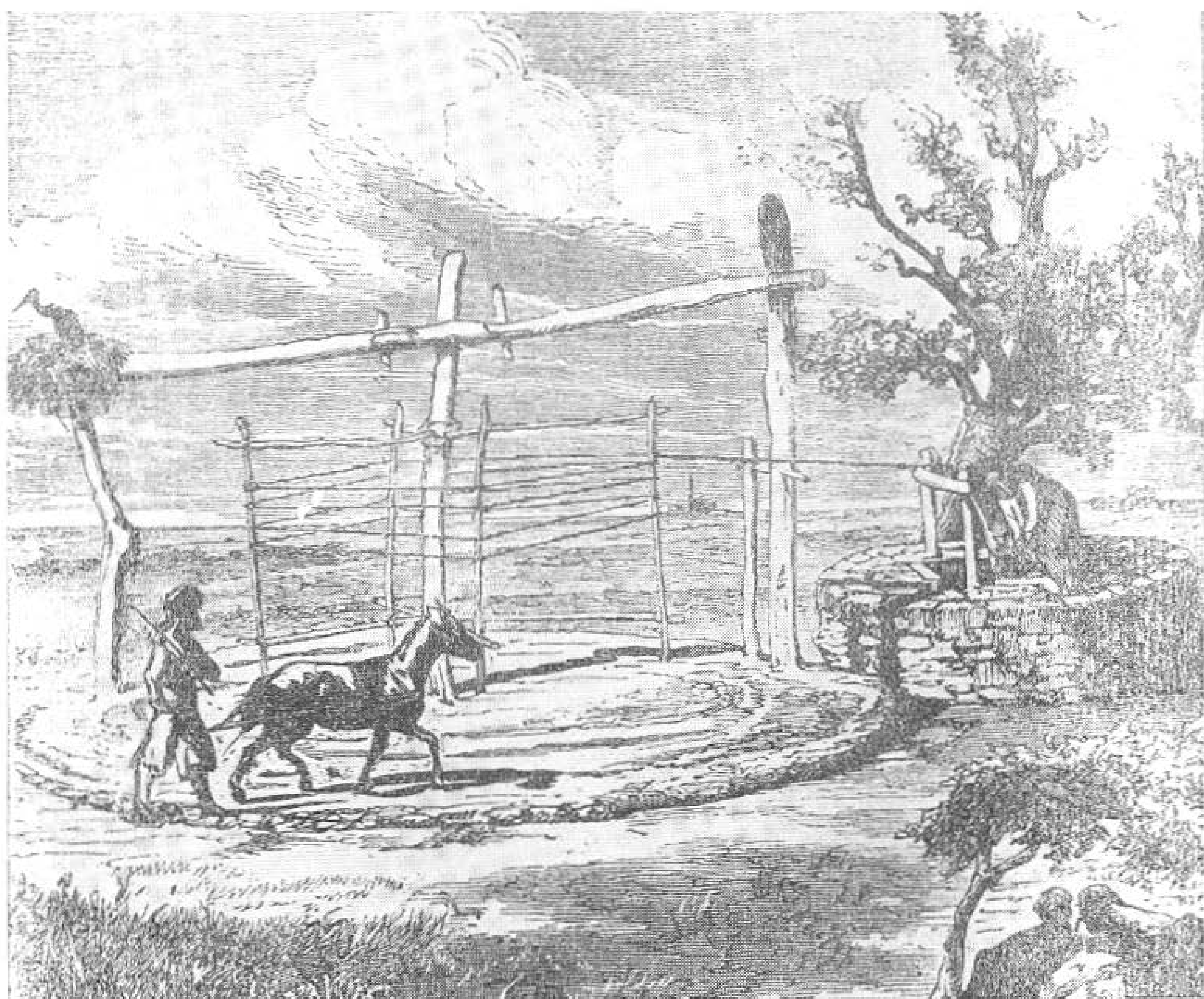
37 „Moldo-Valachie-Moulin et fontaine prés du canal Kustendgé". Gravură lemn, 113×149 mm. — Desen de *M. Doussault*. „Voyage illustré dans les cinq parties du monde, en 1846, 1847, 1848, 1849", de Adolphe Joanne. „L'Illustration", Paris. Biblioteca Academiei R.S.R., III. 279521/Muzeu C-ța, inv. 35/5316.



38

1854 — DOBROGEA. MURFATLAR

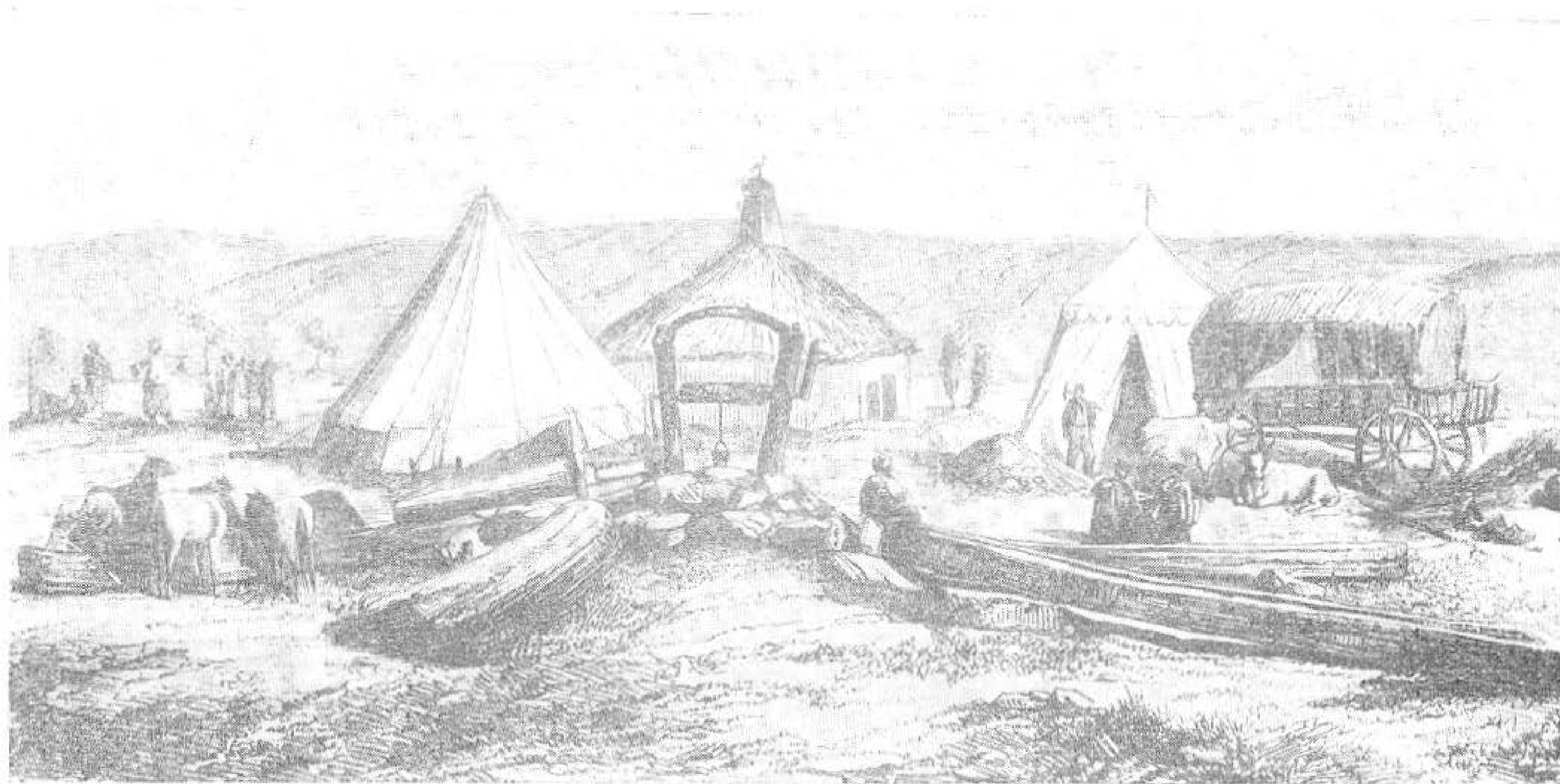
„Puits dans la Dobrudja". Gravură lemn. 160×166 mm. — Desen de *Dr. F. Quesnoy.* „Correspondance d'Orient — La Dobrudja", de Dr. F. Quesnoy. „L'Illustration", Paris. 1854. ti.II. pag. 237. Biblioteca Academiei R.S.R., P.I—III. 13714/Muzeu C-ţa, inv. 8/5326.



39

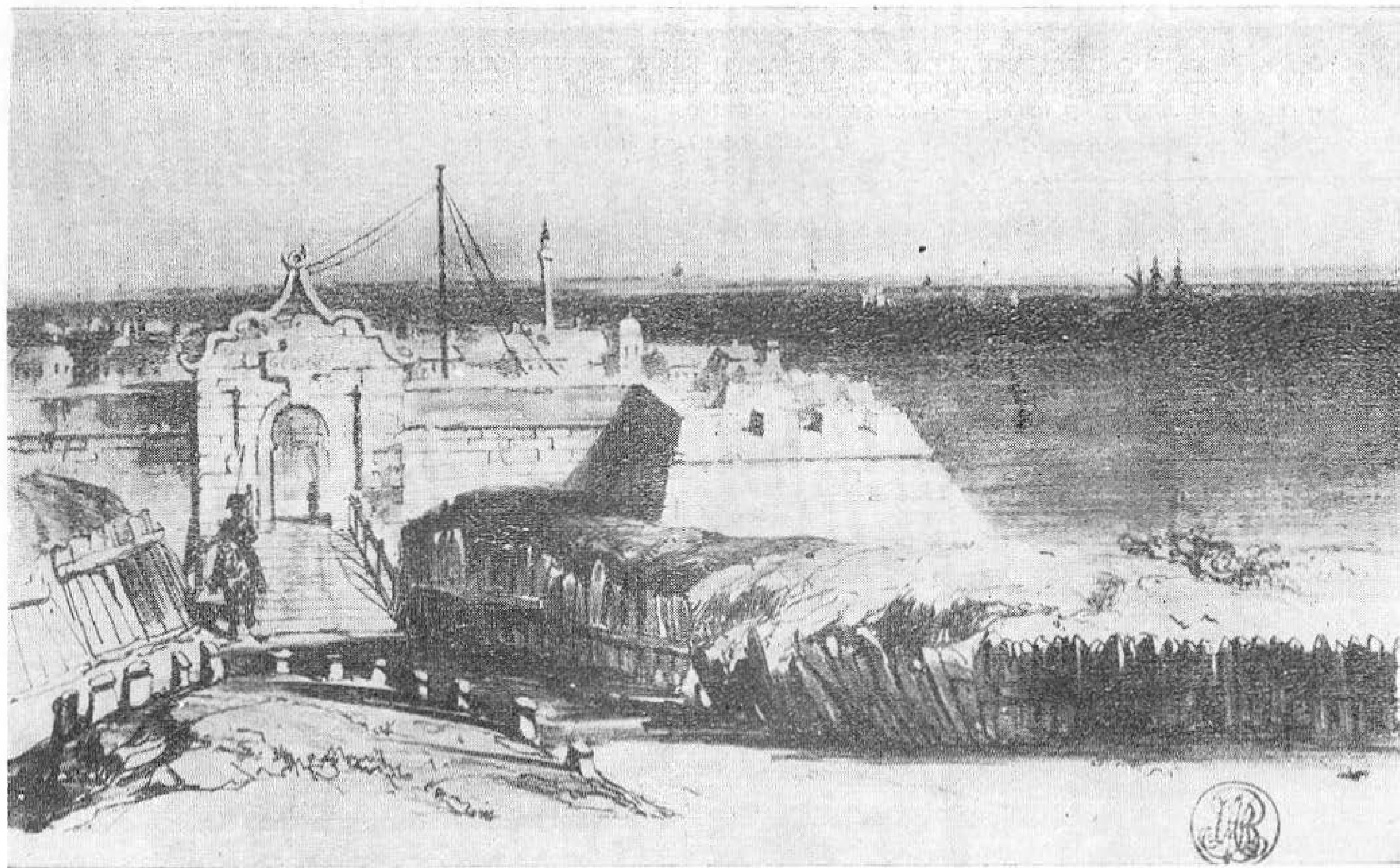
1882 — **DOBROGEA**

„Puits à manège dans la Dobrudja". Gravură lemn, 108×115 mm. — *Desen anonim.* „La Bulgarie Danubienne et le Balkan-Etude de Voyage (1860—1880)", de F. Kanitz, Paris, Hachette, 1882. Biblioteca Academiei R.S.R., II. 245804/Muzeu C-ța, **inv.** 34/5315.



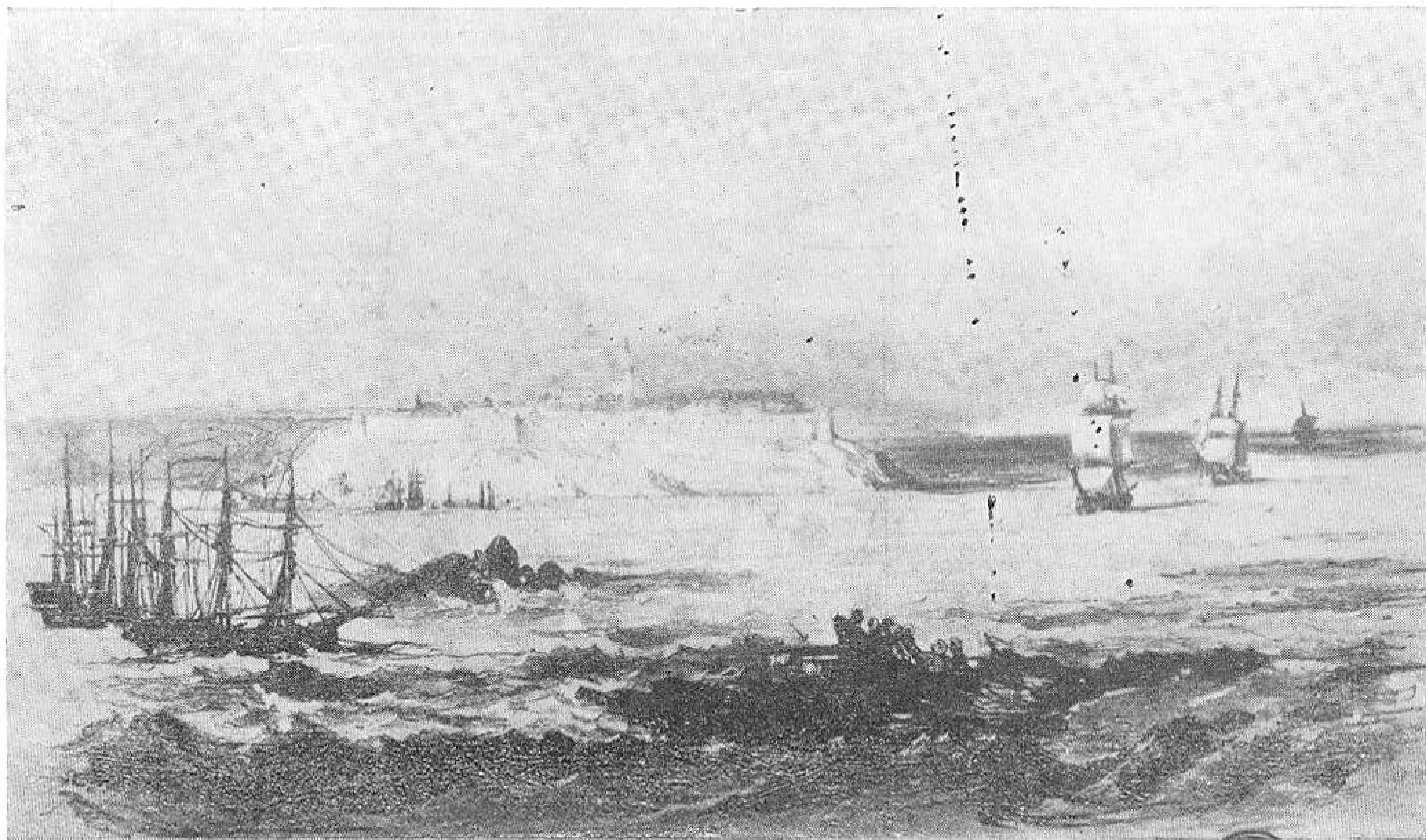
1856 — **MURFATLAR**

40 „Campement de la mission française près du puits du village tatar de Mourvat-Lar". Gravură lemn, 99×226 mm. — Desen de *Valerio*, după crochiuri de *Dr. Allard*. „L'Illustration", Paris, 1856, t. I, pag. 137. Biblioteca Academiei R.S.R., P.I—III. 13714/Muzeu C-ța, inv. 29/5312.



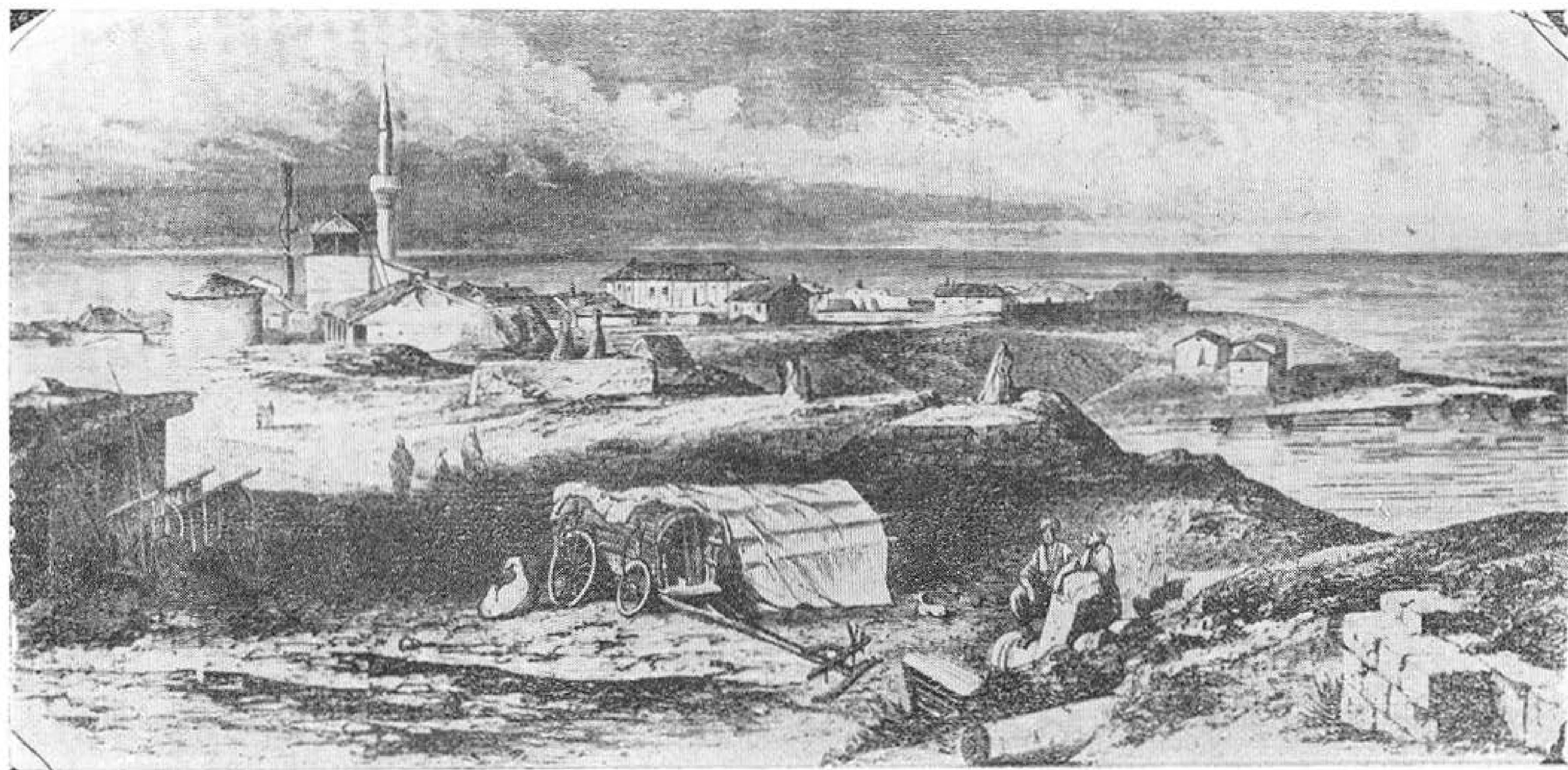
1828 — **CONSTANȚA**

41 „Kustengé". Litografie, 168×247. — Desen de *Héctor de Béarn*. „Quelques souvenirs d'une Campagne en Turquie", de Héctor de Béarn, Paris, 1828, pl. 42. Biblioteca Academiei R.S.R. Stampe, AG.IV.143/Muzeu C-ța, inv. 50/5327.



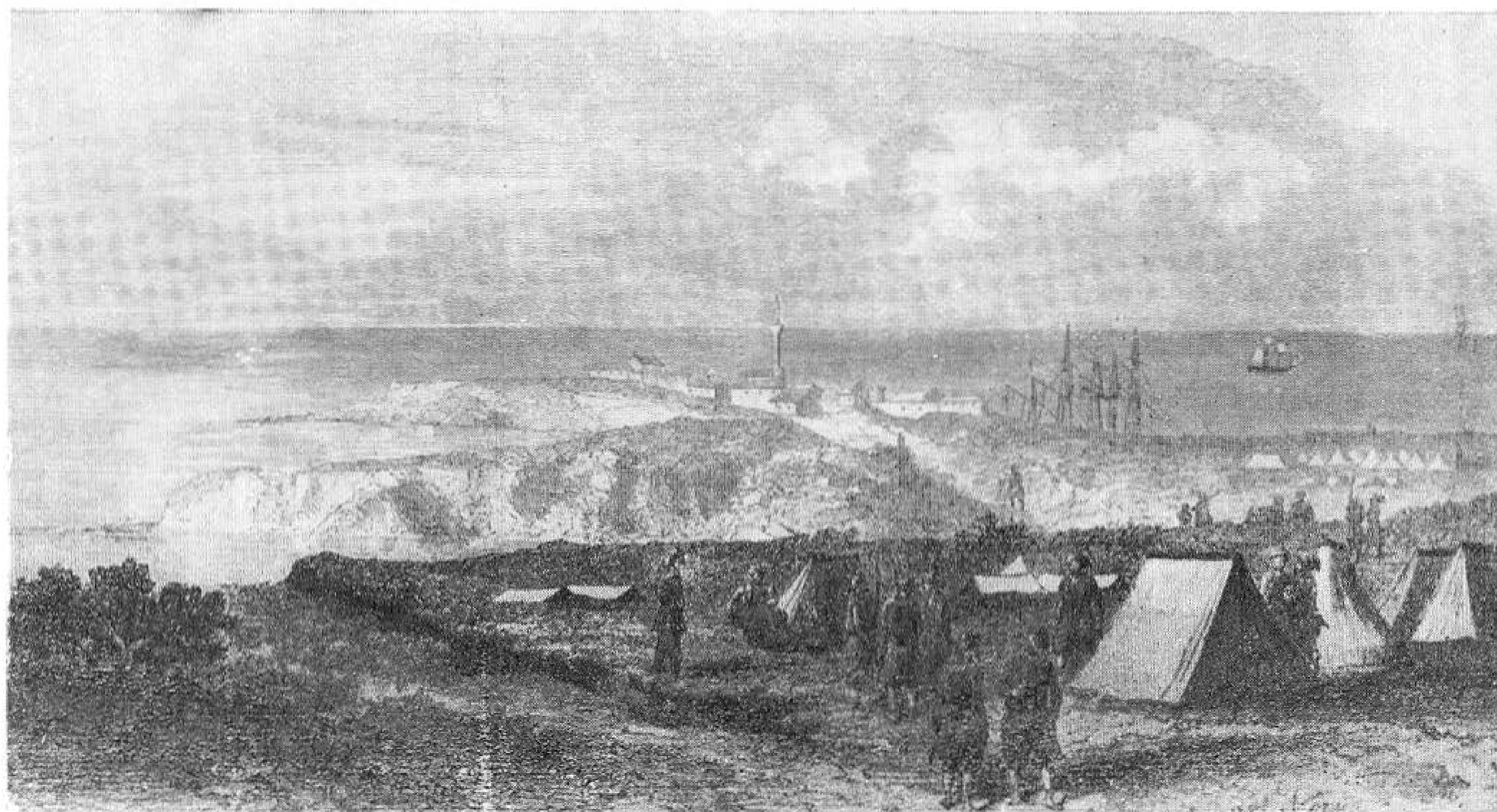
1828 — CONSTANȚA

42 „Vue de Kustengé prise de la mer". Litografie 152×258 mm. — *Desen de Héctor de Béarn*. „Quelques souvenirs d'une Campagne en Turquie", de Héctor de Béarn, Paris, 1828, pl. nr. 47. Biblioteca Academiei R.S.R., Stampe, AG.IV.193/Muzeu C-ța, inv. 51/5283.



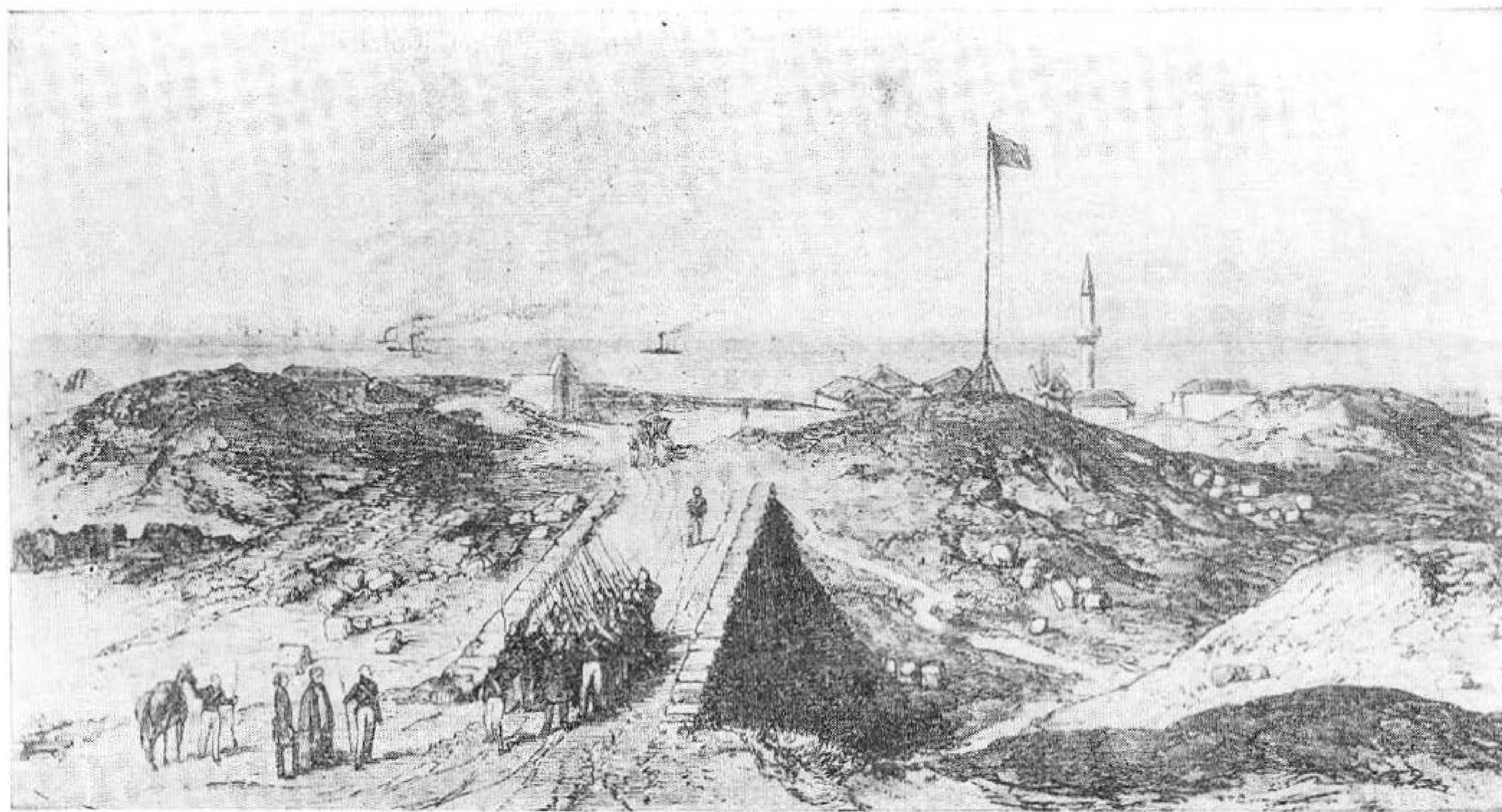
1853 — **CUSTENDJE**

43 „Excursion sur les côtes Septemtrionales de la mer Noire" de *Xavier Hommaire de Hell*. Gravură lemn 107×225 *Desen de J. Laurent*. Biblioteca Academiei R.S.R. P. I—III — 13714/Muz. C-ța 2/5342.



1854 — **CONSTANȚA**

44 „Camp de zouaves à Kustendjé". Gravură lemn, 110×225 mm. — Desen de *Dr. F. Quesnoy*. „Correspondences d'Orient — La Dobrudja", de Dr. F. Quesnoy. „L'Illustration", Paris, 1854, t. II, pag. 236. Biblioteca Academiei R.S.R., P.I—III, 13714/Muzeu C-ța, inv. 7/5236.



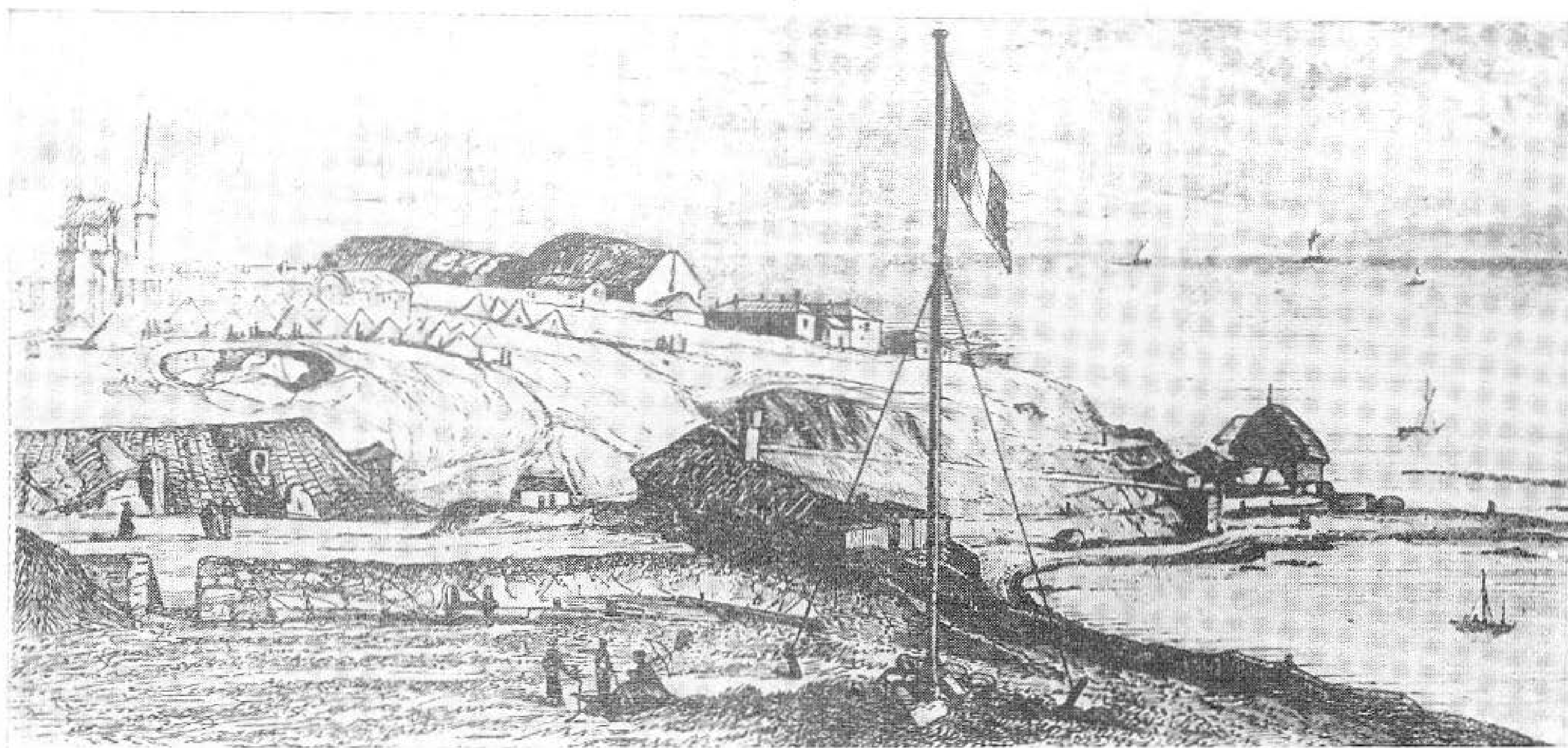
1834 — **CONSTANȚA**

45 „La Place de Custendjé, evacuée par les Russes, après la paix d'Andrinople". Gravură lemn, 104×228 mm. — Desen de *Doussault*. „L'Illustration", Paris, 1854, t.I, pag. 396. Biblioteca Academiei R.S.R., P.I—III. 13714/Muzeu C-ța, inv. 40/5294.



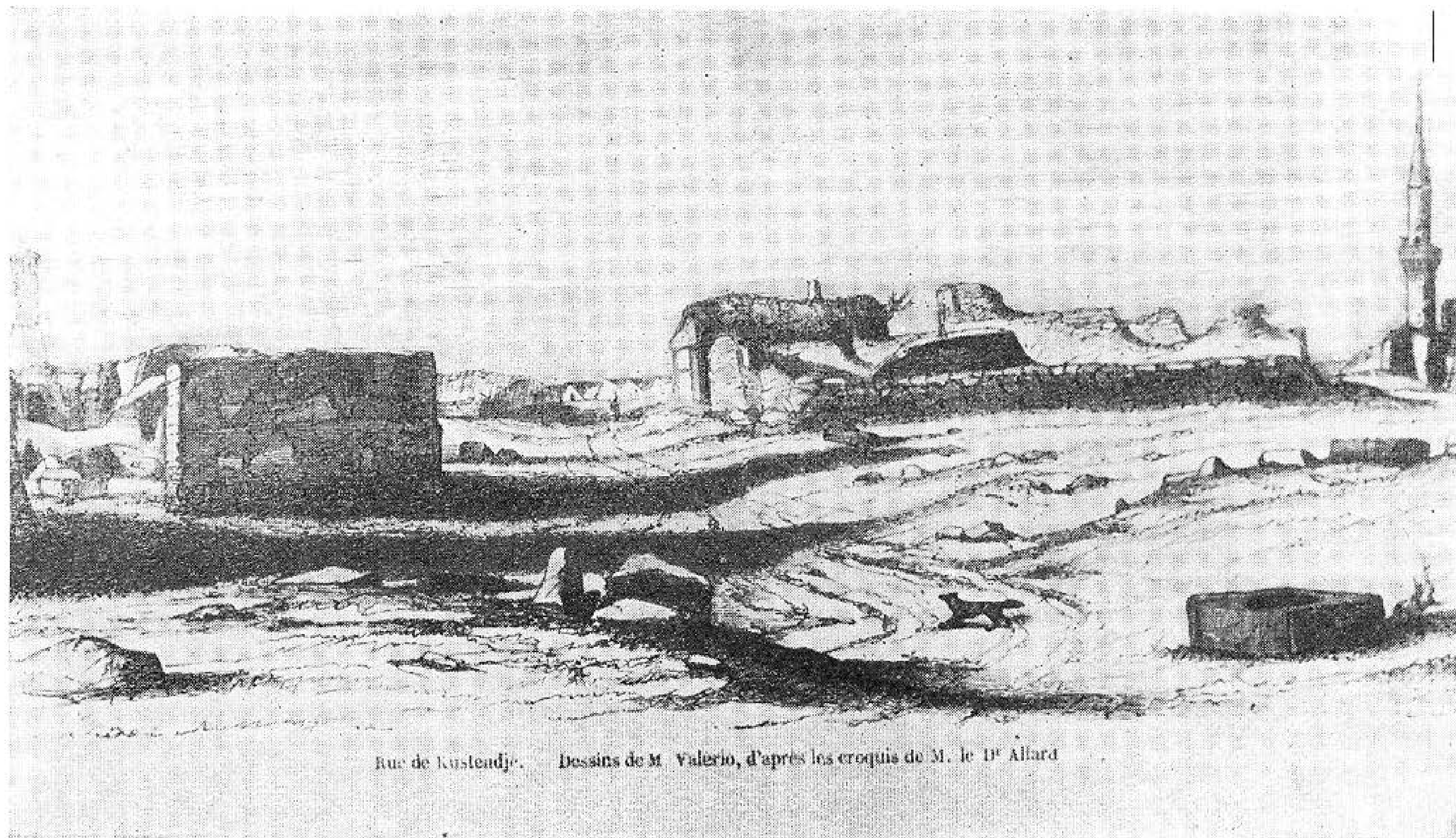
1854 — **CONSTANȚA**

46 „Gorod Kistendji...". Litografie, 131×222 mm. Desen și litografie de V. *Timm*. „Ruski Hudojestvenii Listok" de V. Timm, 1854. Biblioteca Academiei R.S.R., AG.III.685/Muzeu C-ța, inv. 54/5331.



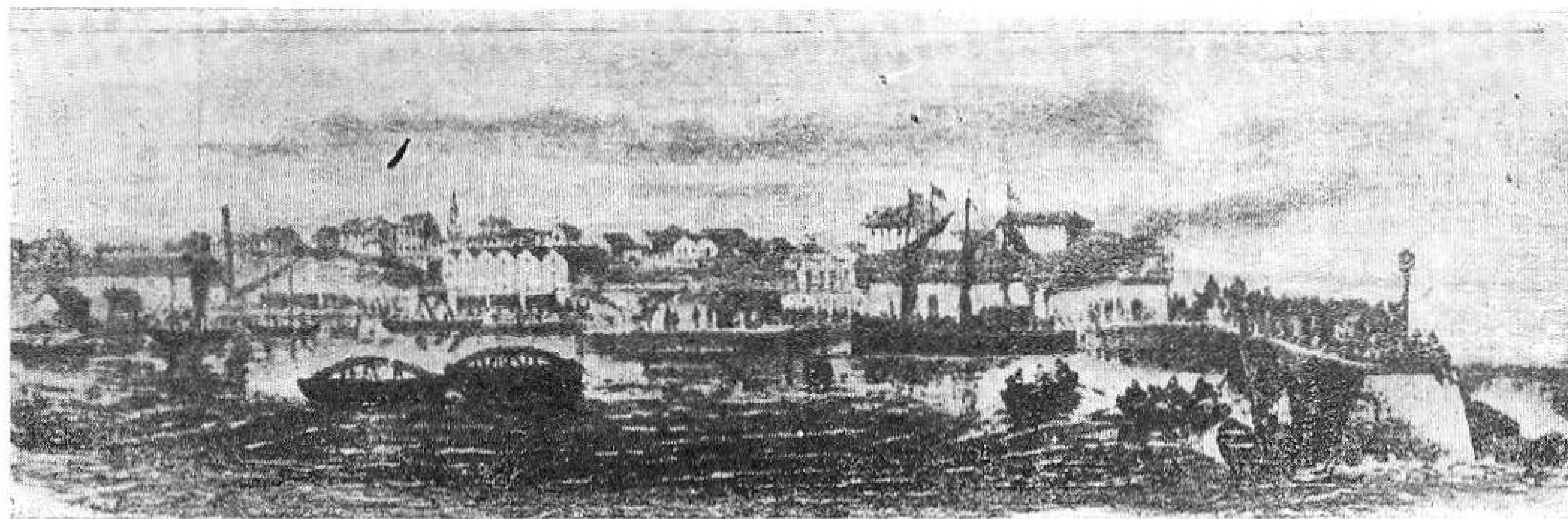
1856 — CONSTANȚA

47 „Route construite par les ingénieurs français du Danube à la mer Noire. Le port de Kustendjé". Gravură lemn, 104×225 mm — Desen de *Valerio*, după crochiuri de *Dr. Allard*. „L'Illustration", Paris, 1856, t.I, pag. 136. Biblioteca Academiei R.S.R., P.I—III, 13714/Muzeu C-ța, inv. 25/5927.



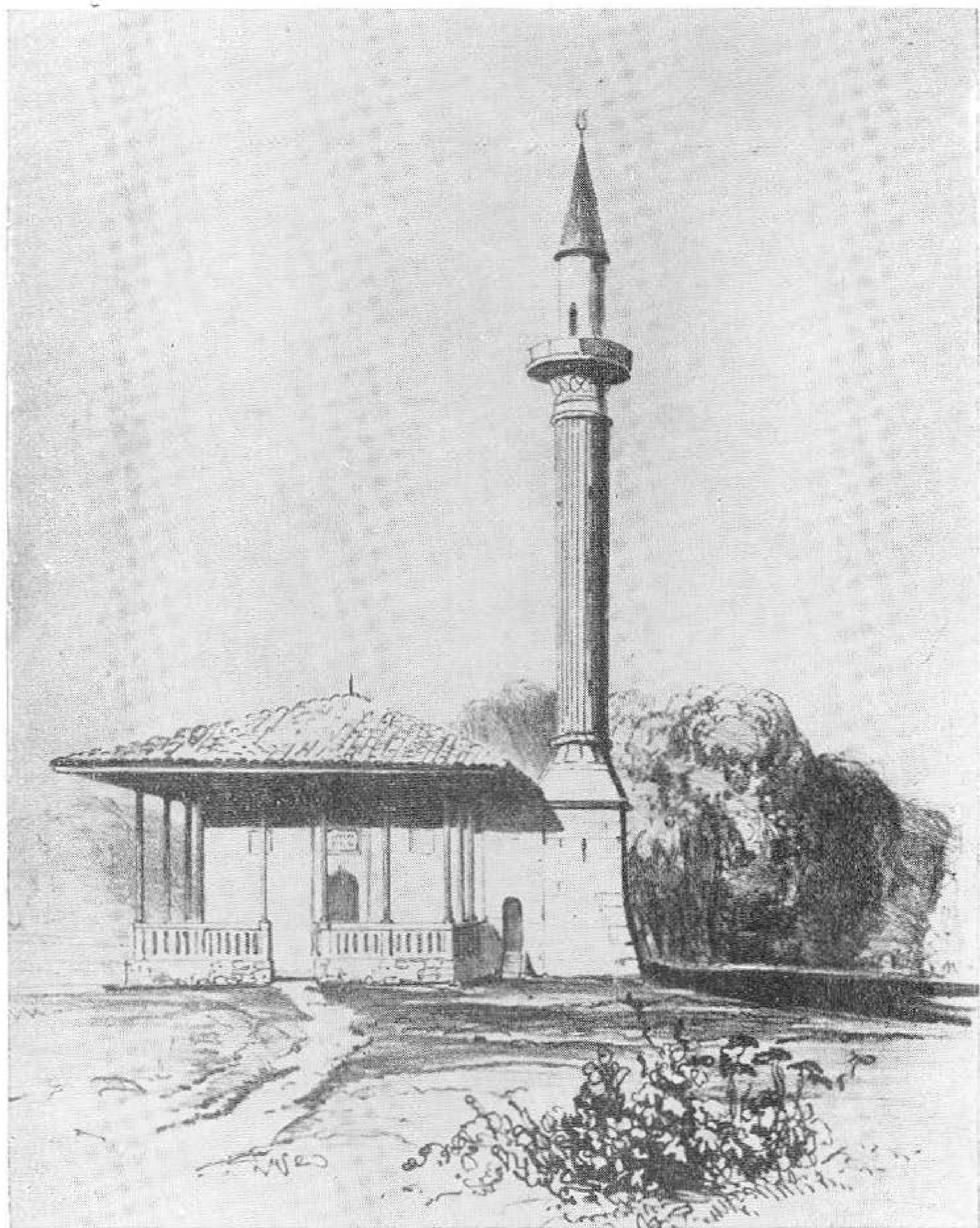
1856 — CONSTANȚA

48 „Rue de Kustendjé". Gravură lemn, 96×226 mm. — Desen de *Valerio*, după crochiuri de Dr. Allard. „L'Illustration", Paris, 1856, t.I, pag. 136. Biblioteca Academiei R.S.R., P.I—III, 13714/Muzeu C-ța, inv. 27/5310.



1877 — CONSTANȚA

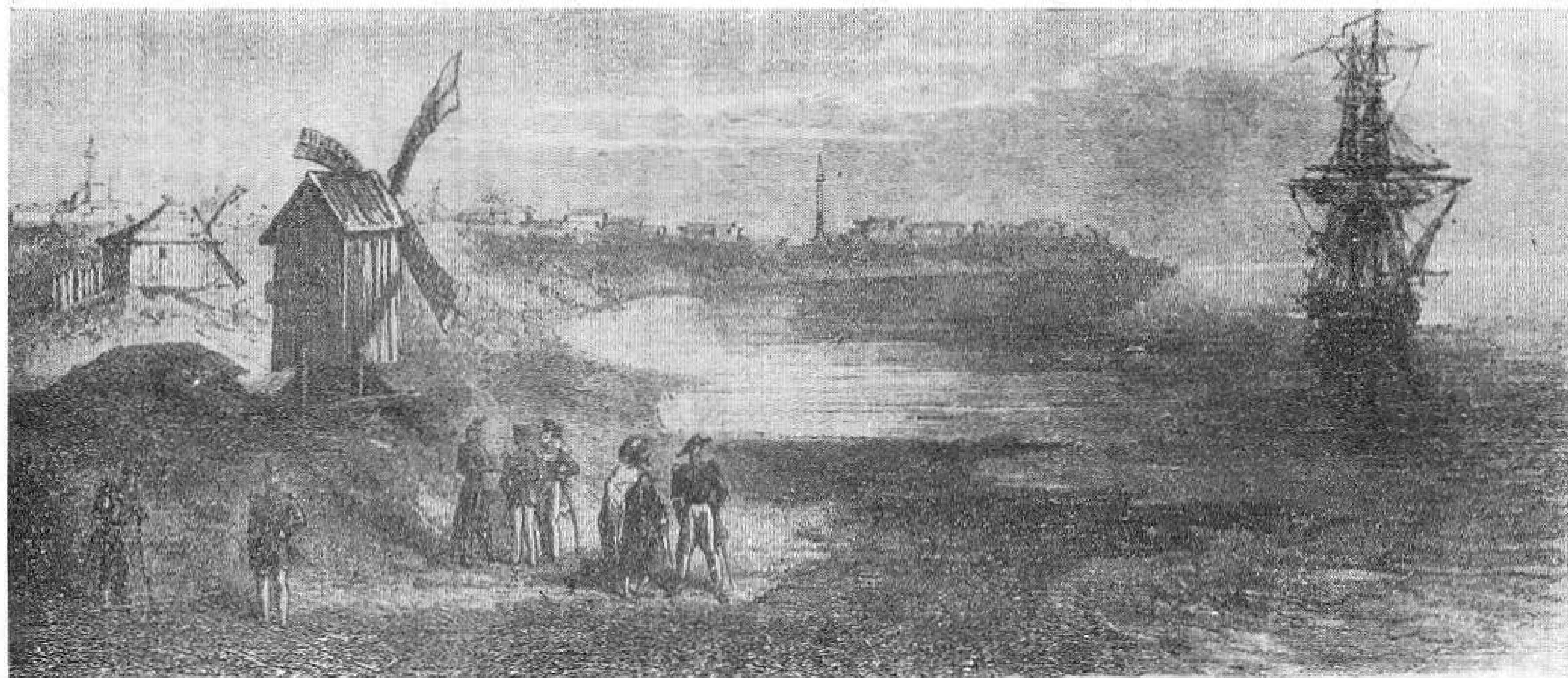
49 Küstendsche — Dobrudscha. Gravură lemn 198×352 mm — Desen de *M. Koenen*. „Illustrierte Zeitung", Leipzig, 1877 t. II, pag. 154. Biblioteca Academiei R.S.R., P. III 3076/Muzeu C-ța, inv. 80/5282.



50

1828 — **MANGALIA**

„Mangali". Litografie, 223×193 mm. — Desen de *Héctor de Béarn*. „Quelques souvenirs d'une Campagne en Turquie", de *Héctor de Béarn*, Paris, 1828, pl. nr. 41. **Biblioteca** Academiei R.S.R., Stampe, AG.IV.193/Muzeu C-ţa, inv. 49/5322.



1854 — MANGALIA

51 „Expedition de la Dobrudja — Mangalia". Gravură lemn, 95×224 mm. — Desen de *Dr. F. Quesnoy.* „Correspondence d'Orient — La Dobrudja", de Dr. F. Quesnoy. „L'Illustration", Paris, 1854, T. II, pag. 236. Biblioteca Academiei R.S.R., P.I—III.13714/Muzeu C-ța, inv. 6/5325.

SUMAR

ERATĂ

Pagina	Rîndul	În loc de:	Se va citi:
33	17	1958	1957
86	nota 60	*Dacia*, NS, V, p. 68	*Dacia*, NS, VII, p. 68
101	nota 4	б оинаке	в Оинаке
104	nota 27	бтепное повозжъе и приуерноморы в епоху	Степное Поволжъе и Причерноморъе в эпоху
105	12 de jos	a faucilles	6 faucilles
136	4 de jos	Murighiol	Mahmudia
137	11 de jos	Phocacea	Phoceea
193	nota 3, rîndul 2	începutul formării culturii Latène geto-dace la Dunărea de Jos, în *MCA*, IV	p. 243—252 ; *MCA*, III, 1957, p. 247—254 ; *MCA*, V,
202	nota 38, rîndul 2	în a doua jumătate	în prima jumătate
269	9 de sus	astfel, dintre cele	astfel, sînt dintre cele
272	nota 3	кирамика	керамика
295	17 de sus	larg	clar
295	17 de jos	talpă sau o	talpă ca o
295	5 de jos	Propoziția : „Celălalt capăt al toartei este incizată cu linii în unghi"	se suprimă
297	6 de sus	fig. 20	fig. 21
301	4 de jos	nostru	nostru. 68
302	10 de sus	18 d	19 d
309	40	Οὐαλέρ (ιοῦν)	Οὐαλέρ (ιον)
309	41	Ἀυανέω:<α>	Ἀθανέων <α>
309	I,53	Εὐηηβῆς	Εὐσηβῆς
310	I,11	Κόρν (ηλιου)	Κορν (ελίου)
310	II,5	Ζωσίμον	Ζωσίμον
310	14	Torquillina	Tranquillina
310	I.27	fiul lui Pharnakos	fiul lui Thodoros
312	30	Artemides	lui Artemis
345	7 de sus	descoperirile	descoperiri
386	nota 118, rîndul 1	în NS	în *Dacia*, NS
409	nota 3, rîndurile 2—3	логилышк ранеофеодалъном эпоху	могильник раннефеодальной эпохи
429	8 de jos	жеолитическая... в хыршове	Неолитическая... в Хыршове
430	3 de jos	sobeudscha und Beziehungen	Dobrudscha und ihre Beziehungen
431	6 de sus	медтидии (Добрудта)	Меджидия (Добруджа)
434	29 de sus	элинииизмичезкий	эллинистический
434	29 de sus	Добрудте	Добрудже
434	30 de sus	вас-конок	раскопок
436	13 de sus	Peef	Peek
438	17 de sus	NS, 1958	NS, II 1958
441	27 de sus	ппгредалъные одряды	погребалъные обряды
450	7 de sus	гпаффита	граффита
451	21 de sus	архимектира	архитектура
451	42 de sus	Pop	Popa
451	47 de sus	Pop	Popa
452	44 de sus	Двувбрядовыи могилъндк раннефедалъноп эпохи в капул виилор	Двуобрядовый могилъник раннефеодалъной эпохи в Капул Виилор
509	5 de jos	307	269